

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja
Journal de la Société Finno-Ougrienne

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja
Journal de la Société Finno-Ougrienne

96

Publié par le bureau de la Société Finno-Ougrienne

Riho Grünthal
Sirkka Saarinen
Ulla-Maija Forsberg

Susanna Virtanen
Meri Seistola
Sampsa Holopainen

Kaisa Häkkinen
Karina Lukin
Merja Salo

Rédigé par
Rigina Ajanki

Suomalais-Ugrilainen Seura
Société Finno-Ougrienne
2017

Copyright © 2017 par la Société Finno-Ougrienne
et les auteurs

Société Finno-Ougrienne
B.P. 320
FI-00171 Helsinki
Finlande

Secrétaire de la Société
Susanna Virtanen (depuis 2016)
<sihteeri@sgr.fi>

Rédaction du Journal de la Société Finno-Ougrienne

Rigina Ajanki (rédactrice en chef)
Département d'études finnoises,
finno-ougriennes et scandinaves
B.P. 3
FI-00014 Université de Helsinki
Finlande
<rigina.ajanki@helsinki.fi>

<<http://www.sgr.fi/susa>>

Les auteurs sont priés d'envoyer leurs contributions
en utilisant le site <www.journal.fi>

Pour abonnements, s'adresser à:

Tiedekirja
Snellmaninkatu 13
FI-00170 Helsinki
Finlande
<tiedekirja@tsv.fi>
<<http://www.tiedekirja.fi>>

Tämän julkaisun artikkelit luetteloidaan ja indeksoidaan
ARTO-tietokantaan tunnuksella URBIS.

ISSN-L 0355-0214
ISSN 0355-0214 (imprimé)
ISSN 1798-2987 (en ligne)
ISBN 978-952-5667-97-4 (imprimé)
ISBN 978-952-5667-98-1 (en ligne)

Printon Trükikoda AS, Tallinn 2017

Journal de la Société Finno-Ougrienne 96

Articles

- Christopher Culver: Further Russian, Chuvash, and Tatar loan
etymologies for Mari 9–20
- Zsuzsa Duray, Csilla Horváth & Zsuzsa Várnai: Visual multilingualism
in the Arctic minority context of indigenous urban communities
(Enontekiö, Dudinka and Khanty-Mansiysk) 21–74
- Svetlana Edygarova: Об одной функции адвербиала -я в
удмуртском языке (как пример языковой стандартизации) 75–96
- Andreas Hölzl: New evidence on Para-Mongolic numerals 97–113
- Gwen Eva Janda, Axel Wisiolek & Stefanie Eckmann: Reference
tracking mechanisms and automatic annotation based on
Ob-Ugric information structure 115–126
- Santeri Junttila: Lähtökielen sanansisäisten soinnittomien klusiilien
edustus kantasuomen balttilaislainoissa:
Osa I. Edustus kohdekielen lyhyen vokaalin jäljessä 127–148
- Markus Juutinen: Ščekoldinin vuoden 1894 koltansaamenkielisen
Matteuksen evankeliumin kielestä 149–167
- Karina Lukin: Matthias Alexander Castrén's notes on Nenets folklore 169–211
- Niklas Metsäranta: Päivitettyjä permiläisiä etymologioita ja rinnastuksia 213–243
- Asko Parpola: Finnish *vatsa* ~ Sanskrit *vatsá-*
and the formation of Indo-Iranian and Uralic languages 245–286
- Pauli Rahkonen: Onomasticon of Levänluhta and Kälämäki region 287–316
- Merja Salo ja Tatjana Devjatkina: Mordvalaisten häämenojen lauluista
ja niiden kielellisistä erityispiirteistä 317–367
- Jussi Ylikoski: On the tracks of the Proto-Uralic suffix **-ksi* – a new
but old perspective on the origin of the Mari lative 369–419

Chronique

Communications

- Vesa Koivisto: Karjalan kielestä ja sen tutkimuksesta 2000-luvulla 423–438

Activités

- Suomalais-Ugrilaisen Seuran vuosikertomus ja tilinpäätös vuodelta 2015 439–449
- Suomalais-Ugrilaisen Seuran vuosikertomus ja tilinpäätös vuodelta 2016 450–459

ARTICLES

Christopher Culver (Helsinki/Cluj-Napoca)

Further Russian, Chuvash, and Tatar loan etymologies for Mari

The article offers several new or revised Tatar, Chuvash, or Russian loan etymologies for Mari words: 1) MariE *čükêndâr* etc. ‘beetroot’ < Tat. *čögender* id.; 2) MariE *jũyo* ‘heir’ < Cv. *yăx(ă)* ‘family, tribe’; 3) MariE *juŋgo* etc. ‘finger wound’ < Tat. *yungĩ* ‘splinter’; 4) MariE *kalanga* ‘rutabaga, *Brassica napobrassica*’ < Ru. dial. *голанка* id.; 5) MariE *kolko* ‘fishing float’ < Tat. **kalkĩ* id.; 6) MariE *meke* ‘sack’ < Ru. *мех* id.; 7) MariE *napala, lapla* etc. ‘fishing float’ < Ru. dial. *наплав* id.; 8) MariE *orođo* etc. ‘idiot’ < Ru. dial. *ypod* id.; 9) MariE *popêlđatem* ‘yammer’ < Ru. *поболтать* id.; 10) MariE Nw *sor* ‘big; adult; a lot; for a long time’ < Tat. *zur* id.; 11) MariE *šolaš-* etc. ‘throatlatch on bridle of horse’ < Ru. dial. *салазки* ‘lower jaw’; 12) MariE *ökâm* etc. ‘by force, compulsory’ < Tat. *xökem* ‘verdict, authority’; 13) MariE *titak* etc. ‘blame, guilt, misdeed’ < Tat. *titak* id.; 14) MariE *tutênem* ‘to stutter’ < Tat. **totĩn* id.

Introduction

Over the last several centuries of coexistence between the Mari and other peoples of the Middle Volga, the Mari language has drawn a massive number of loanwords from the neighboring languages Russian, Chuvash and Tatar. Russian loanwords in Mari have been analyzed in depth by Savatkova (1969), while Veršinín (1988) has examined Russian loanwords in the Mari dialects along the Kama and he marks some Russian loanwords in his 2008 dictionary of these dialects. Borrowings from Mari’s Turkic-speaking neighbors have been broadly compiled by Räsänen (1920, 1923), Fedotov (1990), and Isanbaev (1989–1994). Additionally, Mari vocabulary of Tatar origin is noted in the Mari dialectal dictionary of Veršinín (2008), the Baltačevó Mari dictionary of Ilieva (2009), and the Tatar etymological dictionary of Äxmät’anov (2001), while in his Chuvash etymological dictionary Fedotov (1996) further comments on Mari borrowings from Chuvash.

However, most previous scholarship on Russian, Chuvash and Tatar loanwords in Mari was carried out before the publication of large dialect dictionaries in recent decades. The first of these dictionaries is Beke’s *Mari nyelvjárásí szótár (Tscheremissisches Wörterbuch)* (hereinafter Beke), featuring lexical material elicited from Russian prisoners of war during World War I but only published in the 1990s. The second is *Tscheremissisches Wörterbuch* (hereinafter TschWb), a compilation of the lexical material gathered by Finnish researchers during fieldwork in the late 19th and early 20th centuries. New dictionaries of the Meadow Mari literary language must also be mentioned, namely the *Словарь марийского языка*

(SMJa) and the electronic Mari–English Dictionary,¹ and the contemporary Hill Mari lexicon enjoys greater documentation thanks to the dictionary of Savatkova (2008). Finally, Mari manuscript wordlists from the 18th and 19th centuries, now held in various Russian state archives, have been described in greater detail thanks to the work of Sergeev (2002). These new resources have expanded our knowledge of the Mari lexicon, revealing new words absent from earlier resources, as well as new meanings of familiar vocabulary.²

Thus, drawing on resources new and old, this paper proposes new loan etymologies or revisions of existing etymologies for fourteen Mari words.

1. MariE *čükândâr*, *čüyândâr* ‘beetroot’ < Tat. *čögender* id.

Though it has not become part of the Meadow Mari literary language and was not included in TschWb, Beke, or 20th-century dictionaries, Mari *čüyândâr* ‘beetroot’ was documented by Ilieva (2009: 146) in her dictionary of the Baltačevo dialect of Eastern Mari, which compares the word to Tat. *čögender* id. The Tatar word is in turn a borrowing from Persian (Äxmät’anov 2001: 237).

However, two manuscript wordlists, created a century apart and described by Sergeev (1987: 209; 2002: 184), attest to a separate borrowing of the Tatar word which subsequently became defunct. One manuscript, dating from the late 18th century and probably compiled for the *Vocabularia comparativa* of P. S. Pallas, contains the word as чукундурь ‘свекла’, though this manuscript presents a mixture of items from the various major dialects of Mari (Hill, Meadow, and Eastern) and therefore the exact provenance of this particular entry cannot be determined. The other manuscript wordlist, compiled by Pyotr Pavlovič Yeruslavov in the 1880s on the basis of various Eastern Mari dialects (see Sergeev 2002: 60–63), attests it as чукундур ‘свекла’. The Cyrillic representations in these manuscripts predate the rise of an orthography capable of properly distinguishing the Mari vowels, but on the basis of the tendencies for representing Mari in Russian script described by Sergeev (2002: 86–120) the word can be read as *čükândâr*: Mari /ü/ is ordinarily represented by Cyrillic <ю> in early manuscripts, but a Russian spelling rule forbids the use of <ю> after <ч> and requires <у> instead. The presence of Mari /k/ in these manuscript attestations points to a different assimilation of the Tatar voiced velar stop /g/ to Mari phonology than in the Baltačevo form known from modern times; as Mari lacked a comparable voiced velar stop, the Tatar consonant could have either been borrowed as the Mari velar spirant

1. The Mari–English Dictionary, located at <<http://dict.mari-language.com/>>, is an electronic dictionary of literary Meadow Mari, developed by the Department of Finno-Ugric Studies at the University of Vienna, which incorporates a number of previously published lexical sources as well as thousands of additional headwords. All references to words from the Meadow Mari literary language in this paper are drawn from the Mari–English Dictionary.

2. The author would like to thank the two anonymous reviewers for their helpful comments, as well as Jeremy Bradley for kindly providing a publication unavailable to me and the raw headword data from the Mari–English Dictionary. Any remaining errors are naturally solely my own.

/ɣ/ or unvoiced velar stop /k/. On the basis of this variation in the velar consonant, one can posit that the Tatar word was borrowed into the Mari dialects at separate times.

As original high vowels were lowered in Tatar (modern Tat. *čögender* < **čügindir*) in the late 17th and early 18th centuries (see e.g. Adamović 1981), we must assume a borrowing of the Tatar word into Mari well before its first attestation in a Mari manuscript wordlist. It can be treated as a loanword that was fully nativized in Mari, though the form known from the manuscripts subsequently passed out of use. Otherwise, if it had been merely a Tatar word that late 18th and 19th-century bilingual Mari–Tatar informants produced *ad hoc* to wordlist compilers, a form with /ö/ would be expected instead.

2. MariEu *jŷyo* ‘heir’ (> MariE lit. *юзо* ‘heir; inheritance; successor, follower’) < Cv. *yăx(ă)* ‘family, tribe’

This item is known from Meadow Mari only from the Volga dialect, documented in TschWb and glossed ‘Erbe, Nachfolger’. However, Cv. *yăx(ă)* ‘род, племя’ is known to have been borrowed into Hill Mari, cf. MariW *jăx* ‘род; поколение’, *jăxsâr jâksâr* ‘весь род уничтожили’ (Fedotov 1996: I 188), and the datum from the Volga dialect must be traced to the same source. The *ŷ* in MariE *jŷyo* is a reflection of the round vowel in the Viryal Chuvash form *yôx* known from Ašmarin (V 105). Intervocally, as in the longer form *yăxă* or when case endings are added, Cv. /x/ is allophonically voiced,³ hence its reflection as /ɣ/ in the MariE form.

3. MariE *jŷngo*, *jungo* Nw *jongâ* ‘finger wound’ (> MariE lit. *юнго* ‘abscess, boil, swelling (usually under fingernail)’) < Tat. *yungî* ‘splinter’

This item, glossed ‘нарыв’, has been linked with a question mark to Komi *jög* ‘growth on tree, blister, bump on head’ by Lytkin & Gulaev (1970: 112). However, the correspondence MariE *u*, *ŷ* ~ MariNw *o* is irregular and a recent loan origin should be sought instead.

If we consider the definitions of the Mari word carefully, we see that it is restricted to a very specific part of the body: according to the data in TschWb (*jungo* *bozeš* ‘sagt man, wenn sich das Nagelbett entzündet, z.B. wenn eine Stricknadel unter den Nagel trifft’), it refers to a wound caused by a sharp, thin item entering under the fingernail. It can thus be traced to Tatar *yungî* ‘отщеп(ок); щепка, щепка; стружка’, as wood splinters would have been a typical cause of such distress in the rural society of the Middle Volga, and we can suppose that an original meaning ‘wound from splinter under fingernail’ was eventually generalized to any wound under the nail

3. On the origin of Chuvash /x/ and its allophonic voicing in intervocalic position, see Tenišev (1984: 191).

likely caused by the penetration of a foreign object. The direction of borrowing can be established as Tatar > Mari because the Tatar word is a derivation from the verb *yun* ‘тесать, строгать, обтесывать’, which in turn is of inherited Turkic origin, cf. Kazakh *žonuw* ‘to shave’.

4. MariE *kalanga* ‘rutabaga, Brassica napobrassica’ < Ru. dial. *голанка* id.

Though the root vegetable *Brassica napobrassica* is known as *брюква* in the Russian standard language, there are a large number of regional terms. One of these is *каляга*, known from Dal’ who glosses it ‘калера’ (another dialectal term) and which was borrowed into Eastern Mari as *kal’agá* (Savatkova 1969: 98). This borrowing ultimately passed into the Meadow Mari literary language as *каляга* ‘swede, rutabaga, *Brassica napobrassica*’. Another Russian regional variety with a slightly different vocalism, *калига/калика*, was borrowed into the Eastern Mari spoken along the Kama River as *kal’iye* (Veršinin 1988: 175).

MariE *kalanga* ‘rutabaga’, documented from the dialects of Upša (TschWb, ‘Kohlrübe’) and Malmyž (Učaeu 1973: 83, ‘брюхва’), represents the borrowing of yet another Russian dialectal name for the plant, *голанка* (Dal’, s.v. *голанить*). This is the same Russian word borrowed into Udmurt and Komi as *galanka* (Lytkin & Gulaev 1970: 74), as well as into Tatar as *käränkä* whence it was borrowed into certain Meadow and Eastern Mari dialects as *karaŋkə* (Räsänen 1923: 34). For the vocalism of Mari *kalanga*, see Lytkin & Gulaev’s remarks that the source of the Permian items was a Northern Russian dialect distinguished by *akan’e*. For the assimilation of Russian *-nk-* to Mari *-ŋg-*, cf. e.g. MariW *romiŋga* < Ru. *поминки*, MariE *pečəŋgä* < Ru. *печенка* (Savatkova 1969: 109–110).

5. MariE *kolko* ‘fishing float’ (> MariE lit. *колко*) < Tat. **kalki* id.

This item is known from TschWb and attested only from the Volga dialect of Meadow Mari. Fedotov (1996: II 355) derives MariE *kolko* ‘fishing float’ from Chuvash V *xulkka* A *xolkkä* id. However, because the Chuvash words feature a geminate stop (found in pan-Chuvash material only in loanwords as a Chuvash adaptation of an original unvoiced stop in the source language) and an irregular correspondence in the second-syllable vowel, Chuvash is likely to have borrowed its word from Tatar, cf. Tat. *kalkawič* id. In modern literary Tatar and Bashkir ‘fishing float’ is found only with the derivational ending *-wič*, but by comparing the Mari and Chuvash material with Bashkir dial. *kalka* and Kazakh *kaltqı* ‘fishing float’ we can posit that the bare root was once used dialectally in Tatar. Chuvash initial *x-* is regularly reflected by Ø- in Meadow Mari (see Fedotov 1990: 259ff) while Tatar *k-* is reflected by Mari *k-* (Räsänen 1923: 7–8). Therefore, it is easier to derive MariE *kolko* from the now lost Tatar word, borrowed also into Chuvash, than from Chuvash.

6. MariE *meke* ‘sack’ (> MariE lit. *меке*) < Ru. *мех* id.

Mari *meke* is documented in TschWb from several dialects of Meadow Mari and Eastern Mari, mainly with the meaning ‘Bastmatte, Bastsack’. The material need not be only bast, however, as the word is attested from the dialect of Bolšoj Kil’méz in the meaning ‘Sack (aus Leinen)’.

The Mari can ultimately be traced back to Russian *мех* ‘bag’; the modern Russian word for ‘bag’, *мешок*, is a diminutive of *мех*, and while *мех* is generally used today in the meaning ‘skin’, a second meaning ‘(skin) bag’ is known from historic Russian dialects as well as the related Slavic languages Ukrainian and Bulgarian (REW: II 127). Dal’, for example, writes in his Russian dictionary “На юге и западе мешок для поклажи зовут мехом”, and while the word may have been limited to the south and west by Dal’'s time, we can presume that the word still enjoyed wider currency at an earlier point, including in the Middle Volga region due to its borrowing into Chuvash as Cv. dial. *măyăx* or *mixě* (see Agyagási 2005: 144).

Opinions vary, however, as to how the word entered Mari. In his dictionary of Mari dialects of Udmurtia and Tatarstan, Veršinin (2008) considers the word to have come directly from Russian. On the other hand, Agyagási (2008: 271) claims that Ru. *мех* was borrowed into Mari through Chuvash (namely the Early Middle Chuvash form **mexě*) and not directly from Russian.

A borrowing from Chuvash and not straight from Russian is difficult to support on the basis of the regular reflection of Chuvash consonants in Mari borrowings from that language. In intervocalic position and after liquids, Chuvash /x/ overwhelmingly results in a velar spirant (most often voiced, reflecting the allophonic voicing of intervocalic consonants in Chuvash) in Mari, cf., besides MariE *juŋo* above, Cv. V *xoyxat* A *xuyxat* ‘to frighten’ > MariE W *oŋyatem*, Cv. *saxal* ‘little, few’ > MariE *šayal* Nw *säyäl* W *šäxäl* (for these and further examples, see Fedotov 1990).

There is, however, another loanword in Mari which can be ultimately traced back to Russian and which shows a similar *mVx* structure in Russian and *CVkV* in Mari: MariE Nw *moko* < Ru. *мох* (Savatkova 1969: 104). The Meadow Mari literary form *моко* conceals considerable dialectal variation in the first-syllable vowel across the MariE and MariNw dialects. We find *moko* in some dialects (Birk, Krasnoufimsk, Sernur, Uržum, Malmyž, Jaransk, Tonšaev) versus *muko* in others (Morko, Bolšoj Kil’méz). This irregular correspondence also points to a late borrowing of the word into MariE and MariNw dialects that were already quite distinct, and therefore directly from Russian.

Taking Mari *moko* < Ru. *мох* into account, the most parsimonious explanation for Mari *meke* is that it reflects a regular Mari adaptation of Russian /x/ as Mari /k/. Because /x/ did not become a phoneme in Meadow and Eastern Mari until contacts with Russian intensified (as late as the 20th century in some dialects), the Russian consonant /x/ was replaced with a native Mari velar. Furthermore, because Russian /x/ is *not* allophonically voiced intervocalically or after liquids like it is in Chuvash, the Mari velar chosen in assimilating it would have been the unvoiced stop /k/.

MariE (Bolšoj Kil'mez) *mexa* 'Blasebalg' is, as TschWb recognizes, another borrowing of this word from Russian, though it must be considered a much later one due to its unassimilated /x/ instead of /k/, as well as its very limited distribution.

7. MariE W *napala*, *napêla*, MariE W *lapla* 'fishing float'
(> MariE lit. *напыла*, *лапла*) < Ru. dial. *наплав* id.

The standard Russian word for 'fishing float' is *поплавок*, which has been borrowed into Meadow Mari, cf. MariE lit. *поплавок*. However, Dal' (s.v. *наплавливать*) documents the Russian dialectal variant *наплав(ок)*, and it is to this that the Mari forms *napala*, *napêla* can be traced. With regard to Mari *lapla*, vacillation between initial *n-* and *l-* is occasionally found in the Mari lexicon, cf. MariE *narêñće* ~ *larêñće* 'orange', MariE *nölpö* ~ *lölpö* 'alder, *Alnus*', MariE *nöлтаš* ~ *lüлтаš* 'to rise', and in the case of Mari *lapla* there may have been contamination with the productive Mari sound-symbolism root *lap-* 'low'. The insertion of an epenthetic vowel *ê/a* is driven by phonotactic constraints: Mari historically did not allow the cluster *-pl-* in roots.⁴

8. MariE Nw W *orođo/orođê*, *orađe* 'idiot'
(> MariE lit. *ораде*) < Ru. dial. *урод* id.

The form of this word that entered the Meadow Mari literary language actually shows an unusual second-syllable vowel compared to the breadth of dialectal forms. The vocalism *orađe* is limited to the Morki dialect of Meadow Mari (TschWb) and the Mari dialects of Udmurtia and Tatarstan documented by Veršinín (2008), while in Northwestern Mari, Hill Mari and the other MariE dialects only *orođo* is found. This vowel correspondence is highly irregular and a loan origin for the term can be supposed.

Veršinín's dictionary compares the Mari word to Udmurt *urod* 'плохой'. This etymology is unsatisfactory, however. Beyond the difference in meaning between Udm. 'bad' and Mari 'idiot', the very Mari dialects that neighbor Udmurt show the vocalism /a/ in the second syllable, a mismatch with Udmurt's second-syllable rounded vowel.

The inconsistency among the Mari dialects in the second-syllable vowel can be explained, however, by supposing that the dialects with the form *orađe* (the standard transliteration, though phonetically *orađê*) borrowed it from other Mari dialects. The Meadow and Eastern Mari dialects with *orađe* are distinguished by some degree of labial harmony, by which final reduced vowels preceded by rounded vowels are also

4. A search of the Mari-English Dictionary shows that the sequence *-pl-* in the Meadow Mari literary language is limited to recent Russian loanwords or derivational forms where a root ending in *-p* is followed by a suffix beginning in *l-*.

round. However, this does not hold for other Mari dialects, where a final reduced vowel is *ê* regardless of the roundness of preceding vowels. Thus if speakers of a Meadow Mari dialect with labial harmony heard *orođê* from a neighboring dialect without labial harmony, then they had the choice when borrowing it of either rounding the final reduced vowel or unrounding the preceding vowel. We can presume that they chose the latter option, producing *orađê*.

Because this explanation for the inconsistency among the Mari dialects assumes a path of borrowing from west to east, Udmurt can be discounted as the source language and Russian is a more likely candidate instead. Tracing this word to Russian is supported by the phonotactics of the two Mari forms: forms of the shape (C)oCoCo and (C)oCaCe known from the Meadow Mari literary language are mainly Russian loans, and this root structure was not productive in Chuvash loanwords or inherited Uralic material.⁵

Indeed, there is a plausible origin for this Mari item in a Russian root that has been highly popular and productive through the centuries, reflected in the word *урод*. Though Ru. *урод* is defined in the modern Russian literary language as 'человек с физическим уродством', V. I. Dal' (s.v. *урождасть*) documented the meanings 'безумный, юродивый' in his dialectal dictionary.

With regard to the first-syllable vowel in Mari *orođê*, Bereczki (1968: 74) points to a number of cases where Russian initial *u-* is reflected by Mari *o-* in loanwords, e.g. MariE *olca* W *olicä* 'street' < Ru. *улица*, MariE *oγêl* 'corner' < Ru. *угол*. The final reduced vowel in Mari *orođê* may be due to the word having been borrowed from the Russian genitive form *уро́да*; Ru. final unstressed *-a* is commonly reflected as Mari *-ê* (see e.g. Savatkova 1969: 22).

9. MariE *popêlđatem* 'jammer' < Ru. *поболтать* id.

This item, which Beke documents from the dialects of Krasnoufimsk and Birska, has been compared by Agyagási (2000: 12) to MariE W *popem* 'talk, chat' of uncertain etymology but mirrored in Chuvash. However, while the root in MariE W *popem* is found in other derivational forms, e.g. MariW *popaltem* 'ein wenig plaudern', *popêktem* 'reden lassen', the element *-êlđat-* in MariE *popêlđatem* is not a productive

5. This is revealed from an examination of the headwords in the Mari-English Dictionary. The following are Russian loans: MariE lit. *гороно* 'municipal public education authority' < Ru. *городно, дотово* 'greatly, very, a lot' < *до того, колодо* 'pack (of cards)' < *колода, короно* 'crown' < *корона, осаде* 'siege' < *осада, охото* 'hunt, hunting' < *охота, пожале* 'perhaps, very likely, it may be' < *пожалуй, помаде* 'pomade' < *помада, поро́до* 'breed (of animals)' < *порода, роко́ко* 'rococo' < *роко́ко, сонате* 'sonata' < *соната*. The few words that are not Russian loans are mainly transparent derivations featuring the still-productive suffixes *-sel-so*, added to nouns to create adjectives of location, e.g. *оласе* 'urban, city, town, municipal' (< *ола* 'city' + *-se*) and *-ze/-zo* for professions, e.g. *фотозо* 'photographer' < *фото* 'photo' + *-zo*. The only exceptions are *ораде* that is presently being discussed, the compound word *мочоло* 'how much, how many' (< *мо* 'what' + *чоло* 'about, approximately') and the etymologically unclear words *опале* 'bulky, sizeable, large' and *можале* 'intelligent, reasonable, sensible'.

suffix in Mari,⁶ and even if this were seen as a “compound suffix” consisting of *-əlδ-*⁷ + *-at-*, the semantics of the latter are unclear. It makes more sense to treat this word instead as a borrowing of Ru. *поболтать* id., which has been adapted into the Mari second conjugation.

10. MariE Nw *sor* ‘big; adult; a lot; for a long time’
(> MariE lit. *cop* ‘many, a long time’) < Tat. *zur* id.

Beke documents this word with the meaning of ‘big; adult’ from the Yarang and Vetluga dialects of Northwestern Mari. The word with that meaning is additionally known to have existed in Meadow Mari on the basis of the entry “соръ (л[уговой]) ‘взрослый’” in Zemljanitsky’s manuscript dictionary from the 1870s (Sergeev 2002: 53–55, 181) though it never entered the Meadow Mari literary language. Mari *sor* is also attested as an adverb in the sense ‘many; for a long time’ in the Yarang dialect of Northwestern Mari (Ivanov & Tužarov 1971) and in the Meadow Mari literary language. For Tatar *zur* (a borrowing from Iranian into Volga Kipchak, see Äxmät’anov 2001: 75) the first three of these meanings are documented (cf. Tat. lit. *зур* ‘большой, взрослый, много’), while ‘for a long time’ can be viewed as an extension of the adverbial usage ‘many’. As Mari lacks voiced initial consonants, Tatar initial *z-* was adapted in Mari as unvoiced *s-* and the word must have been borrowed before the Tatar raising of original mid vowels that occurred in the late 17th and early 18th centuries (see Adamović 1981).

11. MariE *šolaš-*, *šalaš-*, W *šäläš* ‘throatlatch on bridle of horse’
(> MariE lit. *шолашпидыш*) < Ru. dial. *салазки* ‘lower jaw’

In Hill Mari *šäläš* is used alone to designate the portion of a halter of a horse that passes under the animal’s chin, while in Meadow and Eastern Mari dialects, as well as the Meadow Mari literary language, the same item appears in the compound *šolaš-pidäš* of the same meaning.

These Mari words can be compared to the Russian dialectalism *салазки* ‘нижние скулы, челюсти, сысала’ documented by Dal’; the throatlatch passes at the portion of the horse’s head traditionally designated the ‘нижняя челюсть’.⁸ The etymology of Ru. *салазки* is uncertain: Vasmer (REW: II 571) compares it to material in Baltic,

while Veršinín (ESMEMJa IV: 393) asks if it might be a re-borrowing into Russian of Mordvin *salaska* id. which he compares to Ru. *челюсть*.

The presence of initial-syllable *ä/a* in two out of three of these words indicates that it is not inherited material. Furthermore, because of the highly irregular vowel correspondence MariE *o ~ a ~ MariW ä* this would seem a late borrowing that came well after the dissolution of Mari unity. Therefore Russian is a more likely candidate for its origin than Mordvin or any unknown prehistoric language of the region. According to Dal’, the Russian word was a feature of the Tambov region, but early Russian settlement of Mari El flowed especially from such regions of Western Russia (Kazantsev 1985: 135–136) and thus such a regionalism could have spread to the Middle Volga as the Mari increasingly used horses.

The correspondence Ru. *s* to Mari *š* is regular; the earliest Russian borrowings into Mari predate the Mari sound shift **s > š*, as noted by Bereczki (1968: 72) who gives a large number of examples. A possible explanation for the absence of the Russian *-ki* in the Mari forms is the frequent loss of a final vowel from Russian borrowings in Mari, as the final vowel is considered a gender or number marker irrelevant to Mari morphology, e.g. MariE *ulik* ‘piece of evidence’ < Ru. *улика*, MariE W *tuzäk* ‘music’ < *музыка*, MariE *pärosek* ‘forest glade’ < *просека* (Savatkova 1969), and were the same tendency displayed in borrowing *салазки*, the result would have been an unacceptable final consonant cluster *-sk* that would have had to undergo simplification to *-s* (> *š*).

12. MariE *ökâm*, Nw *ükâm*- ‘by force, compulsory’
(> MariE lit. *öкым* ‘by force’) < Tat. *xökem* ‘verdict, authority’

This item is known from TschWb as an adverb from three Meadow Mari dialects in two forms: *ökân*, *ükâm* from the Volga dialect and *ökâm* from Morki. In Beke’s dictionary, however, we find the word as a noun with the case ending *-eš* from the aforementioned dialects as well as the Northwestern Mari dialects, e.g. Uržum *ükämešak üdärâm pušt* ‘man hat das Mädchen gegen seinen Willen geheiratet’. The irregular correspondence *ö ~ ü* points to a loan origin and the word can be explained as a borrowing of Tat. *xökem* ‘verdict, sentence; governance, authority’, a legal term borrowed into the Kipchak languages from Arabic *ḥukm*. Tatar was a source of legal terminology in earlier eras, cf. MariE *tanäk* ‘witness’ < Tatar *taniq* abundantly attested in 17th and 18th-century manuscript wordlists (Sergeev 2002: 182). The Mari forms show a logical semantic extension ‘legal verdict > sentenced punishment > action done against one’s will’.

6. That *-əlδat-* is not a productive suffix in Mari is confirmed by a search of the Mari–English Dictionary (using the wildcard search term %*yldataš*). Only a single verb in the entire lexicon of the Meadow Mari literary language, viz. *ыргылдаташ* ‘to grumble, to growl, to curse’, possesses that string of phonemes.

7. On this derivational suffix in Mari verbs, see e.g. Bereczki (2002: 211).

8. This is not to be confused with MariE *salaska* < Ru. *салазки* ‘sled’ (Savatkova 1969: 114), a more widespread meaning of this Russian word and, as Russian /s/ is reflected by Mari /s/ and not /š/, a later borrowing.

13. MariE *titak*, Nw *titäk* 'blame, guilt, misdeed'
(> MariE lit. *mumak* 'guilt, fault, blame') < Tat. *titak* id.

In his dictionary of Mari dialects of Udmurtia and Tatarstan, Veršinín (2011: 564) speculates that this word was borrowed from Tatar *mutakan* 'хромой', but puts a question mark. Äxmät'anov (2001: 203), who notes that the Tatar word is of Turkic origin, cf. Azeri, Kazakh, Kyrgyz *taytaq* 'lame', takes it as given that Tat. *mumak* was borrowed as Mari *titak* but does not account for the semantic difference. The nature of the loan is made clearer, however, by evidence from Bashkir *titakay* 'easily offended' (SBG: I 217). We can thus ascribe a second, probably secondary and metaphorical meaning 'cause an offense' to Volga Kipchak *titak* alongside 'walk in a lame manner', which became defunct in Tatar after the word was borrowed into Mari.

14. MariE *tutânem* 'to stutter' > (MariE lit. *мутынаш*) < Tat. **totin* id.

This verb is attested from the Morki and Birsk dialects of Meadow and Eastern Mari (TschWb). Isanbaev (II 157) traced MariE *tutânem* along with MariE *tutlâyem* to Tat. *totliyi*. However, in this etymology the absence of the Tatar /l/ from MariE *tutânem* would be difficult to explain. MariE *tutânem* should instead be traced to an unattested Tatar **totin* 'to stutter' that can be reconstructed on the basis of Tatar *totîngi* 'заикающийся (о голосе)'; the suffix *-gi* in Tatar forms deverbal nouns and adjectives (see the etymology for MariE *jungo* above). This reconstructed Tatar verb *totin* would be identical to the attested and widely used verb *totin* 'держаться, цепляться за что-л.' and a semantic extension 'hold, cling' > 'speak haltingly' > 'stutter' can be supposed.

Abbreviations

MariE	Eastern and Meadow Mari
W	Western (Hill) Mari
Nw	Northwestern Mari
Cv.	Chuvash
A	Anatri dialect of Chuvash
V	Viryal dialect of Chuvash
dial.	dialectal
lit.	literary language
Ru.	Russian
Tat.	Tatar
Udm.	Udmurt

References

- Adamović, M. 1981: Das Tatarische des 18. Jahrhunderts. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 77: 67–126.
- Agyagási, Klára 2000: Der sprachliche Nachlaß der Spät-Gorodec Bevölkerung in den tschuwaschischen und mariischen Mundarten. – *Folia Uralica Debreceniensia* 7: 3–23.
- Agyagási 2005 = Адягаши, Клара 2005: *Ранние русские заимствования тюркских языков Волго-Камского ареала I*. Studies in Linguistics of the Volga-Region 2. Debrecen: University of Debrecen.
- Agyagási 2008 = Адягаши, Клара 2008: Языки Волго-Камского языкового ареала как источник русской исторической диалектологии. – *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 53 (2): 267–274.
- Ašmarin = Ашмарин, Н. И. 1928–1950: *Словарь чувашского языка* 1–17. Казань & Чебоксары: Издание Народного комиссариата по Просвещению Чувашской Автономной Советской Социалистической Республики и Чувашского Государственного Университета.
- Äxmät'anov = Әхмәтъянов, Рифкатъ 2001. *Татар теленең кыскача тарихи-этимологик сүзлеге*. Казан: Татарстан китап нәшрияты.
- Beke, Ödön 1997–2001: *Mari nyelvjárás szótár (Tschermessisches Dialektwörterbuch)* 1–9. Bibliotheca ceremissica 4. Szombathely.
- Bereczki, G. 1968: Wichtigere lautgeschichtliche Lehren der russischen Lehnwörter im Tschermessischen. – *Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum Helsingiae habitus* 23–28. VIII. 1965. Pars I. *Acta Linguistica*. Helsinki: Societas Fenno-Ugrica. 70–76.
- Bereczki, Gábor 2002: *A cseremisz nyelv történeti alaklana*. Studies in Linguistics of the Volga-Region 1. Debrecen: University of Debrecen.
- Dal' = Даль, Владимир 1882: *Толковый словарь живого великорусского языка* 1–4. Санкт-Петербург – Москва: Издание М. О. Вольфа.
- ESMEMJa = Вершинин, В. И. 2004–2011: *Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков* 1–4. Йошкар-Ола.
- Fedotov 1990 = Федотов, М. Р. 1990: *Чувашско-мари́йские языковые взаимосвязи*. Саранск: Издательство саратовского университета, саранский филиал.
- Fedotov 1996 = Федотов, М. Р. 1996: *Этимологический словарь чувашского языка*. Чебоксары: Чувашский государственный институт гуманитарных наук.
- Пиева 2009 = Илиева, А. А. 2009: *Словарь балтачевского говора мари́йского языка*. Йошкар-Ола.
- Isanbaev = Исанбаев, Н. И. 1989–1994: *Мари́йско-тюркские языковые контакты I–II*. Йошкар-Ола.
- Ivanov & Tužarov 1971 = Иванов, И. Г. & Тужаров, Г. М. 1971: *Словарь северо-западного наречия мари́йского языка*. Йошкар-Ола: Мари́йский научно-исследовательский институт.
- Kazantsev = Казанцев, Д. Е. 1985: *Формирование диалектов мари́йского языка*. Йошкар-Ола: Мари́йское книжное издательство.
- Lytkin & Gulaev = Лыткин, В. И. & Гулаев, Е. С. 1970. *Краткий этимологический словарь коми языка*. Москва: Наука.
- Räsänen, Martti 1920: *Die tschuwaschischen Lehnwörter im Tschermessischen*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 48. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Räsänen, Martti 1923: *Die tatarischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 50. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- REW = Vasmer, Max 1953–1958. *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter.
- Savatkova 1969 = Саваткова, А. А. 1969: *Русские заимствования в марийском языке*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Savatkova 2008 = Саваткова, А. А. 2008: *Словарь горномарийского языка*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- SBG = Максютлова, Н. Х. & Ишбулатов, Н. Х. 1967: *Словарь башкирских говоров* 1–2. Уфа: Академия Наук СССР, Уфимский институт истории, языка и литературы.
- Sergeev 1987 = Сергеев, О. А. 1987: Рукописный словарь марийского языка 1783 года. – *Советское финно-угроведение* 22 (3): 208–211.
- Sergeev 2002 = Сергеев, О. А. 2002: *Истоки марийской письменности*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- SMJa = Абрамова, А. А. et al. (eds.) 1990–2005: *Словарь марийского языка* 1–10. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Tenišev = Тенишев, Э. Р. (ed.) 1984: *Сравительно-историческая грамматика тюркских языков. Фонетика*. Москва: Наука.
- TschWb = Arto Moisio & Sirkka Saarinen (eds.) 2008: *Tscheremissisches Wörterbuch*. Aufgezeichnet von Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 32. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Učaeв = Учаев, З. В. 1973: Грамматические и лексические особенности малмыжского диалекта марийского языка. – *Вопросы марийского языкознания* 3: 72–83.
- UEW = Károly Rédei 1988–1991: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Veršinín 1988 = Вершинин, В. И. 1988: Русские заимствования в прикамских говорах марийского языка. – *Советское финно-угроведение* 1988 (3): 174–180.
- Veršinín 2011 = Вершинин, В. И. 2011: *Словарь марийских говоров Татарстана и Удмуртия*. Йошкар-Ола.

Zsuzsa Duray, Csilla Horváth & Zsuzsa Várnai (Budapest)

Visual multilingualism in the Arctic minority context of indigenous urban communities (Enontekiö, Dudinka and Khanty-Mansiysk)

The article summarizes some of the results of research on the current linguistic and cultural identity of the Sámi community in Enontekiö, Finland, of Nenets, Dolgan, Nganasan, Evenki and Enets communities in Dudinka, and of the Mansi community in Khanty-Mansiysk in the Russian Federation. The research focuses on analysing the linguistic landscapes of Enontekiö, Dudinka and Khanty-Mansiysk. The visual materials on linguistic landscape in general, and schoolscape in particular analysed in the paper were collected by the authors during their fieldworks: 2015 in Hetta, Enontekiö, 2008 and 2016 in Dudinka, and 2015 in Khanty-Mansiysk. We conclude that there is a direct correspondence between the representation of the minority languages in the broad linguistic landscape of the area and the official language policy of the state in question, the differences observed at the territories under investigation originate from the official language policy in the given state. The only domain of linguistic landscape in all the territories where the minority language is represented on its own or in combination with the majority language is that of educational and cultural institutions. The lack of monolingual minority signs in public spaces can also be the result of the fact that the use of the minority languages in writing is a recent development in all of these communities.

1. Introduction

The article summarizes some of the results of a research on the current linguistic and cultural identity of the Sámi community in Enontekiö, Finland, that of Nenets, Dolgan, Nganasan, Evenki and Enets communities in Dudinka, as well as of the Mansi community in Khanty-Mansiysk in the Russian Federation. The research aims at presenting how members of these communities adjust to today's urban multilingual environment in their respective territories. In its present phase the research focuses on analysing the linguistic landscapes of Enontekiö, Dudinka and Khanty-Mansiysk, as well as the attitudes and strategies of urban minorities with respect to inter-generational transmission of minority languages.¹

In case of Enontekiö the present paper seeks to explore the linguistic landscape of Hetta, the administrative centre of Enontekiö, to analyse the visual representation of a minority language that has essentially been used orally. The presence and absence of both minority Sámi and majority Finnish on road and street signs, name signs of buildings, notices and the schoolscape² of the Hetta elementary school as well

1. The present research has been carried out in the framework of the project "Minority languages in the process of urbanization: A comparative study of urban multilingualism in Arctic indigenous communities" (NKFIH-11246).

2. The schoolscape includes visual materials, e.g. notice boards, tableaux, displays, teaching materials, building signs present in the school's premises (cf. Tódor 2014).

as the distribution of these genres (i.e. types of signs) are presented in the article. The paper also investigates how the linguistic landscape of public places and the school follows the official minority language policy reflected in the Sámi Language Act, the norms of language use in the community, as well as majority and minority attitudes towards Sámi language and culture.³

The purpose of the paper in case of Dudinka is to present the linguistic landscape of the administrative centre of Krasnoyarsk Krai in North Siberia, in Russia.⁴ The aim here is to investigate the visual representation of a minority language and identity, as well as the presence and absence of both indigenous minority languages (Nenets, Dolgan, Nganasan, Enets and Evenki) and the majority language Russian in the city. The paper answers the following questions (1) How does the linguistic landscape of public places and the school reflect the official minority language policy in Russia? (2) Which languages appear in the linguistic landscape of Dudinka? (3) Do differences exist in the use of minority languages? (4) Can we find any other languages in the streets of the city? The representation of indigenous minorities, as well as semi-otic elements and signage has been part of the urban public space sporadically and mainly appear in minority spaces.

In the case of Khanty-Mansiysk,⁵ the paper aims to define the extent of multilingualism in the town's landscape and place the limited amount of textual and visual elements connected to the Mansi – sometimes generally to the Ob-Ugric peoples – in this diverse scale governed by language policy and identity constructions rather than actual language use. The small number of signs forming the Mansi linguistic landscape do not allow to group or assort these elements according to their genres, but gives the opportunity to compile a complete or near-complete enumeration and to clarify their context.

Analysis presented here covers public signage, i.e. road signs, street names, the names of administrative and commercial institutions, advertisements, as well as signage on sculptures and on certain institutions reflecting indigenous identities. Observations also include dynamic signs beside static ones, such as “flat screen displays, video walls and other dynamic visual stimuli” (Marten et al. 2012: 4). Thus, the traditional notion of the linguistic landscape is here interpreted in a broader sense including not only linguistic elements but also other forms of visual representations, e.g. ethnic ornaments, symbols and icons. Signs can be divided into official top-down and private bottom-up ones (Ben Rafael et al. 2006, Cenoz & Gorter 2006). In the present research official signs are further classified as signage on and within public administrative institutions and as commercial signage. The analysis of all of the signs in the communities under investigation is outside the scope of this investigation.

3. The article summarizes some of the results on the fieldwork carried out during the August of 2015 in Hetta, Enontekiö.

4. In case of Dudinka fieldwork and the collection of materials were conducted in 2008 (as a part of a previous project) and in February in 2016.

5. The article summarizes some of the results on the fieldwork carried out six times between 2006 and 2015 in the Khanty-Mansi Autonomous Okrug.

Rather, it aims at finding signage with the traces of bilingualism and minority identity, as well as presenting the most typical genres and language combinations prevailing this arctic linguistic landscape.

The article first introduces readers to the theoretical background relevant to the research project and then refers to some earlier studies carried out in the linguistic landscapes of urban and arctic environments. The chapter then goes on to present the places of the research and the local minority speech communities giving also an overview of some aspects of the language situation of each minority in their respective countries. Results of the fieldworks in the urban environments of Enontekiö, Dudinka and Khanty-Mansiysk are detailed in the next section followed by the conclusions and the summary in the end.

2. Theoretical background and earlier research

As it is defined by Kelly-Holmes (2014: 136) “the concept of linguistic landscape represents an attempt to account for the visual presence of particular languages in the public space as a reflection of and contribution to ethnolinguistic vitality, i.e. the relative strength of these languages in terms of their status and functions as “living languages” within their immediate speech communities and beyond, particularly in minority language spaces and sites of complex multilingualism”.

In the past decades the investigation of the linguistic landscape has become a field of research on its own right. Landry and Bourhis (1997) examined the language situation in Québec and concluded that the norm of visual language use in a certain speech community is an indication of its linguistic vitality. Jackendoff (1983) claims that the use of signs and the choice of language on them depends on the community's writing and reading comprehension skills, and that the community uses the language it wishes to be identified with. The language on signs also delivers message to outsiders about the linguistic composition of the community and reflects the status of the language. Similarly, the visual use of a minority language increases its prestige and has a positive effect on its oral usage. The dominant language generally appears in front of or above the minority sign and can be printed in a larger font size. The linguistic landscape is regarded by Shohamy (2009) as an arena where the languages fight for their dominance in the community reflecting the processes of language policy, language ideology and the language situation in the community.

Most of the earlier studies on linguistic landscape have focused on the urban environment of multilingual communities in cities like Tokyo, Brussels, Leeuwarden and Donostia-San Sebastián where due to globalization as well as to initiations in politics and language policy the sociolinguistic situation of the community, i.e. the patterns of language use, identity and thus the visual representation of the languages has significantly changed (Backhaus 2007; Cenoz & Gorter 2006; Gorter et al. 2012; Coupland 2010; Huebner 2006; Shohamy et al. 2010). Recently, the number of investigations on the linguistic landscape and schools in East-Central European Hungarian paired

multilingual communities has also increased (Horváth 2013; Laihonen 2012, 2013; Szabó 2013; Tódor 2014; Brown 2012).⁶ These studies primarily focus on presenting how the linguistic landscape represents the state of language policy of the city, the attitudes of the majority and the minority, as well as the role of the linguistic landscape in the process of language revitalization.

A bulk of recent research on the linguistic landscape has been carried out in minority speech communities claiming that the exploration of the linguistic landscape enriches the description of the minority language situation and of minority attitudes in the community. As a consequence the visibility of a minority language and culture is not only an indicator but also a facilitator of the vitality, maintenance and transmission of the minority language. Naturally, linguistic landscapes differ with respect to the status of the minority community, whether it is an indigenous or a migrant one, as well as to the size of the community, whether it has a significant number of members or it is an endangered speech community with only a couple of hundred speakers.

Studying the linguistic landscape of indigenous minority communities in Fenno-Scandinavia is a recent phenomenon which has so far involved Sámi, Tornedalen Finnish and Kven speech communities (Helander 2015; Pietikäinen 2011, 2014, 2015; Salo 2012). These mostly comparative studies investigate how minority languages, e.g. Sámi in Lovozero, Karasjok, Inari and Sevetijärvi are represented and function in the linguistic landscape of administrative centres. Such diachronic and synchronic researches emphasize that today's arctic linguistic landscape and the sociolinguistic situation of the minorities can be best interpreted in the light of processes of political and economic changes characterizing each minority. Pietikäinen and Kelly-Holmes (2015) have recently drawn attention to the significance of researches related to the investigation of the linguistic situation of minorities that are situated in the periphery with respect to their geographical and economical position. Minorities in the Arctic periphery are today more mobile than their ancestors had been. They leave their homeland due to better possibilities in the labour market and in education and either return or not. This heterogeneous peripheral community recently also includes non-members of the minority who for shorter or longer periods settle down there. This current flow of people in and out of the periphery affects the sociolinguistic situation and linguistic landscape of the local minority community. Studies on the Finnish periphery focus on describing the linguistic landscape of the administrative centre of Inari ignoring the Sámi community of Enontekiö which, in many respects, is in a more peripheral situation. The present research thus aims at supplementing studies on describing northern linguistic landscapes. Similarly to the Inari study we explore the places of local activities, including shops, the child care centre with a special emphasis on school premises, as well as places of tourism. Places of activities related to the Sámi community are underrepresented in Hetta as opposed to Inari which due to its more central position is home to the Sámi Parliament and the YLE Sámi Radio.

6. Cf. a workshop conference on Theory and Practice of Linguistic Landscape research on East-Central European Minorities organised on 23 May 2013, <<http://www.nytud.hu/nyelvitajkep/>>.

Classic Sámi studies have been mostly concerned with the Sámi that live scattered in their traditional indigenous territories (*Sápmi*) and are engaged in reindeer herding. However, today the Sámi cannot only be defined as a Fenno-Scandinavian minority of the official Sámi territories as about half of them live outside these territories and an increasing number of them settle down in administrative centres of Sápmi, as well as commute between Sámi villages or settlements and cities outside their traditional indigenous territories due to education and work. The urbanisation of the Sámi (cf. Lindgren 2000, Nyseth & Pedersen 2014, Seurujärvi-Kari 2012, Virtanen et al. 2013) is a present-day phenomenon that has for example drawn the attention of experts on Sámi language teaching to the fact that the Sámi language competency of students largely differ as to their place of living. Consequently, according to Huhtanen and Puukko (2016) different strategies should be elaborated on teaching Sámi to those that live in mostly monolingual Finnish communities in urban centres and to those that live in more compact Sámi communities.

The identity and language situation of Sámi people living in urban settlements has not been thoroughly examined apart from Lindgren's (2000) outstanding work on exploring the identity of Sámis in Helsinki. She differentiates Sámis in terms of their place of living, i.e. Sámis living in the administrative centres of Sápmi are urban Sámis (= *urbaanisaamelainen*), Sámis living in Finnish cities outside Sápmi are city Sámis (= *kaupunkisaamelainen*), and Sámis living in Helsinki are the Sámis of the capital (= *pääkaupungin saamelainen*). The Sámis in the place of research, Hetta can thus be identified as urban Sámis. They differ from the Sámis living outside Sápmi as Sápmi urban centres include Sámis that besides their urban way of life as e.g. teachers or social workers maintain their traditional Sámi way of life as reindeer herders or Sámi craftsmen and craftswomen. For sociolinguistic research this new community of Sámis mixing the urban and traditional way of living, similarly to more urbanised Sámi communities, has mostly been invisible. We thus believe that research in the urban settlements of Sápmi is indispensable for us to be able to understand the Sámi identity of our times and the current situation of the Sámi.

Since the academic papers describing the sociolinguistic situation of the northern indigenous people of Russia are underrepresented among the literature of language vitality or sociolinguistics, the lack of comprehensive studies on the Mansi language and its speakers is regrettably not surprising at all. Only a few articles (Skribnik & Koshkaryova 1996, Spodina 2011) touch upon Mansi language vitality, besides their short expanse these papers are difficult to analyse since they either mention the data on Mansi and Khanty simultaneously, either hardly differentiate between rural and urban Mansi. Throwing a glance at possible subfields of sociolinguistics the situation is even less satisfactory. Although the situation and transformation of Mansi language teaching makes education the most important domain of language use as well as of language revitalisation, unlike the articles introducing the system of other indigenous Siberian peoples (Jääsalmi-Krüger 1998, Ventsel & Dudeck 1998, Bartels & Bartels 1995, Lavrillier 2013) no paper discusses the role of Mansi in language transmission or language acquisition. As for the indigenous people of the Taimir Peninsula, only a few

articles were written about the situation and problems of North Siberian people by Shoji and Janhunen (1997), by Vahtin (2001, 2007), by Krivonogov (2001) and by Sillanpää (2008). Until recent times the issue of viability, linguistic landscapes and sociolinguistic investigations were underrepresented in the literature. The identity and language situation of the indigenous peoples of the Taimyr has not been thoroughly examined apart from Siegl's (2013) work on sociolinguistic status quo on the Taimyr.

The situation is similar in the case of studies on linguistic landscape, the research of the role of indigenous Siberian languages or the overview of the linguistic landscape in Siberian cities is completely missing. The observation of minority languages appearing in the linguistic landscape would be extremely urgent and important in post-Soviet cities. The turning from the Soviet establishment to the consumer culture altered the linguistic landscape of cities, metropolises and changed the role of cities as well, turning the communal spaces into the domains of advertisement and thus also the fora of new identity constructions (Muth 2016: 19). Nevertheless, papers on post-Soviet urban linguistic landscape almost exclusively deal with Russian only.

3. Recent developments in minority related legislation and education

3.1. Finland

The Sámi community in Fenno-Scandinavia has traditionally been bound by the family, as well as by their common place and source of living. Due to its gradual assimilation into the majority and migration away from their homeland, the Sámi needed to establish new forms of cooperation in the second half of the 20th century to be able to maintain their language and culture. As a result, the Sámi people in Finland have become members of the Sámi Council, the World Council of Indigenous People, the Nordic Council, the UN Human Rights Committee and the Barents Euro-Arctic Council. In Finland the first anti-discrimination laws were introduced in the 1970s which resulted in a more favourable attitude of the majority towards the Sámi and in an increasing number of measures aiming at the improvement of the economical, educational and social situation of the Sámi minorities in Finland. According to the Finnish Constitution (2000, § 17) the Sámi are an indigenous minority with the rights to maintain and develop its language and culture. In 1973 the Sámi Parliament was set up to protect these rights. Since 1991 the Finnish Parliament has been responsible for dealing with matters that concern the Sámi. Today's Sámi Language Act (*Saamen kielilaki*, 2003) came into effect in 1992 for the first time, replaced by a second language act with a larger field of rights, guaranteeing the right for the Sámis to use their mother tongue orally and in writing with the authorities (*Asetus saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa, 1201/1991*). The act itself has presently been under discussion at the Finnish parliament. The Act also states that the Sámi have the right to be informed in their mother tongue within their indigenous territories, i.e. in the four northernmost municipalities of Finland inhabited by North, Inari and Skolt Sámis.

Thus, road and street signs, as well as names of institutions should appear both in Finnish and Sámi. Unlike in Norway and Sweden there is no separate act governing the official use of Sámi place names (Helander 2015).

It was not until the 1950s when Sámi children had the possibility to learn their mother tongue at school. In the beginning children could study Sámi in the residential schools of the central villages. In the 1970s an act was put into force enabling Sámi children to study certain subjects in their mother tongue. Primary education in Sámi was first introduced at the Utsjoki primary school in 1975–1976 followed by other primary schools in Finnish Lapland in the 1980s. During the 1990s the number of institutions providing Sámi language teaching and primary education in Sámi has considerably grown in the indigenous territories. A development of key importance with respect to Sámi education is the fact that since 1999 the costs of education in Sámi in the Sámi homeland have been covered by the Finnish state (cf. Keskitalo et al. 2014).

The maori language nest was the impetus for establishing a language nest in Sevettijärvi and in Ivalo in 1997 which has been playing a significant role in the language socialization of the youngest Sámi generations also in Inari, Finland (cf. Pasanen 2003, 2015). The idea of setting up a language nest in Hetta has recently been put forward by local Sámi activists in Hetta. Currently in Finland ca. 400 students study Sámi and ca. 100 students study the subjects of mother tongue and mathematics in Sámi. The language of education is Sámi in 12 schools and Sámi is taught as a subject in 29 schools altogether. Although the situation of Sámi education has considerably improved in the past decades, there is no sufficient number of child care centres where the youngest age groups can acquire Sámi or qualified teachers of Sámi, and due to the lack of teaching materials there are only a few subjects in the 7th–9th grades taught in Sámi. Students of North Sámi have the best possibilities as their mother tongue is taught in all schools in Finnish Lapland and also in a number of schools outside Lapland (cf. Keskitalo et al. 2014, Aikio 2016, Huhtanen & Puukko eds. 2016). The development of North Sámi teaching materials is supported not only by the Finnish but also by the Norwegian and Swedish state.

3.2. Russia

Although the indigenous small-numbered peoples investigated in the present paper live on territories of Russia that at least partly hold their ethnonym in their official name, being a titular ethnic group in an autonomous okrug does not allow to have or to create wide range of language rights. The Russian Federation consists of various kinds of subjects, among which only the republics have constitution and the right to establish state languages, while autonomous okrugs can introduce only some official functions for their titular languages (Zamyatin 2014: 15). The fundamental acts regulating language policy in relation to the indigenous small-numbered peoples of the North, Siberia and the Far East of the Russian Federation are the Russian Constitution, the Constitution of the Russian Federation Law “On Education”, the Law “On languages of peoples of the

RSFSR”, the Law “On guarantees of the rights of indigenous peoples of the Russian Federation”, the concept of the Russian Federation’s national education policy and a number of other federal and regional regulations. (Lekhanova 2008: 28) These acts recognize the equality of the languages of all peoples, guarantee the right of every citizen to preserve their native language and to create conditions for its study and development.

On the territory of the Khanty-Mansi Autonomous Okrug – Ugra ten primary schools offer Mansi language classes at present (cf. Horváth 2015), all of them to be found on the outskirts of the Okrug, in villages and smaller towns. According to the figures in the annual reports of the Department of Education of the Khanty-Mansi Autonomous Okrug – Ugra, 453 children studied the Mansi language at governmental schools in 2011, and 423 in 2012 (Šestálová 2011, 2012). While approximately 250 Mansi children study in Khanty-Mansiysk, there is no kindergarten, primary or vocational school offering full training or at least some of the classes with Mansi as the language of instruction. Studies in the field of Mansi language or culture are available at the Teacher Training College and – to a limited extent – at Ugra State University. The language of instruction in the programs of tertiary education is Russian.

Alternative educational institutions, that is, institutions offering extracurricular courses teaching Mansi language and culture exist in two settlements in the Khanty-Mansi Autonomous Okrug – Ugra, in Saranpaul and in Khanty-Mansiysk. Alternative institutions were founded in larger, urbanised settlements to complement Mansi children’s knowledge of their heritage culture and language. These institutions were established to teach children with limited or no knowledge of Mansi culture and no competence in the Mansi language at all. They attempt to find a solution for the problems governmental education has faced for decades, and they do so by developing new teaching materials (e.g. Norova 2010) and teaching methodology (e.g. Norova 2011). There are no official statistics available on the students of alternative institutions, but according to the estimation of the teachers working at the alternative institution in Khanty-Mansiysk, approximately a hundred students attend these two educational institutions in the Okrug.

In spite of its numerically significant native minority, schools in Dudinka lack traditions in teaching indigenous languages on any school level. The informants during my fieldworks (in 2008 and 2016) reported that since 2010 new attempts to teach Dolgan, Nganasan and Evenki have been made only twice or once a week in School Number 1 with its adjacent boarding school. Teaching Tundra Nenets in School Number 1 has longer traditions. In the Taimyrsky Kolledž, an institute of higher secondary education and practical education, language classes have been organized for Dolgan, Tundra Nenets, Nganasan, Forest Enets and Evenki, as well as some basic training was launched in educational sciences. In 2006 special evening classes in Tundra Nenets were organized at the City centre of Folk Art. It was limited to only six months, and was a one-time opportunity. The idea of a language nest was initiated which had strong local support but the role of these initiatives has so far remained symbolic (Siegl 2013: 12, 23).

Summing up other fieldworkers’ notes on Tundra Nenets and Dolgan, the two titular indigenous peoples are comparatively safe and have survival chances, though still endangered due to relatively compact settlement areas and to a larger number of speakers. Nganasan has entered the path towards extinction, and both Enets, as well as Taimyrian Evenki are critically endangered.

4. The places of research

4.1. Enontekiö

The mother tongue of the Sámi people in Enontekiö is North Sámi as a rule which, with its ca. 25,000 speakers, is considered to be the largest Sámi minority community in Fenno-Scandinavia. In Finland there is an estimated number of 2,000 North Sámi speakers and ca. 3,500 consider Sámi as their mother tongue. There are no monolingual speakers of North Sámi in Finland, apart perhaps from some elderly people born in Finnmark. Apart from the municipality of Utsjoki North Sámi is a minority language in Finnish Lapland. According to recent census data the number of Sámis in Utsjoki is decreasing, while there is an increasing number of them in the municipalities of Enontekiö and Inari. (cf. Tilastokeskus).

The place of research, Hetta (*Heahtta*) is located in the municipality of Enontekiö (*Eanodat*) (see Map 1) where 11% of the population, i.e. 203 people consider themselves as Sámis (cf. Tilastokeskus). The Sámi of Enontekiö, a municipality bordered by Norway and Sweden, live scattered in the municipality’s small villages and more concentrated in the central village of Hetta. Enontekiö is the third largest (8391 km²) and one of the least populated municipalities (0.24 people/km²) in Finland. The local community mostly relies on tourism and reindeer herding as their source of living. The official languages of the territory are Sámi and Finnish. North Sámi is taught in the elementary schools of Kilpisjärvi (*Gilbbesjávri*), Karesuvanto (*Gárasavvon*) and Hetta, as well as in the secondary school of Hetta. North Sámi is also a medium of education in these settlements. The Sámi community in Hetta is characterized by native and natively-like speakers of Sámi, as well as by Sámis who consider themselves Sámi, but acquired Sámi as a second language. Most speakers acquired and use Sámi in the family domain and on family occasions but there is an increasing number of Sámi in the middle-aged and younger generations who use Sámi at their workplaces, e.g. at the health centre and at the municipality of Enontekiö. Although, due to revitalization efforts and to the positive attitudes of the majority and the minority, the process of language change, which started ca. 150 years ago, has slowed down in the community (cf. Duray 2015), younger generation of Sámi students use Finnish as a rule in their everyday lives.

Picture 1. The road sign of the municipality of Enontekiö, an indigenous territory of the Sámi in Finland

Map 1. The municipality of Enontekiö and the place of research, the central village of Hetta.

4.2. Dudinka

Dudinka is the administrative centre of the Taimyrsky Dolgano-Nenetsky District of Krasnoyarsk Krai, Russia. Officially, the five Taimyrian villages of Volochanka, Leniskye Pesky, Potapovo, Ust-Avam and Hantayskoe Ozero also belong to the town. The city processes and sends cargo via Norilsk railway to the Norilsk Mining and Smelting Factory and also ships non-ferrous metals, coal and ore. Dudinka is the most important port in the lower reaches of the Yenisei River accessible to seagoing ships. Thanks to its important strategic position Dudinka is declared to be a closed area. Therefore, tourism and globalization work slowly here.

Dudinka is a multiethnic city. The five indigenous peoples officially recognized as the indigenous peoples of the Taimyr are Tundra Nenetses, Dolgans, Nganasans, Enetses, and Evenkis. Linguistically, Nenets, Enets and Nganasan belong to the Samoyedic languages of the Uralic family, Dolgan is a Turkic language, Evenki belongs to the northern branch of the Tungusic family. Apart from its significant indigenous population and descendants from the political prisoners who have stayed here, Russians, Ukrainians and White Russians, Azeris and other people from Central Asia can be frequently encountered.

The most problematic matter is the absence of any accurate demographic and socio-linguistic data regarding the city of Dudinka. The only data available are from the census of 2010 covering only the Krasnoyarsk Krai. According to the official homepage of the Taimyr Municipality Area in 2008 there were 5,517 Dolgans, 3,486 (Tundra) Nenetses, 749 Nganasans, 270 Evenkis and 168 Enetses (cf. Vizitnaya kartochna munitsipalnogo rayona). According to some statistical data in 2005 Dudinka had 25,000 inhabitants, out of whom 1,328, 5.3% of the urban population, belonged to indigenous communities (Siegl 2013). According to the city's official website (Gorod-dudinka.ru) in January 2016 the population of the city was 23,559. The city is Russian-speaking. The official language of the territory is Russian, which is the dominating language in Dudinka.

On the basis fieldworkers' notes and our observations the language skills of the members of indigenous communities are quite diverse. Language usage is highly variable. It is especially the older generation that can speak and use the native language fluently. These activists work mostly in educational and cultural centers, or in the media, where the indigenous minority culture, language and identity are preserved.

4.3. Khanty-Mansiysk

Mansi is an endangered language, it plays minor role in its Russian-dominated environment. Its situation is affected by the loss of traditional way of life and rapid urbanisation. The process of language shift has already been taking place in the Mansi-speaking community for decades. Because of recent economical and social changes in the Mansi society, the traditional model of language transmission and language use has been radically changed. The new lifestyle involving multi-ethnic families using Russian as common

language affected the intergenerational transmission of Mansi negatively, and the minority position the Mansi occupy in cities reduced the domains of language use. On the other hand, urbanization has also had positive effects on language use: urbanisation has changed the attitudes towards Mansi language (Horváth 2012: 65), activated some of the already existing linguistic domains (e.g. press and media), created new domains (internet, especially social media) and maintained language revitalization attempts.

The demographic processes characterizing the Mansi language situation (and also its closest relative, the Khanty language) are fairly different from the tendencies observed in the case of other Uralic language spoken in Russia. While the number of Mansi speakers is decreasing in every census (2,746 speakers in 2002, only 938 speakers in 2010), the number of those declaring themselves as belonging to the Mansi ethnicity is increasing, from 11,432 people in 2002 to 12,269 people in 2010 (Sipőcz 2005, Census data 2010 – Национальный состав населения Российской Федерации, Национальный состав населения по субъектам Российской Федерации).

As a result of the major economic and social changes that have taken place in the Khanty-Mansi Autonomous Okrug – Ugra since the 1970s, the Okrug attracted representatives of many different ethnic groups who migrated into the Okrug to work (and eventually to settle down), thus the Okrug has become one of the most prosperous and multi-ethnic regions in the Russian Federation. These changes also affected the indigenous people, instead of following the traditional lifestyle (hunting, fishing, reindeer herding to a certain extent) the representatives of the indigenous people settled down, moved to towns and cities. 57% of the Mansi population now live in urban settlements.

Although the majority of Mansi live in settlements of urban type, they form a tiny minority within the cities, in Khanty-Mansiysk they represent only 1.5% of the city's population (Census 2010). In a great part due to the lack of monolingual Mansi domains of language use in Khanty-Mansiysk, the most stable domains for speaking Mansi are the family or microcommunal sphere, and the few professional domain specially related to the use of Mansi language (such as e.g. the newsroom of the Mansi journal).

5. Results

5.1. Hetta, Enontekiö

5.1.1. The distribution of genres

The linguistic landscape of Hetta is characterized by majority Finnish, minority Sámi and English which appear on the signs as a single language or in a certain combination. Figure 1 presents the distribution of genres (cf. Pietikäinen et al. 2011, Gorter et al. 2012) on 45 signs included in this investigation.⁷ According to the observations the language combinations clearly represent the official language policy of Finland as about half of the signs are bilingual Finnish and Sámi. The majority of the signs are road signs, name

7. Data in Figure 1 do not represent all of the signs in Hetta.

signs of buildings and street names with Finnish being in an emphatic position in front of or above the Sámi sign. Finnish, the official language of the state and the locally most relevant language appears on all of the signs discussed in this article.⁸

A quarter of the signs, notices near tourist attractions, maps, advertisements and a few place names, such as hotel signs, are monolingual Finnish which is due to the fact that mainly Finnish tourists visit this popular tourist destination. English only appears on shorter notices and 4% of the signs present a Finnish-English language combination. Monolingual English signs such as the name sign of the local grocery store (K-Market) are also underrepresented on only 4% of the signs. About a quarter of the signs are monolingual Sámi. They are all included in the schoolscape of the primary school and are the products of Sámi students' project work. Although the language of interactions at the school is Finnish except for Sámi classes and communication between Sámi teachers, there is a positive attitude towards Sámi language teaching and thus towards the visual representation of Sámi as it is represented by quite a number of Sámi signs and as it is claimed by Sámi teachers at school.

In sum, it can be claimed that Sámi on ca. 50% of the signs plays mostly symbolic role in the linguistic landscape of Hetta.

	Road sign	Street name	Name sign of a building	Notice	Schoolscape	Hetta (N; %)	
Minority	0	0	0	0	9	9	20.0%
Majority	2	0	3	6	0	11	24.4%
Majority + Minority	8	2	9	0	2	21	46.7%
Majority + International	0	0	1	1	0	2	4.4%
International	0	0	2	0	0	2	4.4%
Σ:	10	2	15	7	11	45	100.0%

Figure 1. Distribution of genres in Hetta linguistic landscape (International = English).

5.1.2. Road signs, street names and name signs of buildings

The linguistic landscape of Hetta is dominated by road signs, street names and name signs of buildings. Road signs and street names are without exception bilingual with majority Finnish in the first place followed by the Sámi sign as a rule (Pictures 2–5). Road signs designating places and directions are also Finnish-Sámi bilingual (Picture 3). The road sign on Picture 2 is incomplete with respect to the place name of Muonio which as opposed to the two other place names above lacks the Sámi designation (*Muoná*).

8. On the patterns of language use in the local community see Duray 2015.

Picture 2 (above). Road sign of the village in Finnish and Sámi.

Picture 4 (above). Road sign in the vicinity of Hetta.

Picture 3 (below). Road sign of the airport in the vicinity of Hetta in Finnish and Sámi.

Picture 5 (below). Street sign in Hetta in Finnish and Sámi.

Picture 6 (above). Name sign of the pharmacy in Hetta in Finnish and Sámi.

Picture 7 (below). Name sign of the old people's home in Hetta in Finnish and Sámi.

Picture 8. Hotel sign in Hetta in Finnish.

Only a small proportion of the name signs of buildings are Finnish-Sámi bilingual. The name sign of the pharmacy in the centre of Hetta also follows the provisions of the Sámi Language Act with the Finnish name in front followed by the Sámi designation in the same format (Picture 6). Most of the names of institutions in the centre of Hetta are present on signs of direction, all of them being bilingual with the Finnish designation placed in front of the Sámi one (Picture 7). Name signs of buildings closely related to tourism e.g. on hotels and restaurants only include the Finnish designation (Picture 8).

5.1.3. Notices

Similarly to the names of places and institutions, Sámi and also English are under-represented with regard to notices which are all related to tourism. Although tourism plays an important role in the life of both Enontekiö and Inari, Inari being the centre of Sámi activities in the Sámi indigenous territories abounds in Sámi signs and symbols, as well as other languages (Salo 2012). Picture 9 presents a notice on a stone (*Seitakivi*) in Finnish on the path leading to the top of Jyppyrä hill in Hetta which as a part of the traditional Sámi belief system used to be a popular destination for the Sámis. It used to be a Sámi custom to place reindeer antlers and silver coins on the stone to bring health and well-being for the family. Although it is a Sámi tradition, the

Picture 9. The story of the Seita stone in Finnish on Jyppyrä.

Picture 10. Notice in front of the village church in Hetta in Finnish and English.

text on the notice board fails to inform tourists about that. It is a drawing of a Sámi man in a Sámi costume that refers to the Sámi tradition. Thus, the Finnish text only has a functional role informing Finnish tourists about an old tradition of reindeer herding, today an occupation of both Sámis and Finns.

While most of the notices are monolingual Finnish, there are a couple of bilingual ones including a notice on the opening hours of the village church in Finnish and English (Picture 10). Interestingly, there is no Sámi text on this notice, despite of the fact that recently there have been regular services in Sámi.

5.1.4. The schoolscape

Sámi is not only represented visually in the public spaces of Hetta, but also in the inner space, e.g. in the Fell Lapland Nature Centre presenting the Sámi culture and most characteristically in the educational institutions of Hetta. Sámi education receives significant financial support, as besides the family domain schools in Enontekiö can be regarded as the most important domain of linguistic and cultural socialization. As one of the Sámi teachers in Hetta primary school reports with Sámi language use decreasing in the family, today an increasing number of parents rely on the school domain to transmit Sámi to their children.

We here explore the inner and outer spaces of the primary school investigating to what extent Sámi texts, notices and symbols characterize these spaces and represent the provisions of the Sámi Language Act, as well as minority and majority attitudes. One of the Sámi teachers, an active member of the local Sámi community, kept one of the authors of this article company by commenting on the schoolscape and several aspects of Sámi language teaching at the school.

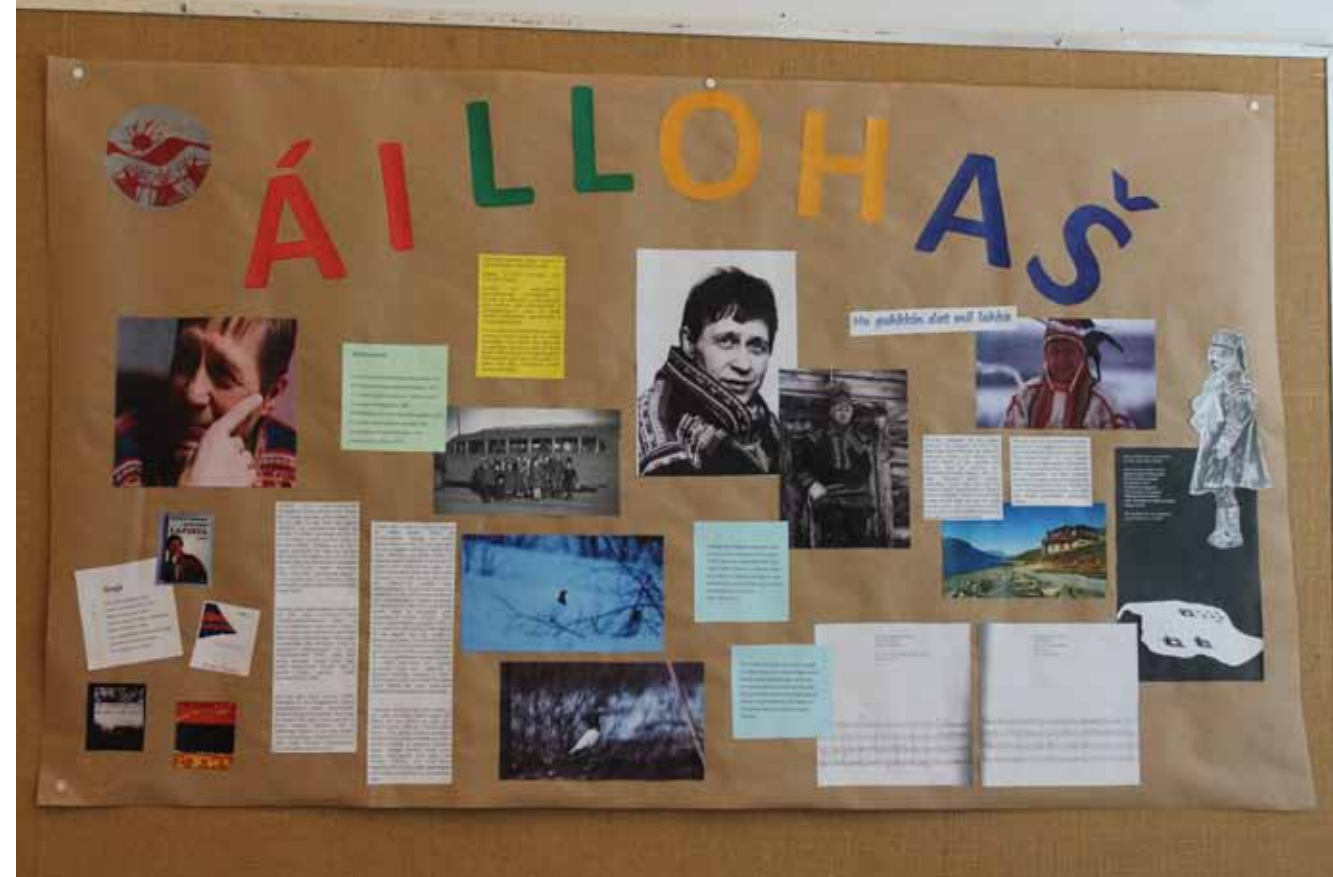
The official language policy contained in the Sámi Language Act is reflected on the school façade and on a road sign designating direction where the name of the school appears in Finnish and Sámi. Similarly to public spaces Sámi signage at school has a symbolic function where Finnish dominates. Yet, Sámi classrooms and the vicinity of them are decorated with noticeboards and posters in Sámi presenting the project work of Sámi students on famous Sámi people (Picture 11).

Sámi artefacts and symbols, e.g. the drawings of reindeer, the Sun and the arctic landscape on windows, curtains and school furniture, clearly represent the positive attitude of the school community towards Sámi language and culture, as well as the intention to strengthen the Sámi identity of school children (Picture 12).

Name signs of the most frequently visited school premises including the headmaster's office, the library and the toilet are Finnish-Sámi bilingual ones with Finnish in an emphatic position placed above the Sámi text as in the case of other local bilingual signs outside school (Picture 13).

Sámi dominates the classroom where Sámi language and mathematics in Sámi are currently taught at lower grades for four pupils. As it is illustrated in some of the photos (Pictures 14–16) all the elements in the linguistic landscape of the classroom including writings on the blackboard and noticeboards are in Sámi. All teaching materials, e.g. cd-s for improving listening comprehension are also in Sámi, similarly to most of the books on the shelves.

In sum, the schoolscape in Hetta is reflective of a school community that promotes bilingualism positively affecting pupils' attitudes towards their minority language and culture, as well as their minority language use.

Picture 11 (above). Project work on Nils-Aslak Valkeapää, a Sámi writer, singer and actor of the region.

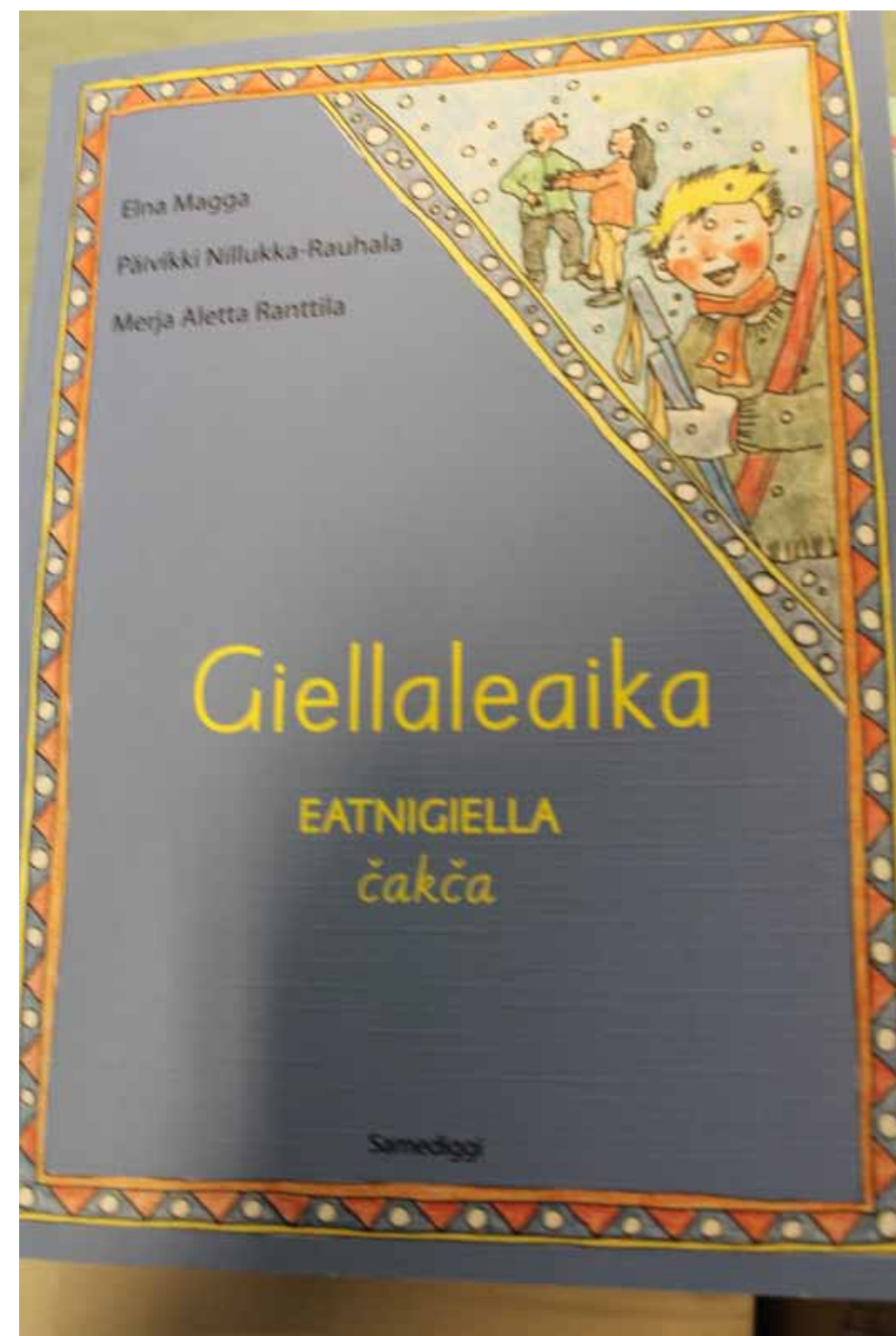
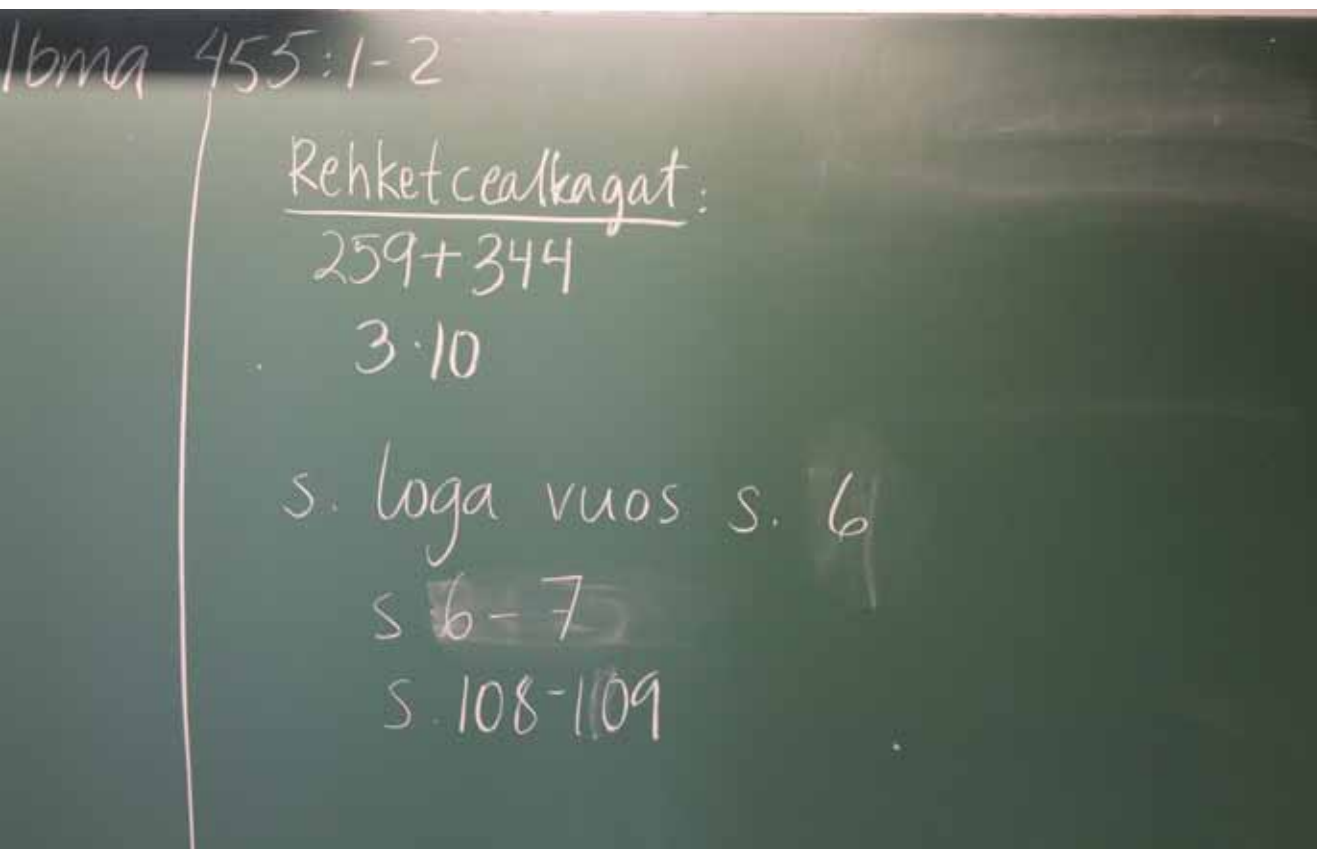
Picture 12 (below). Sámi symbols on an inner classroom window; Hetta Primary School.

Picture 13 (above). Sign on the headmasters' office in Finnish and Sámi.

Picture 14 (below). Blackboard in Sámi.

Picture 15. Sámi teaching material (Mother Tongue).

Picture 16. Noticeboard with days, seasons and weather in Sámi.

5.2. Dudinka

5.2.1. Majority language in the linguistic landscape of Dudinka

A survey of the linguistic landscape of Dudinka reveals that it is the national language which is most frequently used in the city. Obviously, Russian is the language which most often appears on signs throughout the city with over 99% of all units in the analysis. All official institutions display monolingual signs in Russian. Russian language policy and laws do not forbid, but do not provide for bi- and multilingual signage resulting in the lack of them throughout the city. All official inscription, every traffic sign, signpost, street name, names of institutions, as well as advertising formulas and slogans are only monolingual Russian (Pictures 17–19).

5.2.2. Minority languages in the linguistic landscape of Dudinka

Occasionally, we can find two monolingual signs in the city which are written in a minority language. One of these is a neon sign on the wall of a house written in Dolgan: *Хеүро* [hejro], Dolgan 'sun'. The other one is written in Nenets. A new colourful playground was built in the centre of the city. It was carried out within the framework a project titled *Олюко* [olyuko] Nenets 'child', it has finished in summer of 2011. The name of the playground also has this Nenets word (Pictures 20–21).

Picture 17. Official sign of the School number 1 and boarding school (2016).

Picture 18 (above). Official sign of City Center of Folk Arts (2016).

Picture 19 (below). “Dudinka – the city of my hopes”, monolingual notice (2008).

Picture 20. Dolgan monolingual neon sign (2008).

Picture 21. Playground with monolingual Nenets notice (2016).

Other minority languages that are spoken in Dudinka such as Nganasan, Evenki, and Enets were not part of the linguistic landscape of the city. These two examples are only exceptions.

5.2.3. English in the linguistic landscape of Dudinka

While migration is continuous to the city, only local residents are moving into and out of the city. Due to the closed status of Dudinka it is not surprising that tourism and a steady influx of foreign visitors are not typical. However, these factors fairly often explain a high number of signs that use English, especially in urban agglomerations that are at the same time popular tourist destinations. Accordingly, English only has a symbolic function. It is rarely visible on verbal signs in the city. On advertising banners and on the facade of houses English is used as well in conjunction with Russian, mostly having a rather symbolic function, whereas an English heading is used as a catchphrase to trigger associations with the Western world and to convey notions of internationality, cosmopolitanism and a somewhat sublime sense of modernity. English words are very often written in Cyrillic (Pictures 22–24).

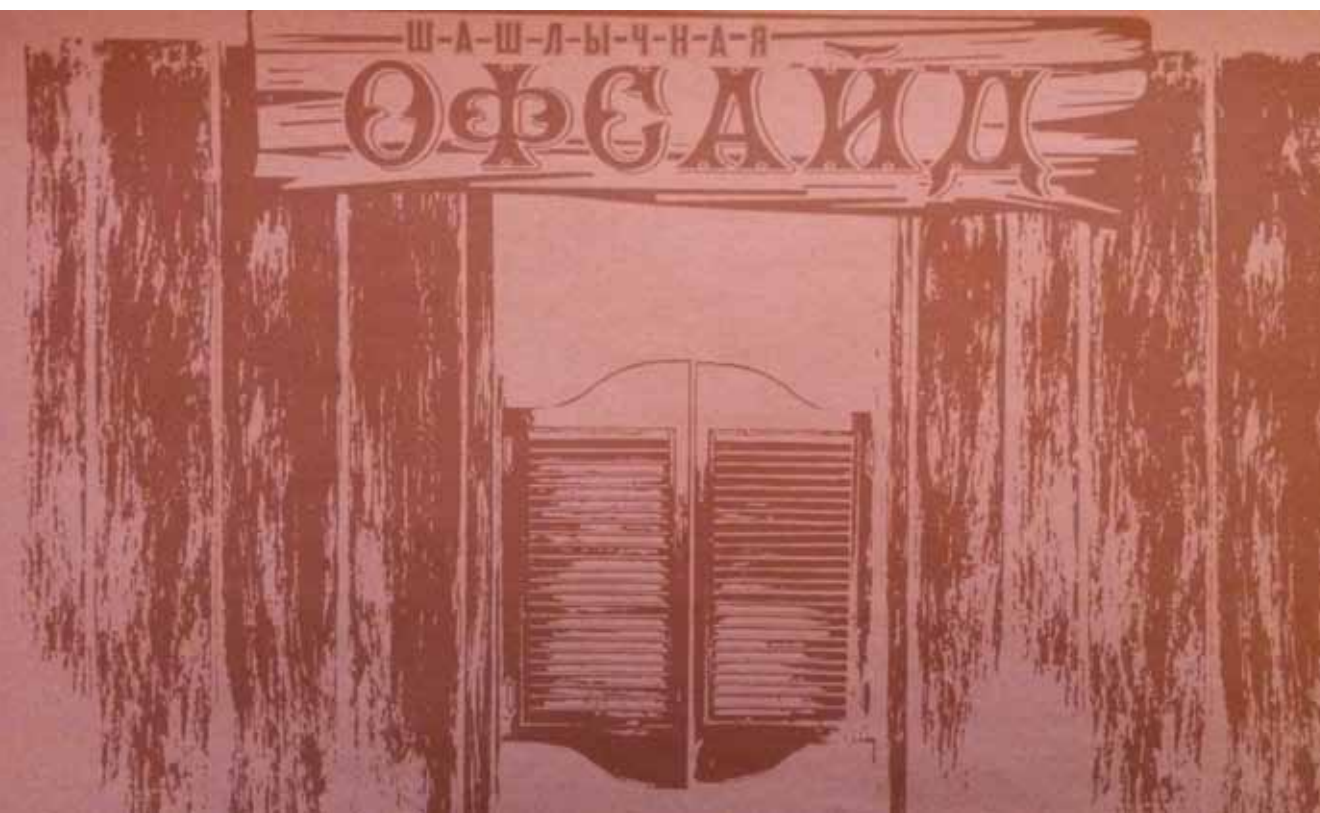

Picture 22. Bilingual advertisement using English elements (with Cyrillic and Latin writings) (2016).

Picture 23 (above). Graffiti using English elements (2016).

Picture 24 (below). Bilingual notice of a restaurant using English words in Cyrillic (2016).

5.2.4. Various visual forms of the indigenous minority in the streets of Dudinka

In recent years decorative motifs, idols and symbols of the indigenous identity began to spread on street signs, banners and billboards (Picture 25). The sun, the tent (chum), a man dressed in a traditional costume, the shaman drum, a reindeer and decorative motifs of various peoples are recurring (Picture 26). Expressive motifs of the local aboriginal identity can be found in large numbers near the cultural and educational institutions (schools, folklore centres) of the indigenous minorities (Pictures 27–31). They visually show the presence of indigenous people in the area.

Picture 25. Street number with Nenets, Evenki, Nganasan and Enets motifs (2016).

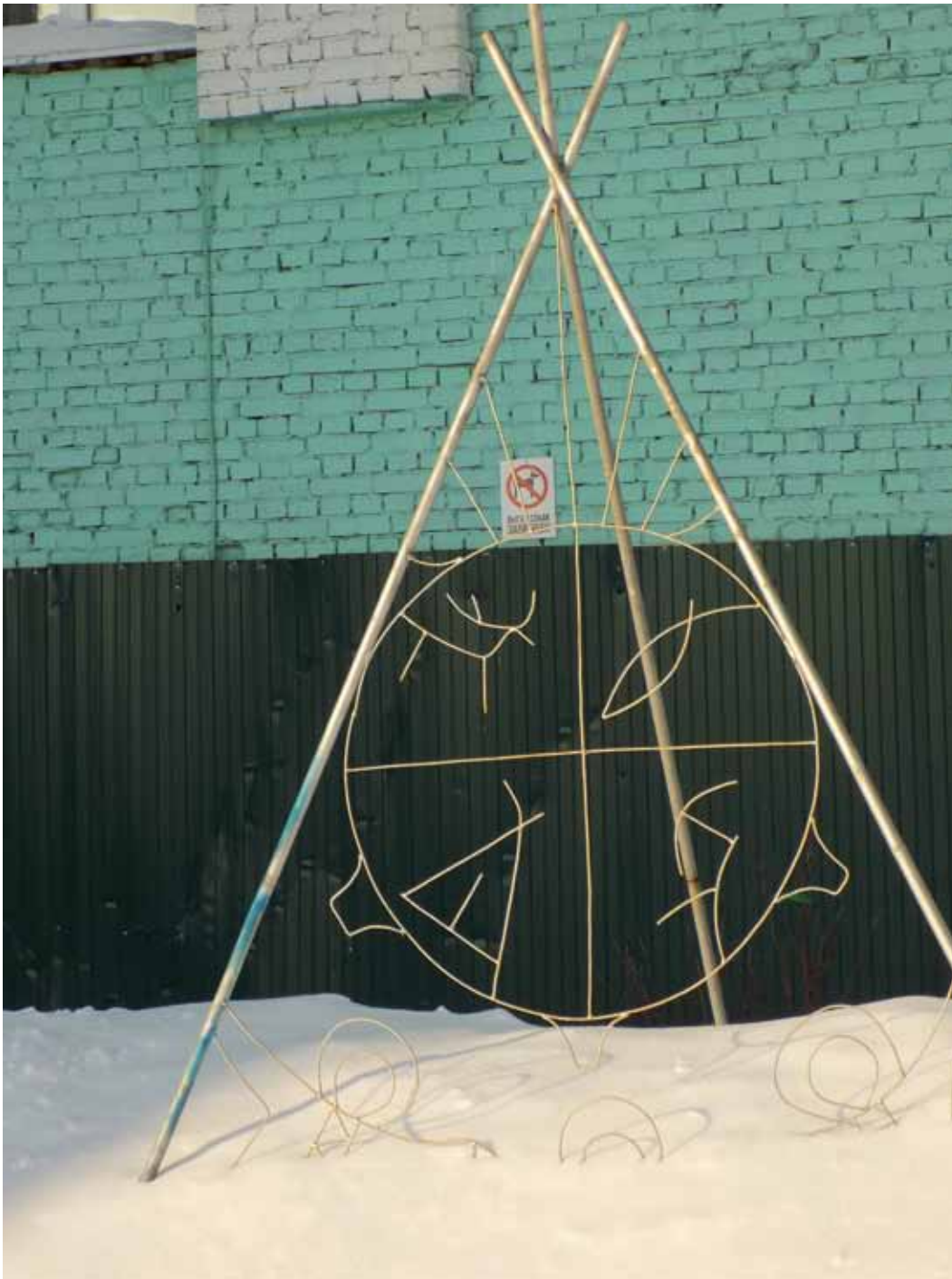

Picture 26 (above). Street number using aboriginal symbols (2016).

Picture 27 (below). The building of the City Center of Folk Arts. A park in front thematized for aboriginal people (2016).

Picture 28. Giant banner using aboriginal motifs and symbols (2016).

Picture 29. One of the four statues in front of the entry hall of the *Taimyrsky Kolledž* using aboriginal symbols: fish, hunter, tent, reindeer (2016).

Picture 30 (above). Three enlarged Ngenasan idols in front of the entrance of the City Center of Folk Arts (2016).

Picture 31 (below). The “Taimyr house of Folk Arts” has a chum-like main entrance and statues of a mammoth and a bear (symbols of the Taimyr) (2016).

Picture 32. Nganasan lesson in the native language classroom of the *Taimyrsky Kolledž* (2008).

5.2.4. Inner spaces

The most significant elements of the inner Taimyrian linguistic landscape are educational institutions and folklore centres, namely School number 1 [Дудинская средняя школа №1] and the boarding school, *Taimyrsky Kolledž* [Таймырский колледж], “Taimyr house of Folk Arts” [Таймырский Дом народного творчества] and “the City centre of Folk Arts” [Гордской центр народного творчества]. Similarly to public spaces indigenous minority signage at school has a symbolic function. As it is illustrated in the photos all the elements in the linguistic landscape of those classrooms where the native language is taught are well-decorated with posters, noticeboards, teaching materials and writings on the blackboards in Nganasan or Nenents, presenting the work of students. Indigenous artefacts, symbols represent the positive attitude of the community in the schools and folklore centres. The Russian attributes of the state and official signage are also frequently presented in the landscape. (Pictures 32–34.)

As it was mentioned above bi- and multilingual signage do not occur throughout Dudinka at all. This is not the case in inner spaces. In the local institute, the “City centre of Folk Arts” there are five bilingual boards with greetings in indigenous languages. On the first above there is a Russian word written in black letters ‘Welcome’

Picture 33 (above). In the native language classroom of the *Taimyrsky Kolledž* (2016.)

Picture 34 (below). Russian flag with welcome notices in Nenets and in Dolgan. [‘Welcome’] depicted on the wall of the boarding school (2016).

and underneath there is the same word of greeting in one of the minority languages written in red letters. The edges of the notices are decorated with motifs of the respective ethnic communities (Pictures 35a–e). Also in the entry hall of the *Taimyrsky Kolledž* a digital notice board can be found with ‘Welcome’ signs in the five local languages and in Russian (Picture 36).

Picture 35a. Bilingual welcome signs ['Welcome']: Russian-Nenets (2016).

Picture 35b. Bilingual welcome signs: Russian-Dolgan (2016).

Picture 35c. Bilingual welcome signs: Russian-Nganasan (2016).

Picture 35d. Bilingual welcome signs: Russian-Enets (2016).

Picture 35e. Bilingual welcome signs: Russian-Evenki (2016).

Picture 36. Multilingual 'Welcome' signs in the entry hall of the local *Taimyrskij Kolledž* (2016). 'Welcome' in Nenets, Dolgan, Nganasan, Enets, Evenki and in Russian.

5.3. Khanty-Mansiysk

5.3.1. The Russian language in the linguistic landscape of Khanty-Mansiysk

Russian is the mother tongue of the Russian population (68.1%, Census 2010) of the town, most likely also the first language of the vast majority of the various other ethnic groups forming the remaining proportion of the population. Russian is the one and only official language of Khanty-Mansiysk, as well as the mediating language of the interethnic families and urban domains (such as e.g. the marketplace). Consequently it is not surprising that the official, commercial, communal and private signs are to be found exclusively in Russian, and the enumeration of the handful of exception does not cause problems.

5.3.2. The English language in the linguistic landscape of Khanty-Mansiysk

The presence of English in the local linguistic landscape goes back to rather short history. Khanty-Mansiysk attracts tourists to a minimal degree, visitors speaking English and no Russian arrive to the town on the occasion of specific international programs, such as e.g. scientific conferences, art festivals, sport championships. Signs containing English texts beside Russian are desultory situated at the location of such events, as e.g. in the biathlon centre (see Picture 37).

The English-Russian bilingual street signs (forming the majority of the town's bilingual signs) were placed in the city centre in 2008 on the occasion of the EU-Russia summit. After the necessary, or least reasonable placement of these bilingual signs a similar demand appeared in the cultural sphere, especially in the case of museum collections since the 2010s, although the English section of these descriptions is not a complete translation of the Russian text, but often consist only of the mere denomination of the different artefacts. Words or phrases in English (written with Latin or Cyrillic alphabet) occur in advertisements targeted on Russian-speaking customers as well. Although the first language of commercials and advertisements is Russian, a growing number of signs display the nature of the offered services in English as well (e.g. Picture 38).

5.3.3. Ob-Ugric languages in the linguistic landscape of Khanty-Mansiysk

The signs on the buildings of institution, communal places, stores, memorials and other sites related to Ob-Ugric people in Khanty-Mansiysk are dominantly in Russian only. The monolingualism may be easily commented on by the lack of official status of the Ob-Ugric languages as well as with the low proportion of first language speakers of Ob-Ugric languages in the local population. Still, the lack of signs containing Ob-Ugric elements as result of language planning, status planning or spontaneous emplacement is rather surprising. It is difficult to explain, why do not the memorial plates of the most well-known Mansi poet Yuvan Shestalov contain any Mansi elements (if his first name *Yuvan* is not considered to be a Mansi word), neither the memorial plate on his home building (Picture 39), nor the memorial in the local open-air museum (Picture 40).

There are only a few documented exceptions under the rule of Russian linguistic dominance. Two older examples are the cinema and the leisure centre Langal and hotel Misne. While the name of the hotel Misne is rarely commented as a reference on the relatively well-known Mansi mythological figure, the name of the cinema centre Langal is often remembered to get its name after the Khanty name of the river Ob.

The most significant element of the Mansi linguistic landscape is the alternative educational institution of Khanty-Mansiysk, the *Lylyng Soyum* Centre. The name of the Centre contains Mansi words (*лылың союм* 'living creek'), thus the sign bearing the name of the Centre at the main entrance is the only sign of Khanty-Mansiysk that functions as a marker denoting the presence of Mansi language and culture instead of merely referring to the titular peoples of the Okrug as a cultural reference of identity construction. Besides the sign at the entrance, Mansi (and to a limited extent also Khanty) signs, texts, decorations are also regularly displayed in the classrooms (Picture 41).

Picture 37 (above). Bilingual sign at the Biathlon Centre of Khanty-Mansiysk (2015).

Picture 38 (below). Bilingual advertisement using English elements in the centre of Khanty-Mansiysk (2015).

Picture 39 (above). Russian monolingual memorial plate on the wall of the house which was the last home of the Mansi poet Yuvan Shestalov (2015).

Picture 40 (below). The Russian monolingual memorial of the Mansi poet Yuvan Shestalov at the local open-air museum. The memorial contains the fragment of Shestalov's poem in Russian (2015).

Picture 41. Mansi monolingual notices in the central room of the *Lylyng Soyum* Centre (2015).

5.3.5. Textuality and visibility

The definition of linguistic landscape generally covers written elements only, a handful of papers may found expanding their field of observation on “visual images, non-verbal communication, architecture and the built environment” (Hornsby & Vigers 2012: 57; Jaworski & Thurlow 2010: 2). To the more complete investigation of presence of Ob-Ugric people in Khanty-Mansiysk it is definitely necessary to include to the research materials containing no text but visual elements, as e.g. building, statues and graffiti.

The Khanty-Mansi Autonomous Okrug – Ugra, and its administrative and cultural centre Khanty-Mansiysk often prefer to feature the term Ugra, decorative elements or rituals related to the Ob-Ugric people in order to create the Okrug’s and its capital’s unique identity within the Russian Federation (Nagy 2016: 10–11). Buildings resembling the shape of the traditional dwelling place of the indigenous peoples can be observed on many sites of Khanty-Mansiysk, especially on prominent spots of the city centre, as e.g. the mall on the main square of the city (Picture 42) or the main building of one of the largest hotels in town *Ugorskaya dolina* (Picture 43).

Khanty-Mansiysk is surprisingly rich in monuments and sculptures, there are a few interesting statues related to the Ob-Ugric religious beliefs and myths as well. The statue titled “Hunter and bear”, erected in 2005 next to the Museum of Human and Nature depicts a realistic yet highly supernatural fight of the Ob-Ugric hunter and the bear, a beast deeply venerated and surrounded by many taboos in the

Picture 42 (above). Shopping center in the downtown of Khanty-Mansiysk (2015).

Picture 43 (below). The main building of the hotel *Ugorskaya dolina* (2015).

Picture 44 (above). Graffiti depicting the Ob-Ugric world (2015).

Picture 45 (below). The Mona Lisa of Khanty-Mansiysk (2015).

Ob-Ugric traditions. In 2010 an installation of seven statues has been placed over the Dzerzhinsky prospect illustrating Ob-Ugric mythological figures and events.

According to Muth (cf. Muth 2016) while stencilled or painted graffiti are common forms of the urban linguistic landscapes, this form of expression became visible in post-Soviet and Eastern European landscapes as late as the 1990s. In Khanty-Mansiysk, especially in the city centre – with the exception of a few tags – no graffiti were observed until 2014. In 2014, on the initiative of a graphic and teacher of the local art school dozens of graffiti appeared on the streets of Khanty-Mansiysk, at the beginning in cooperation with the local government, later in an independent, partly illegal way. The graffiti contain almost no texts or written elements, but many of them are related to cultural elements of the Ob-Ugric peoples.

Next to the Museum of Human and Nature a whole series of graffiti depicts the Ob-Ugric world (e.g. Picture 44) since the creation of Earth to the nomadic life-style still followed by a smaller group of the Ob-Ugric peoples. Traditions and urban lifestyle are merged in the graffiti of the café Mona Lisa depicting the Mona Lisa of Khanty-Mansiysk (Picture 45) on the background of tundra landscape with Ob-Ugric building, while the graffiti is compiled of small frames illustrating aspects of urban life.

6. Conclusions

6.1. Hetta, Enontekiö

The linguistic landscape of Hetta is dominated by bilingual road and street signs with the Sámi name following the Finnish one. Names of public spaces are although under-represented in Hetta compared to road and street signs, places that play an important role in the life of the local Sámi people are mostly bilingually signed in Finnish and Sámi. Names of institutions on road signs denoting direction are also bilingual Finnish-Sámi. Places related to tourism have Finnish names and notices near most of the tourist attractions are also monolingual Finnish. In both cases Finnish is most probably preferred as these places attract mainly Finnish tourists or Sámis who understand Finnish. It is only the linguistic landscape of the school that has monolingual Sámi signs and texts.

In sum, it can be concluded that the linguistic landscape of Hetta is a reflection of the minority language policy of Finland favouring the use of Sámi languages, that of the Sámi Language Act and of the norms of language use in the local Sámi community investigated by Duray (2008, 2014, 2015). Bilingual signs for the sake of bilingual readers, i.e. the official bilingual signs only have a symbolic function, i.e. the local Sámi community and the authorities use these signs, as a matter of law, to show the presence of the Sámi community and most probably that of Sámi speakers in the village. Monolingual Sámi notices and symbols, as well as Finnish-Sámi bilingual signs in the schoolscape reflect the positive attitude of the community towards

Sámi language and culture. Most of the notices and the few nonofficial signs in public spaces are monolingual Finnish pointing at the fact that the local speech community dominantly uses Finnish in their everyday lives. The positive attitudes of both majority Finns and minority Sámis towards Sámi do not result in a proactive approach to signage, i.e. presenting Sámi visually in the landscape. Although the Sámi Language Act also approves of the use of Sámi and one can thus expect more monolingual Sámi signs in the village, the fact that Sámi literacy is a relatively new phenomenon might also prevent locals to use Sámi in writing.

6.2. Dudinka

A survey of the linguistic landscape of Dudinka pointed out that it is the national language which is most frequently used in the city. As a result, the 5.3% of the city-dwellers belonging to ethnic minorities and the languages are not co-official, all official institutions display monolingual signs in Russian. Russian language policy and laws do not forbid, but do not provide for bi- and multilingual signage resulting in the lack of such signage throughout the city. This is not the case for inner spaces. There are two signs in the city which are monolingual and are written in the minority language. Other minority languages that are spoken in Dudinka such as Nganasan, Evenki, and Enets are not part of the linguistic landscape of the city. These two examples are only exceptions. English is used as well in conjunction with Russian, mostly having a rather symbolic function hardly visible on verbal signs in the city. In recent years decorative motifs, idols and symbols of the indigenous identity began to spread on street signs, banners, billboards and sculptures. They visually show the presence of indigenous people in the area.

6.3. Khanty-Mansiysk

Regarding the situation in Khanty-Mansiysk, in the case of linguistic landscape – just as in the context of language use – the presence of Ob-Ugric languages is rising, yet it is still rather narrow. The amount of texts on signs and other written elements in Khanty or Mansi is under-represented, even bearing the dominance of Russian and the small proportion of Ob-Ugric citizens in mind.

The Mansi language is missing from the official and semi-official domains of the linguistic landscape. It has very limited importance in economy, mostly in the form of proper names and place names. The two most dominant domains of language use of Mansi – family and education – are not equally active and significant in the observation linguistic landscape, it is reasonable to pay more concentrated attention on the role of education. In Khanty-Mansiysk no public school offers language classes in Mansi (or Khanty), the only educational institution keeping Mansi (and Khanty) lessons in the timetable is the alternative educational centre Lylyng Soyum. Subsequently the Lylyng Soyum Centre is the most stable domain of Khanty-Mansiysk where signs and texts in Ob-Ugric languages are present not only on the

front of the building but also indoors. In the classrooms of the Centre both stable and temporary signs and texts are displayed, and it is important to note that while in the oral language use the overwhelming dominance of Russian may not be questioned, taking the signs into account, texts in Khanty and Mansi outnumber the Russian ones.

7. Summary

Sámi in its written form has only been approved by majority Finns for only a few decades. Sámi signage and semiotic elements in public spaces and in schools is thus a recent phenomenon and is fundamental in fostering the revitalization of Sámi, the positive attitudes of the minority and the majority. Bilingualism in the urban linguistic landscape is a natural phenomenon. The representations of Ob-Ugric identities have been part of urban public spaces and schools for a short period, as well. Ob-Ugric ornaments and other design elements are widely supported and used by the majority society, while the Ob-Ugric languages in their written forms are mostly present in minority spaces and schools. The representation of the Tajmyrian minorities, as well as semiotic elements and signage has been part of the urban public space sporadically and mainly appear in minority spaces.

We can conclude that there is a direct correspondence between the representation of the minority languages in the broad linguistic landscape of the area and the official language policy of the state in question. The differences among the linguistic landscapes of the territories under investigation originate from the official language policy in the given state. As Finnish official language policy reflects a positive attitude towards Sámi-Finnish bilingualism, one could expect a richer multilingual linguistic landscape in Hetta. Compared to the Sámi site the Russian sites are richer in ornaments and symbolic signs on wallpapers, in the form of sculptures and buildings.

The only linguistic landscape in all the territories where the minority language is represented on its own or in combination with the majority language is educational and cultural institutions. The minority language mostly appears in the classrooms designated for minority language teaching in the form of teaching materials, blackboard notices, wallpapers, books etc.

All in all, the visual representation of the indigenous minority languages in this investigation is symbolic indicating the presence of the minority community within the majority and to some extent the local use of the dominant majority language. Furthermore, it is claimed that the lack of monolingual minority signs in public spaces can also be the result of the fact that the use of the minority languages in writing is a recent development in all of these communities. It is also concluded that the linguistic landscape is significantly richer in minority signs and symbols within inner spaces, i.e. in educational and cultural institutions where the minority language is manifested both orally and in writing and where the minority linguistic landscape is also an indicator of the positive attitude of both the minority and the majority towards the minority language and culture.

Literature

- Aikio, Ante 2016: Näkökulma pohjoissaamen kieleen. – Mari Huhtanen & Mika Puukko (eds.), *Saamen kielten opetus ja osaaminen. Saamen kielten oppimistulokset perusopetuksen 7.–9. vuosiluokilla 2015*. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. 33–37.
- Akindele, Dele Olufemi 2011: Linguistic landscapes as public communication: A study of public signage in Gaborone Botswana. – *International Journal of Linguistics* 3 (1): 1–11.
- Backhaus, Peter 2007: *Linguistic Landscapes. A comparative study of urban multilingualism in Tokyo*. Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters.
- Bartels, Dennis A. & Alice L. Bartels 1995: *When the North was red. Aboriginal education in Soviet Siberia*. Montreal – Kingston: McGill-Queen's University Press
- Bartha, Csilla, Petteri Laiho & Tamás Péter Szabó 2013: *Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről*. Kisebbségekért - Pro Minoritate Alapítvány. <<http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1303-02-bartha-laihoen-szabo.pdf>>
- Ben-Rafael, E., E. Shohamy, M. H. Amara & N. Trumper-Hecht 2006: Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. – *International Journal of Multilingualism* 3 (1): 7–30.
- Brown, Kara D. 2012: The linguistic landscape of educational spaces: language revitalization and schools in Southeastern Estonia. – Durk Gorter, Heiko F. Martin & Luk Van Mansel (eds.), *Minority languages in the linguistic landscape*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 281–299.
- Cenoz, Jasone & Durk Gorter 2006: Linguistic landscape and minority languages. – *International Journal of Multilingualism* 3 (1): 67–80.
- Census 2010 = Всероссийская перепись населения 2010: Том 1. Численность и размещение населения. <http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm> 1 February 2012
- Coupland, Nikolas 2010: Welsh linguistic landscapes “from above” and “from below”. – Adam Jaworski & Crispin Thurlow (eds.), *Semiotic landscapes: language image, space*. London: Continuum.
- Duray, Zsuzsa 2008: Kétnyelvűség és nyelvi attitűd finnországi északi számi beszélőközösségekben. PhD dissertation. [Unpublished.]
- Duray, Zsuzsa 2014: Language attitudes in a minority language context: The case of Sodankylä and Enontekiö. – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 38: 35–59.
- Duray, Zsuzsa 2015: Changes in the norms of language use and language attitudes in Enontekiö (2003–2013): Report on recent results. – *Folia Uralica Debreceniensia* 22: 29–46. <http://finnugor.arts.unideb.hu/fud/fud22/fud22cikkek/03_durayzsuzsa.pdf>
- Gorod-dudinka.ru = Официальный сайт города Дудинки. 2010–2017. <<http://www.gorod-dudinka.ru/>> 28 February 2017
- Gorter, Durk, Heiko F. Martin & Luk Van Mansel (eds.) 2012: *Minority languages in the linguistic landscape*. Palgrave Studies in Minority Languages and Communities. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Helander, Kaisa-Rautio 2015: Sámi language toponymy in linguistic landscapes. The function of place names in language policy. – *Congressus Duodecimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Plenary Papers*. 111–133.

- Hornsby, Michael & Dick Vigers 2012: Minority semiotic landscapes: an ideological minefield? – Durk Gorter, Heiko F. Martin & Luk Van Mansel (eds.), *Minority languages in the linguistic landscape*. Palgrave Studies in Minority Languages and Communities. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 1–18.
- Horváth, Csilla 2012: A nyelvi kontaktusok hatása a manysi revitalizációs törekvésekre. – Tamás Váradi (ed.), *VI. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia*. (3 February 2012.) Budapest. 62–68. <<http://www.nytud.hu/alknyelvdok12/proceedings12/horvath2012.pdf>>
- Horváth, Csilla 2015: Old problems and new solutions: Teaching methods in the governmental and alternative Mansi educational institutions. – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 39: 37–48.
- Horváth István 2013: *Nyelvi tájképek: „Nem kell többnyelvű felirat, mert bejönnek a szándékosan magyarul beszélők”*. Transindex. <<http://itthon.transindex.ro/?cikk=20122>> 22 April 2013
- Huebner, Thomas 2006: Bangkok's linguistic landscape: Environmental print, codemixing and language change. – *International Journal of Multilingualism* 3 (1): 30–57.
- Huhtanen, Mari & Puukko, Mika (eds.) 2016: *Saamen kielten opetus ja osaaminen. Saamen kielten oppimistulokset perusopetuksen 7.–9. Vuosiluokilla 2015*. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Jackendoff, Ray 1983: *Semantics and cognition*. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology.
- Jääsalmi-Krüger, Paula 1998: Khanty language and lower school education: native, second or foreign language? – Erich Kasten (ed.), *Bicultural education in the North*. Münster: Waxmann. 101–112.
- Kelly-Holmes, Helen 2014: Linguistic fetish: The sociolinguistics of visual multilingualism. – David Machin (ed.), *Visual communication*. Handbooks of Communication Science Series. Berlin: De Gruyter. 135–151.
- Keskitalo, Pigga, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi (eds.) 2014: *Saamelaisen kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Siirtolaisuusinstituutti. Tutkimuksia A50. Turku.
- Krivosnogov = Кривоногов, В. П. 2001: *Народы Таймыра – современные этнические процессы*. Красноярск.
- Kulonen, Ulla-Maija, Irja Seurujärvi-Kari & Risto Pulkkinen (eds.) 2005: *The Saami. A cultural encyclopaedia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laiho, Petteri 2012: Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. – *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14 (3): 27–49.
- Laiho, Petteri 2013: Csíkszentdomokosi nyelvi tájkép. – *Székelőföld* 2013 (7): 157–177.
- Landry, Rodrigue & Richard Y. Bourhis 1997: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: an empirical study. – *Journal of Language and Social Psychology* 16 (1): 23–49.
- Latomaa, Sirkku & Pirkko Nuolijärvi 2005: The language situation in Finland. – Robert B. Kaplan & Richard B. Baldauf, Jr. (eds.), *Language planning and policy in Europe* 1. Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters. 125–233.
- Lavrilier, Alexandra 2013: A nomadic school in Siberia among Evenk reindeer herders. – M.C. Jones & S. Ogilvie (eds.), *Keeping languages alive: Documentation, pedagogy and revitalisation*. Cambridge: Cambridge University Press. 140–154.

- Lekhanova = Леханова, Ф. М. 2008: Положение языков коренных малочисленных народов Севера, Сибири и Дальнего Востока в Российской Федерации. – *Представление языков народов России и стран СНГ в российском сегменте Интернета*. Изданного по итогам семинара Российского комитета Программы ЮНЕСКО «Информация для всех». Москва. 27–31.
- Lindgren, Anna-Riitta 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Linkola, Inker-Anni 2014: Saamelaisen koulun kielimaisema – etnografinen tutkimus saamen kielestä toisen asteen oppilaitoksessa. – *Diedut 2. Sámi allaskuvla: Koutokeino*.
- Marten, Heiko F., Luk Van Mensel & Durk Gorter 2012: Studying minority languages in the linguistic landscape. – Durk Gorter, Heiko F. Marten & Luk Van Mensel (eds.), *Minority languages in the linguistic landscape*. Palgrave Studies in Minority Languages and Communities. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 1–18.
- Muth, Sebastian 2016: Street art as commercial discourse: Commercialization and a new typology of signs in the cityscapes of Chisinau and Minsk. – Robert Blackwood, Elizabeth Lanza & Woldemariam Hirut (eds.), *Negotiating and contesting identities in linguistic landscapes*. Bloomsbury. 19–36.
- Nagy, Zoltán 2015: Szibéria néprajza és a város. Akik kimaradtak az összefoglalókból. – *Érdekes Nyelvészlet*. Szeged: JATEPress. 1–16. <<http://ling.bibl.u-szeged.hu/erdekes/05-NagyZ.pdf>>
- Norova = Норова, Ольга М. 2010: *Мансийский в картинах «Учимся читать»*. Ханты-Мансийск: ИИЦ ЮГУ.
- Norova = Норова, Ольга М. 2011: *Образовательная программа по мансийскому языку для детей дошкольного возраста «Вун сам»*. Ханты-Мансийск.
- Nyseth, Torill & Paul Pedersen 2014: Urban Sámi identities in Scandinavia: Hybridities, ambivalences and cultural innovation. – *Acta Borealia* 31 (2): 131–151.
- Pasanen, Annika 2003: Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisten kielipesätoiminta. Pro gradu-tutkielma. Suomalais-ugrilainen laitos. Helsingin yliopisto. [Language nest and revitalisation. Language nest activities of the Karelian and Aanaar Saami people. Master's thesis. Department of Finno-Ugric Studies. University of Helsinki.]
- Pasanen, Annikka 2015: *Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo': Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. [Doctoral dissertation, monograph.] Uralica Helsingiensia 9. Helsinki.
- Pietikäinen, Sari 2014: Spatial interaction in Sámiland: Regulative and transitory chronotopes in the dynamic multilingual landscape of an indigenous Sámi village. – *International Journal of Bilingualism* 18 (5): 478–490.
- Pietikäinen, Sari 2015: Multilingual dynamics in Sámiland: Rhizomatic discourses on changing language. – *International Journal of Bilingualism* 19 (2): 206–225.
- Pietikäinen, Sari & Helen Kelly-Holmes (eds.) 2015: *Multilingualism and the periphery* 39:1. Amsterdam: John Benjamins.
- Pietikäinen, Sari, Pia Lane, Hanni Salo & Sirkka Laihiala-Kankainen 2011: Frozen actions in the Arctic linguistic landscape: a nexus analysis of language processes in visual space. – *International Journal of Multilingualism* 8 (4): 277–298.
- Poutasuo, Ani 1995: *Urbaanisaamelaiset ja heidän saamelaisuutensa*. Proseminarityö Helsingin yliopiston folkloristiikan laitoksella.

- Salo, Hanni 2012: Using linguistic landscape to examine the visibility of Sámi languages in the North Calotte. – Durk Gorter, Heiko F. Marten & Luk Van Mensel (eds.), *Minority languages in the linguistic landscape*. Palgrave Studies in Minority Languages and Communities. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 243–263.
- The Sámi Language Act = Sámi Language act (1086/2003). Ministry of Justice, Finland. <<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20031086.pdf>>
- Seurujärvi-Kari, Irja 2012: *Ale jaskkot eatnigiella: alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Doctoral dissertation. University of Helsinki.
- Scollon, Ron & Scollon, Suzie Wong 2003: *Discourses in place. Language in the material world*. London: Routledge.
- Šestalo = Шесталова, Елена В. 2011: *Изучение родного языка и литературы в школах с этнокультурной составляющей образования 01.09.2011 год*. <<http://doinhmao.ru/KMNS/stat/>> 18 January 2015
- Šestalo = Шесталова, Елена В. 2012: *Изучение родного языка и литературы в школах с этнокультурной составляющей образования 01.09.2012 год*. <<http://doinhmao.ru/KMNS/stat/>> 18 January 2015
- Shohamy, Elana, Eliezer Ben-Rafael & Monica Bami (eds.) 2010: *Linguistic landscape in the city*. Bristol: Multilingual Matters.
- Shohamy, Elana & Durk Gorter (eds.) 2009: *Linguistic landscape: expanding the scenery*. New York: Routledge.
- Shoji, Hiroshi & Juha Jahnunen (eds): *Northern minority languages – problems of survival*. Osaka.
- Siegel, Florian 2013: The sociolinguistic status quo on the Taimyr Peninsula. – *Etudes finno-ougriennes* 45: 239–280.
- Siegl, Florian & Michael Rießler 2015: Uneven steps to literacy. – H.F. Marten, M. Rießler, J. Saarikivi & R. Toivanen (eds.), *Cultural and linguistic minorities in the Russian Federation and the European Union. Comparative studies on equality and diversity*. Heidelberg: Springer. 189–230.
- Sillanpää, Lennard 2008: *Awakening Siberia – from marginalization to self-determination. The small indigenous nations of Northern Russia on the eve of the millenium*. Acta Politica 33. Helsinki.
- Sillanpää, Lennard 2015: The challenge of language. – H.F. Marten, M. Rießler, J. Saarikivi & R. Toivanen (eds.), *Cultural and linguistic minorities in the Russian Federation and the European Union. Comparative studies on equality and diversity*. Heidelberg: Springer. 169–187.
- Skribnik, Elena & Natalya Koshkaryova 2006: Khanty and Mansi: the contemporary linguistic situation. – Juha Pietikäinen (ed.), *Shamanism and northern ecology*. The Hague: Mouton de Gruyter. 207–218.
- Spodina = Сподина, Виктория И. 2011: Ханты-Мансийский автономный округ: этнические языки в вузах и школах регионах. – А. В. Тишков (ed.), *Правовой статус финно-угорских языков и этнокультурные потребности российской школы*. Москва: Этноконсалтинг. 211–240.
- Szabó, Tamás Péter 2013: *Iskolák nyelvi tájképe*. <<https://www.nyest.hu/hirek/terkep-e-taj>> 3 March 2016

- Tilastokeskus = Tilastokeskus. [Statistics Finland.] Helsinki. <http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/055_vaerak_tau_124.px/table/tableViewLayout1/?rxid=6d72e949-64f0-4393-8390-7628a9e7d3ca> 20 April 2017
- Tódor, Erika Mária 2014: The hidden curriculum of schoolscapes: Overview of the bilingual school context. – *Journal of Romanian Literary Studies* 4: 529–538.
- Vakhtin = Вахтин, Н. Б. 2001: *Языки народов Севера в XX веке*. Санкт-Петербург: Европейский Университет.
- Vakhtin = Вахтин, Н. Б. (ed.) 2007: *Языковые изменения в условиях языкового сдвига – сборник статей*. Санкт Петербург: Институт лингвистических исследований РАН.
- Ventsel, A. & S. Dudeck 1998: Do the Khanty need a Khanty curriculum? – Erich Kasten (ed.), *Bicultural education in the North*. Münster: Waxmann. 89–100.
- Virtanen, Pirjo Kristiina, Lea Kantonen & Irja Seurujärvi-Kari (eds.) 2013: *Alkuperäiskansat tämän päivän maailmassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vizitnaya kartochka municipal'nogo rayona: <http://taimyr24.ru/about/index.php?SECTION_ID=123&ELEMENT_ID=656> 28 February 2017
- Zamyatin, Konstantin 2014: *An official status for minority languages? A study of state languages in Russia's Finno-Ugric republics*. Helsinki: University of Helsinki
- Zamyatin, Konstantin 2015: The evolution of language ideology in post-Soviet Russia. – H. F. Marten, M. Riebler, J. Saarikivi & R. Toivanen (eds.), *Cultural and linguistic minorities in the Russian Federation and the European Union. Comparative studies on equality and diversity*. Heidelberg: Springer. 297–313.

Едыгарова С. В. (Helsinki)

Об одной функции адвербиала -я в удмуртском языке (как пример языковой стандартизации)

This paper deals with the contemporary Udmurt language which demonstrates extensive influence from Russian. It is misleading, however, to think that a strong influence of a prestige language in a minority language would indicate a poorer version of the language in question. Despite Udmurt being a living, rich language, the ways in which people use it depends on their sociolinguistic background. Here, empirical data gathered by means of a translation test is used to demonstrate the way in which the informants use the new adnominal function of the Udmurt adverbial case. It is concluded that this use depends on the linguistic background of the individual speaker. In particular, it reflects speakers' knowledge of different language varieties, such as the standard language, the vernacular and various dialects. It also reflects how speakers have acquired and continue to use these varieties.

1. Введение

Удмуртский язык является современным живым языком, который можно использовать в любой ситуации, на котором можно говорить на любую тему. Однако миноритарное положение языка, а именно существование в окружении языка большинства и ограниченное использование языка в разных языковых регистрах, в том числе преподавания школьной программы на родном языке, на протяжении долгого времени повлияло как на лингвистические особенности языка, так и на его функционирование и отношение говорящих к своему языку, а именно образовалось мнение, что удмуртский язык «беден» и годен только для «разговоров на кухне» или «бабушек в деревне».¹ Основной идеей настоящей статьи является то, что язык сам по себе располагает всеми средствами для развития и выражения любого рода понятий. Однако основным фактором, влияющим на функционирование и практическое использование языка, является социолингвистическое положение говорящего: если у человека нет возможности использовать и обучаться на родном языке, ему будет труднее выражать свои мысли только посредством родного языка; в этой ситуации естественно сочетать с родным другой язык, на котором он обучался и который он использует чаще в повседневной жизни. Таким образом можно утверждать, что основным условием успешного развития языка является баланс между лингвистическими инновациями и дистрибуцией новых форм среди говорящих. В

1. Такого рода идеи регулярно встречаются, например, в комментариях в социальных сетях, например <<http://www.myudm.ru/poll/udmlang?page=2>>.

частности, языковая стандартизация или нормирование литературного языка² может быть эффективным способом развития и сохранения языка. Но стандартизация языка может быть unsuccessful, если не развивать каналы распространения и применения этой разновидности. В истории удмуртского языка есть примеры успешной и менее успешной стандартизации языка.

Еще в начале XX удмуртский язык функционировал, в основном, в устной форме и представлял множество разных диалектов. Первая волна стандартизации языка состоялась в начале XX в. (Вахрушев 1975, Луутонен 2000, Васильева, Воронцов 2008). За короткий промежуток времени образовались литературные лингвистические нормы: фонетические, орфографические, грамматические, лексические, пунктуационные, стилевые и жанровые. В результате этого процесса зародилась современная литературная традиция удмуртского языка. Активное внедрение новых языковых норм привело к успешным результатам. Новые нормы внедрялись через школьное образование: до 1958 (Васильева, Воронцов 2008) преподавание осуществлялось на родном языке с учебниками на родном языке. Далее родной язык сохранился в качестве предмета в школьной программе, однако монолингвов оставалось довольно много, и преподавание неофициальных начальных классов оставалось на родном языке. Это повлияло на эффективное развитие литературных норм и появление литературных классиков. Однако разговорным языком всегда оставались и остаются диалекты.

Начиная со времен перестройки до настоящего момента, среди удмуртской интеллигенции и языковедов началась вторая волна интенсивной работы по стандартизации языка, по обогащению и развитию современного стандартного языка. Терминологическая комиссия, сформированная при Правительстве Удмуртской Республики, ведет работу по составлению новой терминологии, обозначению географических объектов и населенных пунктов на удмуртском языке, оформлению официальных надписей учреждений, издает брошюры неологизмов. Кроме того, существуют и действуют проекты по разработке терминологии по разным учебным предметам. В 2013 г. по общественной инициативе был организован конкурс на перевод русских и иностранных терминов на удмуртский (Удмурт дунне 2013).

Однако ситуация по сравнению с первой волной стандартизации сильно изменилась: сейчас практически все удмуртское население владеет русским языком; качество владения русским улучшилось, и двуязычие стало присуще в более раннем возрасте (Salánki 2007; Shirobokova 2011). Выросло количество и качество медиа каналов, которые транслируют на русском языке; растет количество учащихся, которые изучают удмуртский язык в качестве иностранного. В результате этого практическое использование новых стандартных форм (неологизмов и терминов, а также новых морфо-синтаксических форм)

остается крайне несущественным. Большинство говорящих не осваивает эти формы и никогда не использует в своей речи. Это превращает стандартный язык в искусственный и отдаляет его от естественного или живого языка. С другой стороны, незнание неологизмов и морфосинтаксических форм способствует обильному заимствованию и переключению на русский язык, поскольку удмуртский стандартный язык оказывается нефункциональным также на лингвистическом уровне.

Целью настоящей статьи является демонстрация одного такого примера языковой стандартизации и его практических результатов. В частности, в работе речь идет о приименной функции адвербиала -я, которое было введено в стандартный язык примерно в 30–40-е годы XX века для обозначения объектных отношений или для выражения назначения объекта, например, в словосочетаниях типа *удмурт кылья урок* 'урок удмуртского языка'. Во второй главе работы мы кратко описываем функциональные особенности адвербиального показателя в современном языке, а также кратко в диахроническом аспекте. В третьей главе рассматриваем особенности использования адвербиала в приименной функции среди современных удмуртов. Такое исследование приводится по экспериментальным материалам социолингвистических интервью, проведенных в марте 2011 г.

2. Функции адвербиала

Современные грамматики удмуртского языка в системе падежей выделяют показатель адвербиала -я (ГСУЯ 1962: 100–101; ГСУЯ 1970: 20, 160; Kel'makov & Hännikäinen 1999: 188; Bartens 2000: 89, 103; Winkler 2011: 53; Кондратьева 2011: 139–145). Согласно этим грамматикам адвербиаль может присоединяться к существительным и являться обстоятельством, обозначающим в соответствии с кем или чем происходит действие, выражаемое основным глаголом, например (1), (2) и (3). Показатель адвербиала в сочетании с существительным также может выступать в именных словосочетаниях и представлять определяющий компонент конструкции, ср. (4) и (5). Адвербиаль может присоединяться к отглагольным именам или именам действия и также выражает обстоятельное отношения, например (6) и (7). В случае присоединения к отглагольным именам компонент, оформленный адвербиалем, функционально близок к деепричастию, например, как в (7) (см. также Яковлев 1930: 53; Едыгарова 2010: 110–111; Кондратьева 2011). Необходимо также отметить, что некоторые ученые сомневаются в полноценном характере адвербиала в системе падежей удмуртского языка, и предлагает рассматривать его в качестве деривативного суффикса (Csúcs 2005: 182; Кондратьева 2011: 139–140), однако Н. Кондратьева убедительно доказывает, что адвербиаль имеет место в современной системе падежей (2011: 140).

2. Термины «стандартный язык» и «литературный язык» в этой статье используются в качестве синонимов.

- (1) *Куар тӧл-ъя кошк-и-з.*
лист ветер-ADV уйти-PST-3SG
'Лист улетел [бук. ушел] по ветру.'
- (2) *Тус-сы-я но соос ог-ог-зы-лы кельи-о,*
вид-3PL-ADV и 3PL один-один-3PL-DAT походить-PRS.3PL
манер-зы-я но.
повадка-3PL-ADV и
'Они похожи друг на друга и внешне[бук. по выражениям], и по повадкам.' (ГСУЯ 1962: 101)
- (3) *Но со-из мон-ъя ӧвӧл.*
но это-DET 1SG-ADV NEG
'Но это не по мне.' («Удмурт дунне», № 33–34, 12.03.2010)
- (4) *Али мын-э удмурт кылья урок.*
сейчас идти-PRS.3SG удмуртский язык-ADV урок
'Сейчас идет урок удмуртского языка.'
(Kel'makov & Hännikäinen 1999: 188)
- (5) *Удмурт кун университет-ысь искусство-я но дизайн-ья институт-лэн музе-яз усътӥськиз Удмурт республикаысь дано ужасълэн, суредасълэн, Вячеслав Михайловлэн адӟытонэз, 55 ар тырмонэзлы сӥзьыса.*
удмуртский государство университет-ELA искусство-ADV и дизайн-ADV институт-GEN музей-INE.3SG
'В музее Института искусств и дизайна Удмуртского Государственного университета открылась выставка заслуженного работника Удмуртской Республики, художника Вячеслава Михайлова в честь его 55-летнего юбилея.' («Удмурт дунне», № 182, 5.12.2006: 4)
- (6) *Палаш-лэн сюлмаськ-ем-езъ-я туэ шур дур-ысь*
Палаш-GEN беспокоиться-PRTC-3SG-ADV нынче река окло-ELA
выльвыл-эз гыр-и-зы.
целина-ACC пахать-PST-3PL
'Благодаря стараниям Палаши нынче вспахали целину возле реки.' (ГСУЯ 1962: 101)
- (7) *Ужа-мъ-я мылкыд жутск-и-з...*
работать-PRTC-ADV настроение подниматься-PST-3SG
'В процессе работы поднималось настроение...' (ГСУЯ 1962: 101)

Маркер *-ja* в качестве падежного показателя уже встречается в грамматиках XIX века, например, в работе Т. Аминоффа (Aminoff 1896: 26). Ученый отмечает употребление настоящего суффикса с именами существительными, например, *so dyrja* 'в то время', *so vetliz kyrja* 'он(а) ходил(а) по лугам', а также в сочетании с глаголом, например, *solen vylaz kide ponyja so burmoz* 'положив руку на него(неё), он(а) выздоровеет' (Aminoff 1896: 26). Адвербиаль встречается в системе падежей в грамматиках начала XX века, однако перечень функций в разных грамматиках отличается. А. Емельянов (1927: 125–127) в системе удмуртских падежей выделяет *adverbial positiv* (современный адвербиаль) в форме *-a*, а также *adverbial negative* (современный адессив) в форме *-tek*. Он также отмечает, что адвербиаль может употребляться с существительными и прилагательными. Яковлев показатель *-ja* также определяет в качестве показателя деепричастия, например *Со нэнэз верам'я улыны турттэ* 'Он(а) старается жить по указу матери', *Со дышетскем'яз визьмо луэ* 'В процессе учебы он(а) становится умнее.' (Яковлев 1930: 53).

Функциональная дистрибуция адвербиала в современных диалектах отличается от его функционирования в стандартном языке. По мнению В. Кельмакова, в некоторых периферийно-южных диалектах адвербиаль был утрачен совсем и его значение передается с помощью послеложных конструкций, например, *ад'амиос с'аин* (ср. станд. *адямиосья*) 'по мнению людей; как люди' (Кельмаков 2006: 117). Для диалектов также типично употребление адвербиала с именами существительными в роли обстоятельства, как в (1) и (2), а также с отглагольными именами, например, как в (6) и (7). Приименная функция адвербиала, примеры (4) и (5), в диалектах не встречается.

Основным объектом настоящей статьи является изучение особенностей приименной функции адвербиала, как в примерах (4) и (5). В частности, в этой функции адвербиаль выражает «определятельно-объектные отношения» (ГСУЯ 1972: 20) или свойство предмета, понятия относительно его назначения или специализации (Edygarova 2009: 114–115). Кроме того, настоящая конструкция представляет конкуренцию посессивным словосочетаниям, а именно может выражать отношение принадлежности (Edygarova 2009: 114–115; Кондратьева 2011: 142). В этом случае адвербиаль используется в удмуртском языке там, где во многих других языках используется генитив, например, в русском, финском, английском и т.д. В частности, такие конструкции типичны для официальных названий и обозначают специализацию организаций, учреждений, сфер деятельности, например, (8) и (9), должностей и специальностей людей, как в (10), (11) и (12). Как показывают примеры (5), (8) – (12), настоящая конструкция наиболее популярна в языке средств массовой информации (Едыгарова, в печати).

- (8) *Россиысь трос-аз улос-ъёс-ын туннэ*
 Россия-ELA много-INE.3SG регион-PL-INE сегодня
но ёвёл наци-ос-ын ужа-нъ-я ёз-ъёс.
 и NEG национальность-PL-INST работать-PRTC-ADV отделение-PL
 'Во многих регионах России до сих пор [и сегодня] отсутствуют
 структуры по делам национальностей.' («Удмурт дунне», 27.03.2012)
- (9) *Вотка-ысь крезьгуръ-я колледж-ын кылд-й-з*
 Воткинск-ELA музыка-ADV колледж-INE возникнуть-PST-3SG
выль дисциплина: крез-ен шуд-он.
 новый дисциплина: крезь-INST играть-PRTC
 'В музыкальном колледже г. Воткинска появилась новая
 дисциплины: игра на креси.' («Моя Удмуртия», 27.11.2013)
- (10) *Кызы анай кыль-я дышетйсь быгат-э нылпи-лы*
 как мама язык-ADV учитель мочь-PRS.3SG ребенок-DAT
ас калык-тэ ярат-он сям пычатыны.
 свой народ-2SG.ACC любить-PRTC характер внедрить-INF
 'Как может учитель родного языка научить [передать чувство
 любви] ребенка любить свой народ.' («Моя Удмуртия», 07.10.2010)
- (11) *Тодмо удмурт тодосчи, филология наука-ось-я доктор, Библиез*
анай кыламы берыктйсь протодиакон Михаил Гаврилович Атаманов
УдГУ-ысь филология факультетлэн удмурт люкетаз дашетскиз.
 филология наука-PL-ADV- доктор
 'Известный удмуртский ученый, доктор филологических
 наук, переводчик Библии на наш родной язык протодиакон
 Михаил Гаврилович Атаманов учился на удмуртском отделении
 филологического факультета УдГУ.' («Зечбур», №37, 06.10.2005: 3)
- (12) *50 арес-сэ пусй-и-з егит-ъёс-ын*
 50 лет-3SG.ACC отметить-PST-3SG молодой-PL-INST
ужа-нъ-я министр Владимир Соловьёв.
 работать-PRTC-ADV министр Владимир Соловьёв
 'Свое 50-летие отметил министр по делам молодежи
 Владимир Соловьёв.' («Удмурт дунне», 11.01.2013)

Функция адвербиала в качестве показателя приименного определяющего компонента словосочетания сформировалась в период интенсивной стандартизации языка, видимо, примерно в 30–40-е годы XX века.³ Как показывает

3. Подробнее о методе перевода и влиянии этого метода на результаты переводов можно найти в (Edygarova, в печати).

материал газеты «Гудыри», издававшейся с 1915 года, аналогичные определительно-объектные отношения в именных словосочетаниях еще в 1925 году было принято выражать способом примыкания имен или номинативным падежом, например, в (13) *муз'ем ужпум комиссариат* 'бук. комиссариат по делам земли', и в (14) *дышетон ужпумысь* 'бук. (по) делам образования'. В некоторых распространенных конструкциях применялся элатив, например, в (14) *дышетон ужпумысь комиссариат* 'бук. комиссариат по делам образования'. Эти примеры в современном языке можно было бы составить с помощью адвербиала, ср. *муз'ем ужпумъя комиссариат*, *дышетонъя ужпумысь комиссариат* или *дышетон ужпумъя комиссариат*.

Однако адвербиаль широко использовался в послереволюционное время в других функциях, например, в качестве обстоятельства в (15) и (16).

- (13) *РСФСР-ысь муз'ем ужпум комиссариат нюлэс ужпумын*
ужасъёсыз выт тыронлэсь мозмытоно шуыса ялйз.
 РСФСР-ELA земля дело комиссариат
 'Комиссариат по делам сельского хозяйства РСФСР объявил
 об освобождении от налогов работников лесохозяйственной
 отрасли.' («Гудыри», № 171, 15.11.1925: 1)
- (14) *Калык дышет-он ужпум-ысь комиссариат вуоно аре быдъзм*
школаосы (ВУЗ) дышетскисьёсыз пыртылыны правило тупатйз.
 Народ учить-PRTC дело-ELA комиссариат
 'Комиссариат по делам народного образования принял
 правила приема студентов в высшие учебные заведения
 для будущего года.' («Гудыри», № 171, 15.11.1925: 1)
- (15) *Выт тыр-он вадес'-ёс крестьян-ёс-лэн*
 налог платить-PRTC срок-PL крестьянин-PL-GEN
вазык-ем-зы-я тупат-эмын.
 обратиться-PRTC-3PL-ADV исправить-PRTC
 'Сроки оплаты налогов приведены в соответствие с
 требованиями крестьян.' («Гудыри», № 171, 15.11.1925: 1)
- (16) *Доход-ъя выт-эз лыдъя-н...*
 доход-ADV налог-ACC считать-PRTC
 'расчет налогов в соответствии доходам...' («Гудыри», № 171, 15.11.1925: 2)

Основным мотивом для приименного использования адвербиала, скорее всего, послужила его семантическая и функциональная аналогия с русским предлогом *по*. Как показывают примеры (1), (2) и (3), использование адвербиала в первоначальной обстоятельственной функции соответствуют использованию

русского предлога, ср. *по ветру, по выражениям, по повадкам, по мне* и т.д. Кроме того, предлог *по* в русском языке также широко используется в именных конструкциях для определения специальности или назначения объекта, и также конкурируют с посессивными конструкциями, например, *уроки по химии (уроки химии), комитет по образованию (комитет образования)* и т.д. Однако главной причиной появления новой функции адвербиала является процесс стандартизации и развития языка. В настоящем случае была изобретена новая стандартная конструкция, с помощью функционального расширения исконно удмуртского падежного суффикса под влиянием русского языка. Конструкция имела конкретное предназначение, а именно в официальных именных наименованиях обозначала назначение и специализацию объекта или учреждения, должности. Как показывает материал газеты «Гудыри», конструкция с адвербиалом стала альтернативной словосочетаниям с номинативом и элативом. Именные словосочетания, в которых определяющий компонент имеет форму номинатива, могут выражать множество значений, например, принадлежность части целому *скал йыр* ‘коровья голова’, назначение *сур бекче* ‘пивная бочка’, материал *лымы корка* ‘снежный дом’, меру измерения *мешок пызь* ‘мешок муки’ и т.д. (Перевошиков 1957; Вахрушев 1980: 138–140). Элатив в современном языке широко используется в определительной функции (Edygarova 2009; Едыгарова 2010: 202–210) и указывает на принадлежность к месту, например в (9) *Вотка-ысь крезьгур-ья колледж-ын* ‘в музыкальном колледже г. Воткинска’. В газете «Гудыри» от 1925 г. также встречается приименное использование элатива, примеры (13) и (14). В период стремительного развития языка (в период после революции), когда письменность начала активно развиваться, в том числе начал появляться официальный регистр, например, в первых средствах массовой информации, появилась необходимость стандартизации морфо-синтаксических средств, а также использования исконных маркеров в новой функции для кодирования разного рода новых лингвистических отношений, которые не существовали до сих пор на удмуртском языке. Использование номинатива оказалось недостаточным, были необходимы эксплицитные формы выражения. В результате этого процесса не только адвербиаль получил функциональный сдвиг, но и другие маркеры, например, генитив начал широко использоваться с неодушевленными понятиями.

3. Использование приименного адвербиала в экспериментальном материале

В 2011 г. автор настоящей статьи в рамках исследовательского проекта «Морфосинтаксическое варьирование в пермских языках» (университет Хельсинки) провела в Удмуртской Республике социолингвистическое исследование, целью которого было выявление варьирования маркера посессора в притяжательных конструкциях. Социолингвистическое интервью также включало

тест на перевод русскоязычных предложений на удмуртский язык. Все предложения содержали посессивные конструкции.

Как указывают исследования (Edygarova 2009; Едыгарова 2010; Кондратьева 2011), употребление генитива в удмуртском языке (по сравнению, например, с русским языком) ограничено и определено семантическими и дискурсивными особенностями обладателя. Так генитив типично выражает одушевленные или субъектно-объектные отношения, например, *студент-лэн книга-ез* ‘книга студента’, *тол-лэн вуэм-ез* ‘наступление зимы’, отношение активного контролера, например, *институт-лэн музе-ез* ‘музей института’ и т.д. В остальных случаях в качестве маркера обладателя употребляются другие показатели, например, для неодушевленного обладателя-не контролера типично употреблять элатив, ср. *университет-ысь студент* ‘студент университета’; для не активизированного в дискурсе обладателя – форма номинатива, ср. *школа библиотека* ‘школьная библиотека’. В случаях, когда определяющий компонент именного словосочетания имеет семантическое значение назначения или специализации, в современном стандартном языке такое отношение принято маркировать адвербиалом, как в примерах (8) – (12). Тест на перевод социолингвистического исследования содержал все эти характеристики посессора. Для настоящей статьи был использован материал только по конструкциям, обозначающим отношение назначения и специализации.

3.1. Материал и методы исследования

Тест на перевод содержал 6 конструкций с приименным употреблением адвербиала в удмуртском стандартном языке, однако 2 предложения являются не совсем удачными, поэтому в настоящей исследовании рассматриваются только 4 предложения (см. ниже). Настоящие предложения предлагалось перевести информантам на удмуртский язык.

1. *Наталья Васильевна – преподаватель удмуртского языка.*
2. *Наталья Васильевна – кандидат филологических наук.*
3. *В марте состоится фестиваль моды.*
4. *Мой брат ходит в музыкальный кружок.*

Общее количество информантов составило 26 человек, в том числе 8 жителей д. Порозово Шарканского района Удмуртской Республики (срединный диалект), а также 5 человек из д. Сырьезь Алнашского района Удмуртской Республики (южный диалект), и 13 жителей г. Ижевска, столицы Республики (представители разных диалектов). В каждой группе профили информантов по мере возможности выбирались по аналогичной схеме, а именно учитывался пол, возраст, образование, род деятельности. Из общего количества опрошенных 12 человек составили мужчины, и соответственно 14 человек – женщины.

Наиболее важными социальными факторами в исследовании варьирования адвербиала для настоящего исследования являются возраст и знание стандартного языка. Так все информанты могут быть распределены по трем возрастным группам, а именно: 1) информанты 16–19 лет (всего 6 чел.), 2) информанты 22–32 лет (всего 12 чел.) и 3) информанты 48–87 лет (всего 8 чел.). Границы возрастной группы соответствуют возрасту самого молодого и взрослого представителя группы.

Относительно знания стандартного языка информанты также могут быть разделены по трем группам: 1) к числу «высокий уровень знания» относятся информанты (всего 7 чел.), которые завершили или завершают факультет удмуртской филологии и/или используют удмуртский язык ежедневно в профессиональной сфере (напр., среди таких информантов удмуртский журналист, преподаватель удмуртского языка, научный исследователь, начинающая поэтесса). 2) К группе «средний уровень знаний» относятся информанты (всего 10 чел.), которые еще учат язык в школе и имеют хорошие показатели по родному языку (9–10 класс) или университете (1–2 курс); а также информанты, которые успешно учили язык в школе или закончили факультет удмуртской филологии, но уже давно активно не используют стандартную форму языка. 3) В группе «низкий уровень знаний» рассматривались информанты (всего 9 чел.), которые не имели хороших показателей в изучении удмуртского языка, не имели дела со стандартным языком в профессии, регулярно не читают и не пишут на языке. Знание стандартного языка информантов определялось, по сути, их образованием и родом деятельности, а также индивидуальной оценкой в ходе беседы с информантами.

Как отмечается в социалингвистической литературе,⁴ выбор той или иной лингвистической формы или языкового стиля говорящим может зависеть от многих внешних факторов, например, является ли речь спонтанной или контролируемой, кто является собеседником говорящего, в каких условиях происходит речь и т.д. В нашем случае перевод русских предложений на удмуртский информантами можно рассматривать как ситуацию интенсивной языковой деятельности,⁵ т.е. информанты сконцентрировано выполняли языковые задачи и старались как можно лучше выразить свои знания родного языка. Однако перед ними не ставились цели перевести предложения на «красивый», «чистый» или диалектный язык, а просто оговаривалось, что предложения необходимо перевести соответственно способностям информанта. Кроме того, предложения они воспринимали на слух, а ответы записывались на диктофон, что усиливало официальность обстановки интервью. Таким образом, материал

настоящего исследования можно рассматривать как результат осознанной языковой деятельности.

3.2. Статистические результаты исследования

3.2.1. Данные по конструкциям

В настоящей секции рассмотрим в отдельности статистические данные по отдельным конструкциям. В (17) даны примеры перевода первого предложения информантами, ср. *преподаватель удмуртского языка*. Необходимо отметить, что настоящее словосочетание выражает в семантическом плане достаточно простое понятие, которое может широко употребляться и в разговорном языке, поэтому у информантов не было сложностей в переводе этой конструкции.

- (17) (а) *Наталья Васильевна удмурт кыл-я дышетӥсь.*
удмурт язык-ADV учитель
- (б) *Наталья Васильевна удмурт кыл-лы дышетӥсь.*
удмурт язык-DAT учитель
- (в) *Наталья Васильевна удмурт дышетӥсь.*
удмуртский учитель
- (г) *Наталья Васильевна дышетӥсь удмурт кыл-ын.*
учитель удмуртский язык-INST
- (д) *Наталья Васильевна дышет-э удмурт кыл-ын.*
учить-PRS.3SG удмуртский язык-INST
- (е) *Наталья Васильевна удмурт кыл-эз дышет-э.*
удмуртский язык-ACC учить-PRS.3SG
- ‘Наталья Васильевна – преподаватель удмуртского языка.’

Рассматриваемое словосочетание было переведено информантами 6 разными способами: 1) с помощью адвербиала (всего 7), что соответствует стандартной конструкции, ср. (17а); 2) с помощью датива (1 чел.), ср. (17б); 3) с помощью простого прилагательного (1 чел.), ср. (17в); 4) с помощью инструментала (9 чел.), ср. (17г); 5) с помощью глагольной конструкции (8 чел.), т.е. вместо существительного *преподаватель* был использован глагол *преподает*. В последнем случае в качестве управления глагола был использован инструментал (3 чел.), ср. (17д), и аккумулятив (5 чел.), ср. (17е). Итого самым популярным маркером при переводе настоящей конструкции оказался инструментал (общее число 12), см. диаграмму (1).

4. Здесь имеются в виду подходы в изучении языкового варьирования или языковых стилей и переключения стилей в работах В. Лабова (Labov 1978), А. Белла (Bell 1997), А. Яффе (Jaffe 2009) и т.д.

5. Подробнее о методе перевода и влиянии этого метода на результаты переводов можно найти в (Edygarova, в печати).

Диаграмма 1. Соотношение в процентах использованных маркеров при переводе конструкции *преподаватель удмуртского языка*.

Следующая конструкция, *кандидат филологических наук*, представляет сложное понятие, а именно может быть причислена к терминологии профессионализмов, поэтому некоторые информанты затруднились перевести настоящую фразу на удмуртский язык и предпочли использовать русский вариант (15 чел.), ср. (18б.), а один информант отказался переводить фразу и еще один информант составил неграмотную конструкцию (обозначены как 0 в диаграмме). 7 информантов перевели фразу с использованием адвербиала, что соответствует стандартному языку, ср. (18а). Кроме того, два информанта предпочли перевести фразу с помощью генитива, ср. (18в). Результаты указаны в диаграмме 2.

(18) (а) *Наталья Васильевна – филологи **наука-осъ-я** кандидат.*
филология наука-PL-ADV кандидат

(б) *Наталья Васильевна – **кандидат филологических наук**.*

(в) *Наталья Васильевна – филологически **наука-ос-лэн** кандидат-эз.*
филологический наука-PL-GEN кандидат-3SG

Фраза *фестиваль моды* в семантическом плане является довольно простой, однако в традиционном удмуртском контексте встречается не так широко, как понятие *преподаватель удмуртского языка*. 11 информантов перевели фразу, как в стандартном языке, с помощью адвербиала, ср. (19а). 10 человек вставили русскую генитивную конструкцию (переключение кода), ср. (19б.), а 3 человека – удмуртскую конструкцию с генитивом, ср. (19в); еще один человек перевел фразу с помощью инструментала, ср. (19г). Результаты использования маркеров указаны в диаграмме 3.

Диаграмма 2. Соотношение в процентах использованных маркеров при переводе конструкции *кандидат филологических наук*.

(19) (а) *Март-э **мода-я** фестиваль лу-о-з.*
март-ILL мода-ADV фестиваль быть-FUT-3SG

(б) *Март толэз-е луоз **фестиваль моды**.*
март месяц-ILL быть-FUT-3SG фестиваль мода.GEN(RUS)

(в) *Южтолэз-е **мода-лэн** фестивал-ез лу-о-з.*
март-ILL мода-GEN фестиваль-3SG быть-FUT-3SG

(г) *Южтолэз-е **мода-ен** фестиваль ортч-о-з.*
март-ILL мода-INST фестиваль проходить-FUT-3SG
'В марте состоится фестиваль моды.'

Диаграмма 3. Соотношение в процентах использованных маркеров при переводе конструкции *фестиваль моды*.

Наконец, последняя конструкция *музыкальный кружок* также является широко распространённой в разговорном языке. Однако отличается тем, что представляет адъективную или прилагательную конструкцию. Видимо, именно этот фактор послужил тому, что большинство информантов (19 чел.) использовали конструкцию, близкой к русской фразе, а именно заимствованный из русского и фонетически адаптированный в удмуртском суффикс *-ой*, ср. (20б). В удмуртском стандартном языке настоящая фраза также относится к категории именного адвербиала, его использовали 6 человек, ср. (20а, в). В удмуртском языке отсутствует общеупотребительный суффикс, который бы формировал относительные прилагательные из существительных подобно русскому суффиксу *-ый* / *-ая* / *-ое*. Форма номинатива в современном языке может указывать как на статус существительного, так и прилагательного, например, *Мыным крезьгур яра* 'Мне нравится музыка', и *крезьгур инструмент* 'музыкальный инструмент'. Видимо, следуя этой логике, один информант использовал при переводе предложения номинатив, ср. (20в). Результаты использования маркеров указаны в диаграмме 4.

- (20) (а) *Мынам вын-ы крезьгурь-я кружок-е ветл-э.*
1SG-GEN младший.брат-1SG музыка-ADV кружок-ILL ходить-PRS.3SG
- (б) *Мынам вын-ы музыкальн-ой кружок-е ветл-э.*
1SG-GEN младший.брат-1SG музыкальный кружок-ILL ходить-PRS.3SG
- (в) *Мына вын-ы ве'л-э музыка-я кружок-е.*
1SG-GEN младший.брат-1SG идти-PRS.3SG музыка-ADV кружок-ILL
- (г) *Мынам брат-э крезьгур кружок-е ветл-э.*
1SG-GEN брат-1SG музыка кружок-ILL ходить-PRS.3SG
'Мой брат ходит в музыкальный кружок.'

Подсчет показывает, что из всех конструкций, которые были использованы информантами для перевода 4 предложений на удмуртский язык, доля конструкции с использованием приименного адвербиала составляет лишь 29,8 % (31 конструкция), 42,3 % составляет доля заимствованных конструкций из русского языка, и 27,9 % представляют другие конструкции, см. диаграмму 5.

Несмотря на то, что в стандартном удмуртском языке все вышеперечисленные конструкции принято обозначать приименным адвербиалем, материал настоящей секции демонстрирует, что в конкретной языковой ситуации может быть использовано множество других конструкций, в том числе заимствованных из русского языка. Выбор конструкции информантами в исследуемых предложениях зависит от лингвистической и функциональной специфики переводимых фраз. Например, словосочетание *кандидат филологических наук* используется, в основном, в узкой среде, поэтому информанты, не имеющие отношения к этой среде, не смогли перевести конструкцию на стандартный удмуртский язык и использовали русскую конструкцию. Словосочетания

Диаграмма 4. Соотношение в процентах использованных маркеров при переводе конструкции *музыкальный кружок*.

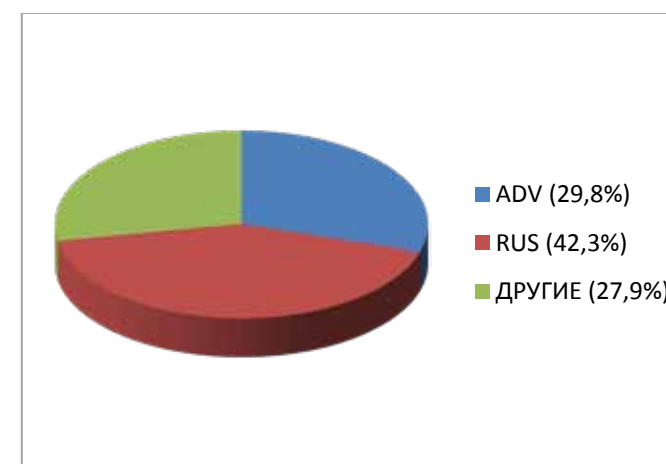

Диаграмма 5. Соотношение в процентах конструкций с приименным адвербиалем, заимствованных из русского и остальных конструкций.

фестиваль моды и *музыкальный кружок* представляет вполне простые семантические понятия, однако они не существуют в традиционной удмуртоязычной среде, например, не у всех слов есть удмуртские варианты. Словосочетание *преподаватель удмуртского языка* представляет простое понятие и широко используется во всех регистрах, есть удмуртские варианты слов, возможно поэтому все информанты оказались способными перевести конструкцию с помощью средств родного языка, однако они использовали разные языковые средства.

Такое разнообразие переводов также возможно объяснить спецификой языкового варьирования: в частности, у информантов есть выбор между стандартной, диалектной, разговорной и русской формой перевода. Например, адвербиаль или номинатив присущи стандартной разновидности; инструментал

скорее относится к диалектной разновидности; выбор русской конструкции – к разговорному стилю, выбор глагольной конструкции – также к разговорному стилю.

3.2.2. Интерференция русского языка

Данные показывают, что фразу *преподаватель удмуртского языка* все информанты перевели с помощью удмуртских морфосинтаксических средств. В остальных предложениях интерференция русского языка встречается в двух видах: 1) переключение кода (ср. англ. code-switch), т.е. когда в удмуртское предложение вставляется словосочетание полностью на русском, например, (18б) и (19б). 2) Заимствование (ср. англ. borrowing), когда информанты используют заимствованный из русского суффикс *-ой*, например, в (20б).

Почему в некоторых переводах появляется интерференция, а в других – нет? В примере (18б) говорилось, что узкая семантическая специфика, принадлежащая к русскоязычному контексту, способствовала тому, что многие информанты использовали русское словосочетание. Другое исследование автора настоящей статьи (Edygarova, в печати) показало, что выбор русской и удмуртской лексемы главного слова или определения также влияет на выбор удмуртского морфосинтаксиса или переключения на русский. В примере (19) у слов *мода* и *фестиваль* нет удмуртских аналогов, возможно поэтому, здесь достаточной часто появляется переключение (38,5 %). В примере *музыкальный кружок* (20) самый большой показатель интерференции – 73 %. Однако здесь мы имеем дело не с переключением кода, а с заимствованием – использованием суффикса *-ой*. Словосочетание типа *музыкальной кружoke* ‘в музыкальный кружок’ является удмуртской конструкцией, но имеет заимствованную лексику и суффикс. В настоящем случае наличие в удмуртском разговорном языке формы *-ой* напрямую повлияло на результаты перевода. С другой стороны, если информанты используют удмуртскую лексику *крэзьгур* ‘музыка; музыкальный’, то использование заимствованного суффикса *-ой* невозможно и автоматически используется удмуртский морфосинтаксис: адвербиаль или номинатив.

Далее на уровень интерференции русского языка влияет знание стандартной разновидности (см. раздел 3.2.3): в стандартном языке существуют все необходимые средства для конвертирования любых семантических связей, даже тех, которые не встречаются в удмуртском контексте. Информанты, которые владеют знанием и опытом какие семантические связи какими средствами могут быть выражены, могут успешно перевести любого рода словосочетания. Например, знание приименного использования адвербиала некоторым информантам помогло успешно перевести все 4 предложения, включая предложение (18). В примере (20в) *музыка кружoke* информант смог успешнее интегрировать русские заимствованные слова благодаря использованию удмуртского суффикса или адвербиала.

В случае словосочетания *преподаватель удмуртского языка* все компоненты словосочетания имеют удмуртский вариант, которые встречаются в удмуртском контексте. Поэтому все информанты смогли перевести его удмуртскими средствами. Те, которые не владеют стандартной формой, хорошо ориентируются в родном языке и могут найти другие нестандартные формы для выражения этого значения, например, инструментал или глагольную форму.

3.2.3. Данные по категориям информантов

Подсчет использования адвербиала в возрастной группе указало на то, что в группе от 16 до 19 лет использование конструкции с приименным адвербиалем составило 4,1 %. В группе от 23 до 32 лет процент составил 47,9 %; и среди информантов 48–87 лет – 21,9 %. Результаты показаны в диаграмме 6.

Подсчет использования приименного адвербиала относительно знания стандартного языка информантов выявила существенные различия, а именно процент

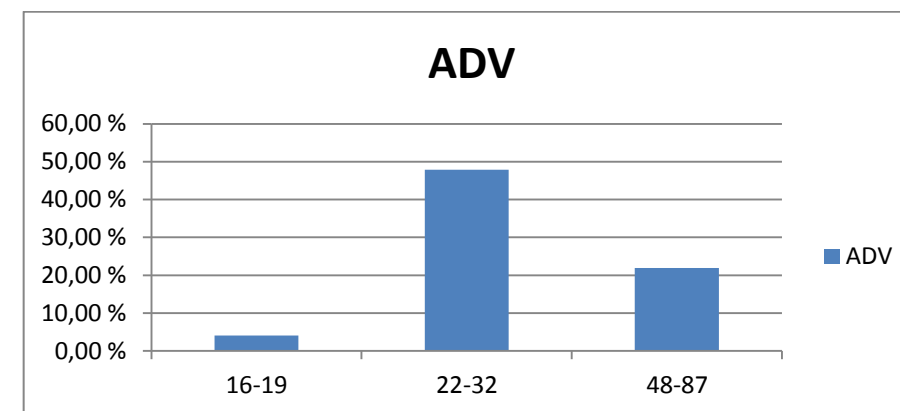

Диаграмма 6. Процент использования конструкции с приименным адвербиалем в возрастных группах.

использования стандартной конструкции в группе «высокий уровень знаний» составил 71,4 %, в группе «средний уровень знания» – 20 %, и в группе «низкий уровень знания» – 8,3 %. Результаты показаны в диаграмме 7. Настоящая статистика говорит о том, что конструкция с приименным адвербиалем наиболее популярна среди информантов с высоким уровнем стандартного языка. Кроме того, большинство из них составляют возрастную категорию от 23 до 32 лет среди опрошенных, а информанты с низким или средним уровнем знания стандартного языка – другие возрастные категории. Этот факт объясняет особенности употребления адвербиала среди возрастных групп.

Материал настоящей секции указывает на то, что использование приименного адвербиала, кроме лингвистических особенностей, перечисленных

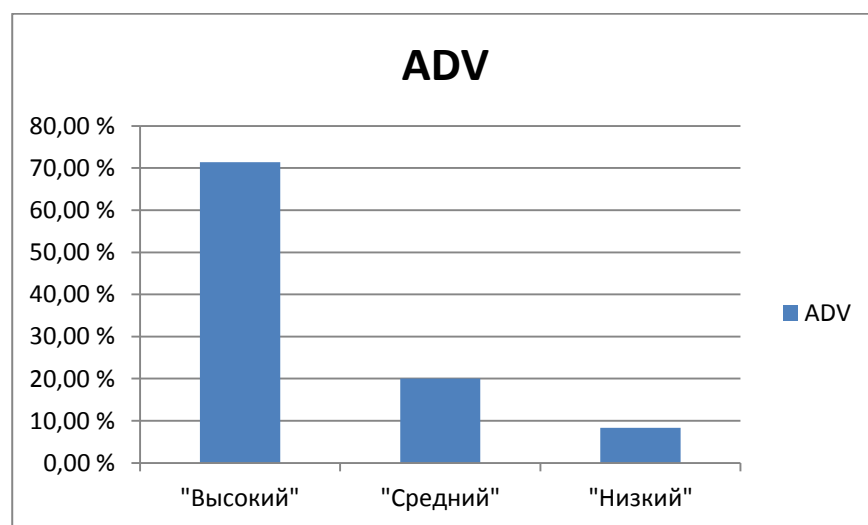

Диаграмма 7. Процент использования конструкции с приименным адвербиалем в группах по уровню знания стандартного языка.

в пункте 3.3.1, определяется особенностями языкового репертуара информантов. А именно, в основном, люди, которые профессионально занимаются стандартным языком – наиболее часто используют адвербиаль в приведенных конструкциях. Среди информантов группы «высокий уровень стандартного языка» (7 чел.) использование адвербиала варьируется от 3 до 4 раз, однако только один информант использовал адвербиаль во всех четырех переводах; в группе «средний уровень знания» – от 0 до 3; а в группе «низкий уровень» – от 0 до 2. У 12 информантов адвербиаль в переводах не встречается вообще.

Особенность языкового репертуара информанта также повлияла на выбор других конструкций. В частности, при переводе фразы *преподаватель удмуртского языка* глагольная конструкция оказалась наиболее популярной среди информантов группы «низкий уровень стандартного языка». Видимо, номинальные конструкции типа именной конструкции с инструменталом более присущи стандартному способу мышления. Кроме того, в исследуемом материале прослеживается такая основная тенденция: в конструкциях информантов «с высоким уровнем знания стандартного языка» прямых заимствований из русского встречается намного меньше, нежели в материале других информантов (Edygarova, в печати). Как профессиональные пользователи языка информанты первой группы способны выразить средствами родного языка практически все понятия. Однако необходимо учитывать, что один и тот же информант с хорошим знанием стандартного языка в формальной ситуации, например, при составлении текста, может использовать одну конструкцию (стандартную с адвербиалем), а в неформальной ситуации, например, при общении с членами семьи, использовать другую (с инструменталом или заимствованную

конструкцию). Остальные информанты также прекрасно владеют родным языком, однако в силу недостаточного знания стандартных форм или в силу отсутствия достаточной практики использования стандартного языка (или использования языка в формальной сфере) они не способны «упаковывать» понятия в морфосинтаксические и лексические формы родного языка в тех сферах, в которых они не привыкли использовать свой родной язык. Вследствие этого, интерференция русского языка становится наиболее интенсивной именно в этих языковых сферах.

3.3. Основные результаты исследования

Исследованный материал способствовал выявлению некоторых особенностей и общих тенденций функционирования современного удмуртского языка.

- Исследование истории и функционирования приименного адвербиала указывает на то, удмуртский язык располагает средствами и потенциалом для развития и обогащения языка.
- Целенаправленное обогащение и развитие языка может осуществляться и контролироваться в сфере стандартного языка с помощью расширения функций исконных лингвистических маркеров, изобретения неологизмов и т.д.
- Однако основной задачей процесса развития и сохранения языка является не только лингвистическая работа, но и практическая. Новые стандартные формы могут обогащать абстрактный язык и никогда не применяться в реальной или живой языковой ситуации.
- Основная цель работы по обогащению и развитию языка – внедрение новых форм в активную языковую деятельность максимального количества говорящих, а в идеале – внедрение новых форм и неологизмов в язык повседневного общения. Как показывает материал, только профессионалы способны воспроизводить новые формы, в то время как большинство говорящих могут быть знакомы с этими формами, но никогда не использовать их на практике. Это означает, что для более активного распространения неологизмов и новых форм чрезвычайно необходимо усилить их практическое использование, а именно использовать их, например, во всех официальных регистрах (составлять и читать документы на стандартном языке, использовать в официальных учреждениях, вводить в качестве языка обучения в образовательных институтах и т.д.).
- Освоение новых форм осуществляется, в первую очередь, через образование на родном языке. Средства массовой информации и литература также являются важным составляющим в освоении новых языковых стандартов, однако необходимо помнить, что только регулярная активная языковая практика (в первую очередь, говорение и составление устных/письменных

- текстов) может эффективно влиять на освоение стандартного языка. Чтение, просмотр и слушание теле- и радиопередач – это всего лишь небольшая часть каналов, через которые возможно освоить новые формы.
- Одной из основных проблем современного удмуртского языка является интенсивная интерференция русского языка, смещение удмуртского и русского языков. Материал исследования демонстрирует, что стандартизация языка может регулировать интенсивное или прямое влияние русского языка. В стандартном языке существуют всевозможные удмуртские морфосинтаксические «упаковки» и неологизмы, с помощью которых можно «упаковать» практически все сложные понятия и конструкции. Однако только профессиональные пользователи языка способны ими пользоваться в условиях высокого контроля сознания (в спонтанной речи и профессионалы могут использовать русские заимствования). Замещение русских заимствований новыми удмуртскими формами возможно в случае, если перевести эти формы на уровень неподсознательного употребления, т.е. в случае, когда «пуристический» стандартный язык превращается в статус языка повседневной жизни, т.е. человек думает и говорит на нем настолько часто, что эти новые формы автоматически воспроизводятся без особого сознательного усилия.
 - В современной языковой ситуации, а именно когда практически все удмуртское население двуязычное, отсутствие преподавания на родном языке, ограниченное количество СМИ, на наш взгляд, невозможно избежать интерференции русского языка.

4. Заключение

В настоящей статье мы показали, что информанты использовали разные языковые средства, чтобы перевести одни и те же понятия на родной язык: кто-то использовал стандартные конструкции с адвербиалем, кто-то диалектные или разговорные, кто-то вставил полностью русские конструкции, кто-то использовал заимствованные слова или суффиксы. То, каким образом информанты перевели конкретную конструкцию, не говорит о «бедности» или «богатстве» языка; результаты перевода говорят о социалингвистическом опыте информанта. Результаты не говорят, как плохо или хорошо информанты владеют удмуртским или русским языком; они показывают, что все смогли успешно перевести фразы с помощью разных средств, в том числе двух языков.

Введение новых терминов и форм само по себе не влияет на развитие языка. От того, каким образом будет развиваться социалингвистическая ситуация говорящих, напрямую зависит будущее удмуртского языка.

Условные сокращения

ACC	аккузатив
ADJ	прилагательное
ADV	адвербиаль
DAT	датель
DET	детерминативный суффикс
ELA	элатив
FUT	будущее время
GEN	генитив
ILL	иллатив
INE	инессив
INF	инфинитив
INST	инструментал
NEG	отрицание
NOM	номинатив
PL	множественное число
PRS	настоящее время
PRTC	причастие
PST	прошедшее время
RUS	русское заимствование
SG	единственное число
VERB	глагол

Библиография

- Aminoff, T. G. 1896: Votjakin äänne- ja muoto-opin luonnos. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* XIV.
- Bartens, Raija 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bell, Allan 1997: Language style as audience design. – Nikolas Coupland & Adam Jaworski (eds.), *Sociolinguistics. A reader and coursebook*. 240–250.
- Csúcs, Sándor 2005: *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Edygarova, Svetlana (в печати): Interference of the Russian language on the possessive morphosyntactic structures of the Udmurt language in translational test data. – Magdolna Kovács, Ulriikka Puura & Outi Tánzos (eds.), *Emerging codes in Finno-Ugric languages*. Uralica Helsingiensia 2018.
- Edygarova, Svetlana 2009: Attributive possession in Udmurt language. – *Linguistica Uralica* XLV (2): 101–118.
- Jaffe, Alexandra (ed.) 2009: *Stance. Sociolinguistic perspectives*. Oxford Studies in Sociolinguistics. Oxford: Oxford University Press.

- Kel'makov, Valentin & Sara Hännikäinen 1999: Udmurtin kielioppia ja harjoituksia. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Labov, William 1978: *Sociolinguistic patterns*. Oxford: Basil Blackwell.
- Salánki, Zsuzsa 2007: *Az udmurt nyelv mai helyzete*. Doktori disszertáció. Kézirat.
- Shirobokova, Larisa 2011: *Udmurt-Russian bilingualism (Udmurt Republic, Sarkan region, Muvyr village)*. Doctoral dissertation. Budapest.
- Winkler, Eberhard 2011: *Udmurtische Grammatik*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Васильева, О. & Воронцов, В. 2008: Этноязыковые процессы и языковая политика в Удмуртии. – *Языковое и этническое возрождение в Удмуртии: от политики к культурному многообразию*. Ижевск: Удмуртский Государственный Университет. 20–73.
- Вахрушев, В. 1975: К вопросу о формировании и развитии удмуртского литературного языка. – *Вопросы удмуртского языкознания*. Вып. 3. Ижевск: УдНИИ. 42–55.
- Вахрушев В. М. 1980: Субстантивированные словосочетания в удмуртском языке. – *Словосочетания в удмуртском языке*. Ижевск. 130–168.
- ГСУЯ 1962 = Перевошиков П. Н. (отв. ред.): *Грамматика современного удмуртского языка: Фонетика и морфология*. Ижевск: Удмуртское книжное издательство.
- ГСУЯ 1970 = Алатырев В. И. (ред.): *Грамматика современного удмуртского языка: Синтаксис простого предложения*. Ижевск: Удмуртия.
- Едыгарова С. В. 2010: Категория посессивности в удмуртском языке. *Dissertationes Philologiae Uralicae Universitatis Tartuensis*. Тарту.
- Едыгарова, С. (в печати): Лингвистические и социальные особенности современного удмуртского языка в средствах массовой информации. – *Материалы научно-практической конференции «Удмуртский язык в средствах массовой информации», 4 ноября 2013 г.* Ижевск.
- Емельянов А. И. 1927: *Грамматика вотяцкого языка*. Ленинград.
- Кондратьева, Н. В. 2011: *Категория падежа имени и существительного в удмуртском языке*. Ижевск: Изд-во Удмуртский университет.
- Луутонен, Й. 2000: Возникновение финно-угорских и тюркских литературных языков Поволжья и вопрос о литературном языке начала XX в. – С. Лаллукка & Т. Молотова (ред.), *Этническая мобилизация во внутренней периферии: Волго-Камский регион начала XX в.* Ижевск: УдНИИ. 21–42.
- Перевошиков П. Н. 1957: *Притяжательные формы связи имен в определительных словосочетаниях удмуртского языка*. – Записки УдНИИ. Вып. 18. Ижевск. 71–92.
- Удмурт дунне 2013 = Рябина Е.: Малпаскъемзэс дунъязы. – *Удмурт дунне*. <<http://udmdunne.ru/2013/10/malpaskemzes-dunjazy/>>. 27.10.2017
- Яковлев И. В. 1930: Удмурт кылрадъян: *Элементарная грамматика вотского языка*. Ижевск: Удкнига.

Andreas Hölzl (Munich)

New evidence on Para-Mongolic numerals

Para-Mongolic is a technical term that designates languages that were related to the Mongolic languages, but which split off from this lineage before Proto-Mongolic times. One source of knowledge for Para-Mongolic comes from loanwords in surrounding languages, of which borrowed numerals in the Tungusic language Jurchen are a well-known example. The paper presents new evidence found in Tungusic languages that were previously almost unknown in the West and briefly sketches the place of those languages within the Tungusic family.

I. Introduction

Para-Mongolic is a technical term which refers to languages that were related to the Mongolic languages, but split off from this lineage before Proto-Mongolic times. There are several possible sources of Para-Mongolic data (summarized in Janhunen 2003b), of which loanwords found in surrounding languages constitutes one example (e.g. Doerfer 1993). This paper focuses on a particular kind of loans found in some Tungusic languages: “The most reliable source on the Para-Mongolic numerals is provided by the Jurchen-Manchu set for the teens (11–19). These were systematically borrowed from an idiom clearly related to Mongolic, but different from the lineage of Proto-Mongolic.” (Janhunen 2003b: 399.) Since Grube (1896) and Laufer (1921) these numerals have been analyzed many times (see Róna-Tas 2016: 126 for a list), but the best treatment can still be found in Janhunen (2003b: 399f.). Nevertheless, new evidence suggests that some of his reconstructions have to be revised.¹

Both Mongolic and Tungusic are part of what Janhunen (2007: 78) has called the *Ural-Altaic belt*, which is “united by a multitude of common structural features, covering all major areas of the grammar, including phonology, morphology, morphosyntax, and syntax.” Any explanation of this phenomenon such as in terms of areal convergence or genetic inheritance is necessarily based on the primary reconstruction of the participating proto-languages. The comparison of these is severely impeded, however, by the fact that Proto-Uralic is much older than any of the other language families. For example, Janhunen (2003a: 1) assumes that Proto-Mongolic was spoken only about 800 years before present day. However, Mongolic together with Para-Mongolic forms a larger and considerably older language family for which the name *Khitano-Mongolic* has been proposed (Janhunen 2012a: 114f.). The necessary precondition for the reconstruction of Khitano-Mongolic, however, is a better

1. Many thanks to Stefan Georg, Benjamin Brosig, András Róna-Tas, Vadim Ponaryadov, Kathleen Rabl, Philipp Rackl, Wu Yadi, Zeprina-Jaz Ainsworth, and two anonymous reviewers for their helpful comments on an earlier version of this paper. Of course, all remaining shortcomings are mine.

understanding of all attested Para-Mongolic varieties. Eventually, this might bring us further back in time and thus put any comparison with surrounding language families on a more solid foundation. A special form of Para-Mongolic is Khitan (e.g. Kane 2009, Janhunen 2012a, Róna-Tas 2016, Miyake 2017b, and references therein), the written form of which was created by the Khitan during the Liao-dynasty (907–1125) in what is today northern China and southern Mongolia (e.g. Franke 1990: 400–412). Khitan will, however, only be briefly mentioned, as it appears to represent a slightly different or younger lineage than the language that influenced Tungusic.

Tungusic languages can be classified into four branches called Ewenic, Udegheic, Nanaic, and Jurchenic (Janhunen 2012b). The former two together form the northern and the latter two the southern Tungusic languages. Jurchenic was historically located in southern Manchuria and had contact to Koreanic languages in the southeast, to Sinitic in the south and southwest, to Para-Mongolic in the southwest and west, to Mongolic in the west and northwest, to other Tungusic languages along the entire north and to Amuric (Nivkh) in the northeast. Before giving an overview of the new evidence found, a note on the classification of Jurchenic – called “Jurchen-Manchu” above – is in order because most of the new evidence was found in previously poorly studied idioms of this branch. According to Janhunen (2012b: 6), Jurchenic encompassed three languages, namely Jurchen, Manchu, and Sibe. He claims that despite a “slight variation in the dialectal basis” they “may be classified as a diachronic sequence of a single language”. However, a closer look at the evidence suggests a much more complicated picture as also recently acknowledged by Miyake (2017a: 479).

According to my current understanding, Jurchenic altogether has three branches that will be called Manchuic, Balaic, and Alchukaic (1). Manchuic was named after its main representative Manchu. Several dialects from northeastern China (Manchuria) such as that from Aihui that cannot be dealt with here in detail belong to this largest of the three branches and Sibe in northwestern China is its most aberrant member (cf. Hölzl 2014: 212). The idiom formerly spoken in Shenyang appears to take a position in between Manchurian dialects and Jungarian Sibe (Aixinjueluo Yingsheng 1991). What has previously been called Jurchen really encompassed two rather different idioms (also recognized in Kiyose 2000), both of which were recorded during the Chinese Ming-dynasty (1368–1644) and will be called here Jurchen^A (the material from the Bureau of Translators, Kiyose 1977) and Jurchen^B (the vocabulary from the Bureau of Interpreters, Kane 1989). Of these, Jurchen^B is close to Manchu while Jurchen^A has similarities to an idiom called Bala. Older attested stages within the hypothetical branches (e.g. Jurchen^A) are not necessarily the direct ancestors of later stages (e.g. Bala). Additionally, Bala exhibits some features of a mixed Tungusic language such as a first person pronoun *mi* (Manchu *bi*) or a proximal demonstrative *ai* (Manchu *ere*) that could derive from Nanaic (Nanai *mi* and *ai*).

(1) A preliminary new classification of Jurchenic (expanding on Janhunen 2012b: 16).

0 Jurchenic

1 Manchuic

- 1.1 °Jurchen^B (1)
- 1.2 written Manchu (2)
- 1.3 ^(†)Manchurian dialects (3)
- 1.4 Jungarian dialect(s) = Sibe (4)

2 Balaic

- 2.1 °written Jurchen (5)
- 2.2 °Jurchen^A (6)
- 2.3 †Bala (dialects) (7)

3 Alchukaic

- 3.1 †Alchuka (sociolects?) (8)

° = only historically attested, † = no speaker left, ^(†) = moribund, almost extinct

Jurchen was written from the 12th to the 15th century in two different scripts (e.g. Pevnov 2012, Miyake 2017a, and references therein) and the differentiation between written Jurchen and Jurchen^A is mostly a heuristic one. The written form of Manchu was first created in 1599 and is based on a modified form of the Mongolian alphabet. It is still in use in a slightly modified form by the Sibe in Xinjiang today. Alchuka is the only known representative of Alchukaic and it is within this language that we find most of the new evidence on the Para-Mongolic numerals (see Section 2). Bala as well as Alchuka are two languages that only recently went extinct and had already been described within the 1980s by Mu Yejun (穆晔骏, 1926–1988), but until today remain relatively obscure (e.g. Mu Yejun 1985, 1986, 1987, 1988). In fact, there are only very few scholars in China and Japan who have discussed the language based on Mu Yejun’s description, i.e. Aixinjueluo Yingsheng (e.g. 1989), Jirō Ikegami (see 1999), and Chaoke & Zhao Aping (2001). The similarity between Alchuka and Jurchen^A numerals has also briefly been mentioned by Zikmundová (2013: 14), but without giving any analysis.

The name *Alchukaic* derives from the place name Alchuka where the only known representative was spoken. As for its geographical distribution, Mu Yejun (1985: 5) noted the following:

阿勒楚喀满语属于北方满语方言之一，东起宁古塔西部，西至伯都讷，南临通化、吉林，北至呼兰、庆安一带，方言区的中心位于阿勒楚喀，即今阿城县一带。

The Alchuka language belongs to the northern dialects of Manchu. In the east the dialectal area starts from the western part of Ningguta, in the west it extends to Bodoune, it reaches Tonghua and Jilin in the south, in the north it extends to Hulan and Qing’an. The area around Alchuka, i.e. the modern district of Acheng, is the center of the dialect. (my rough translation)

According to Mu Yejun (1985), all speakers of the Alchuka dialect were already over 60 or 70 years old in 1964 and most likely the language has by now disappeared. During the 18th century several Manchus from Peking speaking the Jing (or Lalin) dialect were relocated to Alchuka, which led to contact between the two idioms (e.g. Chaoke & Zhao Aping 2001).

The background for this new classification can only be briefly addressed in this short paper and must necessarily be incomplete. One of the most prominent differences between Alchukaic and the other two branches is the preservation of an initial [k-] (probably an unaspirated voiceless velar plosive but given as <g> in Mu Yejun 1987) which is absent from almost all of Jurchenic but may be preserved in a few relics as *h-*, e.g. Alchuka *katf*^A-, Bala *hatf*^A-, Jurchen^A **hača-* 哈察, Jurchen^B **ača-* 阿察, Manchu *aca-* ‘to meet’. There are about two dozen examples from Alchuka that show the initial consonant, some of which are rather spectacular and may have a huge impact in the study of several language families such as Tungusic, Mongolic, and Turkic (e.g. *kai* ‘what’, *katali* ‘like’, *kərdəm* ‘virtue’, *kə.r(ə)* ‘this’, *kə-* ‘to become, can’, *kəmi-* ‘to drink’).² The limited data from Bala do not, however, contain any further cognates to these. Nevertheless, the set of correspondences appears to be Alchukaic *k-* ~ Balaic *h-* ~ Manchuic *Ø-*. There are certain irregularities, especially to Jurchen^A (e.g. the numerals in Section 2) and other Tungusic languages (e.g. Uilta *xai* ‘what’ but *e.ri* ‘this’) that have yet to be explained. One cannot exclude the possibility of there being some secondary innovations in Alchuka, but a detailed discussion of these goes beyond the scope of this short paper. In some cases, such as that of the interrogatives, chances are close to zero that we are dealing with an innovation in Alchuka because there is a clear correspondence to Nanaic, e.g. *x-* in Uilta or *χ-* in Kilen (also cf. numeral 20 in Table 5). As we will see later, in some cases the irregular correspondences can be explained by borrowing. Furthermore, independent of the question of whether the initial consonant is an innovation, a retention, or both, the correspondences to Manchu are without exception (*ai*, *adali*, *erdemu*, *e.re*, *o-*, *omi-*). There are also two further examples showing the correspondence of Balaic *h-* to Manchuic *Ø-*, namely Bala *hudi.rə-*, Jurchen^A **hudi.la-* 忽的刺, but Manchu *ucu.le-*, Jurchen^B **uču.lo-* 兀出羅 ‘to sing’ and Bala *hadu-*, Jurchen^A **hadu* 哈都, but Manchu *adu*, Jurchen^B **adu* 阿都 ‘clothes’.³ The overall development probably followed the path *k-* > *h-* > *Ø-*.⁴

Another important change is the palatalization of [t^h] and [t] before *i* in Manchu, e.g. Bala and Alchuka *di-*, but Manchu *ji-* ‘to come’ and Bala *t’ihə*, Alchuka *t’ichə*, but Manchu *coko* ‘chicken’. Neither Jurchen^A nor Jurchen^B show palatalization, however,

2. For instance, *kərdəm* is a Mongolic loanword ultimately of Turkic origin. Among modern Turkic languages only Khalaj *hār* ‘man’ shows that there must have been an initial *h-* which may have a connection to Alchuka *k-*. Problematically, the consonant does not appear in Mongolic and the initial *h-* in Turkic is thought to go back to an older **p-* (Doerfer 1985: 99, 1998: 280f.).

3. Kiyose (2000: 186) and Kane (1989: 358) apparently did not recognize that the words for ‘to sing’ may be cognates. Kiyose (1977: 122) gives Manchu *hūjila-* as a cognate, but this form does not exist. Manchu has a word *hūji-* that lacks the verbalizing suffix and does not completely fit semantically.

4. The letters , <d>, <g> in Mu Yejun (1987) correspond to <p>, <t>, <k> in Mu Yejun (1986).

which must have occurred later in Manchuic, e.g. **tiko* ‘chicken’ (替和 in Kiyose 1977: 106, 替課 in Kane 1989: 218). This is a Para-Mongolic word and, in a similar way to the numeral 12 (Section 2), there appears to have been an original diphthong that cannot be found in Khitan <te.qo.a> (Kane 2009: 88) which Vovin (2015: 160) reads as **t[i].qo.a* (also cf. Kilen *t’iək’ə*; Ling Chunsheng 1934: 269).

Manchu is furthermore characterized by the development **p^h* > *f*, e.g. Bala *p’ədhe*, Alchuka *p’ədohə*, but Manchu *fodoho* ‘willow’. Problematic correspondences in Alchuka suggest a certain amount of dialectal mixture. Alchuka *fut’ihi.n* ‘Buddha’ (Bala *p’utihi.n*, Manchu *fucihi*), for example, may be an early loan from a Manchuic dialect that does not yet show palatalization. In other words, palatalization probably occurred after the change **p^h* > *f*. According to the traditional view (e.g. Kiyose 1977: 39, 2000: 179), the **p^h* was still preserved in the Jin-dynasty (1115–1234), but changed to an *f* during Ming-dynasty (1368–1644). However, the fact that both Bala and Alchuka data preserve a *p^h* could indicate that our understanding of “Ming-Jurchen” is less well understood than previously thought. Correspondences of the following sort suggest that our reconstructions of Jurchen may in fact be partly erroneous: Alchuka *p’iniəgə*, Jurchen^A **funirhei* 分一里黑 (Kiyose 1977: 124), Bala *piniəgə*,⁵ Jurchen^B **funhe* 分黑 (Kane 1989: 316), and Manchu *funiyehe* ‘hair’. Another explanation might be that the change **p^h* > *f* affected several Jurchenic varieties, but not the direct ancestors of Alchuka and Bala. Whatever the solution to this rather intriguing puzzle, we can be reasonably certain that the Para-Mongolic forms with an *f* in Manchu usually go back to an older **p^h*. For instance, Manchu *fon* ‘time’ is clearly related to Khitan **p^ho* 𐰺𐰽 (Kane 2009: 68) and must go back to an older form **p^hon* (cf. Janhunen 2003b: 396, Kane 2006: 127; aspiration added for clarity).

Additionally, Alchuka has lost many word internal consonants, e.g. Alchuka *bit’i’ə*, but Bala *bit’ihə* and Manchu *bithe* ‘book’ or Alchuka *jakə*, but Bala *jarhə* and Manchu *yarha* ‘leopard’. Several more instances of this innovative feature, which is sometimes indicated with an apostrophe <’> by Mu Yejun, can be found in the Alchuka numeral system (Section 2).

Further evidence for a classification as in (1) stems from phonological (e.g. Mu Yejun 1988), lexical (see the list in Mu Yejun 1987: 6–24), but also several grammatical differences that cannot be dealt with here in detail.⁶ To give but one example, there is a productive participle ending *-zī* in Alchuka that does not exist in any Manchuic dialect and was translated with the Manchu imperfective participle form *-ra*. The limited data from Bala do not mention such a form either. The suffix very likely goes back to a form **-si* as is indicated by an identical sound change in the following pair: Alchuka *kə’uzī* (note the initial *k-*), but Manchu *ebsi* ‘hither’ (also see numeral 30 in Table 5). The suffix may be identical to a suffix *-si* that was preserved as a relic in one irregular verb form in Manchu, i.e. *bi.si-re* ‘being’ (*bi-* ‘to be, there is/are’) and

5. In some instances such as this Mu Yejun’s recording may be erroneous as one would expect an aspirated *p^h* (also cf. Mu Yejun 1988: 6).

6. I am currently preparing a more comprehensive treatment of the classification of Jurchenic.

which still exists in some other Tungusic languages (e.g. Evenki *bi-si-n* ‘be-PRS-3SG’). In Alchuka the suffix also appears in the prohibitive construction *ɔmə V-z̥i* which corresponds to Manchu *ume V-ra* (Mu Yejun 1986: 12).

2. The numerals

Evidence for Para-Mongolic numerals stems from all three branches of Jurchenic, the Tungusic languages Kilen (An Jun 1986), Oroqen (Hu Zengyi 2001), and Solon (Tsumagari 2009a), and the Mongolic language Dagur (Tsumagari 2003), which probably borrowed some of these numerals from Manchuic. Solon and Oroqen are part of the Ewenic branch of Tungusic. Kilen is a mixed language but is perhaps best classified as basically Nanaic.

Numeral 15 is preserved in the numeral system of Manchu (*tofohon*) and Kilen (*tobqon*). In several languages the numerals 11 and 12 can be found additionally in names of the eleventh (Dagur *onshum-bie*, Kilen *om̄son bia*, Manchu *om̄son biya*, Oroqen *uj̄f̄on bee*, Solon *unsun bee*) and twelfth months (Dagur *jorgum-bie*, Jurchen^B **j̄uerhon bie* 拙兒歡別, Kilen *d̄zorgon bia*, Manchu *jorhon ~ jorgon biya*, Oroqen *ɔɔɔn bee* (?), Solon *jurgun bee*), cf. Manchu *biya* ‘month’. In addition, Manchu has a word *niolhun ~ niolhūn* ‘the sixteenth day of the first month’. Jurchen material as recorded in Chinese characters during Jin-dynasty (1115–1234)—following Franke (2000) called “Old Jurchen” and perhaps best classified as Balaic—contains one of these numerals as well. This numeral was written 女鲁欢, has the modern Chinese reading *nü-lu-huan*, and was reconstructed as **niolhon* ‘16’ by Sun Bojun (2004: 239). In Bala no numerals are attested, but if anything the forms were probably similar to Jurchen^A. According to Aixinjueluo Yingsheng (1989: 10), the numerals were also found in Jing (or Lalin) Manchu, which in my classification can be characterized as a Manchurian dialect close to written Manchu. Following his description, he learned these numerals in the 1930s from a person already past 80 who used them in archery classes. At that time most of the numerals were already incomprehensible to his students. As we will see further below, they were most likely borrowed from Alchuka. Other modern dialects of Manchuic that preserve some of these numerals as well do not offer any additional insight, which is why they have been excluded. There are some idiosyncratic developments such as in Aihui Manchu *toqqon* ‘15’ (Wang Qingfeng 2005: 47) as opposed to Manchu *tofohon*, but this is of no particular concern in this paper.

Table 1 summarizes how good the evidence for each numeral is. Previously, five of the numerals were exclusively known from Jurchen^A data given in Chinese transcription. Luckily, Alchuka and Jing not only preserve all nine numerals but also display several conservative properties that were lost in all other attested cognates, such as the preservation of the initial *k-*. Only three languages have the full set which is given in Table 2. Mu Yejun (1986) mentions some variation within the Alchuka dialect, but his description remains somewhat unclear. We are probably dealing with

increasingly innovative speech varieties that existed simultaneously, i.e. sociolectal rather than dialectal variation. The numerals in these innovative sociolects have been listed in the fifth and sixth column under the heading “Alchuka”.

	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Alchuka	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Bala	?	?	?	?	?	?	?	?	?
Dagur	+	+	-	-	-	-	-	-	-
“Old Jurchen”	?	?	?	?	?	+	?	?	?
Jing Manchu	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Jurchen ^A	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Jurchen ^B	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Kilen	+	+	-	-	+	-	-	-	-
Manchu	+	+	-	-	+	+	-	-	-
Solon	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Oroqen	+	?+	-	-	-	-	-	-	-

Table 1. Evidence for Para-Mongolic numerals in Tungusic languages and Dagur.

The numerals in Alchuka exhibit some idiosyncratic developments, such as the loss of the unstable *-n* and of a final *-r* (except for numeral 12). Fortunately, the Jurchen^A, Alchuka, and Jing Manchu data complement each other and allow a better understanding of their original forms. In general the Alchuka and Jing Manchu forms should be given more weight within reconstructions, since for Jurchen an additional analysis is necessary and the transcription was based on inadequate Chinese characters. Data from Kilen, Solon, Oroqen, and Dagur should be given lowest priority because they represent secondary loans from Manchuic. The Alchuka data indicate that the numeral 12 should probably begin with a [t] (unaspirated alveolar plosive) instead of a *j* and should contain a diphthong. In a similar way to the word for chicken (see Section 1), the *i* led to the palatalization of the preceding consonant before being lost in other languages such as Manchu, i.e. *tiɔ > čiɔ > čɔ* (and *tʰiɔ > čʰiɔ > čʰɔ*), e.g. Manchu *coho. me*, Alchuka *tʰiɔxɔ.m* ‘especially, on purpose’ (Mu Yejun 1986: 13). This might also explain the unexpected different vowel quality in Manchu (*jor-*) and Mongolic (**jir*). Mu Yejun (1986: 8) also mentions a form *tiɔr-*, which makes this scenario more plausible.⁷ See Table 4 for an updated reconstruction of those Para-Mongolic forms that found their way into Tungusic.

7. Vovin (2015: 60) has recently argued that Tuyuhun, possibly yet another Para-Mongolic language, had a pronoun **čʰo* 處 ‘you’ which he believes to be related to Mongolic *ci < *ti* ‘you’ (e.g. Janhunen 2003a: 18). If his assumptions are correct there might be a similar correspondence with an original diphthong, although this remains very speculative.

	Jurchen ^A		Alchuka			Jing	PaM
11	安朔	<i>*anfo</i>	<i>ənsɔ</i>	<i>ɔnsɔ</i>	<i>(k)ɔnsi</i>	<i>ense</i>	<i>†omshon</i>
12	只兒歡	<i>*dzirxon</i>	<i>tirkən</i>	<i>tɪən</i>	<i>tɪɔ</i>	<i>cion</i>	<i>†jir-hon</i>
13	戈兒歡	<i>*gorxon</i>	<i>kɔxɔ</i>	<i>kɔ'ɔ</i>	<i>kɔ</i>	<i>kuo</i>	<i>†gor-hon</i>
14	獨兒歡	<i>*durxon</i>	<i>tuxu</i>	<i>tux</i>	<i>tu'u</i>	<i>tuhu</i>	<i>†dur-hon</i>
15	脫卜歡	<i>*toboxon</i>	<i>t'ɔfxɔ</i>	<i>t'ɔ'xo</i>	<i>t'ɔ'o</i>	<i>towho</i>	<i>†tobu-hon</i>
16	泥渾	<i>*nixun</i>	<i>niulxu</i>	<i>niuxu</i>	<i>niu'u</i>	<i>niolho</i>	<i>†nil-hun</i>
17	苔兒渾	<i>*dorxon</i>	<i>tɔxɔŋ</i>	<i>tɔ'ɔŋ</i>	<i>tɔŋ</i>	<i>tohon</i>	<i>†dal-hon</i>
18	女渾	<i>*niuxun</i>	<i>niɔkən</i>	<i>niɔ'ən</i>	<i>niɔn</i>	<i>nioho</i>	<i>†nyo-hon</i>
19	幹女歡	<i>*onioxon</i>	<i>kuniku</i>	<i>kuni'u</i>	<i>uniu</i>	<i>kuniu</i>	<i>†onyo-hon</i>

Table 2. Cognates of the numerals 11 to 19 in Jurchen^A (Chinggeltei 1997: 147), Alchuka (Mu Yejun 1986)⁸, and Jing Manchu (Aixinjueluo Yingsheng 1989: 10). The Para-Mongolic (PaM) reconstruction was taken from Janhunen (2003b). Not all variants are listed.

One of the most striking features of Alchuka is the preservation of an initial *k*- (see Section 1) in the numerals 11 and 19 that must be added to the Para-Mongolic reconstruction. This has important consequences for their interpretation. The numeral 11 cannot be related to the Mongolic word **onca* ‘special, additional’ and 19 is probably not “based on 18” (Janhunen’s 2003b: 399). The absence of several word internal consonants as well as the presence of an initial *k*- (both can be seen in *kuniu*) suggests that most of the Jing (or Lalin) numerals have been adopted from Alchuka. The initial *c*- in *cion* most likely represents an integration of the numeral into the phonological system of Jing Manchu. The numeral *towho* is identical to regular Jing Manchu and could also be the origin of the Alchuka form, which does not exhibit the expected **p^h* (Aixinjueluo Yingsheng 1989: 11).

A word of warning is in order, however. The Alchuka data display a certain degree of internal variation of which only the sporadic loss of the initial *k*- is noted in Table 2. In fact, within all of the data the initial *k*- appears only once in the numeral 11. Sometimes it is hard to decide whether this reflects actual variation within the language or simply a spelling mistake. But, in general, the data are quite reliable. If future studies reveal that the initial consonant in these cases turns out to be an innovation restricted to Alchuka, the reconstructions will have to be adjusted accordingly.

All the numerals except ‘11’ contain a suffix given as *†-hU/n* < **-kU/n* by Janhunen (with [k^h]).⁹ But the data above show quite clearly that the suffix probably had a variant with a (possibly unaspirated and voiceless) velar plosive instead of an *h* in Para-Mongolic, too. In Alchuka this suffix has the form *-KU(N)*. The meaning of the suffix might simply have been ‘-teen’ and could indicate the existence of a numeral with the meaning ‘10’ as proposed by Laufer (1921: 113) or Pritsak (1955: 189f.). But there is a

8. A probably mistaken <g> in the numeral *tirkən* ‘twelve’ usually written <k> in Mu Yejun (1986) was corrected.

9. Kiyose (2000: 183) assumes that Jin-Jurchen still had the harmonic variants **-χon* ~ **-xön*.

different and more plausible explanation. Firstly, one would expect the reversed order of the two elements. Secondly, Erdal (1998: 144) notes that in Old Turkic “cardinals from the second to the ninth decade are formed with the digit from the lower decade plus the higher decade, e.g. *yēti otuz* ‘27’ = ‘seven thirty’”. Possibly, we are dealing with a similar pattern in our data and the numerals would thus have to be analyzed as Alchuka *tir-kən* ‘2 (to) 20 = 12’ and so on (cf. Benzing 1956: 102, Janhunen 2003b: 399). There may be an areal connection between Old Turkic and Para-Mongolic in this regard. According to Janhunen (2003b: 399), the numeral 20 probably had the stem **ko-* (with [k^h]) in Proto-Mongolic and may thus be compared. The final nasal could simply be the unstable *-n* that exists in both Mongolic and Tungusic. No other Mongolic language shows this type of construction which is probably one major reason why Janhunen assumes a Para-Mongolic background. Note that the reconstruction of the numerals from 2 to 9 is possible independent of the analysis of the second element *-KU(N)*. Numeral **(k)UnšU(n)*, which I propose instead of Janhunen’s *†omshon*, is either a synchronically unanalyzable form meaning ‘11’, or, somewhat less likely, contains the numeral *?*KU(n)* ‘20’ as a first part (cf. Laufer 1921: 113). If the second analysis is true, the subpart *?*šU(n)* may be an otherwise unknown numeral meaning ‘1’. In this case the structure would be similar to the other numerals, but showing the reversed order. It has no resemblance, however, to Proto-Mongolic or Khitan.¹⁰ According to this analysis we would thus not only have evidence for the Para-Mongolic numerals from 11 to 19, but also from 2 to 9 as well as 20 and perhaps 1 (Table 4). The only gap is the numeral 10 which may have been similar to Proto-Mongolic **xarba/n* (Janhunen 2003a: 16) or rather Khitan **par(a)* (Róna-Tas 2016: 129ff.).

	J ^A	A	J	M	K	PM	KT
?1	<i>*-fo</i>	<i>-sɔ</i>	<i>-se</i>	<i>-šon</i>	<i>-šon</i>	<i>(*nike)</i>	<i>(*mas)</i>
2	<i>*dzir-</i>	<i>tɪr-</i>	<i>cio-</i>	<i>jor-</i>	<i>dzor-</i>	<i>*ji.r</i> (<i>*koxar</i>)	<i>*tʃur</i>
3	<i>*gor-</i>	<i>kɔ-</i>	<i>ku-</i>			<i>*gu.r</i>	<i>*γur</i>
4	<i>*dur-</i>	<i>tu-</i>	<i>tu-</i>			<i>*dō.r</i>	<i>*dur</i>
5	<i>*tobo-</i>	<i>t'ɔfɔ-</i>	<i>tow-</i>	<i>tofo-</i>	<i>tob-</i>	<i>*tab</i>	<i>*t'au</i>
6	<i>*ni-</i>	<i>niul-</i>	<i>niol-</i>	<i>niol-</i>		<i>(*jir.gu-)</i>	<i>?*nir</i>
7	<i>*dor-</i>	<i>tɔ-</i>	<i>to-</i>			<i>*dal</i>	<i>*dol</i>
8	<i>*niu-</i>	<i>niɔ-</i>	<i>nio-</i>			<i>*na(y)i</i>	?
9	<i>*onio-</i>	<i>kuni-</i>	<i>kuni-</i>			<i>(*yer(sü))</i>	<i>(*is)</i>

Table 3. Numerals from 12 to 19 reduced to their stems, meaning ‘2’ to ‘9’. Abbreviations: J^A = Jurchen^A, A = Alchuka, K = Kilen, J = Jing Manchu, PM = Proto-Mongolic stems (Janhunen 2003a: 17), KT = Khitan (Chinggeltei 2002: 107).¹¹ For Alchuka mostly conservative forms are shown.

10. Vadim Ponaryadov (p.c.) suggested that the numeral may be derived from Khitan **mas* ‘1’, instead, which may have had an initial vowel that was not written. If the initial *k*- is secondary, this may be more plausible but in my opinion runs into too many problems.

11. Róna-Tas’ (2016: 126–134) reconstruction of some of the Khitan numerals differs slightly: **jür* ‘2’, **dür* ‘4’, **dalo* ‘7’, and **iši* ‘9’. Note that the Khitan numeral 2 is written <či.ur>.

Table 3 summarizes the evidence for the Para-Mongolic numerals from 1 to 9. Table 4 gives a tentative reconstruction for those forms that found their way into Tungusic. Recall also the forms **jür-* 拙兒 ‘2’ (perhaps better reconstructed as **jur-*) in Jurchen^B (Kane 1989: 195) and **niol-* 女魯 ‘6’ in Jin Jurchen (Sun Bojun 2004: 239). As can be seen, there is no correspondence to the Proto-Mongolic numerals 1, 6, and 9. In Para-Mongolic these forms might simply be retentions from Pre-Proto-Mongolic that had already been lost in Proto-Mongolic. Janhunen (2003b: 399) saw this possibility only for the numeral 6 (also because **jir-gu-* is an innovation meaning ‘2 x 3’), but his suggestion of Pre-Proto-Mongolic **nil* should probably contain a diphthong, as can also be seen from Manchu *niol-*.¹² Nevertheless, the final **-l* is more accurate than the final **-r* proposed by Chinggeltei (2002).

Even though this paper is based on Tungusic evidence for Para-Mongolic numerals, some additional notes on Khitan are in order. The last column of Table 3 gives Chinggeltei’s (2002) reconstruction for several Khitan numerals. Despite several phonological differences, six of the other numerals have correspondences in both Para-Mongolic as retrieved from Jurchenic as well as in Proto-Mongolic. On the Tungusic side only numeral 2 exhibits similarities, e.g. Nanai *jwər* (Ko & Yurn 2011), but a resemblance in one numeral is likely due to chance. Burushaski, for instance, is clearly unrelated to Mongolic but has a similar numeral *talo/e* ‘7’ (Anderson 2006: 171). The hypothetical Para-Mongolic numeral **(k)UniU* ‘9’ also has similarities to Tungusic (e.g. Uilta *xuyū*), but this could also be a chance resemblance as the numerals were recorded very differently as 兀也温 ‘9’ and 斡女(歡) ‘(1)9’ in Jurchen^A. This argument is only valid, however, if **uyun* 兀也温 ‘9’ (Kiyose 1977: 133) is not a Manchuic loanword. A tentative conclusion regarding these differences could be to assume a certain degree of dialectal variation within Para-Mongolic. The language from which the numerals in Jurchenic derive may have differed from the language on which the two Khitan scripts were based. Especially interesting is what Janhunen (2003b: 398) claims to be the loss of the intervocalic plosive in Khitan in the numeral 5. But a simpler explanation would probably be the spirantization **b > w* as seen in the development from Proto-Mongolic **tabu/n* to Dagur *taaw(ung)* (also see Miyake 2017b: 492). The Para-Mongolic form that found its way into Tungusic may have had an aspirated plosive [p^h], which is the only explanation for Manchu *f* (and which in turn may have influenced the Alchuka form). According to Ling Chunsheng (1934: 276), the form in Kilen is *tɔp-k’ɔʷ ~ t’ɔp-hɔʷ* with a voiceless [p], which might be more accurate than the form *tob-qon* given by An Jun (1986). Nasalization of the final vowel during the loss of the nasal, here given in a modified notation based on Zikmundová (2013: 223), can also be found in Sibe *tof-χoʷ* and is a secondary innovation. Jurchen^A likely had a [p], too. The Kilen form *tof-chon* as recorded by Jettmar (1937: 273) either has its origin in Manchuic or shows an autochthonous change of earlier **p^h* to *f*. Jing Manchu apparently had a voiced fricative *tow-ho*, but this might be an artifact of the transcription. It remains unclear whether the aspiration was lost in Kilen and Jurchen^A or was an innovation in earlier stages of Manchuic. Though

12. The reading of Khitan **nir ~ *nil* ‘6’ was not, as assumed by Róna-Tas (2016: 128), based on the Tungusic word for 6 (e.g. Manchu *ninggun*).

speculative, the dialectal difference within the numeral system of Para-Mongolic may also have included a different structure for the numerals from 11 to 19 which appear to have followed a regular pattern such as 10 + 1 in Khitan (Janhunen 2012a: 119, fn. 27; Róna-Tas 2016: 132). The Khitan reading of numeral 8 is uncertain (Róna-Tas 2016: 128f.). However, based on the evidence in Table 3, it can be tentatively reconstructed as **nVV* (with an unclear diphthong most likely containing the semivowel [j]).

1	?šU(n) (KT *mas)	11	*(k)UnšU(n) ?= *KU(n) + šU(n)
2	*tiɔr	12	*tiɔr + KU(n)
3	*kUr	13	*kUr + KU(n)
4	*tur	14	*tur + KU(n)
5	*t ^h ɔp ^(h) ɔ	15	*t ^h ɔp ^(h) ɔ + KU(n)
6	*niUl	16	*niUl + KU(n)
7	*tɔl	17	*tɔl + KU(n)
8	*niU	18	*niU + KU(n)
9	?*(k)UniU (KT *is)	19	?*(k)UniU + KU(n)
10	? (KT *par(a))	20	?*KU(n) (KT *jüri(n))

Table 4. Numerals in the Para-Mongolic idiom as tentatively reconstructed in this paper. Gaps are filled with Khitan numerals (KT, Róna-Tas 2016). Somewhat unclear elements are shown with capital letters and question marks.

I agree with Norman (2004/05: 26) that Classical Manchu <u> and <o> were probably pronounced [u] and [ɔ]. Interestingly, only these two vowels as well as the vowel [i], most likely actually a semivowel [j], appear in those Para-Mongolic numerals reconstructed in Table 4. The reconstruction of the numerals in the Para-Mongolic idiom that influenced Tungusic is of course only an approximation and in some parts unclear (note the capitalized letters). A capital *U* stands for either *u* or *ɔ* and a capital *K* for either *k* or *x*. The fact that the reconstructions are based on loanwords exclusively may have led to certain distortions resulting from an integration of the numerals into the phonological system of Jurchenic. In general, my tentative reconstruction is strongly based on the transcription in Mu Yejun (1986). It should be noted, however, that <p>, <t>, and <k> in Mu Yejun (1986) are written , <d>, and <g> in Mu Yejun (1987). A comparison with Mongolic might suggest that some of the numerals indeed had voiced plosives (i.e., **diɔr*, **gUr*, **dur*, **dɔl*). However, given our limited knowledge of the nature of the source language this problem must await further investigation (e.g. Miyake 2017b: 493).

Numerals 7 may contain an element *-r* also found in the numerals 2, 3, and 4, but this is not corroborated by evidence from Mongolic and might be an artifact from the inaccurate Chinese transcription system for Jurchen^A (斡兒) that suggests an *r* (**tɔr*) instead of a more likely *l* (**tɔl*). As was already observed by Janhunen, the second part of numeral 9 looks identical to numeral 8, but I was unable to find any plausible explanation for the first element **(k)U-*. The similarity between **niUl* ‘6’ and **niU* ‘8’ also remains unclear and is perhaps accidental.

The discussion thus far excludes the numerals 20, 30, 40, and 50 that might also be connected to Para-Mongolic but deserve special treatment. They have a much wider distribution and can also be found in many other Tungusic languages (Benzing 1956: 102), which offers evidence indicating that they were borrowed at an earlier time. Table 5 gives an overview of the numerals in some Tungusic languages as well as Proto-Mongolic. Numeral 20 could simply be a borrowing of Mongolic **kori/n* (Janhunen 2003b: 397) because Alchuka has a form *kori* which preserves the initial consonant and thus contradicts Janhunen's (2003b: 400) Para-Mongolic reconstruction **xori/n*. Khitan probably had a form **jūri(n)* (Róna-Tas 2016: 133). The Alchuka data do not provide new evidence for the numerals 30, 40 or 50.

Janhunen (2003b: 400) proposes a hypothetical Para-Mongolic numeral **guti/n* '30' as the source for the Tungusic word, but Tungusic languages display reflexes that may suggest several borrowings from different sources or from different times (Doerfer 1985: 79). The numeral is recorded for Tabgach, probably a Para-Mongolic language itself, as **gurčīn* 紇真 in Róna-Tas' (2016: 133f.) reading (cf. Vovin 2007: 193). According to Róna-Tas (2016: 131), the Pre-Proto-Mongolic forms for 30 and 40 were **gurčīn* and **dörčīn*. Neither can be the source for the Tungusic forms.

Numeral 40 may be connected to Proto-Mongolic **dö.c.i-* but the details are far from clear. Based on the Tungusic evidence one would expect instead a form containing a *k*, and a Para-Mongolic or Pre-Proto-Mongolic origin seems more likely. Note that the same Proto-Mongolic sound combination *ci* has different correspondences in the numerals 30 and 40 within Tungusic. This may either indicate that the source language exhibited this difference as well or rather that the forms were adopted in Tungusic at different times or from different sources. Possibly, the numeral 40 has not only found its way into Kilen, but also into Nanai, Solon, and Oroqen through Manchuic.

	20	30	40	50
Proto-Mongolic	<i>*kori/n</i>	<i>*guci/n</i>	<i>*döci/n</i>	<i>(*tabi/n)</i>
Alchuka	<i>orin</i> (<i>k</i>) <i>ori</i> <i>or(i)</i>	<i>kəzi</i> <i>kəfi</i> <i>ɔfi</i>	<i>təxi</i> <i>təji</i> <i>tə'i</i>	<i>ts'uts'əi</i> <i>ts'uts'i</i> <i>ts'its'i</i>
Jurchen ^A	<i>*orin</i> 倭林	<i>*gušin</i> 古申	<i>*tehi</i> 忒希	<i>*susai</i> 速撒一
Jurchen ^B	<i>*ori</i> 斡里	<i>*guši</i> 谷失	<i>*dehi</i> 得希	<i>*susai</i> 速賽
Kilen	<i>orin</i>	<i>goein</i>	<i>dəxi</i>	<i>sudzai</i>
Manchu	<i>orin</i>	<i>gūsin</i>	<i>dehi</i>	<i>susai</i>
Nanai	<i>xorin</i>	<i>gocin</i>	<i>dəxi</i>	<i>sosi</i>
Oroqen	<i>orin</i>	<i>gotin</i>	<i>dəki</i>	-
Solon	<i>orin</i>	<i>gotin</i>	<i>dexi</i>	-

Table 5. The special numerals for '20', '30', '40', and '50' in some Tungusic languages (An Jun 1986, Hu Zengyi 2001, Kane 1989: 364f., Kiyose 1977: 133, Ko & Yurn 2011, Norman 2013, Mu Yejun 1986, Tsumagari 2009a), and Proto-Mongolic (Janhunen 2003a: 17).¹³

13. Both Solon (*yereen*) and Oroqen (*jəɾəən*) have additionally borrowed the numeral 90 from

Numeral 50 is the most problematic because no correspondence can be found within Mongolic or Tungusic. The most likely scenario still is a connection to Manchu *sunja* '5', but the derivation is unclear (cf. Benzing 1956: 103). Nanai and Kilen borrowed the form from Jurchenic. The origin of the Alchuka affricate is a frequent but probably irregular change (< *s*) occasionally found in all three branches of Jurchenic which also spread to Kilen (e.g. Aihui Manchu *sudze*; Wang Qingfeng 2005: 47).

Numerals 60, 70, 80, and 90 all exhibit structural regularities in all of Jurchenic, using a suffix *-tʃu* 'teen' in Alchuka (*nij-tʃu*, *natan-tʃu*, *tʃiak-un-tʃu*, *ujen-tʃu*), which is basically identical to Manchu (*nin-ju*, *nadan-ju*, *jakūn-ju*, *uyun-ju*). Again, Alchuka shows some variation and there is one form *jij-tʃu* '60' without the initial *n-* that is otherwise only observed in Shenyang Manchu (*in-ju*) and Sibe (*in-zhi*) (Aixinjueluo Yingsheng 1991: 15).¹⁴ Higher numerals were borrowed mostly from Mongolic and can be found in many other Tungusic languages, e.g. Alchuka *miŋan* ~ *miŋa* ~ *mi'a* '1000' (Manchu *minggan*, from Mongolic **mingga/n*, cf. Khitan **miŋ*), and *t'umən* ~ *t'umə* ~ *t'um* '10.000' (Manchu *tumen*, from Mongolic **tüme/n*, cf. Khitan **t'um*). The first decade is of Tungusic origin (Alchuka *əm*, *tʃuə*, *ilan*, *tui'e*, *suntʃia*, *niŋkə*, *natan*, *tʃiak-un*, *ujen*, *tʃu'an*, excluding variation) and is almost identical to and probably influenced by Manchu (*emu* ~ *emken*, *juwe*, *ilan*, *duin*, *sunja*, *ninggun*, *nadan*, *jakūn*, *uyun*, *juwan*). Manchu numerals have also been adopted by Kilen, which illustrates that this is not an unusual phenomenon (e.g. *əmkan*, *dzu(ru)*,¹⁵ *ilan*, *dujin*, *sundza*, *nijun*, *nadan*, *dzaqun*, *uyn*, *džuan*). This also explains why Alchuka does not exhibit an initial *k-* and Kilen lacks initial *χ-*, cf. Uilta *xuyu* '9'.

Except for *uju* 'first' and *jai* 'second' (Alchuka *tʃai*), ordinal numerals in Manchu are usually formed by means of the suffix *-ci* (Alchuka *-t'i*). However, Alchuka uses the numeral *təri(n)* ~ *tiri* 'first' instead of Manchu *uju*. Interestingly, both words have the basic meaning 'head'. Their grammaticalization most likely was influenced by Khitan **nai* 耐 (Kane 2009: 75, Róna-Tas 2016: 126) or Chinese *shǒu* 首 which show a similar polysemy.

Numeral 100 (Alchuka *t'aŋku* ~ *t'aŋ'u* ~ *t'a'u*, Manchu *tanggū*) is probably not derived from Mongolic (**jaxu/n*) or Para-Mongolic (Khitan **jaw*) but is included here for the sake of completeness. Most Northern Tungusic languages have a different form, e.g. Solon *namaqji*. Because of its uniformity and distribution in those languages spoken around the lower Amur River (Table 6), we might be dealing with a borrowing from Nivkh *n'-raŋk* ~ *n'-řaŋk* '1–100' (Gruzdeva 1998: 24), in which the initial consonant cluster, owing to phonotactic reasons, collapsed to [tʰ] in Tungusic. Additionally, Manchu does not allow word final consonants, which is why the final vowel may have a similar origin. It is well-known that Tungusic languages had direct contact with Nivkh (Gusev 2015 and references therein). However, a borrowing from

Mongolic (**yere/n*).

14. The development of the initial nasal is not straightforward and deserves treatment in its own right.

15. Perhaps from Manchu *juru* 'pair', but Manchuic dialects also sometimes have a suffix here (e.g. Aihui Manchu *dzo* ~ *dzi.verə*, Wang Qingfeng 2005). This should not be confused with the original final *-r* (e.g. Nanai *jwər*) which was regularly lost in Jurchenic.

Tungusic to Nivkh appears to be more plausible. For instance, the numeral may be a derivation from a Tungusic verb (e.g. Evenki *tang-* ‘to count, to read’), and thus may have an inner-Tungusic etymology (Stefan Georg, p.c.). In addition, *-raŋk* ~ *-řaŋk* probably started with a **r^h* in older stages of Nivkh, which is why a direct comparison of the stems is possible (Fortescue 2016: 116, Janhunen 2016: 14).

Language	Form	Language	Form
Alchuka	<i>t'anku</i>	Nanai	<i>taŋgo</i>
Even (Okhotsk)	<i>taŋun</i>	Negidal	<i>taŋgu</i>
Jurchen ^A	<i>*tangu</i> 湯古	Oroch	<i>taŋgu</i>
Jurchen ^B	<i>*tanggu</i> 倘古	Udihe	<i>taŋgu</i>
Kilen	<i>taŋu</i>	Uilta	<i>taŋgu</i>
Manchu	<i>tanggū</i>	Ulcha	<i>taŋgu</i>

Table 6. The numeral 100 in some Tungusic languages (Schmidt 1923: 282f., Benzing 1956: 103, Alchuka from Mu Yejun 1986, Kilen from An Jun 1986, Nanai from Ko & Yurn 2011, Uilta from Tsumagari 2009b, Jurchen^A from Kiyose 1977, Jurchen^B from Kane 1989).

This numeral also found its way into Sakhalin Ainu, where it was recorded as *taŋgu* (see Laufer 1917: 196).

3. Conclusion

The newly found data give us a unique glimpse of the prehistory of Tungusic and surrounding languages. Within Tungusic it has the potential to settle a long debate about the nature of a Proto-Tungusic initial consonant (e.g. Rozycki 1993 and references therein) and, even though such conclusions are still tentative, indicates that it also may have been present in yet unknown forms. The main focus of this paper was the rich data on numerals from a Para-Mongolic language that is closely related but not identical to Khitan and for which only very few other sources were previously available. In fact, the loanwords found in Tungusic languages constitute the only source of information for this idiom. This not only allows us to understand the variation found within the sister branch of Proto-Mongolic, but presents a rare opportunity to acquire a better understanding of Pre-Proto-Mongolic as well. Before this is possible, however, there is much more work to be done on elements other than the numerals. Luckily, Jurchenic languages preserve many more Para-Mongolic loanwords that are simply waiting for an analysis.

References

Aixinjueluo, Yingsheng 1989: Tantan manyude jingyu 3. – *Manchu Studies* 10: 4–20.
Aixinjueluo, Yingsheng 1991: Tantan manyude jingyu 6. – *Manchu Studies* 13: 3–16.
An Jun 1986: *Hezheyu jianzhi*. Peking: Minzu chubanshe.
Anderson, Gregory D. S. 2006: Burushaski. – Keith Brown (ed-in-chief), *Encyclopedia of language & linguistics*, 2nd edn. Oxford: Elsevier. 168–172.
Benzing, Johannes 1956: *Die tungusischen Sprachen: Versuch einer vergleichenden Grammatik*. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur.
Chaoke, D. O. & Zhao Aping 2001: *Heilongjiang xiandai manyu yanjiu*. Harbin: Heilongjiang jiaoyu chubanshe.
Chinggeltei 1997: Qidanyu shuci ji qidanyu xiaozi pindufa. – *Altai Hakpo* 7: 143–152.
Chinggeltei 2002: On the problems of reading Kitan characters. – *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 55(2/3): 99–114.
Doerfer, Gerhard 1985: *Mongolo-Tungusica*. Wiesbaden: Harrassowitz.
Doerfer, Gerhard 1993: The older Mongolian layer in Ancient Turkic. – *Türk Dili Araştırmaları* 3: 79–86.
Doerfer, Gerhard 1998: Turkic dialects of Iran. – Lars Johanson & Éva Á. Csató (eds), *The Turkic languages*. London: Routledge. 273–282.
Erdal, Marcel 1998: Old Turkic. – Lars Johanson & Éva Á. Csató (eds), *The Turkic languages*. London, New York: Routledge. 138–157.
Fortescue, Michael 2016: *Comparative Nivkh dictionary*. München: Lincom.
Franke, Herbert 1990: The forest peoples of Manchuria: Kitans and Jurchens. – Denis Sinor (ed.), *The Cambridge history of early Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press. 400–423.
Franke, Herbert 2000: Old Jurchen words in Chinese transcription. Some tentative reconstructions. – Lutz Bieg & Erling von Mende & Martina Siebert (eds), *Ad Seres et Tungusos. Festschrift für Martin Gimm zu seinem 65. Geburtstag am 25. Mai 1995*. Wiesbaden: Harrassowitz. 139–146.
Grube, Wilhelm 1896: *Die Sprache und Schrift der Jučen*. Leipzig: Kommissionsverlag von O. Harrassowitz.
Gruzdeva, Ekaterina 1998: *Nivkh. Languages of the World/Materials 111*. München: Lincom Europa.
Gusev, Valentin 2015: Some parallels in grammar between Nivkh and Tungusic Languages. – *Journal of the Center for Northern Humanities* 8: 63–75.
Hölzl, Andreas 2014: Review of Zikmundová, Veronika 2013. Spoken Sibe. Morphology of the inflected parts of speech. – *Studies in Language*. 38(1): 211–219.
Hu Zengyi 2001: *Elunchunyu yanjiu*. Peking: Renmin chubanshe.
Ikegami Jirō 1999: *Manshūgo kenkyū*. Tōkyō: Kyūko Shoin.
Janhunen, Juha 2003a: Proto-Mongolic. – Juha Janhunen (ed.), *The Mongolic languages*. London, New York: Routledge. 1–29.
Janhunen, Juha 2003b: Para-Mongolic. – Juha Janhunen (ed.), *The Mongolic languages*. London: Routledge. 391–402.
Janhunen, Juha 2007: Typological expansion in the Ural-Altaic belt. – *Incontri linguistici* 30: 71–83.
Janhunen, Juha 2012a: Khitan: Understanding the language behind the scripts. – *SCRIPTA* 4: 107–132.

- Janhunen, Juha 2012b: The expansion of Tungusic as an ethnic and linguistic process. – Andrej Malchokov & Lindsay J. Whaley (eds), *Recent advances in Tungusic linguistics*. Wiesbaden: Harrassowitz. 5–16.
- Janhunen, Juha 2016: Reconstructio externa linguae ghiliacorum. – *Studia Orientalia* 117: 3–27.
- Jettmar, H. M. 1937: Der Stamm der oberen Golden (Die Sungari-Ussuri-Gruppe). – *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 5: 245–276.
- Kane, Daniel 1989: *The Sino-Jurchen vocabulary of the Bureau of Interpreters*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kane, Daniel 2006: Khitan and Jurchen. – Alessandra Pozzi, Juha Janhunen & Michael Weiers (eds), *Tumen jalafun jecen akū. Manchu studies in honour of Giovanni Stary*. Wiesbaden: Harrassowitz. 123–132.
- Kane, Daniel 2009: *The Kitan language and script*. Leiden: Brill.
- Kiyose, Gisaburo N. 1977: *A study of the Jurchen language and script: Reconstruction and decipherment*. Kyoto: Shōwado.
- Kiyose, Gisaburo N. 2000: Genealogical relationship of Jurchen dialects and literary Manchu. – *Central Asiatic Journal* 44(2): 177–189.
- Ko, Dongho & Yurn Gyudong 2011: *A description of Najkhin Nanai*. Seoul: Seoul National University Press.
- Laufer, Berthold 1917: The vigesimal and decimal systems in the Ainu numerals: With some remarks on Ainu phonology. – *Journal of the American Oriental Society* 37: 192–208.
- Laufer, Berthold 1921: Jurči and Mongol numerals. – *Körösi Csoma Archivum* 1(2): 112–115.
- Ling, Chunsheng 1934: *Songhuaqiang xiayou de hezhezu*. Nanjing: Guoli zhongyang yanjiuyuan lishi yuyan yanjiusuo.
- Miyake, Marc 2017a: Jurchen language. – Rint Sybesma (ed.), *Encyclopedia of Chinese language and linguistics*, 5 vols. Leiden: Brill. 478–480.
- Miyake, Marc 2017b: Khitan language. – Rint Sybesma (ed.), *Encyclopedia of Chinese language and linguistics*, 5 vols. Leiden: Brill. 492–495.
- Mu, Yejun 1985: Alechuka manyu yuyin jianlun. – *Manchu Studies* 1: 5–15.
- Mu, Yejun 1986: Alechuka manyu de shuci yu gezhuci. – *Manchu Studies* 2: 2–17.
- Mu, Yejun 1987: Balayu. – *Manchu Studies* 2: 2–31, 128.
- Mu, Yejun 1988: Alechukayu yuanyin fasheng de yinbian tedian. – *Manchu Studies* 7: 1–24.
- Norman, Jerry 2004/05: Notes on Manchu pronunciation. – *Saksaha. A Review of Manchu Studies* 9: 25–30.
- Norman, Jerry 2013: *A comprehensive Manchu-English dictionary*. Cambridge, London: Harvard University Asia Center.
- Pevnov, Alexander M. 2012: On some archaic features of the Jurchen language. – *Hoppō jinbun kenkyū* 5: 57–69.
- Pritsak, Omeljan 1955: Die Oberstufenzählung im Tungusischen und Jakutischen. – *Zeitschriften der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 105: 184–191.
- Rozycki, William 1993: A problem in Proto-Tungus reconstruction: the phoneme *k'. – *Ural-Altaische Jahrbücher* 12: 203–212.
- Róna-Tas, András 2016: Khitan studies I: The graphs of the Khitan small script. 1 General remarks, dotted graphs, numerals. – *Acta Orientalia Hungarica* 69 (2): 117–138.
- Schmidt, Peter 1923: The language of the Olchas. *Acta Universitatis Latviensis* 8: 229–288.
- Sun, Bojun 2004: *Jindai nüzhenyu*. Shenyang: Liaoning minzu chubanshe.

- Tsumagari, Toshiro 2003: Dagur. – Juha Janhunen (ed.), *The Mongolic languages*. London: Routledge. 129–153.
- Tsumagari, Toshiro 2009a: A sketch of Solon grammar. – *Journal of the Center for Northern Humanities* 2: 1–21.
- Tsumagari, Toshiro 2009b: Grammatical outline of Uilta (revised). – *Journal of the Graduate School of Letters* 4: 1–21.
- Vovin, Alexander 2007: Once again on the Tabgač language. – *Mongolian Studies* 29: 191–206.
- Vovin, Alexander 2015: Some notes on the Tuyuhun (吐谷浑) language: In the footsteps of Paul Pelliot. – *Journal of Sino-Western Communications* 7(2): 157–166.
- Wang Qingfeng 2005: *Manyu yanjiu*. Peking: Minzu chubanshe.
- Zikmundová, Veronika 2013: *Spoken Sibe. Morphology of the inflected parts of speech*. Prague: Karolinum.

Gwen Eva Janda, Axel Wisiolek & Stefanie Eckmann (Munich)

Reference tracking mechanisms and automatic annotation based on Ob-Ugric information structure

The following paper is concerned with information structure in the Ob-Ugric languages and its manifestation in reference tracking and its mechanisms. We will show how both knowledge on information structure and on reference tracking mechanisms can be used to develop a system for a (semi-)automatic annotation of syntactic, semantic and pragmatic functions. We assume that the principles of information structure, i.e., the balancing of the content of an utterance, are indicated by the use of anaphoric devices to mark participants in an on-going discourse. This process in which participants are encoded by the speaker and decoded by the hearer is called reference tracking. Our model distinguishes four important factors that play a role in reference tracking: inherent (linguistic) features of a referent, information structure, referential devices and referential strategies. The interaction between these factors we call reference tracking mechanisms. Here, the passive voice and the dative shift are used to exemplify this complex interaction system. Drawing conclusions from this, rules are developed to annotate both syntactic, semantic and pragmatic roles of discourse participants (semi-)automatically.

I. Introduction

This paper deals with information structure in Ob-Ugric, its effects on reference tracking and the application of both in the development of (semi-)automatic annotation tools. It covers three main topics: (i) an analysis of linguistic devices used for reference tracking in Ob-Ugric, (ii) a description of information structure and its impacts on reference tracking, and, concluding from these, (iii) a discussion of how these can be used to design and set rules for a (semi-)automatic annotation of syntactic, semantic and pragmatic functions. After a short introduction to the Ob-Ugric languages and their specific typological features (section 1), we will define the notions of information structure and reference tracking (section 2). Then we will describe the complex system of reference tracking mechanisms exemplified by the passive voice and the so-called dative shift (section 3). The last section shows how the regularities of reference tracking mechanisms can be used to develop a (semi-)automatic annotation tool for Ob-Ugric text samples.

The Ob-Ugric languages form a branch of the Uralic language family and are spoken in Western Siberia on the river Ob and its tributaries. The two languages Khanty and Mansi are further divided into dialectal groups, which in turn consist of several sub-dialects. Like many of the other minority languages spoken in the Russian Federation, both Khanty and Mansi are highly endangered (Moseley 2010). The material of our investigation is taken from the corpus of the EUROCORES project “Ob-Ugric languages: conceptual structures, lexicon, constructions, categories”

and its proceeding DFG/FWG project “Ob-Ugric database: analysed text corpora and dictionaries for less described Ob-Ugric dialects”.¹ The corpus offers glossed and translated texts from several Khanty and Mansi varieties, such as Northern and Western Mansi as well as Surgut Khanty and its subdialect Yugan Khanty.

From a typological point of view, Khanty and Mansi are, like most Uralic languages, mainly agglutinative languages. As known from Mordvin, the Ugric and Samoyedic branch, there is subject as well as object agreement on the verb, resulting in two sets of verbal paradigms. The first set of endings agrees only with the subject of the sentence (traditionally called *subjective conjugation*), while the second set of endings agrees with both the subject and the direct object of the sentence (traditionally called *objective conjugation*). Nouns are marked for person (traditionally referred to as *possessive inflection*), number and case. In addition to a large inventory of adverbial cases, Khanty and Mansi dialects also use postpositions, mainly to mark spatial and other adverbial relations.

However, regardless of their large inventory of suffixes, the Ob-Ugric languages tend to not mark syntactic core roles by case, but by word order (SOV) and verbal inflection. In Northern Mansi, for instance, as a result of the loss of the Proto Ob-Ugric accusative **-m(V)*, both the subject and direct object role are unmarked on nouns. In these dialects, however, the accusative is still found with pronominals. The same applies for Surgut and Yugan Khanty.

In the Western Mansi dialects, another strategy to mark direct objects has developed: in Pelym Mansi, e.g., some nouns in direct object role are marked with the dative-lative, but not all of them. In other dialects of Mansi, e.g., in the eastern group or the Middle Lozva dialect of the Western group, the accusative suffix can still be found, which was still used at the time of the extinction of the dialect. For now, we will mainly focus on those dialects with unmarked nominal direct objects.

Furthermore, the Ob-Ugric languages are pro-drop languages, i.e., the subject does not need to be expressed overtly in the sentence. The same applies for certain types of direct objects. The fundamental premise is the aforementionedness of subject and direct object in the discourse, i.e., they represent previously given information.

2. Basic notions of information structure and reference tracking

2.1. Information structure

In our understanding, a discourse can be defined as the comprising of grammar and its communicative value. The latter is based on (a) the text coherence and (b) the balanced content of given and new information. This balanced content is what is called information structure and is determined by the speaker's intention and his assumption about the hearer's knowledge. A topic is what the discourse is about and is chosen according to what the speaker intends to talk about, i.e., to share information about. The comment provides

1. <<http://www.oudb.gwi.uni-muenchen.de/>>

new information on the topic (cf. Loos 2004). The comment depends on the speaker's intention as well. The speaker also decides how to convey this intention to the hearer. The speaker must signal what he speaks about (his topic) and, at the same time, he must structure the information he wants to share in a way so that it can be recognized and processed correctly by the hearer. If there is too much new information which the hearer cannot connect to anything known to him, communication fails. Therefore, the speaker must establish a common ground for the hearer to connect to any new information. If, on the contrary, there is too much given information, there is no communicative value in a discourse either, since the hearer does not learn anything new (cf. Krifka 2008, Kern 2010).

Linguistically speaking, these principles result in and are indicated by the use of various anaphoric devices to refer to participants in an on-going discourse. This process is called reference tracking, which in Ob-Ugric is based on co-referentiality (cf. Comrie 1988).

2.2. Reference tracking

Reference tracking can be defined as the monitoring of a participant in an on-going discourse (Nagaya 2006: 3). The notion of reference tracking thus describes the encoding (speaker) and decoding (hearer) of referents in discourse. In our model, we distinguish based on Comrie (1988, 1989) four important factors that have an effect on reference tracking and its mechanisms.

Firstly, in every language there are certain inherent features of a referent that are marked linguistically (Comrie 1988). In the Ob-Ugric languages, these are number (Example 1) and – to a limited extent – animacy: there is a distinction between animate comitatives (a postpositional phrase is used instead of an adverbial case suffix, Example 2) and inanimate instrumentals (marked with instrument case suffix, Example 3). Additionally, the repeated occurrence of the noun ‘knife’ instead of the use of a pronominal in Example 3 indicates (apart from other factors) the distinction between animate and inanimate referents.

- (1) OUDB Surgut Khanty Corpus. Text ID 735, Nr. 1

kə:t i:miyən ɞalləyən.

kə:t i:mi -yən ɞal -l -əyən
two old_woman -DU live -PRS -3DU

‘Once upon a time there lived two women.’

- (2) OUDB Northern Mansi Corpus. Text ID 750, Nr. 81

ne:matər sir (...) ma:n jotuw at we:riti

ne:matər sir ma:n jot -uw at we:rit -i
no_one 1PL with -1PL NEG trust -PRS[3SG]

‘No manner of water shrine, no manner of land shrine can stand against us.’

(3) OUDB Northern Mansi Corpus. Text ID 1238, Nr. 59

janəy e:kʷa kasaj wi -s piy -e kasaj -il

elder woman knife take -PST[3SG] boy -SG<3SG knife -INST

ta puwtm -as -te

EMPH1 push -PST -SG<3SG

‘The old woman took a knife and stabbed her son with it.’

Secondly, there are (anaphoric) devices that can be used to refer to a referent. In Ob-Ugric, these are noun (phrases), pronouns, personal endings and the zero morpheme. Noun (phrases) are mostly used to introduce a new referent into the discourse or to point out its non-subject-status. Pronouns and personal endings do not bear any reference of their own like nouns; instead, they are substitutes for the respective noun. Whilst pronouns are overtly realized on the surface of the sentence, referents encoded in personal endings are marked on the word they are attached to, e.g., on the verb (Skrabnik 2001a). No additional overt marker is needed (Example 4).²

(4) OUDB Northern Mansi Corpus. Text ID 1234, Nr. 155

matər met woweyən.

ø matər met wow -ey -ən

ø what fee demand -PRS -2SG

‘(You will get) what kind of fee you demand.’

3SG pro-forms, however, have a limited competence regarding disambiguation and expression of co-referentiality (Kovgan 2001: 152; Kovgan 2005: 558; Kibrik 2008: 1130). Zero morphemes exhibit the least overt realization, i.e., none (Example 5).³ Additionally, the inherent features are mirrored in the referential devices.

(5) OUDB Pelym Mansi Corpus. Text ID 1278, Nr. 33

o:s i o:li.

ø o:s i o:l -i

ø and PTCL live -PRS[3SG]

‘And he lives on.’

Thirdly, the underlying information structure needs to be considered. The referent’s status of accessibility and givenness is in functional relation with the morpho-phonological size of the referential device: the less accessible, i.e., new information, the

2. Zero anaphoras are marked with the wildcard ø in the glossing.

3. Information encoded with zero morphemes is indicated with square brackets in the glossing.

more encoding material is needed, i.e., noun phrases, nouns or pronouns which are overtly realized. The more accessible, i.e., given information, the less encoding material is needed, i.e., zero anaphora.

Finally, information structure decides which referential strategy is to be employed. Referential strategies are the application of a certain syntactic role, agreement, ellipsis (i.e., pro-drop), word order and/or diathesis, which will be explained in more detail in the following section. Closing the circle, the referential strategies, of course, make use of the referential devices. The combination and use of all of these factors is what we call reference tracking mechanisms. They are illustrated in the following model (Figure 1):

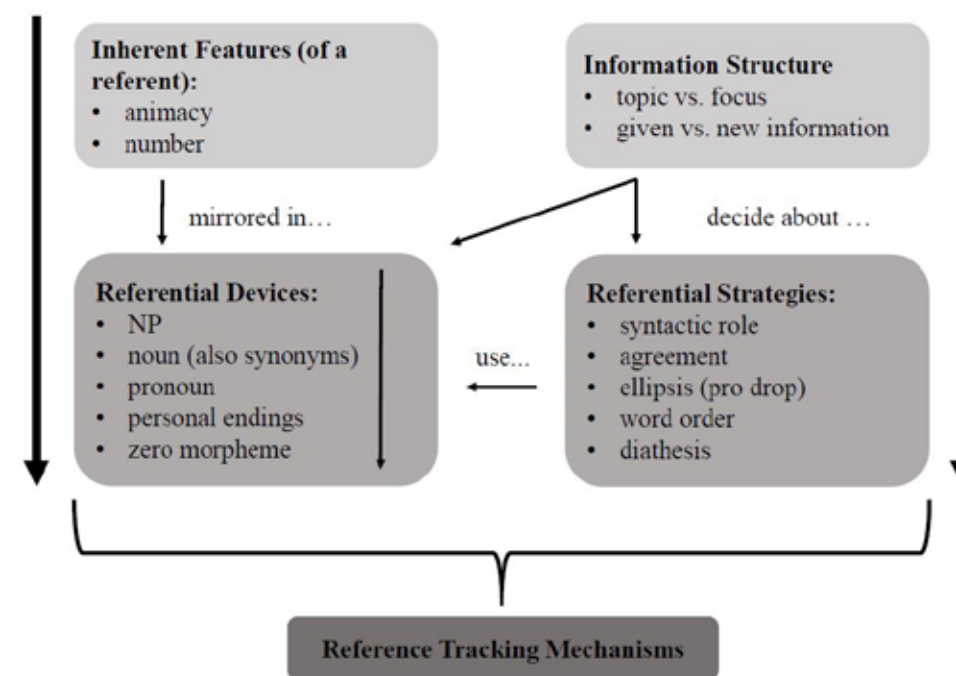

Figure 1. Model of the reference tracking mechanisms in Ob-Ugric languages.

3. Ob-Ugric reference tracking mechanisms

Concluding from the former section, we can state that reference tracking can be viewed as the visualization of information structure in a text. Consequently, the referent serving as the topic is the one which is monitored by reference tracking mechanisms. We understand the notion of topic as a referent’s pragmatic role. Note, that in this conception we assume that there is a hierarchy of pragmatic roles (pragmatic

hierarchy). These have to be distinguished according to the referent's level of involvement in the discourse. Our text corpus mainly consists of narratives and tales. Texts of this type are well qualified to demonstrate reference tracking throughout a coherent text since in Ob-Ugric narratives there is usually only one main hero. This main hero is typically established in the beginning of the story and continuously mentioned in the plot. He therefore serves as the (role of the) *primary topic* or *discourse topic* (cf. Nikolaeva 2001). Other referents, mainly those with a relation to the main hero expressed by the verbal action, may also hold a certain topical status and serve as the *secondary topic* (cf. Nikolaeva 2001). They are not necessarily part of the whole story but may occur only in certain paragraphs and can alternatively be called *paragraph topics*. While usually there is only one discourse topic, there can be several paragraph topics since the main hero may interact with several participants or the speaker's attention may shift from one participant to another. The lowest role in the pragmatic hierarchy is represented by the *sentence topic* (cf. Reinhart 1982), which is – as inferable from its denomination – only found in a few consecutive sentences. Reference tracking mechanisms are used to track both kinds of referents – primary topics as well as secondary topics. Hereafter, the devices used to refer to the primary and secondary topics differ.

The principles of information structure in general apply to other text genres as well, but reference tracking mechanisms may differ slightly or may not be as obvious. Owing to a lack of comparable data, our analysis focuses on narrative texts.

3.1. Passive

In general, the passive voice is used to indicate that the semantic role of the subject is not the agent but the “patient or recipient of the action denoted by the verb” (Loos 2004). Passive voice is very frequent in Ob-Ugric and has been described in detail by, e.g., Kulonen (1989). Therefore, we will only focus on the most characteristic features of the passive voice and its relevance as a reference tracking mechanism.

Examples of a patient or a recipient as subject of a passive sentence can also be found in Ob-Ugric (Example 6). The passive is also known to demote an agent as it is not necessarily obligatory in the sentence. If it occurs, the agent is represented in a non-core syntactic role. In Mansi, for instance, the agent is marked with the dative-lative case (DLAT) (Example 6); in Khanty with the Locative case.

- (6) OUDB Pelym Mansi Corpus. Text ID 1277, Nr. 27

oꝑmpnə purx itwəs.

ø	oꝑmp	-nə	pur	-x	it	-w	-əs
ø	dog	-DLAT	bite	-INF	want	-PASS	-PST[3SG]
S/PAT	ADV/AG						

‘A dog wanted to bite him.’

Additionally, other semantic roles in subject position can also be found in passive sentences. There are, e.g., passive sentences in Ob-Ugric with a so-called locative subject (cf. Kulonen 1989). A locative subject takes the semantic role of goal in sentences with verbs of motion:

- (7) OUDB Pelym Mansi Corpus. Text ID 1335, Nr. 11

ta ke:m wuləmnə joxtowns.

ø	ta ke:m	wuləmnə	-nə	jox	-ow	-s
ø	to an extent	sleep	-DLAT	come	-PASS	-PST[3SG]
S/LOC	ADV/AG					

‘She was completely overcome by sleep.’

Another instance where the passive is used in Ob-Ugric is when the subject takes the role of addressee with *verba dicendi*:

- (8) OUDB Surgut Khanty Corpus. Text ID 734, Nr. 20

muβəlinə təyə mu:nʲtʲo?

ø	muβəli	-nə	təyə	mu:nʲtʲ	-ø	-o
ø	what	-LOC	here	tell tales	-PST	-PASS.2SG
S/	ADV/AG					

‘What has told you (to come) here?’

To conclude, the Ob-Ugric passive does not necessarily promote either the patient or the recipient to the syntactic role of subject. The passive is not restricted to promote the patient/recipient or to demote the agent. Much rather, the passive is considered as a means to decrease verb valency – since the agent is represented with a non-core syntactic role, there is only one syntactic core role left: the subject, performed by the patient. This is why the passive is usually associated with transitive verbs. The sample of verbs of motion (Example 8), however, proves that in Ob-Ugric passivization is not limited to transitives, nor is transitivity required for passivization. Instead, the passive voice is used to maintain the correlation between subject and primary topic: the assignment of a certain syntactic role is a referential strategy determined by information structure. Consequently, the primary topic is assigned the subject of a sentence in Ob-Ugric. If the semantic role is not the agent, there is a change in diathesis, i.e., passivization. The passive in Ob-Ugric therefore is a reference tracking mechanism and is not limited by verb valency or the semantic role of the referent promoted to the role of the subject.

3.2. Dative Shift

In the previous section, we saw that there is a strong correlation between the pragmatic role of primary topic and the syntactic role of subject. The correlation between pragmatic and syntactic roles, however, goes beyond subject and primary topic: there is also a correlation between the secondary topic and the direct object. The correlation between direct object and secondary topic is maintained with a reference tracking mechanism comparable to the passive: the so-called dative shift. (Skribnik 2001a; Givón 1984.) Consequently, there is no restriction of the patient role to the direct object, either. In a ditransitive sentence, the subject generally takes the semantic role agent, the direct object is assigned the semantic role of patient and the indirect object takes the semantic role of recipient:

- (9) OUDB Surgut Khanty Corpus. Text ID 1083, Nr. 22

nəŋ mə:ntem məje v:j nje:βreməle.

nəŋ	mə:ntem	məj	-e	v:j	nje:βrem	-əle
2SG	1SG.DAT	give	-IMP.SG<2SG	small	child	-DIM.MEL
S/AG	IO/REC			DO/PAT		

‘You give me your little child.’

However, if the referent in indirect object position is the secondary topic, dative shift occurs in Ob-Ugric: the primary topic is still in subject position taking the semantic role of agent, but the secondary topic – being the recipient of the action – changes from indirect object to direct object role (Skribnik 2001: 227–229). The referent semantically serving as patient is then syntactically in indirect object position:

- (10) OUDB Surgut Khanty Corpus. Text ID 1083, Nr. 23

tʉ:ʉ mə: nəŋet tʉβətət mələm.

tʉ:ʉ	mə:	nəŋet	tʉβət	-ət	mə	-l	-əm
then	1SG	2SG.ACC	fire	-INSC	give	-PRS	-1SG
S/AG	DO/REC	ADV/PAT					

‘Then I will give you fire.’

The formal marking of the dative shift differs between Khanty and Mansi. In Surgut Khanty, the dative shift is marked in this way: the recipient as direct object (DO) is marked by accusative (if pronominal) or remains unmarked. Patients then are adverbials and marked with the instructive case (INSC) (Example 10).

In Northern Mansi, the direct object is unmarked, while the adverbial patient is inflected in the instrumental case (Example 11).

- (11) OUDB Northern Mansi Corpus. Text ID 1229, Nr. 6

nja:ləl wa:rillum.

ø	ø	nja:l	-əl	wa:r	-i	-lum
ø	ø	arrow	-INST	make	-PRS	-SG<1SG
S/AG	DO/REC	ADV/PAT				

‘I make you an arrow.’

As previously mentioned, the choice and the morpho-phonological size of the referential device as well as the referential strategy are determined by information structure (Givón 1983). Therefore, not only can the subject as primary topic be dropped, but also the direct object as secondary topic. Furthermore, the topical status of both referents (subject and direct object) triggers the use of the objective conjugation (subject and direct object agreement on the verb) which is obligatory in this case.

In summary, the secondary topic referent triggers (i) dative shift if its semantic role is not the patient and – in Northern Mansi – and (ii) objective conjugation because of its direct object role owing to the dative shift. Thus, in these uses, the objective conjugation is not only a referential strategy by itself but can be regarded as the formal indication of dative shift. In a nutshell, the dative shift is a reference tracking mechanism that is used to assign the secondary topic to the syntactic role of direct object, and it is not limited by the semantic role of the referent promoted into the role of the direct object.

4. (Semi-)automatic annotation rules for Ob-Ugric texts

The previous chapters/sections have shown that there are certain regularities regarding the use of referential devices, referential strategies and referential tracking mechanisms, all of which are mainly based on information structure. With the help of these regularities, it is possible to formulate a set of (semi-)automatic annotation rules. Such an annotation tool has recently been developed for the corpus of the EUROCORES project “Ob-Ugric languages: conceptual structures, lexicon, constructions, categories” and its proceeding DFG/FWG project “Ob-Ugric database: analysed text corpora and dictionaries for less described Ob-Ugric dialects” (see Wisiolek & Schön 2017: 389f). In this annotation system, these regularities were used as heuristic rules to tag the functional, semantic and pragmatic values of each referent throughout the whole text, followed by a review and – if necessary, a correction – by an annotator. This section will deal with the most significant regularities and their transformation into annotation rules.

One referential strategy which has not been mentioned in detail yet is word order: the unmarked word order in Ob-Ugric is SOV. We can use this regularity as a heuristic device to determine clause boundaries in complex sentences as well as to differentiate the core syntactic roles of zero marked nominal phrases: a subject-tag is set when there

is an unmarked nominal phrase and the next unmarked nominal phrase is tagged as direct object. Any nominal phrase with a case suffix is tagged as adverbial.

Yet, there are more referential devices which replace recurring nouns. Personal pronouns, which in Ob-Ugric differentiate subject and direct object by case, are tagged according to their case form. The most common references to subject as well as direct object in pro-drop languages, however, are: ellipsis as a referential strategy or zero morphemes as referential devices. Therefore, since subject and direct object do not necessarily occur on the surface of the sentence in Ob-Ugric, their position has to be visualized first in order to be able to tag the majority of syntactic arguments. Another annotation rule is thus to add a subject zero position in any clause which does not feature any unmarked nominals or pronominal phrases. If the verb is marked with objective conjugation (visible by glossing), two zero positions are added (resp. one, if there is one unmarked nominal or pronominal phrase). Referring back to word order, the position is preverbal and the sentence-initial zero is tagged as subject, the following as direct object.

With regard to semantic roles, it is suggested that subjects be tagged as agents, direct objects as patients. If there is a passive marker on the verb, however, it is suggested that the subject is tagged as patient. If there is an adverbial in the passive sentence, its suggested tag is agent. In certain cases (e.g. the combination of dative shift and passive), the suggestion will have to be corrected by the annotator.

Pragmatic roles are difficult to tag automatically. Since the size of the referential device correlates with the referent's accessibility, any zero is tagged as topic role, whereas personal pronouns are tagged as contrast. The comment part of the sentence most often corresponds with the focus part. If a sentence consists only of the predicate, this component must be new information and focus (since subject and probably direct object are given and thus dropped). This coincides with the assumption of a preverbal focus and a topic-initial word order in Ob-Ugric and is the reason why zeros are placed not only in front of the verb but in sentence-initial position. Any components (mostly adverbials) directly preceding the verb are also tagged as focus. On the other hand, there must be a reason why sometimes topics are realized as nouns within the text even though they have been dropped before. This is considered in the evaluation of the tagging results by computing the value of the nominal coded referent on the accessibility scale based on the data of the referent-tagging (s. below); introduced referents are tagged as 'RESUME', resp. 'REPEAT', if they have been mentioned immediately before.

Each referent's frequency of occurrence can be determined by numbering all participants in the text. This is where the automatic tagging reaches its limits and has to be done manually since present anaphora resolution techniques are not sufficient to recognize and disambiguate all referents correctly. Instead, the tagging relies on suggestion lists consisting of the afore-identified referents in the form of their first having been mentioned, the use of which significantly speeds up the annotation procedure. Since proofreading of the results is always needed, too, the term (semi-)automatic annotation is used.

5. Conclusions and further research

The aim of this paper was to examine the Ob-Ugric reference tracking mechanisms as a set of rules based on the principles of information structure. From the interaction between reference tracking strategies and mechanisms and our knowledge of the information structure system, we can detect certain correlations: those between syntactic and pragmatic role as well as those between referential device and pragmatic role. These principles were then used to set up a tool for (semi-)automatic annotation: in combination with syntactic rules (e.g. standard word-order), it is possible to tag functional parameters. In the tagging process during the project OUDB (which was conducted in connection with a syntactic parsing), these regularities were successfully applied to give suggestions for syntactic, semantic and pragmatic values (semi-automatic tagging). The annotated data can be used to draw further conclusions on the complexity of Ob-Ugric sentence structure and also serve as a basis for further analyses of, e.g., frequency of reference in general, the introduction of reference, referential chains, disruption in reference and re-introduction of referents in particular, as well as the choice of the actual referential device for introduction, sustainability and re-introduction.

We are just at the beginning of this kind of analysis, therefore the insights are not limited to those examples mentioned. A next task could be the inclusion of data from those (Mansi) dialects which do have direct object marking on the noun. With Middle Lozva Mansi data, the task should be easily manageable: we already tag pronominals with the accusative marker as direct objects, this should be applicable to nouns, as well. In Pelym Mansi, however, the dative-lative case is occasionally used to mark direct objects. The dative-lative gloss triggers tagging the noun phrase as adverbial and thus a more thorough research is required before we manage a correct annotation of the direct objects in question. Another valuable next step could also be an analysis of further variants and dialects (e.g. Northern and Eastern Khanty, Eastern Mansi) and the comparison of the obtained data with other recent studies in this field of research (e.g. Virtanen 2015, Filchenko 2012).

References

- Comrie, Bernard 1988: Coreference and conjunction reduction in grammar and discourse. – John Hawkins (ed.), *Explaining language universals*. Oxford: Blackwell. 186–208.
- Comrie, Bernard 1989: Some general properties of reference-tracking systems. – Doug Arnold, Martin Atkinson, Jacques Durand, Claire Grover & Louisa Sadler (eds.), *Essays on Grammatical Theory and Universal Grammar*. Oxford: Clarendon Press. 37–51.
- Filchenko, Andrey 2012: Continuity of information structuring strategies in Eastern Khanty. – Pirkko Suihkonen, Bernard Comrie & Valery Solovyev (eds.), *Argument structure and grammatical relations: A crosslinguistic typology*. Amsterdam: John Benjamins. 115–132.

- Givón, Talmy 1983: Topic continuity in discourse: an introduction. – Talmy Givón (ed.), *Topic continuity in discourse. A quantitative cross-language study*. Typological Studies in Language 3. Amsterdam: John Benjamins. 1–41.
- Givón, Talmy 1992: The grammar of referential coherence as mental processing instructions. – *Linguistics* 30: 5–55.
- Kern, Beate 2010: *Metonymie und Diskurskontinuität im Französischen*. Linguistische Arbeiten 531. Berlin – New York: De Gruyter.
- Kibrik, Andrej 2008: Reference maintenance in discourse. – Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher & Wolfgang Raible (eds.), *Language typology and language universals 2*. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft (HSK) 20/2. 1123–1141.
- Kovgan, Elena 2001: Reference-tracking in Khanty. – Tõnu Seilenthal (ed.), *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum*. 7.–13.8.2000. Tartu: Auctores. 145–152.
- Kovgan, Elena 2005: The textual structure of Khanty: co-reference and anaphora. – M. M. Jocelyne Fernandez-Vest (ed.), *The Uralic languages today. A linguistic and cognitive approach*. Paris: Honoré Champion. 547–560.
- Krifka, Manfred 2008: Basic notions of information structure. – *Acta Linguistica Hungarica* 55 (3–4): 243–276.
- Kulonen, Ulla-Maija 1989: *The passive in Ob-Ugrian*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 203. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Loos, Eugene E. et al. (ed.) 2004: Topic. – *Glossary of linguistic terms*. <<http://www.glossary.sil.org/term/topic>> 26th July 2017
- Moseley, Christopher (ed.) 2010: *Atlas of the world's languages in danger*. Paris: UNESCO Publishing. Online version: <<http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas>>.
- Nagaya, Naonori 2006: *Topicality and reference-tracking in Tagalog*. Tokyo: University of Tokyo, Department of Linguistics. <http://www.ruf.rice.edu/~nn1/download/Nagaya2006Topicality_and_reference-tracking_in_Tagalog.pdf>.
- Nikolaeva, Irina 2001: Syntaktische Analyse der objektiven Konjugation im Ob-Ugrischen. – Seilenthal, Tõnu (ed.), *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum*. 7.–13.8.2000. Tartu: Auctores. 145–152.
- Reinhart, Tanya 1982: Pragmatics and linguistics: An analysis of sentence topics. – *Philosophica* 27: 53–94.
- Skribnik, Jelena 2001: Pragmatic Structuring in Northern Mansi. – Seilenthal, Tõnu (ed.), *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum*. 7.–13.8.2000. Tartu: Auctores. 222–239.
- Virtanen, Susanna 2015: *Transitivity in Eastern Mansi: an information structural approach*. Dissertation. University of Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0548-6>>.
- Wisiolek, Axel & Zsófia Schön 2017: Ob-Ugic database: Corpus and lexicon databases of Khanty and Mansi dialects. – *Acta Linguistica Academica* 64 (3): 383–396.

Santeri Junttila (Helsinki)

Lähtökielen sanansisäisten soinnittomien klusiilien edustus kantasuomen balttilaislainoissa:

Osa I. Edustus kohdekielen lyhyen vokaalin jäljessä

In this article I intend to outline the rules determining when the word-internal Baltic tenuis consonants *k*, *t* and *p* appear as the single stops *k*, *t*, *p* and when they appear as the geminates *kk*, *tt*, *pp* in old Baltic loanwords in proto-Finnic. I will critically assess the Baltic loan etymologies which contain tenuis consonants, at which point the Baltic origins of the Finnish words *kukkura*, *lapa*, *myturi* and *patistaa* will be rejected and the suggested loan etymologies of the Finnish words *hako*, *latu*, *mättää* and *äes* as well as Est. *matta* and *uba* will be shown to be uncertain. Words of certain Baltic origin include Fin. *atavo*, *kypärä*, *kavuta*, *ketara*, *lapio*, *nepaa*, *rainta*, *ratas*, *toe*, *vakka* and *ätelä*, and those of probable Baltic origin include Fin. *huttu*, *kääppä*, *makka(r)*, *mäkärä*, *oas*, as well as Est. *hakata* and SEst. *nakadaq*. In addition to these, I will present completely new Baltic loan etymologies for the Finnish words *kukka*–*~**kukku*– and *lappa*. In all certain and probable loanwords, Baltic tenuis consonants are found as geminates in disyllabic nominal stems and as single stops in trisyllabic nominal stems. This substitution rule may be the result of the overall impression that the target-language speakers get of the duration of the source-language words. When a Baltic verb was borrowed, a proto-Finnic verbal affix was added to the borrowed stem, so that further ways of substituting the duration of the word form were not needed.

Thomsenista (GSI 63–64, BFB 74–75) lähtien on balttilaisten sanansisäisten tenuisklusiilien *k*, *t* ja *p* katsottu edustuvan itämerensuomen vanhoissa balttilaislainoissa joko yksittäisklusiileina *k*, *t*, *p* tai geminaattoina *kk*, *tt*, *pp*. Germaanisissa lainoissa yksittäisklusiiliedustus on Thomsenin mukaan selvästi geminaattaedustusta harvinaisempi, mutta balttilaislainoja vanhemmassa arjalaislainassa *sata* lähtökielen *t* edustuu yksittäisenä. Balttilaisissa lainoissa yksittäisklusiiliedustus on yleisempi kuin geminaattaedustus, minkä Thomsen (BFB 151) katsoo osaltaan tukevan johtopäätöstänsä, että balttilaiskontaktit *alkoivat* aiemmin kuin kosketukset germaanien kanssa. Jos kuitenkin voidaan osoittaa, että geminaattaedustusta balttilaislainoissa rajoittavat samat sanojen äännerakenteesta johtuvat ehdot kuin uralilaisessa perintösanastossa, mutta kaikkiin germaaniin lainoihin tämä rajoitus ei päde, niin on pääteltävä balttilaiskosketusten *päätyneen* ennen näitten ehtojen raukeamista, mutta kontaktien germaanien kanssa jatkuneen sen jälkeenkin. Tällainen johtopäätös sopii paremmin nykykäsityksiin kantasuomen balttilaisten ja germaanisten kontaktien keskinäisestä kronologiasta, mutta silti sitä ei ole tehty, vaikka Koivulehto jo pian puoli vuosisataa sitten (Koivulehto 1972) osoitti germaanisten kosketusten alkaneen samoihin aikoihin kuin balttilaistenkin.

Uralilaisesta kantakielestä vähintään varhaiskantasuomeen asti on geminaatatkonsonantti ollut ainakin sanavartaloissa mahdollinen vain lyhyen, yksimoraisen tavuaineuksen jäljessä. Balttilaislainojen avulla pyrin osoittamaan, että rajoitus

on ollut voimassa vielä keskikantasuomen ajan eli balttilaiskontaktien kestäessä. Rajoituksen ikääminen balttilaislainojen kautta auttaa ajoittamaan muutakin itämerensuomen sanastoa: sitä noudattamattomia vanhoja germaanisista lainoja on pidettävä mieluummin kantaskandinaavisina kuin paleo- tai kantagermaanisina.¹

Kysymyksen on ottanut esille jo Nikkilä (1982), mutta hän käsitteli sitä vain lyhyesti ja tarkasteli vain balttilaislainoina pidettyjä sanoja, joissa geminaatta seuraava resonanttia. Itse käsittelen kaikkia balttilaisetyymologioita, joissa lähtömuotoon on rekonstruoitu sanansisäinen tenuisklusiili. Muitten konsonanttien kuin klusiilien edustuksiksi ei balttilaislainoissa ole ehdotettu geminaattoja. Koko aineistoa on kuitenkin mahdotonta käydä riittävän perusteellisesti läpi yhden artikkelin rajoissa, joten olen jakanut tutkimukseni kahtia ja julkaisen tässä vain sen ensimmäisen osan. Se kattaa balttilaislainat, joissa kohdekielen klusiili seuraa lyhyttä tavuainesta. Niitten edustukselle on löydettävissä sääntö, joka näyttää pysyneen voimassa koko kantasuomen balttilaiskontaktien ajan. Tämä osoittaa kantasuomen fonotaksin pysyvyyttä kontaktikaudella, mikä taas tukee käsitystäni yksittäisklusiiliedustuksen poikkeusasettomuudesta pitkän tavuaineksen jäljessä kauden loppuun saakka.

Myöhemmin julkaistava osa tutkimustani koskee luonnollisesti pitkän tavuaineksen jälkeistä klusiiliedustusta. Varhaiskantasuomessa ei vokaaleilla ollut pituusoppositiota, kuten Aikio (2012) on osoittanut. Vartalonsisäiset geminaatat olivat siis mahdollisia kaikkien vokaalien jäljessä, mutta eivät vokaalia seuranneen konsonantin jäljessä. Pitkät vokaalit syntyivät Aikion (2012) mukaan keskikantasuomen alkuvaiheessa avoimen ensitavun *a:n* ja *ā:n* pidetessä soinnillisten konsonanttien *m*, *n*, *l*, *r*, *δ* ja *δ'* edellä. Jo aiemmin on tiedetty pitkiä vokaaleita muodostuneen keskikantasuomessa myös eräitten konsonanttien kadotessa ensimmäisen ja toisen tavun väliltä. Nyt vartalonsisäisten geminaattojen esiintymistä rajoitti myös edeltävän vokaalin pituus: koska umpitavun *a* ja *ā* eivät pideneet, pitkien vokaalien jäljessä saattoi sanavartaloissa esiintyä vain yksittäiskonsonantti.

Artikkelini pohjautuu kaikkeen tähän mennessä julkaistuun kirjallisuuteen kantasuomen balttilaislainoista ja sisältää useita uusia päätelmiä ja tulkintoja balttilaisperäisinä pidettyjen sanojen etymologiasta. Käsittelen kaikkia niitä balttilaislainaetymologioita, jotka väitöskirjassani (Junttila 2015b) olen luokitellut yleisesti hyväksytyiksi, kiistanalaisiksi tai vielä arvioimattomiksi. Esitän myös eräitä uusia etymologioita.

1. Balttilaisten media- ja tenuisklusiilien edustusten keskinäinen suhde

Kantabaltin ja kantasuomen välillä oli karkeasti ottaen sama ero klusiilien valikoimassa kuin liettuan ja useimpien suomen murteitten välillä: edellisessä esiintyi soinnillisuusoppositio *b*, *d*, *g* : *p*, *t*, *k*, jälkimmäisessä taas pituusoppositio *p*, *t*, *k* : *pp*, *tt*, *kk*. Astevaihtelun ei tarvitse olettaa syntyneen (fonemaattistuneen) ennen keskikantasuomen loppuvaihetta

1. Mainitut kantasuomen kaudet ja niihin liittyvät lainasanakerrostumat on määritellyt Kallio (2012 ja 2015).

(Kallio 2007: 237–238). Niinpä on äännejärjestelmän kannalta odotuksenmukaista (vrt. Koivulehto 1977, Junttila 2015b: 177–178), että lähtökielen soinnillisuusoppositio edustui kohdekielessä pituusoppositiolla niissä asemissa, joissa se oli mahdollinen. Tämän artikkelin toisessa osassa pyrin osoittamaan, että pituusoppositio sanavartaloissa rajoittui lyhyen tavuaineksen jälkeisiin klusiileihin vielä keskikantasuomessa: balttilaislainoissa lähtökielen mediaklusiilit edustuvat siis aina lyhyinä klusiileina, mutta tenuikset pitkinä vain tässä määriteltävien ehtojen täytyessä.

Kantabaltin mediaklusiilien edustus lainoissa onkin aivan säännönmukaisesti yksittäisklusiili. Yksi poikkeus on yleisesti hyväksytyssä etymologiassa sm. *havu* (pro **hapu*) ← ba. **žab|ā/-a-* > lt. *žaba* ~ *žabas*. Suomen muoto on heikon asteen yleistymän tulosta ja alkuperäinen vahva aste on säilynyt vepsässä, vrt. ve. *habu* id. < mksm. **hapu*. Toinen poikkeus, *t:n* kato-oletus, on Tunkelon (1949: 294) etymologiassa *Tavasti* ← lt. *tauta*, mutta tämä selitys on hylättävä jo siksi, että nimi *Tavasti* on joka tapauksessa lainaa hämäläisten skandinaavisesta eksomyymistä, oli tämän eksomyymien alkuperä sitten mikä tahansa.

Kahdessa etymologiassa on lähtökielen soinnillisen klusiilin vastineeksi esitetty myös itämerensuomalaisista geminaattoja:

sm. *kappale* ~ *kapale* ← lv. *gabals*, žem. *gabalas* (BFB 170)

sm. *takiainen*, vi. *tagi*, *tagijas* ~ takkiainen, vi. *takjas* ← kba. **dagjas* > lt. *dagys* (Donner 1884: 268)

Molemmissa sanoissa odotuksenmukaisen yksittäisklusiilin kanssa vaihtelee itämerensuomessa hyvin laajalevikkoinen geminaatta. *Takiaisen* (~ lt. *dagys* id.) yksittäisklusiilisista muodoista on tietoa vain suomesta ja viron murteista, kun taas geminaattalliset asut ovat levinneet paljon laajemmalle. Silti jo Thomsen (BFB 165) osasi jäljittää jälkimmäisiin äänteellisen vaikutuksen sanueesta *takku* ~ *takistua* ~ *takertua*. Thomsen tunsi myös lounaissuomalaisen *tahkiainen*-asun ja vertasi sitä adjektiiviin *tahkea*. Itämerensuomessa esiintyy samassa merkityksessä laajalti myös *nakiainen* ~ *nakkiainen* -tyyppisiä muotoja (esim. vs. *nakjas*), jotka on varmaankin *takiainen* ~ *takkiainen* -mallin mukaan johdettu tarttumista merkitsevistä kannasta **nakkat-* (> vi. *nakata* 'tarttua'). Tämäkin kanta on mahdollisesti balttilaisperäinen (vrt. alempana).

Vastaavanlainen konsonanttikvantiteetin vaihtelu sanassa *kappale* on paljon vaikeampi selittää, sillä mitään sen taustalla vaikuttanutta sanuetta ei ole kyetty edes ehdottamaan. Muotojen levikki ei ole niin päällekkäinen kuin *takiaisen* tapauksessa: geminaatta-asujen *kappale(h)*, *kappal* ja *kappala* 'kappale, pala; (pelto)maa-alue, sarka' levikki kattaa kaikki suomen, inkeröisen ja karjalan murrealueet (SMS, KKS, SSA) ja vatjassakin on *kappala* (VKS),² mutta niitten rinnalla merkityksessä 'sarka' esiintyy itäisissä savolaismurteissa *kapale* (SMS) sekä etelä- ja aunuksenkarjalassa *kapaleh* (KKS). Pohjanmaan murteissa on myös *kapale*, mutta sen merkitys 'puun rungon t. oksan kappale; puun rungon pätkä, pölkkä' viittaa sekundaariin

2. Ve. (SVJa) *kappal* : *kapl'in* 'tilkka; pieni määrä' ei kuulu tähän, vaan on ← ven. *капля* id.

äänteelliseen vaikutukseen sanasta *kapula*. Viron saarten murteesta on merkitty *kabal* : *kabala* 'kappale', länsimurteesta *kapl* : *kabla* id. ja etelävirosta *kabalik* id. (VMS, EMS). Liivissä on *kabal* 'kappale, osa; osasto' (SSA).

Vatjan geminaatta-asu on varmasti levinnyt suomesta tai inkeroisesta, joten yksittäis-*p*-llinen muoto näyttää levikiltään vanhemmalta, sekä eteläisen itämerensuomen että osan pohjoista kattavalta. Eteläiset esiintymät ovat kuitenkin kaikkiaan vain Kuurinmaalta ja kolmesta Viron pitäjistä alueilta, joilla kantasuomea myöhemmät balttilaislainat ovat tavallisia. Mutta oli pohjoinen muoto samaa tai erillistä balttilaista lainaa, on yksittäisklusiilisen muodon kuitenkin oltava alkuperäinen. Pohjoisen geminaatiolta on tällöin säästynyt vain Sydän-Savon itäosasta Aunuksen Karjalaan ulottuvalla vyöhykkeellä 'peltomaan osaa' merkitsevä *kapale(h)*.

Koko lainaetymologian tekee epävarmaksi se, ettei liettuan ja latvian sanoille ole onnistuttu esittämään tyydyttävää alkuperänselitystä. Jonkinlainen yhteys niitten ja itämerensuomen sanojen välillä kuitenkin varmasti on, sillä merkitysvastaavuus on kattava: lt. *gabalas* merkitsee 'pala, lohko, osa, siru, nippu; kappale maata t. matkaa; seutu; ajanjakso', lv. *gabals* taas 'kappale, pala'.

2. Edustus lyhyen vokaalin jäljessä: geminaattatapaukset

Lyhyen vokaalin jälkeinen tenuisedustus on rekonstruoitu 27 balttilaisetytymologiaan. Näistä 11:ssä edustuu geminaatta:³

sm. *vakka* < kksm. **vakka* ← kba. **vāk|ā/-a* > lt. *voka* ~ *vokas* (Koivulehto 1990: 152)

vi. *hakata* 'tarttua; ryhtyä; alkaa' < kksm. **šakkat*- ← kba. **šāka*- > lt. *šokti* (Vaba 1992: 222, Uibo 2010)

vs. *nakadaq* ~ *naadaq* 'tarttua; ryhtyä; alkaa' < kksm. **nakkat*- ← kba. **in-šāka*- > lt. *įšokti* (Uibo 2010)

sm. *huttu* < kksm. **šuttu* ← kba. **šut*- > lt. *šuteklis* (Junttila 2015b: 183)

sm. *makkara* < kksm. **makka*- ← kba. **maka*- > lt. *makas* (Koivulehto 2016: 459)

sm. *patistaa* < kksm. **pattis-ta*- ← lt. *pats* (Anttila 1997: 113)

sm. *ratas* < kksm. **rattasi*⁴ ← kba. **rata*- > lt. *ratas* (GSI 73)

sm. *kukkura* < kksm. **kukkura* ? ← kba. **kukura*- > lv. *kukurs* (Būga 1912: 33)

sm. *kääppä* 'mäki; kivikko, kiviraunio' < kksm. **käppä* ? ← kba. **kapa*- > lt. *kapas* (Toivonen 1923: 372–374)

sm. *mättää* < kksm. **mättä*- ? ← kba. **met*- > lt. *mesti* : prees. *meta* (Koivulehto 1999: 10–11)

vi. *matta* 'haudata' < kksm. **matta*- ? ← kba. **mat*- > msl. *мотыла* (Koivulehto 2006: 185–186)

Varhaisimmissa balttilaislainoissa lähtökielen pitkiä vokaaleita edustaa lyhyt vokaali (Koivulehto 1990: 152), jolloin tenuisklusiilin odotuksenmukainen edustus on geminaatta. Tällainen laina on sm. *vakka* ← kba. **vāk|ā/a*- > lt. *voka* 'viljamitta; kansi' ~ *vokas* 'silmäluomi; kotelo; vakka'. Etymologia on fonologisesti ja semanttisesti moitteeton.

Ongelmallisempia oletuksia ovat vi. *hakata* 'ryhtyä; alkaa; tarttua, ottaa kiinni', li. *akky* 'tarttua, ottaa kiinni; napata (kala onkeen); kompastua' ← ba. **šāka*- ja vi. *nakata*, liSa *nakk* 'tarttua (et. tauti)', vs. *nakadaq* ~ *naadaq* 'tarttua; ryhtyä; alkaa' ← kba. **in-šāka*-, vrt. lt. *šokti* 'hypätä, rynnätä, tanssia', *įšokti* 'hypätä (sisään); kyetä; joutua, päätyä; tulla jksk; juuttua', lv. *sākt*, *iesākt* 'alkaa, aloittaa'. Uibon näille kahdelle verbille ehdottama selitys rinnakkaisina lainoina samasta balttilaisesta sanueesta on harvinaislaatuinen nerokas, mutta sisältää tarpeettoman oletuksen lainansaa-jakielen vokaalin lyhenemisestä ja konsonantin pitenemisestä. Oletetun lainan äännesuhteet ovat säännölliset ja äännesyistä myös viron rannikkomurteitten *haagama* 'tavoitella, ahnehtia' on erotettava sen yhteydestä. Tältä pohjalta Uibon etymologiaa ovat kritisoineet myös Norvik, Piiraja ja Prillop (2014: 632–633). Kriitikkojen sen tilalle tarjoama ajatus verbien onomatopoeettisuudesta jää kuitenkin todistamatta.

Eteläviron yksittäisklusiilinen rinnakkaismuoto *naadaq* (< ksm. **nakat-tak*), saattaa periytyä samasta **naka*-kannasta kuin ers. *навамс* 'värjätä; kastaa', mkš *navams* 'pujottaa, pistää, työntää; upottaa, kastaa' (Univere 1966: 110). Tällöin sen ja balttilaisperäisen *nakadaq*-verbin merkitykset ovat keskinäisen vaikutuksen seurauksena lähestyneet toisiaan aina synonyymeiksi saakka.

Balttilaisen sanueen varhaisin tunnettu merkitys on liettuassa tavattu 'hypätä' (Fraenkel LEW) ja siitä on kehittynyt myös latvian 'alkaa'. Kuten Norvik, Piiraja ja Prillop (2014: 632) huomauttavat, ei merkityksenkehitys 'alkaa' > 'ottaa kiinni' ole odotuksenmukainen, sillä abstraktien merkitysten konkreettistuminen on harvinaiseshkoa. Sanat kuitenkin tapaavat lainautua jossakin yksittäisessä kontekstissa, josta niitten merkitys sitten kohdekieleessä voi myöhemmin levitä. Viron, eteläviron ja liivin verbejä yhdistää konkreettinen 'taudin tarttumisen' merkitys, joka verbeillä *šokti* ja *įšokti* on myös liettuassa: tauti 'hyppää' tai 'ryntää' uhiinsa (LKŽ s.v. *šokti* 14, *įšokti* 12). Tämä merkitys lieene lainautunut ja siitä on kehittynyt 'tarttua, ottaa kiinni' ja siitä 'ryhtyä, alkaa', jota viro ilmaisee verbillä *hakata*, eteläviro taas verbillä *nakadaq*. Taudin tarttuminen on ymmärrettävissä myös 'iskeä kiinni' -metaforan kautta. Useissa suomen murteissa ja karjalassa *nakata*-verbillä onkin SSA:n mukaan merkitys 'iskeä kiinni'. Sama yhteys selittää myös liivin *akky*-verbin merkityksen 'napata, tarttua onkeen (kala)' ja viron samanmerkityksisen verbin *nakata*, jonka etuvokaalistuminen on ekspressiivisille balttilaislainoille tyypillinen ilmiö (vrt. Junttila 2015b: 187).

3. Blažekin (2004: 192–193) etymologia sm. *Ukko* ← ba. **uka*-, vrt. pr. *ucka*- (superlatiiviprefiksi) on semanttisesti liian kaukaa haettu. Vi. *matar* 'seiväs, kalikka' taas on nuorempaa latvialaista lähtöä (Vaba 2010: 550).

4. Keskikantasuomen rekonstruktion poikkeavat tavanomaisista siinä, että oletan vartaloltansa kolmitavuisten nominien yksikön nominatiivinkin kolmitavuisiksi. Muotojen **rattasi*, *tokeši* sijaan rekonstruoidaan yleensä **rattas*, **tokeš* jne. Koska vakiintunut käytäntö on luokitella nämä nomininit vartalonsa pituuden mukaan kolmitavuisiksi, ei loppu-*i*-n rekonstruointi yksikön nominatiivimuotoon vaikuta tässä artikkelissa sanojen tavumäärän perusteella tehtyihin päätelmiin.

Sm. *hakata* 'lyödä toistuvasti t. jatkuvasti' ei liity balttilaisperäiseen **hakkat-* pesyeseen, sillä merkitys osoittaa sen germaaniseksi tai skandinaaviseksi lainaksi (LägLoS). Balttilaisperäinen verbi lienee omaksuttu kantasuomeen, mutta joutunut sittemmin Suomenlahden pohjoispuolella germaanisperäisen homonyyminsä syrjäyttämäksi. Ensin sille on ilmeisesti kuitenkin ennättänyt kehittyä virosta tunnettu merkitys 'tarttua toimeen', mistä kielii useasta suomen murteesta tavattu johdos *hakki* (SMS) 'innokas, kyvykäs' (vrt. vi. *hakkaja* id.). Suomen *nakata*-verbin yleiskielinen merkitys 'viskata' jää vielä kaipaamaan selitystä, mutta sen aiemmista merkityksistä 'tarttua' ja 'iskeä kiinni' todistavat johdokset *nakki* 'sadin, pieneläinpyydys' ja *nakki-ainen* 'takiainen' (vrt. ylempänä).

Geminaatan odottaisi olevan normaaliedustus tietenkin myös lähtökielen lyhyen vokaalin jäljessä, siis lainoissa, joita ei voi vokaalin pituuden perusteella tarkemmin iätä. Tällaisia tapauksia on esitetty kahdeksan, joista neljä epävarmoina. Esittäjän varmuus omista etymologioistaan ei ikävä kyllä aina takaa niitten uskottavuutta, joten myös varmoiksi väitettyjä selityksiä on tarkasteltava lähemmin.

Sanan sm. ka. ly. *huttu* '(jauho)puuro' on Orrman (1993) yhdistänyt kantasuomen balttilaislainana liettuan partisippiin *šusta-* 'haudutettu, höyrytetty' < ieur. **kut-to-*. Ääntenmuutos *tt* > *st* on kuitenkin indoeurooppalaisessa kielikunnassa niin laajalevikkinen, että sitä on pidettävä hyvin vanhana. Tästä syystä lähemmäs mahdollista balttilaista lähtömuotoa tulevat liettuan murteissa erilaisia keitettyjä kiinteitä ruokia (ei keittoja) merkitsevät *šuteklis* ja *šutinis*, jotka on johdettu Orrmanin mainitsemasta verbistä *šusti* 'hauduttaa; kiehauttaa; paistaa; hiostaa'. Lätissä *sutums* merkitsee 'akanoista kuumassa vedessä valmistettua rehua' ja *sutnes* 'jauhoppuroa' (ME), siis 'huttua'. Lainan tarkan lähtömuodon vastine ei kuitenkaan balttilaisissa kielissä ole säilynyt, minkä vuoksi sitä on pidettävä hivenen epävarmana.

Koivulehdon postuumisti julkaistu balttilaislainaetymologia sanalle sm. ka. va. *makkara* (vi. murt. *makkar* < sm, SSA) jättää avoimeksi *-ra*-aineksen alkuperän, sillä balttilaiselle taholle on jäljitettävissä vain **maka-*, vrt. lt. *makas* 'kukkaro', lv. *maks* 'id; pussi, tasku'. Koska nomininjohdin *-ra* on itämerensuomessa ikivanhaa perua ja sopii makkaran semantiikkaan (vrt. *kakkara*, *kukkura*, *nystyrä* ym.; SKRK₄ 134–135), on myös balttilaisperäisen **makka*-kannan rekonstruktio mahdollinen. Balttilaisen sanan indoeurooppalainen alkuperä on Koivulehdon esittämän germaanisen vastineen **magan-* 'mahalaukku' myötä suhteellisen varma. Balttilaisen ja germaanisen sanan yhteiseksi lähtömerkitykseksi voi rekonstruoida 'suoli'. Koska ksm. **makka* ei esiinny itsenäisenä kantasanaa, jää etymologia hivenen epävarmaksi. Koivulehdon siihen liittävä vi. *makk* 'makkara, veripalttu; suoli' on nuorempi, *i*-vartaloinen sana, jonka levikin painottuminen saarten murteeseen ja länsimurteeseen viittaa suhteellisen myöhäiseen lainautumiseen latviasta tai aikaisintaan sitä edeltäneestä muinaiskuurista.

Verbiä *patistaa* on pitänyt balttilaislähtöisenä vain Anttila. Hän esittää, että verbinjohdinta olisi siinä vain *-ta-*. Tällöin lainautunut kanta olisi ksm. **pattis-* ← kba. **patis* > lt. *pats* 'itse; aviomies'. Kantasuomen balttilaislainoissa ei kuitenkaan ole *is*-päätteisiä sanoja, vaan niitä alkoi tulla kieleen vasta germaanikontaktien

myötä. Useimmissa suomen *-ista*-verbeissä koko tämä aines on myöhäinen, lohko-syntyinen verbinjohdin (Hakulinen SKRK₄ 297). Verbin *patistaa* suppea itäsuomalais-karjalainen levikki (vrt. SSA) ei tue balttilaislainahypoteesia. Etymologian voi siis turvallisesti hylätä.

Kiistattomimmalta vaikuttaa Thomsenin etymologia sm. *ratas* ← lt. *ratas*, lv. *rats* 'pyörä, ratas'. Balttilaisella sanalla on vastineita useissa indoeurooppalaisissa kielissä, mutta arjalaisissa kielissä niitten merkitys on '(sota)vaunut' (skr *rathah*, KEWA II 38) ja germaanisissa kielissä (sa *Rad* 'pyörä' ym. < kgerm. **raþan*) ne ovat neutreja eivätkä siten selitä sm. *as*-päättettä. Germaanisen lainan tekee epätodennäköiseksi spirantin edustus (sääntönä on kgerm. *þ* → ksm. *t*, LägLoS I: xxi) sekä se, että sanan vastineet puuttuvat muinaisskandinaavista.⁵

Neljä epävarmoina pidettyä geminaattaedustusta ovat sanoissa *kukkura*, *kääppä* < kksm. **kääppä*, *mättää* < kksm. **mättä-* ja vi. *matta* 'haudata' < kksm. **matta-*. *Kukkuraa* on alempana käsiteltävä tarkemmin, sillä se liittyy hyvin monimuotoiseen sanueeseen, jonka laina-alkuperää ei ole kirjallisuudessa kertaakaan pohdittu, vaikka Būgan ehdotuksesta on jo yli vuosisata. Kolmea muuta balttilaisetymologiaa on esitetty vaihtoehtoisena: *kääpällä* (? ← lt. *kapas* 'hautakumpu', lv. *kaps* 'hautaa') on epävarma vastine mansissa, verbit kksm. **mättä-* (? ← lt. *mesti*, lv. *mest*, ven. *memam* 'heittää') ja **matta-* (? ← lt. *amata* 'jäte, erite', mksl. *momamu* *ca* 'liikkua') taas on Koivulehto esittänyt joko balttilais- tai slaavilaisperäisinä.

Kantasuomen sanoille **kääppä* ja **mättä-* esitetyistä vaihtoehtoisista etymologioista en ole löytänyt ongelmia. Tällaisissa muutoin tasaväkisiltä vaikuttavissa tapauksissa on todennäköisyys myöhemmän alkuperän puolella, sillä nuoremmat sanastokerrostumat ovat aina säilyneet paremmin kuin vanhemmat. Niinpä **mättä-* on luultavimmin slaavilainen ja **kääppä* balttilainen laina. Mikäli **mättä-* kuitenkin on balttilaista alkuperää, se täytyy analysoida *-ta*-johdokseksi samoin kuin **matta-*.

Ksm. **matta-* ei voi olla slaavilaisperäinen, koska sillä on säännöllinen vastine saamessa (psaa. *muohhti-* 'sataa lunta') eikä Koivulehdon (2006) oletus slaavilaislainoista esikantasaamessa (tai peräti varhaiskantasuomessa) ole hyvin perusteltu: näitä kielimuotoja on puhuttu kaukana slaavista ja varhaiskantasuomea luultavimmin jo ennen kantaslaavin lohkeamista omaksi kielekseen. Sanan balttilaisperäisyys on kuitenkin semanttisista syistä hyvin epävarma: oletetun lähtömuodon vastineet balto-slaavilaisissa kielissä eivät merkitse 'hautaamista', 'kattamista' tai 'peittämistä', vaan 'kelaamista', 'heiluttamista' tai vain 'liikuttamista'. Koivulehto on kuitenkin ilmeisen oikeassa siinä, että sanassa saattaa piillä kantasuomalainen *-ta*-verbinjohdos, jolloin laina-ainesta on vain **mat-*. Tämä verbi ei näin ollen todista kantabaltin sanansisäisten tenuisten edustuksesta mitään varmaa.

Tähän mennessä varma geminaattaedustus on sanassa *vakka*, jota vokaalinsa vuoksi on pidettävä hyvin vanhana lainana, sekä sanassa *ratas*. *Huttu*, *kääppä* ja *makkara* ovat hieman epävarmempia balttilaislainoja. *Kukkuran* käsittelen seuraavaksi osana laajempaa *kukka* ~ *kukku* -kantaista sanuetta.

5. Kiitos tästä huomiosta kuuluu artikkelini vertaisarvioijalle.

3. Kukka ~ kukku -sanue

Suomen ja karjalan *kukkura* (murt. myös *kukkuri*) merkitsee paitsi 'reunojaan korkeammalle kohoavaa', myös 'vaaran lakea', 'jyrkkää mäkeä' ja 'katonharjaa'. Sille äänteellisesti läheisiä ovat ly. *kukkuraine* 'käpy', li. *kukkyr(s)* 'kulkunen; siemenkota; silmu; takaraivo' ja vs. *kukur* 'niska'. Ne liittyvät sanaan *kukku* 'kukkura; (verkon, nuotan) koho; kumpu; piiloleikki', kuten Ruoppila (1947: 127–134) ja Hakulinen (1948) sekä edelleen SSA (s.v. *kukku*) ovat esittäneet.⁶ Kanta **kukku* esiintyy myös mm. kivettymämuodossa sm. ka. *kukuilla* 'harteilla, olalla, selässä; kantamuksen päällä' sekä johdoksissa sm. ink. ka. *kukkula* 'kumpu; koho; kukkura' ja va. *kukkula* (Kukk *kukkala*) 'päälaki, pää'. Sanalla on vastine etelävirossa, *kukk* : *kuku* 'sikiäin; käpy; silmu', *lina-kukk* 'pellavan sylkky', *jõe-kukk* 'lumpeen, ulpukan hedelmä' (johdoksina *kuku*, *kukune* 'armas, rakas', vrt. sm. *sydänpäpy*). Merkitys 'kumpu' on säilynyt eteläviron alueella paikannimessä *Kukulinna* (EKn^r) ja mahdollisesti johdoksessa *kuklanõ* 'muurahainen', mikäli se on < 'kekolainen' (vrt. Hakulinen 1948).⁷

Kukku on SSA:n mukaan "ehkä samaa juurta kuin *kukka*". Tämä tulee ymmärrettäväksi, jos ajatellaan *kukan* merkinneen alun perin umppua eli nuppua, kuten Hakulinen (1948) esittää. SMS:n mukaan *kukka*-sanaa on suomen murteissa käytetty eräitten kasvien käpymäisistä emikukista ja itiöpesäkkeistä, kuten kuusen nuorista, punaisista kävyn aluista, karhunsammalen itiöpesäkkeistä ja pajunkissoista. Hakulinen mainitsee *kukan* yhteydessä myös sanat *jääkukka* ja *sytykukka* 'avannon sytemisestä syntynyt jääkasa', joitten "kekomainen" merkitys on paremmin ymmärrettävissä *kukku*-pesyeen kautta. *Kukan* levikki kattaa suomen, inkeröisen, karjalan, vatjan ja koillisimman viron (Alutaguse, Vaivara), mutta vepsässä saakka esiintyy sen verbijohdos *kukita* 'kukkia' (SVJa).⁸ Merkitykseltään kaukaisempia verbijohdoksia ovat suomen murteitten *kukkia* ~ *kukittaa* (transit.) 'hypätä tai heittää kivi jnk yli; kolota'⁹ ja *kukottaa* 'yskittää; oksettaa'.

Vs. *kukk* : *kuki* ~ Hargla *kukk* : *kukõ* merkitsee 'niska, harteet'. Sen viron vastineena on vajaaparadigmainen *kukil* : *kukilt* : *kukile* 'harteilla : -lta, -lle'. Sanojen taustalla on varmaankin monikollinen **kukkat*, jonka vartalo **kukka-j-* > vs. *kukõ-*, vi. **kuki-* on helposti uudelleenahmottunut yksikkövartaloksi, sillä sana esiintyy lähinnä ulkopaikallissijoissa kantamiseen liittyvissä yhteyksissä. Samasta *kukka*-sanasta on varmaankin johdettu vi. *kukal* : *kukla* 'niska, takaraivo' (< **kukka-la*).

Kukka-kannan varhainen *j*-johdos on vs. *kukk* : *kuki* 'vako, vakojen välinen harja' (VES). Myöhempiä *j*- tai *oj*-johdoksia ovat suomen murteitten samanmerkityksinen

kukko (SMS) sekä mahdollisesti myös sm. ka. *kukko* 'pullea ruistaikinapiiras' (vrt. ims. → ven. murt. *kúkkój*, *kukkuj* 'vehnäleipä, leivonnainen; eräänlainen lihapiiras'; SSA), joka on eri perua kuin *kukko* 'kanalintu-uros'. Sm. *kukolla* on myös mm. merkitykset 'nuotan merkkikoho, kukku' ja 'nuppi', mutta *kukko* 'piiras' on erotettava näistä, mikäli Bentlinin (2008: 227–30) sille esittämä alaksalainen lainaetymologia pitää paikkansa.

Näemme, että *kukka*- ja *kukku*-sanueitten semantiikkoja on hyvin vaikea erottaa toisistaan. Niihin kuuluvat sanat merkitsevät jotakin pyöreästi koholla tai pullolla olevaa kohdetta kuten mäkeä tai vakojen välistä harjannetta, kohoamalla tai pullistumalla muodostunutta, tyypillisesti kevyttä ja ilmavaa kasvinosaa kuten silmua, käpyä tai pellavan siemenkotaa, pientä ja pyöreätä kohdetta kuten nuppia, taikka ympäristöään jonkin verran korkeammalle ulottuvaa kohtaa kuten eläimen niskaa tai ihmisen päälakea. Niinpä sanueen kantasana lienee merkinnyt jonkinlaista kohoumaa ja kohouman huippua tai lakea. Ruoppila (1947: 134) esittää sen lähtömerkitykseksi 'ylintä kohtaa, huippua', Hakulinen (1948: 113) 'kupuramaista, umppumaista esinettä, kumpumaista läjää, pyöreähköä kohoamaa'.

Pyöreästi kohoamisen semantiikkaan liittyvät luontevasti myös sanat *kukan kukkaro* 'kukkakupu' ja *kukkarohelinä* 'taskuruoho; kohokki'. Nahkainen tai kanakainen kukkarokin pullistuu samalla tavoin tupakalla tai rahoilla täytettäessä. Sm. *kukkaro* pohjoisen itämerensuomen ja pohjoisviron vastineineen lienee silti lainaa kantagermaanin muodosta **kukaraz* 'nuoliviini' (> sa. *Köcher* ym.), sillä sanalla on suomen murteissa myös merkitykset '(kaulaan ripustettavat) pussit, joissa metsästäjä pitää tuluksia, luoteja, nalleja tms. ampumatarvikkeita' (SMS). Sana on kansanetymologisesti osin liittynyt *kukka* ~ *kukku* -sanueeseen, mitä osoittaa mm. pohjoisviron muoto *kukkur* pro **kukkar*.

Koko *kukka* ~ *kukku* -sanue on todennäköisesti saatu balttilaiselta taholta yhden tai useamman lainautumisen kautta. Useimpien Būgan sm. *kukkuraan* liittämien balttilaisten sanojen pohjana on kba. **kauk-* < ieur. juuri **kouk-* (~ **keuk-*). Fraenkel (LEW s.v. *kaukaras*) esittää baltoslaavilaisten **kauk*-sanojen lähtömuotona tyhjäästeisen verbikannan **kuk-*, jota edustavat lt. *kukti* 'kumartua' ja lv. *kukt* 'käyristyä; kyykistyä'.¹⁰ Fraenkel luettelee sen yhteydessä käyriin ja koukkumaisiin¹¹ esineisiin sekä kumaraisiin tai kääpiömäisiin olentoihin liittyviä sanoja, mutta myös sellaista sanastoa, jonka motivaatioksi sopisi pikemminkin paisuminen, kohoaminen, kertyminen tai pörheys kuin käyristyminen tai kyykistyminen: lt. *kaukar|as*, *-a*, *kaukur|as*, *-é* 'kumpu, kohouma, mäki', *kaukas* 'paise, ajos', *kauka* 'rauhanen', ven. *кучры* 'hartiat', *куча* 'keko' ja tšek. *kučera* kihara(pää). Kaikissa näissä edustuu juuren

6. Sanalla *kukku* on murteissa myös merkitys 'täi, kouko', mutta se lienee erillislaina slaavilaisesta sanasta, jonka vastineita ovat mm. pl. *kuka* ja ukr. *куча* 'täi' (vrt. Bednarczuk 1976: 43, Junttila 2015a: 25).

7. Vs. *kuklanõ* saattaa vastoin Hakulisen kantaa olla myös < **kutki-* (= psaa. *gotka*, ers. *kotkudav*, ma. *kutko* id.), vrt. Kallio 2007: 234, Junttila 2015a: 25.

8. SSA:n mukaan etelävirossa on myös *kukk* (g. *kuka*) 'papu', mutta EMS:n mukaan sana on hoivakielinen ja esiintyy myös *u*-vartaloisena.

9. Vrt. kuitenkin ers. (MdWb) *kokstams*, *kokstad'ims* 'hypähtää', joka äänteellisesti tosin vastaisi lähinnä suomen verbiä *kukistaa*.

10. Suomen verbin *kykkiä*, *kyykkiä* ims. vastineineen on Koivulehto (1971: 583–585) osoittanut lainaksi kantagermaanin verbistä **hukkōn* (> msk. *hoka*, sa. *hocken* 'kyykkiä, kyykistyä'), jonka puolestaan Kroonen (EDPG) on osoittanut nasaalilaajentumaksi samasta kantaindoeuroopan verbikannasta, jota lt. *kukti* jatkaa. Balttilaisesta **kuk*-verbivartalosta taas on mahdollisesti lainautunut ers. (MdWb) *kukškadoms*, mkš. *kokškâdâms* 'kyykkiä, kyykistellä'. Huomioni näihin mordvan verbeihin kiinnitti Juha Kuokkala.

11. Sm. *koukku* ilmeisesti liittyy tähän sanueeseen hyvin varhaisena slaavilaislainana, vrt. mksl. *коукъ* 'käyrä', kro. *kuka* 'koukku', vksl. *коуко|носѣ* 'koukkunenä'.

o-täysaste **kouk-*, samoin kuin kantagermaanin adjektiivissa **hauha-* 'korkea' (> go. *hauhs*, sa. *hoch*, eng. *high* id., vrt. EDPG s.v. *hauha-*), josta Aikion (2000) mukaan on lainautunut ksm. *kauka*-vartalo (sm. *kaukana*, *kaukainen* jne.). Juuri edustuu myös sanskritissa, kreikassa ja muinaisiirissä (Fraenkel ja Kroonen mt., IEW 589). Mikäli kaikki nämä sanat todella liittyvät yhteen, voidaan 'paisumisen', 'pörhistymisen' ja 'käyristymisen' taustalle rekonstruoida alkumerkitykseksi 'kaartuminen'.

Itämerensuomen *kukka* ~ *kukku* -sanueella ei ole käyristymisen, kyykistymisen tai kääpiökasvuisuuden vivahteita, ellei sellainen ole sanan *kukku* merkityksen 'piiloleikki' taustalla. Niinpä itämerensuomen sanueen kantamuotoa ei voi pitää suorana lainana kantabaltin verbikannasta **kuk-*. Äänteellisistä syistä lähtömuodossa ei voi myöskään olla mainittujen baltoslaavilaisten ja germaanisten nominien *o*-täysasteista **kouk*-vartaloa.

Balttilaisissa kielissä on kuitenkin myös tyhjäästeisia **kuk*-kantaisia nomineita, joitten merkitys sopii *kukka* ~ *kukku* -sanueen semantiikkaan. LKŽ:ssa näitä ovat lt. *kuka* 'paksupäinen nuija', *kukė* 'kepin nuppi t. kädensija; pää', *kukanas* 'kyläkel-lukka (Geum urbanum)', *kukainis* ~ *kukužė* 'konna', *kukarai* ~ *kukštera* ~ *kukurai* ~ *kukuriai* 'kyttyrä, paise; (ylä)selkä, hartiat' erityisesti 'selässä kantamisen' ja 'selkäänsä saamisen' konteksteissa, *kukišas* ~ *kukula* 'nuttura', *kukulas* 'kokkare; kumpupilvi; kimppu, nippu; rykelmä, terttu; karvatupsu; sammakko', *kukulis* 'täytetty jauho- t. perunataikinanyytti; limppu, pulla; nippu, nytytti; lahja, lahjus; keko, läjä; joukko, ryhmä; aurankukka (Agrostemma githago)', *kukulaitis* 'piirakka' (ellei ← sa. *Kuchen*), *kukulė* 'porsas', *kukuliuoti* 'kehittyä, viisastua; viivytellä, vetelehtiä; remuta, peuhata', *kukumas* '(olka)toppaus; kohouma', *kukur|bezdis* 'maamuna, tuhkelo', *kukur|dvelkis* 'kuukuna', *kukutis* 'harjalintu (Upupa epops, ellei onom.); mukulanätkelmä (Lathyrus tuberosus)', *kuknia* ~ *kuksna* 'kupo, kuhilas, heinäsuova', *kukštas* 'kimppu, terttu, nippu; tupsu; olkitukko; kupu, suova; kohouma; puun latvus'¹² ja *kukštis* 'kupo, lyhde'.¹³ Lätistä ME tuntee sanat *kukainis* 'hyönteinen; kotieläin; olento',¹⁴ *kukstere* 'selkä', *nest kukarēs* ~ *kukurē(s)* ~ *kukaragās* ~ *kukaragos* ~ *kukargā* ~ *kukarigās* ~ *kukarzē(s)* 'kantaa selässä, harteilla', *kukulis* 'sämpylä, limppu; tulaainen; lahjus; kuperkeikka; jauhoklimppi' (→ saBa. *kuckel* → vi. *kukkel* 'sämpylä'; EES), *kukurs* ~ *kukurznis* ~ *kukul(k)snis* 'multakokkare', *kukurains* 'muhkurainen', *kukurs* 'pellavan sylkky', *kuksis* 'nippu; kukka' ja *kukša* 'kyttyrä'.¹⁵

12. < kba. **kuk-šta-*. Tästä sanasta lienee lainaa mkš. (MdWb) *kokš-kā* (deminutiivijohdos) 'puun latva'.

13. < kba. **kuk-štja-*. Tästä on varmasti lainautunut sm. *kuhja* 'heinäkeko, -suova' inkeroisen, vatjan, viron, liivin ja eteläviron vastineineen. Sanansisäisen konsonanttityhtymän edustuksen suhteen vrt. lt. *tuščias*, lv. *tukšs*, mksl. *тѹштѣ* 'tyhjä' < kba. **tušt-ja-* → sm. *tyhjä*. LägLoS:n mukaan *kuhja*-sanalle aiemmin esitetty germaaninen etymologia on äänteellisesti ongelmallinen.

14. Vastoin aiemmin esittämäni (Junttila 2015a: 25) ei lv. *kukainis* voi olla lainaa liivistä, sillä sen säännöllinen vastine on lt. *kukainis* 'konna' ja merkityskin laajempi kuin liivin sanalla *kukki* 'hyönteinen' (< **kukkajnen*). Liivin sana on siis lainautunut lätistä.

15. Slaavilaisissa kielissä ei tyhjäästeisellä vartalolla ole tunnettua säännöllistä edustusta **kək-*, mutta hypoteettisesti voisi olettaa redusoituneen vokaalin muuttuneen tällaisessa asemassa täysvokaaliksi pelastaakseen koko ensitavun kadolta. Tällöin slaavilaisena edustuksena voitaisiin pitää pieniä ja pyöreitä asioita merkitseviä *kok*-kantaisia hoivakielen sanoja, joita Schuster-Šewc (s.v. *koko*) luettelee mm. merkityksissä 'muna', 'pätkkinä', 'makeinen', 'herne' ja 'turilas'. Niihin kuuluu myös ven. *кока* ~ *коко* 'lelu', joka voisi näin olla lähtömuotona sanoille sm. (KarP, SavE, Joutseno) *kukkanen* ja ka. *kukka* 'lelu'.

Semantiikan lisäksi balttilaista ja itämerensuomalaista sanuetta näyttää yhdistävän *l-* ja *r*-johdinaimesten runsaus. Tätä ei useimmissa tapauksissa ole kuitenkaan syytä tulkita merkiksi erillisestä lainautumisesta, sillä *l* ja *r* ovat yleisiä kummankin kieliperheen johtimistossa eikä johdoksista löydy itämerensuomalais-balttilaisia pareja, jotka sopisivat sekä äänteellisesti että semanttisesti yhteen. Sen sijaan johdosten runsautta ja yhtäläisyyksiä voi selittää merkitykseltään läheisten sanojen äänteellinen vaikutus yli kielikuntarajan. Yksi poikkeus saattaa kuitenkin olla yläselkää merkinnyt itäbaltin **kukVra-*, josta vs. *kukur* 'niska' ja li. *kukkyr(s)* merkityksessä 'takaraivo' lienevät peräisin suhteellisen myöhäisinä, kantasuomen jälkeisinä lainoina. Balttilaisesta sanasta näyttää lainautuneen myös ven. *күкры* 'hartiat', jolle Vasmer (REW) ei esitä vastineita venäjän ulkopuolelta.

Kantasuomeen lainautuneen sanan **kukka* tai **kukku* 'kohouma t. kummun laki' lähtömuoto ei sellaisenaan ole säilynyt balttilaisella taholla, vaikka sellaisen rekonstruoinnista tukevat lukuisat tyhjän asteen **kuk-* nominijohdokset. Sekä merkitykseltään että muodoltaan lähimmä tulee skr. *kucaḥ* 'tissi' (LEW s.v. *kaukaras*), joka palautuu asuun ieur. **kuk-yo-s* (? > kba. **kukjas*). Periaatteessa on siis mahdollista selittää ksm. **kukka* ~ **kukku* 'kohouma t. kummun laki' myös arjalaislainaksi, mutta tällöin olisi hyvä löytää sanalle vastineita muualtakin uralilaisesta kielikunnasta.

'Kohouman' merkityksestä on periaatteessa voinut kehittyä (esimerkiksi 'paukaman' merkityksen kautta) 'nuppu, nuppi' ja edelleen 'kukka' sekä itämerensuomalaisella että balttilaisella taholla (vrt. lt. *kukė* 'kepin nuppi', lv. *kuksis* 'kukka') rinnan, mutta todennäköisempää kuitenkin on, että *kukka* ~ *kukku* 'nuppu, nuppi' (> sm. 'kukka') on erillinen balttilainen laina. Tällöin sen lähtömuodon lähin vastine on liettuan *kukas* ~ *kuk|medis* ~ *kuka|medis* ~ *kuko|medis* 'euroopanmarjakuusi (Taxus baccata)' (LKŽ). Yhdyssanaa *kuk|medis* (*medis* 'puu') ei voi tulkita 'kyykkypuuksi' tai 'käyräksi puuksi', vaikka marjakuusi ei Pohjois-Euroopassa kovin korkeaksi kasvakaan: laji on luonnossa pensasmaisenakin suorarunkoinen (Ranta 1997). Marjakuudessa silmiinpistäväntä ovat pienet kirkkaanpunaiset marjakävyt, joista se ilmeisesti on saanut nimensä mm. venäjässä (*мис ягодный*) ja suomessa. Onkin todennäköistä, että balttilaisen **kuka*-muodon yksi merkitys on ollut 'nuppu, nuppi, marjakäpy' ja sekin on lainautunut kantasuomeen muodossa **kukka*. Suomen murteissa kutsutaan *kukkalatvaksi* kuusta, jonka latvassa on punaisia kävyn alkua (SMS). Viron murteissa taas on *kukerpuu* happomarjan tai kuusaman, *kukerkuusk* taas kuusaman, mustamarjakanukan ja peltokortteen nimityksenä (EMS). Näitten pensaanimien motivaationa on Mägistē (EEW) pitänyt *kukan* aiempia merkityksiä. Happomarjan ja kuusaman marjat muistuttavatkin ulkonäöltään marjakuusen marjakäpyjä. Ehkäpä peltokortteenkin *kuker-* voi liittyä sen kevätverson päässä olevaan käpymäiseen itiötähkään.

Balttilaiskielissä ei *kuk*-kantaisia sanoja ole varsinaisen kävyn merkityksessä, joten vs. *kukk* ja ly. *kukkuraiñe* 'käpy' edustanevat myöhempää itämerensuomalaista merkityksenkehitystä aivan yhtä lailla kuin 'kukka'. Vastaava kehitys on tapahtunut myös mordvassa, mikäli mkš. *pičā-koka* 'männynkäpy' on lainaa samasta kba. **kuka*-vartalosta. Paasonen (MdWb s.v. *koka*) kuitenkin esittää sen mahdollisena johdoskorrelaattina kenties venäläisperäiselle ja hoivakieliselle sanalle ers. *koko*, mkš. *koku* 'muna'.

4. Edustus lyhyen vokaalin jäljessä: yksittäisklusiilitapaukset

Sanojen *vakka* ja *ratas* ohella hyvin todennäköisiä geminaattaedustuksia ovat siis *huttu*, *kukka* ~ *kukku*, *kääppä* ja *makka*-. Lyhyen vokaalin jäljessä lähtökielen tenuis-klusiilia näyttää kuitenkin paljon useammassa lainassa edustavan yksittäisklusiili.¹⁶

sm. *ativo* 'perhejuhla; appela; tytär vierailulla' < kksm. **atejva-* ← kba. **ateiv(j)ā* > lt. *ateiva* ~ *ateivis* (Kalima 1939–40)

sm. *ketara* 'kaplas' < kksm. **ketara* ← kba. **ketVra-* > lt. *sketeras* ~ *ketera* (Būga 1908: 72)

sm. *kypärä* < kksm. **kepärā*¹⁷ ← kba. **kepurjā* > lt. *kepurė* (Donner 1884: 270)

sm. *lapio* < kksm. **lapejta-* ← kba. **lāpetā* > lt. *lopeta* (Donner 1884: 266)

sm. *latu* ~ murt. *latua*, *latva* < kksm. **latVka* ← kba. **lataka-* > lt. *latakas* (Sammallahti 1977: 124)

sm. *nepaa* < kksm. **nepata* ← kba. **nepātja-* > lt. *nepotis* (BFB 203)

sm. *rainta* < kksm. **rakenta* ← kba. **rakanda-* > lt. *rakandas*

sm. *toe* 'kalapato' < kksm. **tokeši* ← kba. **takis* > lt. *takišys*, lv. *tacis* ~ *tace*, pr. *takes* (BFB 226)

sm. *ätelä* 'odelma' < kksm. **ätelā* ← kba. **atāla-* > lt. *atolas* (BFB 159–160)

sm. *äes* < kksm. **ākesi* ? ← kba. **ekēt-* > lt. *ekėčios* ~ *akėčios* (Donner 1884: 263)

sm. *mākärä* < kksm. **makara* ← kba. **makar-*, vrt. lt. *makatas* ym. (Koivulehto 1999: 11–12)

sm. *mytysi* 'lakki, päähine' ? ← lt. *muturas* (Toivonen 1917: 87)

sm. *hako* < kksm. **šako* ? ← kba. **šakā* > lt. *šaka* (Weske 1890: 169, 205)

sm. *lapa* < kksm. **lapa* ? ← kba. **lāpā* t. *lap-* > lt. *lopa* t. *lapas* (Koivulehto 1990: 152)

va. *upa*, vi. *uba* 'papu' < kksm. **upa* ? ← kba. **pupā* > lv. *pupa*, lt. *pupa* (Būga 1908: 87)

sm. *kavuta*, murt. *kapua* < kksm. **kapu-* ← kba. **kāp-* > lt. *kopti* (Koivulehto 2016: 459)

On merkille pantavaa, että 12 nominia 15:stä palautuu kolmitavuiseen lähtömuotoon. Varmuudella balttilaisperäisiä näistä on seitsemän: *ativo*, *ketara*, *kypärä*, *lapio*, *nepaa*, *rainta*, *toe* ja *ätelä*. Sanan *latu* (? < kksm. **lataka*) lähtömuodon vastineina pidetyt lt. *latakas* 'lätäkkö; kouru, oja' ja lv. *lataka* 'räystäskouru' saattavat olla slaavilaista lainaa (SEJL s.v. *latakas*). Yksinomaan Gananderilta (1786–87) tavatun sanan sm. *mytysi* 'lakki, päähine' *i*-vartalo taas vihjaa nuorehkosta iästä. Samaan viittaa myös semantiikka, sillä vaatekappaleitten nimet uusiutuvat yleensä nopeasti. Jo SKES onkin selittänyt sanan skandinaavisena lainana.

Äes voi olla paitsi balttilaista myös germaanista alkuperää (Koivulehto 1971: 591). Sen äänteellistä suhdetta liettuan plurale tantum -sanoihin *ekėčios* ~ *akėčios* 'äes' < kba. **ekēt-jā-* muistuttaa sanan sm. *oas* (~ *oka*) 'piikki, väkä; vihne' (< kksm. **okasi*) suhde liettuan sanaan *akuotas* 'hedelmän kuori; oka, ora, ruoto' < kba. **ak-ōt-a-* (lt. sanan ieur. vastineista ks. LEW s.v. *akstinas*). Jo Thomsen (BFB 157) selitti yleisitämerensuomalaisen *oas*-sanana balttilaiseksi lainaksi, mutta Kalima jätti sen tuntemattomasta syystä pois suomenkielisestä balttilaiskontakteja käsittelevästä oppikirjastansa eikä sitä sittemmin ole mainittu balttilaislainana. Sekä *äes*- että *oas*-sanana balttilainen alkuperä edellyttää kolmannen tavun *-t(j)V*-aineuksen morfologista substituutiota kantasuomen lainasubstantiiveilla tavallisen *-si*-päätteen avulla. Äänteellisesti lähin *-ta*-pääteaine saattoi assosioitua niin vahvasti adjektiivikategoriaan, ettei sopinut lainasubstantiivien päätteeksi. Muita ongelmia kummassakaan lainaselityksessä ei ole.

Mahdollinen balttilaislaina on vielä sm. *mākärä*, vrt. lt. *makatas* ~ *mašalas* id., lv. *masals* ~ *masala* 'pieni sääski t. kärpänen'. Sanalla on vastineita sekä itämerensuomalaisissa että saamelaiskielissä, ja jälkimmäisten perusteella on aiempi muoto ollut takavokaalinen **makara* (SSA). Balttilaisperäisyys on lähtömuodon tarkan vastineen puuttuessa hieman epävarmaa. Balttilaisilla sanoilla on todennäköisiä vastineita arjalaisella taholla (Fraenkel LEW s.v. *makatas*). Kaikki tavatut indoeurooppalaiset vastineet palautuvat kolmitavuihin lähtömuotoihin, joten ksm. *-ra* substituoi mahdollisessa lainassa ilmeisesti lähtömuodon lopputavun.

Kaksitavuisia nomineita on luettelossa vain kolme, *hako*, *lapa* ja va. *upa* = vi. *uba*. Yleisitämerensuomalainen *hako* ei välttämättä liity liettuan sanaan *šaka* 'oksa, haara', johon se yleensä lainana yhdistetään (Junttila 2015b: 92). Jo Thomsen (BFB 244) on esittänyt toista mahdollista balttilaista lähtösanuetta, johon kuuluu lt. *žagaras* 'kuiva oksa'. Se on Fraenkelin (LEW) mukaan johdos 'suovaa' ja 'kekoa, kasaa' merkitsevistä sanasta *žagas* ja sen yhteyteen saattaa kuulua myös lv. *zega* 'ruumis, vartalo (Rumpf eines Menschen)'. Lätin sana on aiemmin voinut merkitä 'runkoa' (vrt. sm. *runko* = ers. *рунго* 'vartalo'), jolloin balttilaisen sanueen taustalla näkyy sama merkityksen kahtiajakoisuus, joka *hako*-pesyeellä on edelleen: kaikkialla itämerensuomalaisissa kielissä tavattavien merkitysten 'havupuun oksa' ja 'neulanen' ohella tavataan kieliperheen itäisellä sivustalla yleisimpänä merkityksenä 'lahonnut t. vettynyt puu'.

Yleisitämerensuomalaiselle *lapa*-sanalle SSA abstrahoi perusmerkitykseksi 'pitkulaisen esineen leveä ja litteä pää'. Koivulehto (1990: 152) on esittänyt sen lähtömuodon vastineeksi liettuaista sanoja *lapas* 'lehti; metallilevy; kirje' ja *lopa* 'tassu,

16. Aiemmin käsittelemättä jääneitä, mutta hylättäviä etymologioita on viisi. Neljässä semanttinen yhteys on liian hatarat: sm. *räpylä* ← lt. *replioti*, *replinti* 'ryömiä, madella' (Hummelstedt 2001: 126), sm. *vakahainen* 'vauva' ← *vaka-* ← ba, vrt. lt. *voka* 'viljamitta', *voka* 'kansi' (Koivulehto 2000: 116), vi. *vidu* 'hämy, hämää' (EES) ← lt. *švytėti* 'loistaa' ja sm. *Tapio* ← pr. *Tapio(w)* (nimi) (Blažek 2004: 190–191). Äänteellisistä syistä mahdoton on vi. *näägutama* 'motkottaa; näykkii' ← lt. *šnekėti* 'jutella' (Mägiste; julkaissut Vaba 2002a: 32). Kaikki liettuan *šn*-alkuiset sanat ovat nuoria: Smoczyński (SEJL) pitää jokaista mainitsemaansa *šn*-sanaa onomatopoeettisena.

Olen äskettäin (Junttila 2016: 223) esittänyt myös etymologiaa ksm. **paka* (josta > sm. *paitsi*) ← ba. **baka-* > ven. *бок* 'kylki' parannuksena Koivulehdon (2008: 314–315) esittämään slaavilaisetyymologiaan (ims. ← msl. **бокъ*). Koivulehdon selitys ei kuitenkaan olisi parannuksia tarvinnut, sillä sen ongelmana pitämäni päätevokaalin *ɤ* edustus on Däbritzin (2015: 13) tuoreen tutkimuksen mukaan vain joka kahdeksannessa slaavilaislainassa "odotuksenmukainen" ims. *u* ~ *ü*: myös *a* on suhteellisen tavallinen edustus. Näin ollen sm-ka-ly **paka-* selittyy parhaiten slaavilaisperäisenä.

17. Labialisaatiokehityksen **kepärä* > **kūpärä* on hyvin perustellut Koivulehto (1983: 124).

käpälä'. Derksenin (EDBIL) mukaan nämä sanat eivät kuitenkaan alun perin liity yhteen (vrt. alla) eikä kummankaan semantiikka sovi kovin hyvin *lapan* vastineineen. Korkeintaan johdoksen *lapanen* 'kinnas' merkityksessä voi olla balttilaista vaikutusta. Lähisukukielten ohella *lavan* levikki ulottuu tunnetusti myös itäsaameen. Kantasuomeen rekonstruoitava lähtömerkitys lienee sama kuin inarinsaamen vastineella *lyepi* 'lapaluun kohta hartiassa' (SSA). Aikio (2015: 13) on hiljattain osoittanut sen vastineeksi myös mansin sanan *lūp|lā* 'lapaluu', joten sanaa on pidettävä balttilaiskontakteja vanhempana.

Va. *upa* ja vi. *uba* 'papu' palautuvat lähtömuotoon **upa*, jonka yhdistäminen balttilaisiin 'papia' merkitseviin sanoihin lt. lv. *pupa* on oletetun alkukonsonantin kadon takia hyvin epävarmaa. Niissä ei siis kummassakaan ole varmaa balttilaisen tenuiksen edustusta.

Lopuksi yksittäisklusiiliedustus on koko pohjoisessa itämerensuomessa tavattavassa *kapV*-verbikannassa. Sen balttilainen alkuperä on semantiikan puolesta ongelmaton. Suomen murteissa sanojen *kavuta*, *kavata*, *kapia* ja *kapua* merkitys on 'kiivetä, nousta; heittäytyä (kaulaan)'. Lyydissä ja vepsässä *kabuta* merkitsee 'syleillä'. Suomesta vepsään saakka on levinnyt myös *-ahta*-momentaanijohdos merkityksessä 'hypähtää; nousta pystyyn; ilmestyä äkkiä' (SSA s.v. *kavuta*, *kavahtaa*). Lt. *kopti* merkitsee 'nousta, kiivetä', lv. *kāpt* 'nousta; mennä'. Koivulehto (2016: 459, Kallion ylös kirjaamana) pitää todennäköisimpänä laina-asuna vartaloa **kapu-*, sillä *UdA*-vartaloiset supistumaverbit kuuluvat vasta baltt. lainasanoja nuorempiin sanastokerostumiin. Lainavartalona on kuitenkin saattanut olla myös **kapat-* (vrt. esim. sm. *temmata* ← kba. **temp-*), sillä balttilaisessa verbin preesensmuodossa ei *u*-ainesta ole (lt. prees. *kopa* ~ *kopi*, lv. *kāpj*).

Yhtäällä seitsemän varmaa ja kaksi epävarmaa yksittäisklusiiliedustusta kolmitavuisissa nominivartaloissa sekä toisaalla neljä hyvin todennäköistä geminaatiedustusta kaksitavuisissa nominivartaloissa puhuvat sen puolesta, että tavuluku määrää balttilaisen lähtökielen sanansisäisen tenuiksen edustuksen lainanomineissa lyhyen vokaalin jäljessä. Tämä edellyttää kuitenkin *rattaa*n poikkeukselliselta vaikeuttavan geminaatan selittämistä erikseen. Siihen pyrin alla ennen loppupäätelmää.

5. Indoeurooppalainen laryngaali geminaatiedustuksen selittäjänä

Ylempänä mainitsemieni balttilaiskielten sanojen lt. *ratas*, lv. *rats* 'pyörä, ratas' arjalaisten vastineitten mint. *ratha-* ja av. *raθa-* '(sota)vaunut' sisäkonsonantti osoittaa, että sanan vartaloon on kantaindoeuroopassa rekonstruoitava juuren **rot-* (EDPG, EDBIL **Hrot-*) ja teemavokaalin **-o-* väliin laryngaali *h₂*. Täten ainakin arjalaiset muodot palautuvat todennäköisesti **rot-h₂-o*-asuiseen edelleenjohdokseen *-eh₂-feminiinistä* **rot-eh₂-*, jota edustaa lat. *rota* 'pyörä', kuten Mayrhofer (EWAia II 429–30) esittää. Kroonen (EDPG s.v. *rapa-*) rekonstruoi sekä arjalaisten, balttilaisten että germaanisten sanojen taustalle saman johdoksen **Hrot-h₂-o-*, Derksen (EDBIL s.v. lt. *ratas*) taas mainitsee vain rekonstruktiot **Hrot-o-* ja **Hrot-eh₂-*.

Mikään ei käsittääkseni estä Kroonenin tavoin tulkitsemasta myös balttilaisia sanoja johdoksen **Hrot-h₂-o-* jatkajiksi. Perinteisesti kantaindoeurooppalaisten laryngaalien ei ole katsottu säilyneen kantabalttiin saakka, mutta Derksen (EDBIL 30) rekonstruoi niitten jatkajaksi kantabaltoslaaviin glottaaliklusiilin *ʔ*. Itämerensuomen balttilaisperäisessä sanastossa ei siitä toistaiseksi ole löydetty jälkiä (Kallio 2008: 267). Koska balttilaisen tenuisklusiilin säännöllinen edustus näyttää olevan itämerensuomen yksittäisklusiili ainakin kolmitavuisissa lainavartaloissa, näyttää mahdolliselta selittää kksm. **rattasi*-muodon geminaatta-*t* kantaindoeuroopan *-th₂-*yhtymän balttilaisen jatkajan substituuksi, oli tämän jatkajan jälkikomponentti sitten glottaaliklusiili tai jokin muu konsonantti.

Tämä tulkinta jää jonkin verran hypoteettiseksi, kunnes vastaavia jälkiä laryngaaleista löydetään muista kantasuomen balttilaislainoista. Sm. *vakan* lähtömuodon takana on Derksenin (EDBIL s.v. lt. *vokas*) rekonstruktion mukaan kbsl. **wóʔko*, mutta toisaalta *kääppä*-sanan lähtömuodosta (EDBIL s.v. lt. *kapas*) ei laryngaalin jatkajaa löydy. Yllä mainittuja *makka-* ja *kukka-*kantojen lähtömuotoja ei Derksen ole ottanut sanakirjaansa lainkaan. Näin suppean aineiston pohjalta ei kantaindoeuroopan laryngaalin vaikutuksesta kaksitavuisien balttilaislainojen sanansisäisten klusiilien edustukseen voi sanoa mitään kovin varmaa.

Laryngaalin jäljeksi voisi ensi näkemältä tulkita geminaatan sanassa *lappa* 'litteä metallilevy, laatta' (Ganander 1786–87), joka on äänteellisistä syistä erotettava etäsukukielten 'litteätä' merkitsevästä samankuuloisista sanoista (vrt. Kulonen 1986) ja jolle ehdotettua germaanista etymologiaa LägLoS ei pidä todennäköisenä. Äännesuhde sm. *lappa* ~ *lapio* tuo nimittäin mieleen Derksenin (EDSIL s.v. *lāpa*, EDBIL s.v. lt. *lopa*) näennäisenä pitämän yhteyden ieur. **leh₂p-* ja *lep*-juurten baltoslaavilaisten jatkajien välillä, sillä kummastakin juuresta johdetut muodot, kbsl. (Derksen) **laʔpVtaʔ* > **lāpVtā* (> lt. *lopeta*) ja kbsl. (Derksen) **lapVtaʔ* > **lapVtā* (> ven. *лоната*) ovat *lapi*on originaaleina mahdollisia. Tällainen tulkinta on kuitenkin semanttisesti ongelmallinen. Ieur. **leh₂p*-juureen (> kbsl. **laʔpaʔ*) Derksen liittää baltoslaavilaisten kielten sanat lt. *lopa*, lv. *lāpa*, ven. *лана* jne., joitten merkitys 'kämpälä, tassu' ei sovi lainkaan sm. *lapan* kanssa yhteen, vaan tuo mieleen *lapan*-kantaisen *lapasen* (vrt. yllä).

Lappa on silti balttilainen laina, sillä sen lähtömuodoksi sopii mainiosti Derksenin (EDBIL) laryngaalittomaan *lep*-juureen liittävä lt. *lapas* 'lehti; metallilevy; kirje', *lapa* 'metallilevy', lv. *lapa* 'lehti, paperiarkki'. Metallurgiaan liittyvien kulttuurisanojen balttilaisperäisyyttä on pidetty epävarmana (*rauta*, *viikate*, *karta*, vrt. Junttila 2012: 287), mutta näkemystä on uuden monitieteisen tutkimuksen valossa (vrt. erityisesti Lang 2016) syytä tarkistaa. Suomen murteissa *lappa* tavataan yhdys-sanassa *lappavyö* 'helavyö, naisten ja miesten nahkavyö, johon on pujotettu metallisia heloja eli solkia eli lappoja' (Suomalaiset kansallispuvut). Suomen sanan itäisten vastineitten ink. *lappa* 'vyö; kaulapanta', ka. *lappa*, ly. *lapp* 'silmutka; vyön tai hihnan solki' (SSA) merkitysten taustalla lienee myös 'helavyön lappa'. Sanasta on varmaankin johdettu 'litteätä' merkitsevä adjektiivi ka. *lapakka*, ve. *lapak* ja ehkä jopa samanmerkityksinen vi. vs. *lapik*, elleivät nämä liity toiseen, 'kylkeä' merkitsevään

lappea ~ *lape* -sanueeseen. Ei myöskään ole mahdotonta, että sm. ink. ka. *läppä* 'pieni levy t. liuska, joka toisesta reunastaan kiinnitettynä toimii jnk aukon sulki-mena, kansi, luukku' saamen vastineineen (psaa. *leahppi* 'rintaläppä jolla peitetään peskin kaula-aukko') (SSA) olisi alun perin *lappa*-sanana etuvokaalistunut variantti.

Kun lainaa kantabaltin muodosta **lapa-* ~ **lapā* ei olekaan sm. *lapa*, vaan sm. *lappa* vastineineen, näyttää vahvasti siltä, että kaksitavuisten balttilaislainten geminaattaklusiili ei tarvitse selitykseen lähtökielessä säilynyttä laryngaalia. Kolmitavuinen **rattasi*-vartalon selittäjänä se on mahdollinen, mutta on otettava huomioon myös yksinkertaisempi selitys: lainan lähtömuoto oli kaksitavuinen **ratas*, kaikki muut tässä mainitut kolmitavuiset lainanominit taas voidaan palauttaa kolmitavuihin balttilaisiin lähtömuotoihin. Klusiilien substituution on siis saattanut määrätä pikemminkin lähtö- kuin kohdekielen sanavartalon tavumäärä.

6. Päätelmät

Balttilaisen lähtökielen soinnittoman klusiilin edustus oli keskikantasuomessa 13 varmassa, seitsemässä todennäköisessä ja kuudessa mahdollisessa lainassa. Lainaetymologioista kaksi (sm. *kukka-* ~ *kukku-* ja *lappa*) on aivan uusia ja kolme (sm. *oas*, vi. *hakata* ja vs. *nakadaq*) uudelleen perusteltuja. Aiemmat balttilaisetymologiat sanoille *kukkura*, *lapa*, *mytyri* ja *patistaa* olen hylännyt.

Verbivartalot (1–5)

**kapa-t* ~ **kapu-* ← kba. **kāp-*
*?*šakka-t* ← kba. **šāk-*
*?*nakka-t* ← kba. **in-šāk-*
*??*mat-* ← kba. **mat-*
*??*mät-* ← kba. **mat-*

Kaksitavuiset nominit (3–8)

**kukka* ~ **kukku* ← kba. **kuk|a-/ā-* (ehkä kahdesti lainautunut)
**lappa* ← kba. **lap|a-/ā*
**vakka* ← kba. **vāk|ā/-a-* (< **va?ka(?)*)
*?*käppä* ← kba. **kapa-*
*?*makka* ← kba. **maka-*
*?*šuttu* ← kba. **šut|u-*
*??*šako* ← kba. **šakā*
*??*upa* ← kba. **pupā*

Kolmitavuiset nominit (9–13)

**rattasi* ← kba. **ratas* < **rat?as*
**atejvV* ← kba. **ateiv(j)ā*
**kepärä* ← kba. **kepurjā*
**ketara* ← kba. **ketVra-*
**lapejtV* ← kba. **lāpetā* t. **lapetā*
**nepata* ← kba. **nepātja-*
**rakenta* ← kba. **rakanda-*
**tokeši* ← kba. **takis* t. *takiša-*
**ätelä* ← kba. **atāla-*
*?*makara* ← kba. **makar|a-/ā*
*?*okasi* ← kba. **akōt-*
*??*latVka* ← kba. **lataka-*
*??*akesi* ← kba. **ekēt-*

Kaikissa varmoissa ja todennäköisissä lainanomineissa tenuisklusiilia edustaa geminaatta kaksitavuisissa ja yksittäisklusiili kolmitavuisissa nominivartaloissa. Mistä jakauma johtuu? Geminaattaklusiili tuskin on ollut kolmitavuisissa sanavartaloissa mahdoton missään tunnetussa suomen esimuodossa. Kantasuomen kolmitavuiset perintösanat olivat kaikki johdoksia kaksitavuisista sanakannoista, eikä johdinten esiintymiselle ole esitetty mitään kantojen konsonanttikeskuksiin liittyviä ehtoja. Lähtökielen soinnillisuusoppositio ei siis edustukaan odotuksenmukaisesti kohdekielen pituusoppositioina kaikissa niissä asemissa, joissa se lainausajankohtana oli mahdollinen.

Balttilaisen lähtökielen liikkuvaan sananpainoon klusiiliedustus ei myöskään näytä liittyvän. Derksenin (EDBIL 6) mukaan kantabaltoslaavissa alkupainoisiksi palautuvat liettuan painotusluokkien 1 ja 2 sanat, liikkuvapainoisiksi taas painotusluokkien 3 ja 4 sanat. Luokkien 1 ja 2 välinen ero liittyy liettuan sisäiseen äännekehitykseen, samoin luokkien 3 ja 4 välinen ero. Kantasuomeen kaksitavuisina lainautuneitten sanojen lähtömuodon vastineista *lapas* (2) on LKŽ:n mukaan alkupainoinen, *kapas* (2/4), *makas* (2/4) ja *vokas* (1/3) joko alku- tai liikkuvapainoisia. Kolmitavuisina lainautuneitten sanojen lähtömuodon vastineista *kepurē* (2), *rakandas* (2) ja *ratas* (2) ovat alkupainoisia, *sketeras* ~ *ketera* (3b) ja *takišys* (3b) liikkuvapainoisia, *akuotas* (1/3/3b), *ateivis*, *-ys* (2/3b), *atolas* (1/3) ja *lopeta* (1/3a) joko alku- tai liikkuvapainoisia. Horjuntaa liettuan painotuksissa on siis paljon, mutta senkään antaman liikkumavaran sisällä ei ole mahdollista rekonstruoida sääntöä, joka määräisi klusiiliedustuksen kantasuomen balttilaislainoissa.

Luultavasti löytyneen substituutiosäännön takana onkin kohdekielen puhujien kokonaisvaikutelma lähtökielen sanojen kestosta: sen kolmitavuisten sanojen kaksi ensimmäistä tavua kuultiin lyhyempänä kokonaisuutena kuin sen kaksitavuiset sanat. Kaksitavuisten balttilaisten nominivartaloitten keston substituomiseen käytettiin geminaattasubstituutiota. Tulkintaa tukee horjunta verbivartaloitten edustuksessa:

kun niihin lainattaessa liittyi kantasuomalainen verbinjohdin, ei keston substituoi-miseen tarvittu lisäkeinoja.

Kantasuomen samanaikaisiin germaanisiin lainoihin ei sama substituutiosääntö välttämättä päde: asia jää tulevan lainasanatutkimuksen selvitettäväksi.

Kielten lyhenteet

av.	avesta	mint.	muinaisintia
ba.	baltti(lainen)	mkš.	mokša
eng.	englanti	mksl.	muinaiskirkkoslaavi
ers.	ersä	mksm.	myöhäiskantasuomi
go.	gootti	msk.	muinaisskandinaavi
ieur.	kantaindoeurooppa	msl.	muinaisslaavi
ims.	itämerensuomi	pl.	puola
ink.	inkeroinen	pr.	muinaispreussi
ka.	karjala	psaa.	pohjoissaame
kba.	kantabaltti	sa.	saksa
kbsl.	kantabaltoslaavi	saBa.	baltiansaksa
kgerm.	kantagermaani	skr.	sanskrit
kksm.	keskikantasuomi	sm.	suomi
kro.	kroaatti	tšek.	tšekki
ksm.	kantasuomi	ukr.	ukraina
lat.	latina	va.	vatja
li.	liivi	ve.	vepsä
liSa	salatsinliivi	ven.	venäjä
lt.	liettua	vi.	viro
lv.	latvia eli lättilä	vksl.	varhaiskantaslaavi
ly.	lyydi	vs.	eteläviro
ma.	mari	žem.	žemaitti

Lähteet

- Aikio, Ante 2000: Suomen *kauka*. – *Virittäjä* 104: 612–614.
- Aikio, Ante 2012 = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte: On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (toim.), *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. SUST 264: 227–250.
- Aikio, Ante 2015 = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte: Studies in Uralic etymology IV: Ob-Ugric etymologies. – *Linguistica Uralica* LI: 1–20.
- Anttila, Raimo 1997: Affective vocabulary and borrowing: Finnish *pirskottaa* ‘sprinkle’ and *patistaa* ‘urge, prod’. – *Journal of Finnish Studies* 1: 2: 111–114.

- Bednarczuk, Leszek 1976: Zapożyczenia ugrofińskie w językach bałto-słowiańskich. – *Acta Baltico-Slavica* IX. Wrocław – Warszawa – Kraków: Polska Akademia Nauk. 39–64.
- BFB = Thomsen, Vilhelm 1890: *Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) sprog: en sproghistorisk undersøgelse*. København: Blanco Lunos.
- Blažek, Václav 2004: Balto-Fennic mythological names of Baltic origin. – *Baltistica* XXXIX: 189–194.
- Būga, Kazimieras 1908: *Aistiški studijai. Tyrinėjamai lygintijo prūsų, latvių ir lietuvių kalbomoksljo srityje: I-oji dalis*. Peterburgas: Imperatoriškosjos Mokslų Akademijos Spaustuve.
- Būga, Kazimieras 1912: Lituanica. – *Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наук* XVII: 1: 1–49.
- Donner, Otto 1884: Über den Einfluss des Litauischen auf die finnischen Sprachen. – *Techners Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft* I: 257–271.
- Däbritz, Chris Lasse 2015: Die Entwicklung des urslavischen und spätgemeinslavischen Vokalsystems: eine phonetische Analyse anhand slavischer Lehnwörter in ostseefinnischen Sprachen. – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 39: 1–36.
- EDBIL = Derksen, Rick 2015: *Etymological dictionary of the Baltic inherited lexicon*. Leiden Indo-European etymological dictionary series 13. Leiden – Boston: Brill.
- EDPG = Kroonen, Guus 2013: *Etymological dictionary of Proto-Germanic*. Leiden – Boston: Brill.
- EES = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar (toim.) 2012: *Eesti etimoloogia-sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EEW = Mägiste, Julius 1982–83: *Estonisches etymologisches Wörterbuch* I–XII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- EKNr = Peeter Päll & Marja Kallasmaa (toim.) 2016: *Eesti kohanimeramat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EMS 1994–(2016) = *Eesti murrete sõnaraamat* 1–(27). Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- EWaia = Mayrhofer, Manfred 1992–2001: *Etymologisches Wörterbuch des Altindiarischen* I–III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Ganander, Christfrid 1786–87: *Nytt Finskt Lexicon* 1–3. Käsikirjoitus: näköispainos Porvoo – Helsinki 1937–40.
- GSI = Thomsen, Vilhelm 1869: *Den gotiske sprogklassen indflydelse på den finske. En sproghistorisk undersøgelse*. København: Den Gyldendalske boghandel.
- Hakulinen, Lauri 1948: *Kukka*-sanasta ja sen sukulaisista. – *Virittäjä* 52: 111–116.
- Hummelstedt, Christer 2001: Kommentti: Osmo Nikkilä, Lainat ja ekspressiivisyys ruotsalaisten lainasanojen valossa. – Juha Leskinen (toim.), *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 124–130.
- IEW = Pokorny, Julius 1959–65: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Bern – München.
- Junttila, Santeri 2012: The prehistoric context of the oldest contacts between Baltic and Finnic languages. – Riho Grünthal & Petri Kallio (toim.), *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST 266: 261–296.
- Junttila, Santeri 2015a: Proto-Finnic loanwords in the Baltic languages? An old hypothesis revisited. – Santeri Junttila (toim.), *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Uralica Helsingiensia 7. Helsinki. 12–37.

- Junttila, Santeri 2015b: *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Junttila, Santeri 2016: Die baltisch-slawische Frage im Lichte der alten baltischen Lehnwörter des Ostseefinnischen. – *Baltistica* LI: 217–238.
- Kalima, Jalo 1939–40: Fi. *ativo*. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 26: 211–214.
- Kallio, Petri 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. SUST 253: 229–249.
- Kallio, Petri 2008: On the ‘Early Baltic’ Loanwords in Common Finnic. – *Evidence and counter-evidence: Essays in honour of Frederik Kortlandt* 1. Balto-Slavic and Indo-European linguistics. Amsterdam – New York. 265–277.
- Kallio, Petri 2012: The prehistoric Germanic loanword strata in Finnic. – Riho Grünthal & Petri Kallio (toim.), *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. SUST 266: 225–238.
- Kallio, Petri 2015: The stratigraphy of the Germanic loanwords in Finnic. – John Ole Aske-dal & Hans Frede Nielsen (toim.), *Early Germanic Languages in Contact*. North-Western European Language Evolution Supplement Series 27. Amsterdam – Philadelphia. 23–38.
- KEWA = Mayrhofer, Manfred 1956–80: *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen* I–IV. Heidelberg: Carl Winter – Universitätsverlag.
- KKS 1968–2005 = *Karjalan kielen sanakirja* I–VI. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koivulehto, Jorma 1971: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen I. – *Neuphilologische Mitteilungen* 72: 577–607.
- Koivulehto, Jorma 1972: Germanisch-finnische Lehnbeziehungen II. – *Neuphilologische Mitteilungen* 73: 575–628.
- Koivulehto, Jorma 1977: Lainasanatutkimuksesta. – *Kielitieteen päivät Helsingissä II.–12. helmikuuta 1977. Esitelmien ja raporttien tiivistelmät*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 22–25.
- Koivulehto, Jorma 1983: Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa. – *SUSA* 78: 107–132.
- Koivulehto, Jorma 1990: Zu den ältesten Kontakten zwischen Ostseefinnisch und Balto-Slavisch. Kommentar zum Vortrag von Tiit-Rein Viitso. – *Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristi-kongressissa Debrecenissä 27.8. – 1.9.1990*. Helsinki: Valtion Painatuskeskus. 148–153.
- Koivulehto, Jorma 1999: *Verba mutuata. Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis relinquerint*. SUST 237.
- Koivulehto, Jorma 2000: Reflexe des urbaltischen *ā in baltischen Lehnwörtern des Ostseefinnischen. – *Linguistica Baltica* 8: 103–124.
- Koivulehto, Jorma 2006: Wie alt sind die Kontakte zwischen Finnisch-Ugrisch und Balto-Slavisch? – Juhani Nuorluoto (toim.), *The Slavization of the Russian North. Mechanisms and Chronology*. Slavica Helsingiensia 27. Helsinki. 179–196.
- Koivulehto, Jorma 2008: Frühe slavisch-finnische Kontakte. – *Studies in Slavic and General Linguistics* 32: 309–321.
- Koivulehto, Jorma 2016 = Sampsa Holopainen, Petri Kallio & Janne Saarikivi (toim.): *Verba vagantur. Jorma Koivulehto in memoriam*. SUST 274.
- Kulonen, Ulla-Maija 1986: *Lape ja lappea*. – *Virittäjä* 90: 441–444.

- Lang, Valter 2016: Early Finnic–Baltic contacts as evidenced by archaeological and linguistic data. – Valts Ernštreits & Karl Pajusalu (toim.), *Studies on Livonian* II. ESUKA/JEFUL 7. 11–38.
- LEW = Fraenkel, Ernst 1955–65: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Göttingen.
- LKŽ 1941–2002 = *Lietuvių kalbos žodynas* I–XX. Vilnius.
- LägLoS = Kylastra, Andries Dirk & Hahmo, Sirkka-Liisa & Hofstra, Tette & Nikkilä, Osmo 1991–2012: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen* 1–3. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- MdWb 1990–99 = *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch* 1–6. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Helsinki.
- ME = Jānis Endzelīns (toim.) 1923–32: *K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīca* I–IV. Rīga: Kultūras fonds.
- Nikkilä, Osmo 1982: Wörter für ‘Körper’ germanischen Ursprungs im Ostseefinnischen. – *Советское финно-угроведение* XVIII: 251–260.
- Norvik, Miina, Piret Piiraja & Külli Prillop 2014: Verbi *hakkama* tähendusnihked eesti ja liivi keeles. – *Keel ja Kirjandus* 57: 631–646.
- Orrman, Jaakko 1993: Mahdollisia balttilaisia etymologioita: *haitta, huttu, rovio*. – *Virittäjä* 97: 99–101.
- Ranta, Pertti 1997: Euroopanmarjakuusi. – Terhi Ryttylä & Taina Kettunen (toim.), *Uhanalaiset kasvimme*. Helsinki: Suomen ympäristökeskus. 256–257.
- REW = Vasmer, Max 1953–58: *Russisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Heidelberg.
- Ruoppila, Veikko 1947: *Kotieläinten nimitykset suomen murteissa* 2. Helsinki.
- Sammallahti, Pekka 1977: Suomalaisten esihistorian kysymyksiä. – *Virittäjä* 81: 119–136.
- Schuster-Sewc, Heinz 1978: *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und nieder-sorbischen Sprache*. Bautzen: VEB Domowina-Verlag.
- SEJL = Smoczyński, Wojciech 2007: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny.
- SKES 1955–79 = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SKRK₄ = Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- SMS 1985–(2008) = *Suomen murteiden sanakirja* 1–(8). Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SSA 1992–2000 = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomalaiset kansallispuvut = Suomalaiset kansallispuvut -sivusto. Suomen Käsityömuuseum – Suomen kansallispukukeskus 2004. <<http://www.kansallispuvut.fi/sanasto.htm>> Viittauspvm?
- SUSA = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SVJa = Зайцева, М. И. & Муллонен, М. И.: *Словарь венского языка*. Ленинград: Наука.
- Toivonen, Yrjö Henrik 1917: Etymologisia huomioita. – *Virittäjä* 21: 81–87.
- Toivonen, Yrjö Henrik 1923: Ihmisestä, haamuista y. m. – *Suomi* V: 2: 368–379.
- Tunkelo, Eemil Aukusti 1949: Sanoista *navetta* ja *tavast*. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 29: 288–295.
- Uibo, Udo 2010: Etümoloogilisi märkmeid (VIII). – *Keel ja Kirjandus* 53: 45–52.

- Univere, Aili 1966: Põhja-eesti hakkama ja lõuna-eesti nakkama. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 1966: 109–23. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vaba, Lembit 1992: *A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra, Osmo Nikkilä, Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen.* – *Linguistica Uralica* XXVIII: 219–223.
- Vaba, Lembit 2002a: Julius Mägiste ja balti etümoloogiad. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 47: 23–38.
- Vaba, Lembit 2010: Tuhandeaastase keelekontakti lugu. – *Keel ja Kirjandus* 53: 548–552.
- VES = Sullõv Jüvä (toim.) 2002: *Võro-eesti synaraamat*. Tartu – Võro: Võro Instituut.
- Weske, Mihkel 1890 = Веске, М. П.: *Славяно-Финскія культурныя отношенія по даннымъ языка.* Извѣстія Общества археологii, исторii и этнографii при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ VIII: 1. Казань: Типографія Императорскаго Университета.
- VKS = Grünberg, Silja (toim.) 2013: *Vadja keele sõnaraamat*. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Markus Juutinen (Oulu)

Ščekoldinin vuoden 1894 koltansaamenkielisen Matteuksen evankeliumin kielestä

The Skolt Saami Gospel of Matthew was published in 1894 and translated by priest K. P. Ščekoldin who was a native speaker of Russian. Ščekoldin has been regarded as an expert of Skolt Saami. This article shows, however, that his translation suffers from various errors. Some of the mistakes, such as those found in the marking of consonant gradation, diphthongs, verbal agreement and negation, must be the result of his insufficient language skills. Other mistakes can be attributed to certain linguistic structures found in the source language, Russian. These include mistakes in verbal agreement, in the case marking of nominal arguments and complements and in the expression of possession and of questions. The influence of the source language can, of course, itself be a result of insufficient language skills. Despite the weaknesses in Ščekoldin's translation, it still is an important document of Skolt Saami: it was only in 1970s when the next written works of Skolt Saami were published.

I. Aluksi

Tässä artikkelissa luon katsauksen Paatsjoen seurakunnassa toimineen pappi Konstantin Prokopjevič Ščekoldinin (1845–1916) koltansaameksi kääntämän, vuonna 1894 julkaistun Matteuksen evankeliumin kieleen. Käännöksen pohjana on venäjänkielinen vuonna 1870 julkaistu Uuden testamentin ns. synodaalikäännös (NV 1870). Tämä käy ilmi monista lauseista, jotka on käännetty koltaksi sanasta sanaan mukailen venäjän muoto-oppia. Tarkastelen erityisesti käännöksen epäkieliopillisia seikkoja. Koska tekstissä on paljon erilaisia kielioppivirheitä, keskityn vain tavallisimpiin niistä ja pyrin osoittamaan, mistä ne johtuvat. Osoitan, että osa virheistä heijastelee venäjänkielistä alkutekstiä, kun taas osa johtuu vain Ščekoldinin puutteellisesta kielitaidosta.¹

Ščekoldinin kääntämä Matteuksen evankeliumi sekä pieni aapinen (1895) ovat vanhimmat koltansaameksi julkaistut pitkät tekstit ja samalla ensimmäiset tekstit, jotka on julkaistu muuhun kuin tieteelliseen tarkoitukseen. Ne eivät ole laajasti tunnettuja eikä niiden kieltä ole tarkemmin tutkittu. Matteuksen evankeliumi on kuitenkin sanastettu T. I. Itkosen Koltan- ja kuolanlapin sanakirjaan (1958), ja Ščekoldinin teokset on mainittu myös joissakin saamentutkimuksen perusteoksissa (ks. esim. Korhonen 1981: 64). Koltansaamen kieliyhteisössä on henkilöitä, jotka ovat tietoisia Matteuksen evankeliumin koltansaamenkielisestä käännöksestä, mutta se on joskus

1. Refereearvioijien lisäksi haluan osoittaa kiitokseni Jussi Ylikoskelle tärkeistä korjausehdotuksista sekä Max Wahlströmille avusta venäjän lauseiden glossauksessa.

sekoitettu kielentutkija Arvid Genetzin (1878) kiltinäsaameksi ja akkalansaameksi käännättämään evankeliumikäännökseen (Moshnikoff 2009: 59–60).

Saamelaiskielten ensimmäiset pidemmät tekstinäytteet on toimitettu kirkollisia tarkoituksia varten. Niitä voidaan käyttää varhaisina kirjallisina tutkimuslähteinä, vaikka niiden todistusarvoon täytyy suhtautua varauksellisesti. Käännöksille tyyppillisesti ne sisältävät usein suoraan lähdekielestä käännettyjä rakenteita sekä selvästi virheellisiä muotoja. Osittain tämä johtuu siitä, että kirkolliset tekstit on pyritty kääntämään mahdollisimman tarkasti lähtökielen mukaan tekstien pyhyiden takia. Itäsaamelaisten kielten tutkimuksen alalta on mainittava Ignác Halász, joka kirjoitti lyhyen venäjänsaamelaisten kielten kielioppinsa (1881) lähinnä Genetzin käännättämän Matteuksen evankeliumin pohjalta. Viime vuosina varhaisia saamelaiskielten kirkollisia tekstejä on tutkinut ainakin Eino Koponen (2010). Hän tarkastelee vuonna 1648 ilmestyneen kirkkokäsikirjan *Manuale Lapponicum* murrepohjaa sekä vaikutusta ruotsinlapin kirjakielen myöhempään kehitykseen. Nobufumi Inaba (2015) on tutkinut suomen dativigenetiivin alkuperää. Tutkimuksessaan hän hyödynsi suomen varhaisinta raamatunkäännöstä.

Artikkelini rakenne on seuraava: Luvussa 2 esittelen Matteuksen evankeliumin julkaissutta käännösinstituuttia, Ščekoldinin elämänhistoriaa sekä lyhyesti myös koltansaamen vanhimpia tekstilähteitä; luvussa 3 käsittelen Matteuksen evankeliumissa käytettyä ortografiaa ja sen puutteita; luvussa 4 esittelen virheitä, jotka selittyvät Ščekoldinin puutteellisella koltansaamen kielitaidolla; luvussa 5 esittelen venäjänkielisestä alkutekstistä aiheutuneita virheitä; ja lopulta luvussa 6 summaan artikkelin tulokset yhteen sekä vertaan käännöstä muihin vanhoihin raamatunkäännöksiin.

2. Taustaa

Vuonna 1865 perustettiin Venäjällä lähetyssseura, jonka nimi vakiintui kolme vuotta myöhemmin muotoon Oikeauskoinen Lähetyssseura (*Православного миссионерского Общества*). Sen päämääränä oli käännyttää Venäjän alueella eläviä kansoja ortodoksiseen uskoon ja vahvistaa kristillistä elämäntapaa alueilla, joilla kansat olivat jo kääntyneet. Seuran keskuspaikkana toimi Moskova, ja sille perustettiin alaosastoja eri hiippakuntien alueille, mm. Kazaniin, josta käsin käännytettiin Keski-Venäjän suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvia kansoja. Vuonna 1893 perustettiin Oikeauskoisen Lähetyssseuran Arkangelin hiippakunnan alaosasto eli komitea. Komitean tehtäväksi tuli lähetystyön tekeminen Arkangelin hiippakunnan nenetsien, komien, karjalaisten sekä Kuolan niemimaan saamelaisten keskuudessa. Ensimmäisessä komitean toimintakertomuksessa kerrotaan karjalaisten kääntyneen ortodoksiseen uskoon mutta harjoittavan silti myös vanhaa uskoa ja muinaisia pakanallisia tapojaan. Muut edellä mainitut kansat luettiin pakanallisiksi. (Leskinen 1939: 225–226.)

Komitean tärkeimpiä toimintamuotoja olivat kirkkokoulujen ja alkeiskoulujen perustaminen, lukutaidon opettaminen sekä kirjojen kääntäminen ja julkaiseminen koulujen ja seurakuntien käyttöön. Julkaisutyötä varten perustettiin käännöstoimikunta

lähetyssseuran perustamisen yhteydessä vuonna 1893. Käännöstoimikuntaa johti Arkangelin hengellisen seminaarin opettaja I. M. Sibirtsev, ja jäseniksi valittiin viisi pappia, joilla jokaisella oli oma erikoisalansa. Heistä kaksi keskittyi karjalan kieleen. Komiin, nenetsiin sekä koltansaameen keskittyi yksi pappi kuhunkin. Käännöstoimikunta aloitti työnsä heti, ja jo seuraavana vuonna 1894 julkaistiin Matteuksen evankeliumin käännös koltansaameksi sekä aapinen vienankarjalaksi. (Leskinen 1939: 226–227.)

Vuonna 1895 käännöstoimikunta julkaisi karjalankielisen lyhyen raamatunhistorian sekä aapiset koltansaameksi, nenetsiksi ja ižmankomiksi. Seuraavien viiden vuoden aikana julkaistiin enää karjalankielistä kirjallisuutta. Tärkeimpinä julkaisuina mainittakoon vuonna 1896 julkaistut karjalankielelle käännetyt Matteuksen ja Markuksen evankeliumit, vuonna 1899 julkaistu Luukkaan evankeliumi sekä vuonna 1900 ilmestynyt Johanneksen evankeliumi. Käännöstoimikunta valmisti myös muiden teosten julkaisua, mutta monet niistä jäivät ilmeisesti julkaisematta. Näiden joukossa on esimerkiksi venäläis-karjalainen ja venäläis-izmankomilainen sanakirja, joiden sanottiin sisältävän vain kaikkein tavallisimmat sanat. Lisäksi vuoden 1901 käännöstoimikunnan toimintakertomuksessa mainittiin tekeillä olleen myös kirkkoslaavi–venäjä–komi- sekä kirkkoslaavi–venäjä–karjala-sanakirjat, mutta on epäselvää, julkaistiinko niitä koskaan. Vuosien varrella käännöstoimikunnan jäsenmäärä väheni, mikä tarkoitti samalla painattamiseen käytettävien varojen vähene mistä. Toimikunta joko lakkautettiin tai lakkasi toimimasta vuoden 1901 paikkeilla. (Leskinen 1939: 227–233.)

Konstantin Prokopjevič Ščekoldin (1845–1916) syntyi Arkangelin kuvernementin Holmogoryn kihlakunnassa. Hän valmistui Arkangelin pappisseminaarista vuonna 1867. Seuraavana vuonna 1868 hän siirtyi papiksi Paatsjoen seurakuntaan ja eli siellä lopun ikänsä. Pian muutettuaan Paatsjoelle hän alkoi opetella koltansaamea, ja jo vuonna 1874 Arkangelin tuomiokapitulin jäsenet mainitsivat Ščekoldinin oppineen kieltä hyvin. Häntä pidettiin omana aikanaan koltansaamen erikoisasantuntijana ja auktoriteettina. Ščekoldinilla oli apuna hänen vaimonsa Marija Kozmonovna, joka puhui koltansaamea ja oli ilmeisesti itse paikallinen koltasaamelainen. (Gladyšev 2016: 127–128; Jermolajev 2009.)

Ščekoldin pyrki kehittämään paikallisten kolttien koulutuksellisia oloja perustamalla useita kirkkokouluja. Hänen perustamansa koulut olivat ensimmäisiä Kuolan niemimaan saamelaisille tarkoitettuja kouluja. Tuohon asti kaikki opetus oli tapahtunut venäjäksi. (Kulonen ym. 2005: 262, 388–389; Sergejeva 1995: 73.)

Vuonna 1895 julkaistu koltansaamenkielinen aapinen (Ščekoldin 1895) on ensimmäinen Venäjän saamelaisille tarkoitettu oppikirja. Se sisältää 22 sivua ja jakaantuu kolmeen osaan: 1) koltasaamelainen osio sisältää aakkoset, tavaamis- harjoituksia sekä venäläisten nimien sekä viikonpäivien käännökset koltansaameksi sekä kaksi lyhyttä tekstiä koltansaameksi ja venäjäksi; 2) toinen osa sisältää numerot venäjäksi, kertotaulun, venäjän aakkoset, tavaamisharjoituksia sekä lyhyitä tekstejä; 3) kolmas osio sisältää Isä meidän -rukouksen sekä kymmenen käskyä koltansaameksi ja venäjäksi.

Aapista ja vuonna 1894 julkaistua Matteuksen evankeliumin käännöstä (Ščekoldin 1894) voidaan pitää ensimmäisenä yrityksenä luoda kirjakieli koltansaamelle. Ščekoldin ei julkaissut niiden lisäksi mitään koltansaameksi eikä hän saanut työnsä jatkajaa. Seuraavan kerran koltansaamelle alettiin kehittää latinalaiseen aakkostoon perustuvaa kirjakieltä vasta 1970-luvun alussa, tällä kertaa Suonikylän murteen pohjalta (Kulonen ym. 2005: 399–400).

Koltansaamesta kerättiin ja julkaistiin muutamia kielennäytteitä jo ennen Ščekoldinin töitä, mutta ne olivat ainoastaan tieteellisiä tarkoituksia varten. Anders Johan Sjögren (1828: 253–255) käännätti Isä meidän -rukouksen inarinsaameksi, kiltinänsaamen Semiostron murteelle sekä koltansaamen Nuortijärven, Paatsjoen sekä Muotkan murteille. J. A. Friis (1856: 108–112) julkaisi sadun, jonka hän keräsi ilmeisesti Norjan Näämöstä. Arvid Genetz (1891) julkaisi yhden keräämänsä sadun Suonikylän murteesta sekä kaksi leu'ddia eli koltansaamelaista perinteistä laulua Nuortijärven murteesta. Ennen Ščekoldinin teoksia kerättyjä koltansaamen aineistoja on vielä julkaisematta ainakin Friisiltä sekä M. A. Castrénilta. Castrénin aineistot sisältävät vain sanastoa.

Ščekoldinin kääntämä Matteuksen evankeliumi ei ollut ensimmäinen Venäjän saamelaiskielille käännetty uskonnollinen teos. Ensimmäinen oli Genetzin (1878) käännättämä Matteuksen evankeliumi, jonka luvut 1–22 ovat kiltinänsaameksi ja luvut 23–28 akkalansaameksi. Ščekoldin päätti kääntää itse Matteuksen evankeliumin koltansaameksi, sillä paikallisten koltansaamelaisten oli vaikea ymmärtää Genetzin käännöstä. Koltansaamelaisten mielestä käännös oli huono, mutta asiaan vaikutti varmasti myös ero kielten välillä. (Jermolajev 2009; Kulonen ym. 2005: 388.)

3. Ortografia

Koska Ščekoldinin kääntämä Matteuksen evankeliumi oli ensimmäinen koltansaameksi käännetty teos, hänen täytyi itse päättää, kuinka koltansaamea kirjoitetaan. Hänen käyttämänsä ortografia perustuu tuonaikaiseen venäjän kyrilliseen ortografiaan. Hän ei käyttänyt mitään erikoismerkkejä – toisin kuin käännöstoimikunnan julkaisemissa karjalankielisissä julkaisuissa, joissa venäjän kyrilliseen ortografiaan oli lisätty *j*, *ä* ja *ö*, joita käytettiin merkkien *ю*, *я* ja *ё* kanssa sekaisin (Leskinen 1939: 233–234). Ščekoldinin Matteuksen evankeliumin tavoin karjalankielisten julkaisujen ortografia ja kieli ovat horjuvia, vaikka karjalaa oli kirjoitettu jo aiemmin ja käännöstoimikunnassa toimi useampia karjalan kieleen keskittyneitä pappeja (Leskinen 1939: 233–234).

Koska venäjässä ei esiinny kaikkia koltansaamen äänteitä, Ščekoldin on merkinnyt useita koltansaamen äänteitä yhdellä ja samalla venäjän ortografiassa esiintyvällä grafeemilla. Esimerkiksi dentaalispirantti *δ* ja soinnillinen konsonantti *d* on kirjoitettu samalla grafeemilla *δ*, esim. *nyδiū* = *puδ'di*² '(hän) tuli' sekä *yδakъ* = *oudak* 'annat'.

Samoista sanamuodoista löytyy usein kaksi erilaista kirjoitusasua kuten *еннамъ* ~ *йеннамъ* = *jānpat* 'maa', *целкйй* ~ *цалкай* = *cie'lki* 'sanoi' *целькенъ* ~ *целькебъ* =

ceä'lkkēp 'sanomme'. Vaihtelua löytyy myös sananalkuisten konsonanttien suhteen. Käännöksessä esiintyy muutamia sanoja, joiden alussa on pitkä konsonantti. Näistä yleisin on *вв*, mutta harvinaisempina löytyy myös *кк*, *нн* ja *чч*. Usein sanoista esiintyy kaksi varianttia, esim. *ввынасъ* ~ *вынасъ* = *vōñnâs* 'vene'; *ккыйеукетъ* = *kōñje'ked* 'kyselkää' ~ *кыйе*³ = *kō'čče* 'kysyivät'; *ннаель* ~ *наель* = *pā'jjel* 'yli'; *ччуვენъ* = *čiuōvân* 'valaistuu' ~ *чуватъ* = *čiuōvvâd* 'valaista'.

Yhdysviivan käytössä esiintyy paljon vaihtelua. Postpositioita esiintyy sekä yhteen että erikseen kirjoitettuna, esim. *вилле-оль* = *viillj ool* '(suuttua) veljen päälle' vs. *хозеинъ оль* = *ho'zjee'n ool* 'isännän päälle', *мерре-горо* = *miâr ârra*⁴ 'meren luokse (= rantaan)' vs. *Эвванъ горо* = *Evvan ârra* 'Johanneksen luokse'. Myös monia johtimia, kuten nominaalijohdin *-vuōtt*, esim. *чувисъ-вумъ* = *čiuō'vvesvuōtt* 'kirkkaus' sekä inkoatiivi *-škie'tted*, esim. *шалеиш-кудиū* = *ša'll'ješkuō'di* 'alkoi sääliä', esiintyy kirjoitettuna sekä yhteen että yhdysviivalla. Yhdysviivalla kirjoitettu variantti on yleisempi. Jostain syystä Ščekoldin jakaa inkoatiivin tunnuksen *-škie'tted* kahtia yhdysviivalla niin, että yhdysviiva asettuu sibilantin ja konsonantin *k* väliin. Ilmeisesti hän tulkitsee sibilantin kuuluvan verbin taivutusvartaloon. Inkoatiivissa esiintyy vaihtelua myös sibilantin suhteen, esim. *шалеиш-кудиū* 'alkoi sääliä', *войнесъ-кумте* = *vuei'nškuō'tte* 'alkoivat nähdä' sekä *ележъ-кудиū* = *jeä'lškuō'di* 'alkoi elää/asua'.

Matteuksen evankeliumi sisältää jonkin verran selviä kirjoitusvirheitä, esimerkiksi satunnaisesti sanoja, jotka on jaettu kahtia yhdysviivalla esim. *ку-де* = *kuō'dē* 'jättivät' ja *ку-ле* = *ku'lle* 'kuulivat' tai välilyönnillä esim. *и чинъ* = *jiōččan* [REFL.GEN.1SG]. Nämä sanat eivät asetu rivirajalle. Osa kirjoitusvirheistä voi selittyä latomossa tehdyillä virheillä, sillä koltansaame oli mitä todennäköisimmin latojille täysin vieras kieli. Ščekoldin ei myöskään voinut käyttää paljoa aikaa kirjoitusvirheiden korjaamiseen ja oikovedosten tarkastamiseen, sillä käännöstoimikunta perustettiin 1893 ja Matteuksen evankeliumi julkaistiin jo seuraavana vuonna.

4. Puutteellisesta kielitaidosta aiheutuneita virheitä

Tässä luvussa tarkastelen virheitä, jotka selittyvät Ščekoldinin puutteellisella koltansaamen kielitaidolla. Aloitan koltansaamen morfofonologialla, jota voi pitää hyvin monimutkaisena ja vieraskielisille oppijoille vaikeasti omaksuttavana. Seuraavaksi esittelen verbintaivutusta, sillä se eroaa melko paljon venäjän kielen verbintaivutuksesta esimerkiksi kieltorakenteiden osalta. Matteuksen evankeliumissa esiintyy vähemmän virheitä nominien sijaintaivutuksessa kuin verbintaivutuksessa, ja tästä syystä en käsittele sitä tässä artikkelissa.

3. Virheellisesti heikossa asteessa. Monikon kolmannen persoonan preteritissä vartalo on pidentyneessä vahvassa asteessa.

4. Esiintyy koltansaamen murteissa myös muodossa *gârra* ~ *gârra* (Itkonen 1958: 321–322).

2. Latinalaisin kirjaimin kirjoitettu edustaa nykyortografiaa.

4.1. Astevaihtelu

Koltansaamassa, kuten saamelaiskielissä yleensä, astevaihtelu on huomattavasti laajempi ilmiö kuin suomessa: astevaihteluun osallistuvat kaikki konsonantit. Astevaihtelua on kahdenlaista, pituus- ja laatuvariaatio. Molempiin ottavat osaa sekä geminaatat että konsonanttiyhtymät. Astevaihtelu vaikuttaa myös edeltävän tavun vokaalien ja diftongien pituuteen. (Feist 2015: 94–101.)

Matteuksen evankeliumissa astevaihtelu on epäjohdonmukaista ja koskee lähes pelkästään geminaattoja. Vokaalien ja diftongien pituusvariaatio ei ole merkitty lainkaan. Sekä pitkät että lyhyet vokaalit merkitään yhdellä grafeemilla. Sanoja, joihin on merkitty konsonanttien laatuvariaatio, on kohtalaisen vähän, kuten *кидтъ* = *kiđtt* 'käsi' : *кидастъ* = *kiđđast* 'kädessä' sekä *ыхтъ* = *öhtt* 'yksi' : *оутъ* = *öūt* 'yhden'. Lisäksi Ščekoldin on merkinnyt astevaihtelun myös seuraaviin sanoihin: *сарнатъ* = *särnnad* 'sanoa, puhua' : *сарау* = *säärai* 'sanoi' sekä *нарнь* = *pär'nn* 'poika' : *нара* = *päärä* 'poikasen; lapsen'. Nämä ovat minun tietojeni mukaan ainoat sanat, joissa Paatsjoen murteessa konsonanttiyhtymä /rnn/ vaihtelee /r/:n kanssa eikä /rn/:n kanssa. Ilmeisesti Ščekoldin ei ole hallinnut koltansaamen astevaihtelua eikä ole kyennyt sitä siksi merkitsemään.

4.2. Vokaali- ja diftongivaihtelut

Koltansaamassa esiintyy konsonanttien astevaihtelun lisäksi myös vokaalien ja diftongien variaatio (Feist 2015: 90–93). Vokaali- ja diftongivaihtelut olivat Ščekoldinille vaikeita eikä hän tavallisesti merkitse niiden variaatioita lainkaan, esim. *уодъ* = *uu'd* 'anna' vs. *уодамъ* = *ooudam* 'annan' sekä *куллатъ* = *kuullād* 'kuulla' vs. *кулле* = *ko'lle* 'kuulevat'. Vokaali- ja diftongivaihtelu on osoitettu lähinnä tavallisimmissa substantiiveissa, esim. *кедъги* = *kie'dj* 'kiven' : *кядга* = *keädgga* 'kiveen' ja *мецъ* = *mie'cc* 'metsä' : *мяцца* = *meäcca* 'metsään', mutta ei niissäkään aina, esim. *юлькъ* = *jue'lgg* 'jalka' : *юлга* = *juälgga* 'jalkaan'.

Virheitä vokaali- ja diftongivaihteluiden kuten myös astevaihtelun merkitsemisen suhteen voi pitää osittain myös ortografian heikkoutena. Tekstissä käytetyn ortografian viimeistely saattoi olla jokseenkin tarpeetonta, sillä tekstiä luki mitä todennäköisimmin vain Ščekoldin itse. Tällöin suuntaa antavakin teksti riitti.

4.3. Verbintaivutus

Verbintaivutus on ollut Ščekoldinille haasteellinen. Eniten ongelmia on tuottanut verbikongruenssi. Tekstissä esiintyy paljon lauseita, joissa verbin persoona ja luku eivät vastaa subjektia:

- (1) *іосъ* **Тонъ** *ли* *Господъ* *Альгъ*
jos 2SG.NOM olla.PRS.3SG Herra.SG.GEN poika.SG.NOM
'Jos sinä olet Jumalan Poika' (4:6)

Paatsjoen murteessa duaalin verbintaivutus on säilynyt toisin kuin Suonikylän murteessa, joka on nykyisen kirjakielen pohjana (Sammallahti 1998: 31). Duaalin pronomineja on käytetty muutamia kertoja niissä asemissa, joissa pronominilla viitataan kahteen henkilöön, kuten esimerkissä (2), jossa subjektina ovat Jeesus ja Pietari. Matteuksen evankeliumissa duaalin verbintaivutuksen tilalla käytetään monikon verbintaivutusta, kuten Suonikylän murteessakin.

- (2) *косъ* **сона** **пытте** *ввынаса,* *ниггъ* *колькеи*
kun 3DU.NOM tulla.PRET.3PL vene.SG.ILL tuuli.SG.NOM tyntyä.PRET.3SG
'kun he kaksi tulivat veneeseen, tuuli asettui.' (14.32)

Duaalin persoonapronomineja käytetään muutaman kerran virheellisesti myös niissä asemissa, joissa subjektina on joko enemmän kuin kaksi henkilöä tai vain yksi henkilö:

- (3) *майтъ* **тона** *татакъ?*
mikä.SG.AKK 2DU.NOM tahtoa.PRS.2SG
'Mitä haluat?' (20:21)

Myös verbin aikamuodot ovat tuottaneet Ščekoldinille vaikeuksia. Tavallisimpia virheitä on preesensin asemassa esiintyvät preteritimuodot:

- (4) **Тіи** **ляй** *чувъ* *альме* *и* *еннамъ*
2PL.SG.NOM olla.PRET.3SG valo.SG.NOM taivas.SG.GEN ja maa.SG.GEN
'Te olette maailman valo.' (5:14)

Matteuksen evankeliumin käännöksessä venäjän futuuriset verbirakenteet on käännetty joko rakenteella, jossa olla-verbi esiintyy potentiaalimuodossa ja pääverbi infinitiivimuodossa (esimerkki 5) tai alkamista tai joksikin tulemista merkitsevällä verbillä (esimerkki 6, ks. myös 26). Vastaavia käännösstrategioita esiintyy myös Genetzin Matteuksen evankeliumissa. Ne ovat Ščekoldinin Matteuksen evankeliumissa selvästi yliedustettuina, sillä tavallisesti koltansaamassa tulevasta ajasta puhuttaessa käytetään verbin preesensmuotoja (Feist 2015: 217). Matteuksen evankeliumissa preesensia ei käytetä ollenkaan tulevasta ajasta puhuttaessa. Koltansaamassa esiintyy melko harvinaisena myös potentiaalimuodon sekä verbin *šōddād* 'tulla joksikin' avulla muodostettuja futuurisia ilmauksia (Bartens 1980: 30–31). Potentiaalikäytön futuurisessa merkityksessä akkalansaamassa ja kildininsaamassa huomasi jo Halász (1881: 33), vaikka hän luuli siinä käytettäviä muotoja konditionaaliksi.

- (5) (a) koltansaame
Тынтетъ енетъ тий ледже сарнатъ
 siksi NEG.2PL 2PL.NOM olla.POT.2PL sanoa.INF

- (b) venäjä
ибо не вы будете говорить
 siksi NEG 2PL.NOM AV.FUT.2PL puhua.INF
 'Siksi te ette tule puhumaan' (10:20)

- (6) (a) koltansaame
iosъ тии альгеветъ оскатъ
 jos 2PL.NOM alkaa.PRS.2PL uskoa.INF
- (b) venäjä
если вы будете иметь веру
 jos 2PL.NOM AV.FUT.2PL omistaa.INF usko.F.SG.AKK
 'Jos te alkaisitte uskoa' (17:20)

4.4. Kielto

Koltansaamessa kieltolause koostuu persoonassa ja luvussa taipuvasta kieltoverbistä *ij* sekä moduksissa ja aikamuodoissa taipuvasta pääverbin konnegatiivimuodosta (Feist 2015: 228). Matteuksen evankeliumin käännöksessä tavallisin kieltolause koostuu persoonassa ja luvussa taipuvasta kieltoverbistä sekä pääverbistä, joka on infinitiivimuodossa:

- (7) *енетъ мынатъ альме царство*
 NEG.2PL mennä.INF taivas.SG.GEN valtakunta.SG.ILL
 'ette pääse taivasten valtakuntaan' (18:3)

Tavallisia ovat myös kieltorakenteet, jotka koostuvat luvussa ja persoonassa taipuvasta kieltoverbistä sekä pääverbin konnegatiivimuodosta. Osassa kieltoverbi on väärässä persoonassa, kuten esimerkkilauseessa (8), jossa ensimmäinen kieltoverbi on oikeassa persoonassa ja toinen väärässä.

- (8) *Сии е реугъ, ни пане енъ*
 3PL.NOM NEG.3PL tehdä.työtä.KNG KFP kehrätä.KNG NEG.1PL
 'He eivät tee työtä eivätkä kehrää.' (6:28)

Muutamit kieltomuodot sisältävät sekä persoonassa ja luvussa taipuvan kieltoverbin että persoonassa ja luvussa taipuvan pääverbin, kuten esimerkkilauseen (9)

ensimmäinen verbi. Saman lauseen toinen verbi sisältää persoonassa ja luvussa taipuvan kieltoverbin sekä pääverbin konnegatiivimuodon.

- (9) *Вяль тии енетъ товдеветъ, и енетъ муштъ*
 vielä 2PL.NOM NEG.2PL tuntea.PRS.2PL ja NEG.2PL muistaa.KNG
 'Ettekö te vieläkään ymmärrä? Ettekö muista...' (16:9)

Koltansaamessa kieltoverbillä on erillinen imperatiivivartalo *jeäl-* ~ *jeä'l-*. Monikon toisen persoonan kieltoverbin imperatiivimuoto on *jeä'lled*. Sen kanssa pääverbi voi esiintyä kahdessa eri muodossa: joko konnegatiivimuodossa, joka on homonyyminen yksikön toisen persoonaan imperatiivimuodon kanssa tai erillisessä *-u*-päätteisessä konnegatiivimuodossa, joita esiintyy vain kielteisten imperatiivien yhteydessä. (Miestamo & Koponen 2015: 360–361.) Matteuksen evankeliumissa monikon toisen persoonan kielteisissä imperatiiveissa esiintyy kieltoverbistä muoto *елетъ* ~ *еллетъ* ja pääverbistä joko konnegatiivimuoto, kuten esimerkissä (10), tai muoto, joka voi olla joko monikon toisen persoonan imperatiivi tai infinitiivi, kuten esimerkissä (11).

- (10) *Елетъ юрде*
 NEG.IMP.2PL ajatella.CNG
 'Älkää ajatelko' (5:17)

- (11) *елетъ мынатъ Иродъ-горо*
 NEG.IMP.2PL mennä.INF/IMP.2PL Herodes.SG.GEN-luokse
 'Älkää menkö Herodeksen luokse.' (2:12)

Koltansaamessa tietyillä verbiryhmillä monikon toisen persoonan myönteiset imperatiivit ovat morfologisesti homonyymisiä infinitiivin kanssa, esim. *mōōnnâd* [mennä.INF; mennä.IMP.2PL]. Nähtävästi Ščekoldin on lisännyt myönteiseen imperatiiviin eteen 'olla'-verbin monikon toisen persoonan kieltoverbin. Käsitykseni mukaan saamelaiskielissä ei esiinny sellaisia kielteisiä monikon imperatiivimuotoja, joissa pääverbi esiintyisi infinitiivissä. Sellaisia löytyy kuitenkin skandinaavisista kielistä, joissa pikkulapsia tai lemmikkejä puhuteltaessa pääverbi voi esiintyä infinitiivimuodossa (Johannessen 2016).

5. Venäjänkielisestä alkutekstistä johtuvia virheitä

Matteuksen evankeliumissa esiintyy Ščekoldinin puuttellisesta kielitaidosta johtuvien virheiden ohella myös sellaisia virheitä, jotka voidaan selittää venäjänkielisestä alkutekstistä tai yleisesti venäjän interferenssistä johtuviksi. Luonnollisesti osa näistäkin virheistä voi selittyä myös kääntäjän puutteellisella kielitaidolla. Näitä kahta syytä on toisinaan vaikea erottaa toisistaan.

5.1. Verbintaivutus

Kuten edellä esitin, osa vääristä persoonamuodoista selittyy puutteellisella kielitaidolla. Osa taas voidaan selittää venäjänkielisen alkutekstin verbimuodoilla. Esimerkkilauseessa (12) venäjänkielisessä alkutekstissä käytetään sanaa *народ* 'kansa'. Venäjänkielinen sana on yksiköllinen ja sen yhteydessä verbikin on yksikön kolmannessa persoonassa. Koltankielisessä käännöksessä puolestaan käytetään monikollista sanaa *олмо* = *oummu*⁵ 'ihmiset', jonka yhteydessä verbinkin täytyisi olla monikon kolmannessa persoonassa *pakku* 'käskivät'. Verbi on käännöksessä yleensä yksikön kolmannessa persoonassa, mutta muutaman kerran myös oikeassa luvussa.

- (12) (a) koltansaame
А олмо паккай сiутъ опратъ ента
 mutta ihminen.PL.NOM käskeä.PRET.3SG 3PL.AKK olla.INF ääni.SG.ABE
- (b) venäjä
Народъ же заставлялъ ихъ молчать
 kansa.M.SG.NOM PARTIK käskeä.PRET.M.SG 3PL.AKK vaieta.INF
- 'Mutta kansa käski heitä olemaan ääneti' (20:31)

Turjansaamessa ja eteläsaamessa 'olla'-verbin käyttö ei ole predikatiivirakenteissa pakollista, mikäli tempusta tai modusta ei ole tarpeen ilmaista. Tämän on ajateltu periytyvän kantaauralistista (Korhonen 1981: 343; Sammallahti 1998: 98). Koltansaamessa 'olla'-verbin käyttö sen sijaan on pakollista. Odotuksen vastaisesti Ščekoldinin Matteuksen evankeliumissa 'olla'-verbi jää usein pois, kuten esimerkissä (13). Tämä johtuu käsittääkseni venäjän kielen mallista, sillä venäjässä ei ole kopulaa. Käännöksessä 'olla'-apuverbi jää usein pois myös verbien liittomuodoista, kuten pluskvamperfektistä esimerkissä (14).

- (13) (a) koltansaame
Тiи сальтъ еннамъ
 2PL.NOM suola.SG.NOM maa.SG.GEN
- 'Te olette maan suola.' (5:13)
- (b) venäjä
Вы соль земли
 2PL.NOM suola.F.SG.NOM maa.F.SG.GEN

5. Paatsjoen murteessa *olmmâ* (Itkonen 1958: 319).

- (14) *Кось Иусуъ кулуй, майдъ⁶ Эванъ*
 kun Jeesus.SG.NOM kuulla.PRET.3SG että Johannes.SG.NO
- пiумъ-кидтъ*
 laittaa.PARTIS.PRET-kiinni
- 'Kun Jeesus kuuli, että Johannes oli otettu kiinni' (4:12)

5.2. Nominien taivutus

Käännöksessä monikon kolmannen persoonan persoonapronominien sijavalinta riippuu pitkälti venäjänkielisen alkutekstin sijalinnasta. Objektia, vastaanottajaa ja omistajaa ilmaisevan monikon kolmannen persoonan persoonapronomini on yleensä oikeassa sijamuodossa, mikäli venäjänkielisessä tekstissä on käytetty genetiivimuotoista pronominia *ихъ* 'heitä, heidän'. Esimerkkilauseessa (15) sekä objekti että omistajaa ilmaisevat monikon kolmannen persoonan persoonapronomit ovat oikeassa sijamuodossa samoin kuin esimerkklauseen (16) objekti ilmaiseva persoonapronomini.

- (15) (a) koltansaame
маттуй сiутъ сiи синагогестъ
 opettaa.PRET.3SG 3PL.AKK 3PL.GEN synagoga.SG.LOK
- (b) venäjä
училъ ихъ въ синагогѣ ихъ
 opettaa.PRET.M.SG 3PL.AKK PREP synagooga.F.SG.LOK 3PL.GEN
- 'Opetti heitä heidän synagogassaan.' (13:54)
- (16) (a) koltansaame
пухтетъ Мунне тийкъ сiутъ.
 tuoda.IMP.2PL 1SG.ILL tänne 3PL.AKK
- (b) venäjä
принесите ихъ Мнѣ сюда.
 tuoda.IMP.2PL 3PL.AKK 1SG.DAT tänne
- 'Tuokaa heidät tänne minulle.' (14:18)

6. Vaikka *майтъ* = *mâi'd* esiintyy Matteuksen evankeliumissa yleisesti alistuskonjunktiona, ei tällaista merkitystä tavata koltansaamesta. *Mâi'd* on interrogatiivipronominin *mii* akkusatiivimuoto, joka voi esiintyä myös kysymyssanana 'mitä, minkä'. Koltansaamen alistuskonjunktio *što* 'että' on lainattu venäjältä konjunktioista *что*. Se voi esiintyä venäjässä myös kysymyssanana 'mitä, minkä'. Tästä syystä Ščekoldin on käyttänyt sanaa *майтъ* myös alistuskonjunktiona. Esim. *Mâi'd tij tuejje'ped? что вы делаете?* 'Mitä te teette?' vs. *Son cie'iki, što son vuâlgg domoi. Он сказал, что едет домой* 'Hän sanoi, että hän lähtee kotiin'. Alistuskonjunktion *майтъ* rinnalla käännöksessä esiintyy harvinaisempaa myös *что* = *što*, joka on yleinen koltansaamessa.

Kerran venäjän monikon kolmannen persoonan genetiivimuotoinen persoonapronomini *uxъ* on käännetty akkusatiiviksi eksistentiaalilauseessa (esimerkki 17), vaikka koltansaamessa eksistentiaalilauseessa subjekti on nominatiivissa. Samanlaista virheellistä monikon akkusatiivin käyttöä esiintyy nykyisin koltansaamea vieraana kielenä opiskelleiden kielessä. Tämä johtuu todennäköisesti suomen kielen interferenssistä, esim. *jie leäkkü ... jiännai kollegaid* 'ei ole paljon kollegoita' (Yle Sápmi 2.10.2017).

- (17) (a) koltansaame
Рахиль *ряккъ* *ичинъ* *параитъ* *и* *ни*
 Raakel.SG.NOM itkeä.PRS.3SG REFL.GEN.POSS3SG lapsi.PL.AKK ja KFP
таттъ *ескатъ* *ряккамень,* *тынтетъ* *сiутъ*
 tahtoa.KNG lopettaa.INF itkeä.AKT.ESS koska 3PL.AKK
иллякъ
 olla.PRS.NEG.3SG
- (b) venäjä
Рахиль *плачетъ* *о* *дѣтяхъ* *своихъ* *и*
 Raakel.M.SG.NOM itkeä.PRS.M.SG PREP lapsi.PL.PRE REFL.PL.PREP ja
не *хочетъ* *утѣшиться,* *ибо* *ихъ* *нѣтъ*
 NEG haluta.PRS.M.SG lohduttua.INF koska 3PL.AKK NEG
 'Raakel itkee omia lapsiansa eikä edes halua lopettaa itkemistä, koska heitä ei enää ole.' (2:18)

Vastaanottajaa ilmaisevan monikon kolmannen persoonan persoonapronomini on yleensä väärässä sijamuodossa, mikäli alkutekstissä on käytetty venäjän datiivimuotoista pronominia *имъ* 'heille'. Koltansaamessa vastaanottajaa ilmaisevan adverbiaalain kuuluisi olla illatiivissa, mutta sen esiintyminen käännöksessä on harvinaista (18). Esimerkkilauseessa (19) vastaanottajaa ilmaiseva adverbiaali on nominatiivissa ja esimerkissä (20) genetiivissä.

- (18) (a) koltansaame
Исусъ *танъ* *кулуй,* *цалкъ* *сiутъ*
 Jeesus.SG.NOM tämä.SG.AKK kuulla.PRET.3SG sanoa.PRS.3SG 3PL.ILL
- (b) venäjä
Исусъ *же,* *услышавъ* *это,*
 Jeesus.M.SG.NOM PARTIK kuulla.PRET.PARTIS se.N.SG.AKK
сказалъ *имъ*
 sanoa.PRET.M.SG 3PL.DAT
 'Jeesus tämän kuultuaan sanoo heille' (9:12)

- (19) (a) koltansaame
Сонъ *цалкъ* *сiи*
 3SG.NOM sanoa.PRS.3SG 3PL.NOM
- (b) venäjä
Онъ *же* *сказалъ* *имъ*
 3SG.M.NOM PARTIK sanoa.PRET.M.SG 3PL.DAT
 'Hän sanoo heille' (12:11)
- (20) (a) koltansaame
мызъ *сарнапъ* *арвасеинъ* *(притчами)*⁷ *сiи?*
 miksi sanoa.PRS.1PL arvoitus.SG.KOM 3PL.GEN
- (b) venäjä
для *чего* *притчами* *говоришь* *имъ?*
 PREP mikä.GEN vertaus.PL.INSTR puhua.PRS.2SG 3PL.DAT
 'Miksi puhumme heille vertauksilla?' (13:10)

Suurin osa tuoreista venäläisistä lainasanoista esiintyy Matteuksen evankeliumissa samassa venäjän kielen taivutusmuodossa kuin alkuperäisessä venäjänkielisessä tekstissä. Esimerkkilauseessa (21) esiintyy venäjän akkusatiivimuotoinen *ослицу* 'aasin'.

- (21) (a) koltansaame
и *талаканый* *каунапетъ* *ослицу*
 ja heti löytää.PRS.2PL [ослицу]
- (b) venäjä
и *тотчасъ* *найдете* *ослицу*
 ja heti löytää.PRS.2PL aasi.F.SG.AKK
 'Ja heti löydätte aasin' (21:2)

Vieraskielisten paikannimien taivutus on enimmäkseen otettu suoraan venäjän kielestä. Esimerkiksi Matteuksen evankeliumin ensimmäisessä luvussa esiintyy seitsemän kertaa paikannimi, joka on samassa muodossa kuin venäjänkielisessä alkutekstissä (esimerkki 22). Virheellisen taivutuksen jääminen tekstiin on täytynyt olla osittain huolimattomuutta, sillä joskus jo seuraavassa jakeessa sama paikannimi on taivutettu käyttäen koltansaamen sijapäätteitä, kuten esimerkissä (23). Nimissä ei koskaan ole näkyvissä mitään vartalonmuutoksia.

7. Teksti sisältää venäjänkielisiä tarkennuksia tai selityksiä, jotka on lisätty sulkeisiin. Lisäksi tekstissä on muutamissa kohdissa kokonaisia venäjänkielisiä lausekkeita, joita ei ole käännetty ollenkaan koltansaameksi.

- (22) (a) koltansaame
оудаль сирдамень въ Вавилонъ.
 ennen siirtyä.AKT.ESS⁸ [въ Вавилонъ]
- (b) venäjä
предъ переселениемъ въ Вавилонъ.
 PREP muutto.N.SG.INSTR PREP Babylon.M.SG.AKK
 'Ennen siirtymistä Babyloniin' (1:11)
- (23) *Манга сирдаместъ Вавилоне*
 jälkeen siirtyä.AKT.LOK Babylon.SG.ILL
 'Babyloniin siirtymisen jälkeen' (1:12)

5.3. Omistaminen

Koltansaamessa omistajaa merkitsevissä substantiivilausekkeissa omistaja sijoittuu omistettavan edelle, kuten suomessa, esim. *ee'jj ke'ryj* 'isän kirja'. Matteuksen evankeliumin omistuslauseissa omistaja sijoittuu kuitenkin usein omistettavan perään (esimerkit 24 ja 25). Tämän taustalla on todennäköisesti venäjän kielen malli. Venäjän kielessä omistaja sijoittuu näissä rakenteissa omistettavan perään, esim. *книга отца* 'isän kirja'.

- (24) (a) koltansaame
вальдъ Парнь и Енненисъ Су
 ottaa.PRET.3SG poika.SG.NOM⁹ ja äiti.SG.KOM.POSS3SG 3SG.GEN
- (b) venäjä
взялъ Младенца и Матерь Его
 ottaa.PRET.M.SG vauva.M.SG.AKK ja äiti.F.SG.AKK 3SG.M.GEN
 'Otti pojan ja hänen äitinsä' (2:14)
- (25) (a) koltansaame
мынай Сонъ синагогистъ сонай.
 mennä.PRET.3SG 3SG.NOM synagoga.SG.LOK 3DU.GEN
- (b) venäjä
вошелъ Онъ въ синагогу ихъ.
 astua.sisään.PRET.M.SG 3SG.M.NOM PREP synagoga.F.SG.AKK 3PL.GEN
 'Tuli heidän¹⁰ synagogaansa.' (12:9)

8. Tässä odottaisi käytettävän aktion lokatiivia, kuten jakeessa 1:12. Aktiolla tarkoitetaan saamen-tutkimustraditiossa teonnimiä, joita vastaavat suomen *-minen*, *-ma*, sekä *-O* -johtimisia teonnimiä (Korhonen 1981: 290–291).

9. Mikäli kyseessä olisi akkusatiivi, olettaisi muotoa *pää'r(n)*, ks. 4.1.

10. tarkemmin määrittelemätön joukko

Mikäli venäjänkielisessä lauseessa käytetään monikon possessiivipronominia, koltansaamenkielisessä lauseessa voi esiintyä monikon genetiivin tilalla myös muoto, joka voi olla joko monikon akkusatiivi tai illatiivi:

- (26) (a) koltansaame
Шеддавететъ альгевоимъ¹¹ Есчъ тiитъ Альместъ
 tulla.joksikin.PRS.2PL poika.PL.KOM isä.SG.NOM 2PL.ILL/AKK taivas.SG.LOK
- (b) venäjä
будете сынами Отца вашего
 AV.FUT.2PL poika.PL.INSTR isä.M.SG.GEN POSSP.2PL.M.SG.GEN
Небеснаго
 taivaallinen.M.SG.GEN
 'Olisitte taivaallisen Isänne lapsia.' (5:45)

5.4. Kysymyslauseet

Koltansaamessa kysymyksen fokus osoitetaan kysymysliitteillä *-go* tai *-a* esim. *leäk-a lookkâm tän kee'ryj?* 'Oletko lukenut tämän kirjan?'. Matteuksen evankeliumin käännöksessä esiintyy vain muutamia lauseita, joissa käytetään kysymysliitteitä. Niissä verbiin liittyy kysymysliite *a*, kuten esimerkissä (27). Tavallisesti kysymyslauseissa ei käytetä kysymysliitettä ollenkaan (esimerkki 28). Todennäköisesti tämä johtuu venäjän kielen mallista, sillä venäjässä kysymyslauseen fokus ilmaistaan yleensä ainoastaan kysymysintonaatiolla, esim. *ты прочитал эту книгу?* 'oletko lukenut tämän kirjan?'. Ščekoldinin Matteuksen evankeliumissa esiintyy myös kysymyslauseita, joissa on käytetty venäjän kysymyspartikkelia *ли* (esimerkki 29), tosin huomattavasti vähemmän kuin kysymysliitteettömiä kysymyslauseita.

- (27) (a) koltansaame
куллака Тонъ, майтъ ciu сарне?
 kuulla.PRS.2SG.KYS 2SG.NOM mikä.SG.AKK 3PL.NOM sanoa.PRS.3PL
- (b) venäjä
слышишь ли, что они говорят?
 kuulla.PRS.2SG KYS mikä.AKK 3PL puhua.PRS.3PL
 'Kuuletko sinä, mitä he sanovat?' (21:16)

11. Tavallisesti mm. joksikin tulemista merkitsevän verbin *šōddād* kanssa subjekti on joko nominatiivissa tai essiivissä, esim. *son šōddi ree'gges* 'hänestä tuli rikas', *neeu'rmōs vivv šōddi pue'rmōs vivvān*. 'huonoimmasta vävystä tuli paras vävy. (Itkonen 1958: 547).

(28) (a) koltansaame
ий *Ту* *намаимъ*¹² *вuiteимъ* *цортаимъ?*
 NEG.3SG 2SG.GEN nimi.SG.KOM ajaa.KAUS.PRET.1PL paholainen.PL.AKK

(b) venäjä
не *Твоимъ* *ли* *именемъ* *бѣсовъ* *изгоняли?*
 NEG 2SG.N.INSTR KYS nimi.N.SG.INSTR paholainen.M.PL.AKK häätää.PRET.PL
 ’Emmekö sinun nimissäsi ajaneet ulos paholaisia?’ (7:22)

(29) (a) koltansaame
ий *татъ* *ли* *Христось,* *Давидъ* *Альгъ.*¹³
 NEG.3SG tämä.SG.NOM [ли] Kristus.SG.NOM Daavid.SG.GEN poika.SG.NOM

(b) venäjä
не *это* *ли* *Христось,* *сынъ*
 NEG se.N.SG.NOM KYS Kristus.M.SG.NOM poika.M.SG.NOM
Давидовъ?
 Daavid.POSS.M.SG.NOM
 ’Eikö tämä ole Kristus, Daavidin poika?’ (12:23)

Venäjänkielisessä Matteuksen evankeliumin kaikissa kysymyslauseissa esiintyy kysymyspartikkeli. Tästä huolimatta pidän koltansaamen kysymysliitteettömiä kysymyslauseita venäjän kielen interferenssinä, koska ne ovat venäjän kielessä yleisempiä, kun taas koltansaamessa niitä ei tavallisesti esiinny lainkaan.

6. Lopuksi

Vaikka Ščekoldinia pidettiin omana aikanaan koltansaamen erityisosaajana, on tässä artikkelissa tarkasteltu Matteuksen evankeliumi täynnä virheitä, jotka johtuvat hänen puutteellisesta kielitaidostansa tai venäjänkielisen alkutekstin vaikutuksesta käännökseen; osittain venäjän vaikutus voi tietysti johtua juuri puutteellisesta kielitaidosta. Teksti on kieliasultaan epäyhtenäinen. Monet virheet esiintyvät tekstissä vain kerran tai kaksi, kun taas toisaalla tekstissä sama sana tai muoto esiintyy oikein käännettynä. Tekstin kielestä paistaa läpi, ettei Ščekoldin vuosikymmeniä Paatsjoella asuttuaankaan oppinut kovinkaan hyvin koltansaamea tai ei ainakaan ollut harjaantunut kirjoittamaan sitä.

12. Yksikön komitatiivi on käännöksessä usein *мъ*-päätteinen, vaikka koltansaamessa se esiintyy vain *n*-päätteisenä. Monikon komitatiivin päätteestä *-ivui'm* esiintyy puhutussa kielessä myös supistunut variantti *-ii'm*, esim. *teävōdittād pihitsii'm* ’pukeutua vaatteisiin’ < *pihtsivui'm*. (Fofonoff 2017). Tätä varianttia ei minun tietojeni mukaan ole aikaisemmin esitetty tutkimuskirjallisuudessa.

13. Tekstissä esiintyy satunnaisesti piste kysymyslauseen perässä.

Intuitiivisen arvioni perusteella Arvid Genetzin kiltinänsaameksi ja akkalan-saameksi käännättämä Matteuksen evankeliumi (1878) on huomattavasti parempaa kieltä kuin Ščekoldinin käännös. Genetz oli kielentutkija, jolla oli hyvä käsitys siitä, millaiset sanat ja rakenteet voivat esiintyä kiltinänsaamessa ja akkalansaamessa. Mielestäni myös Mikael Agricola onnistui paremmin omassa raamatunkäännöksessään kuin Ščekoldin. Vaikka Agricolan äidinkieli ei ole selvillä, on selvää, että hän osasi suomea huomattavasti paremmin kuin Ščekoldin koltansaamea.

Valitettavasti Ščekoldin ei saanut työnsä jatkajaa eikä koltansaamea viljelty kirjallisesti ennen 1970-lukua. Tähän voi löytää monta syytä. Ščekoldin kuoli pian ensimmäisen maailmansodan alkamisen jälkeen, jolloin tilanne Pohjois-Venäjällä oli kaoottinen. Suomi itsenäistyi ja suuresta osasta koltansaamelaisista tuli Suomen kansalaisia. 1930-luvulla Neuvostoliitossa luotiin kirjakielet useille pienille kielille, mm. kiltinänsaamelle, mutta ei koltansaamelle. Tähän lienee kaksi syytä: Ensiksikin koltansaamea puhuttiin Neuvostoliitossa vähemmän kuin kiltinänsaamea. Toisekseen asiaan vaikutti varmasti myös se, että olisi ollut poliittisesti arveluttavaa luoda kirjakieli pienelle kielelle, jonka puhujista suuri osa asuu rajan takana vastakkaista aatejärjestelmää edustavassa maassa.

Lyhenteet

1	ensimmäinen persoona	KYS	kysymysliite
2	toinen persoona	LOK	lokatiivi
3	kolmas persoona	M	maskuliini
ABE	abessiivi	N	neutri
AKK	akkusatiivi	NEG	kielto
AKT	aktio	NOM	nominatiivi
AV	apuverbi	PARTIK	partikkeli
DAT	datiivi	PARTIS	partisiippi
DU	duaali	PL	monikko
F	feminiini	POSS	possessiivisuffiksi
FUT	futuuri	POSSP	possessiivipronomini
GEN	genetiivi	POT	potentiaali
ILL	illatiivi	PRE	prepositio
INF	infinitiivi	PREP	prepositionaali
INSTR	instrumentaali	PRET	mennyt aika
KAUS	kausatiivi	PRS	preesens
KFP	kielteinen fokuspartikkeli	REFL	refleksiivipronomini
KNG	konnegatiivi	SG	yksikkö
KOM	komitatiivi		

Lähteet

- Bartens, Hans-Hermann 1980: *Die Verwendung von Potential und Konditional im Lappischen*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 177. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Feist, Timothy 2015: *A Grammar of Skolt Saami*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 273. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Friis J. A. 1856: *Lappiske Sprogprøver. En Samling af lappiske Eventyr, Ordsprog og Gaader. Med Ordbog*. Christiania: J. W. Cappelens Forlag.
- Fofonoff, Merja 2017: Tiedonanto sähköpostitse 10.10.2017
- Genetz, Arvid 1878: *Махътвеест пась-евангели самас*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Genetz, Arvid 1891: *Kuollan Lapin murteiden sanakirja ynnä kielennäytteitä = Wörterbuch der Kola-lappischen Dialekte nebst Sprachproben*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Gladýšev 2016 = Гладышев, Д. С. 2016: История становления и развития воскресных школ на Кольском Севере. – Ершов, А. М. (toim.), *Сборник докладов региональной научно-практической конференции*. Мурманск: Издательство Мурманского государственного технического университета. 127–130.
- Halász, Ignác 1881: Orosz-lapp nyelvtani vázlat. – *Nyelvtudományi Közlemények* 17. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia. 1–45.
- Itkonen T. I. 1958: *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen*. I–II. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Jermolajev = Ермолаев, Дмитрий 2009: *Русский священник: просветитель, полицейский и медик*. <<http://www.mvestnik.ru/shwpgn.asp?pid=200910132180>> 8.10.2017.
- Johannessen, Janne Bondi 2016: Prescriptive infinitives in the modern North Germanic languages: An ancient phenomenon in child-directed speech. – *Nordic Journal of Linguistics* 39(3). 231–276. <<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/6C97091C4AA6807371B0FEE9B7F16086/S0332586516000196a.pdf/div-class-title-prescriptive-infinitives-in-the-modern-north-germanic-languages-an-ancient-phenomenon-in-child-directed-speech-div.pdf>> 8.10.2017.
- Korhonen, Mikko 1967: *Die Konjugation im Lappischen: Morphologisch-historische Untersuchung I. Die finiten Formkategorien*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 143. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus Lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koponen, Eino 2010: Johannes Tornaeuksen *Manuale Lapponicum* murrepohjasta ja vaikutuksesta ruotsinlapin kirjakielen myöhempään kehitykseen. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkikiselle 17. marraskuuta 2010*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 43–52. <http://www.sgr.fi/sust/sust259/sust259_koponen.pdf> 8.10.2017.
- Kulonen ym. = Ulla-Maija Kulonen, Irja Seurujärvi-Kari & Risto Pulkkinen (toim.) 2005: *The Saami: A cultural encyclopedia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 925. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leskinen, Eino 1939: Kappale karjalankielisen kirjallisuuden historiaa. – *Virittäjä* 43: 224–239.

- Miestamo, Matti & Eino Koponen 2015: Negation in Skolt Saami. – Matti Miestamo, Anne Tamm & Beáta Wagner-Nagy (toim.), *Negation in Uralic Languages*. Amsterdam: Benjamins. 353–375.
- Moshnikoff, Satu 2009: Kirjallistumisen vaikea taival: koltansaamen tapaus. – Klaas Ruppel (toim.), *Jii'jjes saa'nivuim. Kēe'rjtōōzz minoritetkiōli āānmest = Jieijas sanijgijn. Čalluuh ucceeblovokielāi čāāllimhāāmi kevttimist = Iežas sāniiguin. Čállosat unni logu gielaid čāllimis = Omin sanoin. Kirjoituksia vähemmistökielten kirjallistumisesta = Jega laavensa. Rannibi minoriteetosko folkengo rannibosko tšimbako byrjibosta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 59–62. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/Omin_sanoin.pdf> 8.10.2017.
- Inaba, Nobufumi 2015: *Suomen dativigenetiivin juuret vertailevan menetelmän valossa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 272. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- NZ 1870 = *Новый Завѣтъ. Господа нашего Иисуса Христа*. Санкт Петербургъ. <<https://www.bibleonline.ru/library/>> 8.10.2017.
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami languages: An introduction*. Karasjok: Davvi Girji.
- Sergejeva, Jelena 1995: Kuolan saamelaiset: menneisyys ja nykyisyys – Tuija Saarinen & Seppo Suhonen (toim.), *Koltat, karjalaiset ja setukaiset: Pienet kansat maailmojen rajoilla*. Snellman-instituutin A-sarja 19. Kuopio: Snellman-instituutti. 67–81.
- Ščekoldin, Konstantin 1894 = Щеколдин, Константин 1984: *Господа мій Иисуса Христа Пась Евангеліе Матвеест Саме килле. Святое Евангеліе отъ Матѳея на языкъ лопарей, живущихъ въ Русской Лапландіи, пограничной съ Норвегіей, близъ океана. Архангельск: Архангельской губерній изданіе Православнаго миссіонерскаго общества*. <<https://fennougrica.kansalliskirjasto.fi/handle/10024/89662>> 8.10.2017.
- Ščekoldin, Konstantin 1895: *Азбука для лопарей, живущихъ въ Кольскомъ уѣздѣ Архангельской губерній изданіе*. Архангельск: Архангельской губерній изданіе Православнаго миссіонерскаго общества. <<https://fennougrica.kansalliskirjasto.fi/handle/10024/89667>>.
- Sjögren, Anders Johan 1828: *Anteckningar om församlingarne i Kemi-Lappmark*. Helsingfors.
- Yle Sápmi 2.10.2017: *Ij kollegaid, ij tuärjjōōzz – Sää'mkiōll u'čtee'l lie čuu't occânji*. <https://yle.fi/uutiset/osasto/sapmi/ij_kollegaid_ij_tuarjjoozz__saamkioll_ucteel_lie_cuut_occanji/9856794> 5.10.2017.

Karina Lukin (Helsinki)

Matthias Alexander Castrén's notes on Nenets folklore

This article contextualizes Nenets folklore notes taken by M. A. Castrén from three different angles. First, it discusses the historical research background of Castrén's work, situating his field expeditions especially in the context of ethnography which was a new and developing discipline during Castrén's research. Second, the article examines the Nenets generic system as a flexible regime, and discusses how Castrén has categorized the texts he collected. Third, the article discusses the processes of textualization and the performance of Nenets epic poetry and shows that not only that Castrén had systems of textualization of the Nenets oral poetry in use, but also Nenets did. These are related to the different levels of dialogicality in the performance of Nenets epic poetry, of which only some can be interpreted in the texts written down by Castrén.

I. Introduction

In 1839 M. A. Castrén, at the time a young linguist, travelled in Karelia in order to collect supplements for the “Kalevala”, the epos that he was to translate into Swedish. According to his report to the financier, Finnish Literature Society, the expedition represented a slight disappointment to him, as it turned out that Lönnrot had indeed managed to collect “all the poems”. Castrén had to be content with fairy-tales that he found to have some connections to Finnish mythology. (Castrén 1904.) At the time of his travel to Karelia, Castrén was already waiting for the news about the financial and academic support for the expedition to northern Russia and Siberia from St. Petersburg. As the news were long in coming, Castrén devoted himself to the translation of the “Kalevala” and linguistics before he left for Lapland and Karelia with Lönnrot. This was the beginning of an expedition that resulted in the notes that I will discuss in this article. It comprises of notes on Tundra Nenets epic and ritual poetry, prose narration, individual songs and sporadic annotations on prayers. Most of these have already been published either in “Nordische Reise und Forschungen” II (1856: 175–182), IV (1857: 157–181) VII (1855: 311–339)¹ or later by Toivo Lehtisalo (Castrén 1940). Tundra Nenets folklore has a modest role in Castrén's “Lectures on Finnish Mythology” (Castrén 1853a; 1853b; 2016) and in travel notes (Castrén 1856: 174–176), and he did not survey the texts systematically in other studies. Notwithstanding, the folklore notes, not only on Tundra Nenets but also the ones made in numerous other languages, are an invaluable collection of oral poetry of the northern Russian and Siberian communities, as they very often represent first (and sometimes also last) records of the folklore of these groups. The Tundra Nenets notes are also remarkable in their extent and accuracy. However, they are, almost 200 years after their collection, still understudied and poorly known. In this article, I will

1. In Swedish, Castrén 1855: 169–175; 1857: 167–192.

open up the notes from three different points of view: I will discuss the ethnographic background for collecting Nenets folklore, the genres brought out in Castrén's corpus, and the performance and textualisation of Nenets folklore, which should contextualize the Nenets oral poetry and Castrén's work on them for the readers of "Manuscripta Castreniana Jurak-Samoiedica".²

Castrén's notes on Nenets folklore can be found in two different places in the "Manuscripta Castreniana" collections located at the National Library of Finland (KK MC). The main body of these notes has been divided into three parts that can be seen as forming separate collections, each representing different kinds of genres of Nenets folklore. However, the generic boundaries are not clear in all cases, so that one becomes uncertain about what objectives Castrén had in mind while forming these three groups. In the following, I shall sketch former studies on Nenets folklore genres and discuss the difficulties in defining the genres. My main point of departure is that, rather than sticking into the generic system and defining the boundaries of the genres, we should treat folklore as a communicative system where a genre is created and used in a dialogue with other genres.

Most of the texts published in "Manuscripta Castreniana Jurak-Samoiedica Folkloristica" represent epic poems. This is indicated by the form of representation, where the text is rendered in short lines following each other in the left column of the notes page. Moreover, most of the lines are hexasyllabic, which represents the so called basic text line of Nenets epic poetry. However, there is significant variation in the line structure and further difficulties arise if one assumes that the lines in Castrén's notes represent the actual sung lines. One should nevertheless bear in mind that the lines were probably not sung, but dictated to Castrén. The second task of this article is, therefore, to discuss the difference between sung and dictated Nenets epic poetry. I shall first present the readers with recent studies on Nenets epic poetry's metrics and its performance style and after that discuss how the dictation might have affected the text. My argument here is that the performers and language masters of Castrén had to adapt the poems for the researcher's time frames and note-taking technique. They did this in the course of the dictation but they must have followed their own conceptions and ideas about the poem's contents and themes, as well as its structure.

Before discussing these two main themes, which will open up the materials and help the reader to contextualize them, I will outline the general background for Castrén's Nenets folklore notes and their publication. Castrén's expeditions, their background and practices have been described on multiple occasions and in multiple texts (Setälä 1915; Korhonen 1986; Stipa 1990; Stammeler-Gossmann 2009). Here, I shall discuss the ethnographic and folkloristic background in particular, and leave the often described research history of linguistics aside, although these disciplines

2. This article has been written to be part of the digital edition "Manuscripta Castreniana Jurak-Samoiedica", providing background information especially to the subsection "Folkloristica" of the edition. The edition and the research related to it have been funded by the *Emil Aaltonen Foundation*, *Jenny and Antti Wihuri Foundation* and *Kone Foundation*. I have also conducted this research as a member of *Finnish Academy Project Oral Poetry, Mythic Knowledge and Vernacular Imagination: Interfaces of Individual Expression and Collective Traditions in Pre-Modern Northeast Europe*.

naturally were and still are in interconnection with each other. In the beginning, then, I shall ask why Castrén collected vast amount of Nenets folklore in the first place and how this is related to the ongoing development and emergence of ethnography and folklore studies in Europe and Russia.

2. Additions for the "Kalevala", materials for comparative mythology and ethnography

In recent studies on the history of ethnography and folklore studies, it has been common to make a basic distinction between imperial countries where ethnographical or anthropological disciplines developed with more strength, and emergent nation states, whose researchers tended to centre on oral traditions living in the geographical and social margins – a course that resulted in folklore studies. (Dundes 1985; Baycroft 2012; Gunnell 2012: 303; Wingfield and Gosden 2012; Ó Giolláin 2014; Vermeulen 2015: 449.) For example, Diarmuid Ó Giolláin has made a distinction between the so-called metropolitan folkloristics, which "commonly made comparisons between the provincial and the colonial, both of which were outside of and beneath the national high culture to which such ethnological debates were largely external" and perspectives within which folklore was as "a key national-aesthetic legitimization of national movements [, and] necessarily looked to the provinces, the source of an authentic culture rooted in a sometimes obscure national past and in opposition to the cosmopolitan city, which was part of a 'universal' history." (Ó Giolláin 2014: 73, 79.) Finland should be – and has been – posited on the national-aesthetic side in this picture, representing areas that were in the process of becoming nation states, and where the instrumental, symbolic value of folklore was realized and made most of (Wilson 1976; Anttonen 2005). Moreover, Pertti Anttonen has argued that the Finnish ethnographical disciplines, directed mainly towards the speakers of Finno-Ugric languages in Russia, also constituted mainly a nationalistic project. Its results emphasized that, while Finland, as well as Estonia and Hungary, had a history, nation-state, and modernity, the 'kindred peoples', i.e. peoples speaking Finno-Ugric (Uralic) languages, lacked these and represented the history of the Finns. (Anttonen 2012: 347.)

Together with this basic distinction between imperial ethnography and national folkloristics, recent studies have emphasized that despite the ideological underpinnings of any research, the scholars have been quite internationally oriented in their scholarship (e.g. Roper 2012: 239; Hopkin 2012). Moreover, Russia as an imperial state has always been different in the sense that its *others* do not live overseas and in far-away places, but within the Russian (or Slavic) population, thus forming a part of everyday life. While this undoubtedly concerns especially the multiple minorities in the European side of Russia, the Siberian indigenous peoples have clearly been thought of as the other. The development of ethnography and folklore studies in Russia has been seen as having its own specific traits that are nevertheless keenly related to European discussions. (Tokarev 1966; Clay 1995; Knight 2000; Knight 2009.) In this respect, I

have found it important to sketch M. A. Castrén's fieldwork among the northern and Siberian minorities of Russia from the point of view of international, or European, development of ethnography and folklore studies, which is closely related to the scientific conquest of the North and Siberia. I will also discuss the Russian traditions of folklore studies that are related to Castrén's undertakings. I argue that following the national Romantic lines of Castrén's project has given too much emphasis on the national side of the project and has downplayed the international and scientific, both central European and Russian, contexts of his work. The 19th century has been sketched as a formative period for many disciplines, such as ethnography and folklore studies, and they were developed in the intense cooperation and enthusiasm of scholars working in different parts of Europe. The scholars were naturally affected by and intertwined in the ideological, e.g. national currents of the time, but also by and in the unique scientific spirit that combined systematicity with visions of a multiform and variable yet definable family of nations and languages.

In this context, Castrén's expeditions and writings can be seen as a central part of the emergence of ethnography and folklore studies not only in the Grand Duchy of Finland, but also in Russia and Europe in general. Castrén himself has emphasized in his writings the national points of departures in the often-quoted lines in the beginning of his 1852 travelogue:

För vid pass femton år tillbaka fattade jag beslutet att egna min lefnads verksamhet åt undersökningen of den Finska och andra dermed beslägtade folkstammars spark, religion, seder, lefnadssätt och öfriga etnografiska förhållanden. [...] Det visade sig likväl snart, att jag, för att med framgång kunna fortsätta mina studier inom detta gebit, borde vara betänkt på att förse mig med ett rikare och mera tillförlitligt material än det i skrift tillgängliga, och till den ändan nödgades anställa forskningsresor till särskilda delar af Europa och Asien. (Castrén 1852: 3.)

'Approximately 15 years ago, I made a decision to dedicate my life work to the study of languages, religion, customs and other ethnographic matters of the Finnish tribe and its relatives. [...] It soon turned out that in order to successfully continue research on the field, I should think about obtaining a more abundant and reliable material than the ones available in written form, and for this I was compelled to carry out expeditions in different parts of Europe and Asia.'

The aim was to study Finnish history. Thus, it is not reasonable to contest the national and even Romantic background and objective as it certainly was a personally and societally important point of departure, which also gave the whole project its public relevance. Nevertheless, the extract also points to ethnography, which at the time was not a national, particularistic discipline, but a name for a systematic and comparative project. From the point of view of this ethnographic research, which included the practice of collecting sung, epic poetry and oral tradition, the expedition had also different justifications. Looking for these, I cite another extract, just as often quoted, in

which Castrén justifies his actions to J. V. Snellman, one of the leading philosophers and national activists of the time:

Mitt görande och sträfvande i denna werlden är ett intet; men så länge man lefver, måste man dock söka att allvarligt arbeta för den sak, hvars kämpe man är. Det är blott *en* sak, som djupt och mäktigt gripit mig, jag kan endast lefva för denna sak, allt det öfriga är en bisak för mig. Jag har beslutit, att wisa för Finlands folk, att wi icke äro ett ifrån werlden och werldshistorien lösryckt, enstaka kärr-folk, utan stå i förwandtskap med åtminstone en sjettede del af menskligheten.

'My undertakings and aspirations in this world do not have any significance; but as long as one lives, one has to work for the cause one has begun to fight for in the first place. My mind is filled exclusively with one concern, and I can live only for it, everything else unessential. I have decided to show to Finnish nation that we are not a separate and solitary marshland people detached from the world and world history, but we are related at least to one sixth of mankind. (Castrén to Snellman 18.10.1844.)'

Both extracts point to the general, large-scale, comparative objectives of Castrén's work. Again, they also show up the national aims of the project – Castrén wanted to build the history of the Finnish nation and, as he himself had stated, to collect additions to the epic of the same Finnish nation, the "Kalevala". Nevertheless, the objective of building history through linguistic and ethnographical materials and their comparisons was not a national project from the outset, but represented an international academic project. In this, Castrén was not only following the lines of the central European researchers, but also producing pivotal materials for the historical and comparative research projects and developing the methodology. These international projects had their aims to build a comprehensive history of mankind through analysing the variation of languages, poetries, or folklore and ethnographic or ethnological phenomena. While the research history of diachronic and comparative linguistics is fairly well described, and Castrén's project has been reasonably associated with it (Korhonen 1981; Stipa 1990; Bunzl 1996; Campbell 2002), the emergence of ethnography in Europe and Russia has been discussed again only fairly recently. Here, for the sake of brevity, I will skip the linguistic backgrounds and focus to the ethnographic ones. This said, it must be noted that the linguistic projects were deeply interconnected with the ethnographic ones both in ideas and through the actual researchers who were often linguists with broad interests in humankind.

The ethnographical research tradition within which Castrén's work is relevant was born from the cooperation of Russian and German scholars taking part in the organization and practical work of the so-called Academic Expeditions of 18th century Russia. The overall aims and starting points of these expeditions were economic and political: they were designed to collect relevant information about the resources of the vast imperial areas. Although the two Kamchatka Expeditions, led by Vitus Bering

(1725–1730 and 1733–1743), are well known for their immensity and political significance, the expeditions undertaken by Daniel Gottlieb Messerschmidt (1685–1735) and Peter Simon Pallas are of interest here as they travelled in the same geographical areas as Castrén. Messerschmidt was a scientist whose 1720–1727 expedition opened many areas for research in Siberia. His data has been used by most subsequent researchers. Pallas' expedition (1768–1774) focused on central Russia, West Siberia, Altay and Transbaikalia, and his travelogues and reports were published as a collection, often cited by Castrén (Pallas 1771–1176). As shown by Han F. Vermeulen, the German scholars, from Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) to Gerhard Friedrich Müller (1705–1783), managed to add to the imperial explorers' instructions directions about how to collect materials on linguistic details, mainly word lists or translations of the Lord's Prayer in local languages, and on the manners and customs of the people. The expeditions and their backgrounds are well enough described in several publications (Tokarev 1966: 75–110; Vermeulen 2015: 39–218), and the central role of Gerhard Friedrich Müller, a German historian, who took part in the organization and work of the Second Kamchatka expedition, has been often emphasized. Müller's several instructions written for different purposes laid the foundations on *Ethnographie* or *Völkerkunde*, and they are important also as a background for Castrén's work, as will be shown later. Chronologically, the last of Müller's instructions was written to Johann Eberhard Fischer (1697–1771), who was to become his successor. The instructions are divided into six parts, of which the first gave instructions about keeping a journal, the second about geographical descriptions, the third on describing the present state of towns, forts and regions. The fourth and fifth were instructions on working in the archives and describing and collecting antiquities. The sixth part of the instructions advised the reader how to make detailed descriptions about the peoples of Siberia, and aimed at the holistic, empirical description of each community so that they could be compared. The instructions in what was called *Völkerbeschreibung* by Müller also set this apart from other types of antiquity-collecting, thus forming the basis for the separation of the disciplines. Significantly, Müller emphasized the importance of getting acquainted with people, spending time with them in the places where they live – a methodic principle that clearly aimed at rapprochement. (Bucher 2009; Vermeulen 2015: 164–183.)

The discipline was later developed and named *Völkerkunde* or *Ethnographie* by August Ludwig Schlözer, who wrote his "Allgemeine Nordische Geschichte" (1771) based on the material collected during the Academic Expeditions of the 18th century. In Schlözer's definition, *Völkerkunde* and *Ethnographie* were interchangeable and were part of the study of history: the ethnographic method of history would first of all divide human beings into groups. Secondly, ethnography would describe each group as part of the larger world history. Schlözer emphasized the significance of language in defining the groups and the power of systematic comparisons in revealing the history of mankind. (Vermeulen 2015: 279–293.) Schlözer's theories and texts are important for Castrén in at least two ways. Firstly, the ideas were quickly absorbed into Finnish academic discussion through Henrik Gabriel Porthan (1739–1804), who studied in Göttingen in 1779, and has had an enormous impact on the humanities

in Finland ever since the late 18th century. It was Porthan who first proposed that, in order to understand the history of the Finns, one should also study the speakers of related languages in Russia. (Tarkiainen 2000; Siikala & Ulyashev 2011: 34–42.) Although Porthan could never leave for fieldwork, his ideas were left alive and, in the beginning of 19th century, the young Finnish enthusiast Anders Johann Sjögren did his best to get into contact with the speakers of related languages. Michael Branch has rightly described Sjögren's memorandum to Nikolaj Petrovič Rumjancev (1755–1832), a Russian Count who was willing to finance research on the history, ethnography, and languages of Eastern Russia, and later Sjögren's letter to Baron Robert Henrik Reh binder (1777–1841), who finally approved Sjögren's application, as "Porthanian document[s]" emphasizing "the importance of studying the Finno-Ugrian peoples in order to reach a proper understanding of the history of the North", with strong influences from evolving historical and comparative linguistics (Branch 1973: 41).

What Branch does not focus on is the later influence of Russian academic discussions about ethnography, and possibly also about collecting folklore that can be seen in Sjögren's texts. Sjögren worked in the Russian Academy of Sciences and was nominated as the first holder of the chair of Ethnography and Languages of the Finnic and Caucasian Peoples – the first chair of ethnography in the world – in 1844. He also took care of the ethnographic museum from 1844 onwards. (Stagl 2009: 43.) Sjögren deserved these positions. He was an enthusiastic fieldworker who, during the regular and long expeditions among the speakers of Finno-Ugric languages in the European side of Russia, not only contributed to the study of the language family, but also developed ethnographic methodology. His field method was based on acquaintance with the people studied, on a striving to learn, understand and master the languages they spoke through everyday speech and possible ritual contexts, and on the collection of knowledge about their customs and historical folklore. He also paid great attention to archival work. The outcome of his fieldwork research was a series of publications on each linguistic group, *Volk*, on which he had been working, on their language, dialects and customs, and their relations to neighbouring peoples' language and customs, which again shed light to the history of these people. (Branch 1973.) Sjögren's keen interest in the place and personal names and their integral role can be seen as an innovation in the otherwise very Müllerian–Schlözerian principle, which he must have both learned from Porthan and by reading Müller's notes in the archives of the Russian Academy of Sciences.

The ethnographical strain can be clearly read in the travel instructions written by Sjögren for Castrén for his second expedition, which represent just one of the many forms of support that Sjögren offered Castrén (Sjögren 1844;³ Branch 1968). The instructions were published in "Bulletin de la Classe des Sciences historiques, philologiques et politiques de l'Académie Impériale des Sciences de Saint-Petersbourg", and they were commented on by Köppen (1844), who was preparing ethnographical maps of Russia. If the

3. The instructions were also published posthumously in Swedish as a supplement to Castrén's travelogues and letters. Castrén 1855: 447–457.

texts of young Sjögren can be called Porthanian, I would emphasize the impact of possibly Messerschmidt's notes, which were not published by that time but which were certainly read by Sjögren. Two things are very clear from the instructions: first, Castrén's journey was depicted as linguistic and ethnographic and these domains were seen as serving the interests of historical interpretations. Second, the materials collected were thought to comprise a large and holistic totality with linguistic materials covering every possible branch of life coupled with ethnological, archaeological and archival data. The principal aim of Castrén's expedition was to clarify the relations between Samoyed peoples (*samojedische Völkerstammen*), their geographical distribution in Siberia and their relations with neighbouring groups (*Ostiaken*). In short, the instructions were after a more detailed and reliable linguistic map of Western Siberia, which would be based on empirical data collected among the speakers of these languages. The instructions emphasize time and again that the materials should be collected by the researcher himself among the speakers themselves, in the places where they live. This is reminiscent of Müller's instructions, but is also typical for its own time more generally. (E.g. Aalto 1971; Vermeulen 2015; Bunzl 1996.)

In addition to as complete linguistic material as possible, Castrén should also collect popular songs, proverbs, tales and traditions about the origins and prehistory of the peoples in question.⁴ The instructions emphasize the instrumental value of lore in building historical analyses – only the songs are given an aesthetic value as literature. This is clearly a Russian, especially Petersburgian, emphasis adopted by Sjögren and does not reflect the discussions that took place in Finland at the same time, which I will consider soon. The ethnographical goals required taking notes on the physique, ways of life, clothing, customs, state of culture and religious ideas of the tribes studied, and “on anything which can describe them and their particularity.”⁵ (Sjögren 1844: 332.) This instruction was given in 1844, and, although it reflects both the longer discussion deriving from the German Enlightenment Ethnography (Vermeulen 2015) and Sjögren's own views, it must also be a shared outcome of the ethnographically minded scholars in St. Petersburg who were meeting each other regularly in 1840s. These included explorers and researchers such as Köppen, Ferdinand von Wrangell, Friedrich Litke, Alexander von Schrenk. (Tammiksaar 2009: 143–144.)

Castrén's expedition can be interpreted as having begun in the last possible moments, as the soon-to-be established Russian Imperial Geographical Society with its Ethnographical Division came to define ethnography as following differing lines compared to systematic and comparative methods of the so-called old school ethnographers.

4. “In historischer Hinsicht muss Herr Castrén noch alle Aufmerksamkeit auf die unter den Völkern selbst etwa gangbaren Sagen und Traditionen über ihre Herkunft und Vorzeit wenden, mögen solche Sagen und Traditionen allgemeinen Inhalts [...]”. The term for popular songs is Volkslieder. (Sjögren 1844: 331.)

5. “Erfahrung die Körperbildung, Lebensart, Trachten, Sitten und Gebräuche, den Culturzustand und die religiösen Meinungen der resp. Völker, so wie überhaupt aller, was dazu dienen kann, sie als solche in allen ihren Eigenthümlichkeiten zu charakterisiren, vollständig kennen lernt.” Interestingly, the Swedish version lists not only religious ideas, but also shamanism, paganism, and Christianity. (Castrén 1855: 456.)

The Geographical Society was established in 1844, and in addition to its two geographical (comprehensive and Russian) divisions and the statistics division, from the beginning it also had an ethnographical division. It was led by Karl Ernst von Baer (1792–1896) who spoke for general ethnographical studies about the importance of doing fieldwork and describing the peoples whilst they still lived (Baer 1849). The tension between this line and the more Russian-centered line of thought seems to be evident from the first meeting onwards, as it was in the very first meeting that Nikolaj Ivanovič Nadeždin spoke about the significance of focusing on Russian people. According to Nadeždin, the most important goal of the Society should be to describe “what makes Russia Russia, i.e. Russian man”. There were also differences in the views on ethnography itself: instead of the comparative program of scholars with a German (and Finnish) background, Nadeždin preferred studying linguistic and dialectal details, physical anthropology, and psychological ethnography, which included everything material and spiritual among the people. (Nadeždin 1849.) The people, though, were not anymore the ethnic *others* of Russia, the numerous *Völker* (*narodnost'*), i.e. the minorities of Russia, but the socially other, *das Volk* (*narod*), and the program was directed to the study of the contemporary moments of their lives and aimed at particularism. (Semenov Tjan-Šanskij 1896: 378–40; Berg 1946: 42–43; Knight 2009: 124–129.) This line of inquiry and thinking won over the Geographical Society in 1850, when Baer and Litke were displaced by Nadeždin, who became the head of the ethnographic division. While it certainly was a battle between two strong personalities and their lines, it also reflects more general tendencies in Russian thinking, and has its background in the reactionary politics of Czar Nikolaj I. Consequently, a similar kind of movement of interest away from the Russian minorities and non-Russian phenomena towards the Russian people and matters Russian took place in other disciplines as well. (Azadovskij 1958: 122–123; Rabow-Edling 2006: 26–34.)

In the context of Geographical Society, though, this meant that a growing interest was given to the verbal art of the people (*narodnaja slovesnost'*). This materialized in the wide collection activities, based on circular letters and a large web of informants sending their knowledge to Geographical Society. This resulted in huge and multisided collections on the basis of which several publications were edited⁶. The 1840s and 50s was also a time for regional movements that cherished and promoted peasant culture, and began to collect ethnological and folklore materials. (Azadovskij 1958: 11–27.) All this changed the discussions around oral traditions at a more general level. If the discussions were critical towards the aesthetic value of oral tradition and emphasized its role as historical source before, as surviving from the ancient times as was characteristic for the Enlightenment (Azadovskij 1958: 42–111), the 19th century movements discussed the possibility of oral tradition being part of national literature and history, and having a role in the rise of national consciousness. In addition to being collected and analysed, the oral tradition became to be utilized, e.g. in art. (Azadovskij 1958: *passim*.)

6. E.g. Etnografičeskij sbornik (1853–1864) in six volumes; collection of fairy-tales (Afanas'ev 1855–1863), collection of charms (Majkov 1869); collection of riddles (Hudjakov 1861); description of the archive (Zelenin 1914–1916.)

This is very close to the movement and ideas around the “Kalevala” and Finnish oral tradition and folk life that were discussed in Finland, and are certainly part of Castrén’s background, as outlined at the beginning of this chapter. The irony is that the rise of this thinking in Russia closed the doors to possible future scholars like Castrén and Sjögren whose aims were not only in studying one’s own community, but putting it in the larger system of tribes, peoples and nations of the world. These two lines of thinking also bring clearly out how special and unique the program of Sjögren and Castrén was. It combined the imperial lines of global ethnography with the Herderian national folkloristics. There was tension between these ideas not only in Russia, but also similar kinds of pressure that were unleashed by downplaying one at the expense of the other among other research traditions, as discussed in the beginning of this chapter. In Finland, the research lines were legitimized by national aims, but it is clear that the ideas of Enlightenment played a great role in the formation of research traditions, as shown by Pertti Karkama (2001). Still, the focus of Finnish researchers under emergent ethnographic and folkloristic traditions has always been in studying one’s own people, the uneducated, agrarian other. This tradition is reflected in Sjögren’s and especially in Castrén’s texts and research practices which aimed at the same time to describe the speakers of kindred languages and place them within the category of other peoples, and to frame them as Finnish or Finnic, our own.

Consequently, the tension between national and aesthetic and colonial has been part of the Finnish research project on ‘kindred peoples’. It is, though, important to note that Castrén and Sjögren did not conceive or interpret the languages, customs, or oral traditions as informative only about the history of the Finns, but as an important source of information about the history of the peoples in the Northern Russia, and humankind. The ethnography was not a historical discipline if it was not comparative and systematic. In the same way, the oral traditions should be compared systematically with other oral traditions. This is a practice that differentiates Castrén from Sjögren, who used folklore only as a source for his historiography. Castrén aimed at building historical and comparative mythology, which is clearly reflected in his mythological lectures (Castrén 1853a; 1853b; Ahola & Lukin 2016.) The notes on Nenets folklore were collected in this framework: to be studied in a large comparative frame that would supplement the “Kalevala”, its mythology and the history of that mythology.

3. Generic system

In the manuscript, Castrén has given some of the texts specific titles that refer to Nenets emic genre categories, and I assume that the categories are based on the definitions of the informants. Furthermore, the epic poems seem to be divided into two groupings, and a group of shorter poems tends to form its own group accordingly. In addition to these, there are Swedish texts named *sagor* that form still a

further grouping inside the manuscript. In the following, I will discuss the possibility of treating these groups as different genres. I will also discuss the interference between the texts and their possible place in the more general Tundra Nenets emic genre system.

My starting point is that Castrén’s notes consist of differing genres but represent only part of the Nenets genre system as a whole. The partial nature is understandable, as Castrén had a limited time frame during his fieldwork. The consistence of the material is also due to Castrén’s own preferences: long, poetic forms, mythic narratives, and shamanistic themes were of primary interest for Castrén. This comes back to his interest in mythology and shamanism. Moreover, Castrén was instructed to collect popular songs, proverbs, tales and traditions about the origin and prehistory, as discussed in previous chapter. This represents clearly a research interest that does not take into account the possibility of other kinds of local categories of oral tradition.

Another important starting point for this chapter is that the genres form a communicative system. This implies that the genres are not isolated, ideal units of textual artefacts, but historical and culturally meaningful categories for producing and interpreting human expression. (Briggs & Bauman 1992; Hanks 1987; Seitel 1999; 2013; Frog 2016; Koski 2016) Genre theories in folklore studies can be roughly described as having evolved from the so-called text-centred views towards discussing the contextual variation. The text-centred scholars tend to emphasize that genres are objectively existing, and that the categories can be used for organizing individual texts. These views began to be criticized in the mid-20th century at the latest, as the interaction of the performer and the audience, the interference of different texts and genres and the processual nature of both context and genre became to be emphasized. (Bauman & Briggs 1990; Frog, Koski & Savolainen 2016.) Recently, there has been a tendency to emphasize not genres or performances *per se*, but more holistic views, discussing not only the performance or texts but also their relationship to other kinds of practices. These discussions clearly indicate that understanding and describing human behaviour need to take into account several different modes and moments of interrelated practices. (Koski 2016.) Another kind of tendency has been to argue for the analytical significance of combining the contemporary fieldwork materials with the insights that can be gained through working in the archives. These points of views bring out the potential of historical and text-centred approaches, when combined and enriched with the understandings gained from context centred studies. They emphasize the possibilities of the scholars to know about the historical stages and development of community’s expressive systems, and its relevance to the analysis is contemporary practices. (Siikala & Siikala 2005; Frog 2016; Koski 2016.) Frog, for example, has written about a usage-based approach that should take into account the form and the content or enactment of the cultural expressions, the practices related to these, and the function, i.e. the role of one genre in the generic or other social and semiotic systems. When working with a historical corpus, such as Castrén’s, it is important to remember that it is not suitable for the pure contextual analysis, but rather serves as a representation of the forms and contents of the Nenets oral tradition in history.

The texts and their intertexts might form a suitable frame for analysis anyway. (Foley 1992; Tarkka 2013.)

One more helpful distinction made quite recently by Tomi Kokkonen and Inkeri Koskinen (2016) is the one between genres as *kinds* and as *projections*. This distinction arises from philosophy and helps us to understand and keep in mind that our understanding of genre has critical epistemic consequences. Accordingly, if we think of genres as projections that researchers construct from the research material, we cannot infer new properties and generalize them as a property of the whole category from a sample of genres based on researchers' projection. When working with projections, one can thus discuss the properties used for the classification, but not any *new* properties. On the other hand, genres as *kinds* consist of groups of texts that share a relevant amount of features so that one can take them as similar, although not every single instance of the group share all of the relevant features. These kinds are historical and "constructed and dependent on people's ability to conceptualize, understand, and give meaning to things they do." (Kokkonen and Koskinen 2016: 96).

In the following, I shall take the classifications made by Castrén as my point of departure. At first sight, I will treat them as projections made not only by Castrén, but created in the cooperation between Castrén and his informants. I will also discuss some other, research-based Tundra Nenets genre classifications and their nature, and ponder their value and significance for Castrén's notes. Because Castrén has neither explicitly discussed his materials within generic frameworks, nor offers any systematic descriptions about the performance or social significance of Nenets folklore, it is challenging to evaluate these. However, I will reflect on the recent discussions about the Nenets generic system in relation to Castrén's material and discuss the shared and unshared properties in the texts in Castrén's notes. This will hopefully show that both earlier scholarly attempts to describe the Nenets generic system and the historically constructed descriptions of the Nenets emic genre system have failed to understand the fuzzy and flexible nature of oral tradition.

3.1. Folklore texts published in the digital edition and their place in the manuscript

Tundra Nenets folklore notes can be found in two different locations in the collection of Castrén's manuscripts. The first division is situated in "Manuscripta Castreniana's" part "VII Samoeidica 2", in its subsection "Juraksamoiedica 1" (KK MC VII.2.js1). This division with folklore texts is mistakenly titled *Ordförteckningar* 'word lists', on page 147, but it is the beginning of around 500 pages of folklore notes. Here, one can find ten epic texts with titles denoting to different genres, one entitled "I Kolwa" 'In [the village of] Kolva', epic poems numbered 6, 7, 8, and 9 and a section titled "M. A. Castréns manuskript till af honom samlade Samojediska sagor" 'M. A. Castrén's manuscript for the Samoyed tales collected by him'. It comprises of five tales, although the tales are numbered up to

six; number five appears twice in the manuscript. In addition to these, there is an excerpt of Bible translation titled "Ioann Gad".

The second division of texts is situated in part "IX Samoeidica 3", and its subsection "Juraksamoiedica 2"; it has 22 pages (KK MC IX.3.js2). There are shorter epic texts numbered from 1–5 in this section. Additionally, there is a ten-page manuscript "Samojediskija Pesni" 'Samoyed Songs', and a Tundra Nenets translation of Orthodox *Apostles' Creed*. Based on the numbering system and the division of texts in the manuscript, it seems reasonable to assume that the numbers 1–10, with the text titled "I Kolwa" in "VII Samoeidica", are classified together (division I) in contrast to the numbers 1–9 (division II) placed in both parts of the manuscript. The tales (division III), on the other hand, clearly form a separate part of the manuscript: not only is it titled plainly, but the text is also represented in Swedish and in paragraphs in contrast to the poems, which are in columns. Additionally, both parts of the manuscript present translations. Moreover, there is the manuscript, possibly written by Castrén himself, about the Nenets singing (division IV).

In the case of epic poetry, which constitutes the bulk of the material, the Tundra Nenets text has been written on the left hand side of the page and the translation, either in Russian or Swedish, is given in the right column. In a few cases, Castrén has numbered the lines. Three of the poems, numbers 1, 2, and 3 in "Samoeidica VII", are produced in three dialects. As pointed out already by Toivo Lehtisalo (Castrén 1940: XV), the first and second variants were probably noted down in Pustozersk, where Castrén spent the winter months in 1843, and where speakers of both western and central dialects visited to trade and pay taxes. The third variant is most probably noted down in Obdorsk (Salekhard), where Castrén stayed from November 1843 until early 1844. It is also possible that the Taz variants are recorded during the second expedition. One should keep in mind that these dialect variants do not tell about the actual existence of the themes among the speakers of central and eastern dialects, but only among the speakers of western dialects. The variants serve, for the most part, the interests of linguistics and dialectology in particular. They do not have folkloristic value. Further, it should also be noted that there are so few collections of Nenets folklore combined with such seemingly striking variation that we cannot know how locally or widely distributed the themes of Nenets folklore are. This is why we cannot even decide whether the texts collected from amongst the speakers of the western dialects have been sung among the speakers of other dialects.

The texts in the first division are mostly named as *syudbabc* (Sjudubaepts'eh, Sjudubaepts' or its abbreviations). Nevertheless, number five is entitled *tadyeybco* (Taadiebtso) and six *laxanako* (Lahanako); the text entitled "I Kolwa" has not been given either a number or a title that would name the genre. I have included it in the first division of the digital edition because it is situated close to numbers 1–10 in the manuscript and the narration goes on in third person, as in the other texts in the division. The texts in the second division, on the other hand, are narrated in first person. They are not titled, but I assume they represent *yarabc* or *xinabc*, or individual songs, *syo*.

Page number in the manuscript	Division in Digital Edition	Title (if given) / Content	<i>Samojedische Volksdichtung</i> (categories given by Lehtisalo given in brackets)
MC VIII SAMOIEDICA 2: JURAK-SAMOIEDICA 1			
149–166	I	1. Sjudubaepts’eh	1. (Heldenlied; sjudubabts’)
167–183	I	2. Sjud.	2. (Heldenlied; sjudubabts’)
183–221	I	Sjudub. 3	3. (Heldenlied; sjudubabts’)
221–252	I	4. Sjudubaepts’	4. (Heldenlied; sjudubabts’)
253–274	I	5. Taadieibtso	5. (erzählendes Lied mit Schamanenmotiv)
275	I	6. Lahanako	6. (singende Geschichte)
282–289	I	6. Lahanako	6. (singende Geschichte)
290–318	I	7. Sjudub.	7. (Heldenlied; sjudubabts’)
319–327	I	8. Sjudub.	8. (Heldenlied; sjudubabts’)
328–353	I	9. Sjud.	9. (Heldenlied; sjudubabts’)
355–379	I	10. Sjudub.	10. (Heldenlied; sjudubabts’)
381–387	I	I Kolwa	14. (singende Geschichte)
391–392	II	Short texts in poetic form; unnumbered	Not available
395–411	I	1. Sjudubaepts	1b. (Heldenlied; sjudubabts’)
412–427	I	2. Sjudub.	2b. (Heldenlied; sjudubabts’)
428–437	I	3. Sjudub.	3b. (Heldenlied; sjudubabts’)
439–459	I	1. Efter Tasowska dialekten	1c. (Heldenlied; sjudubabts’)
460–477	I	2. [Efter Tasowska dialekten]	2c. (Heldenlied; sjudubabts’)
478–494	I	3. [Efter Tasowska dialekten]	3c. (Heldenlied; sjudubabts’)
495–497	II	A text in poetic form; unnumbered	19. (Schamanenlied; sambadapts’)
507–504	III	Text in prose form (saga 5)	Not available
503–498	II	6.	12. (erzählende Lied; hinnabts)
521–524	III	Text titled Saga (saga 5)	Not available
533–535	II	Text in poetic form	13. (Klagelied; jarabts’)
537–538	II	Text in poetic form	
539–544	II	7.	13. (Klagelied; jarabts’)
545–546	IV	Ioann Gad	Not available
547	III	M. A. Castrén’s manuskript till af honom samlade Samojediska sagor	Not available

Page number in the manuscript	Division in Digital Edition	Title (if given) / Content	<i>Samojedische Volksdichtung</i> (categories given by Lehtisalo given in brackets)
549–552	III	4 sagan	Not available
553	III	6-te saga	Not available
554–556	III	6-te saga	Not available
563–566	II	8.	Not available
567–572	III	Saga I	Not available
573–576	III	Saga II	Not available.
577–578	III	Saga III	Not available
MC IX SAMOIEDICA 3: JURAK-SAMOIEDICA 2			
154–164	IV	Samojedskija pesni	Not available
149–153	IV	Fader vår	Not available
146–147	II	1. [in Swedish]	Not available
260	II	5. from line 122 on	11. (erzählende Lied; hinnabts)
262–269	II	5.	11. (erzählende Lied; hinnabts)
270–274	II	2.	15. (Rauschlied; jabje’ma)
275–276	II	3.	17. (Rauschlied; jabje’ma)
276–277	II	4.	16. (Rauschlied; jabje’ma)
279–280	II	Poem 1. in prose	18. (Rauschlied; jabje’ma)
280–282	II	1.	18. (Rauschlied; jabje’ma)

Table 1. Texts published in the digital edition and their place in the manuscript and in “Samojedische Volksdichtung” (Castrén 1940).

As can be noted in Table 1, Lehtisalo has not followed Castrén’s numbering and divisions in “Samojedische Volksdichtung” (Castrén 1940), but has organized the texts anew according to his own knowledge on the content and structures of the genres. Therefore, the epic poems 1–10 have been published first in “Volksdichtung”, but the next three epic songs, 11–13, are named either as *yarabc* or *xinabc* by Lehtisalo (5–7 in the division II of the digital edition). The text entitled “I Kolwa”, which I have included in the division I, is numbered 14 by Lehtisalo, and described as *singende Geschichte* ‘fairy-tale that is sung’. Numbers 15–18 in “Volksdichtung” have been categorized as *yabye”ma syo, Rauschlied* by Lehtisalo. Castrén has numbered them 1–4 (KK MC IX3. js2), and I have included them in the second division of the digital edition, which also concerns poem number eight, unpublished in “Volksdichtung”, and the unnumbered shamanistic ritual song, numbered 19 by Lehtisalo. Likewise, the shorter texts in poetic form, representing individual songs, are situated in division II.

Division III consists of Castrén’s manuscript of tales. They have been published as an appendix to “Ethnologiska Föreläsningar” (1857a). Schiefner has also translated the five tales, included in the manuscript and published them as

an appendix the German translation of the “Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker” (1857b). The tales are numbered up to six, but the sixth tale is apparently mistakenly merely a copy of the fifth one. The texts published now in the fourth division of the digital edition have not been published before. They constitute a manuscript on the songs of the Nenets, and translations of Russian texts. It is unclear who is behind the translations, but archimandrite Veniamin is the most likely candidate.

3.2. Thematic and structural variation of the epic poems and tales

The epic poems numbered 1–10 and the one entitled “I Kolwa” can be generally described as long, mythic narratives. The following nine poems in the digital edition differ from the first ones both in length and in thematic level, but the most notable difference is in the person of the narration: while the first eleven poems are told in the third person, the next nine use first person singular. This forms the most notable division inside the Nenets poetry, most likely important also for the Nenets themselves. On the thematic level, the differences between the poems in groups one and two also seem to be quite evident in Castrén’s notes, which, again, is not always the case on the structural level. In order to show this, I will shortly introduce the plots and themes of the poems and discuss their structural patterns. As more detailed summaries of the texts are attached in the digital edition, I will here discuss only contents on the general level and in accordance to the structures. This will be followed by discussion on the themes and structures of the *sagas* in division III, and their relationship to the epic poetry.

What is clear from the outset is that first division’s poems that share the title *syudbabc* with its variants are of the same kind, and they clearly differ thematically from the texts five and six, named *tadyeybco* and *laxanako* respectively. Consequently, the texts 1–4 and 7–10 represent poems that focus on the growth and development of a young hero or heroes to both obtain a wife and to take care of the honor and wealth of the family. Honor and wealth are the main reasons for war and revenge, which end in concurrent wars and blood feuds that seem to form into chains of themes that can be endlessly combined by gifted performers. The circles of revenge end only if the hero is able to kill all of their enemies, for example by separating entire capes from the mainland, thus drowning the people in the cape. Leaving a baby alive is a certain promise of a continuation of the revenge, as the baby will eventually find out reasons for their orphanhood and engage in a blood feud. One of the motives of the Nenets epic poems is a boy who is living with his elderly grandparents (or just one of them), and who coincidentally finds out that his family has been killed by the people in the neighboring camp, on which he begins to exact revenge. The initial lack of knowledge and the increasing amount available to the hero during their travels in the tundra is one of the leading features of not just *syudbabc*, but also other Tundra Nenets epic poems.

While the poems might be as much about the search for wife as about the honor of the family, the marriage as such is not a motive in the *syudbabc*. The repeating

episodes tend to focus on travelling and warfare. These are naturally surrounded by sections that justify the warfare and blood feud: they often consist of dialogue in which the hero takes part or which s/he accidentally overhears. These episodic sections form the basic structure of a Nenets epic poem. The poems often begin with short description of the main actors and their family or other social connections, and their place of living. The complication for this starting scene is often rendered by (1) reported speech or conversation according to which one of the son or daughter will be married; (2) the straying of the young hero who gets acquainted with people who eventually disclose the hero’s past and the injustice; or (3) appearance of a stranger who is the main antagonist of the hero and their family. These are followed by scenes of preparation for the travel or warfare; travelling is accompanied by getting acquainted with allies, either relatives or old friends of the relatives. If the initial motif of the narrative is obtaining wife, the travelling which ends in the neighboring camp and, after some negotiations, the marriage is agreed upon; the married wife stays at the camp of his husband, but if the hero is a man, the couple will leave soon after the marriage. The trouble begins after the marriage: either the wife is mistreated or the husband finds out on the way back home that his wife had already been promised to someone else. Both are reasons for war, which form the central parts of the narratives. The wars continue until everything is avenged and reconciled, after which the narrative comes to its end: the hero comes back to his homeland and begins to live peacefully.

The fifth epic poem differs a great deal thematically, although not so much in structure, from the other poems in the division. It begins with a typical scene: a boy living alone with his grandmother. The boy gets lost and comes to an iron swing, and meets there an older woman who tempts him further. They come to a tent, where the boy meets a girl who disappears during the night. The boy leaves for the underworld, apparently looking for the girl. He comes to a hill that turns out to be a roof of a conical tent. During the night, the boy transforms himself into a ptarmigan, goes down to the tent, hurts his feet in the hot coals and transforms himself into a spark and flies on the breast of a girl and sleeps there, and apparently wounds her honor. In the morning, the family wonders what has happened during the night, and they call a shaman to find it out. The shaman loses all his limbs during the several shamanistic séances described and in the end the shaman has only his head left. At this point, he orders the family to sacrifice reindeer, which saves the shaman, who has now been restored as before by the boy. The boy also shows up and begins to live with the camp community. After having lived for a while the same boy asks the same shaman to see what his way back home will be like. The shaman tells him and gives advice how to overcome the obstacles under way. The boy leaves with his wife, finds his sorrowful mother who has looked for him since his disappearance. The mother dies in tears, and the boy begins to live around the swing.

The poem’s motif revolves around shamanizing, which is why the title *tadyeybco* is more than suitable for it. The underlying structure is nevertheless of the same kind. A young, ignorant boy gets lost and tempted and cheated by strangers, and ends up

looking for a girl who is to become his wife. This results in series of shamanistic battles, which exceptionally end up into a friendship and marriage. After the marriage, the boy returns home. The basic structure of these poems, and, as discussed by Simoncsics (2001), Nenets shamanistic poetry more generally, is based on parallel-istic mirror structure, according to which the hero's travels always finish where they began in the first place. Very often, the return is structurally the exact mirror of the departure and further travel. While it must be noted that this is not exceptional when compared to narration generally, the Nenets tradition specifically can be interpreted as an allusion of shamanistic travels. This opens up particularly exciting possibilities for further interpretations, especially concerning the mythic or shamanistic themes, but also the structure's possible influence on the poetry with overtly everyday themes. Such are the poems in the division II of the digital edition.

The sixth poem, titled *laxanako*, tells the story of two fishermen living with a giant, who extorts the boys to give him food, threatening to eat them otherwise. The boys teach the giant to seine and to chew food so that he feels sated more quickly. The giant and the boys become allies and it turns out that the giant himself had previously been a man. He sends the boys overseas so that his giant-sons do not eat them. In the end, the sons find their camp and smash their father with their axes, during which time they themselves become human beings and end up drowning in the sea. The giant returns with the boys, marries the boys' mother and they continue to live in their home camp. The *laxanako* is close thematically and structurally to tales in the third division. These tales are mostly shamanistic in content and reflect Castrén's own interest in shamanism.

As pointed out earlier, the most notable difference between the poems in divisions I and II is that, in the first division, the narration goes on in the third person, while in the second division only first person singular (and from time to time plural) is used. The poems in the second division can be divided into two groups, which is reflected in the decisions that Lehtisalo had made in "Samojedische Volksdichtung". While the poems 1–4 are more or less individual and short, 5–8 are longer and autobiographical; 9, on the other hand, is a separate piece of poetry as a whole. Numbers 1–8 can be described as representing Nenets everyday realities and miseries, travels made, not in the mythic otherworld, but rather from tundra to the Russian towns and to Russian regimes of order.

The tales, written down only in Swedish, comprising a part of their own in the manuscript, vary quite a lot thematically. As shown by Pushkarëva (2003b), the Nenets prose tales share multiple features with international folktales, but there are just as many Nenets vernacular features that make them curious enough. Tale number one, entitled "An orphaned boy" by Pushkarëva, tells the story of a man who loses his family, because they do not trust his views about the necessity of reindeer sacrifice. The orphaned boy ends up marrying a woman in a community where the same man kills him three times. Another man with only one leg, one arm and one eye, always comes to save him. After the third time, the orphaned protagonist kills the whole community except his wife and her parents and again dies fighting with the man who has already

killed him three times. The protagonist gets his life back in the underworld, where the one-legged man takes his bones to be burned to ashes by a woman. He gets married to the woman in the otherworld, comes back to this world and loses both his wives and relatives after slaying the man who had killed him as well as the one-legged man. Pushkarëva has indexed this tale as 369C*. The second tale is about sisters who escape a cannibalistic woman, who had already eaten their mother. The fleeing of the sisters reminds of the ATU 313 themes of magic flight, and is continued with the encounters of the sisters with animals, requiring sweet talk. They help the sisters, but lead the cannibalist woman to death. A boat moving by itself takes the girls away from the island where they escaped, but it also kills the younger sister who disobeys the order that prohibits them from touching the items in the boat. The older sister buries her in a wolf cave. After some time, the elder sister's husband hears speech in the cave, and they take the younger sister away. She gets back to her normal life after some troubles. This is numbered 483* by Pushkarëva, and it is unclear what she is referring to, but it is quite apparent that the tale contains the features of several motifs ranging from the classic magic flight to animistic themes.

The third tale is the only one without clear international counterparts. It is a classic tale about the contests of two shamans combined with motifs about stealing the moon and the sun. The contest ends in the death of the weaker shaman, while the stronger one comes back to his home camp after living as a goose in Novaya Zemlya. In the fourth tale, a man gets first to know the secret of seven maidens swimming in the lake and, after extorting one of them whose clothes he has stolen, he gets the woman to steal the hearts of seven brothers. These brothers have killed the mother of the man, who now kills the first six, and then, after he has given his mother's life back, the seventh. Later, the hearts of everyone get thrown into air by a woman, but they are retrieved, rise in the heaven and become clean and sacred. The tale type number 413D* refers to the beginning of the tale, where someone is hinting about the bathing maidens. The consequent events around the hearts are shortly commented by Castrén: "I hjertat ligger det onda" 'The evil lies in the heart', referring to ideas which counter many western ones that place the goodness in the heart. The fifth tale is, according to Pushkarëva, the only one that has Nenets counterparts collected after Castrén. Pushkarëva has numbered the tale as 1537B*, referring to type "The Corpse Killed Five Times". In addition, the tale refers to ATU 1536(A) "Disposing of the Corpse". In the tale, a man kills his wife, for the ptarmigans promise he will get rich if he does so. Once the man has killed his own wife, he tricks the Khanty leader into believing that he (the Khanty leader) has committed the crime. Willing to compensate for the man's loss, the Khanty leader offers him his daughter as a wife. Afterwards, the man kills a shaman and deceives two hunters and, later, also a Khanty in another camp into believing his story about the death of the woman. Later, the same man tricks his former neighbors into burying their property and themselves, comes back to his two wives and sons and begins to live there in wealth.

While some of the AT(U) type numbers that Pushkarëva has designated for the tales are a bit unclear in their reference, they clearly show that the tales share features of international motives. Furthermore, the tales share a common northern

cultural component which is not only related to the geographical, material or population background of their tellers, but relate to deeper ideas and images of Nenets culture. What is more, the tales also share features with, e.g. Khanty and Mansi and Sakha tales, and, in the future, one should make more of an effort to study features shared by Siberian indigenous peoples. Structurally, the tales differ from epic poems in divisions I and II, for they lack the clear mirror structure. However, the repetitive episodes are shared by tales and epic poems alike.

3.3. Earlier descriptions of the Nenets genre system

As noted by Natal'ja Tereščenko in 1990, and Elena Puškarëva in 2001, Nenets folklore's genre system has not been sufficiently described, and the system is still awaiting a coherent description. Generic systems can naturally be described in several ways depending on the purpose of the classification. This is also clear from the history of Nenets folklore studies. In the following, I will bring out some of the earlier descriptions of Nenets genres and evaluate their significance for discussing Castrén's notes and their genres.

Zinajda Kuprijanova is among the first of the scholars who tried to describe Nenets genre system as a whole both in the introduction to "Epičeskie pesni nencev" 'Nenets epic songs' (1965), and in a textbook "Neneckij fol'klor" 'Nenets folklore' (1960). Kuprijanova's description has been clearly influenced by Toivo Lehtisalo's list of contents in "Juraksamojedische Volksdichtung" (1947). It cannot be considered a genre classification, but rather a pragmatic apparatus for the organization of the material in the book, and it is interesting that it has had such an influence. Although Kuprijanova's description is old, it has influenced several scholars, and I will use it here as a starting point in discussing the Nenets genre system.

- (1) Etiological legends (*etiologičeskie skazanija*)
- (2) Sacrificial prayers; charms (*žertvennye molitvy-zagovory*)
- (3) Legends (*predanija*)
- (4) Ritual poetry (*obriadovuju poeziju*)
- (5) Shamanic songs and tales (*šamanskije pesni i skazki*)
- (6) (Fairy-)tales (*skazki*)
- (7) Epic songs (*epičeskie pesni*)
- (8) Lyric songs (*liričeskie pesni*)
- (9) Riddles (*zagadki*)
- (10) Contemporary narratives (*sovremennye rasskazy*) (Kuprijanova 1965: 19.)

According to Kuprijanova, etiological legends, sacrificial prayers, tales, ritual poetry, and contemporary narratives were either badly known or insufficiently recorded. In addition, one should add to these that the category of contemporary narratives refers to "narratives about life in the kolkhozes" (1965: 27), and, although people were certainly narrating their lives, this category is most probably invented for ideological reasons. If we think about these categories from the point of view of Castrén's materials, it is quite clear that most of the texts belong to the category of epic songs. On the other hand, one cannot be sure where to situate the tales recorded by Castrén: they represent etiological and shamanic themes, but, depending on what one means by tales, they could also be situated in the sixth category.

The main problem with Kuprijanova's list is that it downplays Nenets emic genre system of both mixing different kinds of genres in one category (e.g. shamanic songs and tales) and of grouping genres of the same kind (e.g. epic songs). Thus, the description is a projection, to use Kokkonen and Koskinen's terms, and not built solely on the characteristics of Nenets oral poetry. Moreover, the categorization is made from the western scholarly and Soviet ideological points of departure. The western scholarly categories, such as legends, fairy-tales, epic and lyric songs do not fit to describe Nenets generic system from its own point of view. However, they do offer the readers who share western genre concepts an idea about the possible contents and structures of Nenets oral tradition. The Soviet ideological weighting, on the other hand, downplays the religious or shamanistic contents and functions of the Nenets oral tradition, and the ways in which shamanism and mythic qualities penetrate the whole oral tradition. Likewise, Kuprijanova's note of the small quantity of the recordings or poor knowledge of religious traditions is in contradiction with the earlier research that had concentrated mainly on the mythology and shamanism of Nenets oral tradition (Castrén 1852: 198–212; Lehtisalo 1927; Žitkov 1913; Veniamin 1855).

Contrary to Kuprijanova, Elena Puškarëva (2001) has described Nenets genres departing from the emic terms (see Table 2 on the following page). Puškarëva's list represents most of the Nenets emic terms for genres, omitting only the names used for genres that are explicitly named 'Russian' or that denote to Russian traditions, e.g. *luca wadako* 'Russian fairy-tale' or *yanggebc* 'Russian song', both extremely popular among the Nenets according to my own experience. Examining both lists above, it is quite obvious that both the researchers and the Nenets use several different criteria for classifying Nenets genres – which again is typical for any classificatory system (Frog, Koski & Savolainen 2016). There are categories for prose (*laxanako*, *wadako*, *wa'al*, experience narratives) and sung (*syudbabc*, *yarabc*, *xinabc*, *syo*, *sambdabc*) narration separating the mode of telling, but also for mythic (*laxanako*, *syudbabc*, *yarabc*, *yudero'ma*), historical (*xinabc*, *wa'al*, *syo*), and mundane (experience narratives) stories that again highlight the contents of the narratives; children's lore has been separated from other oral traditions, and the sung tradition seems to be divided between epic (*syudbabc*, *yarabc*, *xinabc*) and what Puškarëva calls lyric (*syo*), which focuses attention on form. Puškarëva's description of the Nenets genres takes the geographical (but not historical) variation into account. Consequently, she infers that

Name of the genre	Explanation
<i>Xebyidyax laxanako</i>	Myth, etiological and cosmogonical narrative, myth-tale
<i>Laxanako</i>	General concept for few genres
<i>Wadako</i>	Fairy-tale
<i>Syudbabc</i>	Epic song syudbabc
<i>Yarabc</i>	Epic song yarabc
<i>Xinabc, xinc</i>	Third category of epic songs with historic elements; occasionally personal songs attracted by epic characteristics
<i>Syo</i>	General term for songs, chiefly lyrical
<i>Yabye syo</i>	Individual song
<i>Yorota syo</i>	Humoristic song
<i>Nyukubc</i>	Children's song
<i>Wekolabc</i>	Children's teasing song
<i>Ngacyeki laxanako</i>	Children's fairy tale
<i>Sambdabc</i>	Shamanic singing
<i>Xobco</i>	Riddle
<i>Talyerye'mya</i>	(Personal) experience narrative
<i>Sew' talyerye'mya</i>	Experience narrative about something that has been seen
<i>Yudero'ma</i>	Dream narrative
<i>Wa'al</i>	Legend
<i>Yilye'mya</i>	Life narrative

Table 2. Nenets folklore genres according to Puškarëva (Puškarëva 2001: 23).

wadako and *laxanako* refer to the same kinds of prose narratives, but as *wadako* is used mainly in the westernmost living areas of the Nenets, *laxanako* tends to exist in the central and eastern areas. The meaning of *xinabc* varies so that in the western areas it refers to long individual songs and, in the east, it is a category for epic songs with both historical and mythic content.

This already infers that the genre system has always varied depending on the time and place, which means that long time periods and wide geographical areas require some level of generalization at the expense of specificity. What must also be borne in mind is the flexibility of the generic systems, which means that the categorizations such as the ones described above are good starting points and general rules of thumb for discussing the actual use of genres by the performers. The former research has described the Nenets genre system as coherent and unquestionable, at least when it comes to Nenets and good performers. This comes up in statements such as: "There are several terms for concrete forms of oral art in Nenets. Good performers never mix up the terms with each other." (Kuprijanova 1965: 20.) In the research literature, this kind of attitude has meant that the researcher should discover the conceptions and inner logic of the generic system that is out there. This has led to refinements in the descriptions of genres in ways that do not always make the classification and the genres in them clearer or more understandable. This is especially apparent when the researchers have described the generic conventions around Nenets epic songs.

Zinajda Kuprijanova has defined epic songs *syudbabc* and *yarabc* according to their contents, poetics and age. Her definitions rely on a Marxist historicist view combined with the so-called text-centered paradigm emphasizing the more or less stable character of folklore texts. According to Kuprijanova, *syudbabc* represent the most archaic genre of Nenets epic poetry and is related to the early stages of the disintegration of the patriarchal family society, which it glorifies and idealizes. The *yarabc*, on the other hand, are related to the latest stage of the disintegration of the patriarchal society, which it idealizes but also criticizes by pointing out those who suffer inside the system. According to Kuprijanova, this is reflected in the ways in which the main themes of the epic songs, i.e. marriage and the quest for a wife, blood vengeance, and battle over reindeer herds or possessions, are dealt with. While the *syudbabc* tend to be glorifying and solemn, the *yarabc* might bring out more mundane, even humoristic features and highlight the details of everyday life. Moreover, according to Kuprijanova, the *yarabc* describe in more detail and length the inner life of the hero, their thoughts and dialogues, while the *syudbabc* centers on the flow of events. This is related to the point of view of the narration: the more distant *syudbabc* are told in the third person, while the *yarabc* are told in the first person so that the narrator is always performing the role of the hero. Kuprijanova also mentions that the *yarabc* story realm is closer to the contemporary world of the narrators: the place names and the ethnic groups around the Nenets point to the everyday realms, whereas the heroes of the *syudbabc* have names denoting to their appearance or to their reindeer, and the places are not named at all. (Kuprijanova 1965: 28–55.)

The archaic nature of the *syudbabc* and the later origin of the *yarabc* has been repeated by most of the researchers of Nenets songs and singing (Xomič 1995: 258–265; Tereščenko 1990; Niemi 1998: 55–60; Puškarëva 2001), notwithstanding their engagement to a theoretical background. This seems to be confirmed by the fact that the *yarabc* texts refer the historical realms, whereas the *syudbabc* do not. This historical argument gives the classification its basis but it has also prevented the researchers from evaluating how different these genres really are, and in what ways they are different. Recently, scholars have begun to emphasize the interaction of the genres and their fluid borders, which has again shifted attention away from the structural and contentual characteristics of the genres themselves. Thus, for example, Tereščenko has noted:

It is obvious that there are no clear boundaries between the genres of Nenets folklore that we have described. The performers themselves can characterize one text as a *syudbabc* that has elements of *yarabc* and another as *yarabc* with elements of *syudbabc*. There are also *laxanako* that are close to *yarabc* due to the nature of the events that take place in them, and so forth. (Tereščenko 1990: 31.)

She herself then characterizes the texts published in her collection as "syudbabc, syudbabc with elements of magic tale, syudbabcarka, syudbabcarka yarabc with elements of magic tale, syudbabcarka laxanako, yarabc, yarabc with elements of

syudbabc, *yarabcarka* with elements of fairy tale.” (Tereščenko 1990: 31.) The terms *syudbabcarka* and *yarabcarka* are translated by Tereščenko as ‘half *syudbabc*’ and ‘half *yarabc*’, and as she denotes they are in use among the Nenets themselves. The narration of the *syudbabcarka* is, according to Tereščenko, more realistic and they come close to the *yarabc*. *Yarabcarka*, again, are tales that are close to the themes of *yarabc*. (Tereščenko 1990: 26–31.) This list lacks clarifications beyond the texts themselves, and is clearly formulated to represent the flexibility or porosity of the generic boundaries, and the interaction of the genres in folklore performances and texts deriving from them. But it fails to discuss what the performers or researcher think that the elements of *syudbabc* and *yarabc* are: what is moving between the genres, how and why. Later, the picture of the generic system got somewhat more complicated, as discussed by Elena Puškarëva in her monograph on *xinabc*, a third genre of Nenets epic poetry. The term *xinabc* or *xinc* is a general noun referring to Nenets songs, but it has special, and apparently local, meanings. *Xinabc* can refer to songs that are autobiographical in nature but sung and poetically structured in the same manner as *yarabc*. These kinds of *xinabc* can be found in Toivo Lehtisalo’s “Juraksamojedische Volksdichtung” (1947), but also in Castrén’s notes. The *xinabc* that Puškarëva is treating in her monograph are not autobiographical but more or less historical in nature.⁷ They are told in the first person, and are thematically close to *syudbabc* and *yarabc*, i.e. they describe travelling, marriage, warfare etc. According to Puškarëva, the *xinabc* are of later origin than *syudbabc* and *yarabc*.

The picture of the generic system gets further complicated when one thinks about the genre of *laxanako*, already mentioned by Tereščenko, or especially *xeby-ida laxanako*, translated as myth-tale by Puškarëva (2003b). Some of the epic songs are thematically and through performative strategies related to *laxanako* or *xebyidya laxanako* in ways that sometimes make it difficult to assess which genre we are dealing with. Moreover, there are so called *syosawej laxanako* ‘laxanakos to be sung’ which are sung in ways described below. (Puškarëva 1983.) The *laxanako* number six in Castrén’s notes is an example of a *syosawej laxanako*. As already mentioned, it differs thematically from the rest of the texts in the first division with its explicit motif of the interaction between humans and giants, which again is one of the themes in prose *laxanakos* (Puškarëva 2003b).

The above-mentioned classifications and descriptions form our basic knowledge about the Nenets oral tradition’s genre system. They are all based on texts collected and later assessed by researchers, who have had their own points of departure for the classifications. The descriptions have not been totally research-centered, but the researchers have worked both on genre names, texts, their contents and structures in defining the system. Overemphasizing the historical nature of the epic texts has led Kuprijanova to downplay the mythic qualities of the poetry, which has left its mark on the understanding that *syudbabc* are more archaic than the *yarabc*. On the other hand, the descriptions also tend to emphasize the historical or chronological nature of the *yarabc* and *xinabc*, even though they share the mythic and shamanistic story realms

with the *syudbabc*. (See also Niemi and Lapsui 2004.) As Tereščenko decided to emphasize the fluid nature of genres and their borders, she ended up, in my view, creating more problems, as it is not clear what the elements are that are moving between the genres. What is important in Tereščenko’s formulation, though, is that she points out that the performers themselves are not very strict about the genre classification.

Finally, Andrei Golovněv has discussed Nenets genres focusing on their fluid nature. According to Golovněv, *xinabc* as a general category refers to singing, the mode of performance on a more general level. The *syudbabc* are narratives about gods, while the *yarabc* tell about humans who turn into gods or spirits after the hardships described in the narrative. The *xinabc*, in Golovněv’s classification, are narratives about humans and deities alike, but they are framed as a telling of Minyeko, a mythic being. *Laxanakos* are tales that are generally told, although they can also be sung according to Golovněv. The difference between *laxanako* and *wa’al*, which are also prose narratives, seems to be more about length and detail rather than content. (Golovněv 2004: 10–11.) According to Golovněv, the performers think it their responsibility to make the narratives their own. This can be seen or heard in the ways that the gods and spirits switch their places in the narrative structures, but it is also represented through a “generic freedom”: genre is just a tuning fork for the listeners. (Golovněv 2004: 9.) By this, I think, Golovněv refers to what has been called “frames of expectation” in recent folkloristic discussions. (Siikala 1984; Hanks 1987.)

3.4. Defining the Genres in Castrén’s Corpus

The Tundra Nenets oral texts collected by Castrén could be categorized naturally in several different ways: in addition to Castrén’s own categorization, we could discuss the texts’ relationship to later collections and categorizations used therein or we could use the Nenets emic system as a starting point. These all lack detailed knowledge about the principles according to which the categorizations have been done. The Nenets own flexible way of relating to their ways of speaking is of no help if one wants to understand the basic differences and similarities between the texts that Castrén has collected. In the following, I will sketch the objectives Castrén had in organizing the notes in his three divisions and discuss the interconnections between the texts collected. Consequently, the systematic picture of the genres of Nenets oral tradition will still not be done, as the materials at hand do not allow me to do it.

As noted already, the difference between divisions I and II is in the point of view of the narration: the texts are all poetic in form, but while third person singular is used in the poems of the division I, the narratives in second division use first person singular, sometimes plural. This is a rough segregation, and I suggest that it has been done, at least in the beginning, to differentiate the so called epic and lyric genres from each other. At the time, the lyric poetry was defined through its subjective point of view: lyric poetry told about the feelings, hardships and worries of the singer. The epic poetry was, in this scheme, historical, mythical, and collective. The extract below suggests this distinction: Castrén is contrasting heroic songs (*hjeltesånger*) with

7. Puškarëva (2000: 3) uses the formulation “events of chronological nature”.

lyrical ones, remarking that the Samoyeds tend to value those people who can sing the heroic songs over anyone who can produce songs about one's feelings. Moreover, the first poems in the second division represent personal or individual songs. Lehtisalo has categorized them as *yabye''ma syo* 'drunken songs', and they are similar to the poetic and short songs studied by Niemi and Lapsui (2004). These individual songs' meanings are often opaque to outsiders: they frequently refer to the central events in the life of the ego of the song. Their general context of performance is get-togethers where alcohol is consumed. Their social significance as a self-portrait of an individual reduce the possible contexts of performance, as these songs should not be performed – except in the case of the individual themselves – in the presence of the person about whom the song is sung. They thus *are* different from the epic poems told in third person in the first division, which are not primarily personal or subjective and focus on events in the otherworld and mythical past. The rest of the songs in the second division, on the other hand, come close to the individual songs in their themes: they refer to concrete places in the contemporary areas of living of the 19th century Nenets (*Salya' xarad* 'Salekhard'; *Xo' xarad* 'Berëzov'; *Tobol' xarad* 'Tobolsk'). They also bring out very concrete characters named according to their ethnicity (*luca, xabyi*), and the encounters of the Nenets with them. Compared to the character names such as *Iron Belt*, *Black Woman*, *Slim Hosts*, *Hornless Reindeer Ox*, *Seven Tabrikos* and *Seven Icy Ones* in the poems of the first division one, which index mythic and imaginative worlds, the ethnonyms of the poems in the division II are much closer to the everyday realms of the Nenets. The poems 5–8 in the second division could be characterized as autobiographical, and as such they fit to the concept of lyrical poetry. I would, however, point that they differ in length and style from the poems 1–4, which must be the reason for Lehtisalo's categorizations. This said, I cannot evaluate why Lehtisalo has characterized poem seven as *yarabc*, as it fits both structurally and thematically to other poems in the division, which he names as *xinabc*.

To conclude on the poetic forms in Castrén's notes, I would emphasize that the sung poetic forms offers Nenets a wide variety of means to express both collectively and culturally and subjectively significant moments of their life. The main difference in the notes lies between the point of view of the narration, which separated culturally important mythic and heroic songs from the more subjective and communally significant contents from each other. The mythical or shamanistic themes, though, cut across the entirety of the material so that the subjective *yabye''ma* songs have shamanistic themes as well as the explicitly mythical *syudbabc*. What is not brought out in Castrén's corpus is that the *yarabc* and *xinabc* might also deal explicitly with mythical themes, and thus the line between them is as flexible as it seems to be between the *xinabc* and *yabye''ma* in Castrén's notes.

The prose narratives in Castrén's notes represent clearly mythic and shamanistic themes. They could be characterized as *laxanako* or *xebyidya laxanako*, which raises the question about their relationship to the *laxanako* in the first division. I would also suggest, in accordance with Lehtisalo, that the poem titled "I Kolwa" could be characterized as *laxanako* or *wadako*. This poem is thematically close to the European wonder

tales, and apparently Nenets have categorized many of them as *laxanako* or *wadako*. The *laxanako* tend to focus on mythical times, since they have etiological features and magical elements that do not always arise from Nenets shamanistic worldview.

4. Entextualization and the Performance

The prose narratives in Castrén's notes are available only in Swedish, which makes it utterly clear that they do not even try to encode the actual performance of the tales. One should remain similarly cautious when reading and analysing the poems. As Castrén was making his notes by hand, he made the notes most probably from dictation. This was the practice among the researchers of Nenets folklore up until 1959, when Zinajda Kuprijanova carried out the first tape-recorded collections of Nenets epic poems⁸. What is more, not all researchers have presented the epic poems in poetic lines, but particularly Soviet scholars, Kuprijanova (1965) and Tereščenko (1990) presented the texts in stichic layout without marks that would indicate poetic lines. Niemi (1998) has noted that this might have purely technical reasons: the line layout would have resulted in multiplied amount of pages in the publications. What Niemi also points out is that the scholars were most probably also uncertain about the structure of the text lines, as most of the materials were collected by hand, and possibly after the actual performance with the help of the performer. Besides, the line structure of the Nenets poems has been an academic puzzle that was solved only after the linguists attested the relevance of vowel reduction in Tundra Nenets in the 1980s and 1990s (Helimski 1989; Janhunen 1986; Salminen 1997). Before that, many scholars considered (see also Lehtisalo 1922; Castrén 1855: 168n), in the lines of Castrén, that the poems do not have a metric structure:

I Samojedernes sånger öfverhufvud är det ej fråga om ett och annat enskildt ord, än mindre om versmått och pedes. Vet sångaren, hvad han har att saga, så kommer ordet af sig sjelf, och passer det ej till melodin, så halkar man öfver en och annan stafvelse eller tänjer den längre ut, allt efter som melodin fordrar. Men om Samojeden ej afsjunger, utan blott reciterar ett qvåde, då är han angeläden om en viss rhythm, som äfven mitt öra vant sig vid. Denna rhythm låter ej analytisera sig till något bestämdt versmått, men likväl röjer den en viss benägenhet för tvåstafviga trocheer. (Castrén 1852: 202.)

'Neither separate words nor meter and foot are in the main role in the Samoyed songs. If the singer knows what he wants to say, the words come by itself, and if they do not fit the melody, then one slides over one or two syllables or stretches it as the melody requires. But if the Samoyed is not performing in singing, but recites the poem, he has to take a certain rhythm into account, one that even my ears got used to. This rhythm cannot be analysed as any particular meter, but it still has some kind of tendency towards dimetric trochee.'

8. Lehtisalo's recordings evaluated by Niemi (1998) are a notable exception.

Although Péter Hajdú had suggested certain coherence in Nenets oral poetry (Hajdú 1978), it was not until 1989 that Eugene Helimski proved that, despite the octasyllabic lines on Nenets ritual poetry, the lines in Nenets oral poetry follow the hexasyllabic principle. Both Helimski and Hajdú referred to the so-called basic text or line, where the abundant additional syllables of the performance were not taken into account. Later, Jarkko Niemi (1998; 2016) dealt with the metre in the sung performance, and I shall discuss the possibilities of analysing the sung performance in the texts from Castrén's notes.

The differences between texts derived from sung and dictated performances, or the differences between sung and dictated performances, have been discussed widely in the folklore studies during recent decades. Furthermore, it has been shown that the textualization of any texts results in varying forms depending on the person doing the textualizing. A reasonable starting point for assessing the relationship between the original and its copy is to consider that the copy may both contain materials that are lacking from the original and also lack some characteristics of the original; some of the elements may have been transformed into new ones. While the uttered stretch of speech may be transformed into a textual representation in multiple ways, it is interesting to discuss the possible regularities in the process: how is speech or singing converted into a text and what parts of orality or textuality do these representations refer to? (Urban 1996; Haviland 1996.)

Pertti Anttonen has discussed the textualization processes related to the folklore collecting practices among the Finnish scholars during the 19th century. He has emphasized the overtly political nature of both collecting and selection processes and their relationship to the formation of nationalistic ideologies and policies. Anttonen has also convincingly shown how the textual artefacts that were created for the archival practices formed yet another layer in the textualization process and our understanding of tradition in the context of modern. (Anttonen 2012; Anttonen 2005.) The ideological and scholarly background of Castrén and his Tundra Nenets folklore notes have already been discussed in this article, and I would like to turn attention to the possibilities of sketching the textualization processes from the Nenets point of view. This has to be done based on the materials themselves, on the recent studies on the transformation taking place between sung and dictated performances and their textualization on the what we know about the performance of Tundra Nenets folklore.

When assessing the accuracy of Castrén's notes, one should bear in mind that he has been considered particularly exact by his contemporaries and followers alike. When noting down in languages that he himself was just learning, Castrén developed a phonetic transcription style that was not used, e.g. by the collectors of Kalevala-metric poetry, until the late 19th century. For example, Axel August Borenius, who has been considered one of the first to produce linguistically accurate notes on Kalevala-metric poetry, considered Castrén as his model in transcription (Lauerma 2004: 8). Nonetheless, the detailed studies on Kalevala-metric poetry have shown that, as the researchers were noting down the poetry from dictation, many linguistically and performatively significant details were left out of the transcriptions. Petri Lauerma has stated that especially the older transcriptions of Kalevala-metric poetry are linguistically problematic, as the collectors have used

abbreviations and written in shorthand, which is why mistakes have appeared in the process of interpretation of the stenographic notes. The collectors have also modified the texts to match their native language and dialect or understanding of language use, which again has downplayed the Karelian or dialectal qualities of the expression. While these observations do not directly apply to Nenets folklore notes, as Castrén did not write shorthand, and could not have any idea of proper Nenets in his mind, they reveal the more general views about how to make folklore notes at the time. The researchers were not after exact pronunciation or performative details, but they were looking for "the said of the speaking" (or singing), to use the expression Anna-Leena and Jukka Siikala have taken from Ricoeur. Siikala and Siikala make a crucial point, noting that in the 19th and early 20th century scholars were – despite their consciousness of different renditions in time and place – after documents that would tell about the history of the humankind. Consequently, they were not documenting the tellings (as contextually meaningful utterances), but the tales (as textual inscriptions of the tellings). (Siikala & Siikala 2005: 26–32).

Another important point made by Siikala and Siikala is that the informants are textualizing themselves (also Silverstein and Urban 1996). This is also evident in the results based on Kalevala-metric poetry and in this sense Lauerma's observations about what happens to sung poem when it is dictated are applicable to Nenets materials. According to Lauerma, the sung forms are usually longer and linguistically more conservative than the dictated texts, where one can find expressions typical for everyday language and shorter forms, e.g. of lines, which has been compensated with additional vowels and words. There are also changes on lexical and morphosyntactic levels (Lauerma 2004: 24–32, 91–93; see also Kallio 2013: 146; Saarinen 2015). Moreover, Elena Puškarëva has stated that the limited time frames of recording result in "denser narration, shorter episodes, incompleteness of the poems, simplification of language, lack of coherent background of the narrative, and lack of the remarks of the listeners among other things." (Puškarëva 2000: 18–19.) Puškarëva's observations are based on *xinabc* and the remarks are made in more general level compared to Lauerma's very detailed analysis of Kalevala-metric poetry. The simplification of language most certainly refers to the appearance of everyday language, not forms that might be characterized as a special register of sung epic poetry, which agrees well with Lauerma's observations on Kalevala-metric poetry. With denser narration, shorter episodes, incompleteness of the poems, and lack of coherent background Puškarëva refers to the contents of the poems, and the overall tendency of the performers to omit lines, possibly entire episodes from the narrative, which results in incompleteness, incoherence and difficulties in understanding the narrative and its meanings. All of the observations resonate with remarks made on the textualization of oral epics around the world. (Honko (ed.) 2000)

In addition to the remarks made about the contents and expressive structures of the poems, Puškarëva also refers to the dialogic nature of the performance of Nenets epic poems. Folklore performance is by its nature universally dialogical, but in order to understand what kinds of dialogical elements Nenets performance has, I shall introduce descriptions and analyses of the performance.

4.1. Descriptions of the Performance of Nenets Epic Poetry

Some of the differences between sung and dictated lines appear in a more general performative level so that they affect the appearance of the whole text. This does not refer only to the melody of the song, which is obvious, but also to expressions and the dialogical nature of performance of Nenets epic poetry. These performative strategies have been lately described thoroughly by Jarkko Niemi and Elena Puškarëva.

Jarkko Niemi has described the performance of Nenets sung poetry especially from an ethnomusicological point of view. According to Niemi, the Nenets singing style is based on six parameters through which one can open the features of the performance. The performance is (1) based on singing and human voice and (2) on solo singing. Instruments are marginal and, if they are used, they do not accompany the singing, but are used to create a special cloud of noises (also Dobžanskaja 2008: 53–65, 88–91). (3) The ranges of melodies are narrow, as the singer usually uses few tones: a melodic line circulates around the fundamental tone, and only in longer performances the pitch rise in the process of singing, resulting in breaks in singing and a start of a new melodic passage from a lower level. (4) The melodic rhythm is processual and varying and it is affected by the stress pattern of the syllables more than anything else. This is reflected also in the basic structures of the songs, where (5) the isometric text and melodic lines are based on hexa- or octosyllabic meter. (6) The singers tend to produce the singing voice in the back of the throat. (Niemi 1998: 79–82.) I would like to highlight and open the points four and five, as the remainder of the points cannot be even speculated on with regard to Castrén's notes. On the other hand, we can discuss the metric structures of the notes. In the performance of epic poetry, the musical unit corresponding to the text line can be considered the main unit of the poem. The syllabic lines can be grouped into two: in the first group, the number of word-forming syllables is even and the second uneven respectively. These two groups produce their own manifestations in the melodic rhythm, which is based on the predictability of the stress patterns between spoken and sung lines. Thus, the stressed syllables go unchanged and the unstressed tend to change into specific sung syllables. These changes give more emphasis on the unstressed syllables. The performers add so called supplementary syllables in the word or line borders. The syllables, often *-ngei*, but also *-[ng]ow*, do not carry any direct meaning, but they give the sung lines their specific rhythm and rhyme (on the syllables, also Simoncsics 2001). As noted by Niemi (1998: 38), the Nenets transcribers tend to omit the supplementary syllables in their transcriptions. This has also been done, most likely, by Castrén's informants. The dictation has also resulted in shorter and longer lines: not all the lines in Castrén's notes are hexasyllabic, although most of them are. I here refer only to Niemi's judgement according to which dictation as a method of collection "has resulted in a collection of basic texts, which would be problematic as material for metric studies even if we knew how the basic text was transformed into a sung text." (Niemi 1998: 245.)

What is important to keep in mind, however, is that the Nenets themselves do not consider it a problem to dictate whole poems or just parts of them. This again

emphasizes the flexibility of performative practices. The singing most certainly is and has been an index of heightened form of speech, i.e., of performance, but there are several other keys to performance in Nenets oral tradition that also tend to be missing in Castrén's notes. One of the most important is the dialogic nature of the oral tradition. This comes out in the performance only and it is related to the interaction (1) between the performer and the repeater, (2) between the performer and their audience and (3) the performer and the personification of the text or genre.

The interaction between the performer and the audience is often mentioned, but it has not been studied in detail. Castrén already noted in his travel notes:

Med en nästan religiös andakt lyssna åhörarne till hvarje ord, som flyter från sångarens läppar. Liksom Schamanen, sitter äfven sångaren på en pall eller ett skrin i midten af rummet, medan åhörarne intaga sina säten rundt omkring honom. I Tomska Gouvernementet har jag anmärkt, att sångaren genom sina åtbörder vill ådagalägga ett slags deltagande för sina hjeltar. Hans kropp skälfver, rösten är darrande, med sin venstra hand betäcker han städse det tårfulla ögat, medan den högra omsluter ett pilskäft, hvars spets better emot golvet. Åhörarna sitta merendels stumma, men då en kämpe antingen faller eller på en vingsnabb örn singlar sig upp till molnen, instämma de i ett *hee*, motsvarande vårt *hurra!*

Ett vida mindre anseende åtnjuta jemförelsevis de lyriska sångerna. Också fortgår de ej ifrån slägte till slägte, utan föda och förgå med stunden. Man anser det ej löna mödan att bevara dem i minnet, emedan hvar och en tilltror sig förmågan att kunna uttrycka sitt hjertas fröjd och smärta. Att dikta en visa, anses bland Samojederna för en ringa sak; men att sjunga och väl exequera visan, detta är en sällsynt och högt skattad talang. Rösten och melodien utgöra enligt Samojedens begrepp det förnämsta i en lyrisk sång; på innehållet gör man ej större anspråk, än att det på ett enkelt och lättfattigt sätt uttrycker vanliga känslor och föreställningar. (1846: 50.)

'The listeners listen with almost a religious devotion every word that flow from the mouth of the singer. The singer is sitting, like a shaman, on a stool or a box in the middle of the room, and the listeners take their seats around him. I noticed in Tomsk Government that the singer wants to show sort of sympathies towards the heroes through his gestures. His body is trembling, his voice shivering, he covers his tearful eyes with his left arm at the same time as the right arm grabs an arrow pointing to the floor. The listeners sit mostly silent, but when the fighter either loses or rises up hovering on the fast eagle to the skies, they join in *hee*, which is equivalent to our *hurray!*

The lyric songs are valued to a considerably lesser extent. They neither are passed from generation to another, but are born and vanish in the moment. They think that it is not worth remembering them, as anyone is able to express their heart's joys and mourning. The dictation of a song is not considered a big thing among Samoyeds, but to sing a song and to perform it well is a rare and respected talent.'

The remarks about the insight into and participation in the narration by the audience are confirmed by, e.g. Puškarëva (2000: 20), Tereščenko (1990: 17) and Kuprijanova (1965). They all refer to an understanding that a successful performance is more than just poetic dictation or singing: it is the narration of entertaining and significant events that arises excitement and reciprocity among the listeners.

The ideal performance of an epic poem is accompanied by an assistant, a *teltanggoda*, who repeats each line either verbatim or explaining or commenting on its contents. The role of the repetition is crucial in the sense that, if there are no suitable *teltanggoda*s around, the singer might repeat the lines themselves (Niemi 1998: 61), and sometimes the collectors themselves have served as assistants (Puškarëva 2000: 20). According to Tereščenko, the *teltanggoda* emphasizes some specific moment of the narration, but from the point of view performance and entextualization this performative strategy might offer some further points of views to the assessment of Castrén's notes. The repetitive structure – a consequence of the dialogue between the main performer and the *teltanggoda* – results in a form of parallelism which is typical not only for the epic genres but also for *laxanako* (Puškarëva 2003b), building one more link between these genres. They also bind these genres to shamanic ritual songs, where the *teltanggoda* is not only repeating but assisting the shaman during the séance as a whole. The *teltanggoda* is not mentioned by Castrén, nor are the lines repeated in his notes, which indicate once again that the texts were most probably dictated to him. The interaction of the main singer and the assistant opens one more possibility to evaluate what Castrén's notes represent. To discuss this and to demonstrate the interaction of the main singer, here called *xinabc' meta* 'the owner of the xinabc, the performer of the xinabc', and the *teltanggoda*, I present eight initial utterances of a *xinabc* "Xansosyada-Vera" 'Mad-Vera', published by Elena Puškarëva, in Table 3. Note that the numbered utterances do not always represent metrical lines, but performative entities that are repeated by the assistant.

As can be seen from the extract, the main performer of the *xinabc* sings the text, adding the vowels and syllables *-nei*, *-ei*, *-naiei*, *-ow* to the beginning of the lines, word stem, and word or line endings, creating quite complex surface structure to the text. This not only adds to the length of the words and lines, but also affects the vowels in unstressed positions, as described by Niemi. From the outset, this makes it hard to follow the actual basic text. The *teltanggoda*'s utterances, on the other hand, very often represent the basic text line unavailed of the additional vowels and syllables. Moreover, the *teltanggoda* tends to repeat the previous line sung, recognizing the line ending because of the longer passages of supplementary syllables⁹. The *teltanggoda* does not always only repeat the basic text as such, but they might bring some lines together so that they form full sentences, as e.g. in utterance three, where the *teltanggoda* combines the lines of utterance two and three, making the first line consisting of a participial phrase *xinabc xomad* 'After the xinabc had found' complete with the ending *yud po yilye* 'he lived ten years'. However, the *teltanggoda* does not always

1	Хынабц' мэта:	Хансосядаҕэй Вэраҕэй	Mad-Vera
	Тэлтанҕода:	Ханзусяда Вэра	Mad-Vera
2	Х.М.:	ҕэ-ий-ҕаней хынабцэйҕэй хомадэйҕэй-	After that xinabc found him
	Т.:	хынабц хомад,	After that xinabc found him
3	Х.М	ҕээй юд бооовҕэй илеҕоов	Lives ten years
	Т.:	хынабц хомад юд по иле.	After xinabc found him, he lived ten years.
4	Х.М	ҕаней. Юд поҕэй ханзусиҕэй	Ten years fools around
	Т.:	Юд по ханзуси.	Ten years fools around.
5	Х.М	ҕаней, Хансосядаҕэй Вэраҕээй ҕаней сёридовҕэй ҕэдалэй ҕаней, Хансосядаҕэй Вэраҕэ-	Mad-Vera sings all the time, Mad-Vera
	Т.:	Хансосяда Вэра сёрнда пэдалы.	Mad-Vera sings all the time.
6	Х.М	эй ҕаней юдм боҕэй ханзосиэй ҕаней. Нисядаҕэй маси- нёовҕэй	Ten years he fools. The father said:
	Т.:	Нисяда масью:	His father said:
7	Х.М	ҕаней, масинёвҕэй ҕаней: «Тюку ханзусин ханзосял- мадм». «Тюку ханзоси- ма, — Ханзо- сялҕэймаҕадэймҕэй ҕаней». Нисядаҕэй масинёовҕэй ҕаней: «Хыйвоовноов яхано- овҕэйов тадебя ҕод яҕунив, хыйва яхана».	Said: "I am tired of this mad. This is crazy," said "I am tired of him." The father said: "There is no shaman in nearby, nearby places."
	Т.:	«Тадебя ҕод яҕунив».	"There is no shaman."
8	Х.М	Манив: «Ханзосялмадм, ханзосялэйҕэймадэймэй ҕаней». Манив: «Ханзосялмадм».	He said: "I am tired, I am tired." Said: "I am tired."
	Т.:	Манив: «Ханзосялмадм».	Said: "I am tired."

Table 3. Initial utterances of the *xinabc* "Xansosyada-Vera" (Puškarëva 2000: 110).

9. I would like to thank the anonymous reviewer for pointing this out.

produce a basic text of everything the main performer has sung, as in utterance six, where the main singer is coming back to a foregoing line, and, after that, continuing with a new line framing reported speech. The *teltanggoda* is repeating only the frame, *nyisyada masynyū* 'His father said'. Same kind of phenomenon happens in the utterance seven, where the main performer presents the words of the father, "I am tired of the mad one" in parallel lines, and then states that there is no shaman nearby; the *teltanggoda* repeats only the last line about the absence of the shaman. As the main performer tends to produce more than one metrical line in one utterance, the utterances of the *teltanggoda* are often longer than one line. In this example, the *teltanggoda*'s utterances range from six to twelve syllables long. While the main tendency is that the *teltanggoda* is repeating what the main performer is telling, the *teltanggoda* is not doing it word by word, but rather producing meaningful wholes by either adding to the main singer's basic text or by omitting some of their words. The narrative, in other words, is constantly brought out in at least two versions within the same performance: the first version is sung with expletives and the typical Nenets singing style and a rhythm that is tied in the syllabic structure of the text. The second version is most often dictated without expletives and is not necessarily tied to the metrical structure at all. The alternation between the main performer and the assistant produce another kind of dialogic rhythm into the performance: it arranges the metrical lines into larger wholes, here called utterances, which are produced in dialogue by the *teltanggoda*.

This kind of dialogic nature is altogether missing from Castrén's notes, as are, naturally, the other features of sung performance. However, it is quite possible that the lines that were dictated to Castrén represent same sorts of lines that a *teltanggoda* would have produced. This is a hypothesis and a suggestion which is more or less impossible to attest, but it would explain the structure of the lines in Castrén's notes, which every now and then extend the hexasyllabic structure. Moreover, if we cannot be convinced that the lines in Castrén's notes would be representing the *teltanggoda*'s lines as such, the dialogic nature of the performance and the constant existence of both sung and dictated lines in the performance of Nenets epic poems explains the willingness and ability of the informants to dictate epic poetry to Castrén, and to the researchers following him. It also suggests that the dictated lines might represent another half of the performance of epic poetry, not the sung performance, but an entextualization that has been as much alive in the performance as the sung lines themselves.

In addition to the dialogue with the assistant, the main performer of the epic poetry is considered to get their words from a personification of the narrative or the genre. This metapoetic notion is not related only to epic poems, but also to prose narratives such as *laxanakos* and *wa'al*. (Puškarëva 2003a: 216–241; Bobrikova 1965.) The personification of the narrative has been recently quite thoroughly dealt with by Elena Puškarëva, who argues that the personification of the song reflects the relationship of the performer with the otherworld or cosmos. Puškarëva's analysis has brought new perspectives to the assessment of the personification, since previously it has been dealt with only as a

narrative device, which the narrators use to structure narration (Tereščenko 1990: 25, 33; Kuprijanova 1965: 37–38). Puškarëva's views get further support from recent knowledge by Gennadii Puiko, interviewed by Jarkko Niemi:

Syudbabts is the kind of thing, when there is transformation (i.e. in which the hero of the story transforms himself) into something else, to a beast or a bird. And the enemies can transform as well. [...] the performers of syudbabts are mostly the kind of persons, who master some kind of supernatural powers. They know the seven spheres (of the Nenets mythical world view) well... There are some people (i.e., performers) so familiar with that, that I can't imagine, how much room there is in a man's head! These kind of people may perform, say, three days, perhaps a whole week. It is usually considered, that there isn't room for all that in the head of a normal man. (Niemi 1998: 62.)

According to the Nenets conceptions, then, the narrative comes to the performer from the personification of the song or narrative, who is considered to be an otherworldly phenomenon. The performer is just a transmitter of the narrative, and the performance has supernatural qualities. The interaction with the personification of the song is reflected in framing formulas that precede the speech, thoughts or actions of the personification of the song. As it does not come up often enough in any collections of Nenets poetry, I consider it to be a metapoetic notion framing the dialogic nature of the performance of Nenets oral tradition that can be also represented poetically, but is not consistently used by all the performers.

The three dialogic moments of the performance of the Nenets epic poems, and to a certain extent also other genres of Nenets folklore, are coupled with the gestures and movements of the main performer, the *teltanggoda* and the audience. The few existing descriptions of the performance situations refer to the heightened quality of the performance, the insight of the performer into the narrated events and the aspiration to transmit the narrative event into the narrated event. This comes up, in addition to Castrén's description cited above, in Tereščenko's description, according to which "the performance itself resembled the play of an actor: the performer aimed at transmitting the surroundings, and the stages of the struggles of the hero with the help of the movements, mimicry, and vocal strategies so that the impression would be more powerful." (Tereščenko 1990, 17.)

Zinajda Kuprijanova and later also Andrej Golovněv and Elena Puškarëva have emphasized the personalities of the performers, which offer an even closer view of the actual performative situations. It is clear that each performer has to make the texts and performances their own, which affects the whole performance. These kinds of idiosyncratic values are not available in Castrén's notes, as we do not know the names of the performers. The personal or idiosyncratic qualities simply were not of interest in the early or mid-19th century.

4.2. What is in a Text?

The users of the digital edition of Castrén's notes cannot analyse the performances of the epic poems represented in the notes. The relationship of the notes to the performance can be considered in two ways. First, they can be interpreted as representing actual sung performances of Nenets poetry. Considering them as this sort of text, the notes would serve as a key for understanding past performances of Nenets epic and lyric poems. This point of view would eventually emphasize the missing things in the texts: the melody, the expletives, the gestures, the interaction between the performer and the audience, the interaction between the performer and the *teltanggoda* and the interaction of the performance with the otherworldly origin of the narrative. The last moment, indeed, can be interpreted as being missing in Castrén's notes simply because the lines were not performed, but rather elicited and represented to him. Therefore, I would consider the poems from another point of view: as the result of multiple, and simultaneous textualizations that were created in the interaction between Castrén and his informants. This interaction is also hard to follow, as Castrén rarely opens up his methods of collecting and interviewing. According to some early descriptions, Castrén was kind of an impatient researcher and wanted his informants to catch his ideas quite fast. It is also clear that the Nenets did not prefer to sit inside the houses for hours just talking and singing, and Castrén was rewarding them with vodka.

The technique of writing down is another point that should be taken into consideration: not only is it slow, but, as Castrén was apparently demanding the informants to translate the lines to him, this work was even more so. The singing was probably not an option in this kind of context: it was easier for everyone for informants to dictate. But while dictating, they had to come up with solutions as to what to dictate and how. It is noteworthy that they did not decide to dictate the poems in prose, which would have been possible. But in dictating, they were omitting the expletives, and mostly within the hexasyllabic line structure. This indicates that the informants had models for the basic text both from the sung performances and their repetitions by the *teltanggodas*. They must have been thinking about both at the same time when dictating the poems to Castrén. Therefore, there are some lines that are shorter and some that are longer. Castrén, however, did not understand the line structure of the poems, although he tends to mark many of the reduced vowels that were key in opening up the metrics. For him, the sung poetry was not metrically meaningful, although he recognized a certain rhythm. He thus treated the dictated lines as givens, something that the Nenets "gave" him. It is due to this and Castrén's phonologically accurate way of inscribing that we have the notes that are the earliest representations of Nenets ways of entextualizing their own poetry. Its relationship to the possible sung lines should be studied in connection to later performances of same kinds of poems.

5. Conclusions

When assessing the Tundra Nenets folklore notes made by M. A. Castrén during his expeditions, I have emphasized three important aspects, which are crucial in further studies of these texts. First, the notes should be contextualized as part of a larger ethnographic project, which was comparative and aimed at studying the history of mythologies, mythological images and thinking, and, eventually, the history of humankind. The oral tradition was collected and textualized by Castrén with these aims at his mind. Although the project was international, it was also national: Castrén aimed at fixing the place of the Finns and their thinking in the international framework of mythologies. Second, the notes reflect these aims at the level of the genres that came to be part of the notes. The themes of the notes are mainly mythic and shamanic, but the bulk of the notes also represents poetry that was believed to offer information about the most ancient ways of thinking about the humankind or peoples. Third, the texts should be interpreted understanding the contemporary considerations of the nature of the oral tradition and the technical possibilities of recording oral texts at the time. Castrén was not after the actual performances and performative strategies, but he wanted to record the tales, the said in the line (in the Ricouerian sense), not what was sung, including the expletives and the repetitions. On the other hand, the linguistic background explains the detailed phonological transcription, which reflects the poetics at a certain level rather well. The industriousness of Castrén resulted in a huge collection of Tundra Nenets oral texts that are still awaiting further analysis.

References

Archives

KK MAC: Finnish National Library. Manuscript Collection: Manuscripta Castreanina.

Letters

Castrén to Snellman 18.10.1844. – J. V. Snellman: *Kootut teokset* [online]. <<http://snellman.kootutteokset.fi/fi/dokumentit/matthias-alexander-castrénilta>>.

Bibliography

- Aalto, Pentti 1971: *Oriental studies in Finland 1828–1918. The history of learning and science in Finland 1828–1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Afanas'ev 1855–1863 = Афанасьев А. Н. 1855–1863: *Народные русские сказки*. Москва: К. Солдатенков и Н. Щепкин.
- Ahola, Joonas & Karina Lukin 2016: Matthias Alexander Castrénin suomalaisen mytologian taustoja. – M. A. Castrén: *Luentoja suomalaisesta mytologiasta*. Tietolipas 252. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 11–80.

- Anttonen, Pertti 2005: *Tradition through modernity: postmodernism and the nation-state in folklore scholarship*. Studia Fennica Folkloristica 15. Helsinki: Finnish Literature Society. <<http://oa.finlit.fi/site/books/10.21435/sff.15/>>.
- Anttonen, Pertti 2012: Oral Traditions and the Making of the Finnish Nation. – Timothy Baycroft & David Hopkin (eds.), *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century*. National Cultivation of Culture 4. Leiden – Boston: Brill. 325–350.
- Azadovskij 1958 = Азадовский, М. К. 1958: *История русской фольклористики*. Москва: Учпедгиз.
- Bauman, Richard & Charles L. Briggs 1990: Poetics and performance as critical perspectives on language and social life. – *Annual Review of Anthropology* 19: 59–88.
- Bauman, Richard & Charles Briggs 2000: Language philosophy as language ideology: John Locke and Johann Gottfried Herder. – Paul V. Kroskrity (ed.), *Regimes of language: Ideologies, politics, and identities*. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press. 139–204.
- Baycroft, Timothy 2012: Introduction. – Timothy Baycroft & David Hopkin (eds.), *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century*. National Cultivation of Culture 4. Leiden – Boston: Brill. 1–10.
- Baer 1849 = Бэр, К. М. 1849: Об этнографических исследованиях вообще и в России в особенности. – *Записки русского географического общества* I&II(2): 64–81.
- Berg 1946 = Берг, Л. С. 1946: *Всесоюзное географическое общество за сто лет*. Академия наук союза ССР: научно-популярная серия. Москва – Ленинград: Академия наук СССР.
- Bobrikova 1965 = Бобрикова, Л. Ф. 1965: О прозаических жанрах фольклора у ненцев Ямала. – *В помощь учителю школ Севера* 13: 80–86.
- Branch, M. A. 1968: M. A. Castrénin Siperian matkojen alkuvaiheista. – *Virittäjä* 72: 336–348.
- Branch, Michael 1973: *A. J. Sjögren. Studies of the North*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 152. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Branch, Michael 2006: Herderin vaikutus Anders Johan Sjögreniin ja sen seuraukset – Sakari Ollitervo & Kari Immonen (eds.), *Herder, Suomi, Eurooppa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1060. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 312–355.
- Briggs, Charles L. & Richard Bauman 1992: Genre, intertextuality, and social power. – *Journal of Linguistic Anthropology* 2(2): 131–172.
- Bucher, Gudrun 2009: The development of research practices during the eighteenth century and their impact on the study of the non-Russian peoples of Siberia in the nineteenth century. – Michael, Branch (ed.), *Defining self. Essays on emergent identities in Russia. Seventeenth to nineteenth centuries*. Studia Fennica Ethnologica 10. Helsinki: Finnish Literature Society. 47–58.
- Bunzl, Matti 1996: Franz Boas and the Humboldtian tradition. From Volksgeist and Nationalcharakter to an anthropological concept of culture. – George W. Stocking (ed.), *Volksgeist as method and ethic. Essays on Boasian ethnography and the German anthropological tradition*. Madison: University of Wisconsin Press. 17–78.
- Campbell, Lyle 2002: The history of linguistics – Mark Aronoff & Janie Rees-Miller (eds.), *The Handbook of Linguistics*. Oxford, Malden: Blackwell Publishers. 81–104.
- Castrén, M. A. 1846: Rese-anteckningar i Sibirien. – *Suomi* 6: 1–62.

- Castrén, M. A. 1851: Hvad beteckna i den Finska mythologien orden jumala och ukko – *Suomi. Tidskrift i fosterländska ämnen*: 117–162.
- Castrén, M. A. 1852: *M. A. Castréns reseminnen från åren 1838–1844*. Nordiska resor och forskningar I. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- Castrén, M. A. 1853: *M. A. Castréns föreläsningar i finsk mytologi*. Nordiska resor och forskningar III. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- Castrén, M. A. 1855a: *M. A. Castréns reseberättelser och bref åren 1845–1849*. Nordiska resor och forskningar II. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- Castrén, M. Alexander 1855b: *Wörterverzeichnis aus den samojedischen Sprachen*. Bearbeitet von Anton Schiefner. Nordische Reisen und Forschungen von Dr. M. Alexander Castrén VIII. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Castrén M. A. 1857a: *Ethnologiska föreläsningar öfver altaiska folken*. Nordiska resor och forskningar IV. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- Castrén, M. Alexander 1857b: *Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker nebst samojedischen Märchen und tatarischen Heldensagen*. Herausgegeben von Anton Schiefner. Nordische Reisen und Forschungen von Dr. M. Alexander Castrén IV. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Castrén, M. A. 1870b: *Tillfälliga uppsatser*. Nordiska resor och forskningar VI. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- Castrén, M. A. 1904: M. A. Castrénin kertomus runonkeruumatkastansa Venäjän-Karjalassa v. 1839. (Suomennos.) – A. R. Niemi (ed.), *Runonkeräjäiemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 3–16.
- Castrén, M. A. 1940: *Samojedische Volksdichtung*. Gesammelt von M. A. Castrén, herausgegeben von T. Lehtisalo. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 83. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Clay, Catherine B. 1995: Ethnographers in the Service of Empire, 1856–1862 – *Slavic Review* 54(1): 45–61.
- Dobžanskaja 2008 = Добжанская, Оксана 2008: *Шаманская музыка самодийских народов Красноярского края*. Новосибирск: Анекс.
- Dundes, Alan 1985: Nationalistic inferiority complexes and the fabrication of fakelore: A reconsideration of Ossian, the *Kinder- und Hausmärchen*, the *Kalevala*, and Paul Bunyan. – *Journal of Folklore Research* 22(1): 5–18.
- Etnografičeskij sbornik 1853–1864 = *Этнографический сборник 1853–1864*. Санкт-Петербург: Русское Императорское Географическое Общество. <<http://lib.rgo.ru/dsweb/View/ResourceCollection-169>> 21 February 2017
- Foley, John Miles 1992: Word-power, performance, and tradition. – *The Journal of American Folklore* 105(417): 275–301.
- Frog 2016: “Genres, genres everywhere, but who knows what to think?” Toward a semiotic model. – Kaarina Koski, Frog & Ulla Savolainen (eds.), *Genre – text – interpretation. Multidisciplinary perspectives on folklore and beyond*. Studia Fennica Folkloristica 22. Helsinki: Finnish Literature Society. 47–88.
- Frog & Kaarina Koski & Ulla Savolainen 2016: At the intersection of text and interpretation. An introduction to genre. – Kaarina Koski & Frog & Ulla Savolainen (eds.), *Genre – text – interpretation. Multidisciplinary perspectives on folklore and beyond*. Studia Fennica Folkloristica 22. Helsinki: Finnish Literature Society. 17–43

- Georgi, Johann Gottlieb 1776–1780: *Beschreibung aller Nationen des russischen Reichs: ihrer Lebensart, Religion, Gebräuche, Wohnungen, Kleidungen und übrigen Merkwürdigkeiten*. Erste Ausgabe, Nationen vom Finnischen Stamm. Kupfer zur Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs. St. Petersburg: C. W. Müller.
- Golovněv 2004 = Головнёв, А. В. 2004: *Кочевники тундры. Ненцы и их фольклор*. Екатеринбург: УрО РАН.
- Gunnell, Terry 2012: National folklore, national drama and the creation of visual national identity: the case of Jón Árnason, Sigurður Guðmundsson and Indriði Einarsson in Iceland. – Timothy Baycroft & David Hopkin (eds.), *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century*. National Cultivation of Culture 4. Leiden – Boston: Brill. 301–323.
- Hájdu, Péter 1978: The Nenets shaman song and its text. – Vilmos Diószegi & Mihály Hop-pál (eds.), *Shamanism in Siberia*. Bibliotheca Uralica I. Budapest: Akadémiai Kiadó. 355–372.
- Hanks, William 1987: Discourse genres is a theory of practice – *American Ethnologist* 14(4): 668–692.
- Haviland, John B. 1996: Text from talk in Tzotzil. – Michael Silverstein & Greg Urban (eds.), *Natural histories of discourse*. Chicago – London: University of Chicago Press. 45–78.
- Helimski 1989 = Хелимский, Е. А. 1989: Глубинно-фонологический изосиллабизм ненецкого стиха. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 82: 223–268.
- Honko, Lauri (ed.) 2000: *Textualization of oral epics*. Trends in Linguistics 128. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hopkin, David 2012: Folklore beyond nationalism: Identity politics and scientific cultures in a new discipline. – Timothy Baycroft & David Hopkin (eds.), *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century*. National Cultivation of Culture 4. Leiden – Boston: Brill. 371–401.
- Hudjakov 1861 = Худяков, И. А. 1861: *Белокорусския загадки*. Москва.
- Janhunen, Juha 1986: *Glottal Stop in Nenets*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 196. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Kallio, Kati 2013: *Laulamisen tapoja: Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-ink-eriläisessä kalevalamittaisessa runossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9566-5>> 20 February 2017
- Karkama, Pertti 2001: *Kansakunnan asialla: Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 843. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Knight, Nathaniel 2000: Grigor'ev in Orenburg, 1851–1862: Russian orientalism in the service of empire? – *Slavic Review* 59(1): 74–100.
- Knight, Nathaniel 2009: Seeking the self in the other. Ethnographic studies of non-Russians in the Russian Geographical Society, 1845–1860. – Michael Branch (ed.), *Defining self. Essays on emergent identities in Russia. Seventeenth to nineteenth centuries*. Studia Fennica Ethnologica 10. Helsinki: Finnish Literature Society. 117–138.
- Kokkonen, Tomi & Inkeri Koskinen 2016: Genres as real kinds and projections. Homeostatic property clusters in folklore and art. – Kaarina Koski, Frog & Ulla Savolainen (eds.), *Genre – text – interpretation. Multidisciplinary perspectives on folklore and beyond*. Studia Fennica Folkloristica 22. Helsinki: Finnish Literature Society. 89–109.
- Korhonen, Mikko 1986: *Finno-Ugrian language studies in Finland 1828–1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

- Koski, Kaarina 2016: The legend genre and narrative registers. – Kaarina Koski, Frog & Ulla Savolainen (eds.), *Genre – text – interpretation. Multidisciplinary perspectives on folklore and beyond*. Studia Fennica Folkloristica 22. Helsinki: Finnish Literature Society. 113–136.
- Kuprijanova 1960 = Куприянова, З. Н. 1960: *Ненецкий фольклор. Учебное пособие для педагогических училищ*. Ленинград: Государственное учебно-педагогическое издательство.
- Kuprijanova 1965 = Купричнова, З. Н. 1965: *Эпические песни ненцев*. Памятники эпоса народов СССР. Москва: Наука.
- Köppen, M. 1844: Instruction supplémentaire donnée à M. Castrén, par Koeppen (Lu le 15 mars 1844). – *Bulletin de la Classe des Sciences historiques, philologiques et politiques de l'Académie Impériale des Sciences de Saint-Petersbourg*. I(24): 373–384.
- Lar, 1998 = Лар, Л. А. 1998: *Шаманы и боги*. Тюмень: Институт проблем освоения Севера СО РАН.
- Lauerma, Petri 2004: *Larin Parasken epiikan kielellisestä variaatiosta*. Suomi 189. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtisalo, T. 1924: *Entwurf einer Mythologie der Jurak-Samojeden*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 53. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Lehtisalo, Toivo 1947: *Juraksamojedische Volksdichtung*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 90. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Majkov 1869 = Майков 1869: *Белокорусския заклинания*. С. Петербург.
- Nadeždin, 1849 = Надеждин, Н. И. 1849: Об этнографическом изучении народности русской (статья д. Ч. Н. И. Надеждина). – *Записки русского географического общества* I&II(2): 149–194.
- Niemi, Jarkko 1998: *The Nenets songs. A structural analysis of text and melody*. Acta Universitatis Tamperensis 591. Tampere: University of Tampere.
- Niemi, Jarkko & Anastasia Lapsui 2004: *Network of songs: Individual songs of the Ob' Gulf Nenets: music and local history as sung by Maria Maksimovna Lapsui*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 248. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Niemi, Jarkko 2016: Description of poetic form as a tool for stylistic analysis of a traditional song performance: a case of a western Nenets narrative song. – *The ecology of metre. A special issue of RMN Newsletter* 11: 17–32. <http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/English/RMN/RMN_11_Winter_2014-2015_Ecology_of_Metre.pdf> 19 February 2017
- Ó Giolláin, Diarmuid 2014: Narratives of nation or of progress? Genealogies of European folklore studies. – *Narrative Culture* 1(1): 71–84.
- Puškarëva 1986 = Пушкарева, Е. Т. 1986: Проблема разграничения мифа и сказки в фольклоре ненцев. – *Фольклор и этнография народов Севера*. Ленинград: Ленинградский государственный педагогический институт им. А. И. Герцена. 51–57.
- Puškarëva 2000 = Пушкарева, Е. Т. 2000: *Ненецкие песни-хынабы*. Москва: Восточная история РАН.
- Puškarëva 2001 = Пушкарева, Е. Т. 2001: Специфика жанров фольклора ненцев и их исполнительские традиции. – *Фольклор ненцев в записях 1911, 1937, 1946, 1953, 1965–1987 годов*. Новосибирск: Наука. 23–49.
- Puškarëva 2003a = Пушкарева, Е. Т. 2003: *Картина мира в фольклоре и традиционных представлениях ненцев: системно-феноменологический анализ*. Москва: РАН.

- Puškarëva 2003b = Пушкарева, Е. Т. 2003: *Историческая типология и этническая специфика ненецких мифов-сказок*. Москва: Мысль.
- Рурин 1890 = Пыпин, А. Н. 1890: *История русской этнографии I: Общий обзор изучения народности и этнография великорусская*. С.-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича.
- Рурин 1892 = Пыпин, А. Н. 1892: *История русской этнографии IV: Белоруссия и Сибирь*. С.-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича.
- Rabow-Edling, Susanna 2006: *Slavophile thought and the politics of cultural nationalism*. SUNY series in National Identities. Ithaca, NY: State University of New York Press.
- Roper, Jonathan 2012: England – the land without folklore? – Timothy Baycroft & David Hopkin (eds.), *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century*. National Cultivation of Culture 4. Leiden – Boston: Brill. 227–253.
- Saarinen, Jukka 2013: Behind the text: Reconstructing the voice of a singer. – *Limited sources, boundless possibilities. Textual scholarship and the challenges of oral and written texts. A special issue of RMN Newsletter 7*: 34–43. <http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/English/RMN/RMN_7_Dec_2013_Limited_Sources_Boundless_Possibilities.pdf> 19 February 2017
- Salminen, Tapani 1997: *Tundra Nenets inflection*. Memoires de la Société Finno-Ougrienne 227. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Schlözer, August Ludwig von 1771: *Allgemeine Nordische Geschichte: aus den neuesten und besten Nordischen Schriftstellern und nach eigenen Untersuchungen beschriben, und als eine geographische und historische Einleitung zur richtigern Kenntniss aller skandinavischen, finnischen, slavischen, lettischen, und sibirischen Völker, besonders in alten und mittleren Zeiten*. Halle: Bey Johanna Justinut Gebauer.
- Seitel, Peter 1999: *The powers of genre: Interpreting Haya oral literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Seitel, Peter 2003: Theorizing genres – interpreting works. – *New Literary History* 34(2): 275–297.
- Semenov Тян-Шанский 1896 = Семенов Тян-Шанский, П. П. 1896: *История полувековой деятельности императорского русского географического общества 1845–1895*. Часть 1-я. С.-Петербург: Русское географическое общество.
- Setälä, E. N. 1915: Mathias Alexander Castrénin satavuotispäivänä: alkajaispuhe Suomalais-ugrilaisen seuran vuosikokouksessa 2 p. joulukuuta 1913. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 30(1): 3–39.
- Siikala, Anna-Leena & Jukka Siikala 2005: *Return to culture: Oral tradition and society in the Southern Cook Islands*. Folklore Fellows 287. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Siikala, Anna-Leena & Oleg Ulyashev 2011: *Hidden rituals and public performances: Traditions and belonging among the post-Soviet Khanty, Komi and Udmurts*. Studia Fennica Folkloristica 19. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Simoncsics, Péter 2001: The verbal art of Nenets shaman. – *Eurasian Studies Yearbook* 73: 43–125.
- Sjögren, A. J. 1844: Instruction générale donnée à M. Castrén, voyageur chargé par l'Académie de l'exploration de la Sibirie septentrionale et centrale sous le rapport de l'ethnographie et de la linguistique, par M. Sjoegren (Lu le 12 janvier 1844). – *Bulletin de la Classe des Sciences historiques, philologiques et politiques de l'Académie Impériale des Sciences de Saint-Petersbourg* I(20–21): 326–332.

- Stagl, Justin 2009: Exploration of Russia from Herberstein to Sjögren. The international context, 1549–1850. – Michael Branch (ed.), *Defining self. Essays on emergent identities in Russia. Seventeenth to nineteenth centuries*. Studia Fennica Ethnologica 10. Helsinki: Finnish Literature Society. 31–46.
- Stammler-Gossmann, Anna 2009: A life for an idea: Matthias Alexander Castrén. – *Polar Record* 45(234): 193–206.
- Stipa, Günter Johannes 1990: *Finnisch-Ugrische Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neupositivismus*. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Tammiksaar, Erki 2009: The contribution of Karl Ernst von Baer to the study of ethnic minorities in the Russian Empire, 1819–1878. – Michael Branch (ed.), *Defining self. Essays on emergent identities in Russia. Seventeenth to nineteenth centuries*. Studia Fennica Ethnologica 10. Helsinki: Finnish Literature Society. 139–151.
- Tarkiainen, Kari 2000: Porthan, Henrik Gabriel (1739 - 1804). – *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. URN:NBN:fi-fe20051410 <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2599/>> 16 February 2017
- Tarkka, Lotte 2013: *Songs of the border people: Genre, reflexivity, and performance in Karelian oral poetry*. Folklore Fellows Communications 305. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Tereščenko 1990 = Терешенко, Н. М. 1990: *Ненецкий эпос. Материалы и исследования по самодийским языкам*. Ленинград: Наука.
- Tokarev 1966 = Токарев, С. А. 1966: *История русской этнографии. Дооктябрьский период*. Москва: Наука.
- Urban, Greg 1996: Entextualization, replication, and power. – Michael Silverstein & Greg Urban (eds.), *Natural histories of discourse*. Chicago and London: University of Chicago Press. 21–44.
- Üther, Hans-Jörg 2004: *The types of international folktales: a classification and bibliography: based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Хоміч 1995 = Хомич, Л. В. 1995: *Ненцы. Очерки традиционной культуры*. Санкт-Петербург: Русский двор.
- Veniamin 1855 = Вениамин, архимандрит: Самоеды мезенские. – *Вестник Императорского Русского Географического Общества* 14: 77–142.
- Vermeulen, Han F. 2015: *Before Boas. The genesis of ethnography and ethnology in the German Enlightenment*. University of Nebraska Press.
- Wilson, William 1976: *Folklore and nationalism in modern Finland*. Bloomington: Indiana University Press.
- Wingfield, Chris & Gosden, Chris 2012: An imperialist folklore? Establishing Folk-Lore Society in London. – Timothy Baycroft & David Hopkin (eds.), *Folklore and nationalism in Europe during the long nineteenth century*. National Cultivation of Culture 4. Leiden – Boston: Brill. 255–274.
- Zelenin 1914–1916 = Зеленин, Дмитрий Константинович 1914–1916: *Писание рукописей ученого архива Императорского Русского Географического общества*. Санкт-Петербург: Русское Императорское Географическое Общество. <<http://lib.rgo.ru/dsweb/View/ResourceCollection-185>> 21 February 2017
- Žitkov 1913 = Житков, Б. М. 1913: *Полуостров Ямал*. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича.

Niklas Metsäranta (Helsinki)

Päivitettyjä permiläisiä etymologioita ja rinnastuksia

In this article, new revised etymologies are provided for a selected group of words in the Permic languages. An attempt is made to prove that old, previously proposed cognate sets can be revised and reorganized and that new cognates and loan etymologies can still be found simply by adhering to regularity. The article also explores both synchronic and diachronic derivation as an etymological tool. The Permic words discussed in the article are: 1) Komi *kjr-* 'to dig (up); to wash away, to furrow', Udmurt *kjri-* 'to unpick, to take apart; to burst, to puncture, to crack (dam)', 2) Komi *kurćej-*, Udmurt *kurtćj-* 'to bite', 3) Komi *pež-* 'to steam, to bake', Udmurt *pižj-* 'to bake', 4) Komi-Permyak *ševt*, *ševtět* 'tether, fetter, shackles', Udmurt *šeltet*, *šeljt* 'fetter', 5) Komi *vor(j)* 'manger, trough', Udmurt *er* '(river) bed'.

1. Alkusanat

Artikkeli käsittelee viittä permiläistä sanuetta: 1) komi *kjr-* 'kaivaa, kääntää maata; huuhtoa, kuluttaa, uurtaa; luhistua (veden voimasta)', udm. *kjri-* 'ratkoa, leikata (auki) (sauma, vaate); avata; puhkaista, murtaa (pato); vaota, vaottaa', 2) komi *kurćej-* 'purra, puraista', komiJ *kurćál-*, udm. *kurtćj-* 'purra, puraista', 3) komi *pež-* 'hautoa, hauduttaa, paistaa, paahtaa (auringosta)', komiJ *puž-*, udm. *pižj-* 'paistaa, leipoa; paahtaa (aurinko); päivettyä, ruskettua; polttaa, kivistää', 4) komiP *ševt*, *ševtět* 'lieka, kammita, kahleet', udm. *šeltet*, *šeljt* 'kammita, köydet, siteet', ja 5) komi *vor(j)* 'kaukalo', komiYS *or*, komiP *er*, komiJ *ur*, udm. *er* 'uoma'.¹

2. Metodi ja sanueiden valikoi(tu)minen

Monet viime vuosina kirjoitetut uralilaista etymologiaa ja äännehistoriaa käsittelevät artikkelit ovat korostaneet säännöllisillä äännevastineilla operoimisen tärkeyttä (Aikio 2013b; Živlov 2014). Kaikki tässä artikkelissa esitetyt rinnastukset noudattavat pohjimmiltaan samaa ohjenuoraa. Merkitysten muutosten selittämiseen ei perinteisesti ole liittynyt yhtä tiukkaa säännöllisyyden vaatimusta. Hyvään etymologiseen tutkimustapaan kuitenkin kuuluu ns. semanttisten paralleelien esittäminen niissä tapauksissa, joissa merkitykset eroavat siinä määrin, että sanojen välinen yhteys ei ole ilmeinen. Tässä artikkelissa, kuten monessa muussakin vastaavan aihepiirin artikkelissa, riittäväksi todisteeksi on katsottu yhden merkitysparalleelin

1. Tahtoisin lausua kiitoksen kaikille tätä artikkelia eri vaiheissaan lukeneille, parannusehdotuksia tehneille ja oleellisista lähteistä huomauttaneille henkilöille: Riho Grünthalille, Juha Kuokkalalle, Juho Pystyselle ja Janne Saarikivelle sekä kahdelle anonyymille arvioijalle. Syy tekstiin jääneisiin puutteisiin on minussa.

löytyminen mistä tahansa kielestä (merkitysparalleleja on käytännön syistä tavattu etsiä lähinnä Euroopassa puhutuista kielistä). Äännehistorian ja semantiikan ohella artikkelissa tarkastellaan muutamia sekä synkronisia että diakronisia johto-opin kysymyksiä.

Kantauralin äännejärjestelmän osalta kirjoitus noudattaa pääsääntöisesti Juha Janhusen (1981) ja Pekka Sammallahden (1988) hahmottelemaa rekonstruktioita. Ante Aikio on viime vuosina ehdottanut uralilaiseen rekonstruktioon merkittäviä uudenoksia (2012, 2015). Aikiota noudattaen tässä kirjoituksessa on luovuttu konsonantinetisen *x:n rekonstruoinnista (**ñjli* 'nuoli' pro **ñjxli*), ja itämerensuomen "sekundäärit *e*-vartalot" tulkitaan alkuperäisiksi (**śali* 'suoli' pro **śola*).

Etymologinen maaperä on harvoin täysin neutseellista. Toisin sanoen tässäkin artikkelissa esiintyvistä sanueista suurinta osaa on muodossa tai toisessa käsitelty etymologisessa kirjallisuudessa aiemmin. Tästä syystä sanueiden käsittely lähtee liikkeelle aikaisemmasta tutkimuskirjallisuudesta löytyvien rinnastusten arvioinnista. Artikkelissa käsiteltävät sanat ovat valikoituneet pääasiassa äänteellisen epäsäännöllisyyden perusteella, ja tämän vuoksi arvioinnin lopputuloksena on tavallisesti aikaisemmin esitetyn rinnastuksen hylkäys tai vähintään uudelleenmuotoilu.

Janhusen ja Sammallahden liikkeelle sysäämän aikaisempaa skeptisemmän tutkimussuuntauksen yhtenä tulemana voidaan pitää kantakieliin rekonstruoidun sanaston määrän jyrkähköä laskua (Saarikivi 2007: 325–326; Aikio 2013a: 2). Huomattava osa *Uralisches etymologisches Wörterbuchin* (UEW) uralilaisena, suomalais-ugrilaisena tai suomalais-permiläisenä pitämästä sanastosta on vähin äänin hylätty. Hylättyä sanastoa ja hylkäämisen perusteita ei ole missään kootusti käsitelty, vaan sanan puuttuminen myöhemmistä lähteistä on tulkittava implisiittisesti. Artikkelissa on katsottu tarpeelliseksi käydä läpi rinnastusten hylkäysperiaatteita siitäkin syystä, että ns. etymologinen skeptisismi (Aikio 2013a: 2) ei ole kaikkialla vaikuttanut yhtä perusteellisesti eikä UEW:n esittämään sanastoaineistoon ole suhtauduttu yhtä kriittisesti. UEW:n edustaman ns. etymologisen optimismin (mp.) hengenperintöä lienee, että huonoa ja epäsäännöllistäkin etymologiaa on pidetty parempana kuin etymologiattomuutta.

Ei olisi paljoakaan mieltä kirjoittaa artikkelia, joka keskittyisi yksinomaan hylkäämään vanhoja rinnastuksia, joten käsiteltäviksi on valikoitunut sanoja, joille allekirjoittanut uskoo pystyvänsä esittämään uuden äänteellisesti säännöllisen, semanttisesti uskottavan ja johto-opillisesti loogisen rinnastuksen tai lainaetymologian.

3. Etymologiat ja rinnastukset

3.1. komi *kjr*- 'kaivaa, kääntää maata; huuhtoa, kuluttaa, uurtaa; luhistua (veden voimasta)', udm. *kjirj*- 'ratkoa, leikata (auki) (sauma, vaate); avata; puhkaista, murtaa (pato); vaota, vaottaa'

< kural. **kuri* 'veden uurtama muodostelma'

> komi *kjr(j)* 'jyrkänne, äkkijyrkkä ranta; vuori' ~ sm. *kuru* 'pitkä, kaita syväne, jyrkkä rotko t. uoma; uurre, kurttu; loukko, nurkka, sola', vi. *kuru* 'nurkka, soppi, käytävä (riihessä); kapea aitojen välinen kuja', *kuristik* 'rotko' ~ saLu *gārrā* 'vuorenharja', P *gora* 'pienehkö rotko' ~ maI *kurâk*, L *kârâk* 'mäki' ~ hanI *kor* 'onsi; puron kouru t. uoma', P *χor* 'aukko metsässä t. heinässä' ~ unk. *horhó*, *horog* 'syvä vuoritie; sola; veden uurtama jyrkkä tie' (Saarikivi 2007: 338–340; Aikio 2009: 105–107)

Komin sanalla *kjr(j)* 'jyrkänne, äkkijyrkkä ranta; vuori' ei tiettävästi ole vastinetta udmurtissa. Sanaan on KESKJ:ssa rinnastettu marin sanan I *kurâk*, L *kârâk* 'mäki' lisäksi viron *kuruk* 'vähäinen ylänkö' sekä saamen *kurro*- 'vuorenharja' (s. 153).² UEW:n esittämä vastinesarja on täsmälleen sama (s. 677).³

Suomen *kuru*-sana on perinteisessä etymologisessa kirjallisuudessa rinnastettu hantin ja unkarin sanoihin (UEW: 217–218; SSA: 452). UEW:ssa näiden yhteyteen on lisäksi liitetty pohjoissaamen *gurra* 'lovi, kolo; kuru; rotko' sekä komin *guran* 'kuoppa, syvennys; veden tekemä uurros'. Pohjoissaamen sanan *gurra* (ksaame **kurē*) on arveltu todennäköisesti olevan vanha itämerensuomalainen laina (SKES: 247). Komin *guran* puolestaan on perustellusti tiputettu jo SSA:sta, sillä komin sana ei vastaa säännöllisesti muita uralilaiseen **kuri*-asuun palautuvia vastineita. Komin *guran*-sanain lainautumista kantasuomesta on pidetty periaatteessa mahdollisena (Saarikivi 2007: 339).

Janne Saarikivi (2007: 338–340) on argumentoinut, että komin *kjr* ja marin I *kurâk*, L *kârâk* 'mäki' voidaan liittää vastinesarjaan, johon kuuluvat suomen *kuru*, hantin I *kor* 'onsi; puron kouru t. uoma', P *χor* 'aukko metsässä t. heinässä' sekä unkarin johdokset *horhó*, *horog* 'syvä vuoritie; sola; veden uurtama jyrkkä tie'. Saarikivi ei ole ottanut sanojen käsittelyssään kantaa KESKJ:ssa ja UEW:ssa esitettyjen vastineiden vi. *kuruk* 'vähäinen ylänkö' ja saLu *gārrā* kuulumisesta tähän yhteyteen. Hän sen sijaan torjuu UEW:ssa (s. 672) esitetyn kilpailevan rinnastuksen sanoihin sm. *kor-kea*, *korko* ja mdM *kurka* 'syvä' (2007: 340). Komin *kjr*-sana esiintyy siis kahdessa UEW:hen postuloidussa vastinesarjassa: **korkə* 'korkea' (s. 672) ja **kurə-ka* 'mäki, kohouma, selänne' (s. 677).⁴

Aikio hyväksyy Saarikiven esittämän vastinesarjan ja toteaa, että siihen voidaan lisätä luulajansaamen *gārrā* 'vuorenharja' (ksaame **korē* < kural. **kuri*) sekä

2. Todettakoon, että KESKJ:ssa on lyöntivirhe. Lähteessä käsitelty luulajansaamen sana on *korro* (Toivonen 1956: 108).

3. UEW:n siteeraama luulajansaamen *kārrā* 'pitkänomainen, matala, mäntymetsää kasvava selänne'; vuorenharja' on ortografiaerosta huolimatta sama kuin KESKJ:ssa esitetty.

4. Sanan liittäminen useampaan vastinesarjaan ei UEW:ssa valitettavasti ole mitenkään tavatonta.

pohjoissaamen *gorsa* 'pienehkö rotko' (ksaame **korse* < **kore-s*) (Aikio 2009: 105–107). Luulajansaamen sanan komin ja marin sanojen yhteydessä on maininnut jo Y. H. Toivonen (1956: 108), ja rinnastus on esitetty sekä KESKJ:ssa (s. 153) että UEW:ssa (s. 677).

Saarikiven ja Aikion hahmottelemaa uralilaiseen **kuri*-asuun palautuvaa vastinesarjaa voidaan täydentää udmurtissa esiintyvällä verbillä *kirj-* 'ratkoa, leikata (auki) (sauma, vaate); puhkaista, murtaa (pato); vaota, vaottaa'. Udmurtin verbin tarkka vastine on komin *kjr-* 'kaivaa, kääntää maata; huuhtoa, kuluttaa, uurtaa; luhistua (veden voimasta)'.

Komin ja udmurtin sanat rinnastetaan KESKJ:ssa sanoihin mdE *kara-* 'kaivaa irti', M *kara-* 'kaivella, tonkia', mari *kore-* 'vaota, kyntää', hanDT *χer-* 'kaivaa', O *χir* 'kaivaa, lapioida' (s. 153). UEW liittää permin sanan kahteen eri vastinesarjaan: **kur3⁸* 'kaivaa' ja **kur3⁹* 'kaivaa' (s. 221). Näistä jälkimmäinen on yhtäpitävä KESKJ:ssa esitetyn vastinesarjan kanssa. Edellisessä permin ja hantin sanoihin sen sijaan rinnastetaan marin I *kurala-*, L *kârala-* 'kyntää'. UEW rekonstruoi suomalais-ugrilaiseen kantakieleen peräti yhdeksän **kur3*-asuista sanaa. UEW:n *kur3⁹* kuitenkin esimerkiksi voidaan tässä muodossaan äänteellisiin syihin vedoten suoraviivaisesti hylätä. Mordvan ja marin sanoja ei voida nimittäin johtaa **u*-llisesta rekonstruktioasusta. Molemmat kielet sen sijaan viittaavat ensitavun **a*:han ja palautunevat lähinnä asuun **kara-*. UEW esittää sanan olevan kantairanilainen laina asusta **kar-* 'uurtaa, vaota'. Iranilainen lainaetymologia voi mordvan ja marin osalta pitää paikkansa, mutta permiläiset sanat eivät kuulu tähän yhteyteen, sillä niiden vokalisemia ei voida johtaa millään rekonstruktioasolla **a*:sta.

Ainakin komin *kjr-* ja udmurtin *kirj-* verbi voidaan nähdäkseni selittää toisin, eikä pelkästään marin nojalla ole tarpeen rekonstruoida erillistä **kuri*-asuista verbiä kantauraliin.

Permiläisissä kielissä esiintyy eri-ikäisiä nomen-verbumeita tai N/V-vartaloita (Laakso 1997a: 71–86).⁵ Johanna Laakso jakaa N/V-vartalot ikäkerrostumittain viiteen ryhmään:

- (1) mahdollisesti kantapermiä vanhemmat N/V-vartalot: (komi, udm. *njr(-)* 'nenä; kaivaa, tonkia', komi *siv(-)* 'sula, suojasää; sulaa', udm. *sil(-)* 'sulaa', komi *tjr(-)* 'täysi; täyttyä', udm. *tjr(-)* 'täysi; lihava, hyvin syötetty; täyttää, lastata, panna, koota, täyttyä; syödä kyllikseen'
- (2) mahdollisesti kantapermiä vanhemmat vartalot, jotka esiintyvät sekä nomineina että verbeinä vain jommassakummassa permiläiskielessä: komi *ež(-)* '(taljan) nahkapuoli, (vaatteen, turkin) päällinen, veden pinta; päällystää', udm. *ožo-*: *ожокapc* 'nurmi', komi *vos(-)* 'oksenta, oksennus', udm. *eskj-* 'oksenta'

5. Laakso (1997a: 71) määrittelee nomen-verbumeiksi sellaiset vartalot, jotka voivat toimia sekä nominina että verbinä. Laakson mukaan nomen-verbumeja löytyy useimmista ellei kaikista uralilaisista kielistä.

- (3) yhteispermiläisiä N/V-vartaloita, joille ei ole osoitettu etymologisia vastineita muista uralilaisista kielistä: komi, udm. *iz(-)* 'kivi; jauhaa', komi *zer(-)*, udm. *zor(-)* 'sade; sataa'
- (4) yhteispermiläisiä vartaloita, joilla on N/V-käyttöä vain jommassakummassa permiläisessä kielessä: komi *dom(-)* 'ohjaket, köysi; sitoa', udm. *dumj-* 'sitaa', komi *tjš(k)* 'tappelu; lyödä, tappaa, teurastaa', udm. *tjš* 'verinen taistelu'
- (5) kantapermiä nuoremmat (vain jommassakummassa permiläisessä kielessä esiintyvät) N/V-vartalot: komi *dur(-)* 'hullu; raivota' < ven. *dur* 'hullu, hölmö', *durit'* (V)

Laakson listaa voidaan jatkaa ainakin seuraavalla vanhastaankin tunnetulla esimerkillä: komi *ord-* 'luo-, viere-', udm. *urd* 'kylki, sivu', *urdj-* 'nojata (jtk vasten), tukea, panna pystyyn, pystyttää' (WotjWsch: 298). Potentiaalisia vähintään kantapermiläisiä N/V-vartaloita ovat ainakin seuraavat semantiikaltaan synkronisesti vähemmän ilmeiset tapaukset:

komi *dor* 'reuna, syrjä, särmä; reunus, puoli, taho; terä', komiYS *dor*, komiJ *dor*; komi *dor-* 'takoa', komiYS *dor-*, komiJ *dor-*, udm. *dur* 'reuna, laita, syrjä'; udm. *durj-* 'takoa; kengittää', kuk. *dur-*, šošm. *dur-*, *dur-*, bess. *dor-⁶*
 komi *ev-*, *el-* 'pidätellä, estellä, hillitä; rauhoittaa, lepyttää', udm. *al* 'polvet, syli', *alj-* 'estää, estellä (puhumalla); muistuttaa, huomauttaa, antaa nuhteita; rauhoittua, saada rauhoittumaan, lohduttaa'⁷
 komi *šer* 'keskikohta, puoliväli', *šer-* 'leikata', udm. *šor* 'keskikohta, keskipaikka, keskiväli, keskusta', *šorj-* 'leikata, leikellä'

Edellä kuvailtua taustaa vasten komin *kjr-* 'kaivaa, kääntää maata; huuhtoa, kuluttaa, uurtaa; luhistua (veden voimasta)' ja udmurtin *kirj-* 'ratkoa, leikata (auki) (sauma, vaate); avata; puhkaista, murtaa (pato); vaota, vaottaa' voidaan selittää komin sanan *kjr(j)* 'jyrkänne, äkkijyrkkä ranta; vuori' verbaalisiksi vastineiksi ja sanue kokonaisuudessaan kantapermiläiseksi nomen-verbumeiksi olettaen, että nominin ja verbin merkitysero on mahdollista uskottavasti silloittaa.

Ei liene mielekästä yrittää selittää nominin nykymerkityksiä verbien nykymerkitysten pohjalta tai toisinpäin. Permin verbimerkitykset selittyvät yksinkertaisimmin olettamalla joko, että kantapermissä verbiä vastaava nomini on vielä ollut merkitykseltään lähempänä sukukielten vastineissa tavattavia merkityksiä ('kuru', 'rotko', 'sola',

6. Äänteellisesti komi *dor-* 'takoa', komiYS *dor-*, komiJ *dor-*, udm. *durj-* 'takoa; kengittää', kuk. *dur-*, šošm. *dur-*, *dur-*, bess. *dor-* viittaavat eri esipermiläisiin lähtöasuihin, komi asuun **terä* ja udmurtin asuun **teri*. Ottaen huomioon, että **terä*-asuun palautuvat sanat suomessa ja saamessa tarkoittavat enimmäkseen '(työkalun t. ase) terää' tulee merkitys 'takoa' ymmärrettävämmäksi. Udmurtin sana edustaa mahdollisesti alun perin johdosta **terä-j-*.

7. Sanojen rinnastaminen edellyttää merkityksenkehitystä 'polvet, syli' > 'rauhoittaa ottamalla syliin, syleilemällä' > 'rauhoittaa, lohduttaa'.

'uoma' jne.) tai, että nomini on kantapermissä ollut nykyistä polyseemisempi (vrt. esim. sm. *rotko*, jonka merkityksiksi SSA:ssa annetaan 'jyrkänne, maaston halkeama; (vesi-peräinen) notkelma; kuoppa' (s. 96)). 'Kurun' t. 'rotkon' ja 'jyrkänteen' t. 'jyrkän rannan' välisten muodostelmien merkitysyhteys tunnetaan joka tapauksessa monista kielistä. Tästä merkitysyhteydestä Saarikivi (2007: 340) mainitsee esimerkkinä venäjän sanat *цель* 'aukko; reikä' ja pohjoismurteen *целья* 'korkea ranta'.⁸ Kaikki edellä mainitut maastokohteet syntyvät tavallisesti virtaavan veden eroosiota aiheuttavasta vaikutuksesta, joten semanttinen yhteys niiden ja permin verbimerkitysten välillä on ilmeinen.

3.2. komi *kurćĵ-* 'purra, puraista', komiJ *kurćĵál-*, udm. *kurtĵ-* 'purra, puraista'

< kural. **karki-* 'purra, olla pureva'

> sm. *karkea* 'karhea; karvas, kitkerä' ~ komi *kurĵd*, udm. *kurĵt* 'karvas, katkera'

~ hanVVj *korəγ-* 'polittaa (suola haavassa), särkeä' (Aikio 2015: 52)

Permiläisten kielten otsikossa mainitut sanat on etymologisessa kirjallisuudessa empien rinnastettu unkarin sanaan *harap* 'purra, puraista, haukata' (UEW: 129; KESKJ: 147). Unkarin *-p* on UEW:n mukaan momentaanijohdin. Rinnastuksen edellytyksenä pidetään, että permiläisten kielten affrikaatta-ainekset voidaan tulkita deverbaalisiksi verbijohdimiksi. Mitään estettä johdostulkinnalle sinällään ei ole, vaikeampaa on selvittää, mikä osa on varsinaista johdinta ja mikä vartaloa. Raija Bartensin mukaan permiläisissä kielissä on affrikaatta-aineksinen inkoatiivi- tai inkoatiivis-momentaaninen johdin. Udmurtin affrikaatallisia muotoja *ĵ* (vokaalin tai soinnillisen konsonantin jäljessä) ja *ć* (soinnittoman konsonantin jäljessä) vastaa komissa *ž* (vokaalin ja soinnillisen konsonantin jäljessä) ja *ś* (soinnittoman konsonantin jäljessä) (Bartens 2000: 276–277). Edellä mainittujen sibilantillisten allomorfiin ohella komissa esiintyvät Bartensin mukaan affrikaatalliset allomorfit *ĵ* (*d:n* jäljessä) ja *ć* (*m:n* jäljessä) (mts. 276). Komin affrikaattaedustus voidaan selittää siten, että *t:n* jälkeen on esiintynyt affrikaatallinen allomorfi *ć* (tätä oletusta tukee symmetrisyys, vrt. edellä *d:n* jälkeinen *ĵ*). Liudentunut affrikaatta *ć* on myöhemmässä vaiheessa vaihtelevassa määrin assimiloitunut edeltävän *t:n* itseensä. Oletusta tukevan aineiston tueksi voidaan esittää seuraavat esimerkit:

komiP⁹ *mert-* 'työntää sisään' → 'komiS *merćĵ-*¹⁰ 'pystyä (kirves, puukko)'; työn-
tyä, tunkeutua sisään (terävistä esineistä)', udm. *mertĵ-* 'istuttaa' → *mertĵi-*
'työntä, mennä (sisään), tunkeutua (jk terävä); olla terävä, leikata'

8. Permiläisten kielten sanojen semantiikan kannalta mielenkiintoista on, että venäjän etymologinen sanakirja rinnastaa *цель*-sanana liettuan verbiin *skėlti* 'halkaista, halkoa' (ESRJ: 501). Uudemmissa etymologisissa sanakirjoissa liettuan sana yhdistetään kantaindoeuroopan rekonstruktioasuun **skelh₂₃-* 'erottaa' palautuvaan vastinesarjaan, mutta venäjän sanaa eivät kyseiset sanakirjat enää mainitse (Kroonen 2013; Derksen 2015).

9. Johtamatonta verbiä ei käytettävissä olleiden sanastolähteiden perusteella esiinny komisyryjäänin murteissa.

10. Huomautettakoon, että eri lähteissä noudatetaan hieman erilaista notaatiotapaa. UEW:ssa komi-

komi *sot-* 'polittaa' → *soćĵ-* 'palaa'

komi *sev-* 'nousta, astua (laivaan, ratsaille)' → *sevt* 'latoa, kuormata' →
sevcĵ- 'kuormata'

komi *šet-* 'antaa' → *šećĵ-* 'antautua'

Komin *ćĵ* voidaan vaivatta selittää aikaisemman *t:n* ja *ć:n* yhteensulautumaksi, jonka affrikaatta-aines on johdinta. Sanan *t*-aineksen analysoimisen kannalta varteenotettavia vaihtoehtoja on kaksi: 1) *t*-aines on alun perin osa vartaloa, 2) *t*-aines on johdin. Molemmat vaihtoehdot ovat lähtökohtaisesti mahdollisia.¹¹ Permiläisistä kielistä löytyy kourallinen *rt*-yhtymän sisältäviä verbejä, joissa johdoksen kantana oleva yksinkertainen vartalo ei ole säilynyt tai sitä ei ole koskaan ollutkaan.¹²

komiP *mert-* 'työntää sisään', udm. *mertĵ-* 'istuttaa'

komi *ńirt-* 'hangata', udm. *ńirtĵ-* 'hangata (kerran), hieraista; vetäistä (esim. sormella)

Lisäksi löytyy sanoja, joille voidaan osoittaa kantasana ja joiden *t*-aines on näin ollen ongelmitta analysoitavissa johtimeksi:

komi *jer* 'haka, kasvitarha' → *jert-* 'ajaa sisään (esim. karjaa); lukita'

komi *pĵr-* 'mennä sisään' → *pĵrt-* 'tuoda, viedä sisään' → *pĵrćĵ-* 'tulla kastetuksi',
udm. *pĵrĵ-* 'astua (t. tulla, mennä) (sisään); päästä (sisään)' → *pĵrtĵ-* 'kantaa
(sisään), tuoda, viedä (sisään)'

komi *tĵr* 'täysi' → komi *tĵrt-* 'täyttää'

Kyseessä olevaa *t*-ainesta voitaneen pitää vanhana, jopa uralilaisena *tV*-johtimena (Bartens 2000: 276). Yksinkertaisissa (C)VC-vartaloissa soinnillisen konsonantin jälkeen esiintyy *d*, soinnittoman jälkeen *t*. Tätä sääntöä noudattavia esimerkkejä ovat komi *bur* 'hyvä' → *burd-* 'parantua, toipua' ja komi *or* 'märkä (haavassa)' → *ord-* 'märkiä, vuotaa märkää', mutta *r:n* (ja ilmeisesti myös *l:n*) jäljessä esiintyy säännönvastaisesti laajalti soinnillisuuden horjuntaa (vrt. em. esimerkit). Permiläisten kielten sanojen (komi *kurćĵ-* 'purra, puraista', komiJ *kurćĵál-*, udm. *kurtĵ-*) taustalle voidaan siis varsin perustellusti rekonstruoida kantapermin **kur-*.¹³

syryjäänin muoto on kirjoitettu geminaatta-affrikaatalla *ćĵ*, jota Wichmannin sanakirjassa vastaa *tŕš*. Olen niissäkin tapauksissa, joissa aineisto on poimittu Wichmannilta, noudattanut UEW:n notaatiota sen helpokäyttöisyyden vuoksi.

11. Kolmantena vähemmän varteenotettavana vaihtoehtona lienee, että *t* on tulosta jonkinlaisesta epenteesistä *rc* > *rtć*. Ainakin muutama vastaesimerkki on mahdollista esittää: komi V *vorć* 'varsi (esim. kahvan)' (lainaa ← mksm. **varci?*), Sy U *parć* 'rohtuma, jäkälä' (SyrjWsch). Kummallakaan sanalla ei nähtävästi kuitenkaan ole varmoja vastineita komin ulkopuolella.

12. Syrjänischer Wortschatzissa monissa tapauksissa, joissa yksinkertainen sanavartalo on kadonnut, ilmoitetaan *t*-johdos muiden, komissa tavallisesti *al*-johdosten alaisuudessa, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että johdosten suhde on alisteinen. Kyse lienee pikemminkin korrelaatiojohdoksista.

13. Esitetty kantapermin vokaali **u* vastaa lähinnä Itkosen ja Lytkinin rekonstruktioita. Kantapermin vokaalirekonstruktio on tässä artikkelissa yritetty pitää minimissään, sillä yhtä yleisen konsensusen saavuttanutta kantapermin vokaalirekonstruktioita ei nähdäkseni ole.

Kantapermin **kur-* voi palautua useaan esipermiläiseen lähteeseen eikä vertailu unkariin *harap*-sanaan tuo juurikaan lisävalaistusta asiaan. Permin ja unkarin kannalta mahdollisia uralilaisia rekonstruktioasuja ovat **kara/i-*, **kora-* ja **kja-*. Ainoa syy epäillä UEW:ssa esitettyä sanarinnastusta on yksittäisiin johdoksiin rajoittuvassa suppeassa levikissä.

Permiläisten kielten ja unkarin sanojen kannalta mielenkiintoinen on uralilaiseen kantakieleen palautuva sanue **karki-* 'karvas, kitkerä', josta sm. *karkea* 'karhea; karvas, kitkerä'¹⁴ ~ komi *kurjīd*, udm. *kurjī* 'karvas, katkera' ja hanVVj *korəγ-* 'polttaa (suola haavassa), särkeä' (Aikio 2015: 52). Puremisen ja katkeruuden välinen semanttinen yhteyshän tunnetaan moniaalta. Kantagermaanin **bitra-* 'kitkerä, katkera, terävä' (> englanti, saksa *bitter* ym.) on johdos verbistä **bitan-* 'purra, olla terävä' (Kroonen 2013: 65–66). Suomen *katkera* puolestaan on osoitettu johdokseksi uralilaisesta sanueesta **kačka-* 'purra' > sm. *katkera*, *katketa*, *katku* ~ saP *gáskit* 'purra' ~ maI *kočka-*, L *kačka-* 'syödä' ~ hanVVj *kjč-* 'tehdä kipeää, särkeä; pistää (nokkonen)' ~ manT *kōš-*, So *χūs-* 'pistää (nokkosista)' (Aikio 2014a: 5–8; 2015: 54).¹⁵ Semantiikan kannalta permin ja unkarin sanat voisivatkin mainiosti liittyä **karki*-sanueen yhteyteen.

Mikäli komin *kurćej-* 'purra, puraista', komiJ *kurćál-*, udm. *kurtćj-* 'purra, puraista' voidaan myös johtaa **karki*-sanueesta, on sana säilynyt permiläisissä kielissä kahtena eri johdoksesta. Äänteellisesti kummankaan permiläisen sanueen johtaminen aikaisemmasta **karki*-asusta ei tuota ongelmia. Konsonanttityhtymä **rk:n* *k*-komponentti on permiläisissä kielissä joka tapauksessa hävinnyt, vrt. **tarki-* 'vapista' > komi *tural-* 'jähmettyä (kylmästä)', **worka-* 'ommella' > komi *vur-*, udm. *vurj-*, **kärki* 'tikka' > udm. *kjr* (Aikio 2012: 240; Aikio 2015: 53–62). Permiläisten kielten vokalismin voidaan niin ikään säännöllisesti johtaa kantaauralin **a-i*:sta.

Toisin kuin permiläisten kielten sanojen, unkarin sanan *harap* 'purra, puraista' palautuminen **karki*-asuun ei ole yksiselitteistä. UEW olettaa, että uralilainen **rk-* yhtymä heikkenee unkarissa *rr*:ksi välivaiheen **ry* kautta (vrt. esim. sana-artikkeli *work3-*, UEW: 584); tätä tulkintaa tukevat esim. **purki* 'lumipyry' > unk. *forr* 'kiehua,

14. Sm. *karkea* on merkitykseltään polyseminen. SMS jakaa sanan merkitykset kolmeen ryhmään: I. jnk aineen, kappaleen tms. koostumuksesta, rakenteesta: krouvi, karhea, järeä, jäykkä tms., II. ryhmään I liittyvää käyttöä: 1. aamukasteesta: runsas, 2. vedestä: kova, 3. ilmasta t. vedestä: kylmä, raaka, 4. helposti katkeava, murtuva, 5. kitkerästä, väkevästä aineesta a. kitkerä, karvas, väkevä, vahva, hapan jne., III. s:na (viljelemättömistä, puuttomista) maa-alueista. Ei kaikkialla erotu *karje*-sanat tai vutuksesta. 1. luonnonheinää kasvava kuivahko maa-alue, (piha)nurmikko, keto, kenttä (s. 350–352). LÄGLOS:n mukaan itämerensuomen 'karvasta' ja 'kitkerää' merkitsevät sanat (ka. *karkie*, ly. ve. *kar-ged*, va. *karğa*, (Kukk) *karkia* 'karvas; häikäinen') on erotettava 'karheaa' ja 'kesannolla olevaa peltoa' merkitsevästä sanueesta, jota LÄGLOS puolestaan pitää germaanisena lainana (s. 48–49). Suomen murteissa eniten tietoja *karkeasta* merkityksessä 'karvas, kitkerä' löytyy Keski- ja Etelä-Karjalasta sekä Inkeristä. Herää kysymys, josko merkitys 'karvas, kitkerä' on itämerensuomalaisella taholla lainaa äänteellisesti läheisestä ja samanmerkityksisestä venäjän sanasta *горький*. Suorasta lainasta tuskin voidaan puhua, sillä venäjistä lainattujen adjektiivien joukossa ei nähtävästi ole yhtään *-eA*-päätteisenä omaksuttua sanaa (Kalima 1952).

15. Tähän yhteyteen kuuluvat todennäköisesti myös unkarin *hasít* 'halkaista, halaista, viiltää, halkoa' ja *hasad* 'haljeta, revetä'. Semantiikan kannalta todettakoon, että kantagermaanin **bitan* 'purra, olla terävä' palautuu samaan indoeurooppalaiseen juureen, josta skt. *bhináti* 'halkaista, särkeä, tuhota, paloitella' ja lat. *findō*, *-ere* 'halkaista, halkoa, pilkkoa' (Kroonen 2013: 65).

kuohua' (Sammallahti 1988: 547), **worka-* 'ommella' > unk. *varr* 'ommella, neuola' (Aikio 2015: 62). Unkarin etymologiassa sanakirjoissa (EWUng, MSzFE, TESz) vaihtoehtoisena selityksenä on tarjottu sekundääriä geminaatiota. Geminaation sekundääriyden kannalla on myös Ferenc A. Molnár (2003: 198–208). Hänen erityisesti muinaisunkarin todistukseen perustuva johtopäätöksensä on, että pitkät konsonantit ovat syntyneet geminaation kautta vokaalienvälisessä asemassa ja levinneet sieltä muihin asemiin. Muinaisunkarissa yksittäiskonsonantilla kirjoitettuja muotoja esiintyy Molnárin mukaan tyypillisesti vanhemmissa käsikirjoituksissa. Alun perin yksittäiskonsonantillisissa turkkilaislainoissa tavattavat geminaatilliset muodot viittaavat niin ikään ilmiön sekundääriyteen. Kaikki muinaisunkarin vokaalienväliset *r*:t eivät kuitenkaan mitä ilmeisimmin ole läpikäyneet geminaatiota. Molnárin ajatuksesta seuraa käänteinen ongelma, joka niin ikään johtaa äännehistorialliseen umpikujaan. Jos kaikki **rk*-yhtymät ovat menettäneet *k*-aineensa ja myöhemmin sekä alkuperäiset yksittäis-*r*:t että alkuperäiseen konsonanttityhtymään palautuvat sekundäärit *r*:t ovat muinaisunkarissa yhtä lailla satunnaisesti geminoituneet, ei *r:n* ja *rk:n* refleksejä voida millään enää unkarissa erottaa toisistaan. Geminaatta-*r:n* ja yksittäis-*r:n* variaatiota ja sen laajuutta tarkasteleva jatkotutkimus olisi epäilemättä paikallaan. Permiläisten sanojen liittyminen tai liittymättömyys **karki*-sanueeseen ei kuitenkaan ole riippuvainen unkarin sanan tulkinnasta.

Uralilaisen **karki*-sanat alkuperäisen merkityksen Aikio olettaa olleen 'karvas, kitkerä'. Alkuperäisen äänneasun, merkityksen ja sanaluokan päättelyminen nykymerkityksistä ei ole aivan ongelmatonta. Äänneasun palautumista **karki*-asuun ei itämerensuomen perusteella voida pitää täysin varmana. Suomen *karkea* on ns. *eA*-johdos, jonka taustalla olevaa **(e)TA*-johdinta pidetään uralilaisena adjektiivijohtimena (Rauhala 2015: 31). Rauhalan analyysin perusteella tämän suffiksin ainoa tehtävä on ollut osoittaa sanaluokka (mts. 41). Kyseisille johdoksille on tyypillistä johdinvarianttien *-eA*, *-keA* ja *-kkV* (esim. suomen *vireä* ~ *virkeä* ~ *virkuu*) vaihtelu (mts. 33). Aikion osaksi vartaloa rekonstruoida *k* saattaa siis selittyä myös johdoksessa yleisesti esiintyvällä vaihtelulla.

Suomen *-eA*-johdokset eivät VISK:n mukaan (§ 149) koskaan ole selviä johdoksia vaan tavallisesti kantasaltaan hämäriä. Johdinta on suomalais-ugrilaisissa kielissä käytetty muodostamaan denominaalisia adjektiiveja (Rauhala 2015: 76). On kuitenkin huomautettava, että sikäli kun **-eTA*-johdoksen pohjana olevalle kantasalle on löydettävissä etasukukielistä vastine, on vastine usein verbi:

**jämä-* 'mennä tunnottomaksi, jäykistyä' > sm. *jämeä*, *jämäkkä* ~ saP *jápmi* 'kuolla' ~ maI *jāme-*, L *jāme-* 'mennä tunnottomaksi (ruumiinosa); sokaistua; piiloutua' (Aikio 2014b: 81–82; Aikio 2015: 63)

**majši-* 'olla väsynyt?' > sm. *masea* 'masentunut' ~ komi *muž-* 'väsyä' ~ hanIrt *māńi-* 'olla vailla, olla tarpeessa' ~ manLU *mońš-* 'olla tarpeessa, olla pulassa' (Aikio 2015: 52)

?**muri-* 'murtua' > sm. *murea*, *muru*, *murtaa* ~ manP *mur-* 'murtua' ~ hanI *morj-* 'murtua, katketa' ~ unk. *mar* 'purra, kalvaa; kuluttaa' ~ nenT *mardā-* 'murtaa, katkaista' (SSA: 182)

**raňši-*, *riňši-* 'väsynyt' > sm. *rasea* 'väsynyt, raukea' ~ komi *ružav-* 'kuivata (vaatteita), uupua' (Aikio 2015: 65)

Muutamassa tapauksessa kantasana on itsessäänkin ilmeisesti ollut adjektiivi:

**ňički-* 'märkä, raaka' > sm. *nahkea* ~ saP *njuoskkas* ~ mdE *načko*, M *načka* ~ maI *nočko*, L *načkə* ~ hanKaz *ňăşax* 'raaka', O *ňăşax* 'raaka' (Živlov 2014: 135)¹⁶
 **wokši* 'ohut' > sm. *ohea*, *ohut* ~ manVS *wayta* ~ hanJ *woɣaɪ* 'ohut (litteistä esineistä)' (Živlov 2014: 141)

On joitain tapauksia, joissa sukukielten vastineet ovat eittämättä adjektiiveja, mutta alkuperäistä denominaalisuutta on vaikea todentaa, sillä johtamaton kantavartalo ei näytä missään säilyneen:

**pilmitä* > sm. *pimeä*, komi *pemjɪd*, komiP *pemjɪt*, komiJ *pimət*, udm. *pel'mjɪt*, J *pel'mjɪt*, *pehmjɪt*, G U *pejmjɪt* (Sammallahti 1988: 539)
 **šekita* (< **sikita*) 'sakea' > sm. *sakea* ~ saP *suohkat* 'sakea, tiheä' ~ komi *suk* 'tiheä, sakea; sakka' (Sammallahti 1988: 553)
 **wilki-* 'valkea' > sm. *valkea* ~ saP *vielgat* (!) 'valkoinen, valkea' ~ ?mdE *valdo* 'valkoinen' ~ maI *wolyalte-*, L *walyalte-* 'loistaa', I *wolyâdo*, L *walyâdâ* 'valoisa, kirkas; valo' ~ unk. *világ* 'maailma, valo', *villám* 'salama' (Aikio 2015: 59)

SSA:ssa todetaan *pimeää* käsittelevässä sana-artikkelissa, että *l*:n kato on itämerensuomalaisten kielten osalta selvittämättä (SSA: 342). Permiläisten kielten osalta erityisesti udmurtin murteellisen variaation tausta on epäselvä, *h*:lliset murremuodot saattaisivat johtua sanan liittymisestä kansanetymologisesti sanaan *peň* 'tuhka'. Selitys on sikäli epätydyttävä, että *l*:lliset ja *j*:lliset variantit jäävät sen ulkopuolelle. Ongelmallista **pilmitä*-rekonstruktion kannalta on, että komikaan ei viittaa alkuperäiseen **lm*-yhtymään (vrt. **külmä* > komi, udm. *kjɪn(m)*, **šilmä* > komi *šin(m)*; Bartens 2000: 47). Sanan *l*:llinen rekonstruktio perustuu udmurtin lisäksi sanalle samojedista esitettyyn vastineeseen, jonka kuuluminen tähän yhteyteen on kuitenkin asetettu kyseenalaiseksi (Rauhala 2015: 77). Mikäli vastinesarja koostuu itämerensuomen, komin ja udmurtin vastineista, tuntuu väkinäiseltä rekonstruoida sanaan *l* udmurtin epäsäännöllisenä pidettävien muotojen pohjalta. Suomalais-permiläisen **pimitä*-muodon rekonstruointi ei tosin auta selvittämään johdoksen kantana olevaa sanaluokkaa.

Pekka Sammallahti palauttaa *sakean* suomalais-permiläiseen asuun **šekita*. Komin sana *suk* vastaa äänteellisesti lähinnä suomalais-permiläistä asua **šekka*. Palautumista aikaisempaan **šekita*-asuun on vaikea perustella, sillä sanansisäiset yksittäisklusiilit ovat permiläisissä kielissä kadonneet. Asusta **šekka* lienee

mahdollista johtaa myös suomen *sakka*, mikäli oletetaan, että suomalais-permiläisestä **seki*-vartalosta on muodostettu rinnan johdokset **seki-ita* ja **sek-ka* (muodollisesti analysoitavissa *-*ka*-johdokseksi). Itämerensuomesta tunnetut *-*ka*-johdokset ovat enimmäkseen denominaalisia (vrt. alaviite 31).

Uralilaisen **wilki*-sanueen alkuperäistä sanaluokkaakaan tuskin voidaan tyhjentävästi päätellä. Marin verbijohdoksissa maI *wolyalte-*, L *walyalte-* 'loistaa' esiintyvä *alt*-johdin on ainakin synkronisesti lähinnä deverbaalinen (Alhoniemi 2010: 160). Unkarin -*g* sanassa *világ* on MSzFE:n mukaan denominaalinen johdin (MSzFE: 692), TESz:ssä esitetyn näkemyksen mukaan sekä -*g* (*világ*) että (*villám*) -*m* ovat deverbaalisia johtimia (TESz: 1145, 1147).

Samoin kuin kantasuomen *-*eTA*-johdosten, myös komin -*jd-* ja udmurtin -*jt-* johtimillisten sanojen tausta jää usein epäselväksi (Bartens 2000: 141). Komissa ja udmurtissa esiintyvät esimerkiksi johdokset komi *kežav-* 'jäähdyä', komi *kežed-* 'kylmentää, jäähdyttää', komi *kežjɪd* 'kylmä, pakkanen', udm. *kežjɪt*, udm. *kežeg* 'kuume, horkka, vilu'. Johdosten kantana oleva vartalo ei kuitenkaan ole permiläisissä kielissä säilynyt. Viime kädessä johdokset kuitenkin palautunevat uralilaiseen sanueeseen **kāňša-* 'jäätää', jolle esitettyt samojedin ja marin vastineet ovat verbejä (vrt. esim. maL *kiže-* 'jäätää; vilustua') (Aikio 2002: 21). Yksittäisiä denominaalisiakin johdoksia lienee mahdollista esittää, vrt. esim. *jug*-aineksiset permiläiset johdokset komi *juger* 'säde', komi *jugdɪ-* 'sarastaa, valjeta', udm. *jugdɪ-* 'sarastaa, seljetä, valjeta', komi *jugjɪd* 'valo, loiste, valoisa', udm. *jugjɪt* 'valoisa, valo', jonka vastineeksi tarjotaan marin sanaa *jongâdo* 'tilava, väljä, avara, laaja', *jongešta-* 'tulla tilavammaksi, avarammaksi; kirkastua, seljetä' (KESKJ: 334). Denominaaliseen alkuperään nähdäkseni viittaa länsimarista löytyvä johtamaton *jongâ* 'aukio, raivio' (TschWb: 185). Mitään äänteellistä estettä sanojen rinnastamiselle ei ole. Sekä permin että marin sanat voidaan säännöllisesti johtaa rekonstruktioasusta **jɪŋka* (vokalismin osalta vrt. **mjksa* 'maksa' > maI, L *mokš*, komi *mus(k)*, udm. *mus*).

Mitään pakottavaa syytä rekonstruoida **karki*-sanueen alkuperäiseksi merkitykseksi nimenomaan 'karvas, kitkerä' ei ole, sillä sekä ksm. *-*eTA*-johdoksia että permiläisten kielten -*jd/t*-johdoksia on muodostettu sekä nomineista että verbeistä. Permiläisen sanueen komi *kurćej-* 'purra, puraista', komiJ *kurćéal-*, udm. *kurtěj-* liittämiseksi samaan yhteyteen lienee luontevinta olettaa uralilaisen **karki*-sanan olleen alun perin verbi (hantin vastinehan on joka tapauksessa verbi). Sanueen alkuperäiseksi merkitykseksi rekonstruoin 'purra, olla pureva'.¹⁷

17. Ottaen huomioon, että 'purra'-merkityksisiin sanueisiin liittyy usein monenlaista polysemiaa, vrt. esim. *purra*-sanan vastineet hantissa, joiden merkitykseksi SSA antaa 'purra, puraista, pistää (käärme); nakertaa, jyrsiä; särkeä, kolottaa', lienee **karki*-sanueeseenkin palautuvaa vastinesarjaa mahdollista entisestään laajentaa. Potentiaalista vertailuaineistoa löytyy edelleen mm. marista maI *korža-* 'särkeä, jomottaa, tehdä kipeää', maI *koršta-*, L *karšte-* 'särkeä, tehdä kipeää' (TschWb: 268). Rakenteellisesti marin sanat ovat analysoitavissa kontinuatiivis-translatiiviseksi -*ž*-johdokseksi ja momentaaniseksi -*št*-johdokseksi. Vartalon *k:n* kadosta esimerkkinä marissa *jūkše-* 'kylmetä, viiletä' → *jūštö* 'kylmä'. Udmurtista löytyy samaten *kurektj-* 'murehtia, surra; tuntea polttavaa kipua (t. tuskaa)'.

16. Sm. *nahkea* sisältyy Živlovin listaan. Aikio ei suomen sanaa ole listaansa sisällyttänyt (2015: 58). Syynä on todennäköisesti suomen sanan epäsäännöllinen keskikonsonantisto (*hk* pro *tk*).

3.3. komi *pež-* 'hautoa, hauduttaa, paistaa, paahtaa (auringosta)', komiJ *puž-*, udm. *pižj* 'paistaa, leipoa; paahtaa (aurinko); päivettyä, ruskettua; polttaa, kivistää'

< esipermi **poči-* 'paistaa' ← k-arj. **pač-* (> skt. *pac-* 'keittää, valmistaa ruokaa, paistaa') < kie. *pek^w-* 'valmistaa ruokaa, leipoa, paistaa'

Permiläisten kielten sanaa on etymologisessa tutkimuskirjallisuudessa rinnastettu kahteenkin eri sanueeseen. KESKJ:ssa siihen yhdistetään pohjoissaamen *bassi-* 'paistaa (uunissa tai vartaassa), paahtaa' ja Vasjuganin hantin *päl-* '(keittämällä kattilassa) sulattaa (rasva, pihka)' (s. 228–229). Sammallahden sanalistassa esiintyvässä toisinnossa saamen, permin ja hantin sanoihin rinnastetaan lisäksi kantamansin **piit-* (> T *pīt-* 'keitää (esim. kalaa, puuroa, taulaa)', KU VN So *pēt-*) sekä unkarin *fő-* 'kiehua, kuohua', joiden pohjalta Sammallahden (1988: 547) rekonstruoi suomalais-ugrilaisen kantakielen asuksi **pi/ešä-*. UEW (s. 385) rekonstruoi asun **pišä-* 'paistaa, keittää', mutta erottaa permiläisten kielten sanan tästä yhteydestä vedoten alkuperäiseen takavokaalisuuteen.

UEW:ssa permiläisten kielten sana rinnastetaan sen sijaan suomen sanaan *paahtaa* (s. 725).¹⁸ Rinnastus edellyttää, että suomen *paahtaa* tulkitaan kausatiivijohdokseksi vartalosta **paše-*. Tälle tulkinnalle ei näyttäisi olevan johto-opillista estettä. Suomessa on kausatiivisfunktioinen johdin *-tA*, *-A* (Hakulinen 1979: 265–266). Suomessa esiintyy niin ikään muutama vanha deverbainen konsonanttivartaloineen kausatiivijohdos esim. *nostaa* (vrt. *nousee*¹⁹) ja *pistää* (vrt. **pise-*²⁰).

Jorma Koivulehto (1991: 85–86) on esittänyt, että sm.-ugr. **pešä-/püşä-* on lainaa kie. muodoista **b^heh-* t. **b^heh₁-ye/o*. Koivulehdon mukaan permiläisten kielten oletetun vastineen keskivokaalit voidaan selittää lähtemällä suomalais-permiläisestä rekonstruktioasusta **püşä-*. Udmurtin *j* on tällöin äännelaillinen ja komin *e* puolestaan voidaan selittää Erkki Itkosen postuloimalla sporadisella väljenemisellä. Sporadisiin kehityksiin vetoaminen sanan selittämisessä on kuitenkin jo lähtökohteisesti kyseenalaista. Lisäksi Itkosen hahmottelema väljeneminen, johon Koivulehto viittaa on kontekstiehtoinen muutos. Itkosen mukaan väljenemistä nimittäin tapahtuu vain likvidan edellä. Esimerkkinä väljenemisestä Itkosella on komin *šeļem* 'sydän'. Kyseiseen vastinesarjaan rekonstruoitavan ensitavun vokaalin laadusta voidaan kuitenkin olla montaa mieltä, ja Itkosen oletamus sanan palautumisesta alkuperäiseen **ü:*hyn nojaa lähinnä itämerensuomen evidenssiin.

Permiläisten kielten vokaalivastaavuus (komi *e*, komiJ *u*,²¹ udm. *j*) ei palaudu säännöllisesti yhteenkään esitetystä rekonstruktioasuista (Sammallahden **pi/ešä-*,

18. Sanan paahtaa pitkän vokaalin on selittänyt sekundääriksi Terho Itkonen (1987: 164–206). Suomen länsimurteissa esiintyy alkuperäinen lyhytvokaalinen muoto *pahtaa*.

19. SSA:n *nostaa*-sana-artikkelissa todetaan, että sana on johdos verbistä *nousta*, joskin sanaan liittyy SSA:n mukaan merkittäviä äänteellisiä epäsäännöllisyyksiä.

20. Suomessa tavataan nykyään enää vain ko. vartalon refleksiivijohdos *pysyä*.

21. Kyseessä on siis suppea labiaalinen keskivokaali, jota Erkki Itkonen on merkinnyt *u:*lla. Huomautettakoon vielä, että samaista symbolia käytetään IPA:ssa merkitsemään suppeaa illabiaalista takavokaalia.

UEW:n **paše-*, Koivulehdon **püşä-*). Kantaauralin **i-ä*-kombinaatio edustuu permiläisissä kielissä tavallisesti vokaalisarjana komi *e*, komiJ *e/i*, udm. *o/e*, vrt. esim. **kirä-* 'hakata (palasiksi)' > komi *kerav-* 'hakata, pilkkoa', komiJ *kéral-*, udm. *kora-* (UEW: 666), **pirtä* 'seinä' > komi *berd*, komiJ *bérd-* (postpositiossa), udm. *bord* (Aikio 2015: 63. V. I. Lytkin (1964: 130–140) rekonstruoi komijažvan ja muinaispermin kahtalaisuuden perusteella kantapermiin opposition suppean **e:n* (> komiJ *i*) ja avoimen **e* (> komiJ *é*) välille. Tämän kahtalaisuuden hän oletti johtuvan siitä, että kantapermin suppea **e* palautui alun perin suppeisiin vokaaleihin (*i* ja *ü*), kun taas avoimemman **e:n* taustalla oli usein puolisuuppea vokaali (*o*, *e*, *e*). Mihail Živlovin (2010: 168–169) mukaan oppositio **e:n* ja *e:n* välillä ei palaudu kantaomia kauemmas, sillä **e:n* ja **e:n* voidaan osoittaa olleen kantaomissa täydennysjakaumassa. Vaikka yksittäisiä vastaesimerkkejä epäilemättä löytyy, voitaneen todeta, että säännöllisimmin kantaauralin **i-ä* edustuu kantapermin **e:nä* (> komi *e*, komiJ *e/i*, udm. *o/e*). Permiläisten kielten osalta rinnastus kantaauralin **pišä-* asua heijastaviin vastineisiin voidaan epäsäännöllisyyden perusteella siis hylätä.

UEW:n ehdottama rinnastus suomen sanaan *paahtaa* on niin ikään vokalismiltaan epäsäännöllinen. Erityisesti kantaauralin takavokaaleja koskevaa viimeaikaista tutkimustietoa on varsin runsaasti saatavilla ja sen perusteella näyttää siltä, että **a-i* edustuu säännöllisesti kantapermin **u:*na > komi *u*, komiJ *u*, udm. *u*, vrt. esim.:

**kali-* 'kuolla' > komi *kuv-*, komiJ *kul-*, udm. *kulj-*

**kamti* 'kansi' > komi *kud(j)* 'niinikori', udm. *kudj* 'koppa, kori, vakka'

**karki-* 'katkera' > komi *kurjd* 'karvas, katkera', komiJ *kurót*, udm. *kurjt* 'karvas, katkera'

**pariwa* 'lautta; parvi' > komi, udm. *pur* 'lautta'

**šali* 'suoli' > komi *šuv(j)*, udm. *šul*

**šarvi* 'sarvi' > komi, komiJ, udm. *šur*

(Aikio 2015: 51–53; Živlov 2014: 130–132.)

Rinnastus suomen *paahtaa*-sanaan vaikuttaa äänteellisen epäsäännöllisyyden perusteella niin ikään epätodennäköiseltä.

Erkki Itkosen (1954: 292) näkemyksen mukaan vokaalisarja komi *e*, komiJ *u*, udm. *j* edustaa oleellisesti samaa vastaavuussarjaa kuin komi *e*, komiJ *u*, udm. *e*, mutta udmurtissa *e* on toisinaan sporadisesti supistunut edelleen *j*:ksi. Itkonen liittää tähän yhteyteen myös tapaukset, joissa komijažvan *u:*tä ja udmurtin *e:*tä tai *j:*tä vastaa komisyryjänessä *k:n* jäljessä ja sananalkuisesti *o*. Itkosen mukaan vokaalisarja palautuu esipermin **ō:*hon, **o:*hon, **a:*han tai **ū:*hun (mts. 296–298). Vokaalisarjan esipermiläisen asun selvittämiseksi seuraavassa on esitetty kaikki viimeaikaisesta lähdekirjallisuudesta löytyvät esimerkit vokaalisarjasta komi *vo/e*, komiP *e*, komiJ *u*, udm. *e/j*:

**wari* 'metsä, mäki' > komi *ver* 'metsä', komiJ *vuur*, udm. *vjr* 'kumpu, mäki'

**wali-* 'vuolla' > komi *velav-*, komiJ *vólal(!)-*, udm. *velj-*

**koḍwa* 'kotva' > komi *voj-kov* 'vuorokausi', komiP *oj-kel*, udm. *kelj-* 'yöpyä, nukkuu'

**kowsi* 'kuusi' > komi *koz(j)*, komiYS *kqz*, komiP *kez*, komiJ *kuuz*, udm. *kjz*

**oksi-* 'oksenta' > komi *vos-*, komiYS *qs-*, komiP *es-*, komiJ *uus-*, udm. *eski-*

**owḍimi* 'uudin' > komi *von(j)*, komiYS *qn*, komiP *en*, komiJ *un*, udm. *jn(m)*

**ponči* 'hätä' > komi *bež*, komiJ *buz*, udm. *biž*

**soski-* 'pureskella' > komi *seški-*, udm. *sjski-*

**towli* 'tuuli' > komi *tev*, komiJ *tul*, udm. *tel*

**čjči* 'sorsa' > komi *čez*, udm. *čez*

**ḍ'jmi* 'tuomi' > komi *l'em(j)*, komiJ *l'um*, udm. *l'em* 'tuomenmarja'

**ñili* 'nuoli' > komi *nev(j)*, komiJ *ñul*, udm. *ñel*

**šjini* 'suoni' > komi *šen*, udm. *šen*

**šjimi* 'suomu' > komi *šem*, komiJ *šum*, udm. *šem*

(Aikio 2013a: 11–15; Aikio 2015: 57–60.)

**kala-* 'yöpyä' > komi *voj-kov* 'vuorokausi', komiP *oj-kel*, udm. *kelj-* 'yöpyä, nukkuu'

**koksa* 'kuiva' > komi *kos*, komiYS *kqs*, komiP *kes*, komiJ *kuus*, udm. *kes*

**oksa-* 'oksenta' > komi *vos-*, komiYS *qs-*, komiP *es-*, komiJ *uus-*, udm. *eski-*

**oŋi* 'suu (eläimen), kuono' > komi *vom* 'suu', komiYS *qm*, komiP *em*, komiJ *um*, udm. *jm*

**woli-* 'olla' > komi *vev-*, komiJ *vól(!)-*, udm. *vilj-*

**wori* 'metsä' > komi *ver*, komiJ *vuur*, udm. *vjr*

**wjli-* 'vuolla' > komi *velav-*, komiJ *vólal(!)-*, udm. *velj-*

(Živlov 2014: 126–145.)

Yllä olevaa vertailumateriaalia vasten vaikuttaa varsin selvältä, että vokaalisarja komi *vo/ε*, komiJ *u*, udm. *ε/i* palautuu suurimmassa osassa tapauksia esipermin vokaalikombinaatioon **o-i*.

Vastinesarjojen komi *ver*, komiJ *vuur*, udm. *vjr* ja komi *velav-*, komiJ *vólal(!)-*, udm. *velj-* rekonstruktiosta tutkijoilla on eriävä mielipide. Permiläiset vastineet viittaavat lähinnä Živlovin esittämiin uralilaisiin rekonstruktioasuihin **wori* ja **wjli-*.

Muutamassa tapauksessa permiläinen vastinesarja näyttää palautuvan kyllä **o:hon*, mutta **i*-vartalon sijaan alkuperäiseen **A*-vartaloon:

**koḍwa* 'kotva' > komi *voj-kov* 'vuorokausi', komiP *oj-kel*, udm. *kelj-* 'yöpyä, nukkuu'

**koksa* 'kuiva' > komi *kos*, komiYS *kqs*, komiP *kes*, komiJ *kuus*, udm. *kes*

**oksa-* 'oksenta' > komi *vos-*, komiYS *qs-*, komiP *es-*, komiJ *uus-*, udm. *eski-*

Säännöllisinä vastineina ehdotettuja permin vastineita tuskin voidaan pitää, sillä kantauralin **o-a* edustuu säännöllisesti **a-i:n* tavoin kantapermin **u:na* > komi *u*, komiJ *u*, udm. *u*, vrt. esim.:

**kočka* 'kotka' > komi *kuč*, udm. *kuč*

**koḍ'ka* 'henki' > komi *kul'* 'paholainen, piru', komiJ *kuł'*,²² udm. *kjl'* 'tartunta, tarttuva tauti'

**kopa* 'nahka' > komi *ku*, komiJ *ku*, udm. *ku*

**ora-* 'orava' > komi *ur*, komiJ *ur*

**šoḍka* 'telkkä, sotka' > komi *šuv-*, udm. *šulj*

**tolwa* 'kiila' > komi *tuv* 'naula', komiJ *tul*, udm. *tul* 'nalkki, kiila'

**wosa* 'kauppatavara' > komi *vuzav-* 'myydä', komiJ *vuzál*, udm. *vuza-*

(Aikio 2015: 60–62.)

Živlovin mukaan **o:n* erilliskehitys (**ko* > **kwe*) kantauralin sanansisäisen **k*-alkuisen konsonanttityhtymän edellä selittää erot asujen **koksa* ja **kočka* kehityksessä (Živlov 2014: 125). Käytännössä oletamus perustuu uralilaisiin vastinesarjoihin **koksa* ja **oksa-*. Edellä mainitun permiläisen sanueen lisäksi **koksa*-rekonstruktio perustuu marin sanoihin I *kukšo*, L *kukšō*. Mitään varsinaista estettä alkuperäisen **i*-vartaloisen **koksi*-asun²³ rekonstruoimiselle ei kuitenkaan ole, sillä marissa vokaaalin säilymistä on kaiketi pidettävä epäodotuksenmukaisena sekä **i-* että **A*-vartalosta lähdettäessä (vrt. **oksa* > maI, L *ukš*, **soksi* 'mato' > maI, L *šukš*).

Živlovin **oksa*-asuun palauttaman vastinesarjaan kuuluu permiläisten vastineiden lisäksi sm. *oksenta-* ~ saP *vuoksi-* ~ mdE *uksno-*, M *uksənd-* ~ maI *ukšiča-*, L *ukšənz-*. Aikio palauttaa vastinesarjan **i*-vartaloiseen rekonstruktioasuun **oksi-*. Sama kahtalaisuus näkyy myös UEW:ssa, jonka mukaan itämerensuomi viittaa alkuperäiseen **i*-vartaloon ja saame puolestaan **A*-vartaloon (s. 716). Saamen evidenssi on kuitenkin sisäisestikin ristiriitaista. **A*-vartaloisuuteen viittaa kantasaamen toisen tavun **ē* (> saP *-i*). Kantauralin **o:n* vastineet saamessa tunnetusti riippuvat toisen tavun vokaalin laadusta (Korhonen 1981: 86–87), ja saamen (v)uo- on nimenomaan

22. Komijažvan *u* > *u* ja udmurtin *u* > *i* palataalisen konsonantin edellä (Itkonen 1954: 285).

23. Mahdollinen paralleeli äännekehitys **kokti* 'vatsa, kohtu' > komi *kot-ku* 'vatsakalvo', komiP *ket* 'vatsan iho, nahka', udm. *ket* 'vatsa, maha' ~ sm. *kohtu*, vi. *kōht*, viE *kōtt*, olettaen, että ksm. **koktu* palautuu aikaisempaan *i*-vartaloon. Permiläisissä vastineissa tosin on oletettava keskikonsonantiston metateesiä.

alkuperäisen **o-i:n* jatkaja (**o-a:n* kehityksestä saamessa, vrt. homonyymi **oksa* > saP *oaksi*). Saamekin siis ainakin osittain tukee **oksi*-rekonstruktiota.

Vastinesarjaa komi *voj-kov* 'vuorokausi', komiP *oj-kəl*, udm. *kəl̥j* 'yöpyä, nukua' ei voi palauttaa säännöllisesti Aikion rekonstruktioasuun **kodwa* eikä Živlovin esittämään asuun **kala-* (Aikio 2015: 60; Živlov 2014: 126). Yksittäisenä tapauksena sanassa tapahtunutta kehitystä voitaneen pitää epäsäännöllisenä ilman, että sillä on mainittavaa merkitystä vallitseviin vokaalirekonstruktioihin, mutta äännehistoriassa hyödyllinen harjoitus on myös irrottaa vastinesarja annetusta rekonstruktioista ja olettaa ainoastaan, että tavattu muoto on loppukädessä seurausta jostain säännöllisestä kehityksestä. Millaisia johtopäätöksiä siis voidaan tehdä, jos tarkastellaan permiläistä vastinesarjaa irrallaan muusta yhteydestä, *an sich*?

Vokaalivastaavuuksien perusteella permin sana näyttää siis palautuvan esipermiläiseen kombinaatioon **o-i*. Konsonantismi voidaan palauttaa **-δw-*yhtymään, sillä alkuperäinen spirantti näyttää konsonanttityhtymissä säilyneen ja langenneen yhteen **-l-:n* kanssa (vrt. **nājdi* > komi *n̥jv* 'tytär, tyttö', udm. *n̥l* 'tyttö, neiti', **šodka* 'telkkä, sotka' > komi *šuv-*, udm. *šul̥j*). Vokaalien välisestä asemasta spirantti on tavallisesti kadonnut (vrt. **kuda-* 'kutoa' > komi *kj-*, udm. *kuj-*, yksittäisenä vasta-esimerkkinä tosin **šüdəmi* 'sydän' > komi *šelēm*, udm. *šulem*) (Bartens 2000: 45).²⁴ Permiläiset sanat voidaan johtaa esipermiläisestä rekonstruktioasusta **kodwi*.

Uralilaisessa sanastossa on muutamia muitakin tapauksia, joissa osa vastineista viittaa **A*-vartaloon ja osa **i*-vartaloon, vrt. **penä* 'koira' > sm. *peni* ~ saP *beana*, (gen. *beatnaga*) ~ mdE *piñe*, M *piñä* vs. **peni* > maI *pij*, L *pi* ~ komi *pon(j)*, komiYS *p̥on*, komiJ *p̥ún*, udm. *pun̥j*, šośm. *pun̥j*, bess. *p̥on̥*. Suomen *peni* (gen. *penin*) on selitetty deminutiiviseksi johdokseksi (Hakulinen 1979: 121–123). Sana on valitettavasti säilynyt vain johdoksissa, eikä alkuperäisen vartalovokaalin selvittäminen itämerensuomen perusteella enää ole mahdollista, sillä sekä vksm. **-āj* että **-ij*²⁵ antavat lopputulokseksi mksm. **-i:n*, vrt. vksm. **penä-j* ~ **peni-j* > kksm. **penej* ~ **penij* > mksm. **peni* (Kallio 2012: 31–40). Saamessa sana on niin ikään säilynyt vain johdoksena. Sammallahti (1998: 230) rekonstruoi kantasaameen asun **pean-ek*, jonka hän olettaa olevan johdos aikaisemmasta äännelaillisesta kantasaamen asusta **peanē* (< **penä*). Johdoksessa toiseen tavuun rekonstruoitava **e* on oletettava osaksi johdinta, sillä kantasaameen ensitavun **ea:*han johtava metafoniamuutos on vaikuttanut vain toisen tavun väljään vokaaliin palautuvissa sanoissa (Korhonen 1981: 84–85). Mordvakin viittaa väljään toisen tavun vokaaliin, sillä esimordvan **e* on muuttunut kantamordvan **i:*ksi vain toisen tavun **ä:n* edellä, vrt. **enä* > mdE *ine*, M *iñä* 'suuri', **kesä* > mdE *kize*, M *kiza* (Bartens 1999: 58–59).

24. Bartens ei mainitse konsonanttityhtymien edustusta. Hänen mukaansa komi *von(j)*, komiYS *on*, komiP *en*, komiJ *un*, udm. *in(m)* 'vuodeverho' kuvastaa spirantin katoa. Tämä tulkinta on kuitenkin nähdäkseni väärä, sillä udmurtista (joskin ilmeisesti vain yhdestä yksittäisestä murteesta) atestoitua *m*-vartaloiisuus viittaa kantapermin **-nm-*yhtymään, joka puolestaan palautuu aikaisempaan **-lm-*yhtymään. Konsonantiston osalta voitaisiin hahmotella kehityskulkua: **owōimi* > esipermi **olimi* > **olmi*. Äänteenmuutos **-lm-* > **-nm-* on joka tapauksessa myöhempi kuin **δ* > **l*, vrt. **aōma* 'uni' > esipermi **alma* > kantapermi **un(m)* > komi *un(m)*, udm. *um*.

25. Kallion notaatiossa **-aj*.

Aikio esittää, että etuvokaalin jäljessä vokaalien välinen **-n-* on marissa säännöllisesti kadonnut uralilaisissa **i*-vartaloissa, vrt. **meni-* 'mennä' > maI *mije-*, L *mie-*, **peni* > maI *pij*, L *pi* (2014b: 91). Uralilaiseen **e-i:*hin viittaa komin *j*-vartaloiisuus²⁶, mutta varmasti alkuperäisen **i*-vartaloiisuuden voi päätellä vokaaleista. Uralilaisella **e-i:*llä on permiläisissä kielissä eri jatkaja kuin **e-ä:*llä. Kantaauralin **e-i* edustuu vokaalisarjana komi *o*, komiYS *o̥*, komiJ *ú*, udm. *u*, šośm. *uu*, bess. *ø* (Itkonen 1954: 273–280):

**keri* 'kuori, kaarna' > komi *kor(j)*, komiYS *k̥or*, udm. *kur*, šośm. *kur*, bess. *k̥or*
**keski* 'keski' > komi *kos(k)* 'lantio, ristiselkä', komiYS *k̥os*, komiJ *k̥usk*, udm. *kus(k)*, šośm. *kus*, *kus*, bess. *k̥os*
**lewli* 'henki' > komi *lov*, komiYS *l̥ol*, komiJ *l̥ul*, udm. *lul*, šośm. *lul*, bess. *l̥ol*
**peli-* 'pelätä' > komi *pov-*, komiYS *p̥ol-*, komiJ *p̥ul-*, udm. *pul̥j-*

Eri kielihaarat viittaavat **penä/i*-sanassa perustellusti vartalovokaalin osalta eriäviin rekonstruktioasuihin. Ottaen huomioon, että itämerensuomessa ja saamessa **penä* on säilynyt yksinomaan johdoksissa, voisi samaa oletusta soveltaa varoen myös permiin. Ensitavun **āj*-yhtymän jatkajana tavataan permiläisissä kielissä muutamassa tapauksessa suppeaa keskivokaalia *i* ja siitä edelleen kehittyntä etuvokaalia *i:*²⁷

**nājdi* > komi *n̥jv* 'tytär, tyttö', udm. *n̥l* 'tyttö, neiti' (UEW: 302–303)
**pāji* > komi *bi* 'tuli' (UEW: 359–360; Saarikivi 2010: 259)
**sāji* 'märkä, mätä' > komi *sis* 'mätä', udm. *sis* 'laho' (UEW: 434)

Samantyyppistä supistumakehitystä on havaittavissa ainakin **aj-* ja **oj-*yhtymään palautuvissa permiläisissä vastineissa, vrt. **kaji* 'ruoho, varsi, vihne' > komi, udm. *kj* 'vihne', **kaji* 'koi' > komi *kja* '(aamu)rusko', **kojra* > komi *kjr* 'koiras' (Aikio 2013b: 166–167; Aikio 2014a: 4). Mikäli oletetaan, että toinen tavu on läpikäynyt vastaavanlaisen kehityksen, voidaan esipermin **peni* ja **kodwi* johtaa aikaisemmista asuista **penä-j* ja **kodwa-j*.²⁸ Esipermiin olisi näin ollen supistuman kautta syntynyt sekundäärejä lume-*i*-vartaloita, jotka ovat foneettisesti muistuttaneet uralilaisia **i*-vartaloita siinä määrin, että ovat ensitavussa aikaansaaneet identtiset äänteenmuutokset. Mitään erillistä supistumavokaalikehitystä ei tarvita, mikäli oletetaan, että toisen tavun **-j* on voinut yhtä lailla laukaista ensitavun muutoksen.

26. Komin *j*-vartaloiisuus korreloi siinä määrin vahvasti alkuperäisen uralilaisen **i*-vartaloiisuuden kanssa, että niiden suhde ei voi olla historiallisesti täysin satunnainen. Sekundäärejä *j*-vartaloitakin komissa tosin esiintyy, vrt. **pesä* > komi *poz(j)* ja **pertä* 'siipi' > komi *bord(j)*.

27. Usein sanan lopussa ja palataalisen klusiilin seurattessa kantapermin **j* > *i*, vrt. **kāti* 'käsi' > komi, udm. *ki*, **wāki* 'voima' > komi *jez-vi* 'jänteet lihassa, nivel', udm. *joz-vi* 'nivel', **šāšnā* 'tikka' > komi, udm. *šiz*. Nämä saattavat olla myös osa samaa muutosta.

28. Tämän tulkinnan mukaan *j* sanassa **penä-j* on deminutiivijohdin. Vastaavia tapauksia saattaa löytyä muitakin, vrt. esim. **kota* > komi *kola* 'metsäkota', udm. *kvala* 'kesäkota', tavallisesti **o-a:n* vastineena on permiläisissä kielissä *u*. Tätä taustaa vasten vokaalit ovat epäodotuksenmukaiset, mutta johtimellisuus on vain yksi tarjolla olevista selityksistä. Sanan **kodwa-j* voidaan ajatella olevan denominaalinen *j*-verbijohdos, vrt. sm. *muna* → *munia* (Laakso 1997b: 288). Laakson esittämiä tapauksia, joissa *j*-aines on säilynyt, komi *ar* 'syksy', udm. *ar* 'vuosi' → *arji-* 'viettää syksy/vuosi', on nähdäkseni kuitenkin pidettävä sekundääreinä muodostena.

Permiläisten kielten ei ole tavallisesti ajateltu tarjoavan juurikaan todistusaineistoa toisen tavun tutkimiselle, vaikka esim. uralilaisen **e:n* vastineiden on tiedetty edustuvan permiläisissä kielissä kahtena toisen tavun vokaalin laadusta riippuvana vastinesarjana. Tämän lisäksi on edellä esitetyn perusteella ilmeistä, että uralilaisen **o:n* vastineet muodostavat toisen tavun vokaalista riippuen kaksi toisistaan selvästi erottuvaa vastinesarjaa (**o-i* > komi *vo/ę*, komiP *ę*, komiJ *u*, udm. *ę/i* vs. **o-a* > komi *u*, komiJ *u*, udm. *u*). Määräehdoin (**l:n*, **m:n*, ja **r:n* etisessä asemassa) voidaan erottaa toisistaan myös **ä-i* ja **ä-ä* sekä **j-i* ja **j-a* (Aikio 2012: 240–241). Olisi lisäksi virhe olettaa, että kaikki nykykieliin asti säilyneet perintösanat edustaisivat johtamattomia perusvartaloita.

Adam Hyllested (2014: 17–19) on suomalais-ugrilaisen **pešä- ~ *püşä-* sanueen taustalle ehdottanut tarkemmin määrittelemättömän satem-kielen asua **pek- ~ *peč-* < kie. *pek^w* - 'laittaa ruokaa, paistaa, keittää'. Syy vokalismien epäsäännöllisyyteen saat- taan hänen mukaansa piillä rinnakkaislainautumisessa. Kuten edellä olevan pitkällisen johdatuksen tarkoituksena oli osoittaa, komi *pež-* 'hautoa, hauduttaa, paistaa, paah- taan (auringosta)', komiJ *puž-*, udm. *pižj-* 'paistaa, leipoa; paahtaa (aurinko); päivytyä, ruskettua; polttaa, kivistää' voidaan parhaiten johtaa esipermiläisestä kombinaatiosta **o-i*, joten **peč-* sellaisenaan ei voi permiläisten kielten kannalta tulla lainaoriginaa- lina kyseeseen. Sanansisäiset **-č-* ja **-š-* edustuvat permiläisissä kielissä *-ž-*:nä, joten mahdollisia esipermiläisiä rekonstruktiotasuja ovat sekä **poči-* että **poši-*. Pidän toden- näköisenä, että permiläisten kielten sana on lainattu Hyllestedin ehdottamasta indo- eurooppalaisesta sanueesta, mutta vasta sen kanta-arjalaisesta jatkajasta **pač-* 'laittaa ruokaa, paistaa, keittää' > skt. *pac-*, av. *pac-* (Cheung 2007: 286–287).

Sana saattaa edustaa ns. *o*-lainoja eli tapauksia, joissa kanta-arjan *a/ā* -fonee- meja vastaa uralilaisella puolella labiaalivokaali *o* niissäkin tapauksissa, joissa kanta- arjan **a* edustaa indoeurooppalaisen kantakielen **e*:tä (Koivulehto 1999: 215). Tämän täytyy Koivulehdon mukaan selittyä sillä, että arjalaisella puolella *a:n* foneettinen reaalistuma oli jossain määrin labiaalinen. Kyseisessä sanassa äänneympäristö on joka tapauksessa labiaalinen, joten kanta-arjan **a:n* labiaalinen reaalistuma lienee jo sinällään foneettisestikin perusteltu eikä sanan substituution selittämiseksi tarvitse kuulua *o*-lainojen ryhmään.

3.4. komiP *šęvt, šęvtet* 'lieka, kammita, kahleet', udm. *šeltet, šeljät* 'kammita, köydet, siteet'

< **šolti-* 'ommella; kiinnittää, sitoa'

> kman. **sālt-* (> manSo *sōlt-* 'kiinnittää, sitoa; ommella' (WogWb: 742)) ~ ksam. **sājāt-* 'ommella' (Aikio 2013a: 12; SW: 134–135)

Permiläisten kielten komiP *šęvt, šęvtet* 'lieka, kammita, kahleet', udm. *šeltet, šeljät* 'kammita, köydet, siteet' rinnastetaan KESKJ:ssa kysymysmerkillä hantin sanaan *cōlm* 'vanne' (s. 269). Sana tunnetaan itähantista Vahin ja Vasjuganin murteesta sekä Tremjuganin murteesta (OstjWb: 891). Semanttisesti sanojen yhteenliittäminen ei

liene mahdotonta, vanteellahan esim. tynnyrin osat kiinnitetään yhteen, ja vastaava idea liittyy myös kammitaan. Sanojen rinnastamiseen liittyy kuitenkin äänteelli- nen ongelma. Permiläisten kielten sana palautuu kantaauralin tasolla lähinnä **o-i*:hin. Hantin vokalismi sen sijaan viittaa toisaalle.

Ylläesitetyistä muodoista komiP *šęvtet* (*šeltet*), udm. *šeltet* on vaivatta analysoita- vissa johdoksiksi. Johtimella udm. *-et*, komiP *-et*, komi *-ed* muodostetaan teon tuloksen tai tekoon tarvittavan välineen nimiä: komi *gižed* 'kirje' ← *giž-* 'kirjoittaa', komi *pikēd*, udm. *piket* 'tuki' ← komi, udm. *pik(i)-* 'tukea' (Bartens 2000: 127). Edellä mainittujen deverbaalisten nominijohdosten lisäksi sekä komipermjakissa että udmurtissa esiintyvät verbijohdokset komiP *šęvtav-* 'solmia kiinni, panna kammitaan', udm. *šelta-* 'kammit- soida, panna kammitaan'. Sanueen pohjalta voidaan rekonstruoida kantapermiläinen asu **šelt-*. Rakenteellisesti sana on *t*-johdos, vrt. uralilaiseen **kāri*-asuun palautuvat permin sanat, jotka ovat säilyneet vain johdoksina: komi *kertēd*, komiP *kertēt* 'side' ← komi *kert-* 'sitaa (vetosolmulla)', udm. *kerttet* 'side, nauha' ← udm. *kertti-* 'sitaa, solmia' (Aikio 2002: 18). Johdoksen iästä riippuen kantapermin **šelt*-asun taustalle voidaan rekonstru- oida joko **šol(t)i-* tai **šjli*, mikäli oletetaan johdoksen syntyneen vasta kantapermissä (**j* > **ę* -muutos **i*-vartaloissa oletettavasti vain yksittäisten **l*, **m*, **n*, **r:n* edellä, **o-i*- sanoissa vastaavanlaista keskikonsonantistoon liittyvää rajoitusta ei nähtävästi ole ollut). Rekonstruktioasu **šolki* on niin ikään mahdollinen ottaen huomioon, että **k* katoaa likvi- dan jälkeisestä asemasta säännöllisesti (ks. luku 3.2.).

Uralilaisissa kielissä on kaksikin sanuetta, joihin permiläisten kielten sanaa on äänteellisesti ja semanttisesti mielekästä verrata. Toisaalta vertailukohdaksi sopii Aikion mansin ja samojedin pohjalta rekonstruoima uralilainen **šolti-* 'ommella' (Aikio 2013a: 12). Aikion esittämän merkityksen 'ommella' rinnalle voidaan man- sin ja permin perusteella olettaa lisäksi 'kiinnittää, sitoa'. Toisen mahdollisen ver- tailukohdaksi soveliaan sanueen muodostaa suomen *solki* ja mordvan E *šulgamo*, M *šulgam* 'rintaneula' sanojen perusteella rekonstruoitava **šolki* (UEW: 774–775; Živlov 2014: 139). Itämerensuomalaisissa kielissä tunnetaan perusmerkityksen osalta seuraavanlaisia merkityksiä: sm. 'kangaskaistale, -kiila', ka. *solki* 'kankaan leveys, kangaskaistale; rintaneula, -solki; tuki- t. kiinnikepuu', vi. *sōlg* 'solki; väli-, poikki- puu, salpa' (SSA: 198). Uralilaiseen kantakieleen näyttää siis palautuvan sekä ompe- lemista ja kiinnittämistä tarkoittava verbi **šolti-* että erilaisia kiinnikkeitä tarkoi- tava **šolki*. Permiläisten kielten sanat voidaan äänteellisesti ja semanttisesti johtaa kummasta tahansa sanasta. Vaikuttaa lisäksi ilmeiseltä, että rekonstruoitujen sanojen **šolti-* ja **šolki* välillä on etymologinen yhteys. Sanat voivat olla rinnakkaisjohdoksia samasta vartalosta (**šoli*²⁹) tai sitten niiden välillä vallitsee jonkinlainen hämärtynyt johtosuhde (**šolki* → **šolk(i)-ti-* → **šol-ti*). Ottaen huomioon, että kolmen konsonan- tin yhtymät olivat kantaauralin fonotaksin vastaisia, on sanan johtamiseen saattanut liittyä erilaisia yksinkertaistavia äänne muutoksia.

Herää kysymys **šolki-* ja **šolti-* sanueiden suhteesta vielä kolmanteenkin kan- tauraliin rekonstruoituun sanaan, joka palautetaan joko asuun **šolmi* (Sammallahti

29. Olisivatko unkarin *szál* 'säie, kuitu, lanka, rihma' ja *szalag* 'nauha, paula' niin ikään johdoksia ko. sanasta?

1988: 549) tai **ćolmi* (UEW: 38; Aikio 2013a: 11; Živlov 2014: 139).³⁰ Rekonstruktiosta riippumatta vastinesarjaan luetaan tavallisesti sm. *solmu* ~ saP *čuolbma* ~ mdE *šulmo*, M *šulma* 'id.; kimppu' ~ unk. *csomó* 'id.; kasa, ryhmä, joukko'. Unkarin osalta on oletettava epäsäännöllistä kehitystä, lähdettiinpä kantaauralin rekonstruktiossa sitten liudentuneesta affrikaatasta tai sibilantista.

Näiden kolmen sanan (**solki*, **solti*- ja **solmi*) suhdetta lienee hedelmällistä tarkastella hieman sisäisen rekonstruktion näkökulmasta. Tämä edellyttäisi ainakin **-mi*- ja **-ti*-ainesten analysoimista johtimiksi. Etymologisesta kirjallisuudesta löytyy ainakin kaksi esimerkkitapausta, joissa *-mi*-ainesta on perusteita pitää johtimena.³¹

**ćalmi* 'salmi' > sm. *salmi* ~ saP *čoalbmi* ~ udm. *šum* 'lahti; lahdelma; pieni pitkulainen järvi joen läheisyydessä' (Živlov 2014: 130)

**sori* 'sormi, vaaksa' > sm. *sormi* ~ saP *suorbma* 'sormi, varvas' ~ mdE, M *sur* 'sormi' ~ maI *šorž* 'vaaksa', U *šor* 'vaaksa' ~ manSo *tōras* 'vaaksa' ~ hanO *sorəs* 'vaaksa' (Živlov 2014: 141; Aikio 2013a: 9)

Suomen *salmi*-sanaa on pyritty liittämään ns. suffiksinvaihdon kautta *suoli*-sanueeseen, vksm. **sol-ma* → *salmi* / vksm. **sol-a* → *suoli* (Nikkilä 1998: 92).³² Osmo Nikkilän esittämän tulkinnan ongelmana on, että se vaatii toimiakseen usein kielitajun vastaista sekvensointia. Koivulehto on selittänyt tapauksen yksinkertaisesti olettamalla, että suffiksi liittyy konsonantivartaloon **sola* → **sol-ma* (Koivulehto 2001: 69). Kuten Koivulehto itsekkin on aikaisemmin todennut kirjoituksessaan, on konsonantivartalaisuutta perinteisesti pidetty *e*-vartaloiden ominaisuutena (mts. 67). Nykytutkimus olettaa *suoli*-sanueen taustalle alun perin **i*-vartaloista asua **sali* (Aikio 2015: 53), joten äännehistorialtaan päivitettyä Koivulehdon ehdotus saattaisi olla jopa vakuuttavampi: **sali* → **sal-mi*, mikäli *-mi*-aines tosiaan voidaan osoittaa johtimeksi. Suomen ja saamen sanojen vastineeksi esitettyä udmurtin *šum*-sanaa ei

30. Suomalais-ugrilaiseen kantakieleen rekonstruointiin perinteisesti (näin esim. UEW:ssa) kaksi affrikaattaa: liudentumaton **č* ja liudentunut **ć*. Liudentuneen affrikaatan oletettiin edustuvan unkarissa *cs*:nä (Kulonen 1993: 40), ja liudentuneen **š*:n puolestaan *s*:nä <sz>. Itämerensuomessa, saamessa ja mordvassa sananalkuinen **č* ja **š* ovat langenneet yhteen (Korhonen 1981: 128–129; Bartens 1999: 41–43). Sammallahden mukaan **ć*:n rekonstruoinnista puoltavat etymologiat ovat harvassa (Sammallahti 1988: 490), ja hän esittää ajatuksen, jonka mukaan suurin osa unkarin *cs*-alkuisista sanoista on kantapermiläisiä lainoja. Sammallahden rekonstruoi **š*:n sanoihin, joihin on perinteisesti rekonstruoitu **č* ja selittää *csomó*-sanan *cs*:n sekundaariksi (mts. 517). Živlov on esittänyt ajatuksen, että Sammallahden rekonstruktiosta poiketen **š*:n sijaan tulisi rekonstruoida **ć* kaikkiin niihin tapauksiin, joihin on perinteisesti ja Sammallahden rekonstruktiossa postuloitu **š* (Živlov 2014: 114). Živlovin ensimmäinen argumentti on, että kyseinen foneemi käyttäytyy **ć*:n tavoin (voi muodostaa yhtymän nasaalin kanssa, geminoituu). Živlovin toinen argumentti on typologinen. Hän huomauttaa, että saameen oletettava muutos **š* > *ć* on typologisesti outo. Vastakkainen suunta **ć*:stä *š*:ksi puolestaan on huomattavan tavallinen.

31. Kantaauraliin on perinteisesti rekonstruoitu myös kolmitavuiset ilmeisesti saman johdinaineksen sisältävät **owđimi* 'uudin', **šüđämi* 'sydän' ja **wüđimi* 'ydin' (Sammallahti 1988: 542, 549, 551).

32. Sm. *suoli*-sanan on tuolloin vielä oletettu olevan ns. sekundaari *e*-vartalo ja palautuvan rekonstruktioasuun **solma*. Johdin *-ma* on itämerensuomessa vielä synkronisesti käytössä oleva johdin, joten *-ma*-aineen osoittaminen johtimeksi ei tietenkään ole mikään ongelma.

voida pitää äänteellisesti täysin moitteettomana, sillä **lm*-yhtymän jatkajana odottaisi *m*-vartaloa, *n(m)*:ää tai mahdollisesti *m(m)*:ää. *Suolen* ja *salmen* semanttista yhteyttä on perusteltu englannin ja ruotsin esimerkein: engl. *gut* 'suoli; kapea salmi', ruots. *tarm* 'suoli' ja pitkien, kapeiden vesireittien *Tarm*-nimet (Nikkilä 1998: 92). Udmurtissa kapeaan vesireittiin viittaavana voidaan ehkä pitää Munkácsin sanakirjassa sanalle annettua venäjänkielistä merkitystä 'маленькое, продолговатое озеро около рѣкѣ' ['pieni, pitkulainen järvi joen läheisyydessä'] (Munkácsi 1896: 470), mutta muuten ilmeinen semanttinen yhteys suomen ja saamen sanoihin jää puuttumaan.

Živlov toteaa **sori*-sanan yhteydessä, että suffiksiton vartalo on säilynyt mordvassa. Lisäksi sanue näyttää säilyneen kahtena rinnakkaisena johdoksena **sori* → **sormi* > sm. *sormi* ~ saP *suorbma* 'sormi, varvas' ja **sori* → **sorši* 'vaaksa' > maI *šorž* ~ manSo *tōras* 'vaaksa' ~ hanO *sorəs* 'vaaksa' ~ unk. *arasz* 'vaaksa'. Johtamattoman vartalon ja kahden rinnakkaisen johdoksen olemassaolon perusteella *-mi*-ainesta sanoissa **salmi* ja **sormi* on mahdollista pitää johtimena. Sana **solmi* voi periaatteessa olla niin ikään johdos aikaisemmasta **soli*-vartalosta. Pohdittaessa unkarin *csomó*:n kuulumista tähän yhteyteen huomauttaisin, että johdoksiksi analysoitavien *-mi*-aineeksisten sanojen, **sali* → **sal-mi*, **sori* → **sor-mi*,³³ **soli* → **sol-mi*, levikki painottuu länteen, itämerensuomeen, saameen ja mordvaan. Epävarmuustekijänä on kuitenkin, että kaikkia **-mi*-aineeksisiä sanoja ei ole mahdollista pitää johdoksina, vrt. **hurmi* > sm. *nurmi* ~ saKo *njormm* 'heinikko, luhta (vedessä)' ~ manL *hurm* 'niitty' ~ hanI *horâm* 'mättäinen, pientä mäntyä kasvava suo; rantaniitty' (Sammallahti 1988: 546; SSA: 242–243).

Kuten **sori*-sanan rinnakkaisjohdosten tapauksessa, vahva lisätodiste **solmi*-sanan johdosperäisyydestä olisi, mikäli **solti*-sanue voitaisiin niin ikään analysoida johdokseksi. Uralilaisissa kielissä **-ta* on tunnetusti tavallinen sekä denominaalinen että deverbaalinen johdin. Koivulehto on esittänyt varhaiskantairanilaisen lainaetymologian sm. *synty*- < **süntü*- < **sen-tü*-, komiJ *sud*- 'lisääntyä' < **sen-ti*- < varhaiskantairani **dzen(h)*- (Koivulehto 1999: 222). Lainaetymologia perustuu ajatukseen, että iranilaiseen kantaan on suomalais-permiläisellä taholla liittynyt **-ti*-aineksinen johdin, joka Koivulehdon mukaan tavataan esim. saamesta, vrt. saP *vuoida*- 'voidella' < esisaame **voj-ti*-. Kyseistä ainesta on siis toisinaan pidetty johtimena, mutta suurinta osaa **-ti*-aineksen sisältävistä verbeistä ei selvän kantasanan puutteessa voida pitää johdettuina, vrt. **karti*- 'paistaa, polttaa' > sm. *karsi* ~ saP *goardit* 'paahtaa, paistaa' ~ maI *korðem* 'poltan suitsukkeita (ennen rukousta), pyhitän' (Aikio 2015: 52), **tumti*- 'tuntea, tietää' > sm. *tuntea* ~ saP *dovdat* ~ udm. *todj*-, komi *teđ*- ~ unk. *tud*- (Sammallahti 1988: 541) jne.

Tämän artikkelin puitteissa ei ole mahdollista lopullisesti ratkaista sanojen **solki*, **solti*- ja **solmi* keskinäistä suhdetta. Permin sanojen komiP *ševt*, *ševtet* 'lieka, kammitsa, kahleet', udm. *šeltet*, *šeljät* 'kammitsa, köydet, siteet' liittyminen **solki*- ja **solti*-sanueiden yhteyteen ei kuitenkaan riipu siitä, voidaanko myös **solmi* liittää samaan yhteyteen. Jää myöhemmän tutkimuksen ratkaistavaksi, millainen kokonaisuus sanueista rakentuu.

33. Olisiko sm. *sorkka* rinnakkainen johdos **sori*-vartalosta?

3.5. komi *vor(j)* 'kaukalo', komiYS *gr*, komiP *gr*, komij *ur*, udm. *gr* 'uoma'< **owri* 'uurre, ura, uoma'> sm. *uurtaa*

Permiläiset sanat on Wotjakischer Wortschatzissa rinnastettu kysymysmerkillä (WotjWsch: 53). Komin *vor(j)* rinnastetaan KESKJ:ssa itämarin sanaan *öpə* 'viiva, ura hirressä, lovi' ilman mainintaa udmurtin sanasta. UEW (s. 721) puolestaan rinnastaa udmurtin sanan kysymysmerkillä **orkə*-asuiseen sanueeseen (> mm. sm. *orko* 'kosteä notkelma, kapea laakso; kolo, uurre'. Sándor Csúcsin sanalistassa (2005: 331) komin ja udmurtin sanat on rinnastettu ja liitetty jälleen kysymysmerkillä samaisen **orkə*-sanueen yhteyteen.

Permiläisten sanojen yhteenkuuluvuutta en näe aiheelliseksi epäillä. Semanttiselle kehitykselle löytyy tyydyttävä paralleeli, slaavilaisissa kielissä kantaslaavin **koryto* 'kaukalo' nimittäin tarkoittaa monesti kaukalon lisäksi uomaa, vrt. slk. *koryto* 'kaukalo, uoma', pl. *koryto* 'kaukalo, uoma', serbokr. *kòrito* 'kaukalo, uoma', bulg. *korito* 'kaukalo, notko, uoma' (Derksen 2008: 237).

Permiläisten kielten sana viittaa alkuperäiseen **o-i*:hin (ks. luku 3.3.). KESKJ:n rinnastus mariin voidaan epäsäännöllisenä hylätä. UEW:n ehdottamaa yhteyttä suomen *orko*-sanueeseen sen sijaan voidaan jossain muodossa harkita. SSA:ssa *orko*-sanana ainoana itämerensuomen ulkopuolisena vastineena pidetään eteläsaamen sanaa *oårgaa* 'metsäinen laakso'. Suomen *orko* kuuluu itämerensuomeen ja saameen rajoitettuun maastotermeihin, joilla ei ole uskottavaa etymologiaa (Saarikivi 2004: 206). Saarikivi pitääkin mahdollisena, että kyseiset maastotermit ovat paleoeurooppalaista substraattia. Kantasuomen **orko*-muodon taustalla voisi teoriassa olla toisen tavun *a*:han palautuva lähtömuoto **orka*, joka puolestaan sopii äänteellisesti uralilaiseksi. Uralilainen **orka* ei kuitenkaan sellaisenaan sovi permiläisen sanueen lähtömuodoksi. Permiläisen sanan liittäminen tähän yhteyteen voisi tulla kyseeseen, jos kantasuomen **orko* analysoitaisiin -*ka*-johdokseksi aikaisemmasta **ori*-vartalosta.³⁴ Permiläiset sanat voitaisiin palauttaa johtamattomaksi perusvartaloksi tulkittavaan **ori*-asuun. Kantasuomen osalta kaksinkertaista johtoprosessia vaativa selitys vaikuttaa kuitenkin epätodennäköiseltä.

SSA:ta lukiessa ei voi olla huomaamatta, että (itämeren)suomessa esiintyy muitakin *orko*-sanuetta äänteellisesti ja semanttisesti muistuttavia sanueita: vrt. sm. *ura* 'pitkänomainen jälki, uurros; polku, tie' *urkama* 'syvennys, uoma, ura' ja *uurtaa* 'kovertaa, tehdä ura'. Näistä suomen *ura*-sanaa on verrattu mokšan johdoksii *urkškä* 'polku, jälki, tie', *uraza* 'raidallinen (porsas, kissa)', mansin sanoihin E *orāj*, I *orāj*, L *wurāj*, P *ūraj* 'joenuoma' sekä hantiin I *urj*, E *urə*, P *wuri* 'järveksi muuttunut vanha joenuoma; pudas, ruohoinen lampare'. Suomen *urkama*-muodon taustalla oleva johtamaton **urka* esiintyy eteläisissä itämerensuomalaisissa kielissä (vrt. vi. murt. *urk* (g. *urga*), viE *urg* (g. *uru*, Leivu *ura*), li. *ūrğa* jne.). Sanalla on eteläsaamessa epävarma **urkoi*-asua heijastava vastine. SSA:n mukaan sanueella on selviä yhtymäkohtia *ura*- ja *orko*-sanueisiin

34. Muita -*ka*-johdoksia: **peli*- 'pelätä' > **pelkä*- > sm. *pelko*, **poji* 'poika' > sm. *poika*, **ponči* 'hän-tä' > **po(n)č-ka* > sm. *potka*, **tüñi* 'tyvi' > sm. *tynkä*.

ja ne saattavatkin olla jommankumman sivumuotoja tai molempien suoranaisia kontami-naatioita. *Uurtaa*-sanalla on laajan itämerensuomalaisen levikin lisäksi epävarma vastine pohjoissaamessa murt. *orddet* 'tehdä ura (halkaistavaan pölkkyyne)'.³⁵

Suomen *ura* ja *urkama* eivät voi tulla kyseeseen pohdittaessa permiläisen sanueen etymologiaa, mutta *uurtaa*-sanana taustan selvittely saattaisi olla valaisevaa myös per-min kannalta. SSA:n mukaan ensitavun vokaalin pidentyminen voisi olla sporadinen kehitys tai perustua pitkänomaisen liikkeen kuvailuun. SSA:ssa tarjotun vaihtoehtoisen selityksen mukaan sana saattaisi olla johdos sanasta *uu* 'onkalo; tyhjä tila'.

Johdosselitys on nähdäkseni suorastaan mahdoton. Ensinnäkin epäsuhta sanojen levikeissä on huomattava. Sana *uu* 'vesilinnun munituspönttö' rajoittuu levikiltään suomen murteisiin (Länsip., paik. Peräp.), *uurtaa* puolestaan esiintyy kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä. Toisekseen mikäli kantasanan oletetaan olevan *uu*, on -*rta*-osuuden oltava johdinta. Lauri Hakulisen mukaan -*rtA*-johtimen sisältäviä johdoksia ovat ainakin deverbaaliset *hoipertaa* ja *kaivertaa*, denominaalinen *kovertaa* sekä kantasanaltaan tuntemattomat deskriptiivisanat *hykertää*, *jukertaa*, *lavertaa*, *livertää*, *mongertaa*, *nakertaa*, *tuivertaa* (Hakulinen 1979: 276). Hakulisen hahmottelemaan johto-opilliseen kuvioon *uurtaa* sopii varsin huonosti, selvästi denominaalisia -*rtA*-johdoksia ei juurikaan esiinny ja Hakulisen mainitsemassa *kovertaa*-sanaksakin -*r*- kuuluneen pikemminkin vartaloon kuin johtimeen (vrt. -*tA*-, ~ -*A*-, *ahkera* > *aher-taa*, *hämärä* > *hämär-tää*). Onkin luontevampaa olettaa *r*:n kuuluvan osaksi sanan vartaloa, mikä tietysti vie perustan em. johdosselitykseltä.

Aikio ehdottaa ohimennen, että *uurtaa* saattaisi liittyä *ura*-sanana yhteyteen ja toteaa, että vokaalin sporadinen pidentyminen tautosyllabisen *r*:n edellä on itämerensuomalaisissa kielissä suhteellisen tavallista (Aikio 2009: 204). Aikio olettaa konsonanttivartaloista lähtöasua **ur-ta*-.

Taulukkoon 1 seuraavalla sivulla on koottuna suurin osa Suomen kielen käänteissanakirjassa (Tuomi 1972) esiintyvistä yksinkertaisista konsonanttivartaloisista denominaalisista -*tA*-johdoksista, joiden kantasana voidaan suhteellisen kiistattomasti määritellä. Suomenkielisen sanan johdosvastineiden levikkitiedot perustuvat SSA:n aineistoon.

Taulukosta nähdään, että denominaalisten verbijohdosten konsonanttivartaloisuus korreloi vahvasti alkuperäisen *e*-vartaloisuuden kanssa kaikenikäisissä johdoksissa. Kantasuomeen palautuvien johdosten joukossa ainoa *A*-vartalo on *ostaa*, jota on perinteisesti pidetty johdoksena itämerensuomesta itsenäisenä lekseminä kadonneesta **wosa*-sanasta (vrt. > udm. *vuz* 'tavara'). Ottaen huomioon *A*-vartaloisten sanojen harvalukuisuuden konsonanttivartaloisten -*tA*-johdosten joukossa ei vaikuta todennäköiseltä, että *uurtaa* on konsonanttivartaloisen johdos *A*-vartaloisesta *ura*-sanasta.³⁵

35. Tätä taustaa vasten *ostaa*-sanaakaan ei itsestään selvästi voi mielestäni pitää johdoksena sanasta **wosa*. Uralilaiselle **wosa*-sanueelle on ehdotettu indoeurooppalaista alkuperää (Joki 1973: 298–299). Indoeurooppalainen verbijuuri **ues-* 'ostaa' on säilynyt indoeurooppalaisissa kielissä lähinnä johdoksena **ues-no-* (> lat. *vēnus/m* 'myynti', skt. *vasnā* 'hintä, arvo') ja **uos-no* (> kr. *ónos* 'hintä'). Johtamaton verbi esiintyy vain heetissä (yks. 3. p. *uāši* 'ostaa, hankkii' < **uos-e-i*) (Beekes 2010: 1680–1681). Suomen *ostaa*-sanana konsonanttivartaloisuus saattaisi selittyä siten, että sana on johdos alun perinkin konsonanttivartaloisesta verbijuuresta (vrt. **pise-* > **pis-tä-*) ja on vastineen sijaan rinnakkainen laina uralilaiselle **wosa*-sanueelle.

	vartalo	karjala	lyydi	vepsä	vatja	viro	liivi
hiiltää	e-						+
hirttää	e-	+			+	+	
huoltaa	e-						
jousta	e-						
juontaa	e-	+					
juurtaa	e-						
jälttää	e-						
kaartaa	e-	+			+		
kastaa	e-	+	+	+	+	+	+
kattaa	e-	+	+	+	+	+	+
kettää	e-	+					
kieltää	e-	+	+	+	+	+	+
köyttää	e-	+			+	+	
mieltää	e-						
onttaa	e-	+					
ostaa	a-	+	+	+	+	+	+
piirtää	i-	+	+	+			
puoltaa	e-	+					
saartaa	e-						
siirtää	e-	+	+	+			
suoltaa	e-	+					
tointaa	e-	+					
toistaa	e-	+					
tuultaa	e-	+	+	+			
tyyntää	e-						
täyttää	e-	+	+	+	+	+	+
varttaa	e-						
veistää, vestää	e-	+	+	+	+	+	
vettää	e-						
yltää	e-						
ääntää	e-	+	+				
äärtää	e-						

Taulukko 1. Suomen denominaalisia konsonanttivartaloisia *-tA-johdoksia ja niiden ims. levikki.

Aikio ei anna esimerkkiä olettamastaan sporadisesta pidentymisestä, joten väittämää on vaikea arvioida. Yksittäisissä kielimuodoissa sporadisiksi luettavaa pidentymistä on selkeästi havaittavissa, esim. suomen itämurteisen pitkävokaalisen *käärme*-muodon rinnalla tavataan länsimurteinen lyhytvokaalinen *kärme*. Nähdäkseni *uurtaa*-sanana oletettu pidentyminen ei kuitenkaan ole suoraan verrattavissa *käärme*-sanassa

havaittuun, sillä ilmiöiden on ajallisesti oltava huomattavan eri-ikäisiä. *Käärme*-sanana pitkävokaalisia muotoja tavataan suomen itämurteiden lisäksi ainakin karjalasta ja lyydistä. Lyhytvokaalisia muotoja puolestaan tavataan suomen länsimurteista ja virosta. Pidentyminen nähtävästi koskee *käärme*-sanana tapauksessa vasta kantasuomen hajoamisen jälkeen syntyneitä murteita. *Uurtaa*-sanasta puolestaan ei lyhytvokaalisia muotoja tunneta laisinkaan, joten jäljelle jää kaksi vaihtoehtoa: joko sana on sporadisesti pidentynyt jo kantasuomessa tai sitten sanan pitkä vokaali on tulosta jostakin säännöllisestä prosessista. Koska *ura*-sana sopii johto-opillisesti lähtökohdaksi vain vaivoin, voitaneen se hylätä ja siirtyä tarkastelemaan jälkimmäistä vaihtoehtoa.

Rakenteellisesti *uurtaa* voitaneen analysoida joko deverbaaliseksi tai denominaaliseksi -tA-johdokseksi, jolloin selvitetäväksi jää vartalon *uur*-alkuperä. Itämerensuomen **uu* palautuu aikaisempaan **ow*-yhtymään ainakin sanoissa *kuusi* (< **kowsi*) ja *tuuli* (< **towli*), vaikka itämerensuomen pitkän **uu*:n uralilainen tausta onkin epäilemättä monimutkaisempi (Aikio 2012: 243). Jos *uurtaa*-sanana **uu*:n taustalle em. sanojen mallin mukaan oletetaan **ow*-yhtymää, voidaan sanalle etsiä suvukielistä lähinnä uralilaiseen **owri*-asuun palautuvia vastineita. Tällainen onkin alussa mainittu permiläinen sanue komi *vor(j)* 'kaukalo', komiYS *or*, komiP *er*, komiJ *ur*, udm. *er* 'uoma', joka sopii *uurtaa*-sanana yhteyteen niin äänteellisesti (vrt. edellä kantauralin **o-i*:n tyypillinen edustus permissä) kuin semanttisestikin. Itämerensuomen ja permin perusteella voidaan rekonstruoida **owri* 'ura, uurre, uoma'.³⁶

SSA esittää *uurtaa*-sanana vastineeksi pohjoissaamen murteissa esiintyvän sanan *orddet* 'tehdä ura (halkaistavaan pölkkyyn)' (SSA: 370). Pohjoissaamen *orddet* palautuu äännelaillisesti vksm. **ur-ta*-asuun, mutta kuten edellä pyrin osoittamaan, voidaan itämerensuomen sana vaihtoehtoisesti palauttaa myös aikaisempaan asuun **uur-ta*- (**owri* > mksm. **uuri* → **uur(i)-ta* > **uur-ta*). Mikko Korhonen (1981: 93) toteaa, että sa. *o* ims. *ū*:n vastineena esiintyy sanoissa sa. *ođđa* ~ sm. *uusi* ja sa. *lollat* 'olla mustasukkainen' ~ sm. *luulla*. Korhonen toteaa lisäksi, että *uusi*-sanassa on ilmeisesti ollut alkujaan lyhyt **u* ja *lollat*-sanassa puolestaan ilmenee saamessa muutenkin epäsäännöllisyyttä. Itämerensuomen pitkän **uu*:n palautumisesta useampaan lähteeseen seuraa, että synkronisesti samalta näyttävät tapaukset eivät välttämättä olekaan selitettävissä samalla tavalla. Sekä ksm. **uu*:n äännelaillinen jatkaja että ims. lainoissa esiintyvä pitkän *uu*:n substituuutio on saamessa Korhosen mukaan *u* (mts. 92–93); *uurre* onkin lainattu saameen *u*:llisena, vrt. saP *ur(t)aš* (SSA: 370). Saamen itämerensuomalaisissa lainoissa tunnetusti havaitaan kahdenlaista kotouttamiskeinoa. Toisaalta sanoja kotoutetaan korvaamalla lainaoriginaalin äänne lähimmällä oman äännejärjestelmän äänteellä (foneettinen substituuutio) ja toisaalta sanoja kotoutetaan ns. etymologisen nativisaation avulla, mikä tarkoittaa äänten korvaamista vastineissa havaittuun analogiaan perustuen:

(a) etymologinen substituuutio:

sm. *i* > saP *a*: sm. *hinta* > saP *haddi*

sm. *u* > saP *o*: sm. *surma* > saP *sorbmi*

36. Tähän yhteyteen saattaa kuulua myös marin I *ura*-, L *ure*- 'huuhtoutua, kaivautua pois (maa-aines veden tieltä), hajota (veden kuluttamana)', L *urâmas* 'veden aiheuttama uurre maassa' (TschWb: 875).

(b) foneettinen substitutio:

sm. *i* > saP *i*: sm. *hirsi* > saP *hirsa*sm. *u* > saP *u*: sm. *surkea* > saP *surgat*

(Aikio 2007: 26.)

Suomen *uurtaa*-sanana ja pohjoissaamen *orddet*-sanana suhteen kannalta oleellinen kysymys on: voiko *uurtaa*-sanana kotouttaa etymologisesti ja jos voi, niin mikä olisi etymologisen nativisaation lopputulos? Olipa saamen *o:n* taustalla sitten mikä tahansa selitys, en pitäisi pohjoissaamen murteisiin rajoittuvan sanan evidenssiä painavampana kuin kaikkien itämerensuomalaisen kielten todistusta.

Suomen paikannimistöstä tunnetaan maastoappellatiivi *uura*, jolle annettuja merkityksiä ovat 'notko' ja 'uoma' (Vahtola 1980: 247). Kyseessä on mahdollisesti sanojen **uuri* ja *ura* kontaminaatio, jonka olemassaolo ei vähennä esitetyn rinnastuksen uskottavuutta.

4. Lopuksi

Uralilaiseen sanueeseen **kuri* voidaan siihen entuudestaan liitetyn komin sanan *kjr(j)* 'jyrkänne, äkkijyrkkä ranta; vuori' lisäksi yhdistää verbit komi *kjr-* 'kaivaa, kääntää maata; huuhtoa, kuluttaa, uurtaa; luhistua (veden voimasta)', udm. *kjri-* 'ratkoa, leikata (auki) (sauma, vaate); avata; puhkaista, murtaa (pato); vaota, vaottaa'. Uralilaiseen sanueeseen **karki-* voidaan niin ikään siihen rinnastettujen permin sanojen lisäksi rinnastaa komi *kurćj-* 'purra, puraista', komiJ *kurćál-*, udm. *kurtćj-*. Uutena rinnastuksena esitetyt verbivastineet myös johdattavat miettimään uudelleen rekonstruoidun sanueen sanaluokkaa ja merkitystä. Permiläisten kielten sanalle komi *pež-* 'hautoa, hauduttaa, paistaa, paahtaa (auringosta)', komiJ *puž-*, udm. *pižj-* 'paistaa, leipoa; paahtaa (aurinko); päivettyä, ruskettua; polttaa, kivistää' ehdotan (ajoituksestaan) uutta kanta-arjalaista lainaoriginaalia. Uralilaisen **solti*-sanueen vastineeksi permiläisissä kielissä esitän sanoja komiP *ševt*, *ševtet* 'lieka, kammita, kahleet' ja udm. *šeltet*, *šelj* 'kammita, köydet, siteet'. Viimeisenä esitän sanojen komi *vor(j)* 'kaukalo', komiYS *or*, komiP *er*, komiJ *ur*, udm. *er* 'uoma' uudeksi vastineeksi mksm. **uur-ta-* > sm. *uurtaa*.

Tässä kirjoituksessa esitettyjen yksittäisten etymologioiden paikkansapitävyydestä tai -pitämättömyydestä riippumatta näkisin, että uralilaisessa etymologiassa satoisa jatkotutkimuskohde on johdoksissa. Kantaauraliin palautuvien johtamattomien kantasanojen määrä tuskin muuttuu enää radikaalisti, mutta eri kieliharoissa säilyneiden rinnakkaisten johdosten avulla tietoa uralilaisen kantakielen sanastosta voidaan epäilemättä vielä täydentää.

Monien uralilaisten haarojen äännehistoriat kaipaavat vielä täydennystä ja hioamista. Suurempana ongelmana kuin yksittäisiä virhepäätelmiä pitäisin ajatusta, että on saavutettavissa piste, jossa uralilainen äännehistoria ja etymologia on saatu valmiiksi. Tällaista pistettä en horisontissa näe, vaikka uskonkin, että kehityksen päälinjat jo suurin piirtein ovat tiedossa.

Lyhenteet

av.	avesta	man.	mansi
bulg.	bulgaria	E	etelämansi
han.	hanti	I	itämansi
DT	Ala-Demjanka	KU	Ala-Konda
E.	etelähanti	L	länsimansi
I	itähanti	LU	Ala-Lozva
Irt	Irtyš	P	pohjoismansi
J	Jugan	So	Sosva
Kaz	Kazym	T	Tavda
P	pohjoishanti	VN	Pohjois-Vagilsk
O	Obdorsk	VS	Etelä-Vagilsk
VVj	Vah-Vasjugan	md.	mordva
ims.	itämerensuomi	E	ersämordva
ka.	karjala	M	mokšamordva
k.-arj.	kanta-arja	mksm.	myöhäiskantasuomi
kie.	kantaindoeurooppa	nen.	nenetsi
kksm.	keskikantasuomi	T	tundranenetsi
kman.	kantamansi	pl.	puola
ko.	komi	sa.	saame
komiJ	komijažva t. Jažvan komi	Ko	koltansaame
komiP	komipermjakki	Lu	luulajansaame
	t. Permin komi	P	pohjoissaame
komiS	komisyrjäni	serbokr.	serbokroaatti
komiYS	Ylä-Sysolan murre	skt.	sanskriitti
Sy	Sysola	slk.	slovakki
U	Udora	sm.	suomi
V	Vyčegda	udm.	udmurtti
kr.	kreikka	bess.	bessermanin murre
ksaame	kantasaame	G	Glasov
ksam.	kantasamojedi	J	Jelabuga
ksm.	kantasuomi	kuk.	kukmorin murre
kural.	kantaaurali	šošm.	šošman murre
lat.	latina	U	Ufa
li.	liivi	unk.	unkari
liett.	liettua	va.	vatja
ly.	lyydi	Kukk	Kukkosin vatja
ma.	mari	ve.	vepsä
I	itämari	ven.	venäjä
L	länsimari	vi.	viro
U	Upša	viE	eteläviro
		vksm.	varhaiskantasuomi

Lähteet

- Aikio, Ante 2002: New and old Samoyed etymologies. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57: 9–57.
- Aikio, Ante 2007: Etymological nativization of loanwords – a case study of Saami and Finnish. – Ida Toivonen & Diane Nelson (toim.), *Saami Linguistics*. Current issues in linguistic theory 288. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 17–52.
- Aikio, Ante 2009: The Saami loanwords in Finnish and Karelian. [Väitöskirja.] Oulu: Oulun yliopisto.
- Aikio, Ante 2012: On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (toim.), *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 227–250.
- Aikio, Ante 2013a: *Uralilaisen kantakielen vokaalistosta*. Etymologia ja kielihistoria: Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen 100-vuotisjuhlaseminaarin ojenne 19.4.2013.
- Aikio, Ante 2013b: Studies in Uralic Etymology I: Saami Etymologies. – *Linguistica Uralica* 3/2013: 161–174.
- Aikio, Ante 2014a: Studies in Uralic Etymology II: Finnic Etymologies. – *Linguistica Uralica* 1/2014: 1–19.
- Aikio, Ante 2014b: Studies in Uralic Etymology III: Mari Etymologies. – *Linguistica Uralica* 2/2014: 81–93.
- Aikio, Ante 2015: The Finnic 'secondary e-stems' and Proto-Uralic vocalism. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 95: 25–66.
- Alhoniemi, Alho 2010 [1985]: *Marin kieliooppi*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisien kielten opintoja varten X. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bartens, Raija 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Beekes, Robert S. P. 2010: *Etymological dictionary of Greek*. Leiden Indo-European etymological dictionary series 10. Leiden: Brill.
- Cheung, Johnny 2007: *Etymological dictionary of the Iranian verb*. Leiden Indo-European etymological dictionary series 2. Leiden: Brill.
- Csúcs, Sándor 2005: *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Derksen, Rick 2008: *Etymological dictionary of the Slavic inherited lexicon*. Leiden Indo-European etymological dictionary series 4. Leiden: Brill.
- Derksen, Rick 2015: *Etymological dictionary of the Baltic inherited lexicon*. Leiden Indo-European etymological dictionary series 13. Leiden: Brill.
- ESRJ = Фасмер, Макс 1964–1973: *Этимологический словарь русского языка* 1–4. Москва: Гротепп.
- EWUng = Benkő, Loránd & Károly Gerstner & Antónia S. Hátori & Gábor Zaicz et al. (toim.) 1993–1995: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1. A–Kop, 2. Kor–Zs. Budapest.
- Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.

- Hyllested, Adam 2014: *Word exchange at the gates of Europe. Five millenia of language contact*. PhD thesis. University of Copenhagen.
- Itkonen, Erkki 1954: Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* XXXI,3: 149–345.
- Itkonen, Terho 1987: Erään vokaalivyyhden selvittelyä. Pitkän vokaalin lyhenemistä vai lyhyen pitenemistä h-loppuisessa ensi tavussa? – *Virittäjä* 91: 164–208.
- Janhunen, Juha 1981: Uralilaisen kantakielen sanastosta. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 77: 219–274.
- Joki, Aulis J. 1973: *Uralier und Indogermanen*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 151. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kalima, Jalo 1952: *Slaavilaisperäinen sanastomme. Tutkimus itämerensuomalaisten kielten slaavilaisperäisistä lainasanoista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 243. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kallio, Petri 2012: Jälkitavujen diftongit kantasuomessa. – *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 14: 31–40.
- KESKJ = Лыткин, В. И. & Е. С. Гуляев 1999: *Краткий этимологический словарь коми языка*. Переиздание с дополнением. Сыктывкар: Коми книжное издательство.
- Koivulehto, Jorma 1991: *Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Sitzungsberichte, 566. Band. Wien.
- Koivulehto, Jorma 1999: Varhaiset indoeurooppalaishetimit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki. 207–236.
- Koivulehto, Jorma 2001: Etymologie und Lehnwortforschung: ein Überblick um 2000. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 56: 42–78.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kroonen, Guus 2013: *Etymological dictionary of Proto-Germanic*. Leiden Indo-European etymological dictionary series 11. Leiden: Brill.
- Kulonen, Ulla-Maija 1993: *Johdatus unkarin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laakso, Johanna 1997a: Permiläisten N/V-vartaloiden etymologisesta taustasta. – Johanna Laakso (toim.), *V. I. Lytkinin satavuotismuisto. Helsingissä 15.12.1995 järjestetyn permiläisten kielten symposiumin esitelmiä*. Castrenianumin toimitteita 52. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Helsingin yliopisto. 71–86.
- Laakso, Johanna 1997b: On verbalizing nouns in Uralic. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* Band 54, Heft 3: 267–304.
- Lytkin 1964 = Лыткин, В. И. 1964: *Исторический вокализм пермских языков*. Москва: Наука.
- LÄGLOS = A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra & Osmo Nikkilä (toim.) 1996: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen*. Bd. II: K–O. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- Molnár, Ferenc A. 2003: A magyar hosszúházasrendszertől és néhány finnugor eredetű szavunk hangtani fejlődéséről. – *Nyelvtudományi Közlemények* 100: 198–211.

- MSzFE = Lakó, György 1967–1978: *A magyar szókészlet finnugor elemei*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Munkácsi, Bernát 1896: *A votják nyelv szótára*. Lexicon lingvæ votiacorum. Budapest.
- Nikkilä, Osmo 1998: nop-ea → nop-sa, sel-keä → sel-vä: Suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologiointi. – Urho Määttä ja Klaus Laalo (toim.), *Kirjoituksia muoto- ja merkitysoipista*. Folia Fennistica & Linguistica 21. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. 77–101.
- OstjWb = Karjalainen, K. F. 1948: *Ostjakisches Wörterbuch*. Bearbeitet und Herausgegeben von Y. H. Toivonen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae X. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Rauhala, Ilona 2015: *Uralilaiset adjektiivit – sanaluokan historian hahmottelua*. [Väitöskirja.] Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Saarikivi, Janne 2004: Is there Palaeo-European substratum interference in western branches of Uralic? – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 90: 187–214.
- Saarikivi, Janne 2007: Uusia vanhoja sanoja. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahdii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 325–347.
- Saarikivi Janne 2010: ystävästä, uskosta ja vokaaleista. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 249–263.
- Sammallahti, Pekka 1988: Historical phonology of the Uralic languages with special reference to Samoyed, Ugric and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages. Description, history and foreign influences*. Leiden: Brill. 478–554.
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami languages. An introduction*. Käräšjohka: Davvi Girji.
- SSA = Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKES = Toivonen, Y. H. & Erkki Itkonen & Aulis J. Joki & Reino Peltola (toim.) 1955–1981: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VII. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SMS = Vilppula, Matti (toim.) 1999: *Suomen murteiden sanakirja* 6, kala–keynätä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SW = Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien*. Castrenianumin toimitteita 17. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Helsingin yliopisto. Helsinki.
- SyrjWsch = Wichmann, Yrjö & Uotila, T. E. 1942: *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre*. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet und herausgegeben von T. E. Uotila. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- TESz = Benkő, Loránd & Lajos Kiss & László Papp (toim.) 1967–1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Toivonen, Y. H. 1956: Etymologia huomioita. – *Virttäjä* 60: 107–111.

- TschWb = Arto Moisio & Sirkka Saarinen 2008: *Tscheremissisches Wörterbuch*. Aufgezeichnet von Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXII, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 151. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Tuomi, Tuomo 1972: *Suomen kielen käänteissanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 274. osa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- UEW = Rédei, Károly 1988–1991: *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* I–III. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Vahtola, Jouko 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokien asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Studia Historica Septentrionalia 3. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys – Societas Historica Finlandiae Septentrionalis.
- VISK = Vilkkuna, Maria 2008 (toim.): *Ison suomen kielipiin verkoversio*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 5. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <<http://scripta.kotus.fi/visk>> (28.2.2017).
- WogWb = Kannisto, Artturi 2013: *Wogulisches Wörterbuch*. Gesammelt und geordnet von Artturi Kannisto. Bearbeitet von Vuokko Eiras. Herausgegeben von Arto Moisio. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXV, Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 173. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten keskus.
- WotjWsch = Wichmann, Yrjö 1987: *Wotjakischer Wortschatz*. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet von T. E. Uotila und Mikko Korhonen. Herausgegeben von Mikko Korhonen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXI. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Živlov, Mihail 2010: Studies in Uralic vocalism I: A more economical solution for the reconstruction of the Proto-Permic vowel system. – *Journal of language relationship* 4: 167–176.
- Živlov, Mihail 2014: Studies in Uralic vocalism III. – *Journal of language relationship* 12: 113–148.

Asko Parpola (Helsinki)

Finnish *vatsa* ~ Sanskrit *vatsá-* and the formation of Indo-Iranian and Uralic languages

Finnish *vatsa* ‘stomach’ < PFU **vaćća* < Proto-Indo-Aryan **vatsá-* ‘calf’ < PIE **vet-(e)s-ó-* ‘yearling’ contrasts with Finnish *vasa-* ‘calf’ < Proto-Iranian **vasa-* ‘calf’. Indo-Aryan *-ts-* versus Iranian *-s-* reflects the divergent development of PIE **-tst-* in the Iranian branch (> **-st-*, with Greek and Balto-Slavic) and in the Indo-Aryan branch (> **-tt-*, probably due to Uralic substratum). The split of Indo-Iranian can be traced in the archaeological record to the differentiation of the Yamnaya culture in the North Pontic and Volga steppes respectively during the third millennium BCE, due to the use of separate sources of metal: the Iranian branch was dependent on the North Caucasus, while the Indo-Aryan branch was oriented towards the Urals. It is argued that the Abashevo culture of the Mid-Volga-Kama-Belaya basins and the Sejma-Turbino trade network (2200–1900 BCE) were bilingual in Proto-Indo-Aryan and PFU, and introduced the PFU as the basis of West Uralic (Volga-Finnic) into the Netted Ware Culture of the Upper Volga-Oka (1900–200 BCE).

I. Introductory remarks

The new etymology of Finnish *vatsa* presented in this paper and its significance dawned upon me on the 24th of September 2014, but due to other work this article remained unwritten and nearly forgotten for three years. The impulse to compose it came from the international colloquium “Contextualizing historical lexicology” held at the University of Helsinki on 15–17 May 2017. I attended the lectures held on the last day, in particular Martin Kümmel’s keynote speech “Etymological problems between Indo-Iranian and Uralic”. Kümmel was rather critical with regard to many of the Indo-Iranian etymologies proposed for Uralic words by my late friend Jorma Koivulehto (1934–2014), and, in private conversation, sceptical also about the possibilities to identify specifically Indo-Aryan loanwords in Uralic languages. My former student and friend Petri Kallio, one of the editors, presented me a 736-page book called *Verba vagantur* (2016 [2017]) just out of press, a selection of Koivulehto’s papers reprinted along with his bibliography and a comprehensive word-index to Koivulehto’s entire production. Also present was another editor of book, Sampsa Holopainen, who is preparing a doctoral dissertation on the Aryan loanwords in Uralic languages. There is thus reason to make my current views on this topic accessible to Holopainen and other scholars. The etymology of Finnish *vatsa* has repercussions on the linguistic history of the Indo-Iranian borderlands as well, and in discussing these problems I can now draw also on the constructive criticism of my 2015 book *The Roots of Hinduism* received in February–March 2017 from my friend Chlodwig Werba in Vienna. My “new archaeological model for the prehistory of the Uralic

languages” (Parpola 2012a: 150–169) also requires some adjustment, especially taking into consideration its improvements with regard to Finno-Saamic by Valter Lang (2015–2017). I am most grateful to Petri Kallio, Riho Grünthal, Juha Janhunen and two anonymous referees for their critical comments on the draft version; these comments have been integrated in the article with proper acknowledgement.

2. Correlating archaeological and linguistic genealogies: on the formation of Indo-Iranian and Finno-Ugric

One of the theses of this paper is that Finnish *vatsa* and its cognates go back to a Proto-Finno-Ugric borrowing from the Indo-Aryan sub-branch of the Aryan alias Indo-Iranian branch of the Indo-European language family. This Indo-Aryan affinity is important for determining the time and place of the borrowing: the determination is possible with reference to archaeology. At the same time, the Indo-Aryan affinity is also important for validating the reconstructed archaeological model for the formation of the Indo-Iranian and Uralic languages. It will be easier to follow my presentation if I first sketch the outlines of this model, rather than just refer to earlier publications (Parpola 2012a and 2015, with more detail and literature). Besides, this enables me to make some adjustments to the model. The dates for the archaeological cultures are mainly based on Chernykh (2009), but in some cases on more recent results (Rassamakin 2012 for the Tripolye culture, and Marchenko & al. 2017 for the Sejma-Turbino network).

Building upon the “Kurgan culture” hypothesis of Mariya Gimbutas, J. P. Mallory in his *In search of the Indo-Europeans* (1989) has, in my opinion quite convincingly, established that the roots of Early Proto-Indo-European (PIE) are in the Neolithic Khvalynsk culture (5000–4500 BCE) of the Mid-Volga. (This location in Mid-Volga is close enough to the Kama Valley around which the Uralic homeland probably was situated to account for the earliest linguistic relations between the Indo-European and Uralic language families.) In the Copper Age, the Khvalynsk people expanded westwards, to the area of the Dnieper-Donets culture, thereby creating the pastoralist Srednij Stog II culture (4700–3500 BCE) of the Pontic steppes. (On the Khvalynsk and Srednij Stog II cultures, see Mallory 1989: 186–210; Anthony 2007: 135–162, 174–192, 239–249).

These Copper Age pastoralists of the Pontic steppes received their metal objects and other prestige goods from the neighbouring (Cucuteni-)Tripolye culture (5600–3000 BCE) agriculturalists in northeastern Romania and southern Ukraine (on the Cucuteni-Tripolye, see Anthony 2007: 162–174). The Tripolye culture was the easternmost extension of the flourishing community of the Balkano-Carpathian farmers, who had founded what E. N. Chernykh (1992) calls the world’s first “Metallurgical province” of miners and metallurgists (Fig. 1). They undoubtedly spoke some lost non-Indo-European language(s).

In the last quarter of the fifth millennium BCE, the Srednij Stog II people of the Pontic steppes invaded the Balkans, caused great destruction to the local cultures, and founded there the Cernavoda culture (4000–3200 BCE). Through this and the following Ezero culture (3300–2700 BCE) (Fig. 3), the Early PIE language seems to have entered from the Balkans to Anatolia, where the pottery of the Troy I culture (2900–2500 BCE) (Fig. 3) has its origin in the Ezero culture. This archaeological chain enables to derive the Hittite and Luwian languages from Early PIE (Mallory 1989: 233–243; Anthony 2007: 225–262; Parpola 2008: 33–36).

At the same time as they invaded the Balkans, the Srednij Stog II people also invaded the Tripolye culture, but did not destroy it. (Mallory 1989: 235–237; Anthony 2007: 230–239). On the contrary, the Srednij Stog chiefs apparently took over the rule in the Tripolye culture, which became the most populous agricultural community of the Copper Age world. Wheeled vehicles (ox-drawn heavy wagons and carts) were invented around 3600 BCE in the Late Tripolye culture, which needed transport for its agriculture and logistics for its mega-settlements, villages of up to 400 hectares and up to 15,000 inhabitants. The inventors must have spoken Late (or Core) PIE, because the PIE language had about a dozen native terms related to wheeled vehicles (if new inventions are borrowed, the relevant terms are usually borrowed too). A steady increase of steppe-type pottery in the Late Tripolye culture (phase C1, 4050–3000 BCE) – from 10% of the total ceramics to dominant type – suggests constant infiltration of the Tripolye culture by pastoralists from the Pontic steppe, and language shift from non-IE to Late PIE. (Parpola 2008.)

The formation of the Corded Ware cultures (2900–2300 BCE) that extend from the Netherlands in the west to Mid-Volga in the east has been much debated (see Mallory 1989: 243–257). Recent studies of ancient DNA suggest steppe ancestry (Kristiansen & al. 2017), but whether this gene flow came from the steppe immigrants of the Late Tripolye or from the Yamnaya cultures remains to be verified. In any case, there is wide agreement that the formation of the Germanic and Balto-Slavic branches of the IE language family started with the integration of the Corded Ware cultures with the earlier local populations in northwestern and northeastern Europe.

Already before its disintegration, the Late Tripolye culture had exerted strong influence upon the Pontic steppes, the homeland of Early PIE, where the Yamnaya (alias Pit Grave) cultures (3300–2300 BCE) succeeded the Srednej Stog II culture. A very early offshoot of the Yamnaya complex proceeded quickly with wagons far to the east, forming the Afanas’evo culture (3300–2400 BCE) in southern Siberia and western Mongolia. The Afanas’evo culture may be the source of the Tokharian language, spoken in the first millennium CE in Sinkiang: Tokharian has escaped the satem innovation that affected other eastern IE languages ancestral to Albanian, Armenian, Balto-Slavic and Indo-Iranian. (Fig. 2)

Proto-Indo-Iranian seems to have formed in the Yamnaya cultures of the North Pontic and Volga steppes, between the Bug and Ural rivers. The chains of successive cultures leading to the later speaking areas of the Iranian and Indo-Aryan languages can be traced to origins in this area. In particular, the Iranian branch seems to have

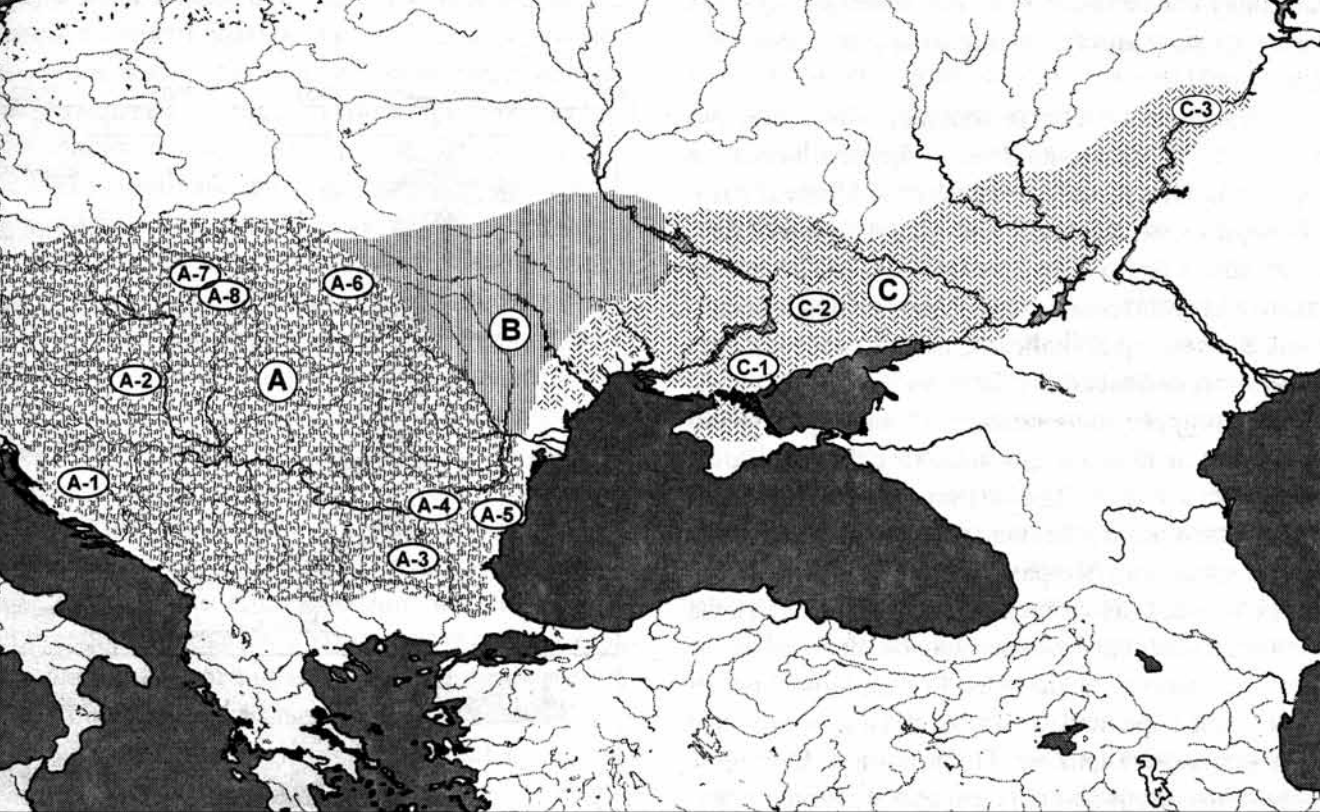

Figure 1: The “Balkano-Carpathian Metallurgical Province” of the fifth millennium BCE. A: Balkano-Carpathian cultures of settled farmers (A-1 Butmir, A-2 Vinca C/D, A-3 Karanovo V - Maritsa, A-4 Karanovo VI - Gumelnitsa, A-5 Varna, A-6 Lengyel, A-7 Tiszapolgar, A-8 Bodrogkresztur). B: The Cucuteni-Tripolye culture. C: The steppe area (C-1 Mariupol', C-2 Srednij Stog, C-3 Khvalynsk). (After Chernykh 2008: Fig. 2.)

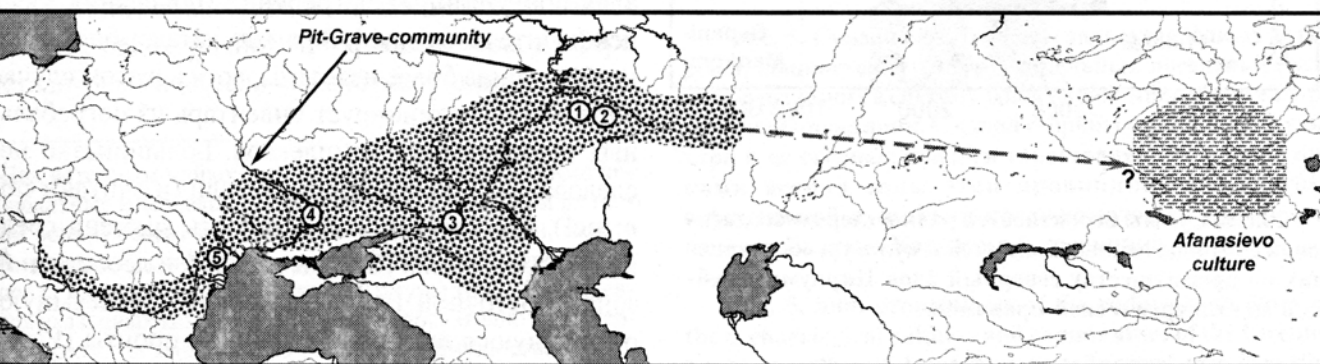

Figure 2. The Yamnaya and Afanas'ev cultures. Areal variants of the Yamnaya culture: 1 = Volga-Ural, 2 = Poltavka culture, 3 = Kalmykia and the Don-Donets basin, 4 = the Dnieper and South Bug basins, 5 = the northwestern coast of the Black Sea. After Chernykh 2008: Fig. 7.

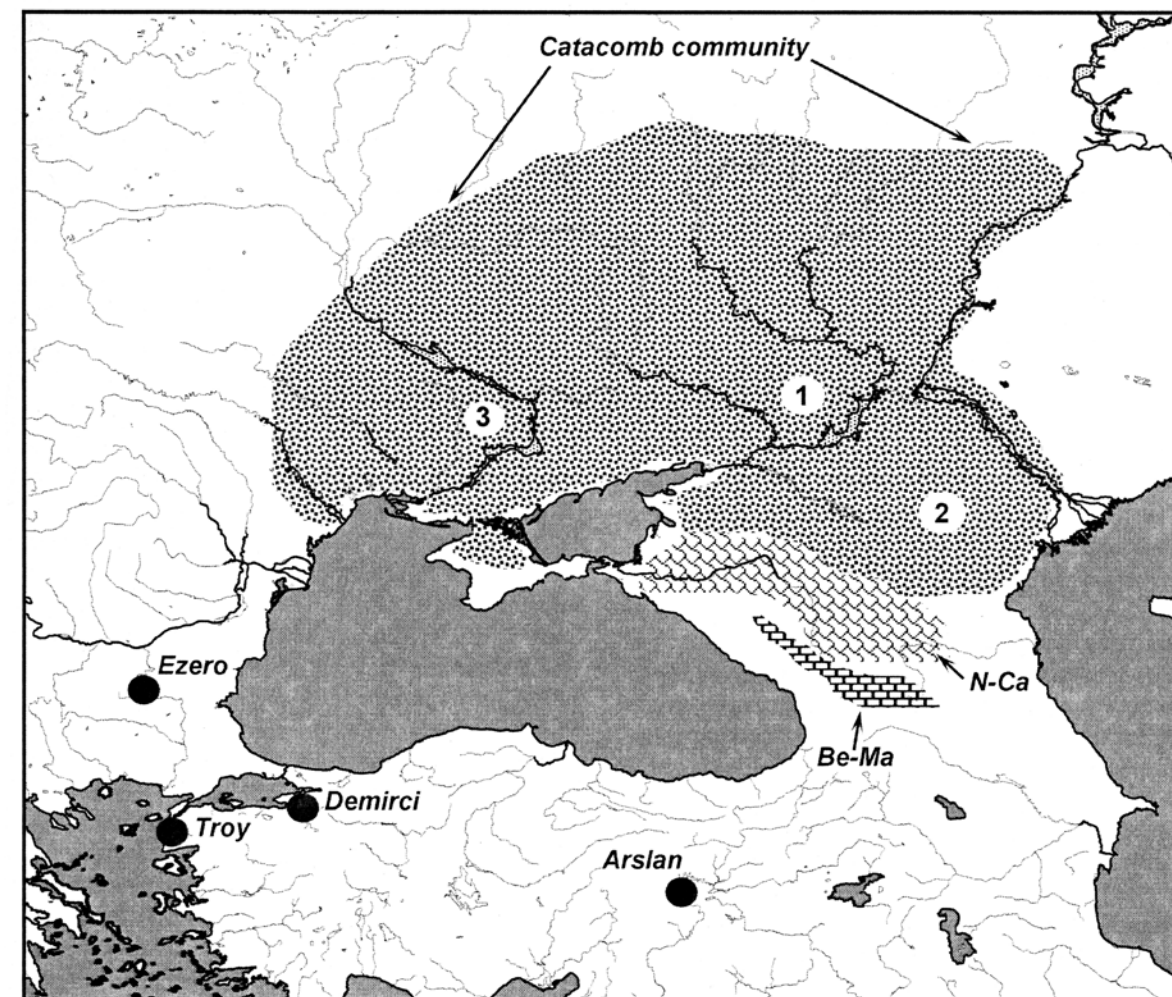

Figure 3. The Catacomb Grave culture (1: the Don-Donets basin, 2: Kalmykia, 3: the Dnieper and South Bug basins) and other cultures during the second phase of the “Circumpontic Metallurgical Province”: N-Ca = the North Caucasian culture, Be-Ma = the Bedeni-Markopi culture. (After Chernykh 2008: Fig. 8.)

its origin in the Catacomb Grave culture (3000–2000 BCE) that developed from the Yamnaya cultures of the North Pontic steppe (Fig. 3), which was occupied by Scythian nomads speaking an Iranian language at the dawn of history in the first millennium BCE. The Indo-Aryan branch, on the other hand, seems to have developed from the more easterly Yamnaya cultures of the Volga-Ural steppes; their successors were the first to spread to the Asiatic steppes and eventually also to India.

At the same time as the Srednij Stog II people invaded the Balkans and the Tripolye culture, they also invaded northern Caucasus, founding there the splendid Majkop culture (4000–3000 BCE). This invasion was motivated by the copper resources of the Caucasus, which also attracted people from the Uruk culture of Mesopotamia. These events marked the creation of the “Circumpontic Metallurgical Province”, which now replaced the “Balkano-Carpathian Metallurgical Province”

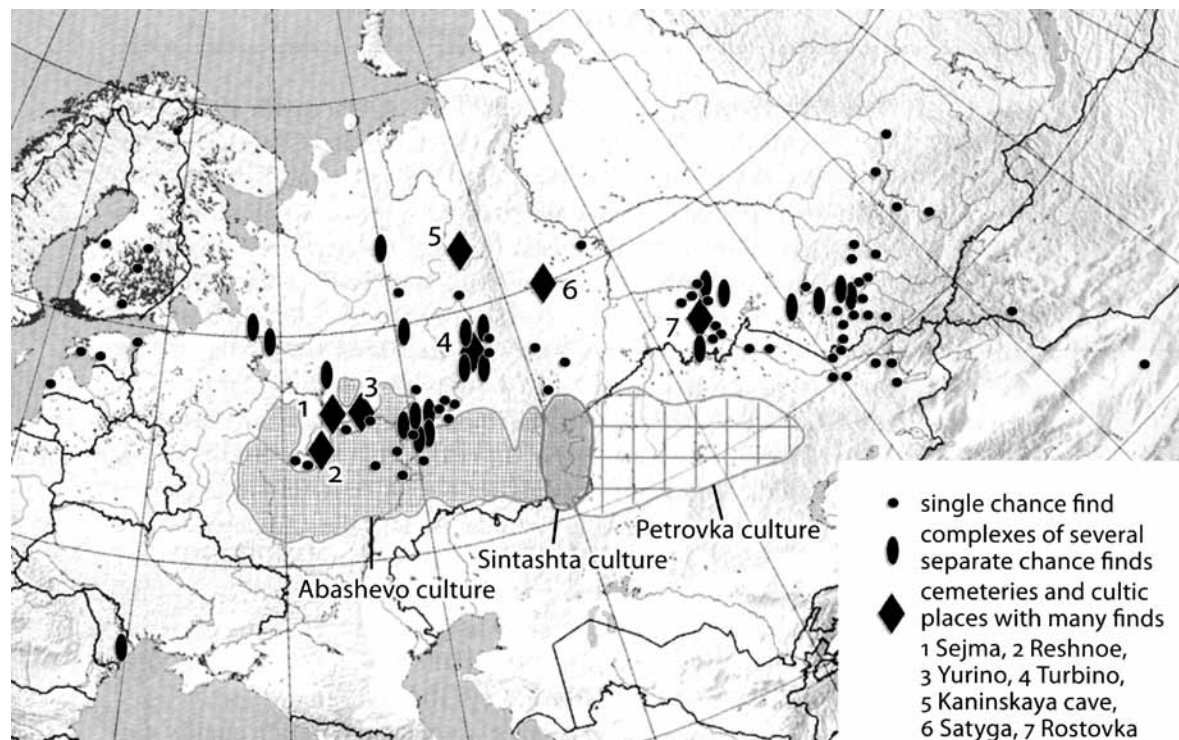

Figure 4. The formative phase of the “Eurasian Metallurgical Province”, with the distribution of the Abashevo, Sintashta and Petrovka cultures (the map does not show Petrovka’s wider extension to southern Central Asia, Turkmenistan, Tajikistan, Uzbekistan), and the finds of the Sejma-Turbino trade network. (After Parpola 2015: 57 Fig. 7.3, based on Chernykh 2007: 77.)

destroyed by the Srednij Stog II invasion. The Majkop culture was succeeded by the North Caucasian culture (3000–2000 BCE) (Fig. 3), which was the source of metal for the contemporary Catacomb Grave culture (3000–2000 BCE) that was formed in the Pontic steppe within the Yamnaya complex as a result of the North Caucasian cultural influence. (Chernykh 2009: 121–128.)

The eastern border of the Catacomb Grave culture and the Circumpontic Metallurgical Province was the Volga river. The eastern Yamnaya communities of the Volga-Ural steppes (3300–2300 BCE) exploited different metal sources in the south Ural steppe. The “Eurasian Metallurgical Province” of the Late Bronze Age really came into being around 2300 BCE, when the Abashevo culture (2300–1800 BCE) expanded from the Upper Don to the valleys of the Mid-Volga, Kama and Belaya rivers (Fig. 4). The target of this expansion was to take possession of the local sandstone deposits which were a rich source of pure copper. Subsequently, the Abashevo-related Sintashta culture (2200–1800 BCE) formed in the southern trans-Urals (Fig. 4). Its extension, the pastoralist Petrovka culture (2000–1700 BCE), spread widely in the steppes of western Siberia and southern Central Asia (Fig. 4). (Chernykh 2009: 128–133.)

The Alakul’ Andronovo culture (1800–1500 BCE), which had a vast distribution in the steppe and forest-steppe of the Trans-Urals and Kazakhstan, is considered to

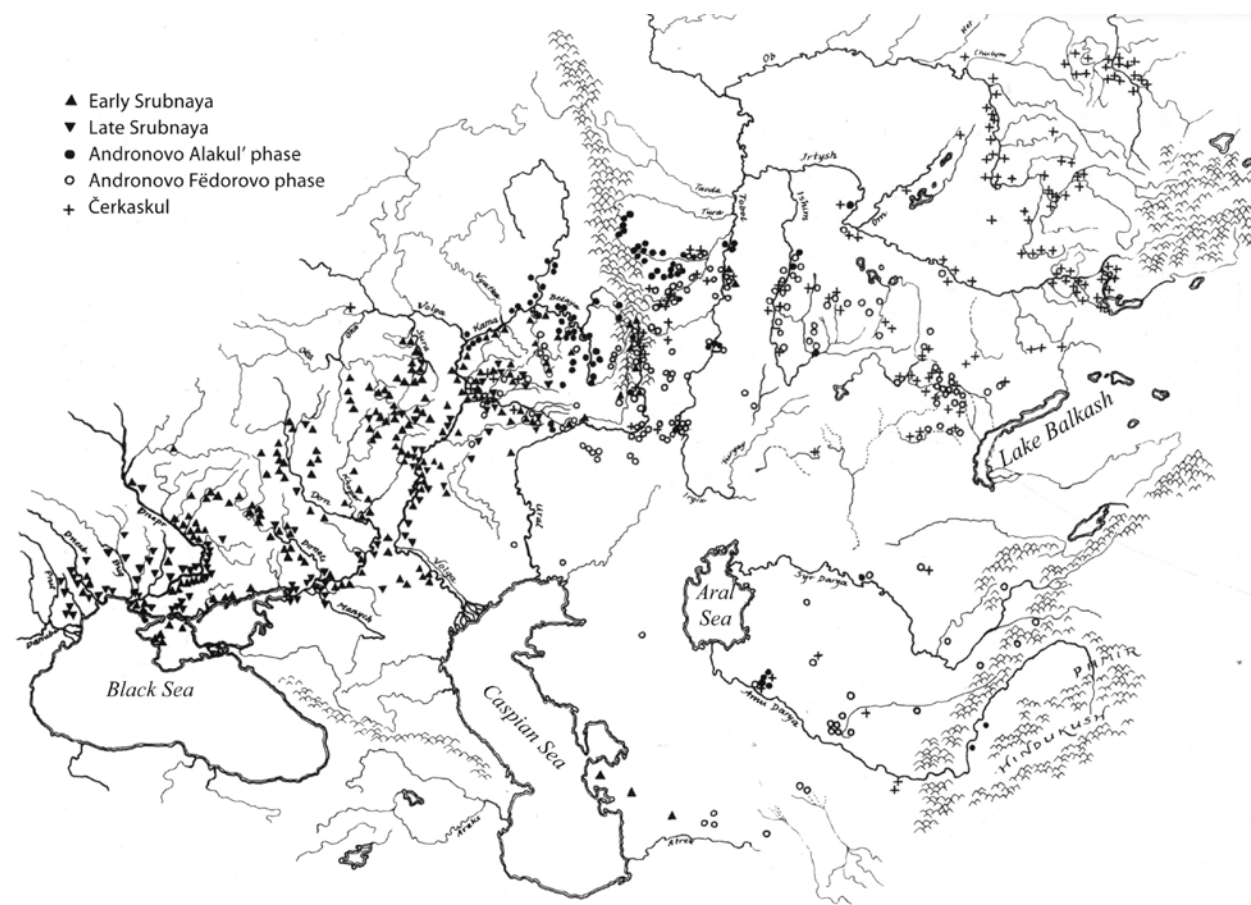

Figure 5. Distribution of the Srubnaya, Alakul’ Andronovo, Fëdorovo Andronovo and Cherkaskul’ monuments. (After Parpola 2015: 62 Fig. 7.6, based on Chlenova 1984: map facing page 100.)

have its origin in the Petrovka culture (Koryakova & Epimakhov 2007: 128–138). The more easterly distributed Fëdorovo Andronovo culture (1900–1400 BCE) is a very similar pastoralist culture with a different burial practice and debated origin (Koryakova & Epimakhov 2007: 138–150). (Fig. 5.)

The horse-drawn chariot was developed around 2100 BCE in the Sintashta culture, and spread quickly in many directions. Through the Petrovka culture it came to the Bactria and Margiana Archaeological Complex (BMAC) (2500–1500 BCE) of southern Central Asia, where Petrovka pastoralists speaking Proto-Indo-Aryan took over in the 20th century BCE, and continued in the BMAC garb to the Indus Valley on the one hand (e.g. BMAC cemeteries at Quetta and Sibri 1900 BCE) and to northern Iran (Tepe Hissar 1900 BCE) and Syria on the other. (Fig. 6.) The Mitanni kingdom of Syria (1600–1300 BCE) was ruled by kings with Indo-Aryan names, and a Mitannian called Kikkuli composed a manual for training chariot horses in the Hittite language, but with technical terms in Indo-Aryan. The Rigvedic hymns were composed in Old Indo-Aryan around 1300–1100 BCE in the Indo-Iranian borderlands and the northern Indus Valley. The horse-drawn chariot is mentioned hundreds of times in them, while there are just two clear references to horse-riding.

The Abashevo culture (2300–1800 BCE) expanded not only southwards within the forest steppe and grass steppe regions of the Trans-Urals, but also east and west in the northern forest zone. It was the copper-rich sandstone deposits of the Kama and Belaya Valleys that attracted the Abashevo people to move into their northern extension, an area which would be a good candidate for the homeland of Proto-Uralic speakers. On the basis of lexical evidence, Proto-Uralic speakers were sub-Neolithic hunter-gatherers, who practiced some metallurgy (the Uralic word **wäška*¹ originally meant ‘copper’) and lived in the forest region of northern Russia near the Ural mountains (the Cembra pine, **siksi* in Proto-Uralic, and the Siberian fir, PU **ñulka*, do not grow west of the Kama and Pechora rivers). The Chalcolithic Garino-Bor culture of the Kama and Vyatka Valleys practised limited metallurgy (Chernykh 1992: 186–187), and could well have been the original culture of Proto-Uralic speakers. In any case, the fact that Proto-Finno-Ugric had Aryan loanwords suggests that Proto-Uralic speakers formed the substratum of the Abashevo people in their new northern habitat in the forest zone, and that the two people mingled together into one bilingual society.

This hypothesis – that the northern extension of the Abashevo culture was bilingual in Proto-Uralic/PFU and Proto-Indo-Aryan – is made nearly certain by the possibility of explaining the dispersal of Proto-Uralic into its later branches by means of the Sejma-Turbino trade network (Fig. 4) closely connected with the Abashevo culture. This network produced and distributed high class bronze weapons from the Altai and Sayan mountains in Siberia to northern Europe up to Finland, a stretch of some 6000 km. With 19 radiocarbon dates, the duration of the Sejma-Turbino network was fixed to 2150–1600 BCE (with sigma 1 calibration) (Chernykh & al. 2017), but now, with 38 dates, to c. 2200–1900 BCE (Marchenko & al. 2017). This makes the Sejma-Turbino network contemporaneous with the Abashevo culture, and indeed Sejma-Turbino weapons are found on many Abashevo sites, e.g. at the Turbino burial ground on the Kama and at the Abashevo sites of the Mid-Volga basin. The well-armed trader-warriors of the network had strong military power, and were keen to make pacts with local rulers. Thus, they could also spread a language by imposing it on the local population through elite dominance.²

1. As Petri Kallio points out, the reconstruction of Proto-Uralic **wäška* is problematic: “The cognate set displays multiple irregularities in vocalism due to which the attested forms cannot be reconciled into a single proto-form” (Aikio 2015: 42).

2. Chernykh (2009: 134) stresses “the extremely swift movements of the military of the Seima-Turbino groups”: “The Seima-Turbino tribes consisted not only of metallurgists but also of warrior-horsemen. Their weapons and military organization appear to have been so good that they were able, in a very short span of time, to migrate over thousands of kilometres across the western Siberian forest-steppe and marshy taiga, over the Urals, and into the forested expanses of eastern Europe.” (Chernykh 1992: 215). The horse figures prominently on the tops of the Sejma-Turbino metal knives (Parpola 2015: 64 Fig. 7.8) and stone sceptres (Parpola 2015: 65 Fig. 7.9), but no horse-rider is depicted; instead a ski-jorer pulled by a horse is figured in the top of one Sejma-Turbino knife (Parpola 2015: 67 Fig. 7.10). I suggest that the Sejma-Turbino warrior-traders did not ride, but used horses to pull their sledges in winter, a time suitable for expeditions of trading and raiding. The Andronovo pastoralists of the Asiatic steppes did not ride, but had horse-drawn chariots.

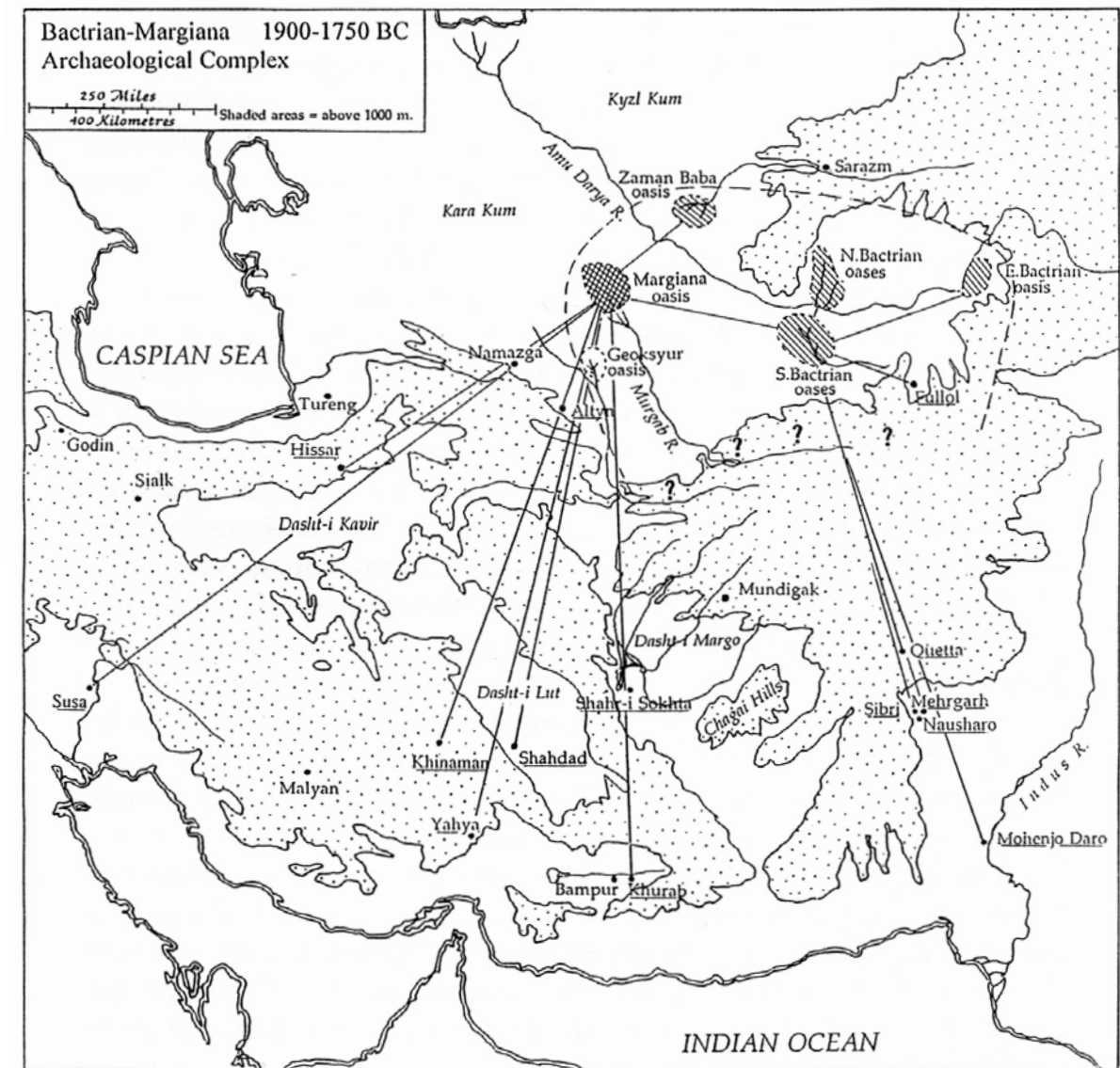

Figure 6. Expansion of the BMAC, c. 1900–1750 BCE. (After Hiebert 1994: Fig. 10.8.)

Chernykh (1992: 215–233; 2009: 133–134) and Chernykh and Kuz'minykh (1989: 266–277) have been arguing for an eastern (Altai and Sayan) origin of the Sejma-Turbino network, laying emphasis on the difference in technology and artefact forms from those of the Abashevo and Sintashta cultures. It can be argued, however, that the Sejma-Turbino metallurgy had its origin in the Abashevo culture, whose “metal mafia”, on arriving to the forest zone, got from local people knowledge of the good ores of copper and tin in the distant Altai and Sayan mountains. Keen to take possession of this superior new source of metal and to start production there, they employed local hunters well aware of the long-distance routes to guide their metalsmiths to the Altai-Sayan mountains. Once there, these specialists had the requisite knowledge and means to develop their craft further, not excluding the influence of local metallurgical traditions, and then to export the newly designed products along the same route back to the west. A key issue concerning

the creation of the Sejma-Turbino network is the technique of core-casting by means of which it is possible to produce socketed spearheads and axes of one piece, a technique which could not be acquired from the local cultures around the Altai region, but which the Abashevo metalsmiths did possess. (Carpelan & Parpola 2001: 99–111.)

The creation of the Sejma-Turbino network in 2200 BCE offers a good archaeological counterpart for the break-off of the Samoyed branch from Early Proto-Uralic: if the Proto-Uralic speakers of the Abashevo culture stayed in the Altai-Sayan mountains – where Sayan Samoyedic was formerly spoken – they were virtually separated from the Finno-Ugric branch. This correlation has already been suggested by Christian Carpelan (1999: 270; 2000: 25–27; Carpelan & Parpola 2001: 109) and by Petri Kallio (2006: 16–17).³

While the majority of the Proto-Indo-Aryan speakers of the Abashevo culture seem to have moved to the Sintashta and Petrovka cultures, the Uralic speakers apparently prevailed in the Mid-Volga-Kama-Belaya area, where the Abashevo culture was succeeded by the Prikazan culture (1900–800 BCE) which received immigrants from both the Alakul' Andronovo (linguistically belonging to the Indo-Aryan branch) and from the early Pokrovo variant of the Srubnaya culture (Fig. 5), descended via the KMK alias Babino III culture (2100–1850 BCE) from the Catacomb Grave culture (linguistically belonging to the Iranian branch). In the ninth century BCE, the Prikazan culture developed into the powerful Anan'ino culture (800–200 BCE) (Fig. 7), which undoubtedly had Proto-Permic as its language. Just as the Anan'ino had preserved its Uralic language from the Abashevo culture, so it had preserved the Sejma-Turbino traditions in its metallurgy, which started flourishing after fresh contacts with Iranian-speaking cultures from the south. Anan'ino exerted much influence both eastwards to the Urals and westwards to northern Fennoscandia. (Chernykh 1992: 262; Patrushev 2000: 89–99; Koryakova & Epimakhov 2007: 194, 252–261; Parpola 2012a: 163; Kuz'minykh & Chizhevskij 2017).

The Finno-Ugric branch spread with the Sejma-Turbino network rapidly westwards. The strong Abashevo/Sejma-Turbino influence on the local Volosovo and Fat'yanovo cultures (probably speaking an unknown substratum language and an early form of Balto-Slavic respectively) created the Netted Ware (Textile Ceramic) culture (1900–200 BCE) of the Upper Volga (Fig. 8). The language of its new leading elite, initially identical with Proto-Finno-Ugric, eventually prevailed in the Netted Ware culture as West Uralic alias Volga-Finnic. A strong influence on the Netted Ware culture was

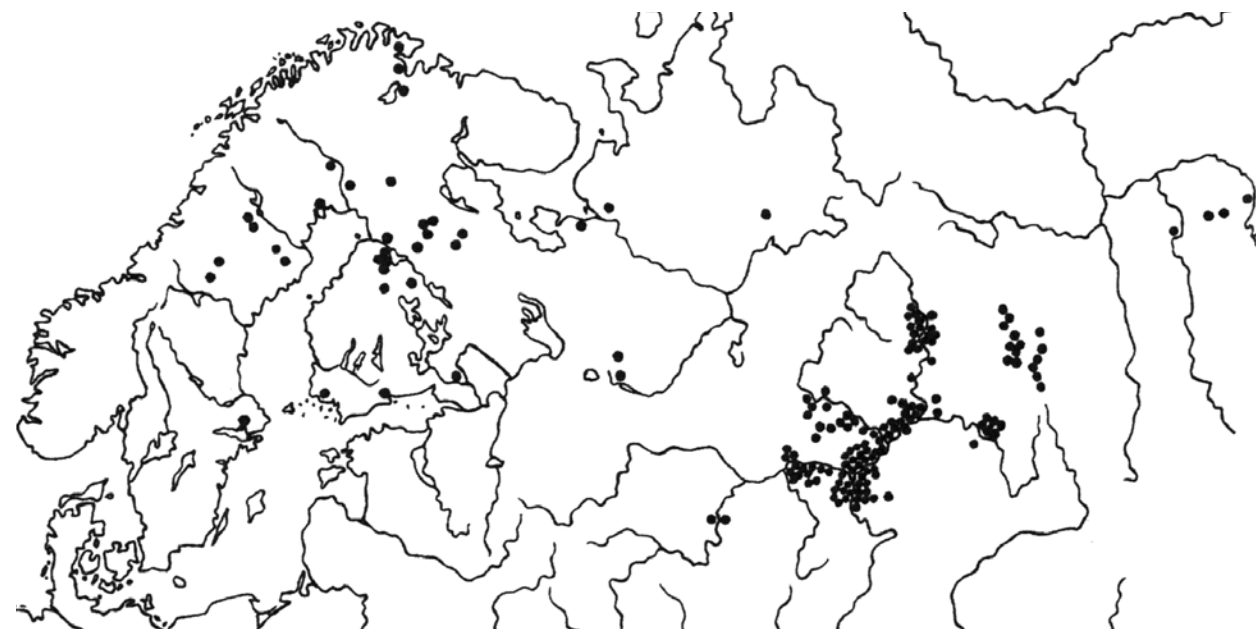

Figure 7. Distribution of the Anan'ino axes according to Sergej V. Kuz'minykh. (After Kuz'minykh 1996: 20 Abb. 12.)

exerted by its southern neighbour, the Pozdnyakovo culture (1800–1400 BCE), a variant of the Srubnaya culture (with an Iranian branch language) (Fig. 9).

Around 1700 BCE, the Netted Ware spread towards north and northwest, to eastern and central Finland and to Karelia. I have earlier correlated this migration with the formation of the Saami branch (Parpola 2012a: 155). Pauli Rahkonen (2013) has more plausibly associated it with toponymic evidence from this area that he interprets as traces of an otherwise unknown early form of West Uralic.

Around 1000 BCE, the Netted Ware spreads slightly eastwards to the Mid-Volga area between the mouths of the Oka and Vyatka rivers. Under strong influence of the powerful Anan'ino culture further east, this eastern expansion of the Netted Ware developed into the Akozino-Akhmylovo culture (c. 800–300 BCE) (Patrushev 2000; Parpola 2012: 151). On this basis, I made the following proposal:

I suggest that Proto-Finnic was introduced to the Baltic area by warrior-traders of the Akozino-Akhmylovo culture, who brought the Akozino-Mälär axes to southern and southwestern Finland, the Åland islands and, in so great numbers that it must have involved the movement of a fair amount of people, to the Mälaren area of eastern Sweden around 800–500 BCE (Figure 7 [here Fig. 10]). This main route along which the Akozino-Mälär axes went westwards probably followed the same waterways as the Vikings later, but another trade route was through the Daugava valley mentioned earlier while speaking of South Estonian as the Finnic language that was the first to separate from the protolanguage. [...] On the basis of the associated archaeological evidence detailed below, I suggest that the 'immigration of Finnic' was not from Estonia to SW Finland as has

3. In 2007 and 2009, Jaakko Häkkinen suggested common linguistic innovations for the Samoyed and Ugric branches, and on this basis I proposed (Parpola 2012a; b) connecting the supposed East Uralic with the Cherkaskul' culture (1850–1500 BCE) of Bashkiria and the Mid- and South Trans-Urals. Part of Cherkaskul' people became nomadic pastoralists, who spread widely to the Siberian steppes, even as far east as the Minusinsk basin (Koryakova & Epimakhov 2007: 150–155) (Fig. 5). Häkkinen's reconstruction of East Uralic uniting Samoyed with Ugric is, however, not accepted by a leading expert of Uralistics, Juha Janhunen (personal communication, 2017), and, on the other hand, the distance of the Samoyedic branch from Finno-Ugric seems to require a fairly early separation. The Cherkaskul' culture, therefore, should rather be related to the Ugric branch, where the Hungarians have long been nomadic pastoralists, perhaps earlier than the Sargat culture (500 BCE to 300 CE) with which I have correlated them (Parpola 2012a: 167).

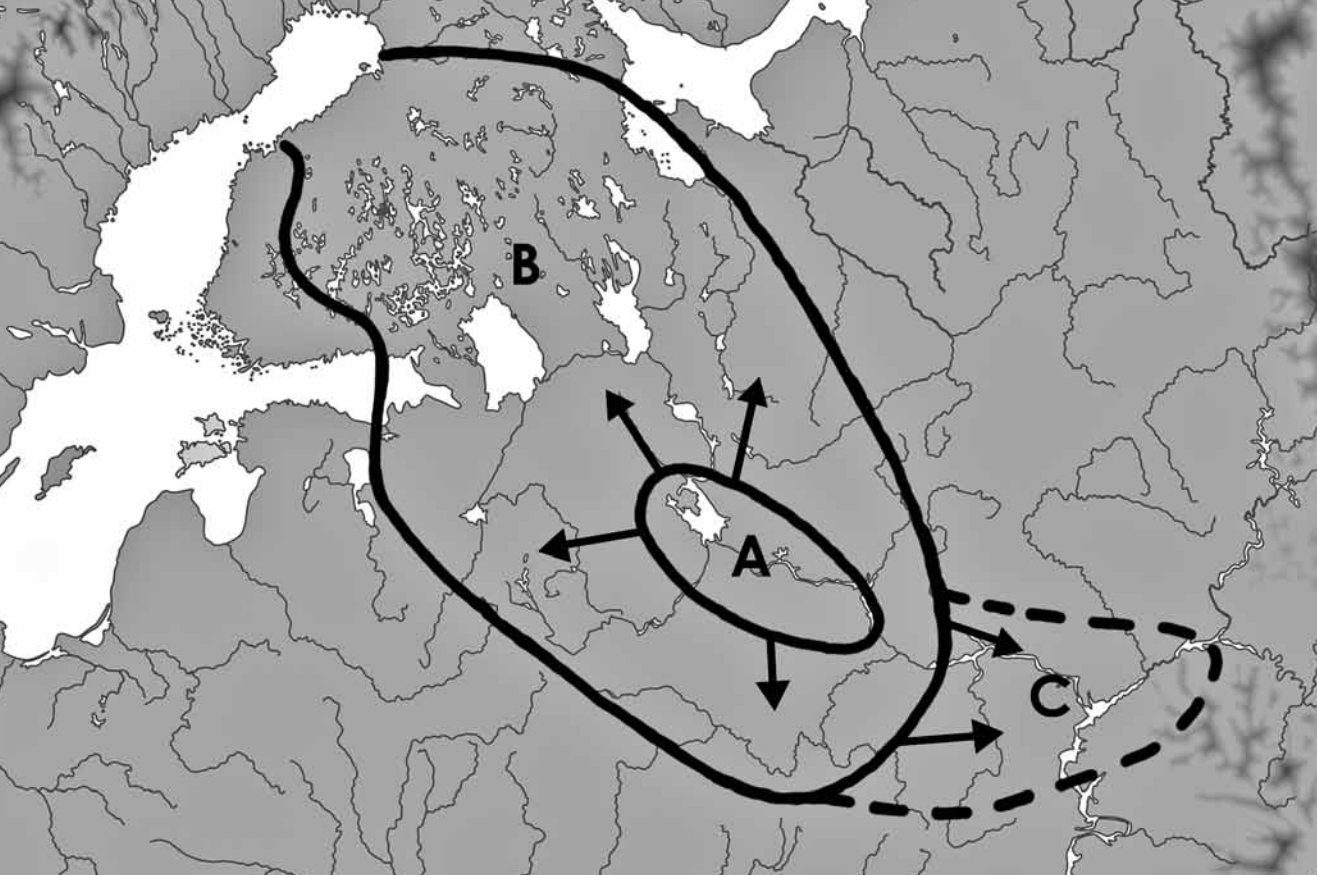

Figure 8. Distribution of the Netted Ware according to Carpelan (2002: 198). A: Emergence of the Netted Ware on the Upper Volga c. 1900 calBC. B: Spread of Netted Ware by c. 1800 calBC. C: Early Iron Age spread of Netted Ware. (After Carpelan 2002: 198 > Parpola 2012a: 151.)

been thought, but in the opposite direction, taking the Proto-Finnic language to Estonia (Estonian) and then further to Courland (Livonian) and to Latvia (the Finnic superstratum whose assimilation to the local Baltic speakers led to the differentiation of Lithuanian and Latvian). (Parpola 2012a: 153).

As evidence for the immigration of a new culture (and not just traded goods) brought to the Baltic region (Estonia, Livonia, southern coast of Finland and central Sweden around Lake Mälaren) from western Russia, I mentioned, in addition to the bronze axes of the Akozino-Mälär type, a new eastern type of burial (the so-called *tarand* graves), hill forts similar to the *gorodishche* of Early Iron Age western Russia, and other related materials, as well as initiation of a new type of pottery (Ilmandu ceramics in Estonia, Morby ceramics in Finland). (Parpola 2012a: 151–155.) Coming from the Netted Ware culture that occupied roughly the speaking area of Mordvin, and with a short stay in the area of the future Mari speakers, the immigrants would have had the proper Volga-Finnic linguistic background.

The basic thesis of this new hypothesis – that the main thrust of the Finnic immigration into the Baltic region came from Russia with the Akozino-Mälär axes (Fig. 10) and the cultural features mentioned above – was fully accepted by Valter Lang in 2015 in his article “Formation of Proto-Finnic – an archaeological scenario from the Bronze Age / Early Iron Age”. Lang had refrained from discussing the problem

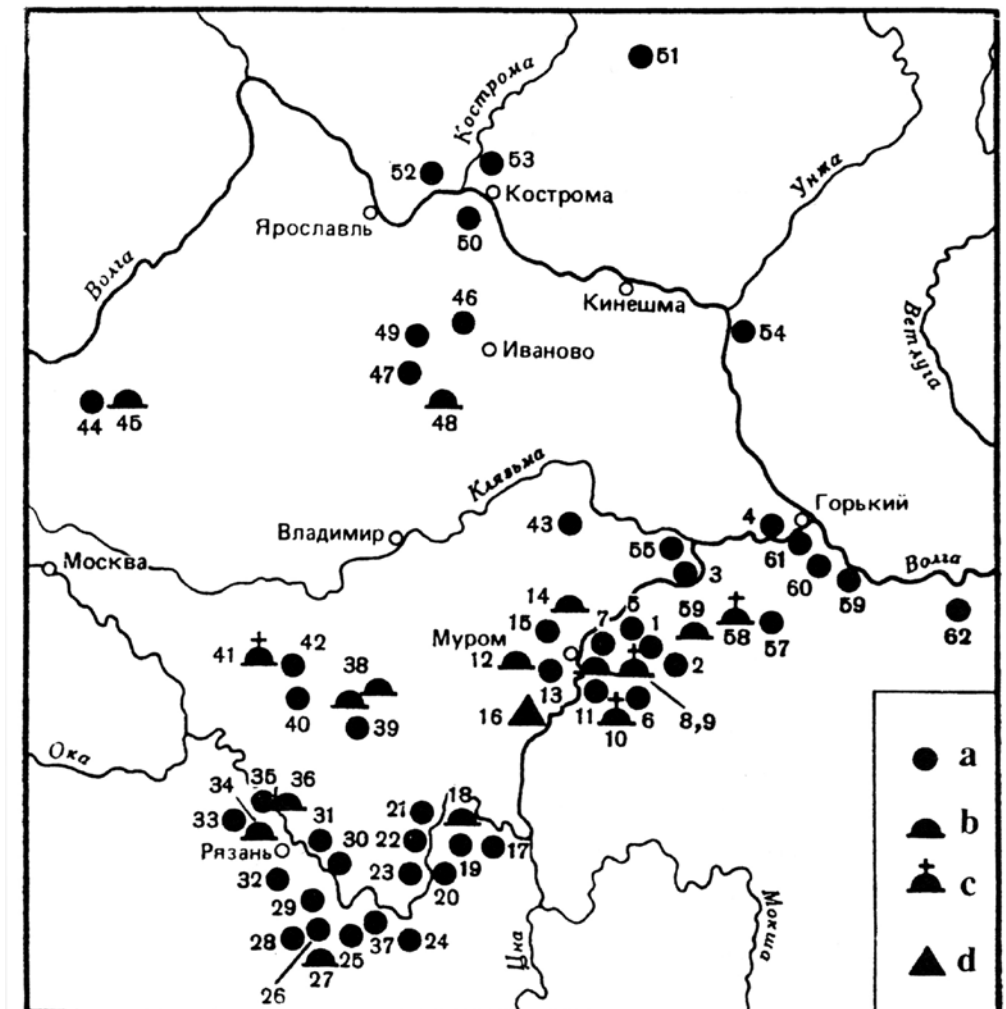

Figure 9. Distribution of the principal sites of the Pozdnyakovo culture in the upper Volga and Oka basins. a = habitation site, b = cemetery of kurgan burials, c = cemetery of internment burials, d = hoard. (After Bader, Krajnov & Kosarev 1987: 132, map 24.)

of Proto-Finnic immigration in his excellent monograph “The Bronze and Early Iron Ages in Estonia” (2007), but as a leading specialist of Estonian archaeology he has now in recent articles (Lang 2015, 2016; Lang & Pajusalu 2017) refined and rectified my model. Most importantly, Lang rejected my suggestion that the Saami speakers came to Finland a millennium earlier with the northern expansion of the Netted Ware, and its corollary, that all the immigrants belonged to the Finnic branch. Instead, Lang proposed that the northwestern import route of the Akozino-Mälär axes was used by speakers of the Saami branch, while the southwestern route via the Daugava Valley was used by speakers of the Finnic branch. I am happy to accept this proposal of a simultaneous immigration of the Saami and Finnic branches to the Baltic area, which neatly agrees with the linguistic evidence.

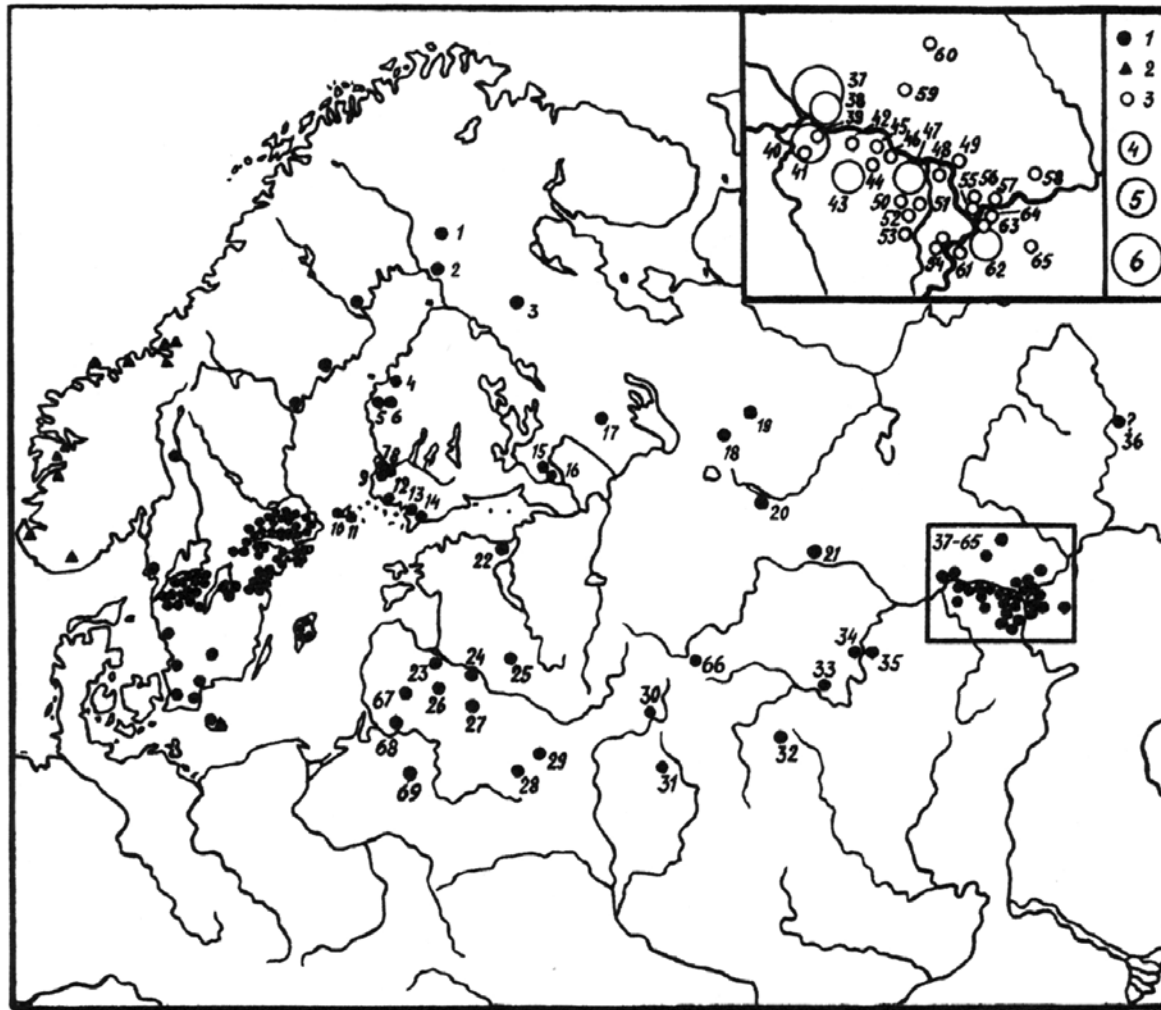

Figure 10. Distribution of the Akozino-Mälär axes according to Sergej V. Kuz'minykh. (After Kuz'minykh 1996: 8, Abb. 2.)

Commenting upon the present paper, Riho Grünthal expressed his doubt that the Saami and Finnic branches would have arrived from inner Russia to the Baltic region as already differentiated languages. He sees their formation and final separation as taking place only in the Baltic area.⁴ according to Grünthal, the issue is primarily about the immigration routes and dating. In Petri Kallio's opinion, however, West Uralic was already divided into three branches when the Finnic moved to the south-west, Saami to the northwest, and Mordvin (a little later) to the east. The later spread of Finnic Kallio sees best explained from a homeland in southern Estonia.⁵

At present, my position on this matter is the following. The differentiation of West Uralic (Volga-Finnic) started around 1000 BCE with the eastward expansion of the Netted Ware. The Mordvin branch stayed in the old homeland and continued the traditions of

the Netted Ware, while the eastern extension of the Netted Ware developed into the Akozino-Akhmylovo culture 1000–800 BCE, becoming the original homeland of those branches of West Uralic that almost immediately started spreading westwards, the main thrust being marked by the presence of Akozino-Mälär axes 800–500 BCE. The Finnic and Saami branches started splitting from each other only around 500 BCE when this westward movement was accomplished. The Finno-Saamic proto-language could thus be dated between 1000–500 BCE. The Finnic branch then formed in Estonia, starting from the south, and absorbed there many loanwords from Baltic, the main local language since the arrival of the Corded Ware, but also from Germanic spoken in the coastal areas.

With regard to Saami, it has always been thought – and this is also what Lang (2015: 68) proposes – that the Saami branch formed in Finland and Karelia and spread to Scandinavia via Lapland. I have considered an alternative – that the Saami branch formed in central Sweden and then spread northwards from that homeland:

The Saami [...] languages are spoken in an area stretching from Dalarna in central Sweden to the tip of the Kola Peninsula in Russia. All the languages in the area are fairly similar in structure and basic vocabulary. Although there are no deep linguistic boundaries, one can distinguish between ten Saami languages which differ from each other to the same degree as the Germanic or Romance languages. Neighboring dialects on each side of a language boundary are normally close to each other in vocabulary, so that the Saami languages form a chain in which speakers of adjacent dialects understand each other rather easily. The central dialects of Saami differ from each other to the extent that mutual understanding requires a fair amount of practice. (Sammallahti 1998: 1.)

Evert Baudou (1960: 174–175) counted as many as 86 'Mälär type' (B1) axes in Sweden, most of them coming without context from the Mälaren area where they had probably come in around 800–600 BCE both through the Daugava Valley and through southern Finland and the Åland Islands. Among the 269 Akozino-Mälär axes of the Volga-Kama area counted by Sergej Kuz'minykh (1996: 9), there are 26 of his 'KAM-4 type' that matches the 'Mälär type' of Baudou. (See also Yushkova 2012.) Stressing that, so far, no moulds have been found in Sweden, Lang (2015: 77–79) suggests that the Mälär axes came to Sweden from Estonia just as trade goods. However, there are several indications that the axes were brought there by immigrants from the east.

The only axe found in archaeological excavations comes from a habitation site at a hill fort in Darsgårde, stratified under a layer belonging to Early Iron Age, together with 'striated pottery' that has been compared with the contemporary Morby pottery of southern Finland and the Ilmandu pottery of Estonia (Ambrosiani 1959; 1964; Eriksson 2009: 248; 2012: 195; Ojala 2016: 194–195). Eriksson (2012: 195) observes that at Darsgårde,

[...] pots of more local type were also found at the site (e.g. rusticated jars and burnished bowls), but they are in a minority (Reisborg 1989). The pottery at the site is so deviant in Scandinavia that it is impossible to explain it without considering

4. This is actually also the view of Valter Lang (2015: 73).

5. Kallio has discussed the dispersal of Proto-Finnic in numerous papers downloadable at <<https://helsinki.academia.edu/PetriKallio>> and in Kallio (2014).

immigration. There are several sites with pottery, especially with striated surfaces and decorated with pits [...] The sites are mainly distributed in the eastern part of the region but also appear around Uppsala [...] Striation is common in the region around Lake Mälaren at the end of the Bronze Age until the Roman Iron Age. It is in a minority at most sites, but it is so common [...] Striation became part of the local culture in the Mälaren basin [...] (Eriksson 2012: 195–196).

Not only axes, hill forts and related pottery, but also *tarand* graves, are found in the Mälaren area (Feldt 2002; 2005). The symbiosis of these immigrants with the local population would be a good explanation for the great number of early Germanic loanwords in Saami, which have been studied especially by Ante Aikio (2006) and Jaakko Häkkinen (2010 [2]). The archaisms of South Saami to which Häkkinen (2010 [2]: 9–10) has drawn attention⁶ is another linguistic feature that could hint to a southern homeland of Saami. In this scenario, the later expansion of Finnic to Finland would have submerged a lost fourth branch of West Uralic.

However, such hunches can be deceptive.⁷ Only the traditional view according to which Saami formed in Finland and Karelia can explain the very numerous Saami loanwords from Finnic and many toponyms attesting Saami sound changes: this linguistic evidence is convincingly presented by Ante Aikio (see references, especially 2009 and 2012b). But survival of Proto-Finno-Saamic in the Mälaren region until the arrival of Saami from the north could explain the divergent archaic features of South Saami (e.g. Ylikoski 2018).

3. An early Finno-Ugric loanword from early Indo-Aryan

The above correlations of archaeological cultures with language groups suggests that Proto-Finno-Ugric was spoken with early Indo-Aryan in the Abashevo culture and the Sejma-Turbino trade network between 2200–1900 BCE, and that Proto-Finno-Ugric constitutes the oldest phase of West Uralic. If this hypothesis is correct, all Aryan loanwords in Proto-Finno-Ugric go back to the Indo-Aryan branch. But it has been very difficult to identify among the early Aryan loanwords in Finno-Ugric languages items that come from the Indo-Aryan branch and not from Proto-Indo-Iranian or Proto-Iranian.⁸ Are there any such items to corroborate the hypothesis?

6. Häkkinen proposed that South Saami speakers might have migrated early on over the Baltic Sea from Finland to Sweden, instead of having reached there via Lapland.

7. Without consulting the evidence presented by Ante Aikio (see references), I was rash enough to present this alternative for the formation of Saami as possible at the "Split" conference held at the University of Copenhagen in September 2017, where I spoke about "The split of Indo-Iranian". I am grateful to my anonymous referee for asking me to reconsider.

8. This applies also to the words cited in the recent paper of Napol'skikh (2014), to which my referee has drawn my attention. In the wake of V. A. Abaev and E. A. Khelinskij, Napol'skikh suggests that Finno-Ugric languages were in contact with Indo-Aryan, but specifically the Indo-Aryan spoken in the second millennium BCE in the Andronovo cultures (see figs. 5 & 11).

One fairly clear case seems to be the compound **mete-śiṣṭa* 'beeswax', which has reflexes in Mordvin, Mari, Udmurt and Komi (for details see Carpelan & Parpola 2001: 122–126). This compound has an exact match in Sanskrit *madhu-śiṣṭa-* 'beeswax' (lit. 'what is left over of honey'), attested in Rāmāyaṇa 5,60,10, while some other Sanskrit texts have closely related synonyms, *madhūcchiṣṭa-* and *madhuśeṣa-*. Moreover, the latter part of the compound is the past participle of the Indo-Aryan verb *śiṣ-* < **śiṣ-* 'to leave (over); be left, remain', which appears to have no counterpart in the Iranian branch.⁹ The etymology attests to the existence of the RUKI-rule (according to which **s* > **š* after **r*, **u*, **k* and **i*) that Indo-Iranian has partly in common with Balto-Slavic (Kobayashi 2004: 149–151). The Abashevo culture was in contact with the Fatyanovo and Balanovo cultures, East European varieties of the Corded Ware complex, that, with great probability, had early Balto-Slavic as their language (Anthony 2007: 379–385). Wax was needed for cire perdue casting of animal and anthropomorphic figurines of the Sejma-Turbino metalwork (Chernykh 1992: 203–204, 228), and the region where honey and wax could and was produced was above all the forested region of Russia between Mid-Volga and the Urals (Carpelan & Parpola 2001: 114–122).

4. Proto-Finno-Ugric **waća* or **waćća*: Phonological considerations

Károly Rédei (1988 UEW I: 547) reconstructs **waća* 'stomach' to the Finno-Ugric protolanguage (PFU), but considers this reconstruction uncertain, because on the Ugric side the word *waś* 'stomach' is known only from a single (i.e. the northern) dialect of the Mansi (Vogul) language and because, according to Rédei, the quality of the vowel is uncertain. Proto-Mansi **č* (inherited from PFU **č*) has changed into Modern Mansi *ś* (Sammallahti 1988: 512), and other authorities (Collinder 1955: 123; SKES 1978, VI: 1677; SSA 2000, 3: 419a) have been convinced of the word's PFU origin. The vowel *a* in present Mansi dialects can come from several different vowels of Proto-Mansi (Juha Janhunen, personal communication; Sammallahti 1988: 506). Petri Kallio pointed out that PFU word-initial **wa-* has regularly become **u-* in Proto-Mansi, particularly in *a*-stems: **wajo-* 'sink' > **uj-*; **wanča-* 'move cautiously' > **unš-*; **wara* 'edge, ridge' > **ur* (Sammallahti 1988: 551; Reshetnikov & Zhivlov 2011: 104; Aikio 2015: 56–57). According to my anonymous referee, this is indeed a common development, but other different changes have also taken place, such as **waća-* 'to scrape, scratch' > MSo. *osy-* (UEW I: 549); **waćč-* 'intelligence, memory' > MSo. *os* (UEW I: 550), **wad'kz* 'bend of river' > MSo. *wɔɔl'* (UEW I: 550); **wajće* 'duck' > MSo. *wās* (UEW I: 552); **walka-* 'to land, to descend' > MLO *wāyl-* (UEW I: 554); and **waśke* 'metal' > MSo. *at-wās* (UEW I: 560). Rédei's hesitation in deriving North Mansi *waś* 'stomach' from PFU **waća* 'stomach' is therefore justified, but the etymology does not seem impossible.

9. Hintze (1994: 457) and Werba (1997: 243 no. 195) connect Sanskrit *śiṣ-* with Avestan *siiāzd-/sižd-* 'to distance from, recede, chase away'; but Lubotsky (2004) and Cheung (2006: 343) link Avestan *siiāzd/sižd-* etymologically with Sanskrit *sedh-* and Latin *cēdere*.

In my opinion, the precisely identical meaning ‘stomach’ linking the Mansi word with Finnic **vatsa* ‘stomach’ supports the comparison.

At the other end of the language family, the word is attested in the Finnic branch as follows: Finnish *vatsa*, Karelian *vattša*, Ludic *vatš*, Veps *vac*, Votic *vattsa*, Estonian *vats*, Livonian *vatsā*,¹⁰ all with ‘stomach’ as the basic meaning.¹¹ The PFU reconstruction should, however, be **waća/*waćća* instead of Rédei’s **waća*. Petri Kallio notes that if the Mansi word is dismissed, the PFU reconstruction should be just **waćća*, where the geminate *-ćć-* is a natural replacement of Aryan *-ts-*, which was a long consonant cluster (cf. Pāli and Prakrit *vaccha-*) and not a short (ungeminated) affricate. As PFU lacked the consonant cluster **ts*, as well a dental affricate **c*, Aryan **-ts-* had to be substituted with the geminated palatal affricate **-ćć-*. In “Early Proto-Finnic” (the ancestor of the Finnic and Saami branches ± Mordvin), PFU **ć* / **ćć* lost its palatalization, becoming the dental affricate **c* / **cc*, which in turn became *s* / *ts* in Finnish (Koivulehto 1999: 219 = 2016: 221; Kallio 2007: 233; Lehtinen 2007: 95–97). If the Mansi evidence is discarded, Early Proto-Finnic **vacca* could in theory be derived directly from Proto-Indo-Aryan **vatsa-*, without going back to PFU, that may lack the support of Mansi; this alternative, however, seems excluded by the archaeological evidence. It is out of the question that **waćća* or **vacca* was borrowed from Proto-Indo-European, where the word had the shape **wetsó-*, in which form it probably still survived also in early Proto-Indo-Iranian, as we shall see.

10. Petri Kallio has modernized the references to accord with the current dictionary forms. He notes that the etymological dictionaries quote for Livonian only *vats*, which is a loan from Estonian, and fail to record Livonian *vatsā* inherited from Proto-Finnic.

11. In addition, there are the following words in Mordvin, whose relationship with Finnish *vatsa* has been considered uncertain for phonological and semantic reasons (cf. SKES 1978 VI: 1677; Rédei 1988 UEW I: 547; SSA 2000, 3: 419a). I owe the following comments to Riho Grünthal. Principally, Mordvin words should be cited as they are presented in Paasonen’s Mordwinisches Wörterbuch (1990–99). In this case, the key words and literary variants are E (= Erzya dialect) *vačo*, M (= Moksha dialect) *vača*, which can be derived from Proto-Volga-Finnic **vača* (the PFU form would be the same). The meaning is ‘hunger, hungry’, not too far from ‘stomach’. The derivative E *vačodo* ‘hungry’ (+ M) is an adjective (with the old **(e)ta* suffix), while the plain E *vača* functions as an attribute without adjectival markers. The same stem is also used as a verb: E *vačoms* ‘to be hungry’ (+ M). The verb is often used in association with the word for ‘stomach’, E *peke*, M *pekā*, e.g. *pekem vačs*, literally ‘my stomach became hungry’; in addition to those mentioned by Rédei (1988 UEW I: 379), Mordvin *peke* has a cognate in Veps, *pōko* (< **pekkV*) (VeK *pōköiš om kiškad i pärmin* ‘mahassa ovat suolet ja perna’, SUST 86: 270), and in Karelian, *pōkkō*, *pōkki* (SKES 1962 III: 694). The affricate *č* of Mordvin *vačo*, *vača*, however, goes back to PFU **č* and thus differs from the PFU **ć* reflected in Finnic words. The Mordvin words are of a separate and apparently more recent origin, because in old Uralic vocabulary the two dialects usually have different reflections of PFU **č* (E *č* M *š*), but in this word both have *č*. The expected lenition into sibilant in Mordvin has taken place also in the Aryan loanword E *čari*, *čaro*, M *šari* < Proto-Mordvin **čara* ‘wheel, ring’ (on this word see also Grünthal 2008). Cf. Keresztes (1987 I: 143–144): “... Aufgrund dieser Fakten kam ich zum Schluß, daß das wortanlautende *č und *š in der zweiten Hälfte der FV-Periode ... zusammenfielen bzw. frei wechselten ... Diese Erscheinung widerspiegelt sich in den heutigen Dialekten auf verschiedene Weise ... im Erzanischen wurde č verallgemeinert, im Mokschanischen š.” – Petri Kallio observes that Proto-Mordvin **čara* comes rather from Iranian **čaxra* than Indo-Iranian/Indo-Aryan **cakra*, because the cluster *k* + liquid would have resulted in a metathesis in Mordvin (cf. PFU **šiklā* > Mordvin E *čil’gā*, M *šil’ge*), while the Iranian spirant **χ* could be left without substitution as it had no exact counterpart on the Uralic side.

5. Finnish *vatsa* and Sanskrit *vatsá-*: bridging the semantic gap

Finnish *vatsa-* has been considered a native Finno-Ugric word. One circumstance undoubtedly favouring this conception is that the word denotes a body part, known to belong to the most conservative portion of the lexicon (cf. also Hakulinen 1968: 252). Yet I am really surprised that, in spite of their great phonetic similarity, nobody seems to have earlier proposed that it actually is an early Aryan loanword, borrowed either from Proto-Indo-Iranian **vatsá-*, or rather (as discussed below), from Proto-Indo-Aryan **vatsá-*.

Of course, the main reason why these so similar Finno-Ugric and Aryan words have so far not been connected etymologically is their semantic difference. Yet this difference can be reasonably bridged. In Indo-Aryan, the word *vatsa-* and its derivatives have two principal meanings: ‘calf’ and ‘year’. Already in the earliest Sanskrit text, the R̥gveda, *vatsá-* means ‘calf’ and ‘child’ (Grassmann 1996: 1199), and these meanings are found in later Sanskrit literature as well. In the sense ‘child’, it is often used in the vocative as a term of endearment, ‘my dear, my babe’. Sanskrit literature also has various derivatives like (with the diminutive suffix *-ka-*) *vatsaka-* (m.) / *vatsikā-* (f.) ‘little calf, heifer’, (with the comparative suffix *-tara-*) *vatsatara-* ‘weaned calf, very young calf’, *vatsala-* ‘(cow) attached to her calf, loving, tender, compassionate’. (Böhtlingk & Roth 1871, VI: 645–646; Macdonell 1924: 267c). These words are inherited into Middle Indo-Aryan with the change *ts* > *cch* (Pali and Prakrit *vaccha-*, *vacchaka-* ‘calf’) and into the various Modern Indo-Aryan languages (Turner 1966: 655–656 nos. 11239, 11241, 11244). In the meaning ‘year’, Sanskrit *vatsa-* is attested only by lexicographers and in the Vedic compound *tri-vatsá-* ‘three years old’, but it is present in the R̥gveda (4,33,4) with the prefix *sam-* in the expression *samvātsam* ‘for one year’. The derivative *vats-ará-* is attested in Vedic texts as the name of a particular year in a longer time cycle, and it is continued in Middle Indo-Aryan (Pali & Prakrit *vacchara-* ‘year’), but the usual Sanskrit word for ‘year’ is *samvatsará-* (Turner 1966: 656 nos. 11240, 11242; 753 no. 13011).

Both meanings, ‘calf’ and ‘year’, go back to Proto-Indo-European, where the basic word was **wet* ‘year’ (Hittite *witt-* ‘year’) and its enlargement **wet-es-* n. ‘year’ (Greek *wétos*, *étos* ‘year’; also Latin *vetus*, gen. *veteris* ‘old’).¹² PIE **wetes-* was further enlarged with an accented thematic vowel (with or without loss of the preceding short vowel) into **wet(e)s-ó-*; this meant either ‘yearling’ (one year old animal or child) or ‘bejahrt’, i.e. ‘(many) years old’. Besides Indo-Iranian (Sanskrit *vatsá-* ‘calf’), the derivative **wet(e)s-ó-* appears to be reflected in Albanian *viç* / *vitsh* ‘calf’, Lithuanian *vėtušas* ‘old’ and Old Bulgarian / Old Russian *vetъchъ* ‘old’ (Frisk 1960 I: 583–584). Other derivatives of PIE **wet-* with the meaning ‘yearling, one-year-old animal’ are Greek *ételon* / *étalon* and Latin *vitulus* ‘calf’ and Umbrian *vitluf* ‘vitulos’, Gothic *wiprus* ‘sheep yearling, lamb of one year’ (< PIE **wet-r(u)*), and Albanian

12. My anonymous referee thinks it useful to point out that Koivulehto (1999a: 218 = 2016: 220) has posited Proto-Aryan **vatas-* ‘year’ as the source of Proto-Uralic **wotV* ‘year’, even though Aikio (2012a: 233–234) has refuted this etymology by demonstrating that the Proto-Uralic reconstruction should be **idi* ‘year/autumn’.

vjetë f. ‘calf’ ~ Albanian *vit* (sg.), *vyet* (sg. & plur.) ‘year’ (Pokorny 1959 I: 1175; Vasmer 1953 I: 194; Frisk 1960 I: 579–580; Mayrhofer 1996 II: 495).

The Finnish word *vatsa* with its direct cognates in other Finnic languages denotes besides ‘stomach’ also ‘womb’, and the adjectival derivatives *vatsakas*, *vatsava*, etc. mean both ‘big-bellied’ and ‘pregnant’; in Veps, there is a verb *vatstuda* ‘to become pregnant’ (of women) (SKES 1978 VI: 1677; SSA 2000 III: 419). In the Finnish folk epic Kalevala (songs 1, 45 and 50), the following formulaic phrase describes the pregnancy of a woman: *kantoi kohtua kovoa, vatsantäyttä vaikeata* ‘she was bearing a hard womb, the difficult fullness of stomach’. Finnish dialects have the derivative *vatsain* denoting the ‘external female organ of the cow’. In various Indo-European languages, many words for ‘stomach, belly’ also mean ‘womb’ (see Buck 1949: 252–254). English *child* ‘young human being’ is etymologically “related to Gothic *kilpei* ‘womb’ and *in-kilpō* ‘pregnant’, quasi ‘fruit of the womb’ ” (Onions ed. 1966: 169b; cf. Pokorny 1959: 358). Greek *delphús* (gen. *-úos*) f., (Doric) *delphúā* f. ‘womb’ corresponds to Avestan *garəbuš-* n. ‘young animal’, while Greek *dolphós* ‘womb’ agrees with Sanskrit *gārbha-* m. ‘womb, embryo, foetus, newborn baby, child, offspring’ – Neo-Indo-Aryan cognates also mean ‘womb / pregnancy (especially of animals), foetus (of animals), young calf’ (Turner 1966: 217 no. 4055) –; and with Younger Avestan *garəβa-* m. ‘womb’ (Frisk 1960 I: 362; Mayrhofer 1992 I: 474). Petri Kallio has drawn my attention to the convincing etymologies of English *calf* and its Germanic cognates by Jorma Koivulehto (1973: 7–11 = 2016: 22–26) that connect the amniotic bag and womb with the embryo. These meanings and parallels effectively bridge the gap between Old Indo-Aryan *vatsa-* ‘calf, infant child’ and Finnic *vatsa-* ‘stomach, belly, womb’.

”Having lain for ten months within his mother, let the boy [*kumāra-*] come out, alive and unharmed – alive from his living mother” (Jamison & Brereton 2014 II: 761), prays the R̥gvedic stanza 5,78,9. Ten months is mentioned as the time of pregnancy also in R̥gveda 5,78,7,8; 10,184,3; Atharvaveda Śaunaka 1,11,6; 3,23,2; and in later Vedic texts. It is significant, however, that in several places of Vedic Brāhmaṇa texts, a year is mentioned as the standard time of pregnancy: PB 10,1,9 *saṁvatsaram hi prajāḥ paśavo ‘nu prajāyante* “for after a year (of pregnancy) the children and (young) cattle are produced (born)” (Caland 1931: 229). “In a year a seed that has been laid is born”, says Kaṭha-Saṁhitā 33,8. According to Śatapatha-Brāhmaṇa (ŚB) 6,1,3,8, the creator god Prajāpati, equated with the Year, laid seed into Uṣas, the Dawn; “there a boy (*kumāra*) was born in a year” (Eggeling 1894 III: 158–159). ŚB 11,5,4,6, dealing with the teaching of the *sāvitrī* verse at the initiation of a Brahmanical student (the initiation being considered his “second birth”), notes: “formerly, indeed, they taught this (verse) at the end of a year [from the beginning of the initiation], thinking, ‘Children, indeed, are born after being fashioned [in the womb] for a year [*saṁvatsarasammitā vai garbhāḥ prajāyante*]: thus we lay speech (voice) into this one as soon as he has been born” (Eggeling 1900 V: 87–88). According to this view, the boy is one year old, a yearling, when he comes out of the womb; and indeed some Vedic texts (e.g. Gobhila-Gṛhyasūtra 2,10,1–3) count the age from conception. Thus *vatsa-* ‘year’ = pregnancy (= [big] ‘stomach’ = Finnish *vatsa*) = *vatsa-* ‘yearling’ = the newborn child or (one year old) calf.

6. Indo-Aryan *vatsa-* ~ Iranian *vasa-* and the split of Indo-Iranian

One further reason why the affinity of Finnish *vatsa* ‘stomach’ and its cognates with Sanskrit *vatsá-* ‘calf’ has remained unnoticed so long is undoubtedly the fact that other related Finno-Ugric words with the meaning ‘calf’ have long since been recognized: the first to connect Finnish *vasa* ‘calf’, diminutive *vasikka*, and cognates with Sanskrit *vatsa-* ‘calf’ seems to have been Lorenz Diefenbach (1851 I: 60; cf. Joki 1973: 20–24). But while Finnish *vatsa* and cognates have probably been inherited from Proto-Finno-Ugric, Finnish *vasa* and cognates go back only to Proto-Volga-Finnic, the reconstructed protoform being **vasa*.¹³

- Finnish *vasa* ‘calf’ (of cow, moose, reindeer), diminutive *vasikka*, *vaska*; also *vasa*, *vasain*, *vasasin*, *vasatin* ‘external generative organ of the cow’, *vasoa* & *vasikoida* ‘to bear a calf’
- Karelian *vasa*;
- Ludic & Veps *vaza*;
- Votic *vasa*, *vazikka*;
- Estonian *vasik*, *vasikas* ‘calf’, *vasutin* ‘external generative organ of the cow’;
- Livonian *va(i)ški*;
- Saami (Inari) *vyesi* (with cognates in many other dialects) ‘calf’ (of reindeer);
- Mordvin (Erzya, Moksha) *vaz*, (Moksha) *vaza* ‘calf’.

It is agreed that Volga-Finnic **vasa* is derived from Old or early Middle Iranian **vasa-* (with Proto-Iranian **s* < Proto-Aryan **ts*), which is attested with diminutive variants **vasaka-* and **vasyaka-* as follows:

- Ossetic (Digor) *väs* / *väss* (plur. *väsitā*) ‘calf’ (< **vasa-* / **vassa-*)
- Khotan Saka *basaka-* ‘calf’ (< **vasaka-*)
- Choresmian *vsyk* = **vasīk* ‘calf’
- Middle Persian (Pahlavi) *vhyk* = **vahīk* ‘kid’ (< **vaθīk* < **vasīk*) > Modern Persian *bahī* ‘kid’
- Larestani Persian (of southeastern Iran) has the compound *go-vas* ‘calf of the cow’
- (Pamir) Vakhi *vəšk*, *vušk* ‘calf’ (< **vasyaka-*)
- (Pamir) Sariqoli *višk* ‘calf’ (probably < Vakhi *vəšk*, *vušk* ‘calf’)
- (Pamir) Sanglechi *vasōk* ‘calf’
- (Pamir) Yazghulami *vūs* (< *vas*) ‘calf’, plur. *vasaθ*

13. It is nowadays agreed that the related Ob-Ugric words denoting ‘calf’ (Mansi alias Vogul *vāsaj*, *vāsaj*, *vāsiy* (< **vāsāk* / **vasāk*) ‘calf’ (of moose or reindeer) have been borrowed later from different Middle Iranian languages and cannot be connected with Proto-Volga-Finnic **vasa*: their *-s-* < PFU **s*, while PFU **s* > Mansi *t* (Joki 1973: 338–339; SKES 1975 V: 1665a; SSA 2000 III: 414). My anonymous referee points out that Hungarian *űsző* (with several dialectal variants) ‘female calf that has not yet given birth’ is currently considered as belonging as a derivative to the inherited Uralic lexicon (cf. Rédei 1988: II, 848; the Hungarian word is omitted in SSA 2000 III: 414).

- (Pamir) Ishkashmi *vūsuk* ‘calf’
- Yaghnobi *vāsa*, *vasák* ‘calf’
- Parachi *vasō* ‘calf’ (< **vasaka*-)
- Ormuri (Logar) *yusī*, *yuskák*, (Kaniguram) *γvac* (Grierson 1921) / *γvas*, *γvos* (Morgenstierne 2003: 30) ‘calf’ (< **vasa*-, cf. Balochi *gvask*; cannot have been borrowed from Pashto)
- Pashto *yuckáy* ‘steer, large calf’
- Balochi *gvask* ‘calf’ < **vasaka*- (for **va*- > *gva*- cf. Elfenbein 1989: 354)
- (Joki 1973: 338–339 no. 197; SKES 1975 V: 1664–1665; Koivulehto 2001: 361, 370 = 2016: 259, 268; SSA 2000 III: 414b; Morgenstierne 1974: 93; Morgenstierne & al. 2003:30; Bailey 1979: 274a; Abaev 1989 IV: 97–98; Steblin-Kamenskij 1999: 399–400.)

The change of Proto-Aryan **ts* into **s* that characterizes these Iranian counterparts of Sanskrit *vatsá*- has taken place already in (Pre-)Proto-Iranian. Ralph and Dorothy Turner (1971: 169) list all the Old Indo-Aryan lexemes containing the sequence -*ts*-; as may be seen from Mayrhofer’s etymological dictionary (1992–2001), all the Old Iranian counterparts of the primary words in these lists have lost **t*: Sanskrit *útsa*- m. ‘spring, well’ ~ Younger Avestan *usa*-; Sanskrit *mátsya*- ‘fish’ ~ Younger Avestan *masiia*-; Sanskrit *kr̥tsná*- ‘whole’ ~ (?) Younger Avestan *karsna*- N. pr.

This deletion of **t* before **s* in Proto-Iranian is related to one of the major distinctions between the two branches of Indo-Iranian languages: the divergent development of the PIE sequence dental + sibilant + dental. In Early PIE, when a root-final **-t/-d* was followed by a suffix beginning with a dental stop (which happened very often, since the nominal derivative suffixes **-to*-, **-ti*-, **-tu*-, **-ter*-/–*-tor*- occurred frequently, and so did the primary verbal endings of the 3rd and 2nd person singular, **-ti*, **-tu*, **-dhi*), a sibilant was introduced between the two dentals: ***tt* > **tst*, ***dd* > **dzd*, ** *ddh* > **dzdh*. The sequence **-tst*- has survived in the archaic Anatolian branch, which early on separated from Core PIE: Hittite *ezzi* [éts.tsi] ‘he eats’, written *e-(iz-)za-(az-)zi*, *e-iz-du* [éts.tu] ‘let him eat’. In the Iranian branch, the initial dental was lost (thus **tst* > **st*), while in the Indo-Aryan branch the sibilant in the middle was deleted (thus **tst* > **tt*). The initial dental in the sequence dental + sibilant + dental was lost also in Greek and Balto-Slavic.¹⁴ (Wackernagel 1896 I: 177–178; Porzig 1954: 76–78; Mayrhofer 1986: 110–111; Szemerényi 1989: 108–109; Meier-Brügger 2002: 137–138; Fortson 2004: 63; Tichy 2004: 28.)

Here, Iranian follows the general rule for the simplification of consonant clusters, but Indo-Aryan has developed a special rule for dental clusters:

A general rule of obstruent cluster simplification from Proto-Indo-Iranian to Indo-Aryan and Iranian seems to be to drop the initial one. [...] Against the general rule deleting the first of a cluster of obstruents, Indo-Aryan independently

developed a special rule, ERASURE OF STRAY **s*, which stands in a disjunctive relationship with the former; as a ‘Elsewhere Case’ in Kiparsky’s terminology, it has priority over the older and more general rule. Deletion of the middle one in a medial cluster of three obstruents seems to be limited to PIr. **t* followed or preceded by **s*. (Kobayashi 2004: 78.)

Masato Kobayashi explains the development thus:

While other Indo-European languages, and probably late Proto-Indo-European as well, insert an **s* between two successive heteromorphemic dental stops **-t-t* and **-d-t*-, Indo-Aryan eliminated the /*s*/ in this environment after it branched off from Proto-Indo-Iranian [...]

This insertion of an **s* in Proto-Indo-European, or possibly affrication of the first of a cluster of two dental stops, has an effect of preventing the dental stops from forming a geminate. Proto-Indo-European has almost no reconstructible tautomorphemic geminate. When two dental stops adjoin one another in the combination of two morphemes [...] the insertion of **s*, their continuant counterpart, blocks gemination across a morpheme boundary, which was probably disfavored in Proto-Indo-European phonology.

As we saw in §23 and §24, Avestan strictly disallows gemination, whereas Old Indo-Aryan has geminates in profusion [...] Some fundamental change in the restrictions on consonant clusters seems to underlie this divergence, and it must be within Indo-Aryan that the change took place [...] (Kobayashi 2004: 37–38)

What could have caused this fundamental change in Indo-Aryan? Kobayashi was apparently thinking of substratum influence, for in a footnote (2004: 38 n. 4) he points out that “unlike Proto-Indo-European, Proto-Dravidian is reconstructed with geminates”, and later in his book (pp. 163–191) he examines at length the convergence of Indo-Aryan and Dravidian. Reference to Dravidian makes sense if it is assumed, as has long been done, that the Proto-Indo-Iranian homeland was in southern Central Asia, and that the Indo-Iranian unity split only when Indo-Aryan entered South Asia. This hypothesis, however, cannot come into question in the case of the change **tst* > **st*/**tt*, which, as we shall see, was so early that some of the sound changes characterizing Proto-Indo-Iranian had not taken place. I suggest that it was the intensive contact of the early Indo-Aryan speakers with the speakers of Proto-Uralic that brought the change **tst* > **tt* about. In PFU, “the stops **p*, **t*, and **k* could be combined to form geminates” (Sammallahti 1988: 492). PFU gemination of **č* and **č*, too, had been proposed (Honti 1981) when Sammallahti wrote, but he did not consider the evidence sufficiently valid. The present etymology of *vatsa* supports the reconstruction of **čč* for PFU, which is accepted at least by Koivulehto (1999a: 219 = 2016: 221) and Petri Kallio (see above).

The earlier sketched correlation of archaeology and linguistics makes it possible to understand the cultural circumstances of the Indo-Iranian split and to date the split. The emergence of the Catacomb Grave culture (3000–2000 BCE) in the midst of the

14. In the Italic, Celtic and Germanic branches PIE **tst* > **-ss*- (e.g. Fortson 2004: 63).

Yamnaya cultural complex (3300–2300 BCE) explains how the Iranian branch could come into being and share the change **-tst-* > **-st-* with Greek and Balto-Slavic spoken west and north of it, areas also receiving their metal from North Caucasus, while the eastern Yamnaya culture could still retain the PIE **-tst-*, to change it to the non-IE **-tt-* when coming into intensive contact with Proto-Uralic in the 23rd century BCE. Chernykh (2009: 126) notes that the earliest radiocarbon dates (3300–3000 BCE) for the Yamnaya culture come from its eastern and western peripheries, from the Volga-Ural area, and from the northwestern Black Sea coast. Thus the eastern Yamnaya language, the Proto-Aryan ancestor of the Indo-Aryan branch, was likely to be archaic, and this may count also for its preservation of the aspirated stops.

As the Majkop culture (4100–3000 BCE) came into being as the result of the Srednij Stog II expansion into North Caucasus, it may be assumed that the language of its elite was Early PIE. This language, of course, became subject to the substratum influence of the unrelated local language, and one change that can be expected to have taken place in Majkop PIE is the disaspiration of PIE aspirated stops, as these phonemes are rare outside the IE family. The disaspiration of the aspirated stops in the Iranian branch may have resulted from the close relations between the Catacomb Grave culture with the North Caucasian successor of the Majkop culture. Petri Kallio comments that intensive contact with Balto-Slavic could also have brought out the Iranian disaspiration, if an external reason is required.

Proto-Finno-Ugric **vatsa*, then, was borrowed from Proto-Indo-Aryan **vatsá-* that preserves the PIE and PII cluster **ts* against the deletion of **t* in front of **s* in Iranian, parallel to the deletion of **t* in the sequence **tst* in Iranian. Jorma Koivulehto (1979, cited here from the reprint Koivulehto 1999b: 161–168) has identified an Aryan loanword in West Uralic = Proto-Volga-Finnic, a loanword whose PIE and PII original contained the sequence **tst*, with the expected development into **-st-* in the Iranian branch and into **-tt-* in the Indo-Aryan branch: PIE **kert-* ‘to spin, to draw out and twist natural fibres into a long continuous thread by means of a spindle’ + the nominal suffix **-tro-* denoting an instrument > **kert-tro-* > **kertstro-* > **kēstro-* > **ketstro-* > Pre-Proto-Iranian **kestro-* > **čestro-* > Proto-Iranian **častra-*: the word is attested in Pashto *cāxay* < **častra-ka-* ‘spindle’; further Iranian cognates are Waziri Pashto *coša* ‘spinning weight’, Munji *čēša* ‘spindle’, and Ormuri (Kaniguram) *tisk* (< **cās^ak*) < **častrika-* ‘spindle’ (Morgenstierne 2003: 19). In Indo-Aryan, Proto-Aryan **kēstro-* / **ketstro-* developed into **kēttro-* / **kettro-* > **čēttro-* / **čettro-* > Sanskrit *cāttra-* / *cattra-*, ‘spindle’. (SKES 1955 I: 176; Pokorny 1959 I: 584; LIV 1998: 317; Koivulehto 1979 = 1999b: 165–166; 2000: 243 = 2016: 247; Rédei 1988 UEW II: 656; SSA 1992 I: 336; Mayrhofer 1996 I: 539; Werba 1997: 170–171.)

In the Volga-Finnic languages, the following words, all denoting ‘spindle, wheel of the spindle’, are attested (there are also denominative verbs, see SKES):

- Finnish *kehrä*, *keträ*,
- Karelian *kesrä*, *kezrä*,
- Ludic & Veps *kežr*,

- Estonian *keder*, *kedr*, *kehr*,
- Livonian *kie'ddār*, *kie'drāz*,
- Saami R *kärsi*, Lu *kier'sē*, *kär'sē*, N *gær'se*,¹⁵
- Mordvin (Erzya) *št'ére*, *štšére* (Moksha) *kšt'ir*.¹⁶

The reconstruction of the Volga-Finnic protoform has remained a debated issue. Koivulehto (1999: 165) noted that basically two alternatives have been proposed: **kesträ* or **kešträ*, and since Paasonen (1917: 66) the latter has been favoured on the basis of the Mordvin words. Koivulehto's explanation assumes that the original borrowed into the Volga-Finnic protolanguage was PIE = Pre-Proto-Aryan **kēstro-* / **ketstro-*, whose sequence **ts* did not have a counterpart in Volga-Finnic: in the absence of a dental affricate, **ts* was replaced with the affricate **č*, yielding **kečträ*, i.e. **ketšträ*, which was quickly simplified into **kešträ*. Petri Kallio (2012: 231 n. 9) points out that Pre-Mordvin **č* was often metathesized into Proto-Mordvin **št*, and he reconstructs the Volga-Finnic protoform as **kečrä*, as does indeed also Rédei (1988 UEW II: 656): **kečrä* (> **kešträ*).¹⁷

Unfortunately, it is harder to decide the regular outcome of Early Proto-Finnic **kečrä*, because there is no other example of Early Proto-Finnic **čr* and because Early Proto-Finnic **č* was subject to a phoneme split into Middle Proto-Finnic **t* and **š* (> Late Proto-Finnic **t* and **h*). Still, the modern Finnic reflexes of this cluster are the same as those of Late Proto-Finnic **cr* and **str*, namely southern **tr*, eastern **sr*, and western **hr* [...] (Kallio 2012: 231 n. 9)

While Proto-Indo-Iranian **kēstro-* / **ketstro-* may phonologically seem to be the likely source of the Proto-Volga-Finnic word, it seems unlikely from the point of view of archaeology: Proto-Volga-Finnic can be correlated with the Netted Ware culture of the Upper Volga-Oka region, dated to c. 1900–1000 BCE. While its earliest layer of 1900–1800 BCE corresponds to the Proto-Finno-Ugric core derived from the Abashevo culture and the Sejma-Turbino network (both related with the Indo-Aryan branch), the earliest layer of new Aryan loans in Volga-Finnic are likely to come from the Pozdnyakovo variant of the Iranian-related Early Srubnaya culture that became the southern neighbour of the Netted Ware around 1800 BCE.

Earlier I proposed an Iranian derivation of the Volga-Finnic word, which should rather be **kesträ* from Pre-Proto-Iranian **kestro-* (cf. Parpola 1999: 194–195; Koivulehto 1999a: 220). László Honti (1981: 367) indeed also reconstructs **kesträ*,

15. The Saami words also mean ‘pig’s snout’, which suggests that they have been influenced by Finnish *kärsä* ‘pig’s snout’ (cf. Koivulehto 1999b: 164).

16. August Ahlqvist (1871: 74) added to these words Mari *šəðər*, *šüðər*, ‘spindle’, which SKES (1955 I: 177) compares with a question mark, but which SSA (1992 I: 336) rejects. But could these Mari words not be borrowed from Mordvin?

17. Juha Janhunen is suspicious of three-consonant clusters and would reconstruct **kesrä*, **kešrä* or **kečrä*, which would be realized as *kehrä* and *keträ*, because the cluster *sr* / *šr* / *čr* is not phonotactically correct.

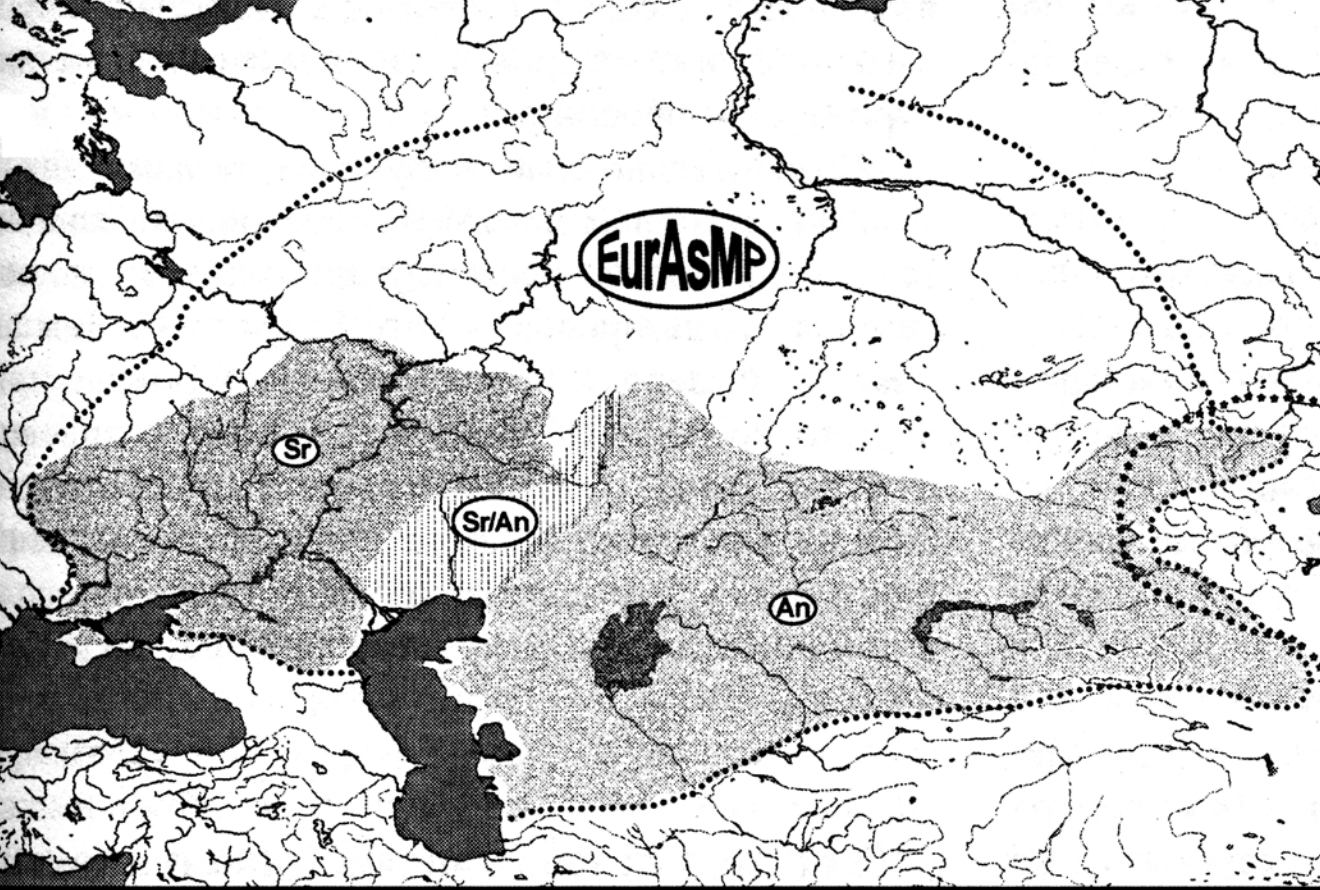

Figure 11. Distribution of the Srubnaya and Andronovo cultures in the Eurasian steppes in the second quarter of the second millennium BCE. (After Chernykh 2008: Fig.11.)

leaving the Mordvin evidence out of consideration.¹⁸ I follow suit, suggesting a later development for Mordvin. Riho Grünthal, while commenting on this paper, has pointed out that the Mordvin words require reconstructing an anaptyctic vowel **-e-* between **t* and **r*. Starting from **kesträ*, we thus get *> *kesterä*. This has led to the disappearance of the unstressed vowel of the first syllable (cf. Rédei 1988 UEW II: 656): *> *k(e)sterä*. The change **ksterä > *kšterä* is likely to be due to the analogy of such Mordvin words with reduced first syllable vowel as E *kšna* ‘strap’, E *kši*, *kše*, *kšä* (+ M) ‘bread’, E *kšni*, *kšne*, *kšnä* (+ M) ‘iron’ (cf. Bereczki 1988: 321.) Next, the word-initial cluster was simplified by dropping *k-*.

The word thus appears to come from the Iranian branch, which at the time of borrowing still had not yet undergone the changes **ke > *če* and **e, *o > *a*. There are other Aryan loanwords with only western distribution confirming this, such as Finno-Saamic **kekrä* ‘ring, (yearly) cycle’ < Pre-Proto-Aryan **kekro-* ‘wheel, (yearly) cycle’ (< PIE **k^wek^wlo-* ‘wheel’) > Avestan **čaxra-*, Sanskrit *cakra-* (Koivulehto 2000: 241–250 = 2016: 245–254).

18. Three-consonantal **-str-* could be a momentary first stage in the borrowing, to be subsequently variously simplified. Compare the later borrowings Finnish *ahrain*, *atrain*, Karelian *asrain*, Veps *azrag*, *astrag*, ‘fish gig’ < Russian *ostrogá*; and Finnish *ihra*, Karelian *isra*, Veps *izr* ‘fat’ < Old Norse *ístra* < **īstra-* < **instra-* (Rapola 1966: 216–218; SSA I 1992: 54b, 222a; Koivulehto 1999b: 161).

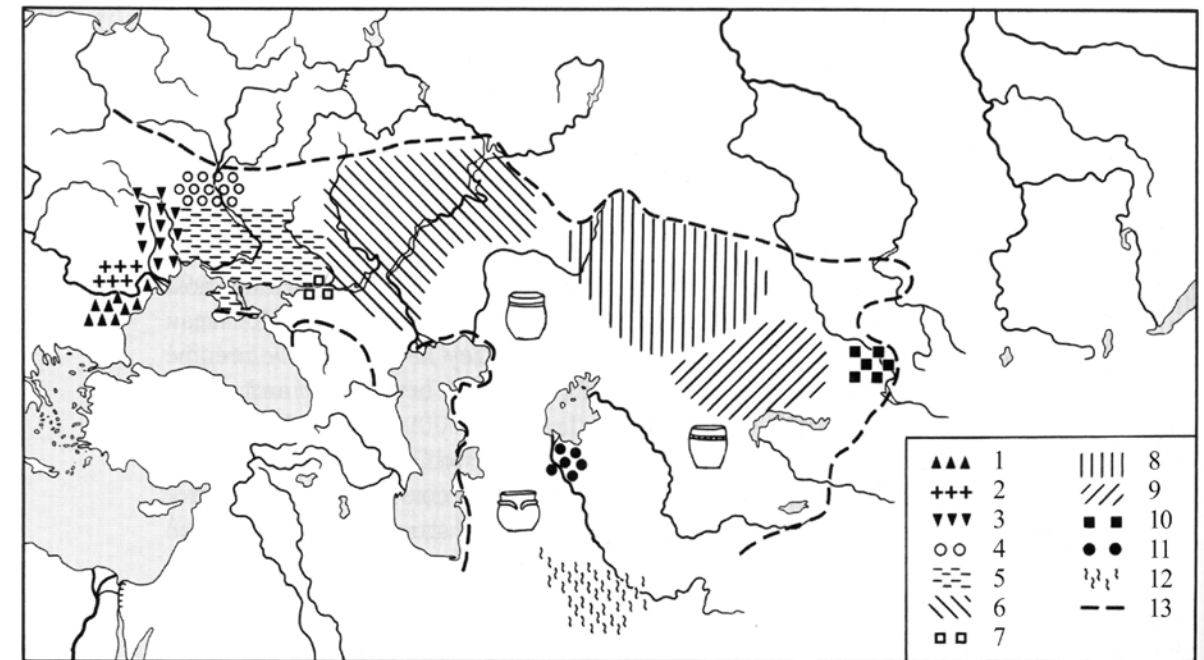

Figure 12. The “Roller Pottery” (Russian valikovaya keramika) cultures 1500–1000 BCE. (After Parpola 2012a: 136 Fig. 4, based on Chernykh 1992: 236 Fig. 79.)

Proto-Aryan **vetsó-* ‘calf, infant child’, then, is likely to have developed in the Iranian branch into **vesó-* > **vasá-*, and in Indo-Aryan into **vetsó-* > **vatsá-*. PFU **vaćća-*, therefore, seems to have come from the Indo-Aryan branch after the change **e, *o > *a* had taken place. As the archaeological evidence suggests an early date (2200–1900 BCE) for Indo-Aryan loans in PFU, the change **e, *o > *a* may have taken place first in the Indo-Aryan branch and then spread to the Iranian branch. Archaeology suggests that there was much and intensive contact between the Iranian and Indo-Aryan branches over vast areas in the second millennium BCE, when they were at first represented by the Srubnaya and Andronovo cultures respectively (Fig. 11), with the Andronovo cultures being then submerged by the “Roller Pottery” cultures of Iranian-speaking horse-riders coming from the Pontic steppes (Fig. 12). (The roller pottery developed from the “multi-roller” pottery of the KMK or Babino III culture that succeeded the Catacomb Grave culture in the Pontic steppe.) This mixing of Iranian and Indo-Aryan happened before the earliest literary monuments of Iranian in the form of Avestan texts emerged.

7. Nuristani dental affricate *č* [ts] and the position of Nuristani within Indo-Iranian

The voiceless palatal affricate **č* [ts] of Proto-Aryan was at first preserved in the Indo-Aryan branch and developed then into the palatal sibilant *ś* of Old Indo-Aryan, while in the Iranian branch Proto-Aryan **č* lost its palatalization, becoming the dental affricate **c* or **č* [ts], which seems to have been preserved in the Nuristani languages (in Northeast Afghanistan), while in Old Iranian it became the dental sibilant *s* in Avestan, and the dental spirant *θ* in Old Persian (Mayrhofer 1989: 6; Kobayashi 2004: 73–74; 2012; Lipp 2009; de Vaan 2011). I deal with this development of the voiceless affricates, because Nuristani has substituted the consonant cluster *-ts-* with its dental affricate *č* while borrowing Indo-Aryan *vatsa-*, both in the meaning ‘year’:

- Prasun *vučū*, *usču* ‘year’ (Turner 1966: 656 no. 11240), and in the meaning ‘calf’:
- Kati *vučúr*, *vačír*;
- Ashkun *čalā*, *učələ* (< *vatsala-* ‘calf’);
- Waigali *vučalá* (< *vatsala-* ‘calf’);
- Gambiri *večelá* (< *vatsala-* ‘calf’).

The dental affricate is found also in the ‘calf’ words of the neighbouring Dardic group of Neo-Indo-Aryan of northernmost Pakistan and Kashmir, and in the Iranian languages of the Pamir mountains that also neighbour Nuristani:

- Kalasha *bačhá*, (Urtsun) *bačhořä*, (Rumbur) *bičhořä*;
 - Dameli *bačhár* m (< *vatsatara-*);
 - Bashkalik *bačér* (< *vatsatari-*);
 - Phalura *bačhár* m (< *vatsatara-*);
 - Shina (Gilgit, Kohistan) *bačhó* m., *bačōī* f., (Guresi) *bačhóu* m. (Palesi) *bačoro*, (Jijelut) *bačórɔ*; *bačhar*, *bačər*, *basəro* m. (< *vatsatara-*);
 - Tirahi *bača*;
 - Pashai (Kurangali & Areti) *vāčək* (< *vatsaka-*), *vāčelik* (< *vatsalaka-*), (Darrai-i Nuri) *vāčula* (< *vatsala-*), (Laurowani) *vasāk*;
 - Gawarbatī *ēčī* (< *vatsikā*);
 - Torwali *bās* ‘calf’;
 - Savi *bāčo* ‘calf’;
 - Kashmiri *vočhu*, *vačhor^u* m., *vačh^{ar}*, *vačhür^u* f., (Poguli) *voč*, (Dodi of Siraj) *bačurō* m.;
 - Shumashti *vačolik* (< *vatsalaka-*).
- (Turner 1966: 655 nos. 11239; 656 nos. 11241 & 11244.)

The Nuristani languages of northeastern Afghanistan (called Kafiri or ‘pagan’ languages before Nuristan’s conversion into Islam in 1894) have the dental affricate *č* in many words that in Proto-Aryan had **č*, e.g., Kati *duč* < Proto-Nuristani **dača*

< Proto-Aryan **dača* > Sanskrit *daśa* ‘ten’. As the sound change Proto-Aryan **č* > **c* has been reconstructed for Proto-Iranian, many eminent linguists, including Manfred Mayrhofer (1989: 4, 6), believe(d) that Nuristani *č* has in its isolation preserved Proto-Iranian **č*, and that Nuristani therefore is, at least partially, an Iranian language. Proto-Aryan aspirated stops losing their aspiration is another Iranian feature in Nuristani. There are, however, other features which suggest that the Nuristani languages preserve an archaic Indo-Aryan language, and this view also has eminent supporters. Most recently, Chlodwig Werba has published an impressive paper entitled “Ur(indo)arishes im Nūristānī: Zur historischen Phonologie des Indoiranischen” (2016). Werba (2016: 344–346) argues that the Nuristani words for ‘daughter’, e.g., *lūšt* in Prasun, go back to Proto-Aryan = Proto-Indo-Aryan **d^hug^hHtār-*, refuting the reconstructions of Reiner Lipp (2009 I: 167–169; 335, 348–350; II: 362–386, 484–486). Werba (2016: 346–347) also takes the sound change **s* > *h* as one of the defining features of the Iranian branch, and it is lacking in Nuristani. In his opinion, it is also equally possible that Nuristani preserved the Proto-Aryan = Proto-Indo-Aryan **č*, which was later independently depalatalized into **c*. However, many Iranists today believe that **s* > *h* is a post-Proto-Iranian change (Mayrhofer 1989: 7; Schmitt 2000: 14–15; Lipp 2009 I: 318–322); and in view of other Iranianisms in early Indo-Aryan to be discussed below, an independent later depalatalization of preserved Proto-Aryan **č* in Nuristani appears less credible than the preservation of Proto-Iranian **č*.

8. Early Iranianisms in Nuristani and Vedic Indo-Aryan

Proving that this or that important word or important phoneme or other feature in Nuristani was inherited from either Indo-Aryan or Iranian, however, does not prove that Nuristani is exclusively Indo-Aryan or Iranian. Yet this is what many scholars have tried to do, and this seems to be the main reason why the position of Nuristani within Indo-Iranian has remained unsettled. A compromise could settle the problem, and to my mind, a realistic compromise has been proposed by Almuth Degener (2002), herself an eminent scholar of Nuristani: Nuristani could be an early mixture of Indo-Aryan, spoken by the first Aryan settlers of the Indo-Iranian borderlands, and an Iranian language, spoken by a slightly later wave of immigrants, archaisms of both groups surviving in isolation. Behind Degener’s consideration were my proposed correlations between linguistics and archaeology with particular reference to Indo-Iranian, correlations that together with the **s* > *h* change had been the topic of a paper by Almut Hintze (1998) shortly before.

The well-known Finnish archaeologist A. M. Tallgren, founder and editor of the journal *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, was the first to propose (in 1928) that the Andronovo pastoralist cultures (figs. 5 & 11) which dominated of the Asiatic steppes between the Ural and Altai mountains in the Bronze Age were Aryan-speaking. Among many others, I have shared Tallgren’s view, but narrowed the Andronovo language to the Indo-Aryan branch (Parpola 1974 through 2015). The Andronovo cultures have been considered to go back to the Sintashta culture of the southern Urals, where the horse-drawn chariot appears to have been invented around 2100 BCE (Parpola 2005).

A previously unknown, extensive and rich Bronze Age culture called Bactria and Margiana Archaeological Complex (= BMAC) (Fig. 6) was discovered and excavated in 1969–2013 by the Greco-Russian archaeologist Viktor Sarianidi. Its location in southern Turkmenistan, northern Afghanistan, Tajikistan and Uzbekistan placed it on the route of the Indo-Aryans, if they came from the northern steppes to South Asia. Andronovo ceramics are not found south of Turkmenistan, while there is clear evidence of BMAC expansions to the Indus Valley, to the Iranian Plateau and to northern Iran during the 20th century BCE. Roman Ghirshman, a noted expert of Iranian archaeology, proposed in 1977 that the Indo-Aryan speaking ruling elite of Syria's Mitanni kingdom (c. 1500–1300 BCE) came from northern Iran. All this suggests to me that, as later in Syria, early Indo-Aryan speakers coming from the steppes took over the power in the BMAC, adopted the local culture, and continued their expansions southwards in this novel cultural garb. Comparison of Vedic Sanskrit and Mitanni Indo-Aryan, and temporal estimations for the evolution of Vedic literature, have suggested that the R̥gvedic Indo-Aryans came to the Indus Valley only around 1400–1200 BCE. The BMAC people therefore had to represent an earlier wave of Indo-Aryan immigrants, a wave whose existence was suggested also by the archaic *vr̥atyā* rites, which survive fossilised in the Veda. (Parpola 1988.)

I now think that this 20th century BCE wave of BMAC immigrants brought to South Asia the Indo-Aryan dialect of the Atharvavedic tradition, which cannot be derived from the R̥gvedic dialect (Parpola 2012b; 2015: 130–144). In 1988, however, I mistakenly linked this early BMAC wave with the Dāsas and Dasyus, enemies whom the R̥gvedic Indo-Aryans met on their immigration to South Asia. The reason was this. The R̥gveda speaks of Dāsa fortresses which had multiple concentric walls, broken with the help of the Indo-Aryan war-god Indra. At Dashly-3 in northern Afghanistan, Sarianidi had excavated a BMAC temple-fort with three concentric circular walls, dated to c. 1900 BCE, thus matching the R̥gvedic descriptions of Dāsa forts. When Mortimer Wheeler exposed the mighty walls of Harappa, he had suggested that the Dāsa forts were the walled cities of the Indus Civilization (Wheeler 1947). Now, however, it appeared that the R̥gvedic Indo-Aryans met the Dāsas not in the Indus Valley, but in Afghanistan.

That the Dāsas were Aryan speakers has already been shown by Harold Bailey in 1959 in a paper that connected the ethnic name Dāsa with Khotan Saka *daha*- and Vakhi *ḍay* < **daha*- ‘man, human being, manly hero’, Ossetic *lāg* ‘man’ (which may go back to Alanian **dahaka*-) being one further possible cognate.¹⁹ The meaning

suits an ethnic self-appellation, while Sanskrit *dāsa*- in the sense of ‘slave’ (since the R̥gveda) can be understood as originating from the ethnic name of war-captives. The R̥gveda (6,21,11) once mentions Dāsa as the ancestor of the Dāsas, who was succeeded by Manu (‘man’), the ancestor of the R̥gvedic Indo-Aryans. Moreover, the Old Persian, Greek and Latin sources speak of Iranian tribes called respectively *Dahā* / *Dāai*, *Dāoi* / *Dahae* who lived in the Indo-Iranian borderlands around 500–300 BCE. It seems clear that the Dāsas of the R̥gveda were not an earlier wave of Indo-Aryans, but an early wave of Iranian speakers, in whose language the **s* > *h* change had not yet taken place. But how could their presence be explained archaeologically if the BMAC immigrants of the 20th century were Indo-Aryans coming from the early Andronovo culture, and if the R̥gvedic Indo-Aryans came around 1400–1200 BCE? According to my newer correlations of linguistic and archaeological data, the Iranian branch remained in Europe, mainly in the North Pontic-Caspian steppes, until about 1600 BCE, when the Iranian speakers adopted horse-riding and quickly expanded into the Asiatic steppes which until then had been occupied by the Andronovo cultures of Indo-Aryan speakers. Among these ‘Roller Pottery’ cultures (Fig. 12) expanding with horse-riding from the Pontic steppes is the Yaz I culture (1500–1000 BCE) (Fig. 12: 12), which replaced the BMAC culture in southern Central Asia. Among the local traditions that the Yaz I culture adopted from the BMAC were forts comparable to the R̥gvedic descriptions of the Dāsa forts on the one hand and to the present-day fortified manors of Pashto speakers in eastern Afghanistan on the other hand. The horse-drawn chariot is prominent in Andronovo graves and in the R̥gveda, where the word *ratha*- ‘chariot’ and its derivatives occur at least 633 times. In contrast, there are only two clear references to horse-riding in the R̥gveda (Falk 1994). Unlike Iranian, Indo-Aryan also lacks a special verb for riding. Moreover, no graves at all have been found in the area of the Yaz I culture from 1500 BCE until historical times, and this very area is a prime candidate for the early homeland of Zoroastrianism that practises exposure burial. (Parpola 2012ab; 2015: 92–106.)

Nuristani seems to represent an isolated pocket of an early mixture of Iranian-speaking Dāsas and pre-R̥gvedic Indo-Aryans. From tribal names cognate with *Dāsa* locatable in Sindh and Marwar, and from other indications, it appears that the Dāsas did not stop in the Indo-Iranian borderlands, but immigrated also to the Indus Valley

in R̥gveda 7,18,5c and *simyūn* (pl. acc.) in R̥gveda 1,100,18a. (As pointed out by Chlodwig Werba in an e-mail on 26 February 2017, my reference to *dasrā* vs. *dāsrā* in this context is simply a blunder on my part, since the shift of the accent to the first syllable is due to the vocative case in *pāda*- or sentence-initial position.) The root *dams*- < PIE **dens*- ‘to be clever or skilful’ does exist in Indo-Aryan (Werba 1997: 193 no. 87) and, if the R̥gvedic Indo-Aryans could connect the enemy name with it, they would have said **dāmsā*- (which does not exist) in the v̥rddhi grade instead of *dāsā*-. This is a valid point made by Werba in his criticism of my etymology. There seems to be a slight chance that the early Sakas still understood the etymology of their word for ‘man’ and their ethnic name, namely if Younger Avestan *dāyha*- = **dāha*- was the starting point of the change *h* > *ṇh* that Hoffmann & Forssman (1996: 106 § 74) explain from the *h* becoming voiced in the sequence **a(a)ha(a)*. But it is not necessary to assume that the Saka knew the original etymology either; for me personally, the etymological motivation of some Finnish words has long remained unnoticed, though it afterwards seems obvious. In any case, my proposed PIE etymology does not affect the derivation of Indo-Aryan *dāsa*- from Proto-Saka **dasa*-/*dāsa*-.

19. The proposed etymologies for this word of the three Saka languages have failed to convince experts. My own derivation of it from the PIE root **dens*-/**dys*- ‘to be(come) clever, skilful or wise’ (semantically comparable to *Śaka*/*Saka* from *śak*- ‘to be able, skilful, powerful’) (Parpola 2012a: 237; 2015: 102) works only if we assume that the R̥gvedic Indo-Aryans were unaware of this etymology, and simply took over *Dāsa*- as the ethnic name of their enemy with no deeper meaning for them, *Dāsa*- being then their back-formation for the ancestor of the Dāsas. Their etymological ignorance is suggested by the usual Indo-Aryan meaning ‘slave’ already attested in the R̥gveda, and undoubtedly derived from the use of war-captives as slaves: the English word *slave* ultimately comes from the ethnic name of Slavonic people (Onions ed. 1966: 834a). In that case, the accentuation of *Dāsa*- instead of the expected **Dāsā*- < **Dys*-*ā*- does not matter. One can also point to fluctuation of the accent in the enemy name in *simyūn* (sg. acc.)

and further into South Asia (Parpola 2015: 255–265). They adopted the Indo-Aryan speech, but introduced cultural and linguistic Iranianisms. A case in point is the name *Mātariśvan* that occurs 27 times in the *Ṛgveda*. *Mātariśvan* is either identified with the Vedic fire-god Agni or he is said to be the producer of fire by friction. Stanley Insler (in an unpublished paper of 1985 summarized in Parpola 2005: 26–27 and 2015: 114–115) has convincingly derived *Mātariśvan* from Iranian *ātar* ‘fire’ + *iśvan-* ‘master’. The latter component is equivalent to Avestan *iśvan-* and preserves the verbal root **iś-* ‘to master’ in its original unreduplicated form, in contrast to Indo-Aryan *iś-* (present < perfect **i-iś-*, Werba 1997: 424 no. 541). The Vedic word for fire, *agni-*, is unknown to the Avesta, and the Avestan word for ‘fire’, *ātar-*, is unknown to the Veda. The Vedic poets did not understand the word *ātar-*, and folk-etymologically associated the god’s name with *mātar-* ‘mother’: in *Ṛgveda* 1,141,5, *Mātariśvan* is said to have been “fashioned in his mother”, *amimīta mātari*. Occasion for such a misunderstanding was offered by contexts where the name was preceded by a word ending in *-m* (about one third of the *Ṛgvedic* occurrences): ...*m ātariśvā*.

In southernmost Nuristan, Indra, the principal divinity of the *Ṛgvedic* Aryans, is worshipped as the highest god. This Indra worship may have been introduced during the immigration of the *Ṛgvedic* Indo-Aryans: at least one batch of them was led by King Divodāsa Atithigva from the region around present-day Kandahar²⁰ via mountainous eastern Afghanistan settled by Dāsas to the Kabul region and then via Swat to the Punjab. But elsewhere in Nuristan, the highest god is *Imra/Yamrai* < **Yama-rāja*, King Yama. (On the worship of *Imra/Yamrai* and *Indr* in Nuristan, see now Klimburg 1999 I: 140–155.) Yama is not mentioned at all in the older parts of the *Ṛgveda*, appearing first

in the latest books I and X as the son of Vivasvat and the king of the dead. As the first mortal or first man, Yama duplicates Manu (‘man’), the son of Vivasvat, the first sacrificer and the ancestor of the *Ṛgvedic* Aryans. Yama as the righteous god of death who, with the noose in his hand, punishes the sinners, also duplicates the god Varuṇa, who in early Indo-Aryan religion has these functions. Yama seems to have been introduced into the ‘Atharvavedic’ tradition of the pre-*Ṛgvedic* Indo-Aryans of South Asia by the Iranian Dāsas, for Yima, the son of Vīvaṇhvāt, the first sacrificer of *haoma* and the first king of the Aryans (i.e., Iranians), plays an important role in Old Iranian religion. There are also other things suggesting that Yama is one more “Iranianism” in Indo-Aryan and in Nuristan. (Parpola 2015: 143–144.)

This long excursus dealing with Nuristani and the Dāsas was partly motivated by the need to back up one example of Iranianisms in the Veda, namely the exceptional variants in Vedic Sanskrit where the PIE sequence **dzdh* attests an Iranian development: *dehī* < **dazdhī* < **dedzdhī* ‘give!’ and *dhehī* < **dhazdhī* < **dhedzdhī* ‘put!’, besides the regular Indo-Aryan form *daddhī*. These exceptional variants have been explained in different ways, the currently favoured explanation being that they result from a dissimilatory change that took place very early in Indo-Aryan (Hoffmann 1975: 400; Mayrhofer 1986:112). Burrow (1973: 91) mentions the alternative that *dehī* and *dhehī* represent “a case of dialectal divergence”. I reckon them among the early Iranianisms of Vedic Sanskrit (cf. Younger Avestan *dazdi* ‘give!’; Hoffmann & Forssman 1996: 207; Gotō 2013: 96–97).

9. Conclusion

In this paper, I have, among other things, proposed that Finnish *vatsa* ‘stomach’ and its cognates, though possibly (if Mansi *waś* ‘stomach’ is disqualified) known from the Finnic branch alone, go back to PFU **vaćća-*, which was borrowed from Proto-Indo-Aryan **vatsá-*. The northern extension of the Abashevo culture and the related Sejma-Turbino network (2200–1900 BCE) were bilingual with PFU and Proto-Indo-Aryan as their languages, with PFU apparently as the majority language on the European side of the Urals. West Uralic (Proto-Volga-Finnic) became the language of the Netted Ware culture (1900–200 BCE) when PFU was introduced as its elite language. The Indo-Aryan affinity of **vatsa-* is clear from its preservation of the consonant cluster **ts*, while **t* has been dropped in its Proto-Iranian counterpart **vasa-*. Borrowing PFU **vaćća-* from PIA **vatsá-* was possible only before the Abashevo culture and the Sejma-Turbino network ceased to operate, so the word should belong to the core vocabulary of West Uralic inherited from PFU.

Attesting to the presence of **ts* in the Proto-Indo-Aryan of the Abashevo culture, PFU **vaćća-* < PIA **vatsá-* is important also for defining the split of the Indo-Iranian. One of the principal divergences between the two branches is the different development of PIE **-tst-* / **-dzd(h)-*, which apparently still survived in the post-PIE Yamnaya culture, including its late variants of the Upper Don and Volga forest steppes,

20. In my work (Parpola 1988: 222–224; 2015: 97–101), I have accepted Alfred Hillebrandt’s (1891, I: 96ff; 1927, I: 510–514) interpretation of *Ṛgveda* 6,61,1–3, according to which the Sarasvatī River, on whose banks King Divodāsa was born, is the river in southeastern Afghanistan that gave the name Haraxvaitī- (in Avestan) or Harahuvati- (in Old Persian) or Arachosia (in Greek) to the province of the Persian empire where it flowed. One of Hillebrandt’s arguments for this location was connecting the Bṛsayas mentioned as enemies of Divodāsa in *Ṛgveda* 6,61,3 with the name of the satrap of Arachosia and Drangiana (Seistan) in Alexander’s time, Barsaéntēs. In an e-mail on 3 March 2017, Chlodwig Werba has pointed out to me that “there are two clear-cut reasons why the two (personal) names cannot be connected in the intended form of the one being the loan of the other (as Hillebrandt assumed). [1] The classical sources (which I have treated exhaustively in my dissertation *Die arischen Personennamen und ihre Träger bei den Alexanderhistorikern* [Wien 1982], p. 106ff. & 129f.), show an old graphic oscillation between *Barsáe*° and *Barzáe-* (often written with xi instead of zeta), which can only be explained by presupposing an old palatal dental affricate /dz/ for which the speakers of PIA should have substituted their palatal /j/. Even if the Proto-Iranians of the 2nd millennium should already have changed this inherited affricate to a simple voiced fricative /z/ – not a very probable case indeed – it is more than improbable that their IA brothers would have substituted a voiceless /s/ for it in a context (after the vibrant /r/) where both branches of PII because of the RUKI rule could only use the ‘sh’-sound. [2] The forms of the Alexander historians unanimously presuppose an OIr *-nt(a)-* stem, which might either be a possessive adjective in *-vant(a)-*, as already assumed by Ch. Bartholomae (AiW 960) primarily because of the YAv. personal name *b.er.ez(a)uua.nt-* (see Mayrhofer’s first fascicle of the *Iranisches Personennamenbuch* [Wien 1977], p. 32), or an *-nt(a)-* participle, which is my preference for phonetic reasons. Whatever its exact etymology, such a formation could only have been borrowed as *°nt(a)-* into PIA.” – I have noted that Bṛsaya-, with its *b*, *r*, and *-s-* instead of *-š-*, is likely to come from the original non-Aryan language of the BMAC (Parpola 2002: 92–94; 2015: 81–82, 105).

the source of the Abashevo culture, which expanded to the Uralic homeland in search of copper. In the northern extension of the Abashevo culture, PIE **-tst-* developed into PIA **-tt-* under the influence of the Uralic substratum, which had geminated stops including **-tt-*. From the Abashevo culture, Indo-Aryan was inherited into the Sintashta, Petrovka, Alakul' and Fëdorovo Andronovo, and via the BMAC, into the Mitanni and Vedic cultures.

Proto-Indo-Iranian must have started to split when the Catacomb Grave culture (3000–2000 BCE) was formed within the Yamnaya community under the influence of the North Caucasian culture, the source of its metal. Thus the Iranian branch was already separate from Indo-Aryan (whose speakers used other sources of copper) when Iranian shared with its Greek and Balto-Slavic neighbours the change **-tst-* > **-st-*, which led to the change **ts* > **s* in Iranian. The Proto-Volga-Finnic loanword **kesträ* from Pre-Proto-Iranian **kestro-* must have come from the Early Srubnaya culture which, in its Pozdnyakovo variant, exerted strong influence on the Netted Ware culture from 1800 BCE onwards.

According to PFU **vaćća-* < PIA **vatsá-* < PIE **vetsó-*, the change of **e / *o* > **a* had already taken place in the Indo-Aryan branch before 1900 BCE, while according to Proto-Volga-Finnic **kesträ* < Pre-Proto-Iranian **kestro-* the changes **ke* > **če* and **e / *o* > **a* had not yet taken place in Iranian around 1800–1600 BCE. These changes, then, are likely to have taken place first in the Indo-Aryan branch, and to have passed to the Iranian branch in the wide-scale mixing of the two branches that followed from the 16th century BCE onwards, when the Iranian speakers adopted horse-riding and spread to the Asiatic steppes until then occupied by Indo-Aryan speakers.

References

- Abaev, V. I. 1958–1989: *Istoriko-etimologičeskij slovar' osetinskogo yazyka* I–IV. Moskva – Leningrad: Nauka.
- Ahlqvist, August 1871: *De vestfinska språkens kulturord. Ett lingvistiskt bidrag till Finnarnes äldre kulturhistoria*. Helsingfors: Frenckell.
- Aikio, Ante 2003: Suomen saamelaisperäisistä paikannimistä. – *Virittäjä* 107: 99–106. <http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2003_99.pdf>
- Aikio, Ante 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Irma Hyvärinen, Petri Kallio & Jarmo Korhonen (eds.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen: Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 68. Helsinki: Uusfilologinen yhdistys. 5–34.
- Aikio, Ante 2006: On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 91. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 9–55.
- Aikio, Ante 2007a: The study of Saami substrate toponyms in Finland. – *Onomastica Uralica* 4: 159–197. <<http://mnytud.arts.klte.hu/onomural/kotetek/ou4/08aikio.pdf>>
- Aikio, Ante 2007b: Saamelaisajan paikannimistö Satakunnassa. – Aimo Hakanen & Reijo Kero (toim.), *Sata sanan juurta: Satakunnan vanhaa paikannimistöä*. Satakunta: Kotiseutututkimuksia, 25. Kokemäki: Satakunnan Historiallinen Seura. 14–25.
- Aikio, Ante 2009: The Saami loanwords in Finnish and Karelian. Ph.D. dissertation, University of Oulu.
- Aikio, Ante 2012a: On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic **x*. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (eds.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue. Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 264. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 227–250.
- Aikio, Ante 2012b: An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. – Riho Grünthal & Petri Kallio (eds.), *A linguistic Map of Prehistoric Northern Europe*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 63–117.
- Aikio, Ante 2015: The Finnic 'secondary *e*-stems' and Proto-Uralic vocalism. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 95. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 25–66.
- Ambrosiani, Björn 1959: Keramikboplatsen på Hamnbrinken vid Darsgårde. *Tor* 5: 108–128.
- Ambrosiani, Björn 1964: *Fornlämningar och bebyggelse: Studier i Attundalands och Södertorns förhistoria*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Anthony, David W. 2007: *The Horse, the Wheel, and Language: How Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*. Princeton: Princeton University Press.
- Bader, O. N., D. A. Krajnov & M. F. Kosarev (eds.) 1987: *Epokha bronzy lesnoj polosy SSSR*. Arkheologiya SSSR. Moskva: Nauka.
- Bailey, H. W. 1959 (1960): Iranian *Arya-* and *Daha-*. – *Transactions of the Philological Society* 1959: 71–115.
- Bailey, H. W. 1979: *Dictionary of Khotan Saka*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bartholomae, Christian, 1904: *Altiranisches Wörterbuch*. Strassburg: Karl J. Trübner.
- Baudou, Evert, 1960: *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Studies in North European Archaeology 1. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Bereczki, Gabor, 1988: Geschichte der wolgaфинischen Sprachen. – Denis Sinor (ed.), *The Uralic languages: Description, history and foreign influences*. Handbuch der Orientalistik, Achte Abteilung I. Leiden: E. J. Brill. 314–350.
- Böhtlingk, Otto & Rudolf Roth 1855–1875: *Sanskrit-Wörterbuch* I–VII. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Buck, Carl Darling 1949: *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages: A contribution to the history of ideas*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Burmeister, Stefan 2004: Der Wagen im Neolithikum und in der Bronzezeit: Erfindung, Ausbreitung und Funktion der ersten Fahrzeuge. – Mamoun Fansa & Stefan Burmeister (eds.), *Rad und Wagen: Der Ursprung einer Innovation. Wagen im Vorderen Orient und Europa*. Beiheft der Archäologischen Mitteilungen aus Nordwestdeutschland 40. Mainz: Verlag Philipp von Zabern. 13–40.
- Burrow, T. 1973: *The Sanskrit language*. New and revised edition. London: Faber and Faber.
- Caland, Willem 1931: *Pañcaviṃśa-Brāhmaṇa: The Brāhmaṇa of Twenty Five Chapters translated*. Bibliotheca Indica, Work 255. Calcutta: The Asiatic Society of Bengal.
- Carpelan, Christian 1999: Käännökohtia Suomen esihistoriassa aikavälillä 5100 ... 1000 eKr. – Paul Fogelberg (ed.), *Pohjan poluilla: Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Suomen Tiedeseura. 249–280.

- Carpelan, Christian 2000: Essay on archaeology and languages in the western end of the Uralic zone. – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum I: Orationes plenariae & Orationes publicae*. Tartu. 7–38.
- Carpelan, Christian 2002: Arkeologiset löydöt aikaportaina. – Riho Grünthal (ed.), *Ennen, muinoin: Miten menneisyyttämme tutkitaan*. Tietolipas 180. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 188–212.
- Carpelan, Christian & Asko Parpola 2001: Emergence, contacts and dispersal of Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Aryan in archaeological perspective. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (eds.), *Early contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and archaeological considerations*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 55–150.
- Chernykh, E. N. 1992: *Ancient metallurgy in the USSR: The Early Metal Age*. Translated by Sarah Wright. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chernykh, E. N. 2007: *Kargaly: Fenomen i paradoksy razvitiya. Kargaly v sisteme metallurgicheskikh provincij. Potaennaya (sakral'naya) zhizn' arkhaichnykh gornjakov i metallurgov*. (Kargaly 5.) Moskva: Yazyki slavyanskoj kul'tury.
- Chernykh, E. N. 2008: Formirovanie evrazijskogo stepnogo poyaza skotovodcheskikh kul'tur: Vzglyad skvoz' prizmu arkheometallurgii i radiouglerodnoj khronologii / Formation of the Eurasian steppe belt of stockbreeding cultures: Viewed through the prism of archaeometallurgy and radiocarbon dating. *Opus (Mezhdisciplinarnye issledovaniya v arkheologii)* 6: 12–46.
- Chernykh, E. N. 2009: Formation of the Eurasian Steppe Belt cultures, viewed through the lens of archaeometallurgy and radiocarbon dating. – Bryan Hanks & Katheryn Linduff (eds.), *Social Complexity in Prehistoric Eurasia: Monuments, Metals and Mobility*. Cambridge: Cambridge University Press. 115–145.
- Chernykh, E. N., O. N. Korochkova & L. B. Orlovskaya 2017: Problemy kalendarnoj khronologii Sejminko-turbinskogo transkul'turnogo fenomena. *Arkheologiya, Etnografiya i Antropologiya Evrazii* 45 (2): 37–47.
- Chernykh, E. N. & S. V. Kuz'minykh 1989: *Drevnyaya metallurgiya severnoj Evrazii (Sejminko-Turbinskij fenomen)*. Moskva: Nauka.
- Cheung, Johnny 2006: *Etymological dictionary of the Iranian verb*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series 2. Leiden: Brill.
- Chlenova, N. L. 1984: Arkheologicheskie materialy k voprosu ob irancakh doskifskoj epokhi i indo-irancakh. *Soveckaya Arkheologiya* 1984 (1): 88–103.
- Collinder, Björn 1955: *Fenno-Ugric vocabulary: An etymological dictionary of the Uralic languages*. A handbook of the Uralic languages 1. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Degener, Almuth 2002: The Nuristani languages. – Nicholas Sims-Williams (ed.), *Indo-Iranian languages and peoples*. Proceedings of the British Academy 116. Oxford: Published for The British Academy by Oxford University Press. 103–117.
- de Vaan, Michiel 2011: Review of Lipp 2009. – *Kratylos* 59: 1–14.
- Diefenbach, Lorenz 1846–1851: *Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache* I–II. Frankfurt am Main: Sauerländer – Baer.
- Eggeling, Julius 1882–1900: *The Śatapatha-Brāhmaṇa according to the text of the Mādhyandina school translated* I–V. Sacred Books of the East, 12, 26, 41, 43, 44. Oxford: Clarendon Press.
- Elfenbein, Josef 1989: Balōči. – Rüdiger Schmitt (ed.), *Compendium linguarum Iranicarum*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag. 350–362.
- Eriksson, Thomas 2009: *Kärl och social gestik: Keramik i Mälardalen 1500 BC – 400 AD. AUN 41*. Arkeologiska undersökningar, Skrifter 76. Uppsala: Uppsala universitet – Riksantikvarieämbetet.
- Eriksson, Thomas 2012: Pottery, transmission and innovation in Mälardalen. – Nils Anfinset & Melanie Wrigglesworth (eds.), *Local societies in Bronze Age Northern Europe*. Sheffield: Equinox. 185–200.
- Falk, Harry 1994: Das Reitpferd im Vedischen Indien. – Bernhard Hänsel & Stefan Zimmer (eds.), *Die Indogermanen und das Pferd*. Archaeolingua 4. Budapest: Archaeolingua Alapítvány. 91–101.
- Feldt, Björn 2002: Tarandgravar: En ny gravtyp i tid av förändrade samhällsstrukturer. *Fornvännen* 98: 13–25.
- Feldt, Björn 2005: *Synliga och osynliga gränser. Förändringar i gravritualen under yngre bronsåldern-förromersk järnålder i Södermanland*. Stockholm Studies in Archaeology 37. Stockholm: Stockholms universitet.
- Fogelberg, Paul (ed.) 1999: *Pohjan poluilla: Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Fortson IV, Benjamin W. 2004: *Indo-European language and culture: An introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Frisk, Hjalmar 1960–1970: *Griechisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Heidelberg: Carl Winter.
- Ghirshman, Roman 1977: *L'Iran et la migration des Indo-Aryens et des Iraniens*. Leiden: E. J. Brill.
- Gotō, Toshifumi 2013: *Old Indo-Aryan morphology and its Indo-Iranian background*. In co-operation with Jared S. Klein and Velizar Sadovski. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 849. Band. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Grassmann, Hermann (1875) 1996: *Wörterbuch zum Rig-Veda*. 6., überarbeitete und ergänzte Auflage von Maria Kozianka. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Grierson, G. A. 1921: *Linguistic Survey of India X: Specimens of languages of the Eranian family*. Calcutta: Government of India.
- Grünthal, Riho 2008: Uralic 'wheel'. – András Bereczki, Márta Csepregi & László Klima (eds.), *Ünnepi írások Bereczki Gábor tiszteletére*. Urálsztikai Tanulmányok 19. Budapest: ELTE. 232–243.
- Häkkinen, Jaakko 2010: Jatkuvuusperustelut ja saamelaisen kielen leviäminen 1–2. – *Muinaistutkija* 2010 (1) & (2).
- Hakulinen, Lauri 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 3rd ed. Helsinki: Otava.
- Hiebert, Fredrik Talmage 1994: *Origins of the Bronze Age oasis civilizations of Central Asia*. Bulletin of the American School of Prehistoric Research 42. Cambridge, MA: Peabody Museum.
- Hillebrandt, Alfred 1891: *Vedische Mythologie* I. Breslau: Wilhelm Koebner.
- Hillebrandt, Alfred 1927: *Vedische Mythologie* I. Zweite veränderte Auflage. Breslau: M & H. Marcus.
- Hintze, Almut 1994: *Der Zamyād-Yašt: Edition, Übersetzung, Kommentar*. Beiträge zur Iranistik 15. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Hintze, Almut 1998: The migrations of the Indo-Iranians and the Iranian sound change *s > h*. – Wolfgang Meid (ed.), *Sprache und Kultur der Indogermanen*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 93. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck. 139–153.

- Hoffmann, Karl 1975: *Aufsätze zur Indoiranistik*, herausgegeben von Johanna Narten, I–II. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Hoffmann, Karl & Bernhard Forssman 1996: *Avestische Laut- und Flexionslehre*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 84. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- Honti, László 1981: A finnugor alapnyelvi affrikáták kvantitásáról. – *Nyelvtudományi Közlemények* 83: 361–370.
- Insler, Stanley 1985: Unpublished paper on Mātariśvan read at the IVth East Coast Indo-European Conference at Cornell University, June 1985. [Summarized in Parpola 2005: 26–27; 2015: 114–115.]
- Jamison, Stephanie W. & Joel P. Brereton 2014: *The Rigveda: The earliest religious poetry of India translated* I–III. New York: Oxford University Press.
- Joki, Aulis J. 1973: *Uralier und Indogermanen: Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 151. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kallio, Petri 2006: Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. – *Virittäjä* 110: 2–25.
- Kallio, Petri 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (eds.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 229–249.
- Kallio, Petri 2012: The prehistoric Germanic loanword strata in Finnic. – Grünthal & Kallio (eds.) 2012: 225–238. <<http://www.sgr.fi/sust/sust266/sust266.html>>
- Kallio, Petri 2014: The diversification of Proto-Finnic. – Joonas Ahola & Frog (eds.), *Fibula, fabula, fact: The Viking Age in Finland*. Studia Fennica Historica 18. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 155–168.
- Keresztes, László 1987: *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus* I. Studia Uralo-Altaica 27. Szeged: Universitas Szegediensis Attila József nominata.
- Klimburg, Max 1999: *The Kafirs of the Hindu Kush: Art and Society of the Waigal and Ashkun Kafirs* I–II. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Kobayashi, Masato 2004: *Historical phonology of Old Indo-Aryan consonants*. Study of languages and cultures of Asia and Africa monograph series 42. Tokyo: Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo University of Foreign Studies.
- Kobayashi, Masato 2012: Review of Lipp 2009. – *Indo-Iranian Journal* 55: 287–296.
- Koivulehto, Jorma 1973: *Kenno, kotti ja kalvo*: Lisiä germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin. – *Virittäjä* 77: 1–14. [Reprinted, Koivulehto 2016: 16–32.]
- Koivulehto, Jorma 1979: Phonotaktik als Wegweiser in der Lehnwortforschung: Die ostfi.-str-Wörter. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 43: 67–79. [Reprinted, Koivulehto 1999b: 161–168.]
- Koivulehto, Jorma 1999a: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: Aika ja paikka lainasanojen valossa. – Fogelberg (ed.) 1999: 207–236. [Reprinted, Koivulehto 2016: 209–238.]
- Koivulehto, Jorma 1999b: *Verba mutuata: Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerint*. Edidit Klaas Ph. Ruppel. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 237. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koivulehto, Jorma 2000: Fest und Zyklus des Jahres: *Jul* und *kekri*. – *Neuphilologische Mitteilungen* 101: 235–252. [Reprinted, Koivulehto 2016: 239–256.]
- Koivulehto, Jorma 2001: Zum frühen iranischen und indoiranischen lexikalischen Einfluss auf das Finnisch-Ugrische. – Klaus Karttunen & Petteri Koskikallio (eds.), *Vidyārṇavavandanam: Essays in honour of Asko Parpola*. Studia Orientalia 94. Helsinki: The Finnish Oriental Society. 359–378. [Reprinted, Koivulehto 2016: 257–276.]
- Koivulehto, Jorma 2016 = Sampsa Holopainen, Petri Kallio & Janne Saarikivi (eds.), *Verba vagantur: Jorma Koivulehto in memoriam*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 274. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koryakova, Ludmila N. & Andrej V. Epimakhov 2007: *The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kristiansen, Kristian, Morten E. Allentoft, Karin M. Frei, Rune Iversen, Niels N. Johannsen, Guus Kroonen, Łukasz Pospieszny, T. Douglas Price, Simon Rasmussen, Karl-Göran Sjögren, Martin Sikora & Eske Willerslev 2017: Re-theorizing mobility and the formation of culture and language among the Corded Ware Culture in Europe. – *Antiquity* 91 (356): 334–347.
- Kümmel, Martin 2017: Etymological problems between Indo-Iranian and Uralic. Paper read at the international colloquium “Contextualizing historical lexicology” at the University of Helsinki on 15–17 May 2017.
- Kuz'minykh, S. V. 1996: Osteuropäische und fennoskandische Tüllenbeile des Mälartyps: Ein Rätsel der Archäologie. – *Fennoscandia Archaeologica* 13: 3–27.
- Kuz'minykh, S.V., & A. A. Chizhevskij 2017: Vvedenie v arkheologiyu anan'inskoj kul'turno-istoricheskoy oblasti: severo-vostok Evropy v finale bronzovogo i rannem zheleznom vekakh. *Arkheologiya Evrazijskikh Stepej* 3: 22–34.
- Lang, Valter 2007: *The Bronze and Early Iron Ages in Estonia*. Estonian Archaeology 3. Tartu: Tartu University Press. <<http://www.oapen.org/search?identifier=423939>>
- Lang, Valter 2015: Formation of Proto-Finnic: An archaeological scenario from the Bronze Age / Early Iron Age. – Harri Mantila, Kaisa Leinonen, Sisko Brunni, Santeri Palviainen & Jari Sivonen (eds.), *Congressus duodecimus internationalis Fenno-Ugristarum: Plenary papers*. Oulu: University of Oulu. 63–84. <<http://www oulu.fi/sites/default/files/content/CIFU12-PlenaryPapers.pdf>>
- Lang, Valter 2016: Early Finnic-Baltic contacts as evidenced by archeological and linguistic data. – *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7 (1): 11–38. <<http://jeful.ut.ee/index.php/JEFUL/article/view/jeful.2016.7.01/114>>
- Lang, Valter & Karl Pajusalu 2017: Väinäjoen itämerensuomi. Esitelmä seminaarissa ”Vanha itämerensuomalainen kulttuuri”, Tvärminne 2.–3.2.2017.
- Lehtinen, Tapani 2007: *Kielen vuosituhannet: Suomen kielen kehitys kanta-uralista varhais-suomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lipp, Reiner 2009: *Die indogermanischen und einzelsprachlichen Palatale im Indoiranischen* I–II. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- LIV 1998 = *Lexikon der indogermanischen Verben: Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*. Unter Leitung von Helmut Rix und der Mitarbeit vieler anderer bearbeitet von Martin Kümmel, Thomas Zehnder, Reiner Lipp, Brigitte Schirmer. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Lubotsky, Alexander 2004: Avestan *siiazd-*, Sanskrit *sedh-*, Latin *cēdere* ‘to flinch’. – Adam Hyllested, Anders Richardt Jørgensen, Jenny Helena Larsson & Thomas Olander (eds.), *Per aspera ad asteriscos: Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV*. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 112. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck. 323–332.

- Macdonell, A. A. 1924: *A practical Sanskrit dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Mallory, J. P., 1989: *In search of the Indo-Europeans: Language, archaeology and myth*. London: Thames & Hudson.
- Marchenko, Z. V., S. V. Svyatko, V. I. Molodin, A. E. Grishin & M. P. Rykun 2017: Radiocarbon chronology of complexes with Seima-Turbino type objects (Bronze Age) in southwestern Siberia. – *Radiocarbon* 2017: 1–17. <DOI:10.1017/RDC2017.24>
- Mayrhofer, Manfred 1979: *Die altiranischen Namen*. Iranisches Personennamenbuch 1. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Mayrhofer, Manfred 1986: Lautlehre (Segmentale Phonologie des Indogermanischen). – Manfred Mayrhofer (ed.), *Indogermanische Grammatik* I. Heidelberg: Carl Winter. 73–216.
- Mayrhofer, Manfred 1989: Vorgeschichte der iranischen Sprachen; Uriranisch. – Schmitt (ed.) 1989: 4–24.
- Mayrhofer, Manfred 1992–2001: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen* I–III. Indogermanische Bibliothek, Reihe 2: Wörterbücher. Heidelberg: Carl Winter.
- Meier-Brügger, Michael 2002: *Indogermanische Sprachwissenschaft*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Morgenstierne, Georg 1974: *Etymological vocabulary of the Shughni group*. Beiträge zur Iranistik 6. Wiesbaden: Dr Ludwig Reichert Verlag.
- Morgenstierne, Georg 2003: *A new etymological vocabulary of Pashto*. Compiled and edited by Josef Elfenbein, D. N. MacKenzie & Nicholas Sims-Williams. Wiesbaden: Dr Ludwig Reichert Verlag.
- Napol'skikh, V. V. 2014: Problema nachala finno-ugorsko-iranskikh kontaktov. – S. V. Kuz'minykh & A. A. Chizhevskij (eds.), *Anan'inskij mir: Istoki, razvitie, svyazi, istoricheskie sud'by*. Arkheologiya Evrazijskikh stepej, vypusk 20. Kazan': Otechestvo. 76–89.
- Ojala, Karin 2016: *I bronsålderns gränsland: Uppland och frågan om östliga kontakter*. Occasional papers in archaeology 61. Uppsala: Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.
- Onions, C. T. (ed.) 1966: *The Oxford dictionary of English etymology*. Oxford: Clarendon Press.
- Paasonen, Heikki 1917: Alkuper. *str-* ja *tr-*yhtymän edustus länsisuomalaisissa kielissä. – *Virittäjä* 21: 66–67.
- Paasonen, Heikki 1990–1999: *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch*, I–VI. Zusammen- gestellt von Kaino Heikkilä, bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. <<http://www.sgr.fi/lexica/lexicaxxiii.html>>
- Parpola, Asko 1988: The coming of the Aryans to Iran and India and the cultural and ethnic identity of the Dāsas. – *Studia Orientalia* 64: 195–302.
- Parpola, Asko 1999: Varhaisten indoeurooppalaiskontaktien ajoitus ja paikannus kielellisen ja arkeologisen aineiston perusteella. – Fogelberg (ed.) 1999: 180–206.
- Parpola, Asko 2002: From the dialects of Old Indo-Aryan to Proto-Indo-Aryan and Proto-Iranian. – Nicholas Sims-Williams (ed.), *Indo-Iranian languages and peoples*. Proceedings of the British Academy 116. Oxford: Published for The British Academy by Oxford University Press. 43–102.
- Parpola, Asko 2005: The Nāsatyas, the chariot and Proto-Aryan religion. – *Journal of Indological Studies* 16 & 17: 1–63. Kyoto.
- Parpola, Asko 2008: Proto-Indo-European speakers of the Late Tripolye culture as the inventors of wheeled vehicles: Linguistic and archaeological considerations of the PIE homeland problem. – Karlene Jones-Bley, Martin E. Huld, Angela Della Volpe & Miriam Robbins Dexter (eds.), *Proceedings of the Nineteenth Annual UCLA Indo-European Conference, November 2–3, 2007*. Journal of Indo-European Studies Monograph 54. Washington, D.C.: Institute for the Study of Man. 1–59.
- Parpola, Asko 2012a: Formation of the Indo-European and Uralic (Finno-Ugric) language families in the light of archaeology: Revised and integrated 'total' correlations. – Grünthal & Kallio (eds.) 2012: 119–184. <http://www.sgr.fi/sust/sust266/sust266_parpola.pdf>
- Parpola, Asko 2012b: The Dāsas of the R̥gveda as Proto-Sakas of the Yaz I-related cultures. With a revised model for the protohistory of Indo-Iranian speakers. – Martin E. Huld & Karlene Jones-Bley & Dean Miller (eds.), *Archaeology and language: Indo-European studies presented to James P. Mallory*. Journal of Indo-European Studies Monograph no. 60. Washington, D. C.: Institute for the Study of Man. 221–264.
- Parpola, Asko 2015: *The roots of Hinduism: The early Aryans and the Indus Civilization*. New York: Oxford University Press.
- Patrushev, Valeri 2000: *The early history of the Finno-Ugrian peoples of European Russia*. Studia Archaeologica Fenno-Ugrica 1. Oulu: Societas historiae Fenno-Ugricae.
- Pokorny, Julius 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Basel: Francke Verlag.
- Porzig, Walter 1954: *Die Gliederung des indogermanischen Sprachgebiets*. Heidelberg: Carl Winter.
- Rahkonen, Pauli 2013: Suomen etymologisesti läpinäkymätöntä vesistönimistöä. – *Virittäjä* 2013 (1): 5–43. <<https://journal.fi/virittaja/article/view/7843/6016>>
- Rapola, Martti 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rassamakin, Yuri 2012: Absolute chronology of Ukrainian Tripolian settlements. – Francesco Menotti & Aleksey G. Korvin-Piotrovskiy (eds.), *The Tripolye culture giant-settlements in Ukraine: Formation, development and decline*. Oxford: Oxbow Books. 19–69.
- Rédei, Károly 1988: *Uralisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Reisborg, Synnöve 1989: Die Keramik der Darsgårde-Siedlung, Skederid, Uppland. Eine Chronologische Analyse. – B. Ambrosiani (ed.), *Die Bronzezeit im Ostseegebiet*. Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien, Konferenser 22. Stockholm: Almqvist & Wiksell. 83–105.
- Reshetnikov, Kirill & Mikhail Zhivlov 2011: Reflexes of Proto-Uralic *a in Samoyed, Mansi and Permian. – *Journal of Language Relationship / Voprosy yazykovogo rodstva* 5: 96–109.
- Sammallahti, Pekka 1988: Historical phonology of the Uralic languages, with special reference to Samoyed, Ugric, and Permian. – Denis Sinor (ed.), *The Uralic languages: Description, history and foreign influences*. Handbuch der Orientalistik, Achte Abteilung I. Leiden: E. J. Brill. 478–554.
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami languages: An introduction*. Käräsjohka: Davvi Girji.
- Sarianidi, Viktor I. (1929–2013): For Sarianidi's life, work and bibliography, see N. A. Dubova & al. (eds.), *Trudy Margianskoj arkheologicheskoy ekspedicii 6, Pamyati Viktor Ivanovicha Sarianidi*. Moskva: Saryj Sad, 2016.

- Schmitt, Rüdiger 2000: *Die iranischen Sprachen in Geschichte und Gegenwart*. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VII. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1955–1981.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä: Etymologinen sanakirja* 1–3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1992–2000.
- Steblin-Kamenskij, I. M. 1999: *Etimologičeskij slovar' vakhanskogo jazyka*. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe Vostokovedenie.
- Szemerényi, Oswald 1989: *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. 3., vollständig neu bearbeitete Auflage. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Tallgren, A. M. 1928: [Review of articles from 1927 by S. Teploukhov, M. P. Gryaznov, P. Rykov & S. Dubrilin.] *Eurasia Septentrionalis Antiqua* 3: 186–188.
- Tichy, Eva 2004: *Indogermanistisches Grundwissen für Studierende sprachwissenschaftlicher Disziplinen*. 2., überarbeitete Auflage. Bremen: Hempen Verlag.
- Turner, R. L. 1966: *A comparative dictionary of the Indo-Aryan languages*. London: Oxford University Press.
- Turner, R. L. & D. R. Turner 1971: *A comparative dictionary of the Indo-Aryan languages: Phonetic analysis*. London: Oxford University Press.
- Vasmer, Max, 1953–1958: *Russisches etymologisches Wörterbuch* I–III. Heidelberg: Carl Winter.
- Wackernagel, Jacob 1896: *Altindische Grammatik* I. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Werba, Chlodwig H. 1982: *Die arischen Personennamen und ihre Träger bei den Alexander-historikern: Studien zur iranischen Anthronomastik*. Diss. phil., Universität Wien.
- Werba, Chlodwig H. 1997: *Verba Indoarica: Die primären und sekundären Wurzeln der Sanskrit-Sprache*. I: *Radices Primariae*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Werba, Chlodwig H. 2016: Ur(indo)arishes im Nūristān: Zur historischen Phonologie des Indoiranischen. – Andrew Miles Byrd, Jessica DeLisi & Mark Wenthe (eds.), *Tavet Tat Satyam: Studies in honor of Jared S. Klein on the occasion of his seventieth birthday*. Ann Arbor: Beech Stave Press. 341–359.
- Wheeler, Mortimer 1947: Harappa 1946: The defenses and cemetery R37. – *Ancient India* 3: 58–130 & pl. XV–LX.
- Yushkova, Maria A. 2012: Northwestern Russia at the periphery of the north European and Volga-Uralic Bronze Age. – Nils Anfinset & Melanie Wrigglesworth (eds.), *Local societies in Bronze Age Northern Europe*. Sheffield: Equinox. 129–147.
- Ylikoski, Jussi, 2018 (in print): The so-called relation forms of nouns in South Saami: A byproduct or remnant of the Uralic comparative in **mpA?*. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 64. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Pauli Rahkonen (Helsinki)

Onomasticon of Levänluhta and Kälämäki region

The water burials in the Levänluhta (the Isokyrö parish) and Kälämäki (the former Vöyri parish) sites in Ostrobothnia have been a great mystery for the scholars because of their unique character. The dating of the burials is 5th–8th centuries AD. Similar burials are not known elsewhere in Finland or in its neighbouring areas. The results of an onomastic study show that the earliest Finnish maritime toponyms appeared in the 9th century and the earliest Swedish toponyms in the late 13th century. This means that the burials most probably were not conducted by Finnish or Swedish speaking populations. In Vöyri, no obvious Saami toponyms are found, but in Isokyrö, a few Saami names can be recognized. Baltic toponyms are completely unknown. The words behind the names of the largest local rivers could possibly be derived from Proto-Finno-Permian, but alternatively it is possible that they represent obscure names of Paleo-European origin. Thus, the most probable linguistic groups behind the water burials might be speakers of the West Uralic x-language or Paleo-European.

1. Introduction

The ethno-linguistic background of the population who practised water burials in Levänluhta in the Isokyrö parish and in Kälämäki in the former Vöyri parish during the 5th–8th centuries AD (Wessman 2009: 81; Formisto 1993: 42) has been a mystery for researchers for several decades. This type of burial is unknown elsewhere in Finland and the surrounding countries. The most similar burial type, so called bog-burials, is found in Denmark, but even these are not comparable with the burials in Levänluhta and Kälämäki (Wessman 2009: 91 and attached literature). In the present study I have endeavoured to determine whether the onomasticon of Isokyrö and Vöyri might reveal something of the ethno-linguistic background of the population who practised water burials.¹

The present article is constructed in the following way: In section 1, I present the ancient topography and the problems of toponyms originating from different periods, and briefly illustrate the former onomastic research. In section 2, I present the research question, the preliminary hypothesis and methods. In section 3, I discuss the earliest Finnish onomasticon in Southern Ostrobothnia, in section 4, the Saami onomasticon and in section 5, the non-transparent names of the large rivers of the region. Conclusions follow in section 6.

1. The term “water burial” is used instead of “bog-burial” or “lake-burial”, because the geological models do not prove that a lake or a bay of the sea in Levänluhta or Kälämäki existed during the period of the burials. It is more probable that the deceased were buried in ponds which had their origin in natural springs. The botanic analyses show that Levänluhta was not a marsh during the period of the burials (Wessman 2009: 95).

1.1. Ancient landscape

Because of the land upheaval process in Ostrobothnia, it is most important to know what the topography was during the period of the burials. The seashore has retreated and many lakes are now marshes. Some lakes, marshes and brooks have dried up because of human activities. The topographic models of this study are drafted by Santeri Vanhanen (Maps 4–6). Although he insists that a cautious approach be taken when considering these models, the basic outlines are without doubt presented correctly.

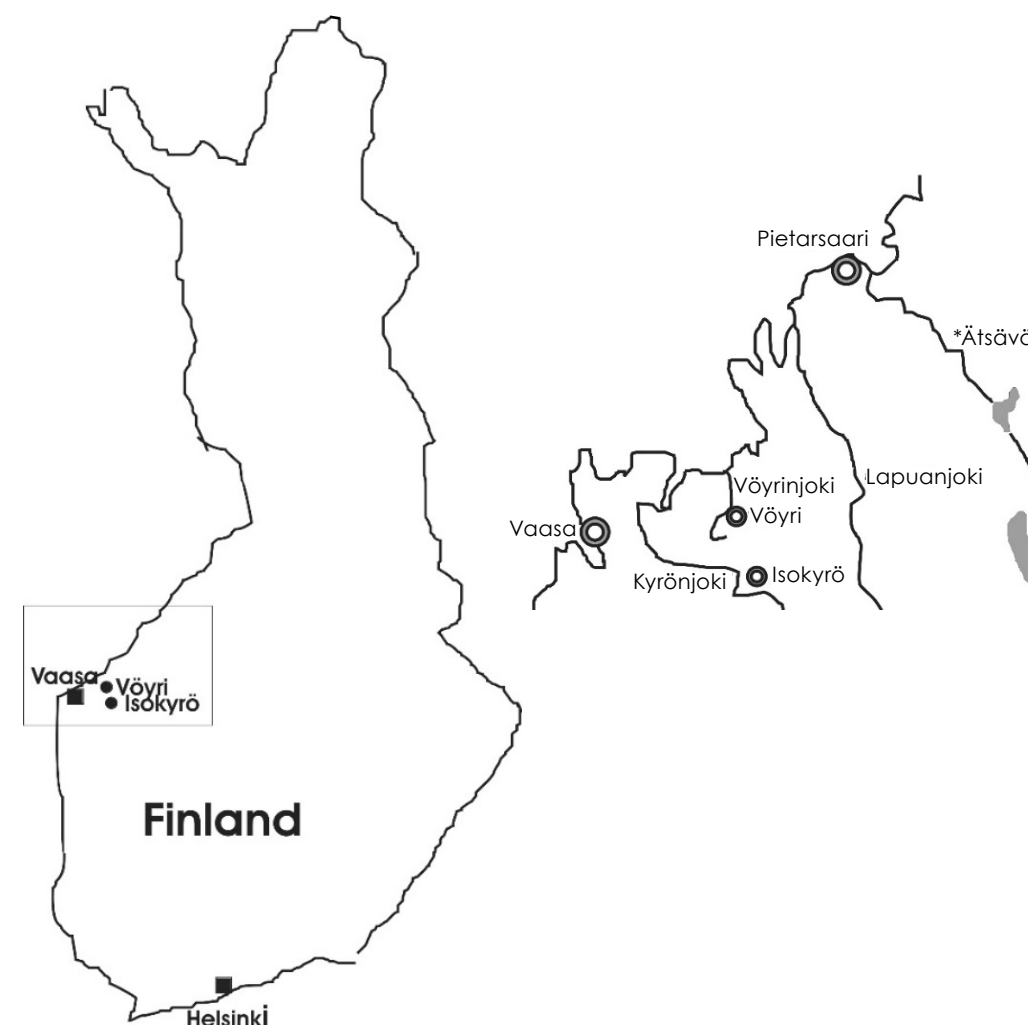
The seashore reached the Isokyrö region in the Early Iron Age more than 2500 years ago. Thus, Levänluhta could not have been a bay of the sea during the burials in the 5th–8th centuries AD. In Isokyrö, no maritime toponyms are found. In the valley of the river Vöyri, the situation is different. On dry land, far away from the present seashore, there exist names of ancient bays, islands, rocky islands and river estuaries; e.g. *Lotlax*, *Lotsor*, *Leplot*, *Syssu(backen)*.

1.2. Archaeological background of Levänluhta

Archaeological excavations have been conducted in Levänluhta since 1886. The first investigator was Oskar Rancken (see Wessman 2009: 82). Afterwards, famous Finnish archaeologists such as Tallgren (in 1912) and Hackman (in the years 1894, 1906, 1913) visited the site, as did several others later on (ibid. 82–84). Among the latest researchers, Tarja Formisto (1993) must be mentioned. She was the first to study all the bone material. She distinguished the bones of 98 individuals among the material. The ancient population of Levänluhta seems to have been on average somewhat shorter than other populations during this period (Wessman 2009: 85 referring to Niskanen 2006).

Twenty-two metal artefacts are found alongside the human bones. They are published by e.g. Anna Wessman (2009: 86–89).

- (1) A bronze cauldron of the so-called Vestland-type. These cauldrons were typical during the Roman and Migration period and are imports from the Roman Empire. Two similar types of cauldron are found in Vöyri as well.
- (2) Arm rings made of bronze. Seven of the ten examples are typical for the Merovingian period in Finland. Two of them are possibly of Baltic type and one of them is possibly from Gotland. This latter type of arm ring is known from Finnish and Baltic Tarand graves dating back to the Roman Iron Age.
- (3) A neck ring made of silver. This type is common in the Finnish cemetery context, mostly dating to the Merovingian period. Another neck ring made of bronze belongs to a type that is quite rare in Finland.
- (4) A total of five found brooches. Mostly they are of Scandinavian type, roughly from the Merovingian period.

Map 1. Isokyrö–Vöyri region and the largest rivers.

Wessman (2009: 89–90) has cautiously dated the burials in Levänluhta to between the 5th century and the end of the 8th century and in Kälämäki to the end of the Migration period or to the beginning of the Merovingian period. Wessman (2009: 94 referring to Meinander 1946: 99 and Edgren 1993: 229–232) suggests that Southern Ostrobothnia was perhaps depopulated after the Merovingian period.

1.3. Toponyms as evidence

The onomasticon of each region reveals at least something of the linguistic (although not necessarily ethnic) background of former populations. In many cases, toponyms can also reflect their dating. The most reliable results can be achieved if there are literary documents in which toponyms or anthroponyms are mentioned. One must

remember that documents can only tell of datings *terminus ante quem*; i.e. the date when a name was used at the latest. But they can have emerged much earlier. In a wider sense, the regular documentation of names did not begin until the 16th century AD. There exists some sporadic information from the 14th–15th centuries. In order to define the linguistic background of the bearers of the water burial culture (5th–8th century), the literary documentation is almost 1000 years too late.

In some cases, the structure of toponyms may reveal at least some approximation of their dating. Oikonyms based on pre-Christian anthroponyms might, although do not necessarily, originate from the period before the Christianization in Finland ca 1100–1200 AD (Saarikivi 2009: 115); cf. *Hima*, *Ika*, *Kylliä*, *Toiva*. Some participle-constructions, which are based on anthroponyms, are usually early (Nissilä 1075: 123); cf. *Lemmetty*, *Vihattu*, *Isottu*, *Anettu*, *Kovettu* etc. German anthroponyms were adopted already in the pre-Christian period, but especially in the later Middle Ages, by the influence of the Catholic Church and the Hanseatic League (Mikkonen & Paikkala 2000; Vahtola 2003: 25; Nissilä 1975: 249–259). Later, Swedish names were particularly popular, even though in common speech they appeared in vernacular hypocoristic forms. Unfortunately, we do not have any clear understanding of medieval Saami anthroponyms. Possibly the name of a farm *Turja* in Isokyrö, given by the Finns, is based on an ethnonym that means ‘Saami people’.

In principle, the names of large rivers or lakes represent the earliest stratum of toponyms (Ainiala 1997: 163; Rahkonen 2013: 5). Examples include Finland’s three largest lakes, Inari, Saimaa and Päijänne, whose names are etymologically obscure (see SPK s. v. *Inari*, *Saimaa*, *Päijänne*). Usually, non-transparent names are early (Rahkonen 2013: 5). Even hydronyms of medium-sized rivers and lakes are often earlier than those of oikonyms. The names of brooks, ditches, fields, meadows are usually late (Ainiala 1997: 207–225). More than ten oikonyms of old villages in Isokyrö (based on the names of farms), which were documented in the 16th century, most probably originate from the Middle Ages.

The basic limitations of onomastics are dating and especially connecting names with the available archaeological data. Therefore we must, in most cases, be content with presenting more or less relative datings and more or less high probabilities when we connect names with archaeological materials.

1.4. Earlier onomastic studies

Armas Luukko (1950) thoroughly studied the names of Southern Ostrobothnia, including Isokyrö and Vöyri. He concentrated especially in early oikonyms and anthroponyms. According to him, most of them have parallels in Upper Satakunta and Tavastia (Fi. Häme) territories. Archaeologist Carl F. Meinander (1950: 151–162) claimed that there was a settlement break in Southern Ostrobothnia during the Viking Age. Torsten Karsten (1921), who was a Germanist and a researcher of onomastics, was interested in the toponyms of Vöyri. Later, Matti Rajamaa (1964, manuscript in NA) studied the Finnish substrate names in mostly Swedish-speaking Vöyri extensively.

Among the above mentioned scholars, the investigation of Luukko is valid even today and his conclusions do not need to be updated. We must also mention Lars Huldén (1997), who has written of the toponyms in Vöyri. In *Suomalainen paikannimikirja* (SPK 2007) [in English: The Book on Toponyms in Finland], the following researchers have written articles on the present subject: Sirkka Paikkala s. v. *Isokyrö* and s. v. *Kyrönjoki*, Janne Saarikivi s. v. *Kyrönmaa* and Marianne Blomqvist s. v. *Vöyri*.

1.5. Do archaeology and onomastics correlate with one another?

Even though the present study is based on onomastics, it is placed within archaeological frameworks. It is therefore desirable to take a quick look at the problems associated with combining the results of these two disciplines. Several scholars have written on the subject. Researchers such as Mallory & Adams (1997), Ross (1997) and Tvaari (2007) should be mentioned. Recently, Saarikivi & Lavento (2012: 177–216) have emphasized the following problems: 1) ethnicity and linguistic identity do not always correlate, 2) different linguistic groups may have a rather similar material culture and 3) languages do not spread only by migrations, but also by language shift. Language shift easily spreads over culturally significant boundaries.

In the present study, the critical question is whether the cremation burials and water burials of the Merovingian period, which are archaeologically visible originating from the same period in Isokyrö and Vöyri, are conducted by one and the same linguistic group or by two different linguistic populations. Usually, the cremation burials are linked with Finnic groups, but the water burials are an isolated phenomenon found only in Isokyrö and Vöyri (Huurre 1995; Wessman 2009; see the map drawn by W. Perttola in Wessman 2010: 30). The only possible way to resolve the problem is to utilize the results of onomastics, i.e. do we find toponyms from the same relevant period being named by one language or several languages? The period (5th–8th centuries AD) is so early that the microtoponyms are most probably not preserved until the modern times. I studied all the toponyms of Isokyrö from the collections of NA [Names Archive] and did not find any candidates among the microtoponyms which could have originated from such ancient times.

1.6. The early ethnic and linguistic definition of the Finnic and Saami population

The Finnish language is thought to be a northern offspring of Late Proto-Finnic. Terho Itkonen has cautiously suggested that the northern Proto-Finnic was spoken in western Finland approximately on the eve of the beginning of the Common Era (Itkonen 1993: 156, 172). Upon this linguistic layer, SW Proto-Finnic impacts from Estonia did not occur until later (ibid. 158–159). Itkonen (1993: 159) has reasoned that the Ostrobothnian Finnish dialect can be explained as a result of the mutual influence of the Tavastian and southwestern Finnish dialects. On this basis, it is justifiable to

assume that early Ostrobothnian Finns spoke a language that was closely related to the western Finnish dialect of the first millennium AD.

It is difficult to define what exactly the southern Saami language in Finland was during the Migration and Merovingian period. Ante Aikio (2006: 43) speaks of the disintegration of the Proto-Saami language during 0–500 AD. The place names show clearly that a kind of Saami was spoken in southern Finland, especially in the lakeland of Finland (Aikio 2007; Salo 2000: 27–38). Salo (2000: 52) presents a map drawn by Karl Nickul showing that the Saami population had disappeared from the Isokyrö–Vöyri district by 1200 AD. However, Olaus Magnus (1539) has drawn a picture on his map *Carta Marina* illustrating Saami-looking people travelling by sleighs and reindeers in Ostrobothnia. It is probable that early southern Saami people spoke a language that was still close to Late Proto-Saami. Such southern toponyms as *Änkää* [Nummi] and *Jänky* [Savitaipale] hint that they were adapted by Finns during the period when in Saami language the denasalisation of *-ŋk-* or *-ŋg-* had not yet occurred (see modern SaaN *ákkis* ‘hunting fence’ and *jeaggi* ‘bog’), representing the forms of Proto-Saami (see Aikio 2006: 168).

It is totally another question whether so called Lappish groups (Fi. *lappalainen*) mentioned in old documents were Saami people in each instance. They could have been nomadic fishing and hunting Finns. It is possible that, during the first millennium ad, there were people who spoke a language that was an offspring from the *West Uralic x-language* assumed by Rahkonen (2013) or that remnants of Paleo-European populations still existed.

2. Preliminary hypothesis and methods

2.1. Preliminary hypothesis

Eero Kiviniemi (1980: 320–321) suggests that the languages behind toponyms in Finland could be Finnic, Saami or Scandinavian-Germanic. In addition, he mentions possible unknown pre-historical extinct languages. The latter ones in the Arctic area of the Nordic Countries have been studied by Ante Aikio (2004). The ancient substrate language in Lapland did not belong to the Uralic languages. He refers to those unknown languages as *Paleo-Laplandic* and in the inner parts of Finland *Paleo-Lakelandic* (Aikio 2004: 64, Fig. 1). Janne Saarikivi (2004) studied obscure substrate words in the Finnish language and called the source language(s) *Paleo-European*. Pauli Rahkonen (2013) treated such hydronyms in the inner parts of Finland that originate from a Uralic language as not being derived from Proto-Finnic or Proto-Saami. He, following Jalo Kalima (1942), calls the language in question *West Uralic x-language*. The onomasticon belonging to this group is located almost exactly in the area of the archaeologically defined Culture of Textile Ceramics (ca 1900–800 BC). These hydronyms are found between the Upper Volga area and Ostrobothnia of Finland (Rahkonen 2013: 181–183, Fig. 24; Häkkinen 2014).

In studying the onomasticon around Levänluhta and Kälämäki – in practice Isokyrö and Vöyri – we ought to classify the toponyms according to some preliminary hypotheses: 1) early Finnish stratum of toponyms, 2) Scandinavian-Germanic stratum, 3) early Saami stratum and 4) the stratum of possible unknown linguistic sources.

2.2. Methods

- (1) I have used an “exclusive method”. This means that those of the above mentioned linguistic groups whose dating, based on toponyms, cannot fit to the water burials (5th–8th centuries AD), are excluded.
- (2) In order to date names, I have utilized both Finnish and Swedish maritime toponyms of bays, islands, rocky islands and river estuaries that are found on dry land in Vöyri. Using the computer-generated modelling of the rising of surface of the earth and retreating of the seashore, it is possible to date toponyms quite reliably (see below).
- (3) Because of the similarity of early Finnish oikonyms and anthroponyms in Vöyri and the Kyrönjoki catchment area, I have assumed that the Finnish speaking population spread to both areas at approximately the same time. Their distribution sheds light on the directions and original homelands of these toponymic types. The onomastic information has been compared to the knowledge on common settlement history in Finland and to the results of archaeology.
- (4) Some etymologies of Ostrobothnian dialectal Finnish words are utilized in order to determine possible directions of migrations.
- (5) The names of largest rivers, which are assumed to be the earliest ones, are studied as well.

3. Toponyms of Finnish origin

I have studied all the toponyms of Isokyrö which are found in the Names Archive of Kotus (NA). I then selected from among them early specifics of toponyms which differ from the later common Finnish language or later anthroponyms.² My aim is to find out early directions utilizing distribution maps. These specifics were “out of fashion” already in the later period after 16th century. In Vöyri I have utilized the dating based on the retreat of the seashore. The names and their locations are found from the maps of Kansalaisen Karttapaikka.

2. For example, in the hydronym *Swan|river* the element *swan* is called specific and the element *river* generic.

3.1. Early Finnish onomasticon in Southern Ostrobothnia

3.1.1. Toponyms originating from Tavastia

Most of the early names I have studied have parallels in Tavastia (Häme) and Upper Satakunta. As an example we can mention toponyms such as *Kelhänoja*, *Oitinjoki*, *Palhojainen*, *Pouttu-* : *Poutun*-toponyms, *Renkola*-toponyms, *Talsola*, *Välkki-* : *Välkin*- toponyms which originate, according to my distribution maps, from western Tavastia or Upper Satakunta. In order to get better acquainted with the early oikonyms in Ostrobothnia, one can read Luukko's presentation (1950). His conclusions concur with mine. According to our knowledge of common settlement history and the typology of the toponyms, one can assume that these names originate from the (?late) Middle Ages. This idea is also supported by the fact that Hämeenkyrö in Upper Satakunta and Ostrobothnian Kyrö belonged to the same administrative district during the late Middle Ages (Alhonen 1983). The Swedish administration of Southern Ostrobothnia was ruled from Satakunta district until 1374–75. At that time, Bo Jonsson Grip received Korsholm County (i.e. Ostrobothnia) as his administrative province (Vahtola 2003: 43).

3.1.2. Early Finnish toponymic type

In Isokyrö, a toponym *Kiikanmäki* is found. The stem *kiikka* represents a very early Finnic toponymic type. Such names are found in all the earliest Finnish areas in Finland Proper, Satakunta, Tavastia and Karelia. Corresponding toponyms are also found in Estonia, such as *Kiikla* in Ida-Viru County [the first documented occurrence in 1241] and *Kiigevere* in Järva County [the earliest documented occurrence in 1583] (EKR s. v. *Kiikla* and *Kiigevere*). The etymology and exact meaning of the stem is unclear. Some suggest associating it with the swinging movement of rapids; cf. the verb Fi. *kiikkua* 'swing' (SPK s. v. *Kiikka*, *Kiikoinen*). It is possible that the naming motif of *kiikka*-oikonyms is based on swings of villages. The youth of Finnish villages used to gather together in such sites. It is very probable that the toponym *Kiikanmäki* belongs to this category. But it is not impossible that the toponymic type is based on an anthroponym. This has been suggested by Sirkka Paikkala (SPK s. v. *Kiikala*) and Marja Kallasmaa (EKR s. v. *Kiigevere*). The first element of the Vepsian toponym *Куко|эльмерьярве* < ? **Kiikko|ilme|järvi* (MAG 34) might belong to the same toponymic type.

3.1.3. Toponyms from Finland Proper and Satakunta

Some Ostrobothnian dialectal words might prove that, seemingly, the earliest Finnish wave of population came from northern Finland Proper. One of them is *luoma* meaning 'brook'. It is very productive in the Ostrobothnian onomasticon as a generic of toponyms. In Isokyrö such toponyms as *Jaurin|luoma*, *Kattila|luoma*, *Kortes|luoma*,

Koto|luoma (2), *Paha|luoma*, *Risti|luoma*, *Uvilan|luoma* and as a specific *Luoman|oja* are found (NA).

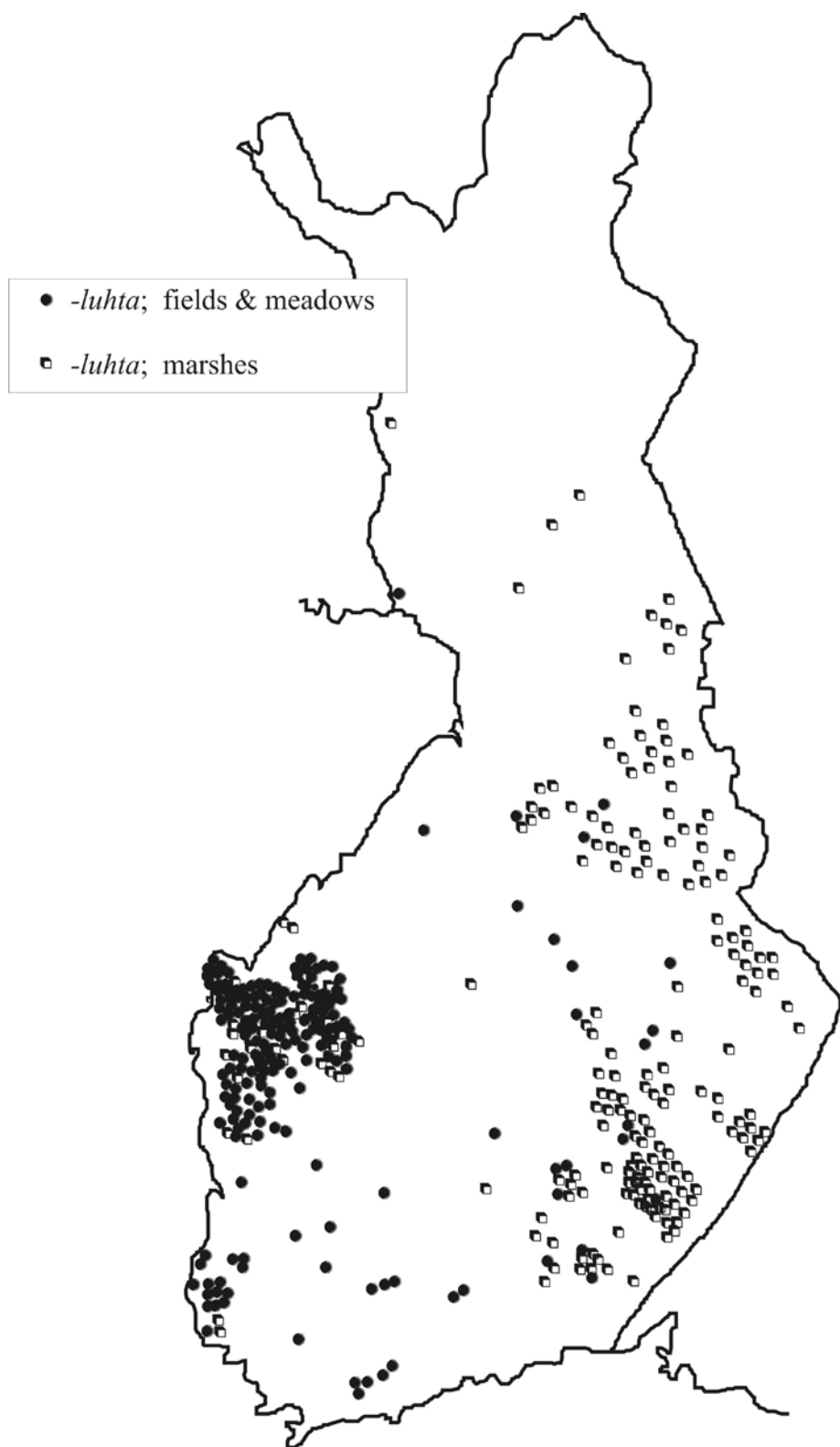
As mentioned above, the word *luoma* has the meaning 'brook' in Southern Ostrobothnia. In Kainuu and Kuusamo it is a generic connected with ponds and small lakes. In the Finnish dialect in northern Finland Proper it has the meaning of a fishing term 'draught of seine' and it usually appears as a generic in the names of bays (MA; NA). In southern Finland Proper *luoma* has the meaning 'bend, curve' (MA). SSA₂ presents two different sources for the word 'luoma': 1) *luoma*₁ 'brook, natural ditch' and 2) *luoma*₂ 'draught'. It is interesting that in Lule Saami, unlike in any other Saami language, a parallel word *luopma* 'hollow bank' (SSA₂) is found.

I believe it is reasonable to assume that the words mentioned in SSA₂ (*luoma*₁ and *luoma*₂) share a common source. The word has been imported most probably from the southern group of Finnic languages. In Estonian there is a dialectal word *loom* 'bend of river' and in Votic *lōmuz* 'draught'. Both of these might originate from Baltic **lomá* 'lowland, depression [landscape]' (SSA₂ s. v. *luoma*₁ and *luoma*₂). Thus, there is one origin for words which have different meanings, but which can semantically be connected with one another.

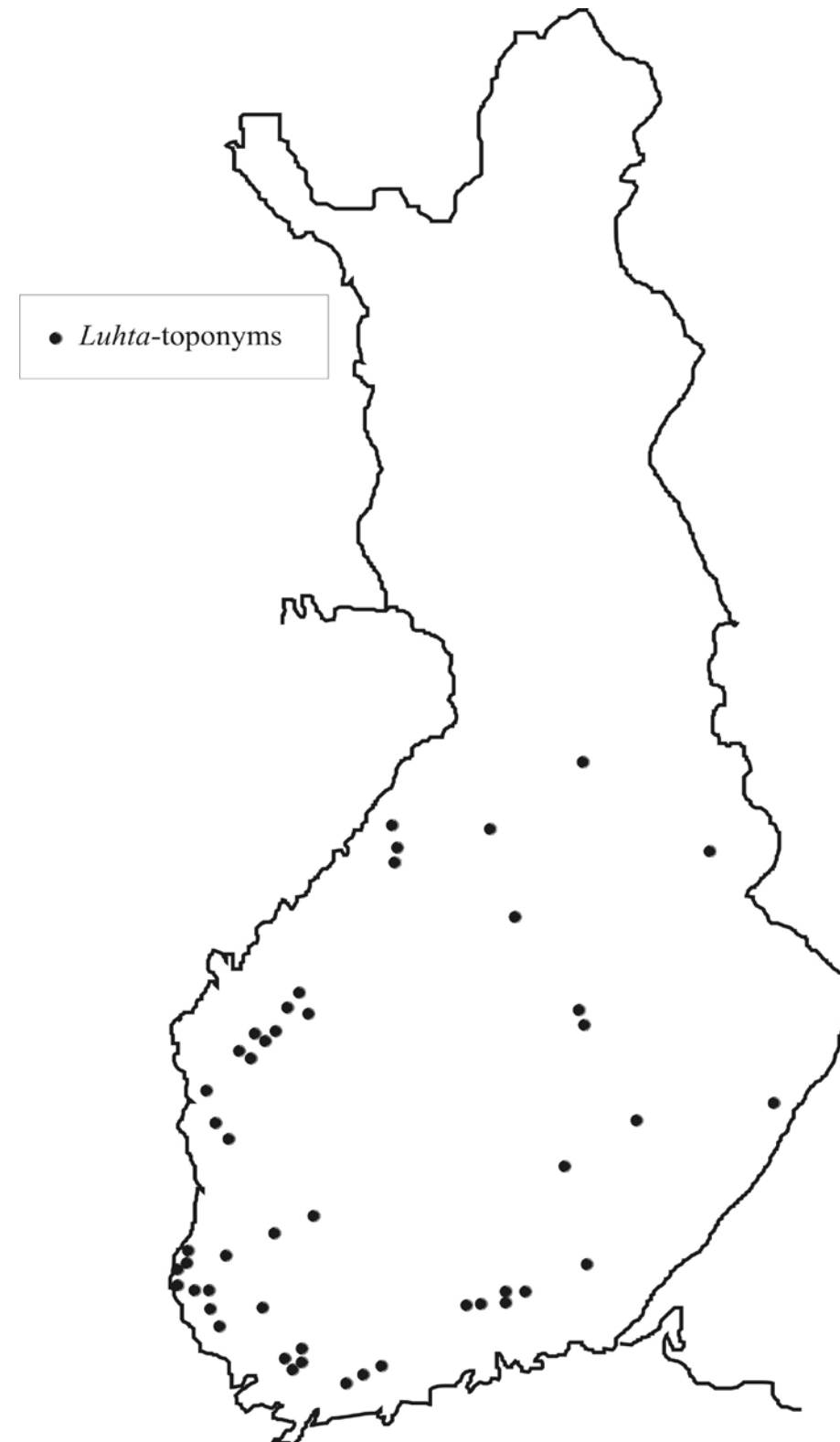
On these grounds, it is reasonable to think that the word *luoma* was adopted from the Estonian language into the dialects of Finland Proper with the meaning 'bend, draught' (see also Itkonen 1993: 168). From there, it spread to Southern Ostrobothnia and was adopted by the local Saami people as well. Some of the Saami people seem to have migrated over the sea to the Luleå region. In the map *Carta Marina* (Olaus Magnus 1539) is a picture illustrating their movement over the Quarken in the Gulf of Bothnia from Ostrobothnia to Sweden, travelling in sleighs drawn by reindeers. Because the Saami word has preserved the original meaning more accurately, it is probable that in the Ostrobothnian Finnish dialect the shift of meaning occurred later. Since the word *luoma* is not found in other Finnish dialects (such as Tavastian or Savo-Karelian), but only in the dialects of Finland Proper and Ostrobothnia, it was most probably adopted from Finland Proper into the Ostrobothnian dialect.

Another dialectal word that I have investigated is *luhta*. The word itself is found in practically every Finnish dialect, but with slightly different meanings. We can divide these roughly in two. In the western dialects spoken in Southern Ostrobothnia (everywhere) and sporadically in northern Finland Proper (e. g. Laitila, Honkilahti, Pyhämaa), in Tavastia (e.g. Tammela, Keuruu) and Upper Satakunta (e.g. Hämeenkyrö, Karvia, Honkajoki), the word has the meaning 'meadow' (MA).

Mostly in Tavastia and in the eastern dialects, *luhta* means something clearly wet: e.g. 'wet meadow, meadow that is sometimes covered by flood, muddy meadow, swamp' (MA). In Vepsian *luht* means 'muddy place, wet place where hay is growing, draught, meadow by bay' and in North-Russian dialects *лухма* [luhta] means e.g. 'bay, boggy shore' (SRNG s. v. *лухма*). The distribution of *Luhta*- and *-luhta* toponyms suggests that the Ostrobothnian meaning of the word originates from northern Finland Proper (Maps 2 and 3).

Map 2. -luhta toponyms (NA)

Map 3. Luhta specifics (NA)

3.2. Dating of Finnish and Swedish maritime toponyms in Vöyri

Because the seashore has retreated, the onomasticon in Ostrobothnia can be dated utilizing maritime toponyms on dry land (Map 4). The seashore reached Isokyrö in approximately 800–700 BC. Thereafter, a number of lakes appeared. Later they disappeared, but are still visible in toponyms *Jauri* (< Proto-Saami **jāvrē* ‘lake’) and a hill called *Järvimäki* (< Fi. *järvi* ‘lake’) (Map 5).

Isokyrö was located by the sea so early that no maritime Finnish or Scandinavian-Germanic toponyms remained in modern times. Instead, the onomasticon of the river valley Vöyri is very informative. As mentioned above, the water burials were practised both in Levänluhta in Isokyrö and in Kälämäki in Vöyri. Therefore, the onomasticon of Vöyri is relevant from the point of view of the present study. The burial site of Kälämäki was still under the sea in the beginning of the Common Era. During the burials between 5th and 7th century AD (in Kälämäki), the seashore was rather close to the site (Map 6). Nowadays, Finnish maritime toponyms, such as the names of islands, bays, rocky islets, are found no further away than approximately ten kilometres from the present seashore. In ca 850 AD, the estuary of the river Vöyri was located approximately twelve kilometres from the present shoreline slightly north of modern Vöyri village.

According to the modelling of Santeri Vanhanen (Map 4), there were two large bays in the 9th century AD. Nowadays in their location there are dry land sites called *Lålax* < **Laalaksi* and *Lotlax* < **Luotolaksi* or **Lōtlaksi*. The motif of the name **Luotolaksi* was an island called **Luotosaari* ~ **Lōtsaari*, which was located in the bay. Now there is a site called *Lotsor*.³ The name *Lotlax* in modern maps is located at the bottom of the ancient bay (850 AD). Therefore, it is reasonable to assume that the name was given during the 9th century AD. At the same time, according to the modelling, there were islands called *Kaitsor* < **Kaitasaari*, *Köllot(backen)* < **Kaulaluoto* and close to it *Gållos* ? < **Kallonen*. In approximately 1000 AD, two new islands were formed. They were called *Leplot* < **Leppäluoto* and *Vecklot* < **Vehkaluoto*. According to Wessman (2009: 94), archaeological evidence is not found in Vöyri from the Crusade Period (ca 1050–1200 AD). Apparently, some migration by Finnish-speaking people began during the Viking Period (800–1050 AD) or the naming of sites was due to the hunting and fishing journeys of Finnish-speaking people from somewhere else. It seems that the population that practiced water burials had disappeared or was assimilated by the Finns.

Afterwards, when the shore continued to retreat, two new bays were formed. Nowadays there are toponyms (Swedish) *Viken* and a bi-lingual site called *Rajvik* < Fi. *raja* ‘boundary’ and Swe. *vik(en)* ‘bay’.⁴ These names appeared ca 1200 AD. Accordingly, the general understanding has been that the Swedish-speaking population migrated to Ostrobothnia at the end of the 13th century (Salo 2000: 111). At

Map 4. Toponyms in Vöyri originating from 850–1600 AD and seashore in 850 AD. ● Kälämäki = Burial site of Kälämäki || - - - - present shoreline (Map drawn by P.Rahkonen featuring Santeri Vanhanen. Names from Kansalaisen Karttapaikka.)

3. In Old Finnish *laksi* ‘bay’, Finnish **lōto* > *luoto* ‘rocky islet’, *laa-* < **laaja* ‘wide’.

4. This kind of bi-lingual naming is often created in a situation when a new language becomes prestigious. This is visible in Russian Karelia where the old Karelian specifics remain and generics are replaced by Russian translations; e.g. **Säämäljärvi* > *Sjam|ozero*.

the same time, the estuary of the river Vöyri, or one of its tributaries, was called **Hiidensuu* > modern *Hidesu*; cf. also *Hidesukullen* ‘Hiidensuu hill’.⁵ The shore was dislocated five kilometres from its situation in 850 AD. In *Carta Marina* (Olaus Magnus 1539), a river called *Iomola vesi* < **Jumalavesi* ‘divine watercourse’ is illustrated close to the names *Kyro* < **Kyrö* and *Vfro* < **Vörå* (Swedish variant). The Finnish word *hiisi* : (Gen.) *hiiden* in pagan times referred to something divine, a deity or more usually sacrificial site. Those names connected with the Kälđamäki burial site hint at the importance of the river valley as a cultic site (see discussion below).

During those days, the bay *Luotolaksi* disappeared and became dry land. The island *Luotosaari* became a hill. A new bay was formed which was called **Parkkilaksi* > modern toponym *Parklax*. The motif of the names *Parkkilaksi* and possibly of a new island **Karvasaari* > modern toponym *Karvsor* reflects the fur-trading period that spanned over 1200–1400 AD (Vahtola 2003: 63; Wuorisalo 2005: 114).⁶ Most of the *Karvasaari* names in Finland are located in the county of Central Finland or close to it (Hankasalmi, Viitasaari, Joutsa, Laukaa, Vesanto, Äänekoski, Kinnula). Those regions were the ancient hunting and fishing areas (Fi. *erämaa*) of the Tavastians and for this reason the names might possibly reflect their hunting-fishing activities. The islands do not have such regular locations in lakes that could give any hint at the motif of naming. They can be located in the midst of a lake, in bays or in straits. The last Finnish name of the estuary of the river Vöyri was **Sysisuu* > modern *Syssu(backen)*. The names of a bay **Tervalaksi* > *Tervlax* and of an island **Tervaluoto* > *Tervlot* originate from the same time. Both of them reflect the prospering tar-trade in the 16th and 17th centuries.⁷ The distance to the present shoreline was approximately three kilometres. The latest name of the estuary is Swedish *Åminne* ‘estuary’.

Some almost identical Finnish names of old villages/farms are found both in Isokyrö and in the inland of Vöyri, which might be transferred from one to another. *Kylkkälä* ~ *Kylkis* is a very rare type of oikonyms found only in Isokyrö, Vöyri and Vaasa. The unique oikonyms *Yryselä* ~ (*Jyriselä*) ~ *Jörala* are found in Finland only in Isokyrö and Vöyri. The name probably originates from Ancient Swedish *lōran/Yrian* < *Georg(ius)* (Hellquist 1922 s. v. *Göran*). *Antilankylä* ~ *Andiala*, *Antill* names are found frequently almost everywhere in western Finland and do not have any particular evidentiary force. (See the lists in Suvanto 1987).

Isokyrö

Kylkkälä

Yryselä (1550) ~ Jyriselä (1613)

Antilankylä (1551)

Vöyri

Kylkis (15th century)

Jörala (1546)

Andiala (15th century), Antill

5. In Finnish *hiisi* : *hiiden* ‘divine holy site or deity’ and *suu* ‘mouth’.

6. The word *karva/karvo* has several meanings in Finnish dialects: ‘hair (of an animal)’, *karva(heinä)* ‘(certain) hay’, *karvo* ‘small rocky islet’ (SMS VI: 423,426,443)

7. Fi. *parkki* ‘tanning’, *sysi* ‘charcoal’, *terva* ‘tar’.

The name of the medieval locality *Miemoisby* < **Miemoinen* in Vöyri village has parallels in Tavastia; e.g. *Miemola* in Lempäälä, Tammela and Lohja (NA). According to Luukko (1950: 51), a man called *Martti Miemoi* [memoj 1546] lived in Huittinen (see also Suvanto 1987: 107). A hill in Vöyri called *Kondivor* < **Kondi(e)vuor(i)* may originate from Karelian language as a result of Karelian fishing activities in Ostrobothnia; cf. Karelian *kontie*, *kondie*, *kondii* ‘bear’ (KKS s. v. *kontie*). It seems that earlier Karelian privileges to fish salmon in Ostrobothnia reached remarkably further south; then, later, according to the Treaty of Nöteborg [1323], between Sweden and Novgorod; cf. also *Pedersöre* ? < Karelian **Pedrasoari*. One possibility is that this name derives from a form close to Proto-Saami **kontē* ‘deer’ ? > **konde* > SaaI *kodde*; cf. Kildin Saami *kā’nd* or Turja Saami *koñde* ‘id’.

It is possible to draw the following conclusions from the abovementioned observations:

- (1) The earliest Finnish onomasticon appeared in Vöyri during the Viking Period, apparently in the 9th century AD. Earlier Finnish toponyms – that is to say, deeper inland – are not found. One of the earliest individual toponyms is *Lålax* < **Laalaksi* < **Laajalaksi*.⁸ The following parallel names are found: *Laa|joki* [Mynämäki], *Laa|lahti* [Turku], *Laalahti* [Mouhijärvi], *Laa|lahti* (2) [Tampere] (Kansalaisen Karttapaikka). All of them are located in the area of the western Finnish dialects. Therefore we can draw a conclusion that the earliest Finnish population came to Vöyri from Finland Proper and/or from Upper Satakunta, but not from the principal Tavastia.
- (2) Swedish toponyms appeared in the end of the 12th century or slightly later in the beginning of the 13th century.
- (3) In the 13th–14th century new Finnish toponyms also appeared reflecting the flourishing fur-trade of that period; cf. *Parkki|laksi* < *parki|ta* ‘tan hide’ and possibly **Karva|saari* < *karva* ‘hair (of animal)’.
- (4) From the end of the 16th century and the beginning of the 17th century originate some Finnish toponyms reflecting international tar-trade; cf. **Sysi|suu* < *sysi* ‘charcoal’ and **Terva|luoto* < *terva* ‘tar’.
- (5) Apparently, the Vöyri district remained bilingual (Finno-Swedish) for a long time.

The stem of the name of the burial site Kälđamäki can be derived from Old Swedish **kaelda* ‘spring’ (Hellquist 1922 s. v. *källa*) + Fi. *mäki* ‘hill’. Rajamaa (1964: 59) suggests that the stem should be derived from Fi. *kelta* ‘yellow’. The site is located on a field where springs are found. Furthermore, in the onomasticon of Vöyri there are

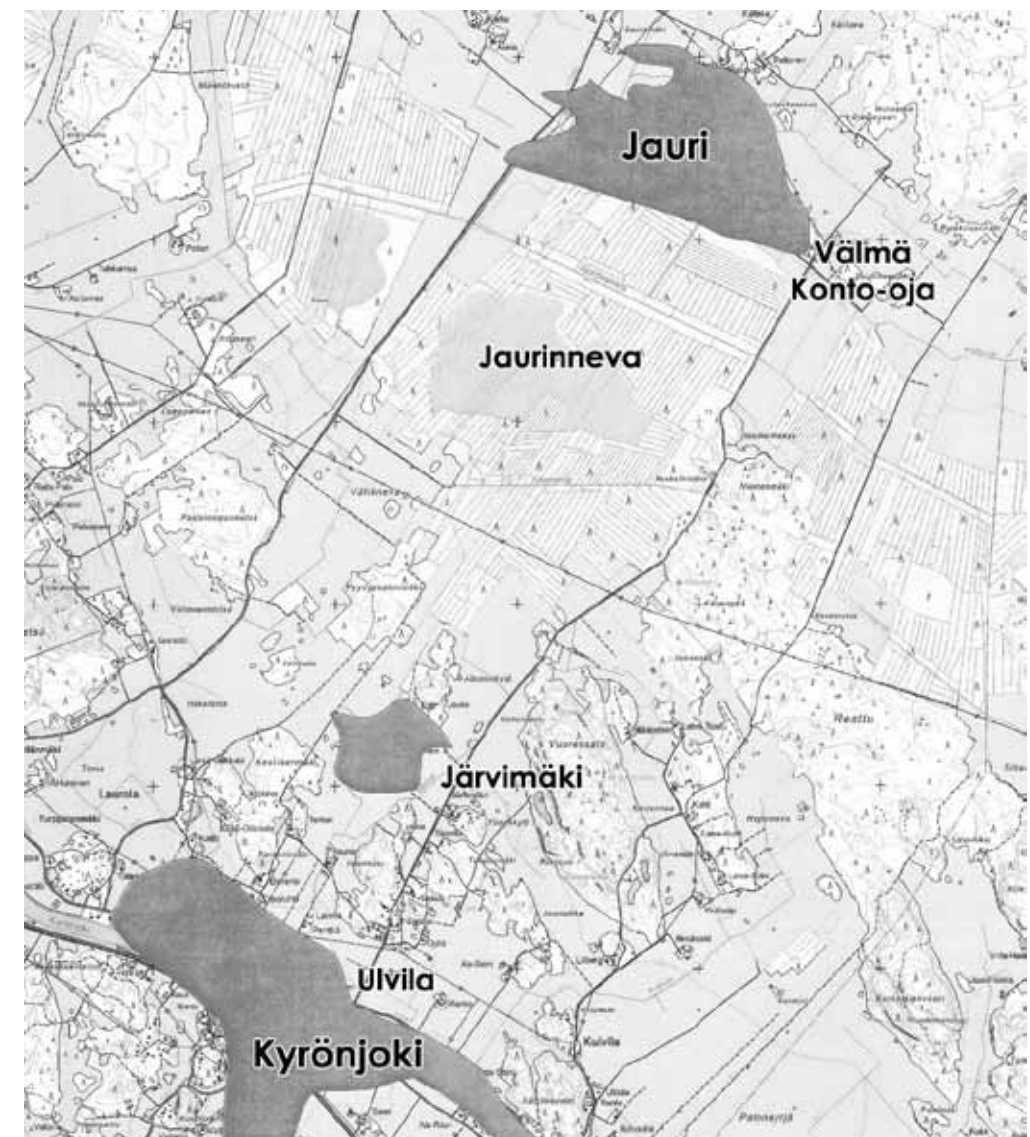
8. In Swedish earlier **-aa-* > *å*. Therefore the substitution of Finnish *-aa-* often is *-å-*; cf. *Håp|örarna* < *Haapa|saaret* (see SPK s. v. *lax* and s. v. *Lapua*; Rajamaa 1964: 50).

other cases where the specific is Swedish and the generic is Finnish, such as *Låg|pelt* ‘lower field’ and probably *Hallon|paik* ‘raspberry place’. This phenomenon might hint at a temporary strengthening of the Finnish-speaking population at the expense of the Swedish-speaking one in the bilingual society. Sometimes the order is vice versa, like *Pära|hagen* ‘back pasture’ < Fi. *perä* ‘back’ and Swe. *hagen* ‘pasture’. The modelling of the landscape combined with the onomasticon shows that the first Finnish toponyms appeared in the 9th century and the first Swedish ones in the end the 12th century at the earliest. Therefore neither Finnish nor Swedish speaking populations could be the representatives of the water burial culture in the 5th–8th century AD.

4. Saami toponyms

A group of *jauri*-toponyms is found in Isokyrö. They originate from Saami language; cf. Proto-Saami **jāvrē* > later Ostrobothnian Saami **jauri* ‘lake’. Indeed, there was a medium-sized lake where today is an area called Jauri and a marsh called *Jaurinneva* (Map 5). A brook emptied into this lake. In that very place there is even today a ditch called *Konto-oja*. The informant of Kotus Name Archives (NA) explains that the naming is based on a dialectal word *konto* ‘turf’. However, this can be folk-etymology and the original word behind the name might be derived from Proto-Saami **kontē* ‘deer’. The name of a nearby site *Välmä* (1699) and *Välmä Luchta* (1735) may originate from a word that can be derived from Proto-Saami **vēlmē* ‘calm spot in a river’. A surname *Välmä* is found in the past in Kokemäki *Antti Välmä* [1545] and in Eura *Lasse Välmä* [1546] (Luukko 1950: 49; Suvanto 1987: 65, 192). It is possible that the name was transferred from Upper Satakunta to Isokyrö. However, this anthroponym may be originally derived from the Saami language, because some Saami toponyms such as *Köyliö* < Proto-Saami **kēvlē* ‘handle, ?bend’ are found in Satakunta (Aikio 2003: 102; Salo 2000; Lehtiranta 2001: 48). In Isokyrö there is a farm called *Turja* [earliest mention 1619]. The name once meant e.g. ‘witch’, but most probably also refers to the Saami people as an ethnonym (see SPK s. v. *Turjanselkä*; SSA₃ s. v. *turja*; KKS s. v. *turjalaine*, *turjalappalaine*). If the name can be linked with the word *turri*, it may have the meaning ‘furry, bearded, uncommunicative’ (SSA₃ s. v. *turri*). In Vöyri a toponym *Lappkullen* (Eng. *Lappish hill*) is found that may possibly, but not necessarily, hint at an early Saami population in Vöyri.

There is a word *mukka* ‘bend (of river)’ in the Finnish dialect of Southern Ostrobothnia. It is probably adopted from Saami language; cf. Proto-Saami **mukkē* > northFi. *mukka* (Lehtiranta 2001: 76; T. I. Itkonen 1948: 158). However, SSA₂ (s. v. *mukka*) presents the opposite loaning direction from Finnish on Saami. Because the Saami word occurred already in Proto-Saami and was inherited by all known Saami languages, it is difficult to believe that the term was adopted into Saami from a rare western Finnish dialectal word. This leads us to assume that the word in the Isokyrö dialect is based on a Saami substrate. The conclusion is that the word was borrowed from Saami into local Finnish in the period when the Saami and Finnish speaking populations co-existed in Southern Ostrobothnia.

Map 5. The ancient lakes Jauri and the lake by Järvimäki in Isokyrö according to the modelling of Santeri Vanhanen.

5. Possible unknown ancient languages

I want to emphasize that the following suggestions below in this section cannot be verified for sure. However, I decided to publish these assumptions for the origin of the opaque names of three remarkable rivers in Ostrobothnia. In any case, they most probably represent the earliest preserved toponyms in the area in question and were in use during the period of the water burials. Those names are *Vöyrinjoki*,

Kyrönjoki ja *Ähtävänjoki*. They are evidently not of Finnish, Scandinavian or Saami origin. Therefore, my conclusion is that they must originate from some unknown source, from a Uralic or non-Uralic extinct language. For this reason I endeavoured to find out whether they can be derived from an earlier stratum of a Uralic protolanguage.

Among the names of the 85 largest lakes in Finland at least 25 % are etymologically obscure. They cannot acceptably be derived from Finnish, Swedish or the Saami languages (Rahkonen 2013: 5). Therefore it is necessary to pay serious attention to the non-transparent names of large water objects (Kiviniemi 1980: 320–321). In speaking of disappeared unknown languages in Finland, excluding Lapland, Saarikivi (2004) calls them *Paleo-European language(s)* and Aikio calls them *Paleo-Lakelandic* (2004) or simply *unknown languages* (2006: 45, map 1). Rahkonen (2013), following Kalima (1942), writes of *West Uralic x-languages*. A population who spoke some unknown language during the period of the water burials in Levänluhta [Isokyrö] and Kälämäki [Vöyri] is a potential alternative because it seems (see above) that Finnish and Swedish speaking people migrated only later at least to Vöyri, but most probably to Isokyrö as well. We do not know with certainty from which language the names of three large rivers of the territory can be derived. These rivers are **Ätsävänjoki* > *Ähtävänjoki*, *Vöyrinjoki* and *Kyrönjoki* (see Map 1). Therefore I have studied the etymological backgrounds and possible North-European (Finno-Russian) parallels of these three hydronyms.

5.1. Vöyri

Bror Åkerblom (1937: 34), following Karsten (1921: 119–121), has derived the toponym Vöyri from Ancient Swedish **vør* ‘fishing harbour in estuary’. In older Norwegian there has been a word **ver* ‘temporary fishing camp by sea’ (Fritzner 1886 s. v. *ver*). If the suggestion of Åkerblom and Karsten is correct, the toponym would be of relatively late origin. Ancient Swedish was spoken in the 13th–14th centuries AD, the period when the Swedish population had only recently arrived in Vöyri according to the present study (see section 3). However, in that time the settlement of Vöyri ~ Vörå was remarkably too remote from the estuary of the Vöyrinjoki and therefore could not be a harbour of the estuary or a camp by the sea.

Marianne Blomqvist (SPK s. v. *Vöyri* and attached literature), in accordance with Lars Huldén (1997), has suggested that the word behind the name should be derived from Finnish (old) **veeru* > (modern) *vieru* ‘slope’. She points out that in some old documents from the 16th century the name is written *Veru*, *Weru*, *Werå*. However, this explanation faces three difficult questions which should be answered:

- (1) Did the long *-ee-* become a diphthong *-ie-* so late in Finnish that the word still had the form **veeru* when the Swedish-speaking population adopted it (after the 13th–14th centuries)? In the form *vieru* the word could absolutely not become Vörå.

- (2) Why would the suggested original Finnish *-ee-* have become *-ö-* in Swedish, and later in the Finnish variant *-öy-* even though some Finnish speaking population lived in Vöyri continuously since the Viking Period? Would it be not more probable that the Finnish-speaking population later used the name *Vieru* < **veeru*, or at least *Vyöri*? In addition, one should remember that there exist very early documentations of the forms *Vøra* [1367] and *Vöro* [1478] as well (Karsten 1921: 119).
- (3) Was the toponym Vöyri originally an oikonym or hydronym? If it was a hydronym, it most probably cannot be derived from **veeru* because the specific *vieru-* is unknown in hydronyms in Finland. For example, Kansalaisen Karttapaikka recognises neither lakes nor rivers with the specific *Vieru-*.

The most decisive question, however, is how to explain the Finnish variant *Vöyri* and especially its diphthong *-öy-*. Why would the assumed original Finnish **Veeru* have become *Vöyri* in spite of the continuous local Finnish speaking settlement history? The explanation to derive the name from **veeru* or Swedish *Vörå* is phonetically impossible or at least highly improbable. Blomqvist (SPK s. v. *Vöyri*) reports that the earlier Finnish form of the name according to the oral tradition was *vööri*. The linguistic rules suggest the opposite development **vöyri* > *vööri* as more probable. Räisänen (SPK s. v. *Söyrinki*) and Nissilä (1975: 255) point out that there have been such phonetic changes and adaptations as Latin *Severinus* (anthroponym) > Swedish *Sjöffring* > Finnish *Söyrinki* (oikonym) > dialectal *Söörinki*. According to the regular phonetic rules the diphthong *-öy-* cannot be derived from long Swedish *ö*, because it should result in *-yö-*, which happened much later [1821] **Vörå* > *Vyöri* (SPK s. v. *Vöyri*). It is visible in Finnish adaptations from Swedish toponyms such as *-böle* ‘village’ > Finnish *-pyöli* (NA).

Thus, we face a serious problem in deriving *Vöyri* from earlier Finnish **Veeru*. It is true that the word **veeru* has dialectal variants *vyöri*, *vyöry*. But even in this case the diphthong is incorrect. According to the phonetic rules Finnish *-öy-* should be inherited from **-ök-/-ög-* or **-öt-/-öd-* or **-öw-* (the vowel can also be **e*) ; see e.g. Fi. dial. *köyri/ylä*, *keuri*, *keyri* < **kekri* (SMS s. v. *kekri*). In the map *Carta Marina* (Olaus Magnus 1539) the name is spelled *Vfro*. In this variant, *f* could represent *y* or *v*; i.e. *Vöyr-*, *Vövr-*.

In the form *Vöyri*, the name is unique in Finland. However, such variants as *Veurun|pohja* and *Veurun|mäki* [in Joutsa] are possible parallels. Even such toponyms as *Voura|vuori* [in Lappeenranta] and *Vouri|oja* [in Sodankylä] could have common roots with Vöyri. If the word behind the toponym can be derived from the assumed West Uralic x-language (Rahkonen 2013), it might have a historical phonetic connection with a theoretic Meryan word **voyra* (or **veyra*, **vəyra*) behind two different Meryan hydronyms called *Vogra* in the Yaroslavl oblast in Russia (AJO23B2; 99A2). The latter, however, has a variant *Vorga* (the unpublished collection of Arja Ahlqvist; personal information 24 January 2017). But if Vöyri really is connected with these toponyms, it is very old and could have been named by the population who practised water burials in the Levänluhta–Kälämäki district. However, we are obliged to state that the question of the etymological background of the name *Vöyri* has not been resolved.

Map 6. The Vöyri district approximately in 450 AD. (Modelling by Santeri Vanhanen.)

It is very possible that the motif of the naming of Vöyri was an unusually high hill Dansanhällorna (51 meters above the present sea level).⁹ At the beginning of the period of the water burials in Kälämäki, this hill and the slightly lower hills Grannasberget and Kroksbacken were located by a long bay (Map 6).

9. The landscape in Ostrobothnia is usually very low and even.

5.2. Kyrö

Kyrö-toponyms originate from three different linguistic origins. In western Finland they are often names of fields and meadows. Names in this category can be derived from the word *kytö* ‘burned soil of turf for agriculture’. The declined stem (weak grade) in official Finnish is *kydö-*, but the phonetic rule $*d(\delta) > r$ in western dialects results in *kyrö-*. The distribution map (Map 7) shows clearly that the toponymic boundary of *Kyrö*- fields and meadows runs almost exactly along the dialectal $*d > r$ boundary (Kettunen 1940, map 66). Old medieval oikonyms in western Finland most probably do not originate from this word, because the habit to burn turf marshes in order to make them cultivated fields did not begin in Ostrobothnia until the 17th century (Historiallinen maatalous).

The *Kyrö*-names of natural sites have two concentrations. The smaller one is located in south-western and southern Finland and the wider one in Ostrobothnia and in northern Savo–Kainuu district (Map 8). Many of the sites are rocky hills, and other places which are difficult to reach (NA). In some dialects the word *kyrö* means ‘rocky cross-country’ (Vahtola 1980; SPK s. v. *Kyrö*, *Kyrönmaa*) and, in the Ylitornio dialect, ‘hiding place’ (Mikkonen & Paikkala s. v. *Kyrö*). One of my own informants from Alajärvi gave the local meaning *kyrö* ‘hinterland’. There exist four *Kyrövaara* (high tree covered ridges) names in Finland. Two of them might receive their names from a nearby farm (in Hyrynsalmi and Kittilä). Two others are clearly names from nature (a very steep hill in Kemijärvi and a hill in the hinterlands of Kuhmo).

In western Finland, the earliest *Kyrö*-oikonyms may originate from natural sites and later ones from burned fields (see the distribution Maps 7–8). The *Kyrö*-names of settlements and farms in eastern Finland might in several cases originate from an orthodox personal name < ?*Kyyros*, ?*Kyrillos*, because a personal name *Kyrö* and a surname *Kyröläinen* (Mikkonen & Paikkala 2000 s. v. *Kyrö*; SPK s. v. *Kyrönmaa*) are found there. Eleven *Кырас* and one *Кырос* hydronyms are found in the catchment area of the River Pinega in the Arkhangelsk oblast (TKSTE 104–105). It is difficult to know whether they are linked with the Finnic word *kyrö* or the Permian word *kjir* > a Komi toponym *Kjirs* (see Saarikivi 2007: 63; Afanas’ev 1996 s. v. *Кырс*).

Interestingly, as far as I know, no linguist has yet tried to trace down whether the dialectal word *kyrö* could be derived from any level of Uralic proto-languages or whether it has any cognates in other Uralic languages. If the word *kyrö* is an original Finnish word or a loanword from some unknown Uralic language, it could be derived from Proto-Finno-Permian $*kür(V)$, probably $*kürä$. In that case, even the Finnish verb *kyräillä* ‘cast (secretly) sullen glances’ could be a metaphor for a hidden rough cross-country; cf. dialectal *kyrö* ‘hidden place’.

If there were a word $*kürä$ in Proto-Finno-Permian, it would have been in Proto-Permian $*kjir$ and in Komi and Udmurt *kjir*. Indeed, in Komi there is a suitable word *kjir* ‘steep slope, high bank’ (Afanas’ev 1996 s. v. *Кырс*) which is semantically close to the meaning of the Finnish dialectal *kyrö* ‘rocky hill, hinterland difficult of access’. In Mordvin, Mari and Saami, parallel words do not exist. Even in the Finnic linguistic

family, it is not found in the southern and eastern groups. In the northern (Finnish) group it is only a rare dialectal word. Instead, in the Meryan onomasticon hydronyms such as *Kera* (AKO182A2) in the Kostroma oblast, *Kera* (GBO234) in the Oka catchment area and *Keroma* (AJO17A4) in the Yaroslavl oblast, are found. The words behind these hydronyms could be derived from theoretical Proto-Finno-Permic **kürä*. In which case, a similar phonetic rule as found in Mordvin also worked in Meryan, so that the vowel **ü* after the first consonant became *> e* (Bartens 1999: 57). I have no reliable cartographic evidence of the topography of those Meryan hydronyms. The river Keroma has its upper sources in a large marsh called *Kurganovo* ‘hill marsh’. The area is no doubt a hinterland, but this fact does not give any strong proof. According to Arja Ahlqvist (personal information 24 January 2017), however, the landscape supports, or at least does not resist, this idea.

If the Komi word *kjr* and Meryan **kera* really are correspondences of Finnish *kyrö*, we should answer the question: why is the word found only in the northern Finnic group and even there only as a rare dialectal word? Furthermore, no parallels are found in the Estonian onomasticon, hinting at the probability that the word ever existed in the Estonian language (EKR). Therefore it is reasonable to take into consideration the possibility that the word *kyrö* is a substrate word in Finnish. In this case, the word may be borrowed from the West Uralic x-language (see Rahkonen 2013: 33–36).

It is possible, even probable, that the name of the river *Kyrönjoki* is linked with the name of the lake *Kyrösjärvi* which is located in Upper Satakunta. In the past, there most probably was a bifurcation period so that the modern lakes *Sulkuejärvi* and *Korhosjärvi* in the Kihniö parish emptied their waters both into the Kokemäenjoki water system via Kyrösjärvi and into the river Kyrönjoki via Seinäjoki. This means that there existed a passable water route from Kyrösjärvi to Kyrönjoki (see also Luukko 1950: 5–8). Even today in Kihniö there is only a very short and low neck of land between those two lakes and some ditches connecting the two water systems. Furthermore, one should remember that the medieval parish of Kyrö consisted of the entire area between Ostrobothnian Kyrönmaa and Hämeenkyrö in Upper Satakunta (Alhonen 1983). Both of these areas were earlier called simply *Kyrö*. The earlier bifurcation period and the naming of *Kyrö* might fit the period of the water burials of Levänluhta–Käldamäki. Kyrösjärvi was a hinterland of Tavastia and Satakunta in the Middle Ages.

5.3. **Ätsä-*

The toponymic stem **ätsä-* > Fi.Savo *ähtä-* is to be dated from the time when the lake *Ähtärinjärvi* < **Ätsäri* and the river *Ähtävänjoki* < **Ätsävä* still had connection with one another. This connection was cut off approximately 500 AD (Seppä & Tikkanen 2006: 89–92). In this respect, the date of the naming fits the dating of water burials in Levänluhta–Käldamäki.

Until now, no-one has been able to present a proper etymological solution for the word *ätsä*. There are no possible phonetic grounds to derive the word from Proto-Finnic or Proto-Saami. There has been a suggestion to link the name to SaaN *ahcit* ‘to rise (of water)’ (see SPK s. v. *Ähtäri*). As a motif of naming this might be suitable, but there is a phonetic difficulty. The name must be very old (see above). The Saami word in question would have been either Proto-Saami **ecē* (Lehtiranta 2001: 10) or even earlier **icä* ~ Fi. *itää*. The phonetic development **i* or **ē* > *ä* would be difficult to explain. Some hydronyms resembling the stem *ätsä-* are found in the onomasticon of the Russian North. In the Kostroma oblast the name of the river *Ača* (AKO130A2) and in the Komi Republic the name *Adž|va* (Afanas'ev 1996 s. v. *Адзвва*) are found. Both of these might be based on a Permian word Komi *adž* ‘meadow’ > Proto-Permian **až* (Lytkin & Guljaev 1970 s. v. *адзв*). In theory, the word could have been **änč(V)* in Proto-Finno-Permic.¹⁰ In principle, the stem *ätsä* could be derived from an Uralic language in which **änč(V)* > **äčä* > *ätsä*. It might have been the above assumed x-language. The motif would be suitable if we think of the coastal meadows in the estuary of the river Ähtävänjoki. Of course, the stem may have its roots in some unknown Paleo-European language instead.

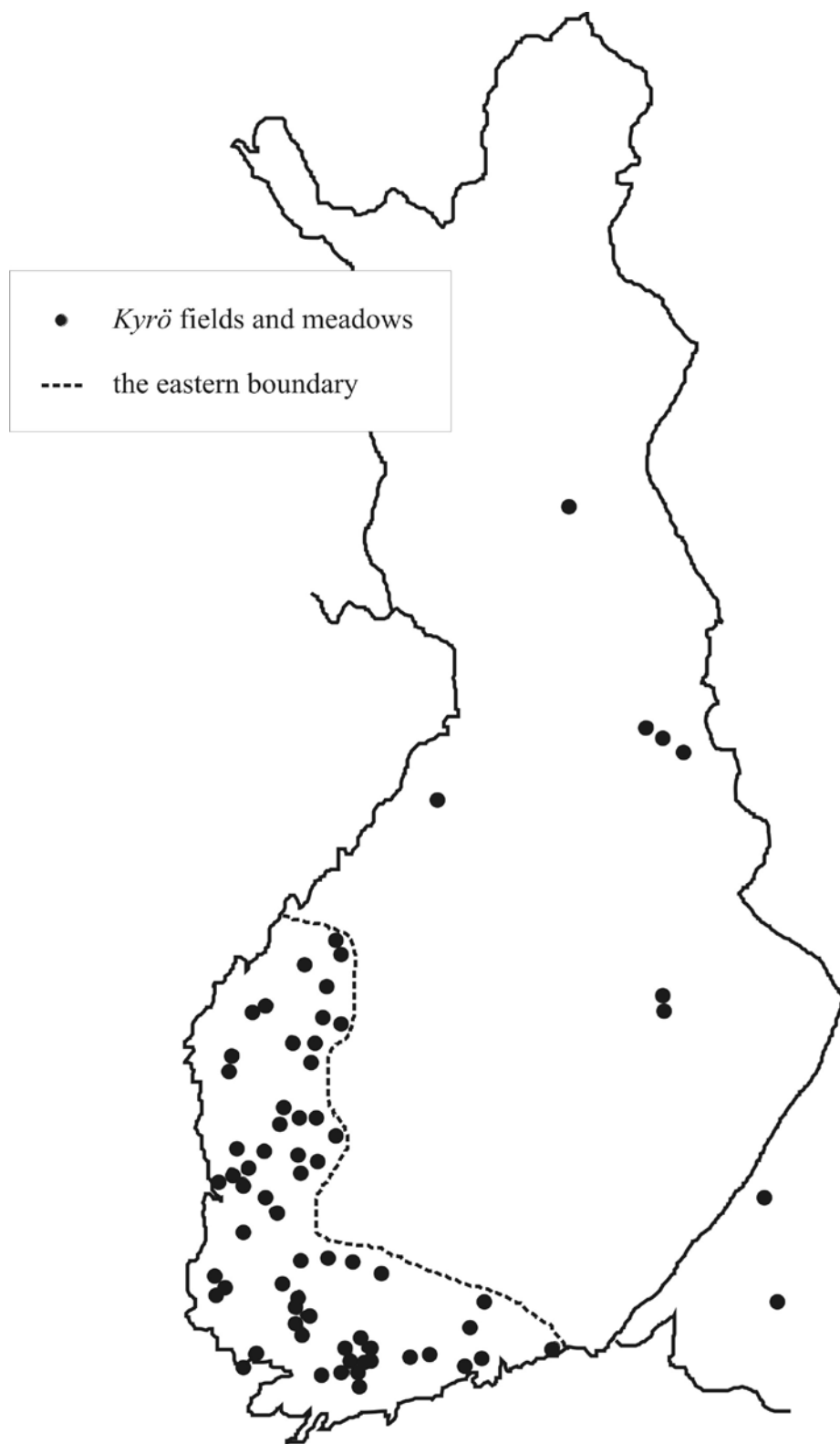
6. Conclusions

The evidence presented by Wessman (2009) is convincing in proving that the Levänluhta and Käldamäki burial sites really were cemeteries. In particular, the fact that valuable items were buried with the deceased points to cemeteries on those sites.¹¹ Therefore it is justifiable to speak of water burial culture, even though the geographic area of findings is rather limited. As written above, no confirmed Finnish, Scandinavian or Baltic onomastic traces are found originating from the Migration or Merovingian Period. On this basis, we can say that the population of the water burial culture most probably was not Finnish, Scandinavian or Baltic. Possible linguistic groups could be Saami people or people who spoke some unknown pre-historic language.

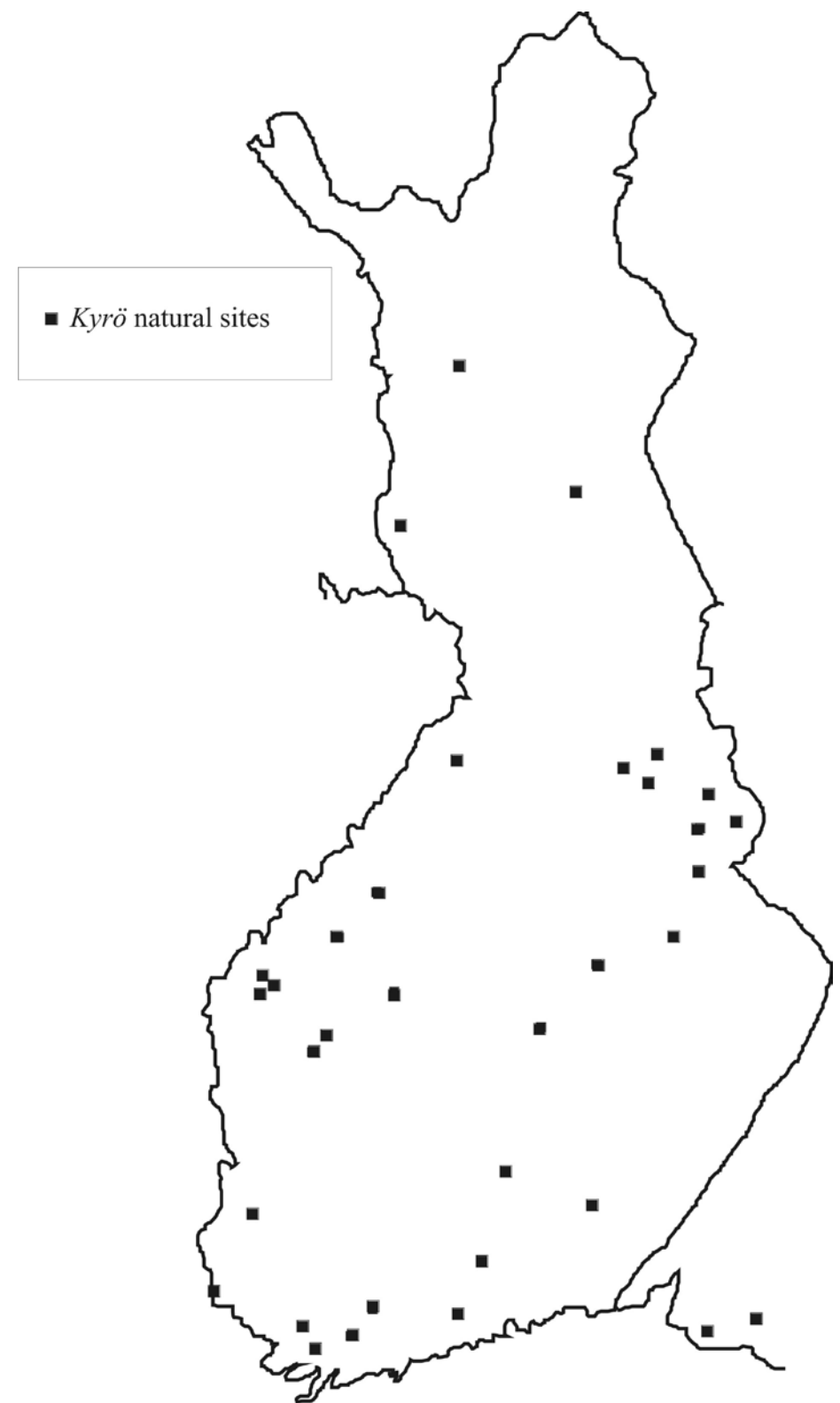
Saami people, or at least the Saami language, began to spread towards Lapland since the Early Iron Age, but supposedly mainly soon after the beginning of the Common Era (Aikio 2006: 44; Saarikivi 2011). However, the names of the large rivers *Kyrönjoki*, *Vöyrinjoki* and **Ätsävänjoki* in the studied district do not originate from Proto-Saami. In addition, the Saami people never and nowhere else had the habit of water burials. If the word *kyrö* < **kür(V)* is a substrate word from some ancient Uralic language and if *vöyri* is related to a possible Meryan word **voyra* and

10. In Proto-Finno-Permic **nč* > Proto-Permic **ž* and **ä* > **a* (Sammallahti 1988: 524–532; Lytkin & Guljaev 1970: 12, 22).

11. In one case a bone was still inside the arm ring, proving that the deceased was buried with the ring around her arm. This means that the items made of metals were not separate offerings but belonged to the deceased.

Map 7. Kyrö- fields and meadows. (NA.)

Map 8. Kyrö- natural sites. (NA.)

**ätsä* to Komi *adž* < **ānč(V)*, a very possible language behind these hydronyms is the above mentioned x-language. Such stems of toponyms as *vuoh-*, *voht-* < Proto-Uralic **uktj* ‘track over neck of land’ and *vieksi-*, *vääksy-*, *viiks-* ‘short river or sound between two larger waters’ are inherited from the language in question (Rahkonen 2013: 33–36, maps 24 and 25). The x-language arrived in Finland with the culture of Textile Ceramics (ibid.) and it is probable that its dialects were spoken for a long time alongside with Proto-Saami in the inlands of Finland. Levänluhta and Kälämäki are located on the approximate borderline of the culture of eastern Textile Ceramics.

However, it is also possible that the population who practiced water burials spoke some non-Uralic Paleo-European language. The uniting factor between the stems of the toponyms **ätsä-* and *vöyri-* is that both of them are almost unique, especially if the stems *veur-* and/or *vour-* are not connected with *vöyri*. The rareness of these toponyms, together with the unique custom to practice water burials, hints at a linguistic and ethnic isolate. Even though it is possible to find a Uralic etymology for the main rivers of the district, we cannot prove the linguistic background of these hydronyms for sure.

It is most interesting that the onomasticon of the Vöyri district contains several linguistic traces hinting at its importance as a cultic centre. The names of the river Vöyri in *Carta Marina*, *Jumalavesi* ‘water of god’ (1539), the estuary called *Hiidensuu* ‘mouth of divine Hiisi’ (13th century), and possibly the name *Dansanhällorna* ‘the dance rocks’ together with the cemetery of Kälämäki all strongly point at cultic activities. However, no archaeological finds connected with sacred activities have been found until now in Dansanhällorna or in the spot of Hidesu < Hiidensuu. However, in the Arkhangelsk oblast, the Kenozero district in an ancient Finnic sacrificial grove there is a big stone which is even today called ‘dance stone’ or ‘joy stone’ (Rahkonen 2015: 335–336). Wessman (2010: 20) mentions a pagan cemetery from the Late Iron Age in Kokemäki in modern times still called *Leikkimäki* ‘play hill’. In this case, playing meant dancing. During ancient Finnic cultic rituals, the local youth used to dance in sacred sites (Rahkonen 2015: 335–336). One should also remember that both of the burial sites are located where springs existed. In the Kenozero district, 29 sacred groves and several sacred springs are found, a reminder of the Finnic past of the area (ibid.). Therefore one can assume that the springs were essential factors for the holiness of the burials. It is possible that the word behind *vöyri*? < **vökri*, **vekri* had a sacred meaning connected with the cultic activities. One weak possibility is to derive *vöyri* from **vekri* that might have common roots with a known pagan deity *Äkräs* ~ *Ekres*. In this case, one must assume an initial (?prosthetic) *v* + *ekre(s)*. This kind of omission of an initial *v-* is found in the name of *Väinämöinen* ~ *Äinämöinen* (Agricola, Psalmtarin esipuhe 1551). This alternative is, of course, speculative.

It is strange that approximately at the same time as the water burials, cremation cemeteries were also located in the same vicinities; cf. Pukkila, Isokyrö [6th–9th century AD], Guldtynt, Vöyri [450–700 AD] (Wessman 2010: 96, Paper V). This fact seems to describe either a situation of two different cultures side by side or two different ways to bury within the same cultural group, possibly because of two different criteria.

It is possible that other water burial sites will be found. Because of the retreat of the seashore, those sites are likely to be located further inland. A potential region would be the lower Ähtävänjoki area. It is evident that the toponymic material of the three main rivers of this area is not sufficient to define the language of the population who practiced water burials. However, the three names *Kyrönjoki*, *Vöyrinjoki* and **Ätsävänjoki* form a limited entity of opaque hydronyms. Many of the names of the rivers north of Ähtävänjoki are no doubt of relatively late Finnish origin such as *Vetelinjoki*, *Pyhäjoki*, *Kalajoki*, *Siikajoki*. Some, such as *Lestijoki* and *Lohtajanjoki* which both empty into a bay of the sea called *Lohtajanselkä* (cf. Proto-Saami **lōkte* ‘bay’), reflect some Ostrobothnian Saami dialect (SPK s. v. *Lestijoki*). The names of larger rivers south of Kyrönjoki can be explained as originally Finnish names (see SPK s. v. *Närpiö*, *Lapväärti*, *Tiukka*).

The research presented in the article is one part of the Levänluhta Project (2012–2015) financed by Emil Aaltonen Foundation and supervised by PhD Anna Wessman. I thank the researcher of onomastics Saulo Kepsu for good advice and useful perspectives and Santeri Vanhanen for the modelling of the dislocation of the seashore in the Isokyrö–Vöyri district.

References

- Afanas'ev, A. P. 1996: *Toponimiya Respubliki Komi: Slovar' spravočnik*. Syktyvkar: Komi knižnoe izdatel'stvo.
- Aikio, Ante 2003: Suomen saamelaisperäisistä paikannimistä. – *Virittäjä* 117: 99–16.
- Aikio, Ante 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Irma Hyvärinen, Petri Kallio & Jarmo Korhonen (eds.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*. Mémoires de la Société Neophilologique de Helsinki 63. Helsinki: Société Neophilologique. 5–34.
- Aikio, Ante 2006: On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 91: 9–55.
- Aikio, Ante 2007: The study of Saami substrate toponyms in Finland. – *Onomastica Uralica* 4: 157–197.
- Ainiala, Terhi 1997: *Muuttuva paikannimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 667. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AJO = *Atlas Jaroslavskoj oblasti* 2002. Moskva: Roskartografija.
- AKO = *Atlas Kostromskoj oblasti* 2009. Moskva: Roskartografija.
- Alhonen, Pentti 1983: *Hämeenkyrön historia I. Esihistorialliselta ajalta vuoteen 1721*. Hämeenkyrö: Hämeenkyrön kunta ja seurakunta.
- Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Carpelan, Christian & Asko Parpola 2001: *Early contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and archaeological considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Edgren, Torsten 1993: Den förhistoriska tiden. – M. Norrback (ed.), *Finlands historia* I: 11–270.
- EKR = *Eesti kohanimeramat* 2016. Ed. Peeter Päll & Marja Kallasmaa. Eesti Keele Instituut, Võru Instituut, Eesti Kirjandusmuuseum. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Formisto, Tarja 1993: *An osteological analysis of human and animal bones from Levänluhta*. Stockholm: University of Stockholm.
- Fritzner, Johan 1886: *Ordbog over det gamle norsk sprog*. Kristiania: Den norske forlagsforening.
- Ganander = Christfrid Ganander 1997 [1787]: *Nytt finskt lexicon*. Ed. Liisa Nuutinen. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- GBO = Г. П. Смолицкая 1976: *Гидронимия бассейна Оки*. Москва: Издательство Наука.
- Hellquist, Elof 1922: *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: C.W.K. Gleerup förlag.
- Huldén, Lars 1997: Sockennamnet Vörå i saklig belysning. – Marianne Blomqvist (ed.), *Ord och några visor. Tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B, 18. Helsingfors.
- Huurte, Matti 1990: *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. Helsinki: Otava.
- Historiallinen maatalous = Kytö- ja suoviljely. – Historiallinen maatalous. [Verkko-opetuspaketti.] Käsikirjoitus Teppo Korhonen. Helsingin yliopisto, 2004. <<http://www.helsinki.fi/kansatiede/histmaatalous/peltoviljely/kytojasuo.htm>>. 26.3.2016
- Häkkinen, Jaakko 2014: *Kielet Suomessa kautta aikain*. [Julkaisematon käsikirjoitus 8.8.2014.] <http://www.elisanet.fi/alkupera/Kielet_Suomessa_kautta_aikain.pdf> 26.3.2016.
- Itkonen, T. I. 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945* 1–2. Porvoo: WSOY.
- Itkonen, Terho 1993 [1972]: Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta. – *Aloja ja aiheita*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 216. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kalima, Jalo 1942: Karjalaiset ja merjalaiset. – *Uusi Suomi* 19.7.1942. Helsinki.
- Kansalaisen Karttapaikka = MML Karttapaikka. Helsinki: Maanmittauslaitos. <<https://asiointi.maanmittauslaitos.fi/karttapaikka>> 26.3.2016
- Karsten, Torsten 1921: *Svensk bygd i Österbotten. Nu och fordom: En namnundersökning* 1. Naturnamn. Skrifter utgivna av Svenska Literatursällskapet i Finland 155. Helsingfors: Svenska Literatursällskapet.
- Kettunen, Lauri 1940: *Suomen murteet* III. A. Kartasto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kiviniemi, Eero 1980: Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona. – *Virittäjä* 84: 319–338.
- KKS = *Karjalan kielen verkkosanakirja*. Ed. Marja Torikka. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <<http://kaino.kotus.fi/kks/>> 26.3.2016.
- Lehtiranta, Juhani 2001: *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 200. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Luukko, Armas 1950: *Etelä-Pohjanmaan historia* II. *Keskiaika ja 1500-luku*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- Lytkin & Guljaev = Лыткин, В. И. & Е. С. Гуляев 1970: *Краткий этимологический словарь коми языка. Переиздание с дополнением*. Сыктывкар: Коми книжное издательство.
- MA = Kotimaisten kielten keskuksen murrearkisto. Helsinki.

- MAG = И. И. Муллонен, И. В. Азарова & А. С. Герд 1997: *Словарь гидронимов юго-восточного Приладожья бассейн реки Свирь*. Ст. Петербург: Издательство Ст. Петербургского университета.
- Magnus, Olaus 1539: *Carta Marina*. Venetsia.
- Mallory, James & Douglas Adams (ed.) 1997: *Encyclopedia of Indo-European culture*. London: Fitzroy Publishers.
- Meinander, Carl F. 1946: Förutsättningar för den förhistoriska bebyggelsen i södra Österbotten. – *Nordenskiöld-samfundets tidskrift* 1946: 70–101.
- Meinander, Carl F. 1950: *Etelä-Pohjanmaan historia* I. *Esihistoria*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- Mikkonen, Pirjo & Sirkka Paikkala 2000: *Sukunimet*. Helsinki: Otava.
- MJ = Georg Haggrén, Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman 2015: *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Helsinki: Gaudeamus.
- MWB = Paasonen, Heikki 1990–1999: *Mordwinisches Wörterbuch* 1–6. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Zusammengestellt von Kaino Heikkilä. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- NA = Kotimaisten kielten keskuksen nimiarkisto [Names Archive]. Helsinki.
- Niskanen, Markku 2006: Stature of the Merovingian-period inhabitants from Levänluhta, Finland. – *Fennoscandia archaeologica* 23: 24–36.
- Nissilä, Viljo 1975: *Suomen Karjalan nimistö*. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämissektöri.
- Rahkonen, Pauli 2013: Suomen etymologisesti hämärä vesistönimistö. – *Virittäjä* 117: 5–43.
- Rahkonen, Pauli 2015: Kargopolin ja Kenozeron alueiden etnohistoria. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 95: 307–347.
- Rajamaa, Matti 1964: *Suomalaisia paikannimiä "ruuttalaases maas"*. Käsikirjoitus. Kotuksen nimiarkisto.
- Ross, Malcolm 1998: Sequencing and dating linguistic events in Oceania: the linguistics/archaeology interface. – Roger Blench & Matthew Spriggs (eds.), *Archaeology and Language* 2. London: Routledge. 141–173.
- Saarikivi, Janne 2004: Is there Paleo-European substratum interference in western branches of Uralic? – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 90. Helsinki. 187–214.
- Saarikivi, Janne 2007: On the Uralic substrate toponymy of Arkhangelsk region: Problems of research methodology and ethnohistorical interpretation. *Onomastica Uralica* 4: 45–110.
- Saarikivi, Janne 2009: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta. – Jussi Ylikoski (ed.), *The Quasiquicentennial of the Finno-Ugrian Society*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 258. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 109–160.
- Saarikivi, Janne 2011: Saamen kielet – nykypäivää ja historiaa. – Irja Seurujärvi-Kari, Petri Halinen & Risto Pulkkinen (eds.), *Saamentutkimus tänään*. Tietolipas 234. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 77–119.
- Saarikivi, Janne & Mika Lavento 2012: Linguistics and archaeology: a critical view of an interdisciplinary approach with reference to the prehistory of Northern Fennoscandia. – Charlotte Damm & Janne Saarikivi (eds.), *Networks, interaction and emerging identities in Fennoscandia and beyond*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 265. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.

- Salo, Unto 2000: Suomi ja Häme, Häme ja Satakunta. – Jukka Peltovirta (ed.), *Hämeen käräjät*. Hämeenlinna – Harjavalta: Emil Cedercreutzin säätiö – Hämeen heimoliitto. 18–231.
- Sammallahti, Pekka 1988: Historical phonology of Uralic languages. With specific reference to Samoyed, Ugric and Permic. – Denis Sinor (ed.), *Uralic languages: description, history and foreign influences*. Leiden: E. J. Brill. 478–554.
- Sammallahti, Pekka 1989: *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji.
- Sammallahti, Pekka & Matti Morottaja 1993: *Säämi-suomâ sänikirje. Inarinsaamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiisá.
- Seppä, Heikki & Matti Tikkanen 2006: Ähtärinjärven vanha lasku-uoma. – *Geologi* 3/2006: 89–94.
- SMS VI = *Suomen murteiden sanakirja* VI 1999. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SPK = *Suomalainen paikannimikirja* 2007. Ed. Sirkka Paikkala. Jyväskylä – Helsinki: Karttakeskus – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SRNG 1965–2016 = *Словарь русских народных говоров* 1–49. Москва: Институт лингвистических исследований РАН.
- SSA₁₋₃ = *Suomen sanojen alkuperä* I–III 1992–2000. Ed. Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suvanto, Seppo 1973: *Satakunnan historia* III. [Pori:] Satakunnan Maakuntaliitto.
- Suvanto, Seppo 1987: *Knaapista populiin*. Tutkimuksia erilaistumisesta Satakunnan talonpojistossa vuosina 1390–1571. Historiallisia Tutkimuksia 142. Helsinki: Societas Historica Finladiæ.
- TKSTE = *Топонимическая картотека Северорусской топонимической Экспедиции УрГУ* [Archive.]
- Tvauri, Andres 2007: Migrants or natives? The research history of Long Barrows in Russia and Estonia in the 5th–10th Centuries. – Juhani Nuorluoto (ed.), *Topics on the ethnic, linguistic and cultural making of the Russian North*. Slavica Helsingensia 32. Helsinki: Department of Slavonic and Baltic Languages and Literatures at Helsinki University. 247–285.
- Vahtola, Jouko 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus*. Studia Historica Septentrionalia 3. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- Vahtola, Jouko 2003: *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Helsinki: Otava.
- Wessman, Anna 2009: Levänluhta – A place of punishment, sacrifice or just a common cemetery? – Vesa-Pekka Herva & Janne Ikäheimo (ed.), *Fennoscandia archaeologica* XXVI. Helsinki: Archaeological Society of Finland. 81–105.
- Wessman, Anna 2010: *Death, destruction and commemoration: tracing ritual activities in Finnish late Iron Age cemeteries (AD 550–1150)*. Iskos 18. Helsinki: Finnish Antiquarian Society.
- Wuorisalo, Jukka 2005: Keskiajan turkiskauppa. Suomen turkispöytä ja -kauppa osana Itämeren kauppaa 1200–1400-luvulla. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- Åkerblom, Bror K. 1937: *Vörå sockens historia* 1. Åbo.

Merja Salo ja Tatjana Devjatkina (Helsinki)

Mordvalaisten häämenojen lauluista ja niiden kielellisistä erityispiirteistä

Häät ovat mordvalaisen kansanperinteen keskeinen osa, ja häälaulut muodostavat sen monikerroksisen ytimen. Tässä artikkelissa keskitytään mokšalaisiin häälauluihin, joiden tyypit ovat: 1) vanhinta kerrostumaa edustavat *rukouslaulut*, joissa heijastuvat mordvalaisten suojelijajumalausko ja vainajain palvonta, 2) hyvin suositut, osin improvisoidut *pilkkalaulut*, joiden tausta on maaginen ja joilla on toisinaan jopa aivan käänteinen merkitys, 3) monifunktioniset yleistävät *paranzama*-laulut, 4) *häiden tanssilaulut*, joilla pyrittiin rentouttamaan häävieraita, 5) kuoron esittämät *pitkät laulut* ja 6) uusinta kerrostumaa edustavat *nopeat laulut* eli *tšastuškat*. Ersäläisten häiden ominainen piirre on hääitkujen runsas määrä, kun taas mokšalaiset samoin kuin monet naapurikansat ovat mieltyneet pilkkalaulujen esittämiseen. Tässä artikkelissa esitellään ersäläisten ja erityisesti mokšalaisten häälauluja, niiden sanastoa ja lauluissa käytettyjä kielellisiä keinoja runsain esimerkein. Usein keinot menevät lomittain ja jokin piirre voi kuulua samanaikaisesti eri otsikoiden alle. Lisäksi annetaan lisätietoa mordvalaisen kansanrunouden kerääjistä, kansanrunokoelmista, mordvalaisten häiden vaiheista sekä tehdään samalla rinnastuksia suomalais-ugrilaisiin ja muihin naapurikansoihin. Suomalais-ugrilaisilla ei liene säilynyt paljonkaan alkuperäisiä häälauluja: häätävät ja -terminologia ovat hyvin alttiita kulttuurien väliselle vaikutukselle.

Johdanto

Tämän artikkelin tarkoitus on tehdä kielimuurin takaa saksaa, venäjää, ersää ja mokšaa osaamattomillekin tutuksi mordvalaisten identiteetille ennen niin keskeisten häämenojen erilaisten laulujen luokittelu sekä niiden kielelliset erityispiirteet. Esimerkkien kirjoitusasut ovat varsin pitkälle originaalien mukaiset, vaikka vanhimmista latinalaisin kirjaimin painetuista näytteistä on fonologisuuden kannalta turhia tarkemerkintöjä jonkin verran karsittu. Etenkin ersäläisiin häihin olennaisesti kuuluvat morsiamenitkut on tässä tutkimuksessa jätetty sivuun. Näytteissä korostuu mokšalainen puoli sen laulujen moninaisuuden ansiosta.¹

Rikkaasta mordvalaisesta kansanperinteestä voi ammentaa loputtomasti erilaisiin tarkoituksiin. Hetkeksi tiukasta objektiivisuudesta luopuneen, useita suomalais-ugrilaisia kieliä kentällä tutkineen Paasosenkin mukaan mordvalaisten ”runous tarjoaa meille monessa suhteessa enemmän viehätystä” (Paasonen 1897b: 73). Hän oli jo siihen mennessä ehtinyt tallentaa muutamien muidenkin kansojen folklorea ja oli selvästi viehtynyt mordvalaisten laulujen monipuolisuudesta.

Aihetta taustoitetaan tarjoamalla tietoja mordvalaisten kansanrunouden kerääjistä ja heidän kokoelmistaan, kartoittamalla lyhyesti mordvalaisia häitä koskevia

1. Tämä artikkeli on viimeistelty Koneen säätiön rahoituksella projektissa *Pohjoishantin Shuryshkarin kirjakielen kielipöytä ja muiden apuneuvojen laatiminen*.

tutkimuksia, kertomalla häiden rakenteesta sekä esittelemällä mokšalaisten ja ersäläisten häälaulutyyppit, joiden sanastoon ja sen alkuperään kiinnitetään erityistä huomiota. Ohessa tehdään rinnastuksia naapurikansojen, etupäässä muiden suomalais-ugrilaisien häälauluihin ja hieman myös häätapoihin. Häälauluissa esiintyviä tyylikeinoja esitellään monipuolisesti. Laajoja vertailevia tutkimuksia aiheesta ei ole tehty; niinpä tämän artikkeli toimii lähinnä uutena avauksena suomalais-ugrilaiselle kansanrunouden tutkimukselle, jonka toivoisi innostavan lingvistejä nykyistä enemmän. Käännöksin varustettuja aineskokoelmia ainakin on hyvin saatavilla eri kielistä.

1. Taustaksi

1.1. Kansanrunouden kerääjistä ja kansanrunokokoelmista

Mordvalaisten kansanrunoutta on kerätty viime vuosisatoina varsin ahkerasti. Häämenojen tallentamisen ja tutkimisen historiassa voidaan erottaa kolme jaksoa: 1) 1700-luvun jälkipuoliskolta 1880-luvulle, 2) 1880-luvulta lokakuun vallankumoukseen ja 3) 1920-luvulta meidän päiviimme (Samorodov 1975: 6).² Ensimmäiset kirjalliset tiedot mordvalaisten häärituaaleista tulivat julkisuuteen venäläisten tutkijoiden teoksissa 1770-luvulla ilman tarkempaa mainintaa käytetystä kielestä. Yleensä kirjoitettiin vain: ”tanssittiin, laulettiin” tai ”sulhasen sukulaisnaiset lauloivat lauluja” (Samorodov 1975: 8). Etnografisia kuvauksia häistä alkoi ilmestyä 1800-luvun kuluessa. Pietarista kansatieteelliseltä osastolta oli saatavissa jonkinlainen valmis kyselykaavake, jonka mukaan oli helpompi tehdä kenttätöitä. Kaikki eivät kuitenkaan tällaista mallia noudattaneet, koska Suomessa työskennellyt W. Mainoff³ (1883: 48; Mainov 1885: 58) huomauttaa puutteista muiden keräämissä tiedoissa. Hänen oma kuvauksensa perustuu 22 paikkakunnalla kesällä 1877 tehtyihin tiedusteluihin, mutta siltikään täydellistä kuvaa mordvalaisista häistä ei hänen mukaansa ollut mahdollista luoda, koska ersäläisillä ja mokšalaisilla oli niin paljon alueellisia eroavuuksia (Mainoff 1883: 3, 96, Mainov 1885: 103). Vain joissakin harvoissa tapauksissa häämenoihin kuuluvien laulujen tekstejä julkaistiin. Usein niihin sisältyi mordvan kielten osaamattomuudesta johtuneita virheellisyksiä (Samorodov 1975: 8–9).

Tuleva fennougristiikan professori Heikki Paasosen (1865–1919) aloitti mordvalaisaineistonsa keräämisen vuonna 1889. Hänen keräämäänsä ja keräyttämäänsä mordvalaisaineistoa on kertynyt 10 osaa, yhteensä n. 4500 sivua. Tämän aineiston tallennus jatkui vuoteen 1912 saakka, ja se on julkaistu vielä huomattavasti pitempänä ajanjaksona vuosina 1891–1981 (Salon 2010: 78–79). Koska Paasonen oli lingvisti, hän ei varsinaisesti pyrkinyt kuvaamaan häiden eri vaiheita. Tästä johtuen hänen aineistonsa on järjestetty kylien mukaan eikä siitä ole koostettu häämenojen

eri vaiheita kuvaavia kokonaisuuksia. Suomeen tuotu aineisto on julkaistu foneettisella transkriptiolla ja varustettu saksalaisin käännöksin.

Paasosen ikätoveri, mordvalaisten ensimmäinen folkloristi ja etnografi Makar Jevsejev⁴ (1864–1931) aloitti keruutyönsä samoihin aikoihin. Hänen pääteoksensa *Mordovskaja svad’ba* [Mordvalaiset häät] ilmestyi ensimmäisen kerran kahtena pitkänä artikkelina Venäjän keisarikunnan maantieteellisen seuran *Živaja starina* [Elävä menneisyys] -aikakauskirjassa vuosina 1892 ja 1893 sekä myöhemmin 1931, 1959, 1966, 1990 ja vielä isokokoisena piirroskuvin varustettuna versiona 2012 (Samorodov 1975: 13). Tämä julkaisu näytti koko maailmalle ersäläisten häät suurena taiteellisena, etnografisena ja historiallisena tapahtumana, ja se sai Venäjän maantieteellisen seuran kultamitalin. Se oli painokunnossa jo ennen vallankumousta, mutta varsinainen kirja ilmestyi siis vasta 1931 (Borisov 1990: 6). Tämä Jevsejevin äidiltään Irina Petrovna Kabajevalta⁵ 1884–1885 tallentama kuvaus kotiseutunsa Simbirskin kuvernementin (nykyisen Tšuvassian Ibresin rajonin) ersäläisistä häistä lauluineen ja itkuvirsineen on jo aivan eri luokkaa tarkkuudessaan, tosin tekijä nimittää niitä liiaksi yleistäen mordvalaisiksi häiksi. Pian tämän jälkeen, vuonna 1886, hän kiersi A. O. Heikelin kanssa mordvalaisia kylä kansatieteellistä aineistoa keräämässä.⁶ Jevsejev kyllä kertoo tallentaneensa ersäläisiä morsiamenitkuja 38 kylässä ja mokšalaisia 7 kylässä, mutta päätyneensä yksityiskohtien runsauden takia vain kotikylänsä Malyje Karmalyn häiden esittelyyn (Bezzubov 1959; Jevsejev mm. 1959: 17, 18; 1990: 7, 9). Niiden lisäksi hänellä on vain ylistyslauluja; muut genret puuttuvat. Koottujen teosten viidennessä osassa (1966: 408–455) tätä kuvausta on täydennetty kahdella suppealla mokšalaisten häiden esittelyllä, jotka on merkitty muistiin 1893–1896.⁷ Tutkimusosiossaan Jevsejev (1959: 248–268; 1990: 355–381) oikaisee useita aikaisempien tutkijoiden puutteellisesta asiantuntemuksesta johtuneita virhepäätelmiä. Hän myös muunsi kymmeniä ellei satoja murren sanoja vasta muotoutumassa olevan kirjakielen normien mukaisiksi, kuten *kudožne* > *kudoso* ’talossa’, *ravužo* > *raužo* ’musta’, *še škažde* > *še škasto* ’siihen aikaan’, ja korjaili alkuperäisiä muistiinpanojaan joskus paljonkin (Rogatšev 2000: 29–).

Kenttätönsä eteläisten mordvalaisten parissa aloitti tuleva akateemikko ja venäjän kielen tutkija Aleksei Aleksandrovič Šahmatov (1864–1920) oleskellessaan

4. Translitteroitaessa mordvalaisia tai venäläisiä henkilön- tai paikkannimiä juoksevan suomenkielisen tekstin sisään on noudatettu kansallista merkintätapaa. Venäläisten teosten nimien merkintätapa on tieteellinen.

5. Perheen sukunimi esiintyy myös muodossa Kobajev. Makar Jevsejev⁴ otti sukunimekseen isän nimestä muodostetun sukunimen; tämä tapa oli yleinen ainakin turkkilaisilla kansoilla. Hänen äitinsä oli tunnettu perinteentaitaja tyttönimeltään Zaharova. Molemmat vanhemmat olivat luku- ja kirjoitustaidottomia. Lapsia perheessä oli 14, joista aikuisiksi varttui viisi. (Jevsejev 1959: 248–249.)

6. He olivat tutustuneet jo muutamaa vuotta aikaisemmin, mistä todistaa valokuva v:lta 1883, jossa lukee ”muistoksi Makari Jevsejevälle A. O. Heikeliltä” (Bezzubov 1959: 6). Samana vuonna Jevsejev päätti Kasaanin opettajaseminaarin erinomaisin arvosanoin ja jäi sinne opettajaksi vuoteen 1920 asti. Axel Olai Heikelin (1851–1924) väitöskirja *Rakennukset tšeremisseillä, mordvalaisilla, virolaisilla ja suomalaisilla* (1887) oli ensimmäinen Suomessa ilmestynyt kansatieteellinen tutkimus (MMU 166).

7. Suunnitteilla oli julkaisu mokšalaisista häistä, mutta tämä työ jäi kesken Jevsejevin kuollessa 67-vuotiaana.

2. Borisov (1972: 10) ehdottaa neljää jaksoa jakamalla alun kahtia: 1) 1760–1840 ja 2) 1840–1880.

3. Vladimir Nikolajevič Mainov (1845–1888), Venäjän maantieteellisen seuran kansatieteellisen osaston tiedesihteeri 1877– (MMU 167).

kahdessa ersäläiskylässä Saratovin kihlakunnassa ainakin vuosina 1905, 1906 ja 1909 (Šahmatov 1910: I, III, VI). Niiden pohjalta hän julkaisi nopeasti jo 1910 Pietarissa n. 850-sivuisen monografiansa *Mordovskij étnografičeskij sbornik*” [Mordvalainen etnografinen kokoelma], jossa on julkaistu ensimmäiset ersäläisten laulujen nuotinnokset (Šahmatov 1910: 245–250). Hän oli kirjeenvaihdossa sekä Paasosen että Jevsejevin kanssa, jotka antoivat hänen käyttöönsä omia tutkimuksiaan. Osittain kolmikko käytti kylissä jopa samoja avustajia. (Salo 2009: 271.)

Lokakuun vallankumouksen jälkeen Mordvan ASSR:n perustamiseen asti mordvalaista folklorea kerättiin ja tutkittiin Jevsejevin johdolla sekä Kasaanin, Penzan ja Saratovin kotiseutumuseoiden että ensimmäisten mordvankielisten sanomalehtien *Od vel’e* [Uusi kylä] ja *Jaksi’ere teš’e* [Punatähti] toimesta.⁸ Vuodesta 1932 vetovastuu siirtyi Mordvan tieteelliselle tutkimuskeskukselle ja sen folkloristiselle osastolle (Samorodov 1975: 12). Mordvan valtionyliopisto ja Mordvan valtion pedagoginen instituutti ovat nekin osallistuneet folkloren keräämisen lähettämällä opiskelijoita kentälle vuosittain (Borisov 1972: 11).

Uudempien keräysten tuloksena syntynyt Mordvan tutkimuskeskuksen julkaisusarja *Ustno-poetičeskoje tvorčestvo mordovskogo naroda* [Mordvan kansan suullinen perinne, UPTMN] omistaa kaksi nidettä mordvalaisille häille ja varustaa ne venäläisin käännöksin. Ersäläisiä häitä käsittelevässä niteessä häämenot on esitelty viidestä kylästä eri puolilta ersäläismurteiden puhuma-aluetta, neljä niistä nimikkotasavallasta ja yksi Kuibyševin⁹ alueelta (UPTMN 1972, 471 s.). Ne on kaikki merkitty muistiin iäkkäiltä esittäjiltä 1960-luvun alussa ja ne ovat luonteeltaan biografisia: jokainen kertoo omista häistään. Yksi on kuvaus orvosta morsiamesta, toinen väkisin naitetusta ja kolme tavallisista häistä. Osa muistiinpanoista on tehty esittäjän murteella, osa kirjakielellä. Julkaisua varten kaikki on yhtenäistetty fonologialtaan ja morfologialtaan kirjakielisiksi,¹⁰ minkä lisäksi outoja sanoja on selitetty kolmen sivun verran.

Mokšalaisia häitä käsitellään yksityiskohtaisesti nimikkotasavallan neljästä kylästä tallennettujen kuvausten verran (UPTMN 1975, 400 s.). Ne on pantu muistiin 1966–1972, osa useammalta perinteentaitajalta. Koska tämä sarja pyrkii esittämään kunkin aihekokonaisuuden kattavasti, siinä julkaistaan uudelleen osia aiemmista kansanrunokokoelmista, kuten Paasosen ja Jevsejevin aineistoista. Ersäläinen häärunousnide näyttää kuitenkin perustuvan puhtaasti instituutin omien tutkijoiden keräyksiin. Mokšalaiseen niteeseen (UTPMN 1975: 343–377) on otettu Jevsejevin kootuissa teoksissa julkaistu epätäydellinen osio (Jevsejev 1966: 408–455) sekä Paasosen *Mordwinische Volksdichtungissa* julkaistut häälaulut (MV IV: 457–580), jotka on tähän kokoelmaan kirjakielistetty (UTPMN 1975: 301–342).

8. Kaikkiaan Jevsejev kävi 461 mordvalaiskylässä, joista on tehty luettelokin (Jevsejev 1966: 503–522).

9. Tämä nimitys oli käytössä 1935–1991, sitä ennen ja sen jälkeen nimitys on Samaran alue.

10. Tämä on todella valitettava ratkaisu koko sarjassa, sillä kieltä osaamattomille on joka tapauksessa tarjolla venäläinen käännös. Ainoastaan folkloristi Vasili Beljakov on säilyttänyt Penzan alueen aidon puheenparren sarjan 11. osassa.

1.2. Mordvalaisia häitä koskevat tutkimukset

Varsinaisia laajoja häitä koskevia tutkimuksia on ilmestynyt niukalti. Varhainen tällainen on Albert Hämäläisen (1881–1949) väitöskirja vuodelta 1913 *Mordvalaisten, tšeremissien ja votjakkien kosinta- ja häätavoista. Vertaileva tutkimus*. Esipuheessa maisteri kiittää mm. H. Paasosta ja Kasaanin vierasheimoisien opettajaseminaarin opettajaa herra M. Je. Jevsejjeviä, joka on auttanut häntä matkojen suunnittelussa. Hämäläinen kävi mordvalaisten luona kesinä 1908, 1909 ja 1910. Johdannossaan hän luo kriittisen silmäyksen aiempien tutkijoiden kuvauksiin suomalais-ugrilaisien kansojen häistä. Hän toteaa monien retkeilijöiden olleen ensi sijassa luonnon-tutkijoita, mutta silti tehneen tavoista huomioita ”tarkalla silmällä ja tutkijan vaittolla”. Toisaalta hän muistuttaa heidän myös siteeranneen toisiaan. Väittelijä arvioi Mainovin perustelevan johtopäätöksiään heikosti, lainaavan muiden tutkimuksia huolimattomasti ja esittävän ominaan painetuissa lähteissä tavattavia kuvauksia (Hämäläinen 1913: 5, 7). Selvästi Hämäläinen itse on tutustunut Venäjän maantieteellisen seuran arkistolähteisiin. Luku *Mordvalaiset hää*t muodostaa teoksen laajimman osion, joka sisältää kaksi häälaulua, toisen kaksikielisenä, toisen pelkkänä suomennoksena.

Itkuvirsistä, perinteisten mordvalaisten häiden olennaisimmasta osasta, on ilmestynyt viime vuosina useita suhteellisen tuoreita tutkimuksia sekä Saranskissa (Akaškina 2004a) että ulkomailta (Dugántsy 1991¹¹; Ermakov 2014). Itkuvirsirunous on kukoistanut niillä itämerensuomalaisilla kansoilla,¹² jotka ovat kuuluneet ortodoksisen kirkon piiriin.¹³ Samoin niitä on tallennettu komilaisilta. Kehittyneen itkurunouden kriteerinä pidetään hää- ja tilapäitkujen olemassaoloa kuolinitkujen ohella, minkä ehdon täyttävät vain suomalais-ugrilaiset kansat ja venäläiset. Viittauksia rituaali-itkujen historiaan löytyy kyllä Välimeren itäosien ja antiikin korkeakulttuureista, ja ne näyttävät liittyvän paikallaan asuvien yhteisöjen, maanviljelijöiden ja karjanhoitajien perinteisiin. Arktisilta kansoilta eli poronhoitajilta, metsästäjiltä ja kalastajilta niitä ei juurikaan tunneta (Niemi 2002a: 694; Niemi 2002b: 708). Muiden tekemien tutkimusten runsauden takia tässä artikkelissa jätetään morsiamenitkut vähemmälle huomiolle.

11. Itse asiassa tutkielma on käännös Dugántsyn unkarinkielisestä painamattomasta väitöskirjasta vuodelta 1977. Siihen on tehty vain vähäisiä täydennyksiä.

12. Itämerensuomalaiselle alueella itkuvirsitraditio on säilynyt setukaisilla, vatjalaisilla ja inkeriläisillä Baltiassa ja karjalaisilla, aunuksalaisilla, vepsäläisillä, lyydeillä ja vienankarjalaisilla Karjalassa. Luoteis-Venäjän itkutyylit ovat varsin lähellä itämerensuomalaisia. Setujen ja mordvalaisten itkut ovat hyvin samankaltaisia: esilaulaja ja moniääninen kuorovastaus. (Niemi 2002a: 694–695; 2002b: 708–709.) Vuorimarilaisilta ja *Virjal*-tšuvasseilta morsiamenitkut puuttuvat, mutta niitä löytyy kyllä muilta tšuvasseilta (Kondratjev 1980: 281).

13. Euroopassa (kuolin)itkut ovat säilyneet parhaiten bysanttilaisen kirkkokulttuurin alueella. Monissa katolisissa maissa kuten Ranskassa, Italiassa, Irlannissa ja Espanjassa ne ovat lähes tyystin kadonneet, sillä sekä kirkko että valtiovalta kielsivät niiden julkisen esittämisen. Mahdollisesti uskonpuhdistus on vaikuttanut Pohjois-Euroopassa itkuvirsien säilymiseen kielteisesti. Itä-Euroopan ortodoksinen kirkko on luonteeltaan toisenlainen, se suhtautuu synkretistisen sallivasti paikallisiin traditioihin. (Honko 1974: 117.)

Yhtäläisyydet perinteisten (kuten 1700-luvun) ja nykyisten mokšalaisten ja ersäläisten häälaulujen välillä sekä niiden erikoisuudet ilmenevät pääasiassa sanastossa ja runomitassa. Mordvalaisilla oli aiemmin suuri määrä lauluja, mikä on kenties heidän kaikkein selvin ominaispiirteensä itäisten suomalais-ugrilaisten joukossa. Ersäläiset ja erityisesti mokšalaiset lauloivat kaikkialla: tehdessään työtä, juhlista ja etenkin häissä. Mordvalaisilla laulaminen oli pääasiassa naisten tehtävä ja säestäminen miesten, kun taas kuorot koostuvat lähes yksinomaan naisista.¹⁴ Rikas lauluperinne jatkuu edelleenkin, tosin venäläisiä lauluja on tullut mukaan. Haastattelemamme perintetaitajat ovat sitä mieltä, että venäläisiä lauluja on helpompi laulaa eivätkä ne rasita niin paljon ääntä. Joissakin häälaulugenreissä on säilynyt moniäänisyyden vanhin muoto (Bojarkin 1987).

Vertailevan analyysin perusteella voi tehdä sen päätelmän, että mokšalaisissa häissä on tavallista, että esitetään suuri määrä lauluja. Ersäläisille häille puolestaan luonteenomaista ovat runsaat itkut (Samorodov 1975: 17). Silti tutkittaessa laulujen genrevalikoimaa mokšalaisten ja ersäläisten välinen ero tuntuu lähinnä sanastossa.

1.3. Mordvalaisten häiden rakenne¹⁵

Kirkkovihkiminen otettiin joillakin seuduilla käyttöön jo 1700-luvulla, mutta alueittain luontouskoinen avioliitonsolmimistapa säilyi jopa yksinomaisena vielä 1800-luvullakin (Devjatkina 1998: 178). Perinteiset mordvalaiset häät voidaan jakaa kolmeen jaksoon: 1) häiden valmistelu, 2) varsinaiset häät ja 3) häiden jälkeinen aika. Häiden valmisteluun varattiin runsaasti aikaa, olihan se kunkin naisen elämän kohokohta. Se aloitettiin jo lapsuudessa, kunhan tyttö oppi kehräämään ja kutomaan kangasta, ja sama koski myös venäläisiä (Akimova 1974: 208). Lähes kaikki menivät naimisiin, sillä naimaton mies tai nainen ei ollut maatalouskulttuurissa täysivaltainen jäsen (Jäppinen 2012: 158 lähteineen). Jokaisen mordvalaisneitosen piti valmistaa itselleen vaatteita sekä lahjoja uusille sukulaisilleen, enimmäkseen vaatekappaleita.¹⁶ Hänen oli myös opetettava melkoinen joukko itkuja. Näissä töissä auttoi kollektiivisuus: samassa tilanteessa olevilla kylän tytöillä oli tapana kokoontua yhteen valmistelemaan kapiotaan. Myötäjäisiksi ei annettu rahaa vaan jokin pieni kotieläin: vasikka, vuohi tai porsas.¹⁷ Tämä eläin oli nuorikon omaisuutta, mutta sen jälkeläiset kuuluivat jo aviomiehelle (MW III: 1819). Häitä edeltäviä vaihteita oli paljon, ja ne vaihtelivat jonkin verran alueittain. Tavallisimpia olivat: morsiament valinta, kihlaus, kosinta,

14. Säännön vahvistava poikkeus on maineikas mieskuoro To[o]rama, jossa on kyllä välillä ollut yksi nainenkin mukana.

15. Tästä aiheesta on jo olemassa varsin seikkaperäinen suomenkielinen kuvaus (Devjatkina 1998) – tosin niukoin viitetiedoin – siksi käsittely tässä on suppea.

16. Aikalaiskuvaus kertoo, että siellä, missä käytettiin mordvalaista pukua, sen valmistamiseen meni yli kuukausi, mutta jos oli jo siirrytty venäläiseen pukuparteeseen, pari viikkoa oli riittävästi (Golitsyn 1881: 187).

17. Tämä tapa on nimitystään myöten yhteneväinen venäläisten kanssa. (ven. *pridanka*, *pridanoje* 'myötäjäinen, kappio' > E *pridanka*, *pridannoj*, *pridanoj*, M *prdanjka*, *pridanaj*, *prdanaj* (Fedjanovitš 1978: 249; MW III: 1818–1819; ESS 130; MSS 148).

juopottelu, lahjojen valmistaminen, kapiotynnyrin pakkaaminen,¹⁸ morsiussauna,¹⁹ morsiustuuron syönti ja saattaminen pois isän talosta. Joskus niihin kuului myös sulhasen talon katsominen ja morsiament peilin vienti sinne. (Borisov 1972: 8.)

Hääpäivän viettotavat vaihtelivat suuresti, mutta usein ohjelmaan kuuluivat (sulhasen puolen) puhemiehen tapaaminen, morsiament lähtö naapuri- tai sukulaistaloon, lahjojen jako, tyttöyden hyvästely, kaivolla käynti,²⁰ morsiament pukeminen, siunaaminen, vihkiminen eli kruunun alle meneminen, sulhasen kotiin saapuminen sekä leipien ja piirakoiden rituaalinen paistaminen.²¹ Joistakin kylistä on lisäksi tallennettu vaihe, jossa sulhasen mukanaan tuoma hääkulkue pysähtyy morsiament talon suljetun portin luo. Pilkkalaulujen saattelemana kulkueen on ostettava ruokatarvikkeilla sisään-pääsy morsiament luo. Häiden runollisena kohokohtana pidetään morsiament esittämiä lohduttomia itkuja tyttöaikansa hyvästellessään. Paikoitellen ne esitetään jo aiemmin, saunomisen jälkeen. Toisen vaiheen lopussa oli usein myös ”karhun” (E *ovto*, M *ofta*) kohtaaminen ovella, tällöin nurinkäännettyyn turkkiin pukeutunut nainen²² sirotteli nuorenparin päälle humalaa.²³ (Borisov 1972: 8–9.) Tämä selittyy sillä, että mordvalaiset uskoivat epäpuhtaiden voimien, pahojen henkien pelkäävän karhua. Suojellakseen kotieläimiä mordvalaiset pitivätkin karjasuojissa karhun pääkalloa. Niiden, joilla ei ollut omaa kalloa, täytyi maksaa suuria summia karhun taluttajille heidän poiketessaan kylään, jotta he käyttäisivät karhuaan pihalla ja karjasuojissa. (Jevsejev 1959: 268; 1966: 341; 1990: 381.)

Häiden jälkeinen aika ei ollut tapojen kannalta niin merkittävä. Aineiston mukaan tapahtumia saattoivat olla esim. mustalaispäivä, leipäkakaran rukoileminen, leivän syöminen, sukulaisten luona vieraileminen ja rahan keruu (Borisov 1972: 9). Mokšalainen morsiament palasi ennen pääsiäistä tai muuta uskonnonlistaa juhlaa joksikin aikaa isänsä taloon, missä hänelle tehtiin ensimmäistä kertaa naiseen naisen kamppaus (*šurət* 'sarvet') ja pantiin päähän vaimon päähine. Vastaava tapa tunnetaan mm. marilaisilta, udmurteilta ja baškiireilta, ja jotkut pitävät sitä jäänteenä matrilokaaliseen asumiseen (Fedjanovitš 1973: 206; 1978: 256; MMU: 24–25).

Mokšalaisissa häissä olennaista oli lisäksi uuden nimen antaminen nuorikolle. Tästä käytettiin sanaa *l'emd'əma* (← *l'emd'əms* 'antaa nimi, nimittää' ← *l'em* 'nimi').

18. Kapiotynnyri oli lehmuksesta tehty, lukolla ja avaimella varustettu yksipuinen astia, joka oli koristeltu ulkopuolelta geometrisin leikkauksin. Se puhdistettiin ennen käyttöönottoa polttamalla päreitä sen pohjalla. (MMU 140.)

19. ”Ennen häitä morsiament vietti kolme päivää saunassa itkien menetettyä lapsuuttaan ystävättäriensä saattelemana” (MMU 115–116).

20. ”Häissä morsiament hyvästeli kotipiikan kaivon kiertämällä sen kolme kertaa ja kumartamalla sen edessä kolmesti. Sulhastalossa morsiament vietiin kaivolle ja kaivon haltijalta pyydettiin hänelle suojelua.” (MMU 32.)

21. Taikinan valmistus, piirakoiden paisto ja niihin liittyvät rituaalit sulhasen kotona muistuttavat kovasti etelävenäläisten häiden pyöreän leivän rituaalia (Fedjanovitš 1978: 250).

22. Devjatkina (1992: 71) arvelee, että kauan sitten tässä roolissa esiintyi mieskin.

23. Tärkeää viljelykasvia humalaa pidettiin hedelmällisyyden ja keveyden symbolina. Sirottamalla toivottiin nuorenparin saavan yhtä paljon lapsia kuin humalassa on hedelmystöjä (eräänlaisia pieniä käpyjä) (Jevsejev 1959: 268; 1990: 381). Toisen tiedon mukaan ”karhu” piti kädessään paistinpannaa, jossa oli humalaa ja sammuvia hiiliä ja jonka hän asetti nuorten jalkojen juureen. Sama tapa on levinnyt myös joidenkin Mordvan tasavallan alueiden venäläisten keskuuteen (Fedjanovitš 1978: 253).

Annettavia nimiä oli käytössä puoli tusinaa: *Mazava* 'kaunis nainen', *Ašava* 'valkea nainen', *Parava* 'hyvä nainen', *Vežava* 'nuorin nainen', *Sirñava* 'kultainen nainen' sekä *T'ūt'äva*, jonka merkitys on jo unohtunut (Jevsevjev 1959: 254; 1966: 324; 1990: 362).²⁴ Eri etnografisilla ryhmillä oli toisistaan poikkeavia nimiä käytössä. Edellisten lisäksi joukkoon saattoi kuulua *Ravžava* 'musta tai tumma nainen' tai sarja *T'äžäj*²⁵, *Pavaj*²⁶, *Mazaj* jne. (Maskajev 1964: 139). Nimien lukuisuus kertoo suurperheestä, jossa useita miniöitä asui yhdessä saman katon alla (Fedjanovitš 1978: 254).²⁷ Häiden jälkeen kyläläiset saattoivat myös puhua nuorikosta aviomiehen nimellä liittäen siihen suffiksin *-räs*, esim. *Pet'a + räs = Pet'aräs* 'Petjan vaimo'. (Devjatkina 1998: 178). Tämä suffiksi on supistunut sukulaisuuden nimityksestä *E urva*, *M ərvä* 'miniä, vaimo, puoliso' ja nominien määräisen taivutuksen suffiksista *-s* (MW IV: 2478). Käytössä oli myös toinen hieman pitempi versio: *-karäs*, kuten henkilönimessä *Andrej-karäs*, 'Andrein vaimo', jossa on deminutiivinen suffiksi *-ka* (MW II: 634). On hyvinkin mahdollista, että nimenanto on ollut aikaisemmin mordvalaisten häiden keskeisimpiä tapahtumia. 1800-luvun lopulla se oli kuitenkin ersäläisiltä melkein kadonnut.

2. Häälauluista yleisemmin

2.1. Perinteisten mordvalaisten häärituaalien laulutyyppit ja niiden nimitykset eri alueilla

Häälaulut voidaan jakaa ensinnäkin kahteen ryhmään: rituaaleihin kuuluviin ja niihin kuulumattomiin. Käyttöyhteyden perusteella mokšalaiset häälaulut voidaan jakaa varsinaisiin riittilauluihin: rukouslauluihin, pilkkalauluihin, ylistys-, siunaus- ja kiitoslauluihin sekä häiden tanssilauluihin. Riittien ulkopuolelle jäävät ns. pitkät ja lyhyet laulut. (Devjatkina 1998: 180). Vokaalinen musiikki oli naisten alaa, instrumentaalinen miesten. Etenkään monia ersäläisiä lauluja ei laulettu (*morams* 'laulaa'), vaan ne huudettiin (*rangoms* 'huutaa') ja niiden esittäjät olivat laulujen tanssija-huutajia (Bojarkina 1986: 53–54). Lauluja esitetään joko soolona tai kuorossa ja melodiat ovat yksinkertaisia. Sooloja esittävät vain morsian ja kaaso (Samorodov 1975: 28). Moniäänisyys eli polyfonia on hyvin edustuneena mordvalaisalueella. Sen alkuperästä on kiistelty, ja eräät tutkijat pitävät sitä myöhäisenä venäläisenä lainana. (Saarinen 1990: 45–46.)

Seuraavassa esittelemme jokaisen riittilaulutyyppin ominaispiirteet.

24. Neljä ensimmäistä olivat yleisesti käytössä, vanhin miniä sai minkä tahansa kolmesta ensimmäisestä ja nuorin kantoi aina nimeä *Väžava* (Jevsevjev 1959: 254; 1966: 324; 1990: 362). MSS (s. 39, 188) tarjoaa ikään kuin edelleen käytössä olevina sukulaisuustermit *väžä* 'nuoremman veljen vaimo' ja *tätä* 'nuorin miniä'.

25. Joillakin mokšalaisalueilla on nimitys *täžä* annettu miniälle, joka on miestänsä nuorempi (MW IV 2367). Pienempi sanakirja antaa sanalle merkitykset 'käly; täti, äidin sisar' (MSS 187).

26. Myös miestänsä nuoremman vaimon kutsumanimi (MW III: 1559) tai 'käly, veljen vaimo' (MSS 131).

27. Suurperheet olivat tavallisia myös esim. udmurttilaiskylissä (Jäppinen 2012: 160 lähteineen).

I Rukouslaulu *pazmoro* (← *E paz*, *M pavas* 'jumala; M myös onni' + *E moro*, *M mora*, *mor* 'laulu') edustaa häälaulujen vanhinta kerrostumaa, jossa heijastuvat mordvalaisten suojelijajumalausko ja vainajain palvonta. Mordvalaisen kansanuskon käsitysten mukaan esikristilliset jumalolennot olivat suvun tärkeimpiä suojelijoita ja ihmisten kannalta lähimpiä myyttisen, yliluonnollisen maailman edustajia. Keskeisimpiä olivat ne olennot, joita voi verrata suomalaisiin haltioihin ja jotka varjelivat asuinrakennusta. (Devjatkina 1998: 181). Rukouslauluissa ilmaistaan toiveita ja pyydetään hyvinvointia. Niitä ovat esittäneet naiset kuorossa.

II Pilkkalauluilla *pařafñama* (← *M pařaftams*, *E pařavtoms* 'laulaa häissä pilkkalauluja')²⁸ oli mokšalaisissa häissä tärkeä asema. Ersäläisillä puolestaan oli enemmän hääitkuja (*E urñema*, *avařkšñema*, *M avarññama*). Eroa on selitetty sillä, että ersäläisten patriarkaalinen perherakenne oli paljon vahvempi (Samorodov 1980). Kyllä ersäläisissäkin häissä esitettiin pilkkalauluja (ven. termi *koril'nyje pesni*), joita kansa kutsui nimellä *šalgavñhema* tai *pozor'amka* (Borisov 1972: 23). Niitä esitettiin yleensä jonkin konkreettisen toiminnan yhteydessä, kuten seuraavassa katkelmassa:

- (1) *Svatoñ svistija poņkstomo*, 'Apen tavoitin housuitta,
svahañ stardija karkstomo. Anopin yllätin ilman vyötä.
Vaj, od rodñat večkit' udomo, Voi, uusi suku pitää nukkumisesta,
Vaj, večkit' "baj" meřeme. Voi, se pitää tuutulauluista.'
 (Urusovo, Borisov 1972: 23)

Vastaavanlaisia ilkkuvia lauluja löytyy muistakin rituaaleista.²⁹ Pilkkalaulujen tehtävä oli hauskuttaa hääväkeä sekä morsiamen että sulhasen kotona huumorilla ja hyväntuulisella satiirilla (Samorodov 1975: 35). Kenttätöidensä perusteella Tatjana Devjatkina on päättänyt olettaa tämän perinnelajin kukoistuksen liittyvän mokšalaisten oman etnisen identiteetin muodostumiseen mordvan kansan sisällä (Devjatkina 1998: 182). Lisäksi on otettava huomioon mordvalaisten taikauskoisuus. Uskottiin, että jos morsianta, naittajia ja sulhasta pilkattiin rankasti, se vähensi vaaraa, että he altistuisivat pahalle silmälle. Erikoista on, että tämä laulugenre puuttuu täysin šokšalaisalueelta (Devjatkina 1992: 59).³⁰

28. Verbi näyttää olevan ilman hyvää etymologiaa, ja se muistuttaa suuresti suomen *parjata*-verbiä, jota on varovaisesti ehdotettu balttilaiskielistä lainatuksi (SSA 2: 315). Toinen mahdollisuus on, että se on mordvalaiskielissä venäläisperäisen *pařams* 'kylvettää; kylpeä; kyntää; valmistaa ruokaa; lyödä, tappaa' -verbin kausatiivinen johdos. Devjatkinan mukaan (1992: 60) Borisov on ehdottanut tätä etymologiaa.

29. Läheisesti sisältönsä puolesta *pařafñamiin* ovat verrattavissa kevätlaulut *požaramo* (vrt. ven *pozorit* 'häpäistä, häväistä', jossa olisi tapahtunut liudennuksen siirtyminen yhden tavun verran taaksepäin), jotka tunnetaan mm. Penzan alueen eri osissa muillakin nimillä, kuten *hahamo*, *ajhanaka-janakaña*, *vijanamo*, *uvja-jakaj*. Oletettavasti nämä laulut liittyivät avioliiton ja hedelmällisyyden suojelijaan *Ved'* *avaan* eli Veden emoon. Niissä irvailtiin laiskuutta, huolettomuutta, epäsiistiyttä, juoppoutta ynnä muita kielteisiä ominaisuuksia. (Beljakov 1987: 10–11.) Löytyy myös vanhoja tietoja siitä, että mokšalaiset uskovat Veden emon yhdistävän ihmiskohtalot kehäämällänsä langoilla (Mainoff 1883: 4; Mainov 1885: 20).

30. Siellä sen sijaan samassa funktiossa esitettiin *šerijamo*-lauluja suuren paaston aikaan. Muitakin

III Paranzama-genren laulut (← *paro* ’hyvä’ + *nzams*-johdin³¹) olivat monifunktioisia. Niitä esitettiin varsinkin häitä edeltävänä ajanjaksona, ja niissä häiden osanottajat kiittivät morsiamen ja sulhasen vanhempia siitä, että nämä olivat kasvattaneet niin viisaita lapsia (Devjatkina 1992: 68). Ylistysten ohella niissä kaikui mokšalaisilla kiitollisuus ja hyvän onnen toivotukset. Ersäläisillä korostui ylistäminen. Ylistyksissä keuhuttiin häämenojen päähenkilöitä: kaaso, puhemiestä ja morsianta (Devjatkina 1998: 182). Niitä esittivät pääasiassa kaaso, ystävättäret ja ruoanvalmistajat (Samorodov 1975: 34). Morsianta kuvattiin kultasiipiseksi mehiläisemoksi:

- (2) *Sireždi tolga*³² *mekšava*, ’Kultasiipinen mehiläisemo,
Vaj, kona porava sirežd’i? Voi, milloin se hohtaa kultaisena?
*Vaj, kona porava kirvažd’i?*³³ Voi, milloin se hohtaa keltaisena?’
 (Selišči, Borisov 1972: 22)

Sulhasen asema oli jo selvästi vähäisempi, mikä saattoi myös johtua siitä, että hän oli perinteisesti morsianta paljonkin nuorempi eikä hänen työpanoksellaan ollut niin suurta merkitystä talolle.³⁴

IV Häiden tanssilaulu (*svad’bañ kšt’ima mora*: EM *svad’ba* ’häät’³⁵ < ven. + gen. *n* + E *kišt’ems*, *kiščems*, M *kšt’ims*, *kišt’ams* ’tanssia’, E *moro*, M *mora*, *mor* ’laulu’) -genre oli häissä mukana alusta loppuun. Tanssilaulujen tehtävä oli rentouttaa häävieraita tiettyjen riittitapahtumien päättämisen jälkeen ja päästää heidät ilmaisemaan tunteitaan. Kuitenkaan tanssiminen ei ollut välttämätöntä, joskus vain kohoteltiin käsiä. Etenkin ersäläisissä tanssilauluissa oli mukana aimo annos erotiikkaa, millä oli hedelmällisyyttä edistävä tehtävä. Nämä laulut eivät niinkään sisällöltään kuuluneet häihin, mutta esityspaikka yhdisti ne häirituaalin osaksi. Mokšalaisista

hyvin samanlaisia nimityksiä löytyy eri puolilta mordvalaisalueita: *šeřema*, *šalgafñama* (< *šalgams* ’lyödä, iskeä; pistää, puskea; paiskata’), *apřakama* (< *apřakams* ’moittia, nuhdella’, vrt. ven *uprekát’* ’moittia’). Näihin lauluihin liittyi mokšalaisilla kovaa huutamista ja ersäläisillä kimeää huutamista. (Devjatkina 1992: 59–61.)

31. Tätä epäproduktiivista johdinta käytetään nominien verbaalistamiseen, kuten E *kevenzams* M *kevanzams* ’kivettyä’ < EM *kev* ’kivi’, E *kolmonzams*, M *kolmanzams* ’kolminkertaistaa’ < E *kolmo*, M *kolma* ’kolme’. Johdokset voivat sekä transitiivisia että intransitiivisia.

32. Oikeastaan EM *tolga*-sanana merkitys on ’sulka’, mutta tässä ’siipi’ lienee sopivampi käännošvastine.

33. Harvinainen verbijohdos *kirvažd’ems* < *kirvams* ’loimuta, liekehtiä’, joka on syntynyt pariksi ylläolevalle johdokselle *sirežd’ems* ’hohtaa kultaisena’.

34. Sulhanen ei kaikilla alueilla ollut edes läsnä häissään (Borisov 1975: 84). Tämä saattaa ainakin osittain selittyä sillä maatalousvaltaisen yhteisön tavalla, että täysikasvuisia naisia naitettiin hyvinkin 10 vuotta nuoremmille pojankoltilaisille. 1800-luvun lopulla ainakin eteläisten mordvalaisten tilanne oli sellainen, että 18-vuotiaalle nuorukaiselle hankittiin vaimo, joka oli häntä tavallisesti 4–6 vuotta vanhempi (Golitsyn 1881: 185; Hämäläinen 1913: 31–33; Jevsevjev 1959: 252–254; 1990: 359–361). Myös marilainen miniä saattoi olla miestänsä vanhempi, koska tyttären työpanos oli perheessä tärkeä (MMU 24). Udmurteilakin oli sama tapa käytössä vielä 1800-luvun lopulla (Wichmann 1893: 75).

35. On kyllä toinenkin juhlamenoihin viittaava sana EM *ila*, joka on voinut aikaisemmin tarkoittaa murteissa myös häitä ja joka lienee peräisin turkkilaisista kielistä (MW 1: 449–450). *Vana l’ova a’ta tejš mazi paro ila* ’Seht hier, der alte Ljova hat ein schönes Fest [= Hochzeit] gemacht / katsokaa, Ljovaukko [= Lev, Leontij] on tehnyt kauniin hyvän juhlan [= häät] (Staraja Šantala, MV III: 205).

tanssilauluista ei ole tietoja vallankumousta edeltävältä ajalta, joten ne lienevät uutta kerrostumaa; myöhemmin niitä on tallennettu vain yksi. (Devjatkina 1992: 69–72; 1998: 184.)

V Pitkät laulut kuuluivat riittilaulujen lisäksi häihin aina. Pitkiä lauluja (sananmuikaisesti *kuvaka* ’pitkä’) esitettiin kuorossa. Niitä samoin kuin pilkkalauluja esitettiin mokšalaisalueilla tyypillisesti kolmiäänisesti (Bojarkin 1980: 91).³⁶ Mokšalaisten mukaan hääparin laulaminen omissa häissään oli huono enne. Lisäksi uskottiin, että se, joka laulaa pitkän laulun loppuun, kuolee ennenaikaisesti tai häneltä kuolee isä tai äiti. Tämä heijastunee edelleen ihmisten käytöksessä, sillä on erittäin vaikeaa saada hyvääkään laulajaa esittämään kaikkia osaamiaan pitkän laulun säkeistöjä (Devjatkina 1992: 73; 1998: 184).

VI Nopeat laulut (M *šid’ä*, E *šejed’e* ’tiheä, taaja, sakea’) olivat sisällöltään kirjavia ja niiden tahdissa tanssittiin (Devjatkina 1998: 184). Sekä itse laulutyyppi että sen nimitys on lainattu venäjältä (*tšastúška* ’rekilaulu’³⁷ < *tšastyj* ’tiheä, taaja; nopea, tiuha’, *tšásto* ’usein, tiheästi’).

2.2. Suomalais-ugrilaiden, samojedilaisten ja venäläisten häälauluista

Suomalais-ugrilaisilla kansoilla ei liene säilynyt paljonkaan alkuperäisiä häälauluja. Häätävät ja -terminologia ovat hyvin alttiita kulttuurien väliselle vaikutukselle. Suuren Novgorodin vaikutuspiiristä lähteneiden venäläisten naapuruudessa elävät komilaiset lakasivat luomasta häälauluja omalla kielellään lukuun ottamatta ylistyslauluja. Sen sijaan he lainasivat joitakin yleisimpiä venäläisiä lauluja (Plesovski 1968: 113). Kaikki komilaiset ryhmät tuntevat itkut, joskin alueellinen variaointi on suurta; Vytšegdalta tunnetaan hääitkut samoin kuin Ižmalta Luzan vesistöä, mutta sielläkin paikalliset eroavuudet ovat suuria (Mikušev & Plesovski 1979: 43).³⁸ Komilaiset itkut ovat hyvin taiteellisia ja niitä kohdistetaan hyvin laajalle joukolle häävieraita. Ainakin 1800-luvun puolivälissä merkittiin vielä muistiin häissä esitettyjä pilkkalauluja, jotka sittemmin ovat irronneet tästä kontekstista ja siirtyneet hauskoiksi lyhyiksi lauluiksi (Mikušev 1956: 60). Sirkka Saarinen (1990: 90) muistuttaa, että kielisukulaisistamme venäläinen kulttuuri on vaikuttanut voimakkaimmin mordvalaisiin ja komilaisiin, ja juuri heillä itkuvirsiperinne on merkittäväntä. Jonkin verran itkuja ovat esittäneet myös kolttasaamelaiset, unkarilaiset, hantit ja mansit. Lapissa raja on selvä, ja se kulkee uskonnon mukaan. Skandinavian saamelaisilta ei itkuja ole tallennettu, mutta ortodoksisten itäsaamelaisten musiikki- ja tanssiperinne yhdistyy monin tavoin karjalaisten ja venäläisten perinteisiin. (Jouste 2017: 72.) Karjalaisten ja setukaisten

36. Esilaulaja on pääsääntöisesti arvostettu kypsä nainen, joka laulaa keskiaäntä, nuoremmat laulavat ylä-ääntä ja vanhemmat keski- tai alääntä, tosin muutkin tehtävänjaot ovat mahdollisia. Ääniala laskee iän myötä (Bojarkin 1980: 92–95).

37. Suomessa rekilaulu on riimillinen ja nelisäkeinen uudempi kansanlaulutyyppi.

38. Udoralla ovat säilyneet rekryytti-itkut, Ižmallä työtikut ja kuolinitkut alueellisin eroin (Mikušev & Plesovski 1979: 43).

itkuja pidetään tyylillisesti vanhakantaisempina kuin venäläisten. Kaksikielisillä suomalais-ugrilaisilla alueilla on saatu paljon lainavaikutteita venäjältä (Tšistov 1976: 218). Suurimmassa osassa karjalaisia häitä esitettiin melko uusia lauluja, jotka oli pääosin lainattu venäläisiltä.

Marilaisten ja udmurttien perinteisissä häämenoissa puolestaan oli tyypillistä omien laulujen esittäminen kansallisilla kielillä. Häiden alku on säilynyt vain Baškirian marilaisilla, sieltä löytyy mm. lauluja, joita sulhasen kotona esittivät vain miehet. Tyypillisiä olivat myös hitaat, moniääniset kuoron laulamat morsiamen saatolaulut (Gerasimov 1986: 134, 138). Paasosen ja Wichmannin materiaaleista löytyy marilaisen sulhasen väen morsiamelle esittämiä pilkkalauluja (Saarinen 1990: 17–18, S. S. suomentanut; Wichmann 1931: 228–231). Osa marilaisten häiden lauluista on tanssilauluja. Osittain ne ovat jopa rituaalia eteenpäin vieviä: niissä kuvataan, mitä juuri ollaan tekemässä tai tullaan tekemään (Saarinen 1990: 23). Ylistyslaulujakin esitettiin sukulaisille.

Erityisesti Pohjois-Venäjällä venäläiset lauloivat hääpäivänä paljon ylistyslauluja. Yleisiä olivat myös pilkkalaulut (*koril'nyje pesni*), jotka tytöt kohdistivat liian kitsaiden lahjojen antajille. Ylistys- ja pilkkalauluihin liittyy läheisesti pari muutakin enimmäkseen improvisoitua genreä, *trjasunitsy*³⁹ ja *krjukovyje*⁴⁰, joista jälkimmäisiä on tallennettu Mezenin, Pinegan ja Petšoran vesistöjen alueella. (Tšistov 1976: 213.) Kaikilta itäslaavilaisilta kansoilta tunnetaan itkua, tosin ukrainalaisilla ja joillakuilla Etelä-Venäjän arojen asukkailla ne olivat vain proosamuotoisia huudahduksia. Keski-Venäjällä ne olivat jo runollisempia ja Pohjois-Venäjällä mm. Äänisen ja Petšoran seu-
duilla ne olivat erityisen ilmeikkäitä. Siellä jokainen tyttö ja nainen osasi yleensä itkeä. (Tšistov 1976: 216–217.) Toisaalta komilaiset saattoivat kutsua ammattimaisen hääitkujen esittäjän, jollainen oli joka kylässä (Mikušev & Plesovski 1979: 59). Udmurttilaiset häät taas ovat saaneet tuntuvasti turkkilaista vaikutusta (Plesovski 1968: 121).

Siperian puolella obinugrilaisten ja samojedilaisten häiden olennainen osa oli morsiamen hinnan eli *kalymyn* maksaminen poroina, turkiksina, koruina tai ruplina. Menneinä vuosisatoina oli tavallista, että varojen keräämiseen osallistui koko sulhasen suku. Niiden puutteessa myös karkaaminen tai suoranainen morsiamenryöstö olivat mahdollisia. Aiemmin myös kotiväyn osto kävi päinsä, jos perheessä ei ollut poikaa. Joskus rikkailla poronomistajilla saattoi olla useita vaimoja.

Obinugrilaisten häät olivat melko yksinkertaiset, enemmän tietoja on kerätty hantien parista (Sokolova 1980: 37). Hantilainen sulhanen ei osallistunut häiden morsiamen kotona vietettävään osaan eikä niissä saanut tanssia. Erityisiä häälauluja heillä ei ollut, mutta laulaa sai, mitä mieleen juolahtaa (Startsev 1926: 220–221). Virallisesti vihkeminen tapahtui ennen vallankumousta ortodoksisessa kirkossa, ja se merkittiin kirkonkirjoihin, vuoden 1917 jälkeen avioliitot rekisteröitiin (Ruttkay-Miklián 2012: 60). Pohjoisilla hanteilla häitä vietettiin morsiamen kotona 1–3 päivää ja saman verran sulhasen luona. Morsiamen lähtiessä kotoaan hänen äitinsä esitti eroajaisitkun ja

39. Verbistä *trjastiš* 'nauraa' (Tšistov 1976: 213).

40. Tulee sanasta *krjuk* 'koukku', koska esittäjällä oli kädessään koukku, jolla hän koputteli lattiaa, seinää tai kattoa (Tšistov 1976: 213).

tyttären oli vastattava myös ääneen itkemällä (Taligina 2005: 26, 41). Eteläisillä hanteilla häihin osallistui usein koko kylä ja laulettiin lauluja. Monia tapoja oli lainattu venäläisiltä. Itähanteista kerrotaan, että hääjuhlat lauluineen ja tansseineen saattoivat kestää päiväkausia (Sokolova 1980: 38–39). 1930 ja 1940-luvulla Vah-joen hanteilla olivat nämä tavat vielä säilyneet. Tavallisesti sulhasen isä ylisti laulaen poikaansa ja morsiamen vanhemmat tyttärtään. Häiden kolmantena päivänä sulhasen oli myös käytännössä osoitettava etevyytensä urheilukilpailuissa. (Kunina 2001.) 1990-luvun pohjoisten hantien häissä lauloivat vain miehet, naisilla ei ollut omaa ääntä ylijumalan edessä. Häiden isäntä aloitti laulurukouksen pyytämällä omalta jumalaltaan *Num-Turəm*-isältä, *Kattaš*-äidiltä, Kultaiselta naiselta tai Maaemolta pitkää onnellista elämää nuorille. Hänen jälkeensä muut häihin osallistuvat miehet lähettivät taivaisiin siunauspyynnön nuorille seitsemän kertaa yhdeksällä äänellä. Naiset seisoivat vaieten ja rukoilivat itseksensä, saattoipa joku itkeäkin omaa nuoruuttaan muistellessaan. Sitten ryhdyttiin uhraamaan poroa. (Taligina 1995: 126–127.)

Nenetsiläisissä häissä vanhojen elementtien säilymisessä on suuria alueellisia eroja. Morsiamen käynti heti häiden kotonaan on nähty jäänteinä matrilokaalisesta avioliitosta. Nenetseilläkään ei ollut häälauluja, mutta rikkaiden häissä oli toisinaan läsnä nenetsimies, joka esitti tavallisesti eeppejä lauluja (Homitš 1974: 217, 1980: 43). Nganasaaneilla kosinta oli muodollista laatua, sillä aviopuoliso oli valittu jo lapsuudessa tiettyjen eksogaamisten normien mukaisesti. Morsian itse, hänen äitinsä ja äidinpuoleiset sukulaiset saivat päättää monista avioitumiseen liittyvistä yksityiskohdista (Simtšenko 1980: 44–45). Itse häistä on vain materiaalista tietoa, lauluista ei kerrota mitään (Popov 1984: 30–35). Viimeinen vaihe häissä oli oman tulen tuominen kotoa, sen sytyttäminen uudessa kodassa ja tulen hengen puhuttelu (Simtšenko 1980: 49). Selkuppien häissä sulhanen oli mukana alusta alkaen. Niissä soitettiin vargania,⁴¹ banduuraa,⁴² harmonikkaa ja balalaikkaa ja laulettiin, mutta laulujen sisällöstä ei ole tietoa (Tutškova 2011: 197–198).

2.3. Hääsoittimista

Vaikka tässä artikkelissa muuten käsitellään häälauluja ja niiden sanastoa, olemme tähän keränneet vähän tietoja soittimista. Mordvalaisia häälauluja laulettiin enimmäkseen ilman soittimien säestystä soolona tai kuorossa. Joskus tilanne muistutti laulukilpailuja, erityisesti pilkkalauluja esitettäessä (Borisov 1972: 24). Bojarkinin (1986: 39) mukaan mordvalaisilla ei ollut varsinaisia hääsoittimia, sen sijaan on tietoja joidenkin soittimien käytöstä häissä. Tällaisia olivat *M ufam*, *fam*, *E puvama* 'rakkopilli', *M nud'i*, *ńud'i*, *E nudej* 'ruokopilli', *M pajge*, *E bajaga* 'kello, kulkunen', *M pajgəñät*, *E bajagiñet* 'pikku kellot, tiu'ut, kulkuset' ja *E gorñipovt* 'kellot, helistimet'. Jo vanhoista matkakertomuksista käy ilmi, että rikkaiden häiden piti kuulua kauas ja että siitä pitivät huolen juuri tällaiset rytmin lyömiseen tarkoitettut rituaalisen

41. Munniharppu eli juutalainen harppu, märetysrauta tai suuharppu kuuluu idiofoneihin. Ne ovat soittimia, joiden ääni syntyy koko massan tai sen enimmän osan värähtelystä.

42. Ukrainalainen näppäilysoitin.

melun luojat (Mainoff 1883: 79, Mainov 1885: 87). Mordvalaisilla nuorilla naisilla oli heliseviä ja kiliseviä koristeita vaatteissaan, joten heidän lähestymisensä saat-
toi kuulla jo kaukaa. Mordvalaiset uskoivat metallisen äänen varjelevan pahalta.⁴³
Metallinen tiuku toimi kansanrunoudessa myös neitsyyden symbolina, samalla se
kertoi naimaikäisyydestä ja tiu'un lahjoittaminen nuorukaiselle oli merkki suostumi-
sesta avioliittoon (Bojarkin 1986: 40–41). Uudemmissa häissä soitetaan eräänlaista
viulua (M *garʒə*, *garʒi*, *karʒi*), harmonikkaa ja joskus balalaikkaa. Myös eläinten
ääniä voitiin matkia. Varsin pitkään mokšalaisissa kylissä säilyi häihin liittyvä pan-
tomiimi karhusta, mordvalaisten esi-isästä, itse asiassa noidutusta ihmisestä, jonka
kanssa ersätär tai mokšatar meni naimisiin ja sai lapsia. Tällöin matkittiin karhun
murinaa soittimilla (Bojarkin 1986: 44–45).

Tähän soittimia kuvaavaan kohtaan on syytä vielä lisätä ruukkujen rikkominen.⁴⁴
Tämä tapa tunnetaan myös venäläisiltä, mutta toisessa merkityksessä.⁴⁵ Mordvalaiset
rikkoivat ruukkuja häiden lopuksi ajaakseen pois epäpuhtaat voimat, jotka ovat tulleet
vieraiden mukana häätaloon. Jotkut ottivat käteensä kepin, uuninluukun, tyhjän sangon
ja alkoivat lyödä savisia astioita, hakata kepillä seinää ja kolistella uuninluukulla tar-
koituksenaan suunnattoman melun aikaansaaminen. Tällöin häävieraat poistuivat, eikä
kukaan ulkopuolinen enää palannut taloon. Ellei tätä puhdistusriittiä toimitettu, ei talo
mordvalaisten mielestä ollut asumiskelpoinen, koska henget tanssivat ja lauloivat siellä
yökaudet (Jevsevjev 1959: 267–268; 1966: 340–341; 1990: 380–381.)

Keski-Venäjällä häissä oli käytössä useita alueellisia soittimia. Niitty- ja itämari-
laisilla oli juhliissa mukana rakkopilli ja rumpu, joita pisimpään on soitettu Morkin ja
Šernurin alueilla. Samat soittimet tunnetaan myös *Virjal*-tšuvassien⁴⁶ häistä, samoin
kuin kannel (*kösle*, *kysle*) ja viulu; *Anatri*-tšuvasseilla rumpu ei kuulunut valikoi-
maan. Muutenkin *Virjal*-tšuvassien ja marilaisten musiikin samankaltaisuus herät-
tää huomiota (Kondratjev 1980: 277). Viulu, kannel eli gusli⁴⁷ ja 1800-luvun puo-
livälistä alkaen harmonikka ovat olleet käytössä lähes kaikilla Venäjän kansoilla.
Mm. tšuvasseilla, kun morsian oli siunattu, alkoi viulunsoittaja soittaa surullisia
melodioita, joita morsian seurasi ja alkoi sitten itkeä itse. Udmurttien häissä soitettiin
monivartista pilliä, lisäksi pohjoiset udmurtit suosivat rakkopilliä ja kannelta (*krež*),
eteläiset kannelta ja viulua. Tataareilla kahtiajako menee uskonnon mukaan: kristi-
tyt tataarit soittavat häissä kannelta (*göslä*) ja islamilaiset tataarit viulua. Erityisesti
venäläisissä häissä kuuluu balalaikan soitto. (Busygina & Jakovlev 1986).

43. Tämä uskomus lienee ollut yleisempikin suomalais-ugrilaisten keskuudessa 900- ja 1000-luvulta
alkaen arkeologisten löydösten perusteella (Bojarkin 1986: 40–41, siteeraa A. S. Sidorovin tutkimusta
komilaisten taikuudesta vuodelta 1928).

44. Tästä ehdotuksesta on kiittäminen toista refereetä.

45. Venäläiset rikkoivat ruukun, mikäli hääyön jälkeen oli todiste morsiamen neitsyyden menettä-
misestä. Tällainenkin tapa tunnetaan Tatarstanin ersäläisiltä (Fedjanovitš 1974: 115–116; 1978: 257).

46. Tšuvassit jaetaan usein kahteen tai kolmeen ryhmään: *Virjal* = yläkötšuvassit Tšuvassian luoteis-
osissa, *Anat enči* = keskialankotšuvassit nimikkotasavaltansa koillisosissa ja *Anatri* = alankotšuvassit
tasavaltansa eteläosissa ja sen ulkopuolella.

47. Venäläisten soitin on leuka- eli kypäräkantele (*šlemovydneye gusli*) tai joskus kannettava kantele
(*portativnyje g.*). Niiden historiaa ja kulkeutumista Volgan alueelle ei tunneta; samaten yhteys Itä-
meren kanteleisiin on hämärän peitossa (Väänänen-Häkkinen-Dahlblom 2015: 90).

3. Häälaulujen sanasto ja tyylikeinot

Tässä luvussa pyrimme käsittelemään häälaulujen sanastoa ja tyylikeinoja monelta
kannalta. Aiheet menevät usein lomittain ja joistakin esimerkeistä löytyy usean eri
otsikon alle sopivia piirteitä. Olemme glossanneet osan esimerkeistä, erityisesti sil-
loin, kun kyseessä on monimutkaisempi ilmaus. Pitkiä runomittaisia lainauksia sen
sijaan ei ole glossattu kuin poikkeustapauksissa.

3.1. Häälaulujen sanastosta yleisesti

Häälaulut ovat sanastoltaan sangen erikoislaatuksia. Niistä löytyy hyvin monenlaisia
eri tahoilta saatuja kerrostumia, joista osa on käytössä vain häärituaalien yhteydessä.
Varsinaisissa rituaalilauluissa ja jopa muutamissa perinteisissä mokšalaisissa tanssi-
lauluissa ovat tavallisia menojen, häiden eri vaiheiden, rituaalielementtien, hääpuvun
ja korujen nimitykset:

- (3) M *ə'vāñä-ñ* *šävə-ma*
morsian-GEN ottaa-INF
'morsiamen kosiminen'
- (4) M *kudalama-t* *sərkaftə-ñ*
kosinta-PL ryhtyä-PRET1SG
'kosimaan lähdin'
- (5) M *sərka-də*⁴⁸ *va,*⁴⁹ *kuda-t-dugat-t,*⁵⁰
sonnustautua-IMP2PL Ø kosiomies-PL-pikkuveli-PL
ə'vā-ñä-ñksa, *šada* *kurək*
morsian-DEM-takia sitä nopea
'lähtekää nopeammin, kosiomiehet, morsiamen luokse'
(Buldyginin aimak,⁵¹ UPTMN 1975: 95)
- (6) M *svad'ba-ñ* *vašəñ* *morə-ñä-t'*
häät-GEN ensimmäinen laulu-DEM.SX-PL
'ensimmäiset häälaulut'

48. Tässä korjattu versio, normaali imperatiivin monikon 2. persoonan pääte olisi *-da*.

49. Tässä on helpointa tulkita *va* merkitykseltään tyhjäksi, mutta kontekstista riippuen se voi olla
interjektioikin 'kas, yms.'. Se on kulumamuoto verbistä E *vanoms*, M *vanəms* 'katsoa' (MW IV:
2534–2536).

50. Tästä rakenteesta lisää parisanoja käsittelevässä luvussa 3.6.

51. Sanalla *aimak* on mokšassa kaksi merkitystä 'tie, kuja; alue, seutu' (MSS 11).

- (7) E *mazi svad'ba-n' t'eje-m-ga*
 kaunis häät-GEN tehdä-INF-PROL
 '[nouseva aurinko innostui] leikkimään kauniita häitä'

Paitsi *pazmoro*-lauluja, muiden mokšalaisten ja ersäläisten häälaulujen sanastossa heijastuu kansan arkielämä työkaluineen ja tyypillisine hääruokineen:

- (8) M *širä tumə-n' pet'kəl'-nā*
 vanha tammi-GEN survin-DEM.SX
 'survin vanhasta tammesta'

- (9) M *šāhafkst* 'paistettu silava (PL)',

- (10) M *surəṇ pačat* 'hirssiohukaiset'.

Häälauluissa kuvataan myös vaatteita, erityisesti kirjontaa, josta mordvalaiset ovat kuuluisia:

- (11) E *koto-va targa-ž pal'a-zo*
 kuusi-PROL vetää-PASS.PART.PRET paita-PX3SG
 '[hänen] kuudella kirjonnalla varustettu paitansa'

- (12) E *kumaža-s vikšne-ž mo-n' ruča-m*
 polvi-ILL kirjoa-PASS.PART.PRET minä-GEN juhlatakki-PX1SG
 'polviin asti kirjottu juhlatakkini'

- (13) E *ser-eṇ vit'-i kistočka-m*
 vartalo-GEN oikaista-PART.PRES palmikonkoriste-PX1SG
 'vartaloa kaunistava palmikonkoristeeni'

Lauluissa kerrotaan konkreettisista tapahtumista ja paikoista, missä häitä vietetään:

- (14) E *svat-oṇ kudo-s sova-mka-m*
 appi-GEN talo-ILL astua.sisään-INF-PX1SG⁵²
 'astuessani morsiamen isän taloon'

- (15) M *kudaṇ kud* 'morsiamen vanhempien koti',

- (16) M *ərvähāt pāl'e* 'morsiamen luona',

- (17) M *vastəṇ varžama* '[sulhasen] talon tarkastus'

52. Kirjakielissä on tavallisempi suomen lauseenvastikkeen kaltainen rakenne, jossa on infinitiivin elatiivi ja usein vielä possessiivisuffiksi: *sova-m-sto-m* 'astuessani sisään'.

Varsinaisten rituaalisten laulujen sanastossa esiintyy myös häihin liittyviä etnografisia, kansanelämää kuvaavia yksityiskohtia. Esimerkiksi sulhasen äiti antaessaan lahjoja morsiamelle laulaa laulun, jossa luetellaan tulevalle miniälle lahjoitetut korut:

- (18) *Pilezet' putan pilekst – Kunsolića ul'taja,*
Surozot tongan sirneṇ surks – Ked' čel'kevn'e ul'taja;
Ked'ezet' tongan šijaṇ ketks – Ked' vjevn'e ul'taja
 (Jevsevjev 1959: 23; 1966: 13; 1990: 14)

'Korviisi ripustan korvakorut – Ole kuuliainen;
 Sormeesi pujotan kultasormuksen – Ole käsistäsi taitava;
 Käteesi panen hopeisen rannekorun – Ole käsistäsi vahva (siis työteliäs).'

Mokšalaiset kuvaavat myös hevosten koristeita. Muillakin itäisillä suomalais-ugrilaisilla ja karjalaisilla vastaavien laulujen leksikossa heijastuvat häärituaalin toiminnot.

- (19) *duga-s sotṇə-f pajgəṇā-n-t'e,*
 luokki-ILL sitoa-PASS.PART.PRET kello-PL-PX2PL
anək toča-f šlāja-nā-n-t'e
 valmis kiertää-PASS.PART.PRET rintahihna-DEM.SX-PL-PX2PL
 'Luokkiin sidotut kellonne, [hevosen selkään] asetetut rintahihnanne'
 (Mamolajevin aimak, UPTMN 1975: 94)

Mokšalaisille varsinaisille rituaalilauluille on ominaista käyttää kansan keskuudessa laajalti viljeltyjä sananlaskuja ja sananparsia. Niinpä sulhasen äiti valmistaa nuorikkoa edessä olevaan perhe-elämään:

- (20) *Šā af ava-pava,* 'Se [vaimo] ei ole riikinkukkonaaras,
Kona kandi kal'd'av slava. Joka kantaa huonoa mainetta.
Kəda čebārat da parat – Jos olet kaunis ja hyvä,
Kal'd'avks kosəvək afarat. huonoksi missään et tule.'
 (Mamolajevin aimak, UPTMN 1975: 121–122).

Ruuanvalmistajat puolestaan lauloivat kestityksen aikana näin:

- (21) M *šimə-da – t'a-da iṛəd'e*
 juoda-IMP.2PL NEG.IMP-2PL juoda.KNG
eṛa-da – t'a-da širəd'e
 elää-IMP.2PL NEG.IMP-2PL vanheta.KNG
 'juokaa [viinaa] – älkää juopuko, eläkää – älkää vanhentuko'
 (Mamolajevin aimak, UPTMN 1975: 129).

Loukatessaan morsianta siitä, että tämä lahjoitti liian vähän lahjoja, turvautuu sulhasen sisar mordvalaisessa ffolkloressa hyvin suosittuun pitkää odottamista kuvaavaan sananparteen.⁵³

- (22) M *Mon učə-ń, učə-ń – uča-ks ara-ń,*
 minä odottaa-PRET1SG odottaa-PRET1SG lammas-TRA muuttua-PRET1SG
para-ń, par-ań – traks-əks ara-ń
 ammua-PRET1SG ammua-PRET1SG lehmä-TRA muuttua-PRET1SG
 ’Minä odotin, odotin – lampaaksi muutuin,
 ammuin, ammuin – lehmäksi muutuin’
 (Mamolajevin aimak, UPTMN 1975: 126).

Morsiamen vastauksessa jatkuu sama leikillinen tyyli. Maatalousyhteisössä on tyyppillistä ammentaa aineistoa lähiympäristöstä.

3.2. Pazmoro- ja paranzamo-laulujen sanasto

Mokšalaisten ja ersäläisten *pazmoro*-laulujen eli rukouslaulujen sanastoa luonnehtii kääntyminen esikristillisten suojelijajumalten ja kuolleiden esi-isien puoleen sekä hyvän pyytäminen. Tässä yhteydessä käytettiin imperatiivisia verbinmuotoja. Seuraavassa mokšalaisessa näytteessä on useita harvinaisia rivinloppuisia objekti-konjugaation imperatiivin monikollisen objektin sisältäviä puhutteluja:

- (23) *Eh, jurtəń kird’i, Jurtava!* ’Eh, pihan pitäjä, Pihanemo!
Eh, vel’əń kird’i, Vel’ava! Eh, kylän suojelija, Kylänemo!
Šumbrašisa kučəmašt’, Terveyttä meille lähettäkää,
Pavazusta učəmašt’. Onnellisina meidät kohdatkaa,
L’ihəd’əjda vanftəmašt’, Ilkiöiltä meitä suojatkaa,
A zlod’əjda kəšəmašt’. Pahantekijöiltä meidät kätkekää.’
 (Buldyginin aimak, UPTMN 1975: 198)

Tämä poikkeaa yleisestä kaavasta, joten saattaa olla kyse kontaminaatiosta, sillä suojelijajumalten nimiä ei mokšalaisissa rukouslauluissa yleensä mainita (Devjatkina 1992: 82). Sen sijaan löytyy aivan vastaava ortodoksisen mallin mukainen jumalanäidille osoitettu rukous (Kišaly, UPTMN 1975: 296).

Pazmoro-laulujen sanaston koostumus on erilainen mokšalaisilla ja ersäläisillä, joilla suojelijajumalia esiintyy useita kuten *Ńiške-paz* ’ylin jumala, mehiläishoidon suojelija’ ja *Iñe Škaj* ’ylin jumala’. Muut jumalat liittyvät luontoon ja kotitalouteen: *Norov-ava* ’hedelmällisyyden, viljan, maan jumalatar tai Maaemo’, *Jurtava*

53. Lahjojen mukaan mitattiin tytön taitavuus käsitoissa, niinpä niitä alettiin valmistella jo hyvinkin 10–12 vuoden iästä alkaen (Samorodov 1975: 24).

’pihapiirin suojelija’, *Kudava* ’kodin suojelija’, *Varmava* ’Tuulenemo’, *Ved’ava* ’Vedenemo’. Nämä jumalattaret tai emot suojelivat naisia avioliiton aikana ja olivat voimakkaampia kuin miespuoliset vastineensa.⁵⁴

Eräs *paranzama*-laulujen perusominaisuuksista on ylättyinen, emotionaalisekspressiivinen sanasto, joka on omiaan talouden, morsiamen, hääruokien, vaatteiden, osanottajien ulkonäön ja häätoimintojen ylistämiseen: naimiskaupan välittäjän yllä on kaunis silkkihuivi (E *mazi paršej pača*), hänen äänensä soi kuin kulkunen (E *gorňipov ladso*).

3.3. Pilkkalaulujen sanasto

Pilkkalaulujen (M *pařafñəma*, E *pařavñəma*) sanasto muodostaa vastakohdan ylistyslaulujen kielelle. Niiden kieli on karkeaa arkikieltä; niissä vallitsevat haukkumasanat ja -ilmaukset. Esim. nuoret naiset pilkkaavat vanhinta kosiomiestä väittämällä, että vaimo on sylkenyt häntä kasvoihin (M *šel’gəms šamas*) (Aljoksova, UPTMN 1975: 242). Kosiomiehet taas laulavat morsiamen portin luona, että ne ovat lahot (M *naksada ortat*) (mm. Kišaly, UPTMN 1975: 289). Kosiomiehet itse puolestaan ovat kuin nuolemattomat karitsat (E *apak nolše-k reve levks-t* NEG nuolla-KNG lammas poikanen-PL) tai siankärsät (M *tuvəń nəkt’*). Tällaisen sanaston avulla kuvailtiin häiden tärkeimpiä henkilöitä satiirisesti.

Mokšalaisten *pařafñəma*-laulujen kielen luonteenomainen tunnusmerkki on eroottisävyinen sanasto, joka on yhteydessä lasten synnyttämiseen ja hedelmällisyyssiirteihin. Valitettavasti tällaisia lauluja ei ole enää merkitty muistiin eikä ainaakaan julkaistu neuvostoaikana lukuunottamatta Paasosen ja Šahmatovin kokoelmia. Sukupuolielinten nimiä tuskin löytyy muualta kuin juuri heiltä, kuten esimerkiksi tästä katkelmasta Orkinon kylästä Saratovin alueelta:

- (24) *Lukša⁵⁵ t’əjd’ana,* ’Teemmepä piirakan,
Lukša loudana. Valmistamme piirakan.
Kiñgisa t’əjsynik, Kenelle sen teemme,
Kiñgisa loušənek? Kenelle sen valmistamme?
Drīga mařta Mařkañgiš, Grigorille ja Marialle,
Drigañ kšumañška papaza, Grigorin elin on retikankokoinen
Mařkañ suft’imška padyza. Marian vittu on seulankokoinen.’
 (Šahmatov 1910: 192.⁵⁶)

54. On huomionarvoista, että mordvalaisten jumaluudet ovat hyvin usein naispuolisia ja että aivan vastaavia nimityksiä ja tehtäviä löytyy myös marilaisten panteonista. Udmurteilla hahmot puolestaan ovat miespuolisia, mitä on pidetty myöhäisempänä piirteenä. (Mokšin 1965.)

55. Kyse on erityisestä isosta hääpiirakasta, jonka sulhasen naissukulaiset valmistavat ja tarjoavat morsiamen miespuolisille sukulaisille (PM 1891: 123). Se koostui puurosta, rahkasta, vehnäblinestä, lihasta, munista, hirssiblineistä ja kuoresta risteineen, joka oli koristeltu pähkinöillä (Golitsyn 1881: 188).

56. Originaali juuri näin latinalaisin kirjaimin.

Joskus voi olla vaikea määritellä ilman taustatietoja, mihin genreen jokin laulu kuuluu. Tämän aihepiirin venäjännöksistä on hankala terminologia joko jätetty kokonaan pois tai pantu vain kaikkien hyvin tunteman ”ei-kirjakielisen” sanan alkukirjain näkyviin. Seuraavan pienen laulun Suhoi Karbulakista Saratovin alueelta on kerääjä merkinnyt termillä *paʹafnəma*, mutta se voisi olla ainakin aiheensa puolesta tanssilaulukin. Joka tapauksessa sitä seuraavat erilaiset tanssilaulut.

- (25) *Agej mori sʹripkasa,* ʹAgei soittaa viulua,
Kemgaftuvy strunasa. Kaksitoistakielistä.
Meks ton, dʹejtʹeʹ⁵⁷ a kiščatʹ Mikset, tyttö, tanssi?
El doñ badit bokasa? Vai onko vittusi vinossa?
Maksikʹ – Agej dokasa. Anna – Agei koskee siihen.
 (Šahmatov 1910: 245.⁵⁸)

Tämä genre on ollut todella suosittu mordvalaisten keskuudessa eikä vähiten sen takia, että samanlaisia lauluja on laulettu myös venäläishäissä. Pieniä alueellisia eroja on varmaan ollut nimitysten moninaisuudesta päätellen.

3.4. Erisnimet häälauluissa

Mordvalaisten perinteisissä häissä ei rajoitettu vain rituaalilaulujen esittämiseen. Välttämättömiä olivat myös ei-rituaalilaulut, ennen kaikkea häiden osanottajille. Tietenkin ei-rituaalilauluja esitettiin pääasiassa häämenojen ulkopuolella. Näiden laulujen sanasto on neutraalia. Yksi mokšalaisten laulujen luonteenomainen piirre on erisnimien käyttö. Jotkin näistä lauluista on omistettu todellisille henkilöille, joita kutsutaan joko varsinaisella tai liikanimellä. Aikaisemmin tällaiset laulut kulkivat kylästä kylään, ja samalla erisnimet saattoivat vaihtua toisten kylien asukkaiden nimiin (Devjatkina 1992: 73). Hyvin tunnettuja ovat: M *Vašan Prošanäs* ’Vasjan Praskovjuška’, M *Lovañ Aguñäs* ’Ljovan Agafjuška’, E *Samson lʹelʹaj* ’Samsonisoveli, -setä’. Viimeiseksi mainittu on kaikkien mordvalaisten hyvin tuntemasta laulusta *Samson lʹelʹaj, kov jakitʹ* [Samson-setä, missä kävit?]. Lauluista löytyy muutamia maantieteellisiä nimityksiä, kuten kotipaikkaa ilmaisevia kylien nimiä: M *Od Tolkusta* ’Uuden Tolkovkan kylästä’, M *Kešalsta* ’Kešalyn kylästä’. Lisäksi on paikkoja, joiden läpi tai joita pitkin kuljetaan: M *Ravañ kvalmañä*, E *Ravoñ kuvalma* ’Volgaa pitkin’. Jokien ja kylien nimiä on muokattu jonkin verran paikallisiin oloihin sopivaksi.

57. Tässä laulussa soinnittomat klusiilit on merkitty soinnillisina soinnillisessa ympäristössä.

58. Originaali kyrillisin kirjaimin.

3.5. Lainasanoista

Perinteisten häälaulujen sanastossa on säilynyt paljon sanoja, joita ei nykyisissä mordvan kielissä enää käytetä tai joiden merkitys on muuttunut historiallisen kehityksen myötä. Niihin kuuluvat esim. EM *rakša* ’hevonen’, M *noktañat*⁵⁹ ’suitset’ ja M *andəñ*⁶⁰ ’suuri’. Lauluissa käytetään myös jollekin mokšalaisten tai ersäläisten alueelle tyypillistä murrenmuotoa. Erityisen paljon sitä ovat säilyttäneet Zubova-Poljanan rajonin mokšalaiset: *morkšəñ meramaš* ’pöydän mittaaminen’, *gož*⁶¹ *stʹirš* ’hyvä morsian (oik. tyttö, tytär)’, turkkilaisperäinen adverbi *utər-sə-nək* ’vastapäätä meitä’ (vastaan, vastassa, aattona-LOK-PX1PL). Kovylnin rajonissa nadosta eli aviomiehen sisaresta käytetään puhuttelusanaa *kel*⁶² *-ñä-j* (käly-DEM.SX-VOK), hevosesta turkkilaisperäistä sanaa *ulav* (muualla: ’kuorma, rahti’); *paʹafnəma*-lauluissa talo on homeinen (*kuvəštəf*) tai rikas (*urtu*). Tutkimalla yleisen ja erityisen mokšalaisissa ja ersäläisissä häissä esitettyjen laulujen ja niiden sanaston levinneisyyttä voitaisiin selvittää näiden kansojen muuttoliikkeitä alueelta toiselle sekä saataisiin aikaperspektiiviä naapurikansojen välisiin suhteisiin. Tällaiset perusteelliset tutkimukset odottavat vielä tekijöitä. Äännehistoriallisten ja lainasanatutkimusten uusia tuloksia voisi tarkastella erityisesti mordvalaisten kannalta.

Häälauluissa on säilynyt joitakin iranilaista ja indoeurooppalaista alkuperää olevia vanhoja lainasanoja. Esimerkiksi mokšalaisten morsiamesta käytetään nimitystä mehiläiskuningatar *mešava* (*meš* ’mehiläinen’ + *ava* ’nainen, äiti’), ersäläiset taas käyttävät naispuhemiesesta vastaavaa nimitystä *mekšava*. Appivanhempien talo on tavallisesti rikas (E *šupav*), *pazmoroissa* käännytään jumalan puoleen, hänestä käytetään nimeä E *Paz*, M *Pavaz*. Ylistyslauluissa ovat tavallisia sanat kulta (*sirne*⁶³) tai ihminen (EM *lomañ*⁶⁴). Varsinaisten rituaalisten *pazmoro*-laulujen kielessä heijastuvat muinaiset yhteydet indoeurooppalaisiin: E *kardaz*⁶⁵ ’piha’, E *kardo*, M *karda* ’talli, eläinsuoja’, M *rama-ms ərvänä*⁶⁶ *-tʹ* (ostaa-INF miniä, nuorikko-DEF.GEN) ’ostaa morsian’.

Hääsanoista löytyy paljon turkkilaisia lainoja, joita käsittelee erityisesti Paasonen (1897a).⁶⁷ Paasonen varhainen tutkimus esittelee vajaat 200 lainaa, joiden

59. Tataarilainen laina (MW III: 1357).

60. Oikeastaan *andəms* ’syöttää’ -verbin *n*-tunnusinen partisiippi ’syötetty, (jonkun) syöttämä’.

61. Lainattu venäjältä: *góže, góžij* ’kelvollinen, kelpaava’ (MW I: 420).

62. E *kijalo, kijal*, M *kel, käl, kijal* yleensä ’aviomiehen veljen vaimo eli käly’ (MW II: 753).

63. Sana on peräisin iranilaisista kielistä ja sieltä lainattu eri aikoina eri originaaleista useisiin muihinkin suomalais-ugrilaisiin kieliin kultan tai kuparin merkityksessä (UEW 2: 843).

64. Sanan muita merkityksiä ovat ’mies; vieras, muukalainen’ (MW II: 1051–1054). Tällainen merkityksenkehitys on kielissä tavallinen (lisäesimerkkejä UEW 2: 627).

65. Tämä ja seuraavat sanat saattavat kuulua muihin samamerkityksisiin sgr. sanoihin, jotka voivat olla tekemisissä germaanisien itämerensuomalaisen *kartano*-san kanssa (SSA I: 318).

66. Deminutiivijohdos sanasta M *ərvä* ’vaimo’ (ja E *urva* ’miniä’), joka on yhdistetty suomen sanoihin *orpana, orpo* (SSA 2: 272).

67. Iästään huolimatta tämä tutkimus on säilyttänyt hyvin arvonsa, ja sitä voitiin viitisenkymmentä vuotta sitten pitää edelleen suuntaa antavana (Ravila 1965: 5–6). Aiheesta on ilmestynyt paljon artikkeleita, joista senhetken luettelo löytyy mm. Feoktistovilta (1965: 333).

joukossa on joitakin sukulaisten nimityksiäkin, kuten M *aka* 'vanhempi sisar, täti'⁶⁸ (< tšuv. *akka*). Eniten näitä turkkilaislainoja todetaan olevan mokšan läntisissä murteissa. Laajalevikkisiä tataarilaislainoja ovat esimerkiksi: *kuda*⁶⁹ 'puhemies, kosija, appi', *baldoz*, *-uz*, *p-* 'vaimon (nuorempi) sisar', *čora*⁷⁰ 'nuori mies, poika, (jonkun) poika, aviomies', *duga*, *tuga*, *-n* 'nuorempi veli, ystävä, toveri' (Feoktistov 1965: 336).⁷¹ Pelkästään mokšasta löytyvät lainasanat *ezna* '(vanhemman) sisaren aviomies, lanko' (< tat. *jiznā*⁷²), *konak* 'vieras' (< tat. *kunak*⁷³), jotka todistavat läheisistä suhteista mišääritataareihin. Mordvan nimikkotasavallassa onkin laskettu olevan n. 80 mišääritataarilaista kylää (Feoktistov 1965: 337–338). Ylistyslauluissa morsiamen vanhempia kehutaan lainasanoin: he ovat rikkaita (M *kožā*, E *kožav*⁷⁴). Pilkkalauluissa sulhasesta käytetään jopa sanaa vihollinen (EM *dušman*⁷⁵ tai *tušman*). Varsinaisissa rituaalilauluissa ruuanlaittajat paistavat leipää (M *čukər*, E *šukoro*⁷⁶), morsiamesta pyydetään lunnasrahoja (ME *toj*); kosiomiesten tie on tasainen (M *takər*); yleensä morsiamen isä on pilkkalauluissa huono (E *beʹaŋ*⁷⁷). Häälauluja analysoimalla voikin päätellä, että turkkilaisia lainoja on enemmän säilynyt mokšalaisissa lauluissa, mihin syynä lienevät läheiset talous- ja kulttuurisuhteet.

Tässä lajityypissä tavataan myös runsaasti venäläistä alkuperää olevia sanoja, jotka kuuluvat useihin eri-ikäisiin lainasanakerrostumiin. Enemmistö sanoista on substantiiveja, kuten morsiamen vanhemmista käytetty deminutiivisuffiksien *-kä* sisältävä hellittelysana M *svatkä* < ven *svat* 'appi', ME *svad'ba* 'häät', M *bajarava*, E *bojarava* 'pajaritar' (< ven. *bojárin* 'pajari' + ME *ava* 'nainen, äiti'), M *krasnaj*⁷⁸ *d'evuška* 'kaunis, oik. punainen tyttö' (< ven. *krásnaja dévuška*), ME *žar*⁷⁹ *-pt'ica*⁸⁰ 'tulilintu' ja ME *pava-ń tolga-t* 'riikinkukon sulat' (riikinkukko-GEN sulka-PL). Venäläisiä lainoja on enemmän ersäläisissä lauluteksteissä, mikä selittyy ilmeisesti kansojen läheisillä taloudellisilla ja kulttuurisuhteilla.

Mokšalaisten ja ersäläisten häissä esittämien laulujen sanastossa heijastuvat myös historialliset tapahtumat, erityisesti Kultaisen ordan aika (Tsygankin 1991: 104). Melko

68. Kyse voi olla myös naispuolisesta serkusta (MW I: 16).

69. (MW II: 921–922).

70. Paasonen kyllä vertaa sitä tšuvassin sanaan *čora* (MW I: 187).

71. Erityisen paljon turkkilaisperäisiä sukulaisten nimityksiä on tataarilaistuneiden karataiden kielessä, heillä niitä on vähintään 18 (Feoktistov 1965: 339–340).

72. (MW I: 393).

73. (MW II: 844).

74. Tämä on rikas sanapesye, joka esiintyy usein synonyymisen *šupav*-adjektiivin yhteydessä (MW II: 888–889).

75. Tämä sana löytyy sanakirjoista merkityksessä 'puoskari, kuppari' (MSS 45) tai 'vihollinen, vihamies; noita' (ESS 47). Näitä samoja merkityksiä on jo Paasonen sanakirjassa (MW I: 334), missä kerrotaan tämän tataarilaisen lainasanat olevan alun perin persiasta.

76. Tšuvassilaislaina (MW IV: 2190–2191).

77. Tunnetaan myös muoto *E beʹeŋ*, *beʹaŋ*, *peʹaŋ*, M *prāŋ* sekä merkityksiä 'kurja, surkea, laiha' (MW I 124–125).

78. Venäjän adjektiivit lainataan mokšaan ja ersään aina maskuliinimuodosta.

79. Sana on yksinään käytössä kuumien hiilen ja kuumuuden merkityksessä (MW IV: 2697–2698).

80. Sananalkuiset konsonanttityhtymät ovat yleensä yksinkertaistuneet, murteissa tavallisempi on muoto *t'ica*, jota käytetään etenkin synonyymisen *narmuŋ*-sanan yhteydessä (MW IV: 2401–2402).

usein tavataan tataarilainen heimonnimi *nogajec* 'nogailainen',⁸¹ jolla yleensä soimattiin kosiomiehiä, varsinkin ersäläisissä lauluissa. Itse asiassa kyse on hyvin vahvasta haukkumasanasta, sillä sen vanha merkitys tunnettiin vielä 1800-luvun lopulla: 'villi ihmissyöjäkansa' (MV III: 1342–1343). Mordvalaisessa folkloressa tällainen yleistetty vihollishahmo palautuu 1200–1300-luvulle. Pilkkalauluissa naimakaupan välittäjä on nogailainen nainen (ME *nogaj ava*), toisin sanoen vieras; kosiomiehet ovat varkaan-silmäisiä nogailaisia (M *vorəŋ šel'mä nogaj*), he puhuvat nogailaisia sanoja (M *nogaj valŋ*). Muita vihollisia olivat arojen paimentolaiset: kubaanit, kazahit, asovantataarit, joskus myös baškiirit ja kirgiisit (Maskajev 1964: 315). Vastaavasti komilaisissa häälauluissa kosijoita verrataan tataareihin, kosintaa tataarien hyökkäykseen ja avioliittoa vankilaan joutumiseen (Mikušev 1956: 45). Udmurtit yhdistivät morsiamen kannalta katsottuna avioitumisen jokeen hukkumiseen (Vladykina 1998: 123). Toisaalta avioon astuminen nähtiin hyvin käytännöllisenä: 'koira otetaan näätäjahtiin, vaimo otetaan työtä tekemään' (Wichmann 1893: 91). Myös mokšalaiset suhtautuivat sulhaseen ja hänen sukuunsa kuin naisenryöstäjiin vanhoina levottomina aikoina,⁸² mistä kertoo Paasonen Mamalajevon kylästä tallentama morsiamen valitus:

<p>(26) <i>orta laŋksa tatarəŋ kudat,</i>
 <i>pelgen-kərišt kăden noldašt,</i>
 <i>pirfi səvašt nogaj-kudat,</i>
 <i>prăn kərišt vajmen səvišt,</i>
 <i>mokerks keverdišt prănăzen,</i>
 <i>paʹtsiks noldašt värnăzen,</i>
 <i>katšamks səvišt vajmenăzen.</i>
 <i>nă kudanătnă lomaŋ-prăŋaftăma</i>
 <i>sin af tušəndišt.</i>
 (Mamalajevo, MV IV:⁸³ 522)</p> | <p>'Portilla on tataarilaisia morsiamennoutajia, jalan leikkaajia, käden katkaisijoita! Pihalle on tullut nogainoutajia, päänkatkaisijoita, hengen viejiä. Jakkaran tavalla he pyörittävät päätäni, punaisen silkin lailla he valuttavat vereni, kuten savun he vievät elämäni. Nämä noutajat ilman ihmispäätä eivät lähde.'
 (Saarinen 1990: 93)</p> |
|---|---|

Sama suhtautuminen kosiomiehiin ilmenee myös venäläisistä häistä, joissa heitä nimitetään ihmissyöjiksi ja rosvoiksi (Gura 1974: 172).

81. Tarkemman jaottelun mukaan nogaita voidaan pitää omana turkkilaisena kielenään. Sen puhujia oli n. 67 600 Neuvostoliitossa (1989) ja 25 000 Romaniassa (1982) (Salminen 1993).

82. Kyse on ajasta 1200-luvulta 1600-luvulle, jolloin mongolit ja tataarit hyökkäilivät Venäjälle (Borisov 1972: 13). Tilanne rauhoittui 1552, jolloin tataarilais-mongolilainen kaanikunta kukistui ja mordvalaisista tuli osa Venäjää (Maskajev 1964: 316). Useita kuvauksia mordvalaisten morsiamenryöstöistä löytyy Hämaläiseltä (1913: 23–31).

83. Tähän osaan on jäänyt paljon pieniä painovirheitä; monia tarkkeita puuttuu.

3.6. Parisanoista

Mordvalaisten laulujen sanastossa esiintyy paljon synonyymisia pareja tai parisanoja, joita yhdistää sama morfologinen rakenne. Parisanat ovat myös näiden kielten keino muodostaa uusia yläkäsitteitä eli hyperonyymeja, kuten E *sukst-unžat* 'hyön-teiset' (madot, toukat-koppakuoriaiset). Laulujen parisanat jakaantuvat seuraaviin ryhmiin:

I verbit: E *vešems-maksoms* 'etsiä-antaa' → 'etsiä-kosia', *šimd'ems-andoms* 'juottaa-syöttää', *pid'ems-paňems* 'keittää-leipoa' → 'laittaa ruokaa', M *paňams-t'äjəms* 'ajaa-lakaista', *pindəldəms-vandəldəms* 'loistaa-kimaltaa'.

II substantiivit: M *šista-porasta* 'päivänä-aikana (ELA)', *kažnät-mežnät*⁸⁴ 'lahjat-tuliaisat', *kudat-dugatt* 'kosiomiehet' (kosiomiehet-pikkuveljet), E *levkst-ejd'inet* 'lapset (poikaset-lapsoset)', *kudov-kardazov* 'kotiin (LAT)' (taloon-pihaan), *lutkova-latkova* 'laaksoja ja rotkoja pitkin (PROL)'. Jotkin tällaiset synonyymiset parit ovat syntyneet parin toisessa osapuolella tapahtuneen foneettisen muutoksen avulla, vaikkapa viimeisen esimerkin sana *latko* voi esiintyä yksinäänkin, mutta *lutko* ei. On myös pelkästään synonyymisia muodosteita, kuten M *pařt'-čatt* 'tynnyrit' (*pař* 'tynnyri' + *čan* 'tynnyri',⁸⁵ MSS 135, 200). Joskus löytyy pareja, joiden toinen osapuoli on vanhentunut, mutta sen merkitys voidaan päätellä toisesta osapuolesta: E *jat-loma[n]t* 'oudot, vieraat', *u'ekči-vardokči* 'orjuus'. Varsinkin substantiiveista muodostetaan helposti yläkäsitteitä, jotka ovat enemmän kuin osiensa summa, kuten E *pizet'-aškot* 'talous (pesät-länget)'. Osien järjestys näissä pareissa on periaatteessa vapaa, mutta usein tärkeämpi, siis vanhempi, osapuoli on ensimmäisenä. Sukulaisten nimityksissä ja erisnimissä molemmat osat ovat monikossa, vaikka kumpaakin olisi vain yksi: E *Mašat-Vaňušat* 'Maša ja Vanjuša (Marian ja Ivanin helittelymuodot)', *pařat-sazort* 'siskokset (isosisko-PL pikkusisko-PL)', *t'et'at-avat* 'vanhemmat (isä-PL äiti-PL)', M *al'at-avat* 'id.', *al'at-t'ädät* 'id.'. Sana *ava* voi merkitä sekä äitiä että naista, mutta parisannassa *avat-éorat* 'äiti ja poika' vain toinen tulkinta on mahdollinen, siinä tapahtuu kontekstuaalista terävöitymistä. Tällainen rinnasteinen funktio on hyvin tavallinen mordvalaiskielissä (Salo 2016: 187–188).⁸⁶

III onomatopoeettiset sanat ja interjektiot: E *kuldor-kaldor*, M *galdər-guldər*, jotka kuvaavat kovaa, rämisevää ääntä tai jotakin muuta negatiivista ominaisuutta, *tur'-tar'* merkityksessä 'rikkinäinen', *tar'-tar'* huojuvan käynnin kuvaajana ja ilahtumista,

84. Parisanan toinen osapuoli E *meže* M *mežə* 'mikä, mitä' on oikeastaan semanttisesti tyhjä näissä ilmauksissa. Se ottaa merkityksensä toiselta osapuolelta, ja se vain käännetään jollakin asiayhteyteen sopivalla sanalla.

85. Ersässä näillä sanoilla on ainakin nykykielessä merkityseroa: *pař* 'pytty' ja *čan* 'amme, sammio' (ESS 116, 189).

86. Monikollisia tapauksia tunnetaan ainakin eteläsaamesta, kaksikollisia hantista, mansista, nenetistä ja muualtakin samojedilaiselta taholta. Tämä on vanha uralilainen tapa ilmaista rinnastusta (Salo 2016: 187–188 lähteineen).

ihmetystä, naurua, negatiivista tunnetilaa tms. ilmaisevat huudahdukset *ah-ah*, *eh-eh*, *ih-ih*, *oh* tai *ok* jne. (mm. Devjatkina 1992: 105).

3.7. Deminutiivisuffiksit

Paranzama-laulujen kielessä esiintyy hyvin runsaasti deminutiivisia suffikseja. Produktiivisin niistä on suffiksi M *-ňä*, E *-ne*, jota käytetään erityisesti puhuteltaessa häiden päähenkilöitä, ja se voi jopa kahdentua. Suffiksien ekspressiivinen funktio on melko erikoislaatuinen ja riippuu ennen kaikkea laulujen genrestä. Deminutiivisuus voi ilmaista paitsi hellittelyä myös kunnioitusta (Devjatkina 1992: 91). Ilmaistakseen lämpimän suhteensa morsiameen mokšalainen naimiskaupan välittäjä kutsuu häntä sanoilla *ərväňňňä* 'pikku minia'; ersäläisillä sulhasen äiti kääntyy morsiamen äidin puoleen hellällä sanalla *svaxiňem* 'pikku kaasoseni', ja ruuanlaittajat tullessaan kutsumaan tyttöjä häihin puhuttelevat heitä sanoilla: *t'ejt'ert'*, *azor-aviňet* 'tytöt, pikku emännät'. Kuvattaessa ylistetyn henkilön, tavallisesti morsiamen, ulkoista olemusta, käytetään samaa deminutiivisuffiksia: M *šama-ňä-c* 'pikku kasvonsa' (kasvot-DEM. SX-PX3SG), M *šelmə-ňä-n-za* 'simmunsa' (silmä-DEM. SX-PL-PX3SG) ja M *šäjäř-ňä-c* 'suortuvansa' (hius-DEM. SX-PX3SG). Harvinaisempi on mokšalaisen anopin hellä puhuttelu vävyllään:

- (27) *Primak tonga, ovňäžə* – 'Ota sinäkin, vävyseni,
Päštəň tact'i tovňäžə, Herkullinen pähkinän ytimeni,
Primaka moň kazňäžəň, Otapa minun lahjani,
Kepəťke moň mälňäžəň. Ilahduta mieltäni.'
 (Mamolajevin aimak, UTPMN 1975: 136).

Deminutiivisuffiksilla korostetaan äidin voimakkuutta, nuoruutta ja kauneutta. Siihen liittyy puhutteluissa usein vokatiivin pääte *-j*, kuten:

- (28) M *Uχ, t'äd'ähäj-avaňäj,*⁸⁷ 'Oi, äitiseni, muoriseni,
Lama id'əň šačftiňäj Monen lapsen synnyttäjä'
 (Mamolajevin aimak, UTPMN 1975: 66).

Pilkkalauluissa mokšan *-ňä*, ersän *-ne* -suffiksia käytetään ilmaisemaan ironista suhdetta häiden päähenkilöihin tahallisilla hyperbolilla, vaikkapa näin halvennetaan mokšalaista miniaa. Tarkoitus on kuitenkin päinvastainen, itse asiassa hänet pyritään esittämään myönteisessä valossa:

87. Sana *ava* merkitsee paitsi naista ja vaimoa, murteissa myös äitiä. Sitä käytetään myös alkuosana puhuttaessa naaraseläimistä.

- (29) *Eh, miñ sävəmə odərvāñū*, 'Eh, me otimme miniän,
Af kodama-stama. Eipä ole hääppöinen.
Mokšəndaška soñ prāñūc, Päänsä nyrkinkokoinen,
T'āñkaškañū šamañūc, Kasvonsa kolikonkokoiset,
Kacaškañū rungəñūc, Vartensa kyynäränmittainen
Pačaškañū pil'ənza, Korvansa kuin ohukaiset,
Pl'oskaškañū⁸⁸ šel'mənza. Silmänsä paljetinkokoiset.
E-evust! E-evust!'

(Mamolajevin aimak, UPTMN 1975: 115)

Deminutiivisuffiksia käytetään myös ei-rituaalisissa lauluissa, esimerkiksi sulhasta ylistettäessä: *M mazi rəngəñū, kud'əv šəjə'ñū* 'kaunis pikku vartalo, kiharainen suortuva'. Tulevaa vaimoa mokšalaiset kutsuvat nimellä *poləñū* 'pikku vaimo'.

Mokšalaisissa ylistys- tai pilkkalauluissa käytetään myös toista deminutiivista suffiksia *-kä* kun taas ersäläisissä lauluissa sen vastinetta *-ke*-suffiksia käytetään vähemmän. Morsiamen kotiväen taloutta keuhuttaessa käytetään hellittelymuotoja: *M pi'f'kū* 'pihanen', *M traks'kū* 'pieni lehmä', *M sarask'kū*, *E saraz'ke* 'kananen'. Myös pohjoisvenäläisessä kansanrunoudessa runsas hellittelysuffiksien käyttö on tyypillistä (Gura 1974: 172).

3.8. Häälaulujen rakenne

Mokšalaisten ja ersäläisten laajalle levinnein rituaalilaulujen muoto on kertova monologi. Rituaalilaulun perinteistä muotoa, jossa on **alku**, **kertomus** ja **loppu**, tavataan hyvin harvoin. Useimmiten aloituksena toimii häiden päähenkilöiden (ruuanlaittajien, morsiamen vanhempien, kosiomiesten tai morsiamen) ja esikristillisten suojelijajumalien puhuttelu. Ersäläisten laulujen erikoisuus ovat huudahdukset. Usein laulujen alku, joskus jopa loppu rakentuvat 2–4-rivisistä huudahduksista, kuten tässä esimerkissä, jolla aloitetaan sulhasen äidin puhuttelu:

- (30) *Jo – vaj, vajoh, vaj – ja – jeñ!*
Ej, vaj, vaj – ja – jeñ,
Oho – vaj, vajoh – vaj – ja – jeñ!
 (Urusovo, UPTMN 1972: 417)

Mokšalaisten pilkkalauluissa tietty osa on erilaisilla huudahduksilla: *Kivot'! Evust! Ho!*⁸⁹, jotka toimivat yksiosaisissa lauluissa kertosaikoina, moniosaisissa säkeistöjen jakajina. Nähtävästi tämä tapa on häälauluissa ikivanhaa yhteismordvalaisen ajan perua. Samanlainen laulujen aloitus tunnetaan myös vuorimarilaisilta, sen esittävät morsianta hakevat naiset ja miehet (Mihailov 1972: 152).

88. Lainattu venäläisestä originaalista *bljóstka* 'paljetti'. Sanakirjasta löytyy kyllä toisinkin käännetty esimerkki: *vad' pl'oskaškañat, mat'u, [šel'met'ñā]* 'silmäsi, Matja, ovat napinkokoiset' (MW I: 1706; MV VIII: 474).

89. Joidenkin huudahdusten merkitys on jo unohtunut, ja niitä on vaikea kääntää vieraille kielille (Samorodov 1975: 41).

Toisinaan lopetuksena enimmäkseen mokšalaisissa rituaalilauluissa ovat muista perinnelajeista (*pazmoroista*, hyvinvoinnin toivotuksista) lainatut tekstit, mihin on syynä laulujen keskinäinen yhteys rituaaleissa. Mokšalaisilla ja ersäläisillä laulut yleensä alkavat, kuten myös marilaisilla ja komilaisilla, kerronnasta (varsinaisissa rituaalilauluissa) tai kuvauksesta (*M paranzama, parəfñəma* -lauluissa), joskus käytetään dialogia tai monologia.

Puhuttelujen keskeytymätön monologiketju toimii myös mokšalaisten ja ersäläisten varsinaisten rituaalilaulujen rakenteen aloituksena. Tavallisesti puhuttelu koostuu yhdestä tai kahdesta osasta(, jotka liittyvät toisiinsa yhden rituaalitoiminnon kuvauksella), kuten esimerkiksi seuraavassa katkelmassa, missä morsian puhuttelee tättään: *Oh, akañaj, kel'gəññaj, T'əd'əñ laca užəl'd'ñaj...* 'Oi, tätiseni, rakkaani, Äidin lailla huolehtiva' (Akaškina 2004a: 19). Tavataan rakenteeltaan kolmiosaisia lauluja, jotka ovat luultavasti syntyneet muiden lajien mekaanisesta kontaminaatiosta vaikkapa *paranzama*-laulujen kanssa. Suurin osa teksteistä esitetään yksikön toisessa persoonassa ja verbeistä käytetään käskymuotoja.

Erona eteläisiin udmurtteihin ja marilaisiin, joiden keskuuteen neliriviset laulut ovat levinneet, mokšalaisten ja ersäläisten rituaalilauluissa tietty säkeistöjako ei säily. Niiden laajuus riippuu genrestä ja suoritettavasta rituaalitoiminnosta. Mokšalainen *pazmoro* sisältää yleensä 4–15 riviä, ersäläisten jopa 20. Poiketen ersäläisten lauluista, joiden joukossa tavataan niin 1- kuin 2- tai 3-osaisia, mokšalaiset tämän genren laulut ovat yleensä rakenteeltaan yksiosaisia ja monologin muotoon rakennettuja. Niiden luonteenomainen tunnusmerkki on, että ne alkavat suojelijajumalien puhuttelulla, minkä jälkeen muotoillaan pyyntö, joka säännönmukaisesti koostuu muutamasta rivistä. *Pazmoro*-lauluissa pyydettiin ja rukoiltiin, minkä vuoksi niiden perusosa on rakentunut huudahdusintonaatioille. Akaškinan (2004b: 250) mukaan nämä laulut edustavat vanhinta kerrostumaa, ja ne on joskus esitetty kuiskaten.

Mokšalaisten ja ersäläisten pilkka- ja *paranzama*-laulujen sekä muutamien ei-rituaalilaulujen pääerikoisuus on kerronnan kuvaileva muoto. Laulu on osoitettu läsnäolevalle häiden osanottajalle. Suurin osa pilkkalauluista sisältää 2–10 riviä, osa enemmänkin esittäjästä riippuen. Rivit ovat sisällöltään erilaisia, mutta yhdistyneinä yhteen jonkin rituaalitoiminnon aikana esitettyyn lauluun. Jokainen osa esittää tavallisesti täydellisen lauseen, mutta osien keskinäiset suhteet eivät ole kehittyneet tai puuttuvat tyystin. Ersäläisten *parəvñəma*-laulut ovat tyypillisesti moniosaisia. Mokšalaisilla tavataan 2- tai 3-rivisiä lauluja, joista jokainen sisältää yleensä lyhyen sanoman. Joskus mokšalaisista *parəfñəma*-lauluista on vaikeaa, toisinaan jopa mahdotonta saada selville, mikä on erillisten säkeiden välinen looginen yhteys, kuten esimerkiksi:

- (31) *Ar'ciñ al'ä, t'išə pil'gə, navəz uski,* 'Kosiomies, ruohojalka, lantakuski,
Vät'k utəmu boha'əmu od ərvāñāt', Vie aittaani, kellariin morsian.
Ćomrat, ćomrat šel'məñānza ar'ci avat', Kaason silmät mustat tuomenmarjat,
Paləž pali'ut' ar'ci al'ät' šel'məñānza. Tulena palavat kosiomiehen silmät.'
 (Devjatkina 1992: 100)

Tällainen esitys lisäsi kokonaisuuden keskeneräisyyttä ja avoimuutta, mikä salli laulajien improvisoida. Improvisaation luonne on pilkkalauluja muista erottava tunto-merkki myös muilla tutkituilla itäisillä suomalais-ugrilaisilla.

Kertovan kokoonpanon ohella mokšalaisissa ja ersäläisissä pilkkalauluissa tavataan kysymys-vastaus –muoto, joka on tyypillinen ja kaikkein vanhin itäisillä suomalais-ugrilaisilla. Tavallisesti pilkkalauluissa on jokin kohta häistä, kuten tässä ersäläisessä esimerkissä vieraiden saapuminen. Asiat pyrittiin esittämään huvittavassa valossa:

- (32) *Mejs pozdajast' kudanok?* 'Miksi tulijamme myöhästyivät?
Mejs pozdajast' andanok? Miksi puhemiehemme myöhästyivät?
Vaj, arašel' kil'dems alašast, Voi, ei ollut heillä hevosta valjastaa,
*Alašatneš prās aškiñest.*⁹⁰ Eikä hevosen päähän valjaita.
Vaj, jakast' alašan salamo, Voi, kävivät hevosen varastamassa,
Vaj, jakast' aškoñ purnamo. Voi, kävivät valjaat viemässä.'

(Saryje Turdaki, Borisov 1972: 23)

Tämä sama piirre on muun muassa säilynyt marilaisten ja udmurttien monologisissa lauluissa, joita esitettiin morsiamen nimissä. Eniten dialogin peräkkäistä käyttöä voi havaita udmurttien ja komilaisten ylistys- ja pilkkalauluissa (Slesareva 1986b: 6). Vuoropuhelulla voi olla tärkeä rooli kertovissa runoissa, mutta myös koko laulu saat-
 taa olla draamallisessa muodossa ilman kertovaa johdanto-osiota. Hyvä esimerkki ersäläisestä huumorista on Paasosen yhdestä pääkohteestaan Maresevon kylästä tal-
 lentama isoäidin ja pojan välinen dialogi:

- (33) ”*Koda kacak t'ejter mel'ga, čorañakaj, čijñimat?*
Kadik, kadik, čorañakaj, tabaktojak targamot!”
 ”*Koda jakiñ, babañakaj, Babañ-kašav, bazarov,*
Tonavtimiž, babañakaj, moñ targamo tabakto.
Šestē kaca, babañakaj, tabaktojak targamom,
Koda kaca, babañakaj, t'ejter mel'ga čijñimam.”

(PM 1891: 22)

”Joutais, poikakulta, juoksus tyttöissä jo lakata,
 Joutaispa tuo piippukin jo suustas nurkkaan nakata.”
 ”Markkinoilla, muoriseni, uhrijuhllass' ollessain,
 Tutustuin ma tupakkahan, piipun suuni suloks sain.
 Silloinpa ma, muoriseni, piipun nurkkaan nakannen,
 Tyttöissä kun juoksemasta, muoriseni, lakannen.”

(Paasonen 1897b: 132, ylioppilas Otto Mannisen käännös)

90. Sanaa *E aško*, *M aška*, *demin. E aškiñe*, *M aškiñä* 'länget, ies; käärö, mytty; pesä' käytetään kansanrunoudessa erilaisissa merkityksissä.

Kiitollisuutta osoittaville ja hyvinvointia toivottaville mokšalaisten ja ersäläisten lauluille puolestaan ovat luonteenomaisia esityksen kertova muoto ja pääasiassa 1-osainen rakennetyyppi.

Mokšalaisten perinteisten häätanssilaulujen rakenteen ulkoisena tuntomerkkinä on säkeenloppuisten *d'ili-d'ili*, *d'äli-d'äli* -sanojen käyttö, ne esiintyvät myös kertosa-
 keenä. Näiden laulujen (samoin ei-rituaalisten) tyylin tärkeimpiä tuntomerkkejä ovat toistot (tai parallelismit), joita tavataan usein myös marilaisissa häälauluissa.

3.9. Kaksikielisyydellä leikittelyä

Tunnetaan syntaktisia parallelismeja, jotka rakentuvat mokšalais-ersäläiselle tai harvemmin ersäläis-mokšalaiselle sanastolle. Mokšalaisella verbillä *kel'gams* ja ersäläisellä verbillä *večkems* on molemmilla sama merkitys 'rakastaa'. Ersässä on myös verbi *kel'gems*, mutta sen merkitys on toinen: 'mahtua, sopia'. Juuri tällaiset sanastolliset erot ovat yleensä kaikkien mordvalaisten tiedossa. Seuraavasta esimerkistä löytyy toinenkin tällainen rinnastus: *pola*⁹¹ 'puoliso' tunnetaan yleisesti, sille ovat synonyymeja *M vašä*, jota käytetään yleensä possessiivisuffiksin kanssa (MW IV: 2562), ja *E vasta*, joka ilmoitetaan *pola*-sanana paralleeliksi (MW IV: 2557–2560).

- (34) *Ah, od čora polanc af kel'gi* 'Ah, nuori mies ei rakasta puolisoaan,
Od čora vašänc af večki Nuori mies ei pidä vaimostaan.'

Ersäläinen laulu *Mazij sadso* [Kauniissa puutarhassa] on puolestaan rakentunut ersäläis-venäläiselle kaksikielisyydelle:

- (35) *Vaj kolmo čuvtt kasit,* 'Voi, kolme puuta kasvaa,
Vaj, kolmo d'erevat. Voi, kolme puuta.
Oh, vašeñ čuvt'ineš, Oh, ensimmäinen pikku puu,
Oh pervaj d'erevaš... Oh, ensimmäinen puu....'

Tässä *E čuvto* (*M šufta*) 'puu'-sanalle tarjotaan pariksi venäjältä lainattu sana *d'ereva* (< *derevo*), joka taivutetaan monikossa kuin ersän sana. Seuraavassa säeparissa tarjotaan omaperäisen *vašeñ* 'ensimmäinen' -sanana paralleeliksi venäläislainaa *pervaj* 'id.' (< *pervyj*). Vastaavanlaista venäläisten lainasanojen käyttöä synonyymeina löytyy myös komilaisista kansanlauluista (Mikušev 1956: 81).

3.10. Toisto

Erityisesti mokšalaisten ei-rituaalilauluissa sanoja voidaan toistaa kohteen luonnehdinnan ja ominaisuuksien voimistamiseksi: *M Koml'ä, koml'ä, koza šačət?* [Humala, humala, missä synnyit?] Rivin lopussa käytetään yhden tai kahden viimeisen sanan toistoa:

91. Tätä ehdotetaan empien suomen *puoli*-sanana vastineeksi (SSA 2: 431).

- (36) *Fedānās erāj velā peñāsa,* 'Pikku Fedja asuu kylän päässä,
Velā peñāsa – sad kučkanāsa. Kylän päässä – puutarhan keskellä.'

Kaksin- tai kolminkertaiset toistot ovat tyypillisiä mokšalaisille lyyrisille ei-rituaalilauluille:

- (37) *Lugañāsa keluñās,* 'Niityllä pikku koivu,
Lugañāsa keluñās. Niityllä pikku koivu.
Točk-močk, kumand'arəñ keluñās... Točk-močk, rivakan⁹² kummin, pikku koivu.'

Joskus näiden keinojen avulla rakentuu koko laulu. Toistot auttavat muistamaan sisällön helpommin ja antavat mahdollisuuden improvisoida vapaammin. Toistot ovat kaiketi kaikkein rytmisimpiä kuvioita, joita voi tarkastella säkeen äännerakenteen elementteinä (Malkina 1990: 180).

On muistettava, että sellaisia tärkeitä elementtejä, kuten interjektioita, sananvenytyksiä, erilaisia toistoja, toisin sanoen kaikkea, mikä auttaa järjestämään ja muovaamaan laulujen rakennetta, on merkitty muistiin oikeastaan vasta viime aikoina. Niitä ei ole aiemmin pidetty tärkeinä lauluperinteen tutkimuksessa. Sananvenytykset, liitepartikkelit ja huudahdukset ovat kuitenkin olennainen osa laulujen esittämistä. Havainnot osoittavat, että ne eivät vain luo rytmiä, vaan myös tukevat melodiaa, lisäävät tarvittaessa tavujen määrää, ja niillä on vielä tietty esteettinen tehtävänsä.

Mokšalaisissa ja ersäläisissä häärituaalilauluissa ei kuitenkaan ole tiukan vakiintuneita interjektioita, huudahduksia tai muita vastaavia, vaan niiden käyttäminen riippuu paljolti esilaulajasta. Interjektioita voidaan käyttää missä tahansa osassa laulua. Ei-rituaalilauluissa monet esittäjät käyttävät pääasiassa interjektioita *vaj, oj, ah, oh*; liitepartikkeleita *ved', kel', hi*. Niitä esiintyy enemmän ei-rituaalisissa kuin rituaalisissa lauluissa. Muutamille nimikkotasavallan mokšalaisille alueille, kuten Ruzajevkan ja Starošaigovon, tavataan erityistä tyypistyneen *ñ*-partikkelin käyttöä rivin alussa tai keskellä. Se antaa laulujen teksteille ja esittämiselle omalaatuisen leiman. (Devjatkina 1992: 126.)

Samakantaisen vartalon toisto eli *figura etymologica* toimii tyylikeinona komilaisissa häälauluissa (Mikušev 1956: 80). Mordvalaisestakin aineistosta löytyy samakantaisen subjektin ja predikaatin tai muita lauseenjäseniä sisältäviä yhdistelmiä, kuten E *kevks keveñd'as* (tai *-d'ñ-*) 'kiveksi kivettyi' tai *povks povodñas* 'napiksi kiinnittyi' ('napittautui') (Rogatšev 2000: 25) Kun sulhasen äiti on saanut morsiamelta lahjan, hän laulaa ilmaistakseen juhlovaa mielialaansa ja korostaakseen omaa paremmuuttaan näin:

92. Vain tapa kääntää tuntematon sana.

- (38) M *Eh, meñal'dəngā šerəs šerijan,* 'Voi, korkeudeltani olen kaikkia
 taivaita korkeampi,
Eh, mastərdəngā kel'əs kel'ijan Voi, leveydeltäni olen koko maata
 leveämpi'
 (Mamolajevin aimak, UPTMN 1975: 57).

Häälauluista löytyy myös hyvin voimakas tehokeino: verbin vartalon toisto imperatiivin tai optatiivin yhteydessä *ž*-gerundin sisältävissä konverbirakenteissa, jollaisia ei muualta juuri löydy:

- (39) E *Lužadozan – lužadož,* 'Parun parkumalla,
Londadozan – londadož! Romahdan romahtamalla'
 (mm. Jevsevjev 1990: 9; Selišči, UPTMN 1972: 235, 239).⁹³

3.11. Synonyyminen parallelismi

Mokšalaisten ja ersäläisten pilkka- ja *paranzama*-lauluille on luonteenomaista synonyyminen parallelismi eli samaa tarkoittava kerto, joka on läheistä sukua kalevalaisten kansanrunojen parallelismille, minkä havaitsi jo Wolfgang Steinitz vertailevassa tutkimuksessaan vuodelta 1934, *Der Parallelismus in der finnisch-karelischen Volksdichtung*.⁹⁴ Muiden itäisten suomalais-ugrilaisten lauluissa tämä keino ei esiinny niin suurella mitalla eikä niin johdonmukaisesti kuin mordvalaisilla.⁹⁵ Usein mordvalaisissa runoissa vain ensimmäinen alkukonsonantti tai -vokaali on sama, tällöin kyse on Ahlqvistin termin *alkumyötäisyydestä* (Paasonen 1897b: 77). Samasta runousopin klassikosta löytyy toinenkin käyttökelpoinen termi: *alkusoinnullinen* tarkoitti kahden äänteen samanlaisuutta (Ahlqvist 1863: 39). Nämä sanat voivat sijaita peräkkäin tai ainakin lähellä toisiaan. Seuraavassa ersäläisesimerkissä myös erilaiset deminutiivisuffiksit ovat näkyvissä:

- (40) *Stambarne, dugam, stambarne,* 'Verkkaisesti, sisareni, verkkaisesti,
Sastinka, dugam, sastinka. Hitaasti, sisareni, hitaasti'
 (Rogatšev 2000: 37)

Laulujen omintakeisena äänteellisenä rakenteena toimii allitteraatio eli alkusointu, joka on muotoutunut syntaktisen parallelismin pohjalle alun merkitysrytmin

93. Näitä rakenteita voisi kyllä verrata slaavilaisten kielten vastaaviin, esim. ven. *gormjá gorét* 'palamalla palaa'.

94. Kansanrunouden parallelismissa usein vähintään kaksi peräkkäistä säettä kuuluu ajatuksellisesti yhteen, siten että toinen enemmän tai vähemmän vaihtelevasti toistaa toisen sisällön (Kupiainen 1964: 56).

95. Tosin (pohjois)hantin kansanrunouden parallelismeista on tehty erillinen monografia (Schulze 1988).

muodossa. Vaikka mokšalaisten ja ersäläisten lauluissa allitteraatio on heikommin kehittynyt kuin esimerkiksi karjalais-suomalaisissa runoissa, Paasosella oli perusteita väittää, että allitteraation juuret palautuvat ”mordvalais-suomalaiseen yhteisaikaan”.

3.12. Mordvalaisen runomitan taustasta

Ersässä sanapaino on kieliopillisesti täysin irrelevantti, vokaalien kvantiteettikorrelaatiota ei ole, ja tavut ovat prosodisesti samanveroisia riippumatta siitä, missä osassa sanaa ne ovat. Mokšassa sanan pääpaino määräytyy sen vokaalien sonorisuuden mukaan ja voi sijoittua kauemmaksikin kuin ensitavulle. Painotus on periaatteessa ennustettavissa sanan vokaalisuhteista: eräät vokaalioppositiot ovat painottomassa tavussa neutraloituneet, ja korvakuulolta painollisten tavujen vokaalit vaikuttavat hieman pitemmiltä kuin painottomien tavujen. Ersä on ns. tavuajotteinen kieli, mokšassa on painoajotteisia piirteitä, silti molemmissa on sama mittajärjestelmä.⁹⁶

Mordvalainen runous on säännöllistä, syllabista, mikä merkitsee, että kukin säe sisältää yhtä monta tavua, joiden laadulla ei ole väliä. Säkeen keskelle tulee kesuura eli tahtilepo (säkeen keskellä oleva tauko), joka useissa mitoissa jakaa pitkät säkeet kahdeksi puolisäkeeksi. Paasonen (1910: 153–155) luettelee 9 eripituista syllabista mittaa: säkeessä voi olla 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15, 16 tai 17 tavua. Sirkka Saarinen (1990: 47) huomauttaa, että mitta voi muuttua kesken runon. Šahmatovin aineistosta löytyy myös 9-tavuinen rakenne ja kenties myös 14-tavuinen, joka voi kyllä olla jaettavissa kahtia: 7 + 7. Jokainen säe jakaantuu rytmisesti kahteen tai useampaan osaan, ja jako toistuu jokaisessa säkeessä samalla tavalla; rytminen jakso loppuu siinä missä sanakin. Säe voidaan toistaa jopa sellaisenaan kolmekin kertaa.

Paasonen olettaa näiden runomittojen tulleen mordvalaisille venäläisen kansanlaulun välityksellä. Tosin hän esittää malleja ukrainalaisilta, mikä tuo kuvaan maantieteellisen ongelman, jonka hän yrittää kiertää arvelemalla ukrainalaisten lainanneen mittansa venäläisiltä. Tämän tekee epäuskottavaksi se tosiasia, että ilmiö on näillä melko myöhäinen (vasta 1600-luvulta) ja suppealevikkinen. Mitta palautuu mordvalaisten yhteisaikaan, joten se on hyvinkin 1000 vuotta Paasosen oletusta vanhempi. Mikko Korhonen (1987) on pohtinut itämerensuomalaisten ja mordvalaisten runojen mitan yhteyksiä ja päätynyt pitämään niitä itsenäisesti kehittyneinä. Erityisesti mokšassa on tapahtunut paljon myöhäistä sisä- ja loppuheittoa, mikä on vähentänyt sanojen tavulukua, mutta tästä huolimatta laulujen säkeet noudattavat hyvin tarkasti mitan vaatimaa tavulukua, mikä hänen mukaansa saattaa viitata mittajärjestelmän nuoruuteen. Paasosen (1897b: 128) mukaan muissa häälauluissa on yleensä vanha runomitta paitsi pilkkalauluissa, joiden säkeet ovat 7-tavuisia.

96. Paavo Ravila ja Erkki Itkonen ovat palauttaneet nykyiset vokaalijärjestelmät systeemiin, joka on lähempänä nykymokšaa kuin -ersää. Kantamordvan loppuvaiheessa on siis ollut liikkuva dynaaminen aksentti ja painottomissa tavuissa on esiintynyt redusoituneita vokaaleja.

3.13. Paino ja rytmi

Tarkasteltaessa säkeen rakennetta on välttämätöntä ottaa huomioon myös **paino**. Tutkituilla kansoilla säännöt sen käyttämiseen ovat erilaiset. Tiedetään, että toisin kuin ersässä, missä paino on vapaa, eli se ei ole siis sidoksissa johonkin tiettyyn tavuun sanassa, mokšassa se on melko kiinteä ja suurimmassa osassa sanoja se osuu ensimmäiselle tavulle, mutta voi tietyin ehdoin siirtyä eteenpäin. Permiläisissä kielissä paino on kiinteä, komissa ensimmäisellä tavulla ja udmurtissa viimeisellä, kun taas marissa se voi olla millä tahansa tavulla vokaaleista tai suffikseista riippuen. Turkkilaisissa kielissä paino on yleensä sanan viimeisellä tavulla, paitsi *Virjal-tšuvasseilla*, joilla painon paikka vaihtelee (Kondratjev 1980: 278). On kuitenkin joitakin poikkeuksia. Esimerkiksi mokšalaisissa lauluissa paino riippuu joskus melodiasta, musikaalisesta intonaatiorytmistä. Säkeen ja sävelen välillä on tiivis suhde. Pitkissä (tai verkkaisissa) lauluissa (E *kuvaka moro*) paino on liikkuvampi ja lankeaa useammin toiselle tavulle, mikä venyttää laulua (nähtävästi tästä on tullut termi *kuvaka* ’pitkä’). Sitä vastoin nopeissa lauluissa paino lankeaa yleensä ensi tavulle, mikä antaa esitykselle nopean rytmin. Tästä johtuu myös nimitys M *šid’a mora*, *mor*, E *šejeđe moro* sananmukaisesti ’tiheä laulu’. Niittymarilaisillakin on vastaavat häälaulukategoriat: vanhat pitkät ja vahvasti yleistyvät lyhyet laulut, joista etenkin itämarilaiset käyttävät tataarilaisperäistä nimitystä *takmak* (Saarinen 1990: 25–27).

Mordvalaisten rituaalisten ja ei-rituaalisten laulujen tekstin muodostamisessa käytetään myös **rytmiä**. Muodostaessaan tekstin se korostaa tärkeitä yksityiskohtia laulun runollisessa sisällössä, kuten anopin sanat apelle seuraavassa ersäläiskatkelmassa:

- (41) *Oh, moň paro jalgiňem!* ’Oi, minun hyvä ystäväiseni!
Oh, ve ghezdaso eřiňem! Oi, samassa pesässä asujani!’
 (Staryj Bajtermiš, UPTMN 1972: 109)

Rytmin muodostamista auttaa samalla tavoin taipuvien sanojen sijoittaminen kunkin rivin loppuun. Sama keino on käytössä myös komilaisissa kansanlauluissa (Mikušev 1956: 85–86).

3.14. Runokieliset vertaukset

Mordvalaisten laulujen runokieli on varsin omaperäinen. Kaikki käytetyt taiteelliset keinot jakaantuvat yleisföklorisiiin ja erityisiin, jokaisen kansan tutkittavana olevan laulugenren omiin luonteenomaisiin. Laajalle levinnein runokeino mokšalaisissa ja ersäläisissä häälauluissa on vertaaminen, jonka muodollisena tuntomerkinä toimivat vertailevat konjunktiot EM *koda* ’kuten’, M *kođ’ama*, *koňd’ama* ’kuin’, E *kond’amo* ’kaltainen’, sekä kummankin kielen komparatiivin suffiksi -*ška* ’(jonkin) kokoinen’. Tämä keino on tyypillisempi pilkkalauluille ja *paranzamoille*. Vertauksen kohteena ovat erilaiset asiat, kuten tavalliset arkiset tavarat, sekä myös luonnon-

kasvi- ja eläinmaailman ilmiöt. Siten pilkkalauluissa viehätetään usein työvälineiden, taloustarvikkeiden ja korujen vertailuun: naimakaupan välittäjä on kyttyräinen kuin sahrat (M *soka rakšəŋ gorbənnä*), mokšalaisia kosiomiehiä haukutaan todella perusteellisesti:

- (42) *Kudat, kudat, eh, kudat,* 'Kosiomiehet, k., hei, k.
Čugun potmakst šamant'ə, rautapadan pohjat kasvonne,
Kalad kept'ərt' važənt'ə, Risat korit lakkinne,
Tuvəŋ nu'gi pil'ənt'ə, Sian riippukorvanne,
Jofši ajaš vižksənt'ə Ei ole teillä häpyä lain.'
 (Aljoksovo, UPTMN 1975: 243–244)

Funktioltaan vertaukset voivat olla myönteisiä tai kielteisiä. Ensimmäistä tyyppiä käytetään yleensä ylistyslauluissa ja jälkimmäistä pilkkalauluissa, joissa niillä on vastakkainasetteleva tehtävä. Vertauksia käytetään pääasiassa häiden päähenkilöiden luonnehdintaan, heidän (ulkoisten) muotokuviansa luomiseen. Toisinaan tämän tarkoituksen saavuttamiseen käytetään vertausten sarjaa, joka kuuluu yleensä yhden henkilön luonnehdintaan. Esimerkiksi mokšalaisessa ylistyslaulussa sulhanen kuvataan seuraavasti: hänen kasvonsa ovat kuin valkea sankavehnänen (*akša kalačä*), hänen poskensa kuin punaiset omenat (*jakst'ər makt'*), hänen silmänsä kuin tuomen marjat (*lajma'ñät*), hänen tukkansa ovat kuin valkea hopealanka (*akša mišara*), hän on käynniltään kuin tanssiva hevonen (*kšt'i lišmä*). Samanlaisia vertauksia käytetään myös morsiamen kuvan luomiseen. Tätä samaa tyylikeinoa käytetään myös marilaisissa ylistys- ja leikkisissä lauluissa. Udmurttilainen sulhanen on kuin niityllä kasvanut kullero (Vladykina 1998: 145). Komilaista morsianta kehutaan mm. vertaamalla hänen vartalonsa pehmeyttä jäniksen karvoihin ja hänen verensä vaaleutta mansikkaan (Mikušev 1956: 62–63, 75). Ei vielä naimaikäinen tyttö on raaka mansikka; ilon ja nuoruuden symboli on vadelmasilta, jota voi verrata venäläisten heisipuu(nmarja)siltaan (Mikušev 1956: 77–78). Vertailurakenteiden ketjua käytetään runsaasti udmurttien pilkka- ja ylistyslauluissa, vähemmän heidän lyyrisissä häälauluissaan. Komilaisissa itkuissa suhtautuminen sulhaseen vaihtelee alueittain, mm. Ižmalla häntä vain ylistetään: hän on paras sadasta tai tuhannesta ihmisestä (Mikušev & Plesovski 1979: 63–64). Kokonaisuutena tutkittujen kansojen lauluissa vallitsevat seuraavat vertailun perustyytit: kokonaisuuden vertaaminen ja yhden ominaisuuden vertaaminen, samankaltaisen toiminnan vertaaminen, joista viimeksi mainittu on varsin harvinainen. Yleisintä on yhden ominaisuuden vertaaminen.

On olemassa yhteisiä vertausmalleja. Esimerkiksi mokšalaiset ja marilaiset vertaavat morsianta kukkaan, kirkkaanpunaiseen unikkoon, ersäläisissä ylistyslauluissa naimakaupan välittäjällä on unikon(terä?)lehtipaita yllänsä, paidan koristeet ovat (kuin) paperille kirjoitetut:

- (43) E *mako lopa pal'a-zo,* *koŋov šorma-t arto-n-zo*
 unikko lehti paita-PX3SG paperi kirjonta-PL koriste-PL-PX3SG.
 'unikonlehtipaitansa, paperikirjontaa koristeensa'

Vertauksissa käytetään paljon samoja lintulajeja: marilaiset vertaavat kosiomiehiä valkoisiin kyyhkysiin, ersäläiset ja marilaiset vertaavat tyttöä satakieleen, ersäläiset valkeaan joutseneen, komilaisissa häälauluissa lauletaan sorsista ja koppeloista (mm. Wichmann 1931: 221, Mikušev 1956: 73). Marilaisessa folkloressa satakieli on rikkain symboli, jolla voi olla sekä positiivisia että negatiivisia sivumerkityksiä, käki taas ilmaisee naisen yksinäisyyttä ja surua (Gluhov & Gluhova 2012: 116). Ersäläisen morsiamen ylistys voi sisältää näinkin paljon luontovertauksia, kuten tämä esimerkki Lukojanovskin piiristä:

- (44) *Katonok vadre, koda utse,* 'Meidän Katri on lempeä kuin vuona,
Katonok mazi, koda tschi, Meidän Katri on kaunis⁹⁷ kuin aurinko,
Katonok prja, koda pansch, Meidän Katrin pää on kuin kukka,
Katonok potetne, koda pandotne, Meidän Katrin rinnat on kuin kummut,
Katonok pil'getne, koda tumotne, Meidän Katrin jalat on kuin tammet,
Katonok kedetne, koda ejkakschon, Meidän Katrin kädet (pienet) kuin lapsen,
Katonok sere, koda kuz, Meidän Katrin vartalo on kuin kuusi,⁹⁸
Koda kuz a menj es-prjanzo, Samoin kuin kuusi se ei taivu,
Koda kuz a sivi es-prjanzo Samoin kuin kuusi se ei taitu'
 (Mainoff 1883: 62 suomentaja K. H.; Mainov 1885: 71 kyrillisin kirjaimin)

Vertausmalleista pääosa on kunkin kansan omia. Mokšalaiset käyttävät usein tässä tehtävässä sikäläisissä metsissä kasvavien puiden nimiä: tammi, mänty, lehmus; joskus ylistyslauluissa tavataan vertauksia luonnonilmiöihin kuten kuuraan tai tähtöseen. Marilaisilla vertauskohteina ovat aamurusko, sateenkaari, ukkonen ja salamat (mm. Wichmann 1931: 287). Mokšalaisissa pilkkalauluissa vertausten käytöllä luodaan ironian, terävän pilkan tunnelma. Tätä varten tarvitaan kotieläinten hahmoja: naimakaupan välittäjällä on lehmän mahan kokoinen vatsa (*traks pekəška pekəc*), morsiamen huulet ovat kuin hevosen (*alašan*), hän synnytti kissanpennun kokoisen (*kata lefksəška*) lapsen. Näinkin rankasti morsianta arvostellaan:

- (45) *Utəm aldəŋ načka pula* '[Jos olisimme tienneet...] sinut aitanalaiseksi
Toŋ saraskaks, märkäpyrstöiseksi kanaseksi,
Ožim laŋgəŋ pačkaf pula Syysviljan päälliseksi likahäntäiseksi
Toŋ vedraškaks. hiehoseksi.'
 (Mamolajevon aimak, UPTMN 1975: 114).

97. Originaalissa E *mazi* käännetty hyväksi.

98. Kummassakin originaalissa käännetty E *kuz* lehmukseksi.

Muitakin vertausmalleja haetaan luonnosta. Mokšalainen morsian itkee kovaa koh-taloaan ja ennakoi huonoa asemaansa ja alistussuhdetta tulevaan appeensa ja anop-piinsa ja tähän itkuun yhtyy joku läsnäolevista naisista:

(46) <i>Lomañ al'äs – at'avəžs</i>	'Vieras mies on appi
<i>Käži at'am kod'ama,</i>	Kovan ukonilman kaltainen,
<i>Pid'i jondəl kod'ama</i>	Polttavan salaman kaltainen
<i>Kəda langəzt šer'gād'i –</i>	Kun hän kutsuu sinua -
<i>Arams vasta af mujat,</i>	Olinpaikkaa et löydä,
<i>Aščəms vasta af mujat,</i>	Elinpaikkaa et löydä,
<i>Azəndsə mon, azəndsə,</i>	Kerron minä, kerron,
<i>Lomañ t'äd'äs kod'ama,</i>	Millainen on vieras äiti,
<i>Lomañ t'äd'äs – avəž babaš,</i>	Vieras äiti – anoppi,
<i>Šir'dä vanəms langəzənzə,</i>	Syrjästä häntä katsoen,
<i>Šät'äv avəñ kod'ama.</i>	Rauhallisen naisen kaltainen.
<i>Malazənzə hežəd'at,</i>	[Mutta kun] lähestyt häntä,
<i>Soñdənzə tošt'äd'at –</i>	Häneen törmäät –
<i>Lomañ t'äd'äs – avəž babaš</i>	Vieras äiti – anoppi
<i>Pid'i palaks kod'ama,</i>	Polttavan nokkosen kaltainen,
<i>Käži kujəñ kod'ama.</i>	Sihisevän käärmeen kaltainen.'

(Mamolajevin aimak, UPTMN 1975: 72–73)

Tyttöyden sanotaan myös olevan mettä makeampaa ja vaimouden koiranelämää (Mamolajevin aimak, UTPMN 1975: 75). Komilaiset taas pitävät vaimon elämää kyl-mänä sairautena, syksyisenä, sateisena yönä (Plesovski 1968: 181).

Myös udmurteilta löytyy aivan vastaava kuvaus anopin ja miniän suhteesta: 'Ei-biologisen äidin sanat ovat kuin rannalla kasvava paksu nokkospehko' (Vladykina 1998: 150). Volgalaisista ja permiläisistä häälauluista löytyy myös ukkospilviin liit-tyviä morsiamen pelkoa kuvaavia kohtia: 'Metsän takaa nousee pilvi esiin, uskotko todella, että se menee ohi satamatta?' (marilaiset, Wichmann 1931: 463–464), 'Kuin musta sadepilvi tulemme luoksesse, teidän luotanne jatkamme kovana sateena' (udmurtit, Vladykina 1998: 139), 'Tulet pohjoisesta, korkealta ja suuren ukkospilven kera' (komilaiset, Plesovski 1968: 200). Venäläinenkin anoppi suhtautui häälaulujen mukaan hyvin kylmäkiskoisesti tulevaan miniäänsä (Akimova 1974: 208).

Vähemmän omaperäisiä eivät ole vertaukset, joita käytetään toisessa mokšalaisessa pilkkalaulussa morsiamen hahmon huvittavien ominaisuuksien esit-tämiseen: hänen päänsä on männyn kävyn kokoinen (*pičmařška*), kaulansa suolahei-nänpaksuinen (*mar' tışəñä*) silmänsä varttinäanaluset (*kšt'iralkskat*), sormensa langan-paksuiset (*šurəñäškat*). Tällaiset vertaukset loivat iloisen tunnelman ja saivat ihmiset nauramaan, mikä oli hyvin tärkeää häätoimintojen suorittamisen aikana. Tämän takia käytettiin myös häkellyttäviä vertauksia: esim. naimakaupan välittäjä oli kuin kellarin katto (*poharəc paņks*), hänen kasvonsa kuluneen virsun näköiset (*at'əkařška*), mor-sian oli kooltaan huhmarenkokoinen (*šovarška*), paksuudeltaan piiskanvarsi (*lokša*

nedška). Ersäläisillä taas jossain tuntuu nogain haju (*nogaj čine*), joku ihminen on jumalan kiroama (*pazoñ šudovt lomañ*) ja isästä voidaan sanoa hyvin negatiivisesti, että hän on vartalon syöjä (*seřen sevi*) (Borisov 1972: 20). Suositussa marilaisessa laulussa häitä verrataan sotaan.

Mokšalaisten ja ersäläisten ei-rituaalilauluista ylistäminen tai halventaminen puuttuu, etusija annetaan pyrkimykselle kuvata ihmisen ja esineiden todellinen ole-mus. Tällainen pyrkimys voidaan huomata vertauksissa, jotka heijastavat mestaril-lisesti kansan elämän yksityiskohtia. Esimerkiksi mokšalaisessa ei-rituaalilaulussa *Romanəñ Akəs* [Romanin Aksinja] vertausten avulla avautuvat tyttöjen puuhien oimi-naispiirteet, heidän rakkautensa työhön: tyttö ompelee koristeita kuin kuvia (*karta laca*) ja kutoo kangasta kuin paperia (*kagəd laca*).

Mokšalaisissa lauluissa vertailurakenteet menettävät toisinaan helposti vertai-lukonjunktion ja voivat siirtyä metaforiksi (eli kielikuviksi) tai metaforiseksi epitee-teiksi: morsiamelle sanotaan: "olit kuin maruna / olit marunankaltainen" (*ñäřkamazəñ kod'aməl'ət*), jota karja ei syönyt eikä myrsky kaatanut; morsiamen isän kotona pii-raat ovat jalavan kuorta (*šāl'i kedəñ*). Nämä vertaukset ovat ainutkertaisia, mikä joh-tuu pilkkalaulujen improvisaatioluonteesta.

3.15. Adjektiivien eli epiteettien käytöstä

Vertausmallit lankeavat usein yhteen taiteellisen symboliikan kanssa. Alla olevassa ersäläisesimerkissä selitetään metaforisesti tyttöyden päättyminen. Kyse on siirty-märiitistä, naimaton tyttö kuolee ja syntyy uudelleen vaimona ja miniänä:

(47) <i>Moñ tujemde mej'le</i>	'Minun lähtöni jälkeen
<i>Kilejbuloš maštozo,</i>	Koivikko tuhoutukoon,
<i>Moñ kijava tujeze.</i>	Minun tietäni lähteköön.
<i>Tumobuloš raštazo.</i>	Tammimetsä kasvakoon.'
- (Sabančejevo, Borisov 1972: 19)

Udmurteillakin morsian vertautuu koivuun, marilaisilla myös mäntyyn (Wichmann 1931: 283, Slesareva 1986a: 35).

Mokšalaiset käyttävät enemmän vertauksia, ersäläisillä hallitsevat epiteetit, jotka ovat keskeisiä myös muiden itäisten suomalais-ugrilaisten häälauluissa. Riippuen laulujen rituaalisesta roolista epiteeteillä on erilaisia runollisia tehtäviä. Niiden pää-tehtäviä on korostaa ihmisessä sitä ominaisuutta, mikä on hänessä hallitseva. Suurin epiteettien (kuten myös vertausten) määrä tavataan ylistyslauluissa, pilkkalauluissa ja muutamissa muissa ei-rituaalisissa lyyrisissä lauluissa. Niiden funktio on analo-ginen vertauksille: useimmiten niitä käytetään muotokuvan luonnehdintaan, häiden päähenkilöiden vaatteiden kuvailemiseen. Hyvin suosittu on mokšalaisilla ja ersä-läisillä epiteetti hopeinen (*šijan*), mikä ilmeisesti selittyy häälaulujen genretyypillä. Mokšalaisten ja ersäläisten morsiamen ja sulhasen vanhempien kotitaloustavarat, kuten kousa ja huonekalut, esimerkiksi pöytä, ovat tavallisesti hopeisia; ersäläisellä

sulhasen äidillä on talon neljään nurkkaan pantuna hopeiset tolpat (*šijan stolbat aravtož*). Kirkosta tultaessa laulettiin näin:

- (48) M *Ivan at'ä-n koram-sa šijän stolba,*
 Ivan ukko-GEN tarha-INE hopeinen pylväs
*stolba-t' p'ra-sa mazi pañža,*⁹⁹
 pylväs-DEF.GEN pää-INE kaunis pellavatakki
šijä valda son potmā-sa,
 hopea valo se sisus-INE
*il'adijā-c son*¹⁰⁰ *sirñā-sa*
 jäädä-PRET3SG se kulta-INE
 (Kardaflej, MV IV: 473; UPTMN 1975: 336)

'Ivan-ukon tarhassa on hopeinen pylväs,
 pylvään päässä kaunis (perinteinen naisen) pellavatakki,
 päältä loistaa hopeisena,
 muualta kultaisena.'

Ersäläinen anoppi kehuu miniäänsä seuraavasti:

- (49) *Pozumeñeñ karksozo,* 'Nauhakoristeinen vyönsä
Kirgasonzo sirñeñ ergt' Kaulassansa kultahelmet,
Pali mazi čamazo, Hehkovat kauniit kasvonsa,
Kuvt'oldi valdo sezeze. Loistaa vaalea vartalonsa.'
 (Saryj Bajtermiš, Borisov 1972: 20)

Marilaisillakin on vastaavia kuvauksia, kuten 'sinulle on tarpeen hopeinen permanto'. Näiden epiteettien päätehtävä on idealisoida kuvatut kohteet ja voimistaa niiden emotionaalisuutta.

Mordvalaisilla ja vuori- ja Baškirian marilaisilla tavataan yhteisiä väriepiteettejä: M *akša*, E *ašo* 'valkea' ja M *tūžä*, E *tūža* 'keltainen' (oik. ruskeankeltainen). Tosin värien määrittelemät käsitteet ovat sangen erilaisia. Marilaisilla lintu on keltainen, mokšalaiset ilmoittavat tällä värillä etnisen tuntomerkin *tūžä šäjär'*, sananmukaisesti 'keltaiset, siis vaaleat hiukset', mikä on tyypillisempää ersäläisille. Mokšalaisissa pilkkalauluissa keltaisella värillä on ironinen rooli, jonka avulla luodaan koominen tilanne: naimakaupan välittäjä on keltajalka (*tūžä pilgä*), sulhasen vanhemmat ovat keltaisten olkainten käyttäjiä (*tūžä lāmkan kanñit*). Udmurteille keltainen taas ilmaisee kauneutta ja arvokkuutta (Slesareva 1984: 102–103).

99. Mokšalaisen naisen lyhyt juhlatakki, jonka vastine ersäläisillä on *ruća* (MW III: 1534, 1903–1905). Mielenkiintoisesti mordvalaiset ovat myöhemmin tulkinneet vaatekappaleen naisen päähineeksi nimeltä M *panga*, E *pango*.

100. Paasosella tämä jälkimmäinen on genetiivissä *son'*, mutta mordvalainen kokoelma pitää molempia *son*-sanoja nominatiivisina. Joskus tällainen *son*-sana voi olla merkitykseltään tyhjäkin, jos se on lisätty tavumäärän takia.

Mokšalaisilla muutamilla epiteeteillä on metaforinen merkitys. Ne auttavat ilmaistamaan nuorten vanhempien asennetta vieraisiin, toimivat ruokien arvostelussa: isäntäväki ottaa häävieraat vastaan suuresti iloiten (*oču māl'-sa*, iso mieli-INE), he puhuvat sydämellisiä sanoja (*šed'i vaksəñ val-t*, sydän läheinen sana-PL), kestitsevät vieraita sakealla puurolla (*tusta jam-da*, sakea keitto-ABL) ja kuohuvalla kaljalla (*šovu poza-da*, vaahtoinen kalja-ABL). Nuorten vanhempien sana on yleensä lämmin (*l'äpā*), morsian on pörisevä kärpänen (*zojnaj karuñä*), helisevä kello (*kajgi pajgəñä*) tai hiljainen kyyhkynen (*šätav gul'ñä*). Mokšalaiset käyttävät toisinaan onomatopoeettisia sanoja, jotka esiintyvät tautologisina epiteetteinä ja joiden merkitys on pejoratiivinen: vanhimman kosiomiehen turkki on huonokuntoinen (*kuldər-kaldər*) ja virsut rikkinäiset (*t'ur'-t'är'*).

3.16. Metaforat

Mordvalaiset käyttävät melko harvoin metaforia: kun tyttö menee kauppaan – kauppa valaistuu (M *lavkaš valdəmi*), hän on hehkuva aamurusko (M *pali zarā*). Vastaavasti sulhasen otsalla aurinko paistaa, takaraivolla kuu kumottaa (E *Koñasonzo čis pali*, Čovoñsenze kov svet'i) (Urusovo, UPTMN 1972: 420). Hyvästellessään vanhempiensa taloa morsian muistelee: sen ympärillä pyörii aurinko, sen yläpuolella katsoo kuu (M *Šiñäs šari peřfkanza*, *Kovñäs vani vel'fkanza*) (Mamolajevon aimak, UTPMN 1975: 73). Tavataan yksittäisiä tapauksia, jolloin metafora luodaan vaihtamalla yksi kuva toiseen. Ei-rituaalisessa mokšalaisessa laulussa nimeltä *Pañit' stada* [Ajavat laumaa] lauletaan hanhiparvesta, jonka metsän sudet repivät, ja lintujen sulat joutuvat antilaan¹⁰¹ höyhenpatjaksi (*maksəñ st'irəñ acamənd'i*), niiden veri antilaan väriaineeksi (*maksəñ st'irəñ kraskənd'i*), niiden sisälmykset antilaan helmiksi (*maksəñ st'irəñ kərgəñäs*), niiden luut virtaavan veden yli sillaksi (*šud'i vedəñ šedənd'i*).

Ersäläisiltä tunnetaan personifioituneisiin avioliiton vaiheisiin liittyviä metaforia: naimakaupan välittäjä kävi tuhoamassa tyttökaupungin, tyttökuvernementin (E *t'ejt'er oš*, *t'ejt'er gubernija*). Tyttöaika on itkuissa aina kauniisti puettu, surullinen, mutta avioliitto voitonriemuinen, likainen, muodoton. Personifioitunut tyttöys ei voi vastustaa aviota, aina sitä loukataan (Slesareva 1984: 107). Siltikään tällaiset ilmiöt eivät ole tyypillisiä mordvalaisille. Nähtävästi kohteen elollistaminen on tulosta itkuvirsien vaikutuksesta tai esittäjän tahdosta. Marilaisten lyriikassa metaforien käyttö on runsaampaa (Saarinen 1990: 48).

Mokšalaisten pilkkalaulujen erikoisuus on taiteellisen oksymoronin eli itserisiriidän keinon käyttö. Koska tätä runokeinoa ei ole dokumentoitu udmurteilta, komilaisilta tai marilaisilta, on pidettävä mahdollisena, että se on venäläistä lainaa. Oksymoron osoittaa kohteita, ominaisuuksia, joita todellisuudessa ei ole olemassa: mokšalaisilla kosiomiesten paidat ovat liotetusta niinestä (*l'evəšəñ*), turkit kissannahkaa (*katəñ kedəñ*), paitojen kaulukset niinestä (*l'egəñ*); ersäläinen sulhasen äiti löysi morsiamen mökkirähjästä, jonka tolpat ovat kaalinkannoista ja katto kaalinlehdistä (*kapsta kočont stolbanzo*, *kapsta lopat krišazo*). Mokšalaisten kosiomiesten kaulat

101. Tarkoittaa kansanperinteessä naimaikäistä tyttöä.

olivat puusta (*peŋgān*) ja he itse ovat kotoisin marunatalosta (*ñārkamazān kudsta*). Oksymoron kuuluu pilkkalaulujen koomisiin keinoihin.

3.17. Runsasta luontosymboliikkaa

Mokšalaisten ja ersäläisten häälaulujen runokeinona käytetään symbolointia, jonka kohteena ovat häiden päähenkilöt: morsian, sulhanen ja kosiomiehet. Kuvasta symboli eroaa kuvaamalla asioita yleisemmällä ja tyypillisemmällä tasolla (Gluhov & Gluhova 2012: 114). Tavallisesti runosymbolien luomisen pohjana on hahmoissa tunnistettujen yhteisten piirteiden ja tuntomerkkien ja ihmiselämän ilmiöiden ja luonnonilmiöiden rinnastus. Vertauskuvallisuus havainnollistuu vaihtamalla koko hääväki toiseen: tavallisesti kasveihin ja lintuihin, mutta harvemmin eläimiin. Vallan poikkeava on marilaisen morsiamen puhuttelu ystävättärilleen: ”elimme kuin yhden sangon hapan maito (tai rahka), ... kuljimme kuin yhden puodin tavarat” (Wichmann 1931: 223). Ihmiselämän ajanjaksoista tärkeimpiä ovat nuoruus ja täysikasvuisuus ja erityisesti niiden välinen siirtymäkausi. Kukat ja puut edustavat nuoruutta, kuihtuvat ja putoavat lehdet sen katoavuutta (Gluhov & Gluhova 2012: 113).

Tutkimusten mukaan taiteellisen symboliikan käyttö on runsainta mordvalaisilla, komilaisissa lauluissa sitä esiintyy vähemmän kuin udmurttilaisissa tai marilaisissa. Symboloinnin kohteet mokšalaisilla, ersäläisillä ja muilla itäisillä suomalais-ugrilaisilla ovat pohjaltaan identtiset: morsian ja joskus sulhanenkin. Tunnetaan symboleja, jotka ovat tyypillisiä monille kansoille ja toisia, jotka ovat spesifisiä vain osalle. Käytetyimpiä ovat kasvimaailmasta peräisin olevat. Marilaisissa lauluissa ilmaistaan tunteita lähinnä viiden symboliryhmän avulla. Tärkeimpiä ovat kasvit ja etenkin puut: koivu, kukkiva omenapuu, hedelmiä kantava omenapuu, tuomi ja tammi. Ne voivat symboloida erikäisiä ihmisiä, kuvastaa heidän luonteenpiirteitään tai erilaisia statuksiaan perheessä (Gluhov & Gluhova 2012: 114–115). Myös slaavilaisilla kansoilla kasveilla on tärkeä sija häärituaaleissa. Venäläisessä hääkuvastossa tärkeitä puita ovat mänty, heisipuu, pähkinäpuu, omenapuu, vuorivaahtera, pihlaja, koivu ja haapa, joista eri alueille on omat suosikkinsa. Muista kasveista mainitaan pellava, talvio, rosmariini, valkosipuli ja kurpitsa (Plesovski 1968: 138–139). Venäläisissä häälauluissa luontosymboliikka alkoi väistyä vähitellen ja 1700- ja 1800-luvuilla tilalle tuli päähenkilöiden tunteiden lyyriksen kuvaus (Akimova 1974: 206). Samoihin aikoihin myös mordvalaisiin lauluihin tuli sisäinen maailma (Kostin 1970: 226).

Morsiamen hahmon välittämiseksi (hänen kauneutensa, lempeytensä, solakkuutensa) mokšalaiset käyttävät symbolia valkoinen koivu (*akša keluñä*) tai koivunlehti (*kelu lopañä*); morsiamen symbolisena hahmona on marilaisilla ja mokšalaisilla punainen omena (*mazi mar*), unikonlehti (*maka lopa*), ersäläisillä omenapuu (*umafina*), ja heille omenapuu symboloi myös hääpiirakkaa. Marilaisten mielestä morsiamen pitäisi mieluummin olla paras omena tai karhunputki¹⁰² puutarhassa (Wichmann

102. Wichmannin mukaan (1931: 222) lapset pureskelevat mielellään nuoria karhunputkia (Engelwurz, *Angelica sylvestris*). Onkohan kyse samasta lajista? Karhunputki on ravinteisten metsien kas-

1931: 221–222; Saarinen 1990: 32). Tammi voi merkitä myös isää, perheen tai suvun päätä, myyttistä sankaria, tsaaria tai ilkeää aviomiestä. Valkoinen väri voi esittää myös lunta, pilviä tai äidin harmaita hiuksia (Gluhov & Gluhova 2012: 116). Häihin erityisesti valmistettu piirakka on koristeltu kanaemolla ja sen poikasilla. Sitä tarjottaessaan mokšalaiset leipurit laulavat morsiamelle:

(50) <i>Vov, t'ejt', narvaj saraskä,</i>	'Kas, sulle emokananen,
<i>Šormav tolga kařaskä.</i>	Kirjosulkaselkäinen.
<i>Šärd'aj narvajš l'efkskanzən,</i>	Se huolehtii poikasistaan,
<i>Jomlañhänzən, čifkskanzən.</i>	Pienoisistaan, tipusistaan.
<i>Št'irñäj, tonga narvəsək,</i>	Tyttöseni, haudopa sinäkin,
<i>Eš idñäthən šärd'äsək.</i>	Huolehdi omista lapsosistasi.'
- (Buldyginin aimak, UPTMN 1975: 169)

Udmurteilla morsianta symboloi sininen tai punainen kukka: ruiskaunokki, ketoneilikka, unikko tai villiruusu (Slesareva 1986b: 33, 39, Vladykina 1998: 115). Komilaiset vertaavat morsianta mansikkaan, villiruusun kukkaan tai ukonputkeen¹⁰³ (Mikušev & Plesovski 1979: 60). Niinpä mokšalaisten mennessä naimisiin käytetään kielikuvaa ’riuhaista omena’ (*šäžəms marñät*), kuten tässä katkelmassa:

(51) <i>Eh, l'ij narməñks, t'ih l'ijəda,</i>	'Eh, lentävinä lintuina te lentäkää,
<i>Svatəñ širi pačkad'əda,</i>	Appelan luo saapukaa,
<i>Svatəñ ortat' t'ästə jota.</i>	Appelan portin ohi älkää menkö.
<i>Ortanc pesa kasi mar'lu,</i>	Portillansa kasvaa omenapuu,
<i>Mar'lut prəsa mazi marñä.</i>	Omenapuun latvassa kaunis omena.
<i>Arda marñät' šej šäh uskəst'.</i>	Menkää, se omena tänne tuokaa.'
- (Buldyginin aimak, UPTMN 1975: 95)

Komilaiset ja udmurtit puolestaan menevät keräämään kukkia tai mansikoita tai ylittävät joen veneellä. Marilaisissa häälauluissa naimisiinmenosta kerrotaan omaperäisin symbolein, niissä hakataan koivu tai nuori lehmus, katkaistaan omenapuun tai tuomen oksa, ostetaan silkkihuivi, (lanka)kerä tai palttinakangasta.

Lintu- ja eläinkuvien käyttämistä voi hyvin pitää arkaaisena piirteenä. Mordvalaiset käyttävät paljon lintusymboliikkaa: mokšalaisille morsian on valkea joutsen (*akša lokst'i*), kyyhkynen (*gul'uñä*); pieni mehiläiskuningatar (*mešavañä*). Marilaisissa häälauluissa vilahtaa ratsuna muurahaiskuningatar (Wichmann 1931: 458). Venäläisillä taas sulhanen on haukka, joka etsii joutsenparven ja valitsee siitä itselleen yhden (Akimova 1974: 203). Toisaalta venäläistä sulhasta ja kosiomiehiä

vi. Väinönputkia (*A. archangelica*) sen sijaan syödään, ja se on ollut mm. viikinkien viljelykasvi. Kotipihoilla kasvatettu viljelyroto on hieman luonnonvaraista makeampi. Kuvaus siis sopisi paremmin väinön- eikä karhunputkeen.

103. *Heraclеum*, venäjäksi *borščevik*. Samaan sukuun kuuluvat myös ns. jättiputket, joiden koskettelu aiheuttaa allergisia reaktioita ihossa.

verrataan harmaisiin hanhiin (Gura 1974: 178). Yleinen on myös ajatus siitä, että sulhanen ja morsian yhdessä ovat kyyhkysia (ME *gul'kat*); udmurtit taas näkevät morsiusparissa myös yksinäisiä kurkia, metson ja koppelon tai tulenkarvaisia kettuja (Vladykina 1998: 115). Ersäläisillä mehiläiskuningatar symboloi naimakaupan välittäjää, mikä on myös marilaisilla hyvin vanha runosymboli. Marilaisilla morsiamen yleinen symboli on sorsa, sulhasen hanhi, ystävättäriä verrataan hanhenpoikasiin. Sitä vastoin muihin häiden osanottajiin liittyvä symboliikka on heikosti kehittynyt. Udmurttilaiset kosiomiehet vertaavat itseään kahlehdittuihin karhuihin ja vapaisiin susiin (Vladykina 1998: 115). Ovelia kosiomiehiä kuvataan mokšalaisissa pilkkalauluissa ketuiksi, ei-rituaalilaulussa *Kužmañ St'äpanñäs* [Kuzman Stepanuška] nuorukaisen symbolina on käki. Tallainen symboliikka ei ole luonteenomaista mordvalaisille rituaalilauluille.

3.18. Hyperbola

Lauluissa käytetään myös hyperbolaa eli liioittelevaa paisutusta. Tätä keinoa käytetään pääasiassa rituaalilaulujen kolmessa lajissa: varsinaisissa rituaalisissa sekä pilkka- ja ylistyslauluissa, joilla on erilaisia tehtäviä. Esimerkiksi sulhasen vanhempien kotitalouden katsojaisten aikana yleensä tahallisesti liioitellaan heidän puutteitaan. Seuraavat kaksi esimerkkiä ovat peräisin ei-rituaalilauluista:

- (52) M *vest' jarca-m-stə-nza kši šiv-i,*
 kerran syödä-INF-ELA-PX3SG leipä hotkaista-PRES3SG
pař kuvaz šim-i
 tynnyri kalja juoda-PRES3SG
 '[nuorukainen] hotkaisee leivän [kerralla],
 siemaisee tynnyrillisen kaljaa/sahtia [kerralla]'

- (53) E *keř-eñ keñkš-ent' jaž-ija,*
 kaarna-adj.j. ovi-DEF.GEN murtaa-PRET1SG>3SG,
paže-ñ i gla-nt' šind'-ija
 hedehamppu-adj.j. salpa-DEF.GEN särkeä- PRET1SG>3SG
 '[naimakaupan välittäjä laulaa:] kaarnaisen oven mursin,
 hedehamppuisen salvan hajotin.'

Pilkkalauluissa liioitellaan sulhasen vanhempien köyhyyttä, ulkonäköä kuten vaikkapa väittämällä, että hänen nenänsä painaa kolme puutaa¹⁰⁴ (M *šalkəc ut'aj tri puda*).

Ersäläisissä itkuissa morsiamen kärsimyksiä kuvataan hyperbolisesti. Saunan jälkeen morsian itkee katkerasti. Esimerkki on täynnä rivinloppuisia monikon toisen persoonan imperatiiveja:

104. 1 puuta = 16,38 kg.

- (54) *Uh, čud'e'de, šel'ved't', čud'e'de,* 'Oi, virratkaa, kyynelet, virratkaa,
Uh, valodo, šel'ved't', valodo, Oi, valukaa, kyynelet, valukaa,
Šed'ejeñ potsto l'ised'e! Sydämen pohjasta vuotakaa!
Uh, vijeñ pižemks tujed'e. Oi, rankkasateena lähtekää.
Čamañ kel'es čud'e'de Kasvojeni leveydeltä virratkaa
Uh, liča jakst'e'rem sajed'e. Oi, kasvojeni kauneus ottakaa.
Mešt'eñ kel'es čud'e'de – Rintani leveydeltä virratkaa –
Mešt'e pel' mazim sajed'e. Rintapuoleni kauneus ottakaa.
Sereñ kuvalt čud'e'de – Pituuttani pitkin virratkaa –
Ser' vijñem sajed'e. Vartaloni voima ottakaa.'
 (Sabančejevo, Borisov 1972: 20)

Ylistyslauluissa puolestaan tähdennetään ruokien runsautta, kun morsiamen kotiväki ottaa vastaan kosijajoukon. Mokšalaiset ruuanlaittajat liioittelevat mielikuvituksellisesti panemansa oluen vahvuutta:

- (55) *Kijä šimi – iřad'i, šisəm vekt af širad'i*
 'Kuka juo – juopuu, seitsemään sataan vuoteen ei vanhene'.

Hyperbolan avulla tähdennetään mokšalaisen naimakaupan välittäjän (tai sulhasen äidin) terävänäköisyyttä, kun hän katsoo maahan seitsemän sylen syvyyteen (*šisəm šel't' vani modava*), ersäläismorsianta suojellaan gubaaneilta seitsemän pellon päähän (*šisəm pakšan tombal'ev*). Voidaan myös käyttää satumaista hyperbolista keinoa: mokšalainen sulhasen äiti heilauttaa kättään oikealle, jotta miniä synnyttäisi seitsemän tytärtä (*šisəm štirəñ šačftəmda*), ersäläinen sulhasen äiti kutsuu morsiamen sukulaisia kestittäviksi, mitä varten hän teurastaa seitsenvuotiaan sonnin ja kolmi-vuotiaan pässin (*šisəm ijeñ buka, kolmo ijeñ baran pečks*). Marilaisissa lauluissa toistuu mm. luku 41: 'suuren peltosi tammimetsä on kasvattanut 41 juurta, ... on levittänyt 41 oksaa' tai 'kirjavaan taloon teimme 41 tupaa' (Wichmann 1931: 281, 332–334). Lukujen hyperbolaa ei käytetä lauluissa vain siksi, että korostettaisiin suvun mahtia, vaan numeroilla on myös suojaava maaginen merkitys.

4. Lopuksi

Nykyisissä maalaishäissä ovat laulugenret muuttuneet toisiksi, mikä liittyy perinteisten häätapojen muutokseen. Enää ei lauleta *pazmoro*-lauluja, mikä johtuu mokšalaisten ja ersäläisten muuttuneesta maailmankatsomuksesta ja uskonnonvastaisesta propagandasta.

Rituaalilaulujen lukumäärä on harvoin vähentynyt. Mokšalaiset käyttävät enemmän muita kuin rituaalilauluja, harvemmin pilkkalauluja ja *paranzamia*. Ersäläisillä vallitsevat joillakin paikoin vielä varsinaiset rituaalilaulut, joita esittää pääasiassa sulhasen äiti. Muutamien ei-rituaalilaulujen voimistuminen on havaittavissa

määrättyjen häätoimintojen ulkopuolella, mikä luultavasti liittyy ennen kaikkea varsinaisten häälaulujen romahdukseen genreinä; ei-rituaalilaulujen esittäminen jonkin rituaalin aikana riippuu myös niiden melodioiden sisällöstä ja luonteesta. Sitä vastoin nykyhäissä esitettävien ei-rituaalilaulujen kieli on säilynyt siinä muodossa, missä se oli olemassa jo toissa vuosisadalla ja aiemminkin. Tästä löytyy paljon esimerkkejä eri puolilta mordvalaiskielten puhuma-alueita. Vaikka joissakin Gorkin alueen kylissä 1900-luvun lopussa oli vielä ihmisiä, jotka osasivat äidinkieltään, laulut olivat silti muuttuneet venäjänkielisiksi. Niissä saattoi kuitenkin kuulla selviä mordvalaisen musiikin piirteitä. Sen sijaan hääitkut olivat säilyttäneet alkuperäisen kielen, vaikkakin itkujen määrä oli vähentynyt (Bordjug 1986: 29–30).

Tätä nykyä mokšalaisissa ja ersäläisissä häissä esitetään paljon tšastuškoita mokšaksi, ersäksi ja venäjäksi sekä venäläisiä kansanlauluja (Devjatkina 1992: 160). Nopearytmisiä tšastuškoita esitetään tiiviiseen tahtiin peräjälkeen ilman taukoa. Monilla alueilla häärituaalien kieli on jo vaihtunut lähes kokonaan venäjäksi osantottajien syntyperästä huolimatta, missä ei sinänsä ole mitään uutta. Jo Šahmatov (1910: VI, 718) pani merkille runsas vuosisata sitten, että ihmiset osasivat enää 2–3 mordvalaista laulua eivätkä niitäkään aina kokonaan. Niitä osasivat enää vanhukset. Mordvalaisia lauluja laulettiin vain juovuspäissä, ja jo silloin eteläiset mordvalaiset olivat muutoin siirtyneet venäläisiin lauluihin. Niitä esitettiin joko alkuperäisessä muodossaan tai vahvasti mordvalaistettuina teksti ja melodia muokattuna, jolloin voitiin rikkoa venäjän ääntämystä ja tuottaa virheellisiä kieliopillisia muotoja. Tämä todistaa mordvalaisväestön ja venäläisten läheisistä kontakteista (Borisov 1972: 24). Toisaalta venäjää on jo jonkin aikaa voinut pitää mordvalaisten toisena äidinkielenä. Monia alun perin venäläisiä lauluja mordvalaiset pitävät jo ominaan (Kostin 1970: 227–228). Alueelliset erot häiden vietossa ovat nykyään suuret: maalla ja kaupungissa tavat voivat olla hyvin vaihtelevia. Tämän artikkelin kirjoittajat ovat olleet todistamassa 2000-luvulla maalaishäitä, jotka voidaan järjestää vaikkapa kylän klubilla, minne saadaan disco-valaistus ja -musiikki. Sitten pantiin mikrofoni kiertämään pöydästä toiseen ja halukkaat saivat kertoa, paljonko rahaa tai mitä tavaraa he ovat nuorelleparille lahjoittaneet. Alkoholin käyttö on lisääntynyt viime vuosikymmeninä.

Erityisen paljon yhtäläisyyksiä on mordvalaisten ja venäläisten häätapoissa. Niiden on arveltu olevan sangen kaukaista perua: kyse on esikristillisistä uskonnollisista käsitteistä ja maagisista keinoista (Fedjanovitš 1978: 247). Yhteiset piirteet mordvalaisissa ja venäläisissä häissä ovat todiste kahden kansan pitkästä rinnakkainelosta samanlaisissa historiallisissa ja sosiaalis-ekonomisissa olosuhteissa (Fedjanovitš 1978: 257). Mordvalaisten asuttama alue oli suurelta osalta maatalousaluetta ja kehittyi hitaammin kuin pohjoisemmat alueet, jotka alkoivat teollistua varhemmin. Maatalous käytti paljon työvoimaa ja proomujen hinaajia tarvittiin suurilla joilla Volgalla, Suralla, ja Mokšalla. Niinpä mordvalainen suurperhelaitos oli paikotellen voimissaan vielä 1900-luvun alussa ja auttoi myös osaltaan häätapojen säilymisessä vanhakantaisina (Fedjanovitš 1978: 258). Toisaalta vallankumouksen jälkeen valta kylissä saattoi olla muiden kuin mordvalaisten käsissä. Olemme kuulleet kertomuksia siitä, että joillakin seuduilla kylän johtohenkilöt halusivat aina osallistua

paikallisiin juhliin. Koska he eivät osanneet ersää tai mokšaa, vaihtui juhlien laulurepertuaari heidän läsnäollessaan venäläiseksi. Niinpä parinkymmenen vuoden kuluttua ei kukaan enää kunnolla muistanut vähemmistökielisiä lauluja, kun niitä ei kuitenkaan enää missään ollut tilaisuutta esittää.

Keski-Venäjän mordvalaisalue on monella tapaa ollut vähemmän altis muutoksille kuin monet muut suomalais-ugrilaiset alueet. Tämä on heijastunut myös naapurikansoihin. Venäläisillä, jotka asuvat Mordvan tasavallassa, on säilynyt monia muiden alueiden venäläisiltä kadonneita häiden elementtejä ja niihin liittyvää sanastoa (Fedjanovitš 1978: 259). Toisaalta myös mordvalaiset ovat säilyttäneet venäläisiltä jo kauan sitten kadonneita folkloren aineksia ja tapoja.

Volgan eri kielikuntiin kuuluvilla kansoilla on paljon yhteistä, mutta laaja systemaattinen vertailu on tekemättä. On olemassa kahden kansan vertailuja, mutta aineistosta voisi ammentaa kaikenlaista mielenkiintoista, mm. häälaulujen sanastossa on runsaasti etymologioimattomia sanoja. Monia tämän artikkelin lukuja voisi myös helposti laajentaa omiksi isommiksi kokonaisuuksikseen.

Lyhenteet

ABL	ablatiivi	NEG	negaatio, kieltomuoto
adj.j.	adjektiivijohdin	NOM	nominatiivi
DEF	definiittinen, määräinen	PART	partisiippi
DEM	deminutiivinen	PASS	passiivi
ELA	elatiivi	PL	pluraali, monikko
GEN	genetiivi	PRES	preesens
id.	idem, sama (kuin edellinen)	PRET	preteriti
ILL	illatiivi	PROL	prolatiivi
IMP	imperatiivi	PX	possessiivisuffiksi
INE	inessiivi	SG	singulaari, yksikkö
INF	infinitiivi	SX	suffiksi, pääte
KNG	konnegatiivimuoto	VOK	vokatiivi
LAT	latiivi	Ø	merkitykseltään tyhjä sana

Lähteet

- Ahlqvist, August 1863: *Suomalainen runous-oppi Kielelliseltä kannalta. Yli-opistollinen väitös-kirja*. Helsinki.
- Akaškina 2004a = Акашкина, Р. И. 2004: *Язык мокшанской свадебной поэзии. Лексико-семантический анализ*. Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. кандид. филол. наук. Саранск.
- Akaškina 2004b = Акашкина, Р. И. 2004: *Язык мокшанской свадебной поэзии. – Проблемы и перспективы развития восточных финно-угорских языков*. Саранск: МГУ им. Н. П. Огарева. 250–252.

- Akaškina 2005 = Акашкина, Р. И. 2005: Метафорические замены терминов родства в мокшанских свадебных причитаниях. – *Финно-угристика* 6. Саранск: МГУ им. Н. П. Огарева. 18–21.
- Akimova 1974 = Акимова, Т. М. 1974: О лиризме русских свадебных песен. – *Фольклор и этнография; обряды и обрядовый фольклор*. Ленинград: Наука. 201–209.
- Bartens, Raija 1993: Jälkisana. – *Omenakasvoinen morsian. Mordvalaista kansanrunoutta*. Valikoinut ja suomentanut Raija Bartens. SKST 592. Helsinki: SKS. 176–193.
- Beljakov 1987 = Беляков, В. П. 1987: Предисловие. – *Устно-поэтическое творчество мордовского народа* 11. *Народные песни Пензенской области*. Саранск: НИИЯЛИЭ. 5–16.
- Bezzubov 1959 = Беззубов, В. И. 1959: М. Е. Евсеев. – Евсеев, М. Е.: *Мордовское свадебное*. Саранск: Красный Октябрь. 5–16.
- Bojarkin 1980 = Бояркин, Н. И. 1980: Традиционные стили мокша-мордовского многоголосия. – I. Rüütel (toim.), *Soome-ugrilaste rahvamuusika ja naaberkultuurid*. Tallinn: Eesti Raamat. 89–100.
- Bojarkin 1984 = Бояркин, Н. И. 1984: Предисловие. – *Памятники мордовского народного музыкального искусства I. Мокшанские приуроченные долгие песни междуречья Мокши и Инсара*. Саранск: Морд. кн. изд.
- Bojarkin 1986 = Бояркин, Н. И. 1986: Инструменты и инструментальная музыка в мордовской свадьбе. – *Музыка в свадебном обряде финно-угров и соседних народов*. Таллин: ИЯЛ АН ЭССР. 39–47.
- Bojarkin 1987 = Бояркин, Н. И. 1987: Мордовское народное музыкальное искусства. – *Мордовское устное народное творчество. Учебное пособие*. Саранск: Морд. гос. ун-т. 270–281.
- Bojarkina 1986 = Бояркина, Л. Б. 1986: Вокальная диафония эрзянской свадьбы. – *Музыка в свадебном обряде финно-угров и соседних народов*. Таллин: ИЯЛ АН ЭССР. 48–55.
- Bordjug 1986 = Бордюг, Н. Д. 1986: О музыкальном складе мордовских свадебных плачей (на примере мордовских сел Горковской области). – *Музыка в свадебном обряде финно-угров и соседних народов*. Таллин: ИЯЛ АН ЭССР. 28–38.
- Borisov 1972 = Борисов, А. Г. 1972: Предисловие. – *Устно-поэтическое творчество мордовского народа* 6:1. *Эрзянская свадебная поэзия*. Саранск: НИИЯЛИЭ. 7–27.
- Borisov 1975 = Борисов, А. Г. 1975: Свадебный обряд и поэзия. Состав и происхождение свадебного обряда. – *Мордовское народное устно-поэтическое творчество. FU 1975. Очерки*. Саранск: Морд. кн. изд. 71–96.
- Borisov 1987 = Борисов, А. Г. 1987: Семейная обрядовая поэзия. – *Мордовское устное народное творчество. Учебное пособие*. Саранск: Морд. гос. ун-т. 55–72.
- Borisov 1990 = Борисов, А. Г. 1990: Ловныцянть. – Евсеев, М. Е.: *Мордовское свадебное*. Саранск: Морд. кн. изд. 5–6.
- Busygin & Jakovlev 1986 = Бусыгин, Е. П. & В. И. Яковлев 1986: Музыка в традиционной свадебной обрядности народов Среднего Поволжья. – *Музыка в свадебном обряде финно-угров и соседних народов*. Таллин: ИЯЛ АН ЭССР. 66–74.
- Devjatkina 1992 = Девяткина, Т. П. 1992: *Мокшанские свадебные обряды и песни (в прошлом и настоящем)*. Саранск: Морд. кн. изд.
- Devjatkina, Tatjana 1998: Mordvalaisten häätitaali ja häälaulut – perinne ja sen uudistuminen. – Pekka Hakamies (toim.), *Ison karhun jälkeläiset*. SKST 697. Helsinki: SKS. 217–232.

- Dugántsy, Mária 1991: *Erzä-mordwinische rituelle Klagesänge*. – Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 20. Uppsala.
- Ermakov 2014 = Ермаков, Наталия 2014: *Эрзянские причитания: традиции бытования и современное состояние*. – Tallinna ülikool / Tallinn University; Humanitaarteaduste dissertatsioonid / Dissertations on humanities 39. Tallinn.
- ESS = Jaana Niemi & Mihail Mosin 1996: *Эрзянь-финнень-валкс. Ersäläis-suomalainen sanakirja*. Саранск: Мордовской книжной издательства.
- Fedjanovitš 1973 = Федянович, Т. П. 1973: Мокшанская свадьба (XX в.). – *Краеведение Мордовии. Материалы I-й Мордовской Краеведческой конференции*. Саранск: НИИЯЛИЭ. 200–207.
- Fedjanovitš 1974 = Федянович, Т. П. 1974: Свадебные обряды мордвы-эрзи Татарской, Чувашской и Башкирской АССР. – *Материалы по археологии и этнографии Мордовии*. Труды 45. Саранск: НИИЯЛИЭ. 110–121.
- Fedjanovitš 1978 = Федянович, Т. П. 1978: Черты сходства свадебной обрядности русских и мордвы. – К. В. Чистов & Т. А. Бернштам (toim.), *Русский народный свадебный обряд. Исследования и материалы*. Ленинград: Наука. 247–259.
- Feoktistov 1965 = Феоктистов, А. П. 1965: К проблеме мордовско-тюркских языковых контактов. – *Этногенез мордовского народа. Материалы научной сессии. 8–10 декабря 1964 года*. Саранск: Морд. кн. изд. 331–343.
- Gerasimov 1986 = Герасимов, О. 1986: Свадебные песни мари. – *Музыка в свадебном обряде финно-угров и соседних народов*. Таллин: ИЯЛ АН ЭССР. 134–142.
- Golitsyn 1881 = (Князь) Θ. С. Голицынъ: *Мордва въ Хвалынскомъ уѣздѣ*. – *Саратовскій сборникъ. Материалы для изученія Саратовской губерніи*. I. Саратов: Типографія Губернскаго Правленія. 177–194.
- Gluhov, Vladimir & Natalia Gluhova 2012: Marien etnisen identiteetin rekonstruktio. – Lehtinen, Ildikó (toim.), *Volgan mutkasta Siperiaan. Sukulaiskansat tämän päivän Venäjällä*. SKST 1369 / Tieto. Helsinki: SKS. 111–127.
- Gura 1974 = Гура, А. В. 1974: Поэтическая терминология севернорусского свадебного обряда. – *Фольклор и этнография; обряды и обрядовый фольклор*. Ленинград: Наука. 171–188.
- Homitš 1974 = Номіч = Хомич, Л. В. 1974: Элементы свадебного обряда у ненцев по материалам фольклора. – *Фольклор и этнография. Обряды и обрядовый фольклор*. Ленинград: Наука. 215–220.
- Homitš 1980 = Номіч = Хомич, Л. В. 1980: Ненцы. – *Семейная обрядность народов Сибири. Опыт сравнительного изучения*. Москва: Наука. 42–44.
- Honko, Lauri 1974: Itämerensuomalaisen itkuvirsirunouden tutkimus. – Pertti Virtaranta & al. (toim.), *Sampo ei sanoja puutu; Matti Kuusen juhlaikirja*. Kalevalaseuran vuosikirja 54. 112–131.
- Hämäläinen, Albert 1913: *Mordvalaisten, tšeremissien ja votjakkien kosinta- ja häätavoista. Vertaileva tutkimus*. Helsinki. (Painettu uudelleen 1915: *SUSA XXIX* (1): 1–309.)
- Jevsevjev 1959 = Евсеев, М. Е. 1959: *Мордовская свадьба*. Саранск: Красный Октябрь.
- Jevsevjev 1966 = Евсеев, М. Е. 1966: *Избранные труды, 5. том. Историко-этнографические исследования*. Саранск: Морд. кн. изд.
- Jevsevjev 1990 = Евсеев, М. Е. 1990: *Мордовская свадьба*. Саранск: Морд. кн. изд.
- Jevsevjev 2012 = Евсеев, М. Е. 2012: *Мордовская свадьба*. Саранск: Морд. кн. изд.
- Jouste, Marko 2017: *Historical Skolt Sami music and two types of melodic structures in Leu'dd tradition*. <<http://www.folklore.ee/folklore/vol68/jouste.pdf>> 1.2.2018

- Jäppinen, Maija 2012: Perhe Venäjällä ja Udmurtiassa. Arjen haasteita ja identiteetin muunnelmia. – Ildikó Lehtinen (toim.), *Volgan mutkasta Siperiaan. Sukulaiskansat tämän päivän Venäjällä*. SKST 1369 / Tieto. Helsinki: SKS. 157–167.
- Kondratjev = Кондратьев, М. Г.: О некоторых параллелях между чувашскими и марийскими народными песнями. – I. Rüütel (toim.), *Soome-ugrilaste rahvamuusika ja naaberkultuurid*. Tallinn: Eesti Raamat. 276–284.
- Korhonen, Mikko 1987: Kalevalamitan varhaishistoriaa. – *SUSA* 81: 175–192.
- Kostin 1970 = Костин, В. И.: Русско-мордовские связи по материалам народно-бытовой песни. – *Вопросы финно-угроведения* V. Йошкар-Ола: МарНИИ. 225–231.
- Kruglov 1978 = Круглов, Ю. Г.: *Русские свадебные песни*. Москва: Высш. школа.
- Kunina 2001 = Кунина, Л. Е.: Реконструкция свадебного обряда ваховских хантов по данным свадебных песен. – Н. В. Лукина (toim.), *Музыка и танец в культуре обско-угорских народов*. НИИ обско-угорских народов. 49–51.
- Kupiainen, Unto 1964: *Lyhyt runousoppi. Yleisen kirjallisuustieteen alkeet*. 5., täyd. p. Porvoo: WSOY.
- Mainoff, W. 1883: *Mordvankansan häätapoja*. Suomentanut K. H. – Ylipainos Suomi II: 16. Helsinki: SKS.
- Mainov 1885 = *Очеркъ юридического быта мордвы (Отвѣты на программу Императорскаго Русскаго Географическаго Общества) Владимира Майнова*. С.-Петербург: Императорское Русское Географическое Общество.
- Malkina 1990 = Малькина, М. И. 1990: *Мордовское стихосложение*. Саранск: Морд. кн. изд.
- Maskajev 1964 = Маскаев А. И. 1964: *Мордовская народная этическая песня*. Саранск: Морд. кн. изд.
- Mihailov 1972 = Михайлов, С. М. 1972: Свадьбы горных черемис Казанской губернии. – *Труды по этнографии и истории русского, чувашского и марийского народов*. Чебоксары.
- Mikušev 1956 = Микушев, А. К. 1956: *Песенное творчество народа коми*. Сыктывкар: Коми кн. изд.
- Mikušev & Plesovski 1979 = Микушев, А. К. & Ф. К. Плесовский 1979: Причитания. – *История коми литературы I. Фольклор*. Сыктывкар: Коми кн. изд. 42–68.
- MMU = Lehtinen, Ildikó (päätoim.), *Marit, mordvalaiset ja udmurtit. Perinteisen kulttuurin tietosanakirja*. Helsinki 2005: SKS.
- Mokšin 1965 = Мокшин, Н. Ф. 1965: О мордовско-марийских этнических связях (по материалам религиозных верований). – *Этногенез мордовского народа. Материалы научной сессии. 8–10 декабря 1964 года*. Саранск: Морд. кн. изд. 195–200.
- MSS = Eeva Herrala & Aleksandr Feoktistov 1998: *Mokšalais-suomalainen sanakirja. Мокшень-финнонь валкс*. – Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 58. Turku.
- MV III = *Mordwinische Volksdichtung* III. SUST LXXXIV. Helsinki 1941: SUS.
- MV IV = *Mordwinische Volksdichtung* IV. SUST XCI. Helsinki 1947: SUS.
- MV VIII = *Mordwinische Volksdichtung* VIII. SUST 178. Helsinki 1981: SUS.
- MW = *Mordwinisches Wörterbuch* I–VI. – Lexica Societas Finno-Ugricae XXIII, 1–6. 1990–1999. Helsinki: SUS.
- Niemi, Jarkko 2002a: Inkeriläisten itkujen musiikilliset rakenteet. – Aili Nenola, *Inkerin itkuvirret. Ingrian Laments*. SKST 735. Helsinki: SKS. 694–707.

- Niemi, Jarkko 2002b: Musical Structures of Ingrian Laments. – Aili Nenola, *Inkerin itkuvirret. Ingrian Laments*. SKST 735. Helsinki: SKS. 708–728.
- Omenakasvoinen morsian. *Mordvalaista kansanrunoutta*. Valikoinut ja suomentanut Raija Bartens. SKST 592. Helsinki 1993: SKS.
- Paasonen, Heikki 1897a: Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen. – *SUSA* XV (2): 1–64.
- Paasonen H. 1897b: Itäsuomalaisten kansain runoudesta. – *Valvoja* 17: 65–78 & 127–140.
- Paasonen, H. 1910: Über den Versbau des Mordwinischen Volksliedes. – *Finnisch-ugrische Forschungen* 10. 153–192.
- Plesovski 1968 = Плесовский, Фёдор 1968: *Свадьба народа коми. Обряды и причитания*. Сыктывкар: Коми кн. изд.
- PM 1891 = *Proben der mordvinischen Volksliteratur* I. *SUSA* IX. Helsinki: SUS.
- Popov 1984 = Попов, А. А. 1984: *Нганасаны. Социальное устройство и верования*. Ленинград: Наука.
- Ravila, Paavo 1965: Heikki Paasonen ja hänen tutkijantyönsä. – *Virittäjä* 69: 1–8.
- Rogatšev 2000 = Рогачев, В. И. 2000: «Мордовская свадьба» М. Е. Евсеева и ее роль в становлении художественных форм и традиций мордовской национальной литературы конца XIX – первой четверти XX вв. Саранск: Морд. гос. пед. инст. им. М. Е. Евсеева.
- Ruttikay-Miklän, Eszter 2012: Syntyä hantinaiseksi. – Lehtinen, Ildikó (toim.), *Volgan mutkasta Siperiaan. Sukulaiskansat tämän päivän Venäjällä*. SKST 1369 / Tieto. Helsinki: SKS. 57–79.
- Saarin, Sirkka 1990: *Suomalais-ugrilaisien kansojen folklore*. – Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 36. Turku.
- Salminen, Tapani 1993: Nogai. Unesco Red Book on Endangered Languages: Europe. <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html#Nogai> 19.10.2017
- Salo, Merja 2009: Katoava mordvalainen identiteetti – karatait ja Saratovin alueen ersäläiset. – *SUSA* 92. 264–281.
- Salo, Merja 2010: Heikki Paasonen – mittavan aineiston kerääjä ja keräyttäjä sekä jälkipolvien työllistäjä. – Paula Kokkonen & Anna Kurvinen (toim.), *Kenttäretkistä tutkimustiedoksi*. Uralica Helsingiensia 4. 57–107.
- Salo, Merja 2016: On the meanings of the suffix *-nek/-nek* in Erzya: A comitative case or derivational suffix? – Ksenija Shagal & Heini Arjava (toim.), *Mordvin languages in the field*. Uralica Helsingiensia 10. 187–227.
- Samorodov 1975 = Самородов, А. Г.: Предисловие. – *Устно-поэтическое творчество мордовского народа 6:2. Мокшанская свадебная поэзия*. Саранск: НИИЯЛИЭ. 5–41.
- Samorodov 1980 = Самородов, А. Г.: *Мордовская обрядовая поэзия*. Саранск: Морд. кн. изд.
- Schulze, Brigitte 1988: *Der Wortparallelismus als ein Stilmittel der (nord-)ostjakischen Volksdichtung*. Studia Uralo-Altaica 29. Szeged: Universitas Szegediensis de Attila József nominata.
- Simtšenko 1980 = Симченко = Симченко, Ю. Б. 1980: Нганасаны. – *Семейная обрядность народов Сибири. Опыт сравнительного изучения*. Москва: Наука. 44–50.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.

- Slesareva 1984 = Слесарева, М. Т. 1984: Метафорическая образность свадебной поэзии восточных финно-угров. – *Вопросы истории и поэтики удмуртской литературы и фольклора*. Ижевск: НИИ при СМ УАССР. 100–112.
- Slesareva, 1986a = Слесарева, М. Т. 1986: Образная система свадебных песен восточных финно-угров и их соотношенность с эпосом финно-угорских народов. – *Проблемы эпической традиции удмуртского фольклора и литературы*. Устинов: НИИ при СМ УАССР. 32–40.
- Slesareva, 1986b = Слесарева, М. Т. 1986: Сравнительная поэтика обрядовых песен восточных финно-угров. – *Проблемы творческих связей удмуртской литературы и фольклора*. Устинов: НИИ при СМ УАССР. 5–17.
- Sokolova 1980 = Соколова, З. П. 1980: Ханты и манси. – *Семейная обрядность народов Сибири. Опыт сравнительного изучения*. Москва: Наука. 36–42.
- SSA 1 = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1. A–K. Erkki Itkonen (päätoim.). SKST 556 & Kotuksen julkaisuja 62. Helsinki 1992: Kotus & SKS.
- SSA 2 = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 2. L–P. Ulla-Maija Kulonen (päätoim.). SKST 556 & Kotuksen julkaisuja 62. Helsinki 1995: Kotus & SKS.
- Startsev 1926 = Starcev = Старцев, Г.: Некоторые данные о браке и свадьбе у остяков. *Материалы по свадьбе и семейно-родовому строю народов СССР* I: 1926. Ленинград. 218–224.
- Steinitz, Wolfgang 1934: *Der Parallelismus in der finnisch-karelischen Volksdichtung*. – FFCCommunications 115. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SUSA = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia.
- Šahmatov 1910 = *Мордовский этнографический сборник составленъ А. А. Шахматовымъ*. С.-Петербургъ: Императорская Академія Наукъ.
- Taligina 1995 = Талигина, Н. М. 1995: Описание свадебного обряда Сынских хантов. – Н. В. Лукина (toim.), *Народы Северо-Западной Сибири* 2. Томск: Изд. Томского ун-та. 125–129.
- Taligina 2005 = Талигина, Н. М. 2005: *Обряды жизненного цикла у сынских хантов*. Томск: Изд. Томского ун-та.
- Tsygankin 1991 = Cыганкин = Цыганкин, Д. В. 1991: Уникальное достояние человечества – *Мордовский народ: Что нас волнует*. Саранск: Морд. кн. изд. 92–111.
- Tšistov, K. V. 1976: Riitit ja rituaalinen folklore. – K. V. Tšistov (toim.), *Venäläinen perinnekulttuuri. Neuvostoliiton Pohjois-Euroopan venäläisväestön etnologiaa 1800-luvulta 1900-luvun alkuihin*. SKST 322. Helsinki: SKS. 162–195.
- Tutškova 2011 = Тушкова = Тучкова, Н. А. 2011: Семейные обряды. – Н. А. Тучкова & al. (toim.), *Селкупы. Очерки традиционной культуры и селкупского языка*. Томск: ГОУ ВПО НИ ТПУ. 192–223.
- UEW 2 = Károly Rédei 1988: *Uralisches etymologisches Wörterbuch, Bd II. Finnisch-permische und finnisch-wolgaische Schicht; Ugrische Schicht*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- UPTMN 1972 & 1975 = *Устно-поэтическое творчество мордовского народа* 6:1 & 6:2. Саранск: НИИЯЛИЭ.
- Vladykina 1998 = Владыкина, Т. Г. 1998: *Удмуртский фольклор. Проблемы жанровой эволюции и систематики*. Ижевск: УИИЯЛ УрО РАН.

- Väänänen, Timo, Leena Häkkinen & Kari Dahlblom 2015: *Kanteleen kielin; Volgan kantelekansat*. Maanite.
- Wichmann, Yrjö 1893: *Wotjakische Sprachproben I. Lieder, Gebete und Zaubersprüche*. – SUSA XI, 1. Helsinki: SUS. XX, 1–199.
- Wichmann, Yrjö 1931: *Volksdichtung und Volksbräuche der Tscheremissen*. – SUST 59. Helsinki: SUS.

Jussi Ylikoski (Oulu/Guovdageaidnu)

On the tracks of the Proto-Uralic suffix **-ksi* – a new but old perspective on the origin of the Mari lative

This paper presents a comprehensive reappraisal of the origins of the Mari lative case marker *-(e)š*. According to the received view, the suffix *-(e)š* originates in a Proto-Finno-Volgaic **s*-lative, ultimate origin of which has not been explained. As the traditional theory of the origins of the so-called *s*-cases in Saami, Finnic, Mordvin and Mari suffers from various methodological shortcomings, alternative proposals have been presented, but the Mari lative continues to lack a plausible explanation. At the same time, the Finnic and Mordvin translatives in **-ksi* are nowadays related to the Northern Samoyed predestinative in **-tâ*. This paper aims to present a functionally and phonologically sound theory of the origin of the Mari lative case marker *-(e)š* by relating the suffix to translatives and derivations in **-ksi*, acknowledging that the hypothesis is not new, but actually predates the prevailing theory of the 20th century. At the same time, the paper presents the first familywide overview of the possible descendants **-ksi*, a suffix that may have functioned as a case marker already in Proto-Uralic.

I. Introduction

This paper is a follow-up to my recent re-evaluation of the origins of the so-called *s*-cases in western Uralic. According to the tradition going back to Jännes (1890) and Setälä (1890), the **-s*- element of the so-called inessive, illative and elative cases in Saami, Finnic, Mordvin and Mari goes back to the so-called lative case in **-s*. In Ylikoski (2016), I have claimed that this received view suffers from various methodological shortcomings, and as the first functionally and typologically substantiated hypothesis on the issue, I have suggested that the *s*-cases originate in Proto-Uralic postpositional phrases instead. Furthermore, I have proposed that the *s*-cases can be related to at least the Samoyed local cases with the Proto-Samoyed element **-ntə-*, and that all of these could go back to Proto-Uralic postpositional phrases based on a relational noun **sekä-*, **seki-* or **sex(i)* which may have survived in Khanty relational nouns for ‘inside, interior’.

However, while Ylikoski (2016) completely disavows the traditional yet methodologically groundless idea about the so-called Proto-Finno-Volgaic **s*-lative as the material origin of the western Uralic inessive, illative and elative cases, it is acknowledged that there remains one alleged descendant of the **s*-lative that cannot be readily explained as an obvious sister form of the rest of the *s*-cases. From a functional perspective, the so-called lative case in Mari is distinctly different from the inessive, illative and elative cases that can be safely characterized as the unmarked default local cases of the four westernmost branches of Uralic. Thus, the only remaining case marker that still in a sense originates from the hypothetical Proto-Finno-Volgaic lative is the Mari lative suffix *-(e)š*, which, however, can barely be characterized as a

true “lative” in the Uralistic sense of the word: As will be seen below, the Mari lative is not primarily a directional case. This paper attempts to shed light on the nature and origin of this most distinct outlier among the cases that are traditionally considered as descendants of the Proto-Finno-Volgaic **s*-lative.

As suggested by the title of the paper, the purpose of the present study is twofold: Firstly, I aim to present a seemingly new, functionally motivated and also phonologically credible theory of the origin of the Mari lative case marker *-(e)š*; secondly, a logical, consecutive aim of the study is to add to our understanding of the Proto-Uralic suffix **-ksi*, the proposed origin of Mari *-(e)š*, and for this reason the paper seeks to present the first familywide overview of the possible descendants of Proto-Uralic **-ksi*, the reconstruction of which naturally relies on such a general picture. In addition to these two main objectives, this paper also argues, albeit less directly, for the importance of two often undervalued themes in contemporary historical Uralistics: 1) the knowledge of and respect for the long and rich history of Uralistics as well as 2) the need for establishment of true semantic-functional correspondence between the grammatical elements compared. This study aims to show that the answer to the riddle of the Mari lative can be found only by comparing it to its functional equivalents in other branches, and the most plausible answer was originally found using a similar way of thinking already in the first half of the 19th century.

The structure of the paper is as follows: Section 2 provides a brief overview of the lative case in Mari as well as the research on its origins. Section 3 is the main body of the paper which presents a new hypothesis about the origin and cognates of the Mari lative. It is acknowledged that the “new hypothesis” was actually conjectured by early Uralicists of the 19th century, but their early thoughts about the common origin of the Mari lative *-(e)š* and the Finno-Mordvin translative **-ksi* were never tested but instead got gradually ignored and forgotten by later scholars. In light of recent advances in the study of the Finnic and Mordvin translatives, as well as the Northern Samoyed predestinative (Section 3.1), the comparison of these three branches is now extended to Mari. After briefly commenting on earlier research (Section 3.2) and presenting and analyzing comparative data from all four branches (Sections 3.3–3.5), Section 4 presents additional phonological and lexical comments on the topic. Finally, Section 5 draws the threads together and provides a general discussion by relating the present observations to the early and more recent views of the origins of the categories in question. As a result, it is concluded that there are many good reasons to believe that the Mari lative shares most if not all of its origins with the Finnic and Mordvin translatives as well as with the Samoyed predestinative which may all go back to a Proto-Uralic case-like inflectional or derivational suffix **-ksi*.¹

1. I wish to thank the two reviewers of the paper for their constructive comments, as well as Ante Aikio, Jeremy Bradley, Kaisa Häkkinen, Arja Hamari, Sampsa Holopainen, Nobufumi Inaba, Lotta Jalava, Petri Kallio, Julia Kuprina, Niklas Metsäranta, Juho Pystynen, Jack Rueter, Tapani Salminen, Florian Siegl and Mikhail Zhivlov for many important comments and discussions as well as material help in various phases of this study. *Иии козо* may to Julia for many insightful and inspiring comments about my findings and emerging intuition about her language.

As the scope of this paper comprises the origins and the long history of research of a number of case suffixes in a number of Uralic languages, some precautions and disclaimers are in order: This paper in no way attempts to address all relevant details of the use of the Mari lative and its proposed cognates in individual Uralic languages – neither those according to the received view nor those proposed here. This study is not primarily about directional or other local cases in Mari or other languages; more information about the synchrony and diachrony of local cases and local case systems in the languages in question is provided by Kittilä and Ylikoski (2011) as well as Ylikoski (2011, 2016). Neither is it possible to present a systematic comparison of the more abstract and grammatical functions and their realizations (see especially Section 3.5), but for a more uniform and typological approach to many related expressions, the reader is referred especially to de Groot (2017) and its individual chapters on the so-called essives and translatives in Uralic languages. On the whole, although the present study is one of the most systematic and functionally oriented approaches to the reconstruction of Uralic historical morphology and the argumentation is backed by dozens of full example sentences in which the proposed cognates are in actual use in analogous contexts, it is acknowledged that the selected examples are only a preliminary sample of the functional similarity of the Mari lative, the Finnic and Mordvin translatives and the Samoyed predestinative. More systematic, corpus-based studies must be left for future research. Moreover, the study is admittedly tendentious in advocating its own cause by giving most attention to the similarities, rather than differences, between the grammatical elements compared. This, however, is the very essence of the comparative method even when comparing and tracking grammatical morphemes as abstract as those discussed in the present study.

2. The Mari lative and its origins: the state of research

2.1. The lative within the Mari case system

According to the classical view, the western Uralic or “Finno-Volgaic” *s*-cases were all said to go back to a hypothetical “lative” case in **-s*. As discussed in length in Ylikoski (2016), one of the main problems of this hypothesis has been the fact that the alleged **s*-lative has been regarded as a product of the so-called Proto-Finno-Volgaic period, but the ultimate origin of the element has not usually been problematized. Further, it has remained unclear as to how the alleged Proto-Finno-Volgaic **s*-lative came to serve as a mere platform to which other local case suffixes were attached – already in the hypothetical Proto-Finno-Volgaic, which for the most part has lost its support among contemporary scholars.

However, among the so-called *s*-cases of the so-called Finno-Volgaic languages, the Mari *lative* in *-(e)š* is an exception in that it barely functions as a *local case* in the generally accepted sense of the term. While the Mari *illative* in *-š(ke)* – more precisely, Meadow (Eastern) Mari *-š/-ške/-ško/-škö* and Hill (Western) Mari *-š/-škä/-škä*

– is unquestionably the default directional case, the same cannot be said of the so-called lative case. The many functions of the Mari lative will be described in more detail in the following sections, but to give a brief overview of the main subject of this study, Table 1 illustrates the case system in Meadow Mari.

	‘fish’	‘needle’	‘water’
Nominative	<i>kol</i>	<i>ime</i>	<i>βüä</i>
Genitive	<i>kolân</i>	<i>imân</i>	<i>βüäân</i>
Accusative	<i>kolâm</i>	<i>imâm</i>	<i>βüäâm</i>
Dative	<i>kollan</i>	<i>imâlan</i>	<i>βütlan</i>
Lative	<i>koleš</i>	<i>imeš</i>	<i>βüdeš</i>
Illative	<i>kolâš(ko)</i>	<i>imâš(ke)</i>	<i>βüäš(kö)</i>
Inessive	<i>kolâšto</i>	<i>imâšte</i>	<i>βüäštö</i>
Comparative	<i>kolla</i>	<i>imâla</i>	<i>βütla</i>
Comitative	<i>kolge</i>	<i>imâge</i>	<i>βütke</i>

Table 1. Examples of Meadow Mari nominal inflection (cf. Alhoniemi 1985: 43ff.; 1993: 45ff.; Riese et al. 2017).

In Hill Mari, the case system is otherwise similar to that of Meadow Mari, but it also includes a caritive (‘without’) case. The labels for the cases are more or less self-explanatory, except for the lative (discussed later) and the comparative (or modal-comparative or modal) case which often means ‘like’. As the present study focuses on only one case and its counterparts in more than dozen other Uralic languages, it is not possible to provide a comprehensive description of the entire case system. However, it is worth noting that except for some dialects, Mari has only two uncontroversial local cases, the inessive (‘at; in’) and illative (‘to’); the meaning ‘from’ is expressed by postpositions (Meadow Mari *gâč*, Hill Mari *gâc*).

2.2. On the functions of the lative

The Mari lative has an unusually wide range of functions: The case is used in various kinds of predicative and complement functions and also as adverbial modifiers which refer to locations, instruments, purpose, cause and time (duration or *terminus ad quem*). In spite of the label *lative*, the Mari lative suffix seldom functions as a truly directional case marker. To give a rough picture of the diversity of functions in question, the following sentences are a condensed list of translations for ten of Alhoniemi’s (1985: 54–56; 1993: 55–56) twenty-six example sentences of the functions of the lative:

The cuckoo nestling grows up *in a foreign nest*.
I have brought wheat *in a small pouch*.
I advise you to take her *as your wife*.
They regard him *as a good friend, as a relative*.
Cheap things become *expensive*.
Drink *for your health*.
Everything will be fine *by the morning*.
I’m not staying here *for a long time*.
He got confused *because of the angry words*.
He sold his squirrel skin *at half price*.

Mari – as well as Finnic, Mordvin and Samoyed – equivalents of the above sentences will be scrutinized in Section 3. As regards the “lativeness” of the lative, I repeat my earlier stance on the nature of the Mari lative with respect to cases like the illative of the same branch (see also Ylikoski 2016: 17–18):

The picture of *s*-cases is further complicated by another case suffix, as the present-day Mari also possesses a case labeled as “lative”. Despite its name, the Mari lative suffix *-(e)š* hardly deserves to be characterized as a directional case marker, as none of its multifaceted functions includes concrete movement or transfer in place (or even in the sphere of possession). Rather, the idea of its “directionality” seems to be based on the use of the lative in a variety of syntactic contexts that belong to the secondary grammatical functions of some of the directional cases in other Uralic languages. Such functions include expressions such as *pel ak-eš užal-aš* [half price-LAT sell-INF] ‘to sell at (“to”) half price’ and *sar-eš kol-aš* [war-LAT die-INF] ‘to die in (“to”) a war’ (for more examples, see e.g. Alhoniemi 1993: 55–56). Even though many of these functions may be related to those typical of the primary functions of directional cases (as also suggested by the cross-linguistic data discussed by Rice & Kabata 2007), there are no tenable reasons for regarding the Mari lative as a directional case on this basis only. (Ylikoski 2011: 262, Note 23.)

2.3. On the origins of latives – and translatives

While Alhoniemi (1967) provides the first systematic and, to date, most extensive synchronic description of the Mari lative and its relation to the illative, he does not question the received view on the origins of the two cases. As a matter of fact, his study was conducted in the middle of the age of consensus on such issues among the Finnish Finno-Ugristics: The Finno-Volgaic **s*-lative had been conceived in 1890 (Jännes 1890, Setälä 1890) and later canonized by Szinnyei (1910) and the following generations of linguists. According to Szinnyei (1910: 80), the Mari illative in *-š(ke)* contains the Proto-Finno-Volgaic **s*-lative. Later scholars have explicated that the Mari lative in *-(e)š* is the direct

descendant of the Proto-Finno-Volgaic lative, while the illative in *-ške* is an amalgamation of the **s*-lative and a Proto-Uralic or Proto-Finno-Ugric lative in **-k* (see Itkonen 1966; Alhoniemi 1967: 326ff. and references therein).

As described in more detail in Ylikoski (2016: 28–31 *et passim*), there were occasional nonconformists such as Collinder (1952, 1962) and Tauli (1956), but they were largely ignored by the mainstream scholars. It may be added that Alhoniemi himself has later distanced himself from the certainty of the mainstream lative paradigm (Alhoniemi 1988: 34; 2001: 111–113), but without giving any special attention to the Mari lative in these contexts. That said, it can be stated that the problem of the origins of the Mari lative in particular has not been addressed by others either. For example, the classical view is repeated in Galkin's (1964), Bereczki's (1988, 2002) and Anduganov's (1991) accounts of Mari historical morphology.

However, while many of the basic tenets of the predominant lative paradigm of the past century were crystallized by Szinnyei (1910), there are a number of virtually forgotten but significant exceptions as regards the origins of the Mari lative. As will be discussed in more detail below, it is remarkable that this tradition barely survived in the mainstream Uralistics of the 20th century. One of the forgotten examples includes the following lines in Beke's (1911) historical grammar of Mari:

Van ezeken kívül a cseremiszen még egy *-š*, *-eš* rag, a mely mind lativusi, mind locativusi jelentéshez használatos. Kétségtelenül az előbbi volt az eredeti, s nem más mint a finn és md. translativusi *-ks* (*s*). (Beke 1911: 191)

'In addition, in Mari there is also a case in *-š*, *-eš*, which is used in both lative and locative meanings. Undoubtedly, the former function is the original, nothing else than the Finnic and Mordvin translative in *-ks* (*-s*).'

Unfortunately, Beke does not present any examples or references to justify his claim. Neither does he explain the origins of the Finnic and Mordvin translatives. Correspondingly, it appears at first sight that there are no references to either Beke or the Mari lative in any of the many discussions on the origins of the Finnic and Mordvin translatives.

The puzzle of the Finnic and Mordvin translatives – e.g., Finnish *-ks(i)* and Estonian, Erzya and Moksha *-ks* – has received considerable attention ever since Jännes (1890) and Setälä (1890) up to our time (e.g., Ajanki 2014, Salminen 2014). In a nutshell, there are two competing explanations: According to Szinnyei (1910: 77–78), the translatives in *-ks(i)* go back to the latives **-k* and **-s*, i.e. the same elements that have been regarded as the building blocks of the Mari illative (**-s* + **-k* > *-ške*), but in the opposite order. This mirror-image hypothesis has not been accepted as readily as the hypotheses concerning the so-called *s*-cases: An alternative explanation has been to regard the translative suffix as going back to denominal and deverbal derivations in **-ksi* (e.g., Hakulinen 1979: 101–102; Saarinen 2001). Related to the latter hypothesis, Janhunen (1989) has suggested that the element has a cognate in the so-called

predestinative declension in Samoyed. While the old lative theory has nevertheless been supported by scholars like Korhonen (1979: 10–11), Riese (1993) and Grünthal (2003: 186), the derivational hypothesis amended with the Samoyed connection has clearly gained support in the most recent studies (Aikio & Ylikoski 2007; 2016; Leisiö 2012, 2014; Lehtinen 2007: 67–68; Ajanki 2014, Salminen 2014).²

Despite the increasing number and increasing depth of studies on the Finnic and Mordvin translatives and the Samoyed predestinative, it is remarkable that virtually all studies have focused on only one or two main branches of Uralic. Most importantly, both Ajanki (2014) and Salminen (2014) do subscribe to the relatedness of the **-ksi* morphemes (Ajanki: **-kse*) in Finnic, Mordvin and Samoyed, but Ajanki concentrates on Finnic (Finnish and Estonian) and Mordvin (Erzya) only, whereas Salminen focuses on Finnic (Finnish) and Samoyed. In describing the predestinative in Nganasan and other Northern Samoyed languages, Leisiö (2012, 2014) makes only brief references to Janhunen's (1989) hypothesis on the common origins of the Samoyed and Finnic morphemes; neither of them mentions Mordvin. Mordvin and Samoyed have thus never been compared with each other directly, and, in spite of the allegedly Proto-Uralic origins of the morphemes in question, no potential cognates have been offered or even considered beyond the three branches and Saami whose directional adverbs in **-ksi* have long been a mystery to Saami-Finnic historical morphology (see also Itkonen 1966: 273).

It is against this background that it is possible to turn to the main topic of the present study: the quest for possible cognates of the Finno-Mordvin-Samoyed **-ksi* in yet another branch of Uralic or, from a seemingly unrelated point of view, the quest for the possible cognates of the Mari lative in **(e)š* which can no longer be regarded as a descendant of a Proto-Finno-Volgaic lative because of the lack of satisfactory evidence for either the **s*-lative or a Finno-Volgaic protolanguage.

3. The origin of the Mari lative re-evaluated: syntactic and semantic observations

This section provides a comprehensive functional approach to the origin of the Mari lative. As a background for the ostensibly new theory of the origin of the Mari lative, Section 3.1 presents a short summary of the Finno-Mordvin-Samoyed suffix **-ksi* and its research history. In Section 3.2, the discussion is turned to the Mari lative and,

2. Interestingly, the translatives in **-ksi* have never been labeled as "*s*-cases" even by those who have supported the hypothesis that the translative marker contains the **s*-lative just like the rest of the Finno-Volgaic *s*-cases.

In addition to the functional and typological critique of the Uralistic tradition of explaining case markers by amalgamating hypothetical lative and other case markers one after another (Ylikoski 2016: 31–41), it is worth noting that Salminen (2014: 294) dismisses the lative theory on the origin of **-ksi* simply by referring to the fact that when a one-consonant suffix is attached to a stem ending in another consonant, epenthetical vowels occur between the two consonants, not after them. This observation certainly applies to the Mari illative in *-ške* as well.

most importantly, to the first but later forgotten tradition of explaining its origins. Drawing the two threads back together, Section 3.3 argues for the possibility and need to reassess the origin of the Mari lative by way of function-based comparison of the Mari lative and its syntactic and semantic counterparts in Finnic, Mordvin and Samoyed. This is done in Section 3.4, in which it is seen that many temporal, purposive, causative and other functions of the Mari lative are analogous to the use of the Finnic and Mordvin translatives in particular. Finally, Section 3.5 is an attempt to break into the core of the original functions shared by not only the Mari lative and the Finnic and Mordvin translatives, but also by the North Samoyed predestinative declensions, terminological and typological differences notwithstanding.

The present study intentionally regards and treats the Mari lative and other possible descendants of the posited Proto-Uralic suffix **-ksi* as morphemes that have little to do with true local cases. For this reason, the spatial functions of the Mari lative have been left outside the main focus of this study. This study in no way underestimates Alhoniemi's (1967) comprehensive description of the complex interrelations of the lative in *-(e)š* and the illative in *-š(ke)*, but at the same time the present discussion offers a deliberately revisionist perspective to the complex problem that has been misleadingly presented as solved – to the extent that contemporary scholars and students of historical Uralistics are barely aware of the existence of the forgotten but invaluable contributions by scholars of the 19th century. As for the translative cases in Finnic and Mordvin – not to mention the predestinative in Northern Samoyed – there are virtually no reasons to describe these categories in relation to local cases. The only translative that has quite often been labeled as a kind of local case is that of Finnish, but this is mostly due to outdated views on the origins of the case marker.³ In line with Haspelmath (2009: 512–517) and Hynönen (2016: 35; 2017), in this study all translatives are regarded as belonging to so-called abstract (or grammatical) cases instead of concrete (or semantic) cases to which local (or spatial) cases belong.

3.1. Finno-Mordvin-Samoyed **-ksi*: two alternative theories

Before turning back to the Mari lative and the largely forgotten ideas about its relationship with the Finnic and Mordvin translatives, a few words are in order about the research history of the latter cases.

A significant part of our current understanding of Finnish, Finnic and western Uralic (Saami-Finnic, Finno-Mordvin, Saami-Finnic-Mordvin, and Finno-Volgaic [= Saami-

Finnic-Mordvin-Mari]) historical phonology and morphology is largely based on Eemil Nestor Setälä's (1890) groundbreaking treatise on Finnic historical phonology (see, e.g., Ylikoski 2016: 24ff.). As regards the translatives, Setälä (1890: 167ff.) directs his attention to the similarity of Finnic and Saami local (directional) adverbs such as Finnish *alas* 'downward' ~ North Saami *vuolás* id., Finnish *ylös* 'upward' ~ North Saami *alás* 'upward (in terrain)' as well as Finnish *ulos* 'to the outside' ~ North Saami *olggos*. However, given the phonological, morphological and semantic complexity of this issue (see, e.g., Itkonen 1966), it is actually quite surprising that Setälä does not relate the Finnic translative case to the similarly productive, formally and functionally very similar case in Mordvin. In our days it is customary to refer to Szinnyi (1910: 77–78), who was apparently the first to explain both the Finnic and the Mordvin translative suffixes as sharing the common origin in the latives in **-k* and **-s* (see, e.g., Riese 1993: 5; Ajanki 2014: 257), but the two translatives had actually been related to each other at least half a century earlier by Boller (1854: 41–44) as well as by Ahlqvist (1861: 20) and Wiedemann (1865: 41) in their grammars of Moksha and Erzya, respectively. What is more, these observations were repeated and further developed by Donner (1879) in his pioneering attempt to reconstruct the Finno-Ugric protolanguage; I will return to this below.

While the Mordvin translative was not discussed by Setälä (1890), the Finnic and Mordvin translatives were at the same time equated by Arvi Jännes (Arvid Genetz) who published his monograph on the so-called particles in Finnish (Jännes 1890) as a professorial thesis in competition for the professorship of the Finnish language and literature at the University of Helsinki with Setälä (Setälä 1890). Ajanki's (2014: 257–259) reference to Jännes (1890: 311) seems to suggest that Jännes was the first scholar to confidently propose a derivational theory for the origin of the translative. In this view, translative forms such as Finnish *aida-ksi* [fence-TRA] for *aita* 'fence' can be related to denominational derivations such as *aidas* [material.for.fence] : *aidakse-n* [material.for.fence-GEN], and this example has been repeated ever since. However, this view – and this example – was presented and supported already by Ahlqvist (1877: 58–59, 109) who in turn ascribed this observation to his unnamed predecessors (see also Donner 1879: 491).

As described in more detail by Ajanki (2014: 257ff.), the two theories dubbed the *lative theory* and the *derivation theory* have been competing for popularity for more than a century. The lative theory traditionally also embraces Saami with its directional adverbs, no matter how many phonological and semantic problems they may pose. On the other hand, the derivation theory focuses only on the non-local translatives in Finnic and Mordvin. However, this has gradually given way to new horizons in mapping the prehistoric landscape of the Finnic and Mordvin translatives. Saarinen (2001) presents a concise account of not only Finnic and Mordvin but also Saami, Mari and Permian denominational and deverbal derivations, and against this background it is understandable that an increasing number of scholars nowadays accept Janhunen's (1989) hypothesis about the common origins of the Finnic translative and the so-called predestinative declension in Samoyed. For example, Leisiö (2012; 2014), Ajanki (2014) and Salminen (2014) all have pointed out the functional similarity of these two geographically and phonologically distant categories in the three branches

3. In the Finnish grammatical tradition, the translative in *-ksi* along with the essive in *-nA* has been given a peculiar label "general local case" as an attempt to make them look somewhat symmetrical to the so-called internal (*s*-)cases and external (*l*-)cases. However, neither of the two "general local cases" are prototypically used to express location, but the reasons to such labels lie in the commonly accepted idea of the Proto-Uralic locative origins of the essive as well as in certain supposedly translative adverbs such as *tänneemmäksi* 'closer towards here' and *kauemmaksi* 'further away (to)' (cf. the stative essives *tänneempänä* and *kauemmaksi*). On the early history of the description of Finnish local cases, see Stipa (1990: 271–275); for more contemporary approaches, see Grünthal (2003: 126) and Huomo & Ojulkangas (2006: 12ff.).

of Uralic. However, as Ajanki (2014) concentrates on Finnic and Mordvin, and Leisiö (2012; 2014) and Salminen (2014) compare the Samoyed predestinative to Finnic only, Mordvin and Samoyed have been compared with each other only indirectly.

When comparing the Finnic translative with that of Mordvin, Ajanki's (2014) starting point is syntactic. On the other hand, Salminen (2014) compares the Finnish translative with the Samoyed (mostly Nenets) predestinatives largely from morphological and semantic perspectives. It must be noted that the Samoyed predestinative quite evidently shares areal-typological features with the so-called designative case in Tungusic (Leisiö 2012: 210; Siegl 2013: 402–403; Salminen 2014: 290) and, regardless of which of the competing taxonomies of the Uralic language one favors, Finnic, Mordvin and other westernmost branches of Uralic are certainly closer to each other than to Samoyed almost without exception – on all levels of linguistic description. The distance between the translatives in the west and predestinatives in the east is also reflected in the history of comparative Uralistics. It would be anachronistic to expect that these categories ought to have been related to each other already by the first scholars of Finnic and Mordvin, to many of whom (even long after Donner 1881) Samoyed was a remote and unknown group of languages and only faintly relevant for Finno-Ugric studies (cf. Ylikoski 2016: 62–63).

What is more, regardless of the historical and areal relations between the Samoyed predestinative and similar phenomena in other languages of western and central Siberia, there is actually a complete lack of consensus on how the predestinative category – or the predestinative categories of the five so-called Northern Samoyed languages (Tundra and Forest Nenets, Tundra and Forest Enets as well as Nganasan) – ought to be understood. To begin with, the phenomenon has been labeled as a *predestinative*, *destinative*, *desiderative* and *benefactive (declension)*, often characterized a special subtype of declension in which only three cases – the nominative, genitive and accusative – are possible. On the other hand, Nikolaeva (2009) and Leisiö (2012, 2014) have approached the phenomenon as a *nominal (future) tense*, whereas others – ever since M. A. Castrén (Castrén n.d.; Siegl 2013: 388, 397–398) – have regarded predestinatives as one or more cases, and Siegl (2013: 401) has also suggested that it could be characterized as a kind of *applicative on noun phrases*; Siegl characterizes the Forest Enets predestinative (benefactive) as expressing the “benefit *X* for *Y* or having *X* at *Y*'s disposal” (*op.cit.* 381). Accordingly, almost every aspect in the use of this category has been subjected to alternative analyses (see also, e.g., Khanina & Shluinsky 2014; Nikolaeva 2014).

For the purposes of the present paper, my aim is not to contribute to the synchronic analyses of the predestinatives or the debate that has been reviewed most extensively by Siegl (2013: 378–403). Without taking a stance on the superiority of any of the labels used for the Samoyed phenomenon, I have chosen to use the most common term *predestinative (declension)*. I will only focus on the functional equivalence of Samoyed predestinatives and their possible cognates in Finnic, Mordvin and Mari. For this reason, the theoretical description and discussion – consisting of data not only from Finnic, Mordvin and Samoyed but also from Mari – is deliberately kept somewhat shallow: While it may be possible to label certain functions of the Finnic

and Mordvin translatives as various kinds of secondary predicates or “functives” (Creissels 2014), for example, it is less obvious whether the same labels automatically apply to Samoyed predestinatives, no matter how identical the propositional meanings of the sentences in question may appear (for various kinds of conceptual approaches to the phenomena in question, see, e.g., Ajanki 2014, Creissels 2014, Leisiö 2014 and de Groot 2017). The main purpose of the following sections is to provide a general picture of the common functions of the grammatical means under discussion.

3.2. The Mari lative and its origins: prehistory of research

As regards the alternative explanation for the origins of the Mari lative, it was seen in Section 2 that in his historical grammar of Mari, Beke (1911: 191) somewhat bluntly states that the Mari lative in *-(e)š* is, without doubt, nothing else than a cognate of the Finnic and Mordvin translatives. Beke vaguely refers to directional (“lative”) functions of these cases, but does not provide any phonological, morphological, syntactic or semantic arguments in support of his view.

It seems that Beke's comment has gone almost entirely unnoticed in all subsequent studies on Mari and its historical morphology. It appears that his remark has been mentioned only by Lewy (1922: 120) briefly in his historical grammar of Mari and more explicitly by Wiklund (1927: 322) in his paper on the origins of the translative markers in Finnic and Mordvin. After mentioning Lewy's (1922: 132–134) short-lived hypothesis of the Mari lative as a shortened variant of the illative in *-ške*, Wiklund regards this as unlikely and supports Beke instead, and also refers to Beke's (1911: 110) observations on the regular change **-kš > -š* in the language.

As discussed in more detail in Ylikoski (2016: 29ff.), Wiklund's (1927) paper was one of his reactionary responses to the Finnish historical linguistics steered by Eemil Nestor Setälä at the beginning of the 20th century. It appears that the fate of Wiklund's remarks on the Finnic and Mordvin translatives and their relation to the Mari lative was similar to much of his legacy: They were largely dismissed by Finnish linguists who remained the leading authorities on the historical morphology of the westernmost branches of Uralic.

To the best of my knowledge, there are no references whatsoever to Beke's (1911) and Wiklund's (1927) views on the common origins of the Finno-Mordvin translative and the Mari lative in any of the literature on these issues discussed after Wiklund (1927). To shortly anticipate the discussion on the phonological aspects of the “translative” origins of the Mari lative (Section 4), it may be remarked that the development **-ks(i) >> -š* is indeed quite unproblematic, as evidenced by the commonly accepted view that Mari derivatives such as *jolaš* ‘pants’ (← *jol* ‘foot; leg’) are etymologically akin to those like Finnish *jalas* : *jalakse* ‘skid, runner (of a sled)’ (← *jalka* ‘foot; leg’).

While the dismissal of the above-mentioned dissidents may be surprising but understandable at the same time, it is even more surprising and far less understandable to observe that Beke's (1911) and Wiklund's (1927) views are not rare quirks on only two ignored pages in the long history of Uralic historical morphology. On the contrary, it is rather easy to delve into the “prehistory” of Uralic historical morphology and observe

that even though the mainstream historical Uralistics of the 20th and early 21st century has confidently relied on the received wisdom based on the so-called lative paradigm as founded mainly by Setälä (1890) and Szinnyi (1910) and further elaborated by their followers, this era was preceded by many open-minded scholars whose observations have been unduly forgotten. It goes without saying that the written records of the 19th century Uralistics do not belong to the prehistory in the proper sense of the word, but it appears that to most scholars of our time the pioneering work that predates Setälä (1890), for example, has ceased to exist as a part of research history that is considered worth knowing or understanding (cf. Itkonen 2004: 319; Häkkinen 2010).

It has already been mentioned above that the formal and functional similarity of the Finnic and Mordvin translative was quite obvious to the first Finnic grammarians of Moksha (Ahlquist 1861: 20) and Erzya (Wiedemann 1865: 41). However, it is noteworthy that already in 1847, at the age of only little trustworthy comparative studies on the Uralic historical grammar, Wiedemann had published his grammar of Mari in which he describes the main functions of the lative as follows:

-sch bildet 1) einen Prädicativ- oder Factivcasus, wie ihn auch andere finnische Sprachen haben, und steht als solcher a) bei den Verben „urtheilen, meinen, zeigen als, werden zu, machen zu, verändern in, halten für etwas“ u. dgl. [...]; b) bei allerlei Sätzen, welche irgend ein Thun ausdrücken, zur Angabe des Zweckes oder der Absicht dabei, [...] (Wiedemann 1847: 31)

In addition to 1) the two “predicative” or “factive” case functions described above, as the Finnic (Finnish and Estonian) translative was characterized at that time, Wiedemann (1847) describes the Mari lative as also used in 2) the “locative” functions (as shortly described in Section 2 above) as well as in occasional expressions of 3) time and, quite specifically, 4) price, as mentioned in Section 2 above.

At the end of the synchronic description of functions of the lative, Wiedemann adds the following comment on the origins of the case marker. Before him, the only scholar to discuss Mari cases from a diachronic perspective had been Castrén (1845: 11) who had barely managed to distinguish the lative in *-(e)š* from the illative in *-š(ke)* from each other:

Castrén wirft dieses Suffix mit *-schka* zusammen, und meint daß dieses daraus entstanden sei als Verlängerung vermittelt des auch bei der Adverbbildung vorkommenden Afformativs *-ka*. Ich kann freilich nicht beweisen, daß *-schka* nicht auf diese Weise entstand, sehen wir aber auf den gegenwärtigen Bestand der Sache, so muß man, glaube ich, durchaus beide Suffixe trennen. In der unter (1) aufgeführten Bedeutung möchte schwerlich *-sch* mit *-schka* vertauscht werden können, vielmehr ist es, auch in der Form sich nähernd, das finnische Factivsuffix *-ksi*, estnisch *-ks*, zum Theil auch *-s*; und daß in einigen Verbindungen *-sch* und *-schka* gleichbedeutend sehen können, beweist noch nicht ihre Identität, denn das Gleiche findet sich auch bei andern Casussuffixen; auf die Frage „wann“ stehn z. B. *-n*, *-m*, *-schta*, *-esch* (vgl. die betreffenden Paragraphen. (Wiedemann 1847: 32–33)

Incidentally, the first – and possibly only – scholar to refer to Wiedemann’s view on the origins of these cases was Anton Boller (1854: 41–42), an Austrian outsider as regards Uralic linguistics. Not only does Boller in his 80-page paper “Die Declination in den finnischen Sprachen” support Wiedemann’s view and even call also the Mari case *translative* instead of *lative*, but he emphasizes that phonologically, *š* (Boller’s *«š»*) can be regarded as a reduced variant of *-ks*, and its functions are similar to the translative in the west. What is more, it appears the Boller may have been the very first scholar to acknowledge the similarity of the Finnic translative and that of Mordvin, to the extent that he takes it for granted – long before the latter was duly described by Ahlquist (1861: 20) and Wiedemann (1865: 41). After briefly arguing for the obvious affinity between the Finnic and Mordvin translative and their namesake in Mari, he passes the Mordvin translative – on a par with the nominative and the genitive – as one of the self-explanatory cases of the branch (*op.cit.* 44).

Considering the somewhat shaky foundations of the first works in Uralic historical morphology, it might be to some degree understandable that the early conjectures by Wiedemann (1847) and Boller (1854) have not gained attention in later studies, but it is worth noticing that Wiedemann’s view was also repeated in Budenz’s (1864: 453) early treatise on Mari. However, the most remarkable fact is that these views were also repeated in one of the most comprehensive seminal works in historical Uralistics, Donner’s “Die gegenseitige Verwandtschaft der finnisch-ugrischen Sprachen” (Donner 1879: 491–492):

Im čeremissischen bildet *š* den factiv. In bezug auf die bedeutung ist diese überhaupt wenig modificirt, indem die endung *ks*, *s* im finnischen, estnischen, mordvinischen und čeremissischen als factiv, im livischen als factiv und instrumental, im lappischen als allativ auftritt. [...]

Wir können daher wenigstens die folgenden suffixe des translative oder factive mit einander verbinden.

Finnisch	<i>kse, ksi, s.</i>
Votisch	<i>ksi, hsi.</i>
Vepsisch	<i>ks.</i>
Estnisch	<i>ks.</i>
Livisch	<i>ks.</i>
N. Lapp.	<i>ssi, s.</i>
Schwed. Lapp.	<i>s.</i>
Enare Lapp.	<i>s.</i>
M. Mordv.	<i>ks.</i>
Ersa Mord.	<i>ks.</i>
Ceremissisch	<i>š.</i>

Again, it must be stated that Donner does not explicitly refer to his predecessors’ (Wiedemann 1847; Boller 1854; Budenz 1864) views either, but neither has he himself been credited by scholars like Beke (1911) and Wiklund (1927) as generally the most

remarkable linguist who had no doubts in regarding the Mari lative (or factive, in his own terms) as a cognate of the Finnic and Mordvin translatives as well as the Saami adverbs often considered in this context. On the other hand, Donner does refer to Wiedemann (1847) and his data and acknowledges that the mutual relations between the Mari lative, illative and even inessive are not as straightforward as one could hope for (Donner 1879: 488–489). Further, Donner (*op.cit.* 491) cautiously entertains the possibility of adding the Permic terminatives (Komi -*ę́*, Udmurt -*ož*) to the same group; for later views on the origin of these cases, see Ylikoski (2011: 267) and references therein.

Finally, it may be noted that the above list of scholars – ranging from Wiedemann (1847) to Wiklund (1927) – who have considered the Mari lative a cognate of the Finnic and Mordvin translatives is not exhaustive: At least Müller (1882: 206) supports the same view. As both the supporters and detractors of this long-forgotten view have mostly acted on their own instead of referring to their predecessors or contemporaries with similar interests, it is unclear as to who else may have been of the same opinion. While it seems safe to say that the views of Wiedemann (1847), Budenz (1864) and Donner (1879) cannot possibly have gone unnoticed by their immediate followers like Setälä, Jännes, Szinnyei, Beke and Wiklund, one can never be sure whether later scholars such as Erkki Itkonen, Paavo Ravila, Lauri Hakulinen, Mikko Korhonen, Gábor Bereczki, Ivan Galkin and Alho Alhoniemi, to mention but some of the most eminent experts in western Uralic historical grammar, have consciously rejected or only unintentionally neglected the proposed connection, to the extent that I have not been able to detect any references to the above-mentioned hypotheses after Wiklund (1927) nearly a century ago.⁴ Be that as it may, it appears that this hypothesis merits a more dedicated investigation, and even preliminary observations leave one wondering why the hypothesis has been fully abandoned in favor of an allegedly Proto-Finno-Volgaic *ex nihilo* “lative” case that has supposedly acquired a number of translatable-like functions, the development of which has apparently never been explained.

3.3. The Mari lative in light of the Mordvin and Finnic translatives and the Northern Samoyed predestinative: preamble

The translatable cases in the two Mordvin languages and in about a dozen Finnic languages are quite abstract in meaning, and, as a consequence, the translatable cases in individual languages have many more or less specialized functions that still await detailed study. It seems that Voutilainen's (2011) master's thesis on the Finnish translatable is the only truly comprehensive and empirical description of these cases, and in

4. By careful reading it is possible to observe a rare exception in Häkkinen's (1985: 82 [2002: 79]) textbook of Finnish historical grammar in which the author briefly discusses the Finnic and Mordvin translatives and their proposed cognates in Saami, and then goes on to state that the translatable has not been shown to have cognates in Permic, Ugric or Samoyed. Curiously, Mari is not mentioned either way.

the absence of comparable data from Mordvin, for example, all comparisons between Finnic and Mordvin translatives remain partly impressionistic. On the other hand, it is definitely possible to distinguish certain major features that are shared by all languages, and it is precisely these major functions that have traditionally formed the basis of the comparison of the translatives within and across the two branches. As mentioned above, there have been occasional attempts to relate Finnic and Mordvin translatives to other branches such as Saami and Permic, but the proposed cognates are both formally and functionally quite distinct from the translatives, and they therefore fall outside the main focus of the present study.

However, as it was mentioned in Section 3.1 above, it has been only quite recently that the so-called predestinative declension in the Northern Samoyed languages has been related to the Finnic translatable. The morphological, syntactic and semantic nature of the predestinative (Proto-Samoyed **-tâ*) is in many ways quite distinct from the translatable (Finno-Mordvin **-ksi*) and it is therefore no wonder that the first attempt to bridge the translatives in the west and the predestinatives in the east was presented less than thirty years ago (Janhunen 1989). Only some functions of the predestinatives have easily lent themselves to comparison with the translatives, and it must be acknowledged that while most of the examples presented come from Tundra Nenets (Salminen 2014) and Nganasan (Leisiö 2012, 2014) and reliable data is also available for Forest Enets (Siegl 2013), Forest Nenets and Tundra Enets are still little known also in this respect.

Understandably enough, comparisons between the Finnic and Mordvin translatives as well as those between the Finnic (Finnish) translatable and the Samoyed predestinative have centered on similarities and disregarded obvious incongruities as less relevant and due to later developments in the individual languages. In a nutshell, the common core of all comparisons contains the notion of purpose or purposiveness and, related to this, a feature of transformation to a new role or function (to serve the given purpose). Further, these properties have long suggested that the inflectional categories of the translatives and the predestinative can also be related to certain derivational suffixes with comparable forms and functions (see Section 4 for further discussion).

As mentioned above, the Mordvin translatable and the Samoyed predestinative have not been directly compared with each other. Although this will be done shortly below, the main objective of the present study is to extend the discussion to Mari by re-evaluating the long-forgotten hypothesis concerning the common origins of the Mari lative and the Finno-Mordvin translatable. However, the hypothesis can be tested for Samoyed at the same time. Indeed, it will be seen that many of the Finno-Mordvin comparisons can be extended to both Mari and Samoyed, just like the Finno-Samoyed comparisons gain further support from not only Mordvin but Mari as well.

Alhoniemi's (1967) dissertation on the functions and mutual relations of the Mari lative and illative is the most extensive synchronic description of the Mari lative ever presented. It is remarkable that although his references include Wiedemann (1847), Budenz (1864) and Beke (1911), it appears that he does not say a word about

the early attempts to relate the lative to the Finnic and Mordvin translative. However, Alhoniemi's synchronic description of the use of the Mari lative and illative in authentic texts representing traditional language use in the 19th and 20th centuries is able to serve as a solid basis for the following attempt to test a hypothesis that starkly differs from the received view, the so-called lative theory supported by Alhoniemi and almost all Finnish Finno-Ugricists of the 20th century (but see Häkkinen 1983: 74; 1984: 9; 2002: 80; Ylikoski 2016: 31–33).

On the other hand, Alhoniemi's (1967) 375-page monograph on the two cases is unnecessarily intricate for the present purpose *per se*. Instead, the concrete basis of the following comparison is Alhoniemi's (1985/1993) two-page condensation of his view of the Mari lative in his concise grammar of the language, generally considered the best of its kind. Since the publication of Alhoniemi (1985/1993), the most notable additions to this topic are Savatkova's (2002) grammar of Hill Mari and Kuznecova's (2008) brief account on the local case system in Mari, but they have little to add to Alhoniemi's (1967; 1985/1993) observations.

To turn to the functions of the Mari lative, Alhoniemi divides these into ten categories. For the purposes of the present paper, these can be classified into three groups: 1) functions that have given the case its label "lative" because of their similarity to some of the directional ("lative") cases in other Uralic languages, 2) functions that are most relevant and could even be labeled "translative" when compared to the translative in Finnic and Mordvin, and 3) diverse other functions that do not lend themselves to generalizations as a whole and cannot be easily regarded as belonging to the "lative" or "translative" functions of the case. The latter group includes instances in which the lative-marked noun expresses an instrument that is somehow related to an action in motion (1), or is the price of a transaction (also possibly understood as an instrument) (2) or a temporal adverbial modifier referring to a period of time during which something happens (3):⁵

Meadow Mari

- (1) *Пеленем шыдаңым изи мешак-еи конденам.*
Pelenem šădaŋəm izi mešak-eš kondenam.
 along.1SG wheat.ACC small bag-LAT bring.PST2.1SG
 'I have brought wheat in a small pouch with me.'
 (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 55)
- (2) *Ур коваштыжым=ат тудо Павыллан пел ак-еи ужален.*
Ur košatšəžəm=at tudo Paβəllan pel ak-eš uʒalen.
 squirrel skin.3SG.ACC=DPT 3SG Paβəl.DAT half price-LAT sell.PST2.3SG
 'He sold even his squirrel skin to Paβəl at half price.'
 (Alhoniemi 1985: 56; 1993: 56)

- (3) *Кеч-еи ук олмам кош!*
Keč-eš ik olmam koč!
 day-LAT one apple.ACC eat.IMP.2SG
 'Eat an apple a day!' (Alhoniemi 1985: 56; 1993: 56)

As for the first and foremost function of the lative in Alhoniemi's view, the case is used as a "directional local adverbial" that accompanies a verb expressing "emerging" or "external or internal change of state". To understand what is meant by this, it is worth repeating all his four examples with the Finnish and German translations:

- (4) Meadow Mari
- (a) *Кукку иге еи пыжаш-еи кушкеи.*
Kuku ige jeŋ pəʒaš-eš kuškeš.
 cuckoo young foreign nest-LAT grow.3SG
- Finnish
- (b) *Käenpoika kasvaa vieraassa pesässä.*
 cuckoo.young grow.3SG foreign.INE nest.INE
- German
- (c) *Das Kuckucksjunge wächst im fremden Nest (eig. ins fremde Nest).*
 'The cuckoo nestling grows up in a foreign nest.'
 (Alhoniemi 1985: 54–55; 1993: 55)
- (5) Meadow Mari
- (a) *Пычалым кучен, сар-еи колена.*
Pəčələm kučen, sar-eš kolena.
 gun.ACC hold.CVB war-LAT die.1PL
- Finnish
- (b) *Aseeseen tarttuen kuolemme sodassa.*
 gun.ILL grasp.CVB die.1PL war.INE
- German
- (c) *Zur Waffe greifend sterben wir im Krieg (eig. in den Krieg).*
 'Grasping our guns, we die in war.' (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 55)

- (6) Hill Mari
- (a) *Тӱдӱ картым стенӱ-эи пышкылеи.*
Tədə kartəm stenä-eš pəškəleš.
 3SG map.ACC wall-LAT pin.3SG

5. Almost all examples have been harmonized by transforming earlier scholarly transcriptions to the present-day standard orthographies as well as by transforming certain scholarly transcriptions to meet the current standards.

Finnish

- (b) *Hän kiinnittää kartan seinään.*
3SG attach.3SG map.GEN wall.ILL

German

- (c) *Er befestigt die Karte an der Wand.*
'He attaches the map on the wall.' (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 55)

(7) Hill Mari

- (a) *Töidöin кыйдён-влэ-эи кок пистолетём мом.*
Tədən kəšän-βlä-eš kok pistol'etəm mot.
3SG.GEN pocket-PL-LAT two handgun.ACC find.3PL

Finnish

- (b) *He löytävät hänen taskuistaan kaksi pistoolia.*
3PL find.3PL 3SG.GEN pocket.PL.ELA.3SG two handgun.PART

German

- (c) *Sie finden in seinen Taschen zwei Pistolen.*
'They find two pistols in his pockets.' (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 55)

As argued by Ylikoski (2011: 262; 2016: 16–18), it appears that the idea of the “directionality” of the Mari lative case is mostly based on the fact that the “directional” use of the case corresponds to some of the secondary grammatical functions of truly, and primarily, directional cases in other Uralic languages. The lative nouns in (4a–7a) are governed by verbs denoting ‘growing’, ‘dying’, ‘attaching’ and ‘finding’, all of which are verbs expressing “emerging” or “external or internal change of state” in Alhoniemi’s terms.

As seen in the Finnish translations, it is possible to translate the Mari lative with static local cases like the inessive (4b and 5b), directional cases like the illative (6b) and separative cases like the elative (7b). It is true that the illative would also be to some extent possible in (4b) (*vieraaseen pesään*) and (5b) (*sotaan*). Perhaps for this reason, the German translations (4c) and (5c) include specifications according to which the examples “literally” refer to “growing (in)to the foreign nest” (*ins fremde Nest*) and “dying (in)to the war” (*in den Krieg*). However, such specifications are highly misleading as the author does not actually present any evidence according to which the lative ought to be interpreted as being truly a directional case. Instead, one of the main points in Alhoniemi’s (1967) dissertation is the very fact that in Mari, the illative case is a true directional case while the lative case is used in functions that are “directional” mainly in the sense that many other Uralic languages employ their otherwise undisputed directional cases in the same functions – unlike the neighboring Indo-European languages, as partly seen in the German and English translations above.

It must nevertheless be acknowledged that there are contexts such as complements of the verbs *šinčāš* ‘sit down’ and *pāštaš* ‘put’ in which both the lative and

illative are allowed: Expressions like *divaneš šinčāš* [couch.LAT sit.down.INF] ‘sit down on the couch’ and *divanāš(ke) šinčāš* [couch.ILL sit.down.INF] id. as well as *mešakeš pāštaš* [sack.LAT put.INF] ‘put in a sack’ and *mešakāš(ke) pāštaš* [sack.ILL put.INF] id. or *pârdâžēš sakaš* [wall.LAT hang.up.INF] ‘hang (something) on the wall’ and *pârdâžāš(ke) sakaš* [wall.ILL hang.up.INF] id. apparently do not differ in meaning (Ylikoski 2016: 18; Riese et al. 2017: 121). However, it is notable that such borderline examples have not acquired a significant role in the descriptions of Mari lative as an allegedly directional local case of any kind. In this connection it is also good to note that while western grammatical traditions of Mari have labeled this puzzling case as a “lative” which commonly refers to directional cases just like “illative”, Russian grammatical traditions call only the illative a directional case (*направительный падеж*), whilst the lative case has gotten a much more ambiguous yet unbiased label as an “adverbial” case (*обстоятельственный падеж*).

3.4. On the functions and functional equivalents of the Mari lative

After a lengthy introduction to the very core of the present study, the following pages present a revised view of those functions of the Mari lative that can be related to not only the Finnic translative as suggested already by Wiedemann (1847) but also to the Mordvin translative (Boller 1854, Donner 1879) and, as an ultimate consequence of recent advances in Samoyedology (Janhunen 1989), to the Northern Samoyed predeterminative as well.

In addition to the functions mentioned in the preceding section, Alhoniemi distinguishes the following five types of latives: 1) so-called predicative adverbials, 2) purposive adverbial modifiers, 3) temporal-purposive adverbial modifiers, 4) futurity adverbial of duration and 5) causal adverbial modifiers. As described in detail by Hynönen (2016: 30–41 *et passim*), the label “predicative adverbial” is a Finnish (and Finno-Ugricist) wastebasket category that comprises various phenomena commonly known as secondary predicates (depictives, resultatives and circumstantials), (primary) nominal predicates and predicate complements (subject and object complements). The label can be understood as a combination of various predicative functions that are morphosyntactically “adverbial” in the sense of being marked with “adverbial” cases other than those used for canonical subjects and objects (nominatives, accusatives and partitives). As for the lative-marked “predicative adverbials” in Mari, Example (8a) with its Finnish translation (8b) is a case in point; both the Mari lative and the Finnish translative mark the nouns for ‘wife’ as predicate complements for ‘take’:

(8) Hill Mari

- (a) *Мёнъ тәләндә пишок тёидём вәт-еи-дә кандаш советаем.*
Məñ täländä pišok tədəm βät-eš-tä kandaš soβetajem.
1SG 2PL.DAT very 3SG.ACC wife-LAT-2PL lead.INF advise.1SG

Finnish

- (b) *Minä neuvon Teitä kovasti ottamaan hänet vaimo-kse-nne.*
 1SG advise.1SG 2POL.PART strongly take.INF 3SG.ACC wife-TRA-2PL
 ‘I strongly advise you to take her as your wife.’
 (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 55)

While the Mari lative has apparently not been regarded as a cognate of the Finnish translative since Wiklund (1927), a growing body of Uralicists respond favorably to Janhunen’s (1989) hypothesis on the common origin of the Finnic translative and the Northern Samoyed predestinative as seen in (9a) with a Finnish translation (9b):

(9) Tundra Nenets

- (a) *тыку вэсако’ не нюм’ не-дә-н-да мэда*
tyuku° wəsakoh nye nyúm nye-d°-n-ta me°da
 this old.man.GEN woman child woman-PREDEST-GEN-3SG take.3SG>SG

Finnish

- (b) *Hän otti tämän ukon tyttären vaimo-kse-nsa.*
 3SG take.PST.3SG this.GEN old.man.GEN daughter.GEN wife-TRA-3SG
 ‘He took that old man’s daughter as a wife for him.’
 (Tereščenko 1965: 291; Aikio & Ylikoski 2016: 138)

Although the predestinative has not been compared directly with the translative in Mordvin, both Erzya and Moksha abound with analogous translatives such as Erzya *kozejkaks* in (10):

Erzya

- (10) *Сон саузе козейка-кс эстензэ.*
Son sajiže kozejka-ks ešt'enze.
 3SG take.PST.3SG>3SG wife-TRA REFL.DAT.3SG
 ‘He took her as his wife.’ (MW s.v. *sajems*)

I will shortly return to various “predicative adverbials” below, after the following examples of other translative-like functions of the Mari lative.

Another main function of the Mari lative that corresponds to the Finnic translatives even in Alhoniemi’s (1985) translations is that of expressing purpose:

(11) Meadow Mari

- (a) *Тазалык-еи-ем йӱ(ы)н колто!*
Tazalâk-eš-et jü(â)n kolto!
 health-LAT-2SG drink.CVB send.IMP.2SG

Finnish

- (b) *Juo terveyde-kse-si!*
 drink.IMP.2SG health-TRA-2SG
 ‘Drink for your health (= cheers)!’ (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 55)

(12) Hill Mari

- (a) *Ăви, корн-еи киндет изии уке вӱл?*
Ăβi, korn-eš kindet iziš uke βâl?
 mom road-LAT bread.2SG little.bit NEG.EX Q

Finnish

- (b) *Äitiseni, ei=kö sinulla ole=kin vähän leipää*
 mother.DIM.1SG NEG.3SG=Q 2SG.ADE be.CNG=DPT little bread.PART
matkaa varten (~ matka-ksi)?
 journey.PART for journey-TRA
 ‘Mom, I guess you have some bread for the journey?’
 (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 55)

It is true, as pointed out by Alhoniemi (1967: 303–307; 1985: 52, 55; 1993: 53, 55), that the purposive function of the lative is more prevalent in Hill (Western) Mari, whereas Meadow (Eastern) Mari tends to favor the dative in *-lan* instead, and many of the purposive latives of Meadow Mari (11a) may be perceived as somewhat lexicalized. As seen above, the Finnic translative is also commonly used as a purposive (see also Voutilainen 2011: 59–62), and, although purposives do not constitute an equally salient function in Mordvin, (13) is one of Ajanki’s (2014: 274) examples that fits the above picture quite well:

Erzya

- (13) *Часошкань ютазь, теле-кс лембестэ оршнэзь, [– –]*
Časoškañ jutaž, tel’e-ks l’embeste oršněž, [– –]
 moment.COMP.GEN pass.PST.PTCP winter-TRA warm.ELA dress.PST.PTCP
 ‘After a while, warmly dressed for the winter, [– –]’ (Ajanki 2014: 274)

Alhoniemi’s (1967: 303–307) description of the so-called purposive latives also included another type of modifiers that he has later separated from purposives proper. According to Alhoniemi (1985: 55; 1993: 56), the lative as a so-called temporal-purposive adverbial modifier expresses the latest possible date of a state of affairs or the time for which the action or event takes place. Alhoniemi’s own examples such as (14a) and (15a) have again been translated with the Finnish translative in its idiomatic use in the function that could be characterized as *terminus ad quem* (cf. Saarinen 2001: 243 and Voutilainen 2011: 53–58 for the Finnish translative):

(14) Hill Mari

- (a) *Ирок-еи* *лиэи* *циlä.*
Irok-eš *lieš* *cilä.*
 morning-LAT become.3SG everything

Finnish

- (b) *Aamu-ksi* *kaikki* *tulee* *kuntoon.*
 morning-TRA everything come.3SG shape.ILL
 ‘Everything will be fine by the morning.’ (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 56)

(15) Hill Mari

- (a) *Когеч-еи* *толам.*
Kogec-eš *tolam.*
 Easter-LAT come.1SG

Finnish

- (b) *Tulen* *pääsiäise-ksi.*
 come.1SG Easter-TRA
 ‘I’ll come for (or: by) Easter.’ (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 56)

An additional example pair is (16a–b). The Finnish *talveksi* ‘for the winter’ is unanimously regarded as the full cognate of the Erzya translative *tel’eks* seen in (13) above, but again, the formal and functional resemblance with the Mari lative *teleš* is unmistakable:

(16) Hill Mari

- (a) *Охырецым,* *кавишам* *тел-еи* *äвам*
Oḡârecəṁ, *kaβštam* *tel-eš* *äβam*
 cucumber.ACC cabbage.ACC winter-LAT mother.1SG
пиш *яжон* *пашарта.*
piš *jažon* *pašarta.*
 very well press.3SG

Finnish

- (b) *Äitini* *säilöö* *taitavasti* *kurkkuja* *ja*
 mother.1SG preserve.3SG skillful.ADV cucumber.PL.PART and
kaalia *talve-ksi.*
 cabbage.PART winter-TRA
 ‘My mother is very good at preserving cucumber and cabbage for the winter.’ (MarlaMuter s.v. *nauiḡpmaui*; Finnish translation J. Y.)

Finally, a further function set apart from the above-mentioned temporal-purposive latives by Alhoniemi is that of the “futuristic adverbials of duration”:

(17) Meadow Mari

- (a) *Кужу-эи* *ом* *код* *тышак.*
Kužu-eš *om* *kod* *tāšak.*
 long-LAT NEG.1SG stay.CNG here

Finnish

- (b) *Pitkä-ksi* *aikaa* *en* *jää* *tänne.*
 long-TRA time.PART NEG.1SG stay.CNG here
 ‘I’m not staying here for a long time.’ (Alhoniemi 1985: 56; 1993: 56)

(18) Hill Mari

- (a) *Tu* *жепым* *тәйдә* *минум-еи=äm* *мондыде.*
Ti *žepəṁ* *tədə* *minut-eš=üt* *mondâde.*
 this time.ACC 3SG minute-LAT=DPT forget.PST2.NEG.3SG

Finnish

- (b) *Tätä* *aikaa* *hän ei* *unohtanut* *minuuti-ksi=kaan.*
 this.PART time.PART 3SG NEG.3SG forget.PST.PTCP minute-TRA=DPT
 ‘S/he never forgot this time, not even for a minute.’
 (Alhoniemi 1985: 56; 1993: 56)

Once again, Alhoniemi (1985: 56) unpretentiously translates the lative with the Finnish translative, although in his dissertation he does not even mention any of the early proponents of the “translative” origins of the Mari lative when painstakingly trying to corroborate the mainstream theory about a Finno-Volgaic **s*-lative (Alhoniemi 1967).

The last, only vaguely translative-like function discerned by Alhoniemi is the use of the Mari lative as a causal adverbial modifier:

(19) Meadow Mari

- (a) *Шыде* *шомак-еи* *тудо* *ялт* *аптранен.*
Šêde *šomak-eš* *tudo* *jalt* *aptranen.*
 angry word-LAT 3SG completely get.confused.PST2.3SG

Finnish

- (b) *Vihaisten* *sanojen* *vuoksi* *hän hämmentyi* *kokonaan.*
 angry.PL.GEN word.PL.GEN because 3SG get.confused.PST2.3SG completely
 ‘He got completely confused because of the angry words.’
 (Alhoniemi 1985: 56; 1993: 56)

The Mordvin translative does not appear to have causal meaning, and Ajanki’s (2014: 252–253) attempts to describe the Finnish translative as causal can be questioned, as her examples rather seem to be examples of purposives. However, the conceptual relatedness of purpose and cause is quite obvious and at least the question words

for ‘why; for what purpose; for what reason’ are transparently translative in both branches (Finnish *miksi*, Erzya *meks*) and they are used for inquiring purposes and reasons alike; the corresponding demonstratives are *siksi* ‘therefore’ and *šeks* id.⁶ Also, the Finnish translation (19b) of the causal lative *šomakeš* in (19a) is headed by the postposition *vuoksi* ‘because of; for’ which quite transparently seems to go back to the translative of *vu* ‘stream’ (SSA s.v.).

To unveil some of the lesser-known functions of the Finnic translatives as used in lesser-known languages of the branch, it is also possible to compare the Mari lative of cause seen in (19a) above and (20) below with the translatives presented by Kettunen (1943: 140, 265) in his description of the Veps syntax:

Hill Mari

- (20) *Парня ĵum-eu кѳичѳiumä.*
Parña üšt-eš kəčəštä.
 finger cold-LAT ache(.from.cold).3SG
 ‘The fingers are aching because of cold.’
 (Alhoniemi 1967: 302 < Ramstedt 1902: 50)

(21) Veps

- (a) *Niškan kibištab lume-ks.*
 neck.GEN ache.3SG snow-TRA

Finnish

- (b) *Niskaa kivistää lumisatee-ksi (=ennustaen lumisadetta).*
 neck.PART ache.3SG snowfall-TRA anticipate.CVB snowfall.PART
 ‘My neck is aching because of snow (= anticipating snowfall)’
 (Kettunen 1943: 265)

According to Kettunen (1943: 140, 265), modifiers like *lumeks* (21a) resemble translatives of purpose, but translatives such as these refer to anticipated weather, disease or the like. He remarks that the phenomenon is not foreign to Finnish either, and translates the Veps example as (21b). Kettunen describes the phenomenon under expressions of cause, but on the other hand labels such translatives as “translatives of consequence” or rather “translatives of omen”. According to Alhoniemi (1967: 301–303;

6. Although the causal meanings of *miksi* and *meks* ‘why’ and *siksi* and *šeks* ‘therefore’ could be seen as results of convergent development, their striking similarity suggests that the word pairs could be lexicalized remnants of earlier causal functions of the translative. Compare also the use of predestinative in Forest Enets (i) (See Section 3.5):

Forest Enets

- (i) *obu-đu-ń nexuń məbid?*
 what-PREDEST-GEN.1SG child.LAT.1SG say.PERF.1SG
 ‘Why did I tell my child?’ (Siegl 2013: 358)

1985: 53; 1993: 54), latives of cause are not very frequent in Mari either, and, not unlike most of the translative-like functions discussed above, they are more common in Hill Mari than in Meadow Mari where the dative in *-lan* is rather favored. Also the question word for ‘why, for what reason, for what purpose’ is *molán* instead of the lative *moeš*. However, in search of the possibly common origins of the Mari lative and the translatives in Finnic and Mordvin, it suffices to observe that all of the functions in this section are quite widespread throughout Mari and Finnic, albeit mostly confined to purposives and “predicative adverbials” in Mordvin.

3.5. In the grammatical core of the lative: predicative and complement functions

3.5.1. Secondary predicates

Finally, it is worth returning to the so-called predicative adverbial functions of the Mari lative and its proposed cognates. It was already seen above (8–10) that while Mari uses its lative in expressions like ‘take (someone) as a wife’, Finnic and Mordvin employ their translatives, and in Northern Samoyed the so-called predestinative forms may be used. It was also remarked that the Finnicist and Uralicist label “predicative adverbial” comprises not only secondary predicates such as the kind of resultatives of the type ‘take (someone) as a wife’, but also primary nominal predicates and predicate complements that are regarded as combining certain properties of canonical predicates and those of adverbials. Largely the same was intended by Wiedemann (1847: 31) who characterized the Mari lative primarily as a “predicative” or “factive” case occurring with verbs such as ‘judge’, ‘mean’, ‘appear’, ‘become’, ‘make’, ‘change’ and ‘consider’, even though he also included various kinds of purposives under the same category.

Although the category of “predicative adverbials” may seem suspiciously vague, it must be admitted that it quite conveniently embraces a number of grammatical functions in which the Mari lative coincides with not only the Finnic and Mordvin translatives but the Samoyed predestinative as well. Example (22) is a Forest Enets analogue to Examples (8–10) seen above:

Forest Enets

- (22) *оласнэ манā: пурзы дя ни комабут,*
olasne manaa purđi d'a ĩi? komabut
 witch say.3SG back earth on.LAT want.CVB.GEN.2SG
нэ-з-оо ибляйгу бунтику му”
ńe-đu-d ibl'eigu buntiku mu?
 woman-PREDEST-GEN.2SG little dog.DIM take.IMP.2SG

‘The witch said: “If you want to come back on earth, take a little dog as your wife.”’ (Lit. ‘wife for you’) (Siegl 2013: 385, 399 < Labanauskas 2002: 17)

To give another set of examples, the following sentences show that while ‘(give something) as a gift’ is coded with the lative in Mari, the translatives and the predestinative are, once again, used in other branches of Uralic again:

Meadow Mari

- (23) *Ик руш армийын начальникше — князь Курбский —*
Ik ruš armijân načal'nikše — kňaz Kurbskij —
 one Russian army.GEN head.3SG knyaz Kurbsky
Литваши куржын да польский король деч кугу
Litvaš kuržân da pol'skij korol' deč kugu
 Lithuania.ILL run.PST.2.3SG and Polish king from big
мландым нӧлек-еи налын.
mlandâm nӧlek-eš nalân.
 land.ACC gift-LAT take.PST.2.3SG

‘A Russian army leader – Prince Kurbsky – defected to Lithuania and got a large domain as a gift from the Polish king.’ (Kosminskij 1961: 265)

(24) Erzya

- (a) *Неть книгатьненъ казне-кс саинъ.*
Net' knigat'neň kazne-ks sajiň.
 this.PL book.PL.GEN.DEF gift-TRA get.PST.1SG(>3PL)

Estonian

- (b) *Ma sain need raamatud kingi-ks.*
 1SG get.PST.1SG this.PL book.PL gift-TRA

Finnish

- (c) *Sain nämä kirjat lahja-ksi.*
 get.PST.1SG this.PL book.PL gift-TRA
 ‘I got these books as a gift.’ (Ajanki 2014: 244)

(25) Nganasan

- (a) *kəntə-δə-mtə meliḍəsiəm maḍajšüə-δə-tə*
 sled-PREDEST-ACC.2SG make.PST.1SG gift-PREDEST-GEN.2SG

Finnish

- (b) *Tein sinulle reet lahja-kse-si.*
 make.PST.1SG 2SG.ALL sled.PL gift-TRA-2SG
 ‘I made the sleds as a gift for you.’ (Leisiö 2012: 210)

As a third type of secondary, complement-like predicates it is possible to present everyday expressions for the dynamic process of studying and its aim to acquire a profession that is coded with the cases in question:

(26) Hill Mari

- (a) *Учител-еи тымень лӓктӓн.*
Učit'el-eš têmeň läktän.
 teacher-LAT study.CVB go.PST.2.3SG

Finnish

- (b) *Hän opiskeli opettaja-ksi.*
 3SG study.PST.2.3SG teacher-TRA
 ‘He studied to become a teacher.’
 (Savatkova 2002: 105; Finnish translation J. Y.)

Moksha

- (27) *Кармась тонафнема учитель-кс.*
Karmaś tonafñema učitel'-ks.
 begin.PST.3SG study.INF teacher-TRA
 ‘He began to study to become a teacher.’ (Aterev 2012)

3.5.2. (Primary) nominal predicates

One of the central remarks on the similarity of the translatives in Mordvin and Finnic, and Estonian in particular, has long been that the translatives in *-ks* are used as primary nominal predicates in stative predicative clauses (e.g., Wiedemann 1865: 41; Ajanki 2014). It appears that neither the Mari lative nor the Samoyed predestinative are commonly used in such functions, but, instead, Mari employs the inessive case and languages like Tundra Nenets and Forest Enets make use of case-like forms labeled as essive-translative (Alhoniemi 1985: 58–59; 1993: 59; Siegl 2013: 166–167; 2017b; Jalava 2017; Saarinen 2017). However, copular or semi-copular verbs carrying the dynamic meaning ‘become’ may also occasionally take the lative in Mari (28a) and the predestinative in Forest Enets (29a). Again, analogous use of the Finnic translative is seen in the translations of both sentences:

(28) Hill Mari

- (a) *Пӓртӓсыжат тыланда “Са-еи лийже!” манылда.*
Pürtüsâžat tâlanda “Saj-eš lijže!” manâlda.
 nature.3SG=DPT 2PL.DAT good-LAT be.IMP.3SG say.3SG

Finnish

- (b) *Luonto=kin sanoo teille: “Tulkoon kaikki hyvä-ksi!”*
 nature=DPT say.3SG 2PL.ALL be.IMP.3SG everything good-TRA
 ‘Also the nature says to you: “Let everything become good!”’
 (Alhoniemi 1967: 278; Finnish translation J. Y.)

(29) Forest Enets

- (a) *Убайза* *пуяць* *каниби*,
Ubajda *puja-aś* *kañibi*,
 thimble.3SG nose-ESSTR become.PERF.3SG
дѣзлацихуза *туяць* *канибихи*,
d'odlat'ixuuda *tua-aś* *kañibixi*,
 scraping.DU.3SG wing-ESSTR become.PERF.3DU
пизооа *маха-з[о]-д[а]* *каниби*,
piðo'oða *maxa-ðo-da* *kañibi*,
 leather.scrapers.3SG back-PREDEST-GEN.3SG become.PERF.3SG
чедиди *баты-зо-да* *каниби*.
t'ied'ida *batu'o-ðo-da* *kañibi*.
 comb.3SG tail-PREDEST-GEN.3SG become.PERF.3SG

Finnish

- (b) *Hänen* *sormustimensa tuli* *nenä-ksi*,
 3SG.GEN thimble.3SG become.PST.3SG nose-TRA
hänen *kaavinjätekaistaleensa tulivat* *siiv-i-ksi*,
 3SG.GEN scraping.PL.3SG become.PST.3PL wing-PL-TRA
hänen *kaavinrautansa tuli* *hänen selä-kse-en* *ja*
 3SG.GEN leather.scrapers.3SG become.PST.3SG 3SG.GEN back-TRA-3SG and
hänen *harjansa tuli* *hänen pyrstö-kse-en*.
 3SG.GEN comb.3SG become.PST.3SG 3SG.GEN tail-TRA-3SG

‘Her thimble became a nose, her scrapings became wings, her leather scraper became her back, and her comb became her tail.’⁷

(Salminen 2014: 292 < Sorokina & Bolina 2005, text 37, sentence 14)

In the following examples, the lative and the translatives are governed by slightly more lexical verbs, but the functional resemblance of the cases is all the more obvious:

(30) Meadow Mari

- (a) *Шудо* *самы* *уепз-еи* *возеи*.
Šuldo *satu* *šerge-š* *bozeš*.
 cheap goods expensive-LAT lie.down.3SG

Finnish

- (b) *Halpa tavara koituu* *kallii-ksi*.
 cheap goods incur.3SG expensive-TRA
 ‘Cheap things become expensive.’ (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 55)

Erzya

- (31) [–], *бияронь* *сока* *кинитне* *стить* *сырнеде* *питневе-кс*.
bi'aron *soka* *kšnitne* *st'it* *sirñed'e* *pitñeve-ks*.
 Bilyar.GEN plow iron.PL.DEF become.3PL gold.ABL expensive-TRA
 ‘[–], and the Bilyar plowshares become more expensive than gold.’
 (Abramov 1988: 274)

3.5.3. Object complements

In addition to primary and secondary predicates, a further type of “predicative adverbials” relevant in this context are instances in which the lative and its proposed cognates function as object complements in the sense of complementing a direct object so as to render an otherwise incomplete clause fully grammatical. Compare the following set of examples entailing the meaning ‘consider; regard as’ (32–34):

Meadow Mari

- (32) *Марий-влак* *тудым* *поро* *мос-еи*, *под-еи* *ужыт*.
Marij-βlak *tudəm* *poro* *tos-eš*, *rod-eš* *užăt*.
 Mari-PL 3SG.ACC good friend-LAT relative-LAT consider.3PL
 ‘Maris regard him/her as a good friend, as a relative.’
 (Alhoniemi 1985: 55; 1993: 55)

Erzya

- (33) *Мон* *душман-кс*, *полай*, *путытинь*,
Мон *dušman-ks*, *polaj*, *putit'ih*,
 1SG sorcerer-TRA spouse.VOC put.PST.1SG>2SG
a *паро* *ломань-кс* *ловитинь*.
a *paro* *lomañ-ks* *lovit'ih*.
 not good person-TRA consider.PST.1SG>2SG
 ‘I regarded you, my husband, as a sorcerer, I considered you an evil man.’ (MW s.v. *lovoms*)

Tundra Nenets

- (34) *хари*” *ня-да-ндо*” *молабидо*”
xəryiq *nya-d°-ntoh* *tolabyidoh*
 REFL friend-PREDEST-GEN.3PL regard.3PL>SG
 ‘They regard him/her as their friend.’
 (Tereščenko 1965: 750; Salminen 2014: 291)

7. I wish to thank Tapani Salminen for helping me to gloss and transliterate (29a) as well as for pointing out the misspelling **махазадо* pro *махазода* in the original source.

As regards Finnic equivalents to the above sentences, (32) and (34) have been right-fully translated with the Finnish essive by Alhoniemi (32'a) and Salminen (34'a), but corresponding sentences in Estonian may employ the translative instead (32'b, 34'b):

(32') Finnish

- (a) *Marit pitävät häntä hyvä-nä ystävä-nä, sukulaise-na.*
 Mari.PL regard.3PL 3SG.PART good-ESS friend-ESS relative-ESS

Estonian

- (b) *Marid peavad teda hea-ks sõbra-ks, sugulase-ks.*
 Mari.PL regard.3PL 3SG.PART good-TRA friend-TRA relative-TRA
 'The Maris regard him/her as a good friend, as a relative.'
 (Alhoniemi 1985: 55; Estonian translation J. Y.)

(34') Finnish

- (a) *He pitävät häntä oma-na ystävä-nä-än.*
 3PL regard.3PL 3SG.PART own-ESS friend-ESS-3PL

Estonian

- (b) *Nad peavad teda oma sõbra-ks.*
 3PL regard.3PL 3SG.PART own friend-TRA
 'They regard him/her as their friend.'
 (Salminen 2014: 291; Estonian translation J. Y.)

Although the Finnish verb *pitää* 'hold; consider' (34'a) takes its object complements in the essive, the nearly synonymous verb *luulla* 'suppose' (35b) takes the translative:

(35) Tundra Nenets

- (a) *тыкы нем' небя-да-н нэрчавась,*
tyiki° nyem nyebya-da-n° pæ°rɲawəsy°
 that woman.ACC mother-PREDEST-GEN.1SG make.PST.1SG>SG
тэмбарараваэв"
temp°rarawew°q
 1SG.NARR.REFL.1SG

Finnish

- (b) *Luulin sitä naista äidi-kse-ni.*
 suppose.PST.1SG that.PART woman.PART mother-TRA-1SG
 'I mistook the woman for my mother.'
 (Tereščenko 1965: 688; Salminen 2014: 289–290)

Finally, a semantically quite different but structurally analogous set of examples is seen in (36), with the lative and translatives complementing the objects of 'leave':

(36) Hill Mari (US: John 14:18)

- (a) *Мынь мәмдәм тылык-еш ам коды,*
Məñ tämdäm täläk-eš am kodê,
 1SG 2PL.ACC orphan-LAT NEG.1SG leave.CNG
mä докыда толам.
tä dokêda tolam.
 2PL to.2PL come.1SG

Estonian (Piibel: John 14:18)

- (b) *Ma ei jäta teid orbu-de-ks,*
 1SG NEG leave.CNG 2PL.PART orphan-PL-TRA
ma tulen teie juurde.
 1SG come.1SG 2PL.GEN to

Erzya (OV: John 14:18)

- (c) *Мон а кадтадызь урозо-кс; сан мекев менк.*
Mon a kadtadiž urozo-ks; san mekev t'enk.
 1SG NEG leave.1SG>2PL orphan-TRA come.1SG back 2PL.DAT
 'I will not leave you as orphans; I will come to you.'

Although the full example sentences presented in this section are, after all, only a moderate and somewhat random sample of the overarching functional similarity of the Mari lative, the Finnic and Mordvin translatives and the Samoyed predestinative, they greatly exceed those presented in earlier studies in which the Mari lative has been claimed to originate from the hypothetical *-s-lative of the hypothetical Finno-Volgaic protolanguage. In lieu of a systematic, corpus-based exploration of the topic, it may be mentioned as a most rudimentary quantitative approach to the issue that of the total of 26 example sentences of the functions of the lative in Alhoniemi's (1985: 54–56) concise grammar of the language, eight latives have been translated into Finnish with the translative, six with the inessive, and the twelve others with various other cases and postpositions, including three occurrences of *vuoksi* 'because of; for' – discussed in connection with (19b) in Section 3.4 above – and only three illatives (6b) to which the lative has traditionally been related. For hundreds of further examples of the Mari lative, the reader is referred to Alhoniemi's (1967) comprehensive account of the case in question and the most interested skeptics are encouraged to translate these examples into Finnic, Mordvin and North Samoyed languages.

4. The origin of the Mari lative re-evaluated: phonological and lexical observations

According to the received view of the origin of the Mari lative, the phonological part of the explanation is relatively unproblematic. As soon as one adheres to the idea of the **s*-lative that emerged in Proto-Finno-Volgaic – and thinks that its ultimate origin need not be considered an issue (cf. Korhonen 1979: 14; Häkkinen 1983: 74; Ylikoski 2016: 31–35) – it is easy to see the case marker *-(e)š* as the expected reflex of a word-final *-s* (see, e.g., Alhoniemi 1967: 322ff.; Bereczki 1994: 53–55 and references therein). The origin of the preconsonantal *-e-* has been considered unclear but of little importance, like vowel elements of Uralic suffixes virtually always are treated, being often explained away as a result of epenthesis or metanalysis. However, if one acknowledges the many fundamental problems in reconstructing a Proto-Finno-Volgaic lative in **-s*, combined with the fact that the Mari lative has an unusually wide range of functions but very few of them can be characterized as “lative” or directional, it must be acceptable to look for alternative, more careful explanations.⁸

The previous section provided functional evidence in favor of the “translative” origins of the Mari lative. As it turns out, the proposed development from **-ksi* to *-(e)š* is not very challenging from a formal perspective either. In fact, it is potentially quite easy to accompany Wiklund (1927: 322) who approvingly cited Beke’s (1911: 191) statement that Mari *-(e)š* is undoubtedly nothing else than the Finnic and Mordvin translative in *-ks(i)* or *-s*. Although the word-internal **-ks-* has been preserved as *-kš-* in words like *mokš* ‘liver’ (< Proto-Uralic **mijksa* id. > Finnish *maksa*, Erzya *makso* etc.), suffixal and other word-final occurrences of **-ks(-)* have mostly diminished, as evidenced by derivatives such as *jolaš* ‘pants’ (← *jol* ‘foot; leg’), an ostensible cognate of Finnish *jalas* : *jalakse-* ‘skid, runner (of a sled)’ (← *jalka* ‘foot; leg’) as well as opaque words like *omaš* ‘brushwood shelter; hut’.⁹

However, the comparison with the lative is not as straightforward as it could be, as the latter-mentioned nouns can be reconstructed as originating from *(*)-kš* < **-ksi* on the basis of the Northwestern dialect and the Volga dialect of Meadow Mari in which the consonant cluster has been preserved in words such as *jalakš* ‘pants’ and *omakš* ‘hut’ (Wichmann 1913–1918: 1–4; Beke 1934: 109–110; Galkin 1966: 18–20; Bereczki 1994: 36; Saarinen 2001: 246; Moisio & Saarinen 2008). Indeed, it is the

conservative nature of these dialects that helps us to identify the derivational suffix *-aš* as *-akš* < **(a)ks*, but at the first sight none of the dialects in Mari seem to support the hypothesis of the **-ksi* origins of the lative: The lative case marker appears to be the plain *-(e)š* throughout the language area. However, this obstacle need not be insurmountable, and even the previously meaningless vowel *-e-* appears to have an important role in understanding the origin of the case marker.

As mentioned already in Section 3.1, the Finnic and Mordvin translatives have been related to denominal nouns in **-ksi* ever since Ahlqvist (1877: 58–59, 109), Donner (1879: 491) and even their predecessors. This view has been the only visible alternative to the so-called lative theory that has gradually lost ground to the derivation theory (see also Ajanki 2014: 257ff.). The oft-repeated examples include Finnish *aidas* [material.for.fence] : *aidakse-n* [material.for.fence-GEN] (← *aita* ‘fence’; translative *aidaksi*), *sormus* [ring] : *sormukse-n* [ring-GEN] (← *sormi* ‘finger’; translative *sormeksi*), *teräs* [steel] : *teräakse-n* [steel-GEN] (← *terä* ‘blade’; translative *teräksi*), likewise Estonian *sõrmus* [ring] : *sõrmuse* [ring-GEN] (← *sõrm* ‘finger’; translative *sõrmeks*) and *teras* [steel] : *terase* [steel-GEN] (← *tera* ‘blade’; translative *teraks*) as well as Erzya *surks* ‘ring’ and *čevks* ‘log for shingles’ which are identical to the translative forms of *sur* ‘finger’ and *čev* ‘shingle’. It is nowadays widely maintained that the derivational function is the most original, and derivatives may have easily been reanalyzed as cases in favorable syntactic contexts.

Not only do the above derivatives occur in Finnic and Mordvin along with their translatives, but the same suffix has also been identified in Saami (e.g., North Saami *áiddis* ‘material for fence’ ← *áidi* ‘fence’), Mari (*jolaš* ‘pants’ ← *jol* ‘foot; leg’, *šuraš* ‘groats’ ← *šür* ‘soup’ etc.) as well as in Permic (Komi *šjdes* ‘groats; material for porridge’ ← *šjd* ‘porridge; soup’; Komi *purtes* ‘knife sheath’ and Udmurt *purtes* id. ← *purt* ‘knife’) (see, e.g., Saarinen 2001 and references therein). Most recently, Salminen (2014: 292–293) has remarked that the Samoyed purposive derivational suffix **-tā* such as Tundra Nenets *-d°* in *pyiryebcod°* [boil.NMLZ.PURP] ‘something intended for boiling’ (← *pyiryebco* ‘something boiled’) can also be regarded as a reflex of Proto-Uralic **-ksi* – not unlike the predestinative marker **-tā(-)* and the translatives in Finnic and Mordvin. The relation between Finno-Mordvin **-ksi* and Samoyed **-tā* is entirely regular, as evidenced by the Samoyed cognates of words like Finnish *maksa*, Erzya *makso*, Mari *mokš* ‘liver’ mentioned above; cf. Proto-Uralic **mijksa* ‘liver’ > Proto-Samoyed **mijtā* > Tundra Nenets *mid°* id. (see also Salminen 2014: 289ff.).

How, then, can the Mari lative marker *-(e)š* be connected to the derivatives in *-aš* (~ *-akš*) < **(a)ks* when there are no signs of dialectal latives in ***-(e)kš*? Frankly, it appears that an alternative lative suffix ***-(e)kš* would have solved the mystery long before the Finno-Volgaic lative in **-s* was ever conceived (Jännes 1890, Setälä 1890). As seen in the previous section, uses of the Mari lative resemble those of Finnic and Mordvin translatives and even the Samoyed predestinative to the extent that had the lative marker been more obviously similar to Finnic *-ksi*, Mordvin *-ks* and ultimately Proto-Finno-Volgaic or Proto-Uralic **-ksi*, there would probably never have been a need to look for other explanations. Just like there have apparently never been

8. The problematics of the **s*-lative and its relation to certain Finnish and Saami “lative” adverbs has also embraced various inexplicable relations to the “translative” directional adverbs such as Finnish *luokse* ‘to (the vicinity of)’ and *taakse* ‘to the behind’, or *alas* ‘downward’ with cognates such as North Saami *vuolás* id. although the expected Finnish counterpart of *vuolás* would be **alaksi*, or alternatively, the expected North Saami counterpart of Finnish *alas* would be ***vuolis* (see Ikonen 1966).

9. Although Mari *jolaš* ‘pants’ and Finnish *jalas* ‘skid, runner’ can be said to be cognates in the sense of being composed of cognate morphemes (Wichmann 1913–1918: 2–3; Saarinen 2001: 241, 246), it appears that the Mari word is not a direct descendant of **jalkaksi* (← **jalka* ‘foot; leg’ + **-ksi*) but rather a later combination of Mari *jol* and a suffix that has been attached to it after the loss of **k(a)* in the noun. Furthermore, the meanings of the Mari and Finnic words are so distant from each other that it is likely that they have been formed independently.

attempts to derive the Finnic translative and that of Mordvin from unrelated sources (despite some functional mismatches), a dialectal lative suffix ***(e)kš* in Mari would have prevented any major disagreements ever since Wiedemann's (1847) pioneering observations.

When evaluating the new but old hypothesis presented here, it is also instructive to note that in spite of the wide popularity of the derivational theory that connects the Finnic and Mordvin translatives to the derivatives discussed above, they also differ from each other. True, Mordvin forms such as Erzya *surks* may be analyzed as both derivatives ('ring') and translatives (of *sur* 'finger'), but Finnish *sormus* 'ring' and *teräs* 'steel' are distinct from *sormeksi* [finger.TRA] and *teräksi* [blade.TRA], and it takes 21st-century linguists to continue to explain the common origins of the two phenomena. Further, Estonian derivatives have lost the consonant cluster **-ks-* altogether: *teras* [steel] : *terase* [steel.GEN] differs from the translative *teraks*, although dialectal translative forms like *terast* and *teräs* also occur (cf. Saareste 1955: 34–35). The Saami, Permic and Mari derivatives mentioned above have been connected to **-ksi* even in the absence of known translative-like inflectional categories.

Given the fact that at least Finnic and Mordvin translatives have been growing apart from each other, as well as from denominal derivation, for several millennia, the different vocalisms of the Mari lative in *-(e)š* and the derivational suffix *-aš* (~ *-akš*) can be regarded as more or less natural outcomes of diversification of the two categories. The decisive difference between the two is that there are no visible signs of a consonant cluster *-kš(-)* (**-ks-*) in the lative marker in any dialects, but such leveling across the dialects would not be more problematic than many opposite and irregular phenomena in inflectional morphology, for example the eight variants – *-ks*, *-ss*, *-sse*, *-se*, *-gs*, *-s*, *-ssi* and *-st* – of the translative in Estonian dialects (Saareste 1955: 34–35) or more than a dozen kinds of illatives in Finnish (Kettunen 1940, Map 182). There is a considerable amount of irregularity in the survival of *-akš*, too (see Wichmann 1913–1918: 1–4; Beke 1934: 109–110; Galkin 1966: 18–20; Bereczki 1994: 36; Saarinen 2001: 246; Moisio & Saarinen 2008).

However, it must be admitted that the homogeneity of the lative in *-(e)š* throughout the dialects is quite remarkable in contrast to the variation among individual lexemes such as *mokš* ~ *moks* 'liver', *jolaš* ~ *jalakš* ~ *jolakχš* 'pants' and *omas* ~ *omakš* ~ *omas* 'hut'. Perhaps the easiest way to explain this discrepancy is to keep in mind that the lative marker *-(e)š* has, after all, for ages been an independent inflectional morpheme in a paradigmatic relationship with other case markers such as the illative in *-š(ke)*, whereas individual words – derived and underived alike – lead independent lives in and across dialects.

Nevertheless, it is actually possible to observe at least some Mari word forms whose formal makeup is as ambiguous as that of Erzya *surks* ('ring' or [finger.TRA]): Although the lative forms most commonly end in *-eš*, at least most ancient nouns ending in *-a* manage with *-š*, and as a consequence it is possible to attest ambiguous forms such as *parñaš* that may be either the lative for *parña* 'finger' or a derived noun for 'thimble'; the two are kept apart in the dialects that have preserved the derivational

suffix *-akš* (Alhoniemi 1985: 157; 1993: 147). In other words, that Mari *parñaš* displays the common origin of the lative in *-(e)š* and the derivational suffix *-aš* more transparently than any comparable words in Finnish do.

On the other hand, Mikhail Zhivlov (p.c.) has presented an unusually elegant explanation for the vowel *e* in the lative marker *-(e)š* and, with it, the entire suffix. He points out that while the Proto-Uralic second-syllable vowels **a*, **ä* and **i* realize mostly as *ä* (or have been altogether lost) in Mari (as seen, e.g., in the accusative forms *kolâm* [fish.ACC], *imâm* [needle.ACC] and *βüďâm* [water.ACC] in Table 1 in Section 2), a second-syllable *-e-* is nevertheless present in certain possessive forms as seen in Table 2.

	<i>kol</i> 'fish'	<i>ime</i> 'needle'	<i>βüď</i> 'water'
1SG	<i>kolem</i>	<i>imem</i>	<i>βüďem</i>
2SG	<i>kolet</i>	<i>imet</i>	<i>βüďet</i>
3SG	<i>kolžo</i>	<i>imâž(e)</i>	<i>βütšö</i>
1PL	<i>kolna</i>	<i>imâna</i>	<i>βütna</i>
2PL	<i>kolda</i>	<i>imâda</i>	<i>βütta</i>
3PL	<i>kolâšt</i>	<i>imâšt</i>	<i>βüďâšt</i>

Table 2. Examples of Meadow Mari possessive forms (cf. Alhoniemi 1985: 74ff.; 1993: 72ff.; Riese et al. 2017).

According to Zhivlov, the lative suffix *-eš* can be compared to the first and second person singular forms in *-em* and *-et*, which in turn differ from the rest of the possessive suffixes in having the second-syllable vowel *-e-*. Zhivlov suggests further that the difference between these and the rest of the possessive forms resembles the development of Saami possessive forms in word forms like North Saami *áibmán* [needle.1sg], *áibmát* [needle.2sg] and *áibmis* [needle.3sg]¹⁰ (← *áibmi* 'needle' < Proto-Uralic **äjmä* > Mari *ime* 'needle'): The quality of the second-syllable vowel depends on whether the original third-syllable vowel (in a suffix) is **i* or **a/ä*. In other words, word forms like the accusative **äjmä-m* as well as the third person possessive form **äjmä-sä* have yielded forms like North Saami *áimmi* [needle.GENACC] and *áibmis* [needle.3sg] as well as Mari *imâm* [needle.ACC] and *imâže* [needle.3sg], but forms with a third-syllable **i* have resulted in forms like *áibmán* [needle.1sg] and *imem* id. as well as *áibmát* [needle.2sg] and *imet* id. (< Proto-Uralic **äimä-mi* and **äimä-ti*). When all comes around, in light of this pattern it is possible to explain why the Mari lative

10. Although nominative possessive forms like *áibmán* [needle.1sg], *áibmát* [needle.2sg] and *áibmis* [needle.3sg] belong to standard descriptions of North Saami, such word forms are actually highly marginal and next to non-existing except for nouns with human referents in vocative and logophoric functions (cf. Nielsen 1926: 117–118). However, instead of using more everyday forms like *áhččäi* [father] : *áhččán* [father.1sg] : *áhččát* [father.2sg] : *áhččis* [father.3sg], the cognate pair *áibmi* and *ime* is used for illustrative purposes here.

has forms like *koleš* [fish.LAT], *imeš* [needle.LAT] and *βüdeš* [water.LAT], but the corresponding illatives are *kolâš(ko)*, *imâš(ke)* and *βüdâš(kö)* just like the inessives are *kolâšto*, *imâšte* and *βüdâštö*. The two local cases seem to go back to **-s(kA)* and **-stA*, but the lative seems to originate in an **i*-final suffix. In principle, such a suffix could have been a completely unparalleled **-si*, but in light of the present discussion it is much more plausible to derive it from **-ksi*.¹¹

To return to the derivations, it is somewhat surprising to note that earlier research has not even addressed the problem of explaining the divergence of the Finnic derivatives in *-s* : *-(k)se-* as in Finnish *aidas* [material.for.fence] : *aidakse-n* [material.for.fence-GEN] : *aidakseni* [material.for.fence.NOM/GEN.1SG] ‘my material for fence; (material) for my fence’ and the translative as in *aita* ‘fence’ : *aida-ksi* [fence-TRA] : *aidakse-ni* [fence-TRA-1SG] ‘for my fence’. The outward appearance of **-ksi* might have been conserved by the possessive suffixes as seen in (8b), (9b), (11b), (25b), (29b) and (35b) above, and most importantly in almost all occurrences of Northern Samoyed predestinatives ever cited in literature (e.g., Künnap 1987; Janhunen 1989; Leisiö 2012, 2014; Siegl 2013; Salminen 2014). On the other hand, it is remarkable that many accounts of the Mordvin translative emphasize that the translative differs from most other cases by not taking possessive suffixes any more than inflecting for number or definiteness (Bartens 1999: 99; Ajanki 2014: 248). However, according to Rueter (2010: 94–95) such forms are not non-existent but only extremely marginal in Erzya; see also (38) and (39) where *-ks* is followed by definite genitive suffixes.¹²

In any event, it may be equally possible to think that the preservation of the case suffix in Finnic does not need a specific explanation *per se*, but the shortened nominative forms like *aidas* ‘material (stake) for fence’ may be due to conforming to the predominantly disyllabic structure of Finnic nouns. From a purely phonological point of view, it is necessary to regard either the preservation of **-ksi* in the translative or the reduction of the morpheme **-ksi* in derivations as irregular – not to speak of the development of the Eastern Estonian translative in *-st* which could hardly be related to **-ksi* if there were not enough comparative evidence in the rest of Finnic (Rätsep 1979: 66–70). These unexplained states of affairs do not substantially differ from the divergence of the analogous morphemes in Mari.

11. I owe this excellent explanation entirely to Mikhail Zhivlov, but all remaining errors are my own.

12. One of Siegl’s (2013: 401) main arguments for not regarding the Forest Enets predestinative as a case (or a case subsystem) is its inability to combine with number except for possessive suffixes. On the other hand, he admits that the predestinative and the uncontroversial morphological cases of the language are, in a way, in complementary distribution as they occur in identical positions but exclude each other (*op.cit.* 399).

5. Discussion and conclusion: Proto-Uralic **-ksi* and its descendants

In the preceding sections, the so-called lative case in Mari has been described and examined specifically in relation to the translative cases in Finnic and Mordvin as well as, to lesser extent, in relation to the so-called predestinatives in Northern Samoyed. In light of not only the functional similarities but also in light of historical phonology it is possible to derive the lative suffix *-(e)š* from Pre-Proto-Mari (“Proto-Finno-Volgaic” or the less controversial Proto-Uralic) **-ksi* – although the details of Mari historical phonology are notoriously complex in general, and await further studies. While I wish to argue that the Mari lative most likely goes back to **-ksi* instead of the much more dubious **s*-lative as claimed by the traditional view, it must be admitted that the lative has also many functions that are not shared by the Finnic and Mordvin translatives or the Samoyed predestinative. Moreover, many of the translative-like functions of the lative are also found among the functions of the dative and illative cases; the use of dative is more characteristic to Meadow Mari, while Hill Mari employs the lative.

To be sure, focusing on the similarities instead of differences and mismatches belongs to the very fundamentals of historical-comparative linguistics. All research of the common origins of the Finnic and Mordvin translatives, for example, has concentrated on the similitude, not differences of the two phenomena separated by about one thousand kilometers in space and several millennia in time. These translatives have much later been compared with the Samoyed predestinative, but, naturally enough, predominantly only with the functions that lend to comparison. Indeed, it appears that a large part of the respective functions of the predestinatives and the translatives cannot be easily compared, but one can hardly expect much more from inflectional suffixes with as abstract grammatical functions as these morphemes have. For example, the use of the Samoyed predestinative is largely limited to contexts in which the benefactives or the prospective possessors (of a wife or a gift, for example) are explicitly expressed with possessive suffixes, to the extent that Siegl (2013) labels the category as a benefactive and characterizes it as a kind of applicative on noun phrases, expressing the “benefit X for Y or having X at Y’s disposal”. Otherwise, the case-like essive-translative forms are used (see Example 29 above). As the essive-translatives in North Samoyed are quite recent grammaticalizations from converb forms of copulas (Jalava 2017; Siegl 2017b), one can assume that they may have taken over some of the earlier functions of the predestinative.

Regardless of whether **-ksi* is traced back to Proto-Uralic or only to some of the later common ancestors postulated for Finnic, Mordvin and perhaps Mari, we are dealing with cases that in many respects belong to the realm of the so-called grammatical (abstract, syntactic) cases more than to adverbial (concrete, semantic) cases. However, in spite of the millennia-long divergence of **-ksi* in two, three or even four or more major branches of Uralic, scholars such as Janhunen (1989; 2014: 317), Ajanki (2014) and Salminen (2014) have been able to reason that the most original function of the suffix is to denote purpose – purposes of (intentional) actions and purposes of use (of concrete objects and other entities).

Ajanki (2014: 272–273) proposes that the original purposive functions of the Finno-Mordvin translative have resulted in the developmental path PURPOSE → FUTURE → CHANGE → SIMILATIVE, for example. The development of similative functions seems to be foreign to the Mari lative, but is shared by the translatives in Finnic and Mordvin.¹³ As regards the Mari lative, however, it appears possible to attribute all its translative-like functions such as purposives, temporal-purposive adverbial modifiers, futuritive adverbials of duration and causal adverbial modifiers (Section 3.4) to a common “purposive” origin of **-ksi*. Furthermore, most of the “predicative adverbial” functions of the lative – secondary and primary predicates as well as predicative complements (Section 3.5) – refer to changes of state, often as a result of dynamic processes to fulfill aims and purposes of intentional human agents (e.g., those taking someone as a wife or giving something as a gift).

In spite of the evident likeness of the Mari lative and the Finnic and Mordvin translatives, at the current stage of research I wish to refrain from presenting any schematic paths or semantic maps (cf. Ajanki 2014), in order to avoid the danger of applying internal reconstruction based on synchronic Mari data to mechanically explain the historical development of the lative in accord with plausible but unproven paths of grammaticalization (cf. Joseph 2004). In fact, it is remarkable that Ajanki’s path PURPOSE → FUTURE → CHANGE → SIMILATIVE for the Finno-Mordvin translative does not quite fit in the picture of the Uralic **-ksi* in general: If the Finnic and Mordvin translatives and the Mari lative are related to the Northern Samoyed predestinative, it seems indeed that the latter is represented by FUTURE and CHANGE in particular, but the proposed initial functions of PURPOSE are not seen to a comparable extent in Samoyed (see Section 3.4). In fact, as non-purposive yet future-oriented functions of **-ksi* are also quite common in the western Uralic languages, a less specific alternative would be to think that a major semantic feature of **-ksi* might have originally been a future (or related irrealis) meaning in general (cf. Nikolaeva 2009; Leisiö 2012, 2014).

Even though the above discussion has rehabilitated and advocated the Wiedemannian hypothesis of the “translative” origins of the Mari lative, the case in question is extraordinarily polysemous and multifunctional. Therefore one should not exclude the possibility that the suffix *-(e)š* may have multiple sources after all. Even though the idea of a Proto-Finno-Volgaic lative in **-s* must be dismissed as an unfounded hypothesis (Ylikoski 2016), the Mari lative does coalesce with the illative in *-š(ke)* both in form and function in multiple ways (Alhoniemi 1967). A particularly difficult nut to crack is that of the

so-called “lative” functions of the lative (Sections 2 and 3.3) which barely fit either the concept of translatives or that of true directional cases. Therefore, even in the absence of obvious candidates for the secondary origins of *-(e)š* it may be worthwhile to compare the suffix with the Livonian translative-comitative in *-(kõ)ks*, going back to almost complete merger of the Finnic translative in **-ksi* and a later Southern Finnic comitative based on **kansa* ‘companion, company’ (see, e.g., Grünthal 2003: 177ff.).

Should a comparable merger of two fundamentally distinct morphemes have taken place in the distant past of Mari, it may remain entirely impossible to reconstruct such development on the basis of contemporary data. However, although the present discussion has focused on the lative marker *-(e)š* and its “translative” functions in particular, it is possible that additional light is shed by a completely different element, *-an/-än*, occurring outside the declension proper and having an unknown origin evidently distinct from *-(e)š*: As described in detail by Alhoniemi (1967; 1985: 61–69; 1993: 60–67), Mari has a closed set of complementary postpositions and adverbs known as “unproductive local cases” that are formally different from, but partly related to, the illative, inessive and lative case suffixes as well as the “ablative” postpositions (Meadow Mari *gäčč*, Hill Mari *gäc* ‘from’). However, although the so-called unproductive illatives like the postposition-cum-adverbs *ümbake* ‘on(to)’ and *βä(l)kə* id. (Meadow and Hill Mari, respectively) clearly resemble the illative case suffixes *-š(ke)* and *-š(kə)* both in form and function, the so-called unproductive latives such as *ümbalan* and *βälän* are evidently markedly different from the lative in *-(e)š*: They are used only in the so-called lative or allegedly directional and specific instrumental functions exemplified by Examples (1) and (4a–7a) discussed in Section 3.3, but not in the “translative” functions discussed in Sections 3.4 and 3.5.

Unsurprisingly, the origins of the “unproductive lative” marker *-an* have been unanimously ascribed to ancient latives, but it is most important to note here that the so-called directional functions of the lative in the semantically strict but morphologically wide sense – *-(e)š* for nouns, *-an* for adverbs and postpositions – may originate from something different than the “translative” functions that can be ascribed to the suffix **-ksi*. In other words, the existence of the “unproductive lative” in *-an* may suggest a possibility of multiple origins of the Mari lative as we know it.

At the end of the day, it appears that the only concrete etymology that can be reliably presented to the Mari lative in *-(e)š* is Proto-Uralic **-ksi* which has also given rise to the translative cases in Finnic and Mordvin as well as – yet less obviously – to the vaguely case-like category of predestinatives in Northern Samoyed. The proposed moderate development of Proto-Uralic **-ksi* to Mari lative in *-(e)š* is at any rate a significantly more plausible scenario than the traditional yet unsubstantiated view of the development of a strikingly translative-like lative case from a highly hypothetical Proto-Finno-Volgaic lative in **-s*, the origins and functions of which were never explained (see Ylikoski 2016: 31–35). Moreover, denominal derivations of apparently the same origin can also be found in not only Finnic, Mordvin, Mari and Samoyed, but also in Saami and Permian. The most concrete thing we can say about the original function of the morpheme is that it seems to have carried a vague meaning of

13. In addition to examples presented by Ajanki (2014: 245–246, 260–265), it may be noted that as one of the subtypes of the similative translative consists of expression for ‘speak in language X’ (e.g., Erzya *erža-ks kortan* [Erzya-TRA speak.1SG] ‘I speak in (or: like an) Erzya’, Finnish *puhun ersä-ksi* [speak.1SG Erzya-TRA] id.), one of the few so-called translative adverbs in Saami is North Saami *sámás* (as well as Aanaar Saami *sámás* and Skolt Saami *säämas*) ‘in(to) Saami’. However, single adverbs like this as well as North Saami *vealggás* ‘on credit’ (← *vealgi* ‘debt; credit’) and the apparently recent *loanas* ‘as a loan’ (← *loatna* ‘loan’ < Scandinavian *lån* id.) seem to have little to say about the possible remnants of **-ksi*, although they are reminiscent of the Finnic translatives such as Finnish *saameksi* ‘in(to) Saami’, *velaksi* ‘on credit’ and *lainaksi* ‘as a loan’ (as well as Meadow Mari *küsän-eš* [loan-LAT]) used in largely the same functions (cf. Nielsen 1926: 181).

purpose or future (entailing a “translative” or “predestinative” change of role). At any rate, no better candidates for distinctly purposive morphemes – neither affixes nor words – have been reconstructed for Proto-Uralic or most ancient intermediate protolanguages.

As regards the ultimate origin and nature of Proto-Uralic **-ksi*, there are good reasons to ask whether the morpheme has been a case suffix already in the most remote reconstructable protolanguage. In his pioneering proposal to connect the Samoyed predestinative with the Finnic translative, Janhunen (1989: 301) ends his paper by asking – but not answering – the question about the possibility of presuming that Proto-Uralic **-ksi* might have been a derivational suffix that has acquired case-like functions from early on. This question has not been explicitly addressed by subsequent scholars Leisiö (2012: 212–213; 2014), Ajanki (2014) and Salminen (2014), either. Somewhat surprisingly, the idea of a Proto-Uralic case in **-ksi* has been entertained most directly in Lehtinen’s (2007: 67–68) textbook on the history of Finnish already before the primary research conducted in the following decade.

In the preceding sections, very little has been said about Permic and nothing about Ugric. However, it is enough to remember the well-known fact that even the generally accepted hypothesis about the Proto-Uralic genitive in **-n* is actually based on Saami, Finnic, Mordvin, Mari and Samoyed only, and there are no more concrete traces of the equally established Proto-Uralic accusative either, as only Saami, Mari, Mansi and Samoyed quite unquestionably share the case marker **-m* that has either disappeared or merged with the genitive elsewhere. Given the wholesale restructuring of inflectional morphology in both Permic and Ugric, it is only understandable that the possible cognates of a possibly Uralic **-ksi* are not readily found – they may well be lost forever. However, as it appears that even the origin of the Permic illative (Komi and Permyak *-e* and Udmurt *-e*) – having certain “translative” functions similar to the ones discussed in the present paper (Bartens 2000: 106) – is still quite obscure (Ylikoski 2011: 257–258; 2016: 61–62), it might not be entirely fruitless to keep **-ksi* in mind also, whenever the origins of the Permic case markers are critically re-examined. In the case of a more thorough re-evaluation of received wisdoms, the same could even be said for the Khanty and Mansi translatives in **-γ* (cf. Honti 1998: 343–345), realized as *-ii* in East Mansi:¹⁴

14. Upon closer scrutiny, even the Saami languages could show signs of an earlier **-ksi* with translative functions. The South Saami equivalents of the enigmatic North Saami “lative” adverbs such as *vuolås* ‘downward’ and *olggos* ‘to the outside’ (Section 3.1 and Note 8) end in *-se*, as in *våålese* ‘downward’ and *olkese* ‘to the outside’. Likewise, the derivations in **-ksi* are formed with *-se* for disyllabic but *-(a)sse* for trisyllabic nouns, as in *tjohpe* ‘hat’ → *tjohpese* ‘material for hat’ and *gaamege* ‘shoe’ → *gaamegasse* ‘material for shoes’. However, *tjohpese*, *gaamegasse* and most other derivations of this type are homonymous with the illative (i.e., *tjohpese* [hat.ILL] and *gaamegasse* [shoe.ILL]), and further still, especially South Saami is known for employing its illative in the “translative” functions that are otherwise occupied by the essive cases in the Saami languages:

East Mansi

- (37) *om neegom neeg-ii nän wəslən?*
 1SG woman.1SG woman-TRA Q.LAT take.PST.2SG>SG

‘Why have you taken my woman as your wife?’ (Kulonen 2007: 75)

Nevertheless, the typological incongruity of the Samoyed predestinative declension with western Uralic case systems undeniably makes it appear an outlier in relation to Finnic *-ks(i)*, Mordvin *-ks* and Mari *-(e)š*. Therefore, it could also be possible that only the three westernmost case suffixes share common origins in **-ksi*, and the nature and origin of the Samoyed predestinative in **-tâ* may have to be re-evaluated in the areal context of western and central Siberia, as suggested by Siegl (2013: 401–403) who seems to be the only scholar to regard Janhunen’s hypothesis unlikely – mainly due to the syntactic differences between the predestinative and the Finnic translative (though mentioned in only one sentence without examples or references). Indeed, it is noteworthy that vaguely similar phenomena have been attested in languages like Even, Evenki and Udihe (Tungusic), Ket (Yeniseian), Dolgan (Turkic) as well as Selkup (Southern Samoyed; apparently not cognate with the Northern Samoyed predestinative).¹⁵

According to Siegl (2013: 403), “the clustering of this category around the Yeniseian language family, whose speakers are known to have switched to numerous other languages of the area, might provide new insights for further research”. As the related phenomena in Turkic have been ascribed to a Tungusic substrate, it is certainly possible to assume that the typological distance between the Northern Samoyed predestinative and its geographically and chronologically distant western cognates has grown further as a result of such language contacts. In this case it is also reasonable to assume that the origins of the present-day predestinatives lie in a less peculiar derivational or inflectional category typical of “Standard Average Uralic”.¹⁶

South Saami							
(ii)	<i>Daate</i>	<i>kaarre</i>	<i>lea</i>	<i>sân</i>	<i>jijtje</i>	<i>dihte</i>	<i>nåajties-ålma</i> ,
	DEF	man	be.3SG	DPT	REFL	DEF	sorcerer
	<i>mij</i>	<i>maahta</i>	<i>jijtje</i>	<i>snöölkese</i>	<i>jih</i>	<i>viht</i>	<i>almetjisje</i>
	what	can.3SG	REFL	wolf.ILL	and	again	person.ILL
							<i>sjidtedh.</i>
							become.INF

‘This man is apparently the sorcerer who can turn himself into a wolf and again into a man.’ (Siegl 2017a: 205 < Andersson 1992: 63; the expected standard spelling of the illative forms would be *snöölhkese* and *almetjasje*.)

In other words, it could be speculated that the South Saami illative case markers and their use might also contain traces of **-ksi*.

15. See, for example, Malchukov (1995: 10) for an Even example for ‘take this girl as a wife!’, Khanina and Shluinsky (2014: 1421) for ‘I am taking you as a wife for the hero’ in Udihe, and Bekker (1978: 163) for a Selkup example for ‘he took my youngest sister as his wife’. Confusingly enough, the Selkup translative – not unlike the Khanty and Mansi translatives – has been said to go back to a Proto-Uralic lative in **-k* – one of the building bricks of the so-called lative theory for the origins of the Finno-Mordvin translative (see Bekker 1978: 160–162 and references therein).

16. It is also indicative that of all alternative interpretations for the predestinative, Siegl (2013: 397–401) carefully considers the case interpretation as the only true alternative to the idea of “a distinct but defective nominal declension” presented by Prokof’ev (1937) and also favored by Siegl himself.

On the other hand, the Erzya translative is also a case that is able to come close to derivational – purposive or “predestinative” – suffixes. In (38–39), the translatives *peŋge-ks* [firewood-TRA] ‘(those) for firewood’, *kudo-ks* [cottage-TRA] ‘(those) for a cottage’ and *utomo-ks* [granary-TRA] ‘(those) for a granary’ behave as if they had been demoted to derivations to which other case markers such as genitives can be attached, quite like the case markers following the predestinative markers in Northern Samoyed (for comparable types of the so-called secondary declension in Mordvin, see Hamari 2016):

- Erzya
- (38) *Bece* *шочкнэнь* *пултын²к* — *и* *пеш²ге-кс-нэнь*
Veše *šočkneñ* *pultin^k* *i* *peŋge-ks-neñ*
 all log.DEF.PL.GEN burn.PST.2PL>3PL and firewood-TRA-DEF.PL.GEN
и *кудо-кс-нэнь*.
и *кудо-кс-неñ*.
 and cottage-TRA-DEF.PL.GEN
 ‘You burned all logs – both those for firewood and those for a cottage.’ (Bartens 2003: 48 < Evsev’ev 1963: 101)

- Erzya
- (39) *Васьня* *ускик* *кудо-кс* *шочконьт^ь*, *а* *мейле*
Vaśña *uskik* *kudo-ks* *šočkön^t*, *a* *mej’le*
 at.first haul.IMP.2SG>3PL cottage-TRA log.DEF.GEN and after
утомо-ксо-ньт^ь.
utomo-kso-ñt’.
 granary-TRA-DEF.GEN
 ‘At first, fetch the logs that are intended for the cottage and after that those for the granary.’ (Bartens 2003: 48 < Evsev’ev 1963: 101)

In any event, the most fundamental statement on the origins of **-ksi* and **-tê* has recently been made by Janhunen (2014) who nonchalantly adds to his classical synopsis of the structure of Proto-Uralic (Janhunen 1982) two cases – the privative (i.e., abessive or caritive) and the predestinative:

For Proto-Uralic, for instance, it is possible to reconstruct two plural markers (nominative vs. oblique) and at least as many as seven case markers, two of which may functionally be classified as primarily “grammatical” (accusative, genitive), while three are “local” (locative, ablative, dative) and two others “modal” (privative, predestinative) (Janhunen 1982: 30–31, 1989). (Janhunen 2014: 317)

Janhunen’s statement is quite bold, especially in light of his classical binary branching perspective to the taxonomy of the Uralic languages and in the absence of explicit data to support the hypothesis. However, it is intriguing to note that in addition to the

many similarities between the predestinative and the western Uralic cases in **-ksi* discussed in the preceding sections, the Forest Enets predestinative *bii-đu-ñ* [in.law-PREDEST-GEN.1SG] in (40) can be translated into Finnish with the translative *vävy-kse-ni* [son.in.law-TRA-1SG] which can be regarded as an exact cognate of *bii-đu-ñ*, both going back to Proto-Uralic **wäŋiwi-ksi-ni*.

(40) Forest Enets

- (a) *uu* *bii-đu-ñ* *ebut* *soiða*
 2SG in.law-PREDEST-GEN.1SG be.CVB.2SG good.3SG
 ‘If you were my son-in-law, this would be good.’ (Siegl 2013: 386)

Finnish

- (b) *Sinä* *olisit* *hyvä* *vävy-kse-ni*.
 2SG be.COND.2SG good son.in.law-TRA-1SG
 ‘You would make a good son-in-law to me.’ (Finnish paraphrase J. Y.)

Moreover, the above sentences can be paraphrased in Hill Mari as follows:

Hill Mari

- (c) *Töñ* *вунг-еш-ем* *лач* *лиäm* *ыльбл*.
Təñ *βij-eš-em* *lač* *liät* *ä’ä*.
 2SG son.in.law-LAT-1SG just.right be(come).2SG be.PST.3SG
 ‘You would make a very good son-in-law to me.’ (Julia Kuprina, p.c.)

A minor formal difference between the three forms is that the Hill Mari possessive form *βij-ešem* appears to go back to **wäŋiwi-ksi-mi* instead of **wäŋiwi-ksi-ni*. In any case, the idea of the “predestinative” or “translative” origins of the Mari lative can be understood as an additional support for the long history of the morpheme in question. It is impossible to present an exact reconstruction of the original functions of Proto-Uralic **-ksi*, but in light of the examples presented in this paper it seems plausible to suggest that those may have included expressions for secondary predicates like ‘take (someone) as a wife’, ‘give (something) as a gift’ and ‘suit (someone) for a son-in-law’. These kinds of expressions are quite universal, but it is notable that there have probably been no attempts to reconstruct Proto-Uralic morphosyntax to the extent that would cover such functions.

In other words, none of the reconstructed cases or other grammatical devices have been presented in “translative”, “predestinative” or “purposive” expressions for ‘as a wife’, ‘as a gift’ or ‘for a son-in-law’, but it is now possible to propose that such functions have belonged to the domain of Proto-Uralic **-ksi*. Symptomatically enough, these functions are so abstract that it is also difficult to reconstruct Proto-Uralic words for concepts like ‘wife’ and ‘gift’. However, as nouns like **wäŋiwi* ‘son-in-law’ have probably been used in such functions through all ages, it is also possible to find **-ksi* forms like Moksha *ovks* that seem to go back to the same source:

Moksha				
(41)	Молян	ов-кс	ся	стуртъ
	mol'an	ov-ks	śä	št'eret'
	go.1SG	son.in.law-TRA	that	girl.DEF.GEN
			on	lanɣs.
'I will marry that girl and become a son-in-law with his family.' (MW s.v. ov)				

In the end, it is worthwhile to once more compare the two alternative histories of the word forms seen above. Figure 1 summarizes the most recent views on the origins of the suffixes discussed throughout the preceding sections, but the Mari lative is still described as a descendant of a hypothetical Proto-Finno-Volgaic **s-lative*.

Proto-Uralic	<i>*wäñiwī-ksi(-ni)</i> (vaguely “translative” functions)	?
	↓	↓
Proto-Finno-Volgaic	<i>*vāñivi-ksi(-ni)</i> (vaguely “translative” functions)	<i>*vāñivi-s(V)-mi</i> (hypothetical <i>*s-lative</i> with no known origin or “translative” functions)
	↓	↓
Finnic (Finnish)	<i>vävy-kse-ni</i> ‘as/for my son-in-law’	
Mordvin (Moksha)	<i>ov-ks</i> ‘as/for a son-in-law’	
Mari (Hill Mari)	–	<i>βiŋ-eš-em</i> ‘as/for my son-in-law’
Samoyed (Forest Enets)	<i>bii-đu-ń</i> ‘as/for my son-in-law’	

Figure 1. The marking of “translative” (or “predestinative” or “purposive”) functions from Proto-Uralic to Finnish, Moksha, Hill Mari and Forest Enets according to the contemporary view (Janhunen 1989, 2014; Lehtinen 2007; Leisiö 2012, 2014; Salminen 2014) without revision of the origins of the Mari lative.

In contrast to Figure 1, Figure 2 subsumes the Mari lative under the direct descendants of the Proto-Uralic suffix **-ksi*. As William of Ockham put it, plurality must never be posited without necessity.

Proto-Uralic	<i>*wäñiwī-ksi(-ni/mi)</i> son.in.law- <i>ksi</i> (-OBL.1SG/NOM.1SG) (vaguely “translative” functions; e.g., ‘as/for my son-in-law’)
	↓
Finnic (Finnish)	<i>vävy-kse-ni</i>
Mordvin (Moksha)	<i>ov-ks</i>
Mari (Hill Mari)	<i>βiŋ-eš-em</i>
Samoyed (Forest Enets)	<i>bii-đu-ń</i>

Figure 2. The marking of “translative” (or “predestinative” or “purposive”) functions from Proto-Uralic to Finnish, Moksha, Hill Mari and Forest Enets according to the view presented in this paper.

It appears that the classical idea of a binary branching family tree of the Uralic languages has often led scholars to stop searching for distant cognates of a word or an affix if such are not readily observable in the closest branches of the tree. The first attempt to relate the Finnic translative to the Samoyed predestinative was cautiously presented less than thirty years ago (Janhunen 1989). However, an increasing number of competing views on the taxonomy of the family have been presented since Häkkinen (1983, 1984), and such alternative taxonomies are even more open to new ideas concerning the nature of Proto-Uralic (cf. Ylikoski 2016: 60–63). At any rate, if the classical view on the Proto-Uralic noun inflection is to be revised, a “predestinative” or “translative” case in **-ksi* is definitely one of the strongest candidates for an amendment.¹⁷ The foundation for this hypothesis was laid already by Wiedemann (1847) and was further developed by scholars such as Boller (1854) – who even labeled also the Mari case in *-(e)š* a *translative* – as well as Donner (1879), Beke (1911) and Wiklund (1927), but was unfortunately ignored and ultimately forgotten by subsequent generations of linguists.¹⁸

17. Let it be added that Janhunen’s (2014: 317) proposal of a Proto-Uralic privative (abessive, caritive) case appears an equally sensible amendment that would certainly merit more detailed analysis.
18. For the record, the initial impetus for the present study was my serendipitous observation that the Finnish translative is the most common translation equivalent for Alhoniemi’s (1985: 54–56) examples of the Mari lative. It was only afterwards that I realized that I had reinvented the wheel that had been in use for at least eighty years. Ninety years after Wiklund (1927) and one hundred and seventy years after Wiedemann (1847) I am content to agree with Janhunen (2015: 13) that “one should never think that an etymology is ‘new’ before one has checked the extant literature, which in the case of comparative Uralic studies is massive and covers at least 200 years of etymological work. [...] It may take another half a century for the correct explanation to win its place in the pool of generally accepted etymologies”.

Abbreviations

1	first person	IMP	imperative
2	second person	INE	inessive
3	third person	INF	infinitive
ACC	accusative	LAT	lative
ADE	adessive	NARR	narrative
ADV	adverb	NEG	negation
ALL	allative	NMLZ	nominalization
CNG	connegative	NOM	nominative
COM	comitative	OBL	oblique
COMP	comparative (case/adverb)	PART	partitive
COND	conditional	PERF	perfect
CVB	converb	PL	plural
DAT	dative	POL	polite
DIM	diminutive	PREDEST	predestinative
DPT	discourse particle	PST	past tense
ELA	elative	PST2	second past tense
ESS	essive	PTCP	participle
ESSTR	essive-translative	PURP	purposive
EX	existential	Q	question
GEN	genitive	REFL	reflexive
GENACC	genitive-accusative	SG	singular
ILL	illative	VOC	vocative

References

- Abramov = Абрамов, Кузьма 1988: *Пургаз*. Саранск: Мордовской книжной издательствась.
- Ahlquist, August 1861: *Versuch einer mokscha-mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichnis*. St. Petersburg: Eggers et Comp.
- Ahlqvist, August 1877: *Suomen kielen rakenmus. Vertaavia kieliopillisia tutkimuksia. I. Nominien Synty ja Taivutus. Suomalainen Runo-oppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aikio, Ante & Ylikoski, Jussi 2007: Suopmelaš gielaid *l*-kásusiid álgovuodđu sáme- ja eará fuolkegielaid čuovggas. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (eds), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahit miessemánu 21. beaivve 2007*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 253. Helsinki: Société Finno-Ougrienne. 11–71.
- Aikio, Ante & Jussi Ylikoski 2016: The origin of the Finnic *l*-cases. – *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 15: 59–158.
- Ajanki, Rigina 2014: The grown-up siblings: history and functions of Western Uralic **kse*. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 62: 241–282.
- Alhoniemi, Alho 1967: *Über die Funktionen der Wohin-Kasus im Tscheremissischen*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 142. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Alhoniemi, Alho 1985: *Marin kielioppi*. Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen X. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Alhoniemi, Alho 1988: Postpositiorakenteiden synkroniaa ja diakroniaa. – *Sananjalka* 30: 27–43.
- Alhoniemi, Alho 1993: *Grammatik des Tscheremissischen (Mari). Mit Texten und Glossar*. Hamburg: Buske.
- Alhoniemi, Alho 2001: Über den alten und neuen Lokalkasussuffixe im Tscheremissischen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 56: 95–115.
- Anduganov = Андуганов, Юрий Владимирович 1991: *Историческая грамматика марийского языка. I. Синтаксис*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Andersson, Ando 1992: *Maam dah soptsestamme!* Jokkmokk: Sámi Girjjit.
- Atere = Атерев, И. 2012: Аф юкснесазь учительснон — виде кис путыснон. – *Мокшень правда* 36/2012 (13.09.2012). <http://www.mokshen-pr.ru/?id_refer=3371> 22 February 2017.
- Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bartens, Raija 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bartens, Raija 2003: Kahden kaasuspäätteen jonoista suomalais-ugrilaisissa kielissä. – Marianne Bakró-Nagy & Károly Rédei (eds), *Ünnepi kötet Honti László tiszteletére*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 46–54.
- Beke, Ödön 1911: *Cseremisz nyelvtan*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Beke, Ödön 1934: Zur geschichte der finnisch-ugrischen *s*-laute. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 22: 90–122.
- Bekker = Беккер, Эрика Генриховна 1978: *Категория надежда в селькупском языке*. Томск: Издательство Томского университета.
- Bereczki, Gábor 1988: Geschichte der Wolgafinnischen Sprachen. – Denis Sinor (ed.), *The Uralic languages. Description, history and foreign influences*. Handbuch der Orientalistik 8: Handbook of Uralic studies 1. Leiden: E. J. Brill. 314–350.
- Bereczki, Gábor 1994: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I*. Studia Uralo-Altaica 35. Szeged: Universitas Szegediensis de Attila József Nominata.
- Bereczki, Gábor 2002: *A cseremisz nyelv történeti alaktana*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Boller, Anton 1854: *Die Declination in den finnischen Sprachen*. Aus dem XI. und XII. Bande der Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt.
- Budenz, József 1864: Cseremisz tanulmányok. – *Nyelvtudományi közlemények* 3: 397–470.
- Castrén, M. A. (n.d.): Anteckningar öfver Chantaisko-karasinska dialecten. – Manuscripta Castréniana. Vol. XIV. Samojedica. Jenisei-Samoiedica.
- Castrén, M. A. 1845: *Elementa grammatices Tscheremissæ*. Kuopio: J. Karsten.
- Collinder, Björn 1952: Uralaltaisch. – *Ural-Altaische Jahrbücher* 24: 3–4: 1–26.
- Collinder, Björn 1962: *Introduktion till de uraliska språken. Finskan och dess frändespråk*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Creissels, Denis 2014: Factive phrases in typological and diachronic perspective. – *Studies in Language* 38:3: 605–647.

- de Groot, Casper (ed.) 2017: *Uralic essive and the expression of impermanent state*. Amsterdam: Benjamins.
- Donner, Otto 1879: *Die gegenseitige Verwandtschaft der finnisch-ugrischen Sprachen*. Abdruck aus den Acta Soc. Scient. Fennicae. Tom. XI. Helsingfors: Druckerei der Finnischen Litteratur-Gesellschaft.
- Donner, Otto 1881: Die samojedischen Sprachen und die finnisch-ugrischen. – *Atti del IV Congresso Internazionale degli Orientalisti tenuto in Firenze nel settembre 1878. II*. Firenze: Le Monnier. 231–251.
- Evsev'ev = Евсевьев, Макар Евсевьевич 1963: *Избранные труды IV. Основы мордовской грамматики*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- Galkin = Галкин, Иван Степанович 1964: *Историческая грамматика марийского языка. Морфология. I*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Galkin = Галкин, Иван Степанович 1966: *Историческая грамматика марийского языка. Морфология. II*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Grünthal, Riho 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 244. Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- Häkkinen, Kaisa 1983: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrilaisien kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku: Turun yliopisto.
- Häkkinen, Kaisa 1984: Wäre es schon an der Zeit, den Stammbaum zu fällen? – *Ural-Altai-sche Jahrbücher. Neue Folge* 4: 1–24.
- Häkkinen, Kaisa 1985: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa*. Fennistica 6. Turku: Åbo Akademi.
- Häkkinen, Kaisa 2002: *Suomen kielen historia I. Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 69. Turku: Turun yliopisto.
- Häkkinen, Kaisa 2010: Nuorgrammatiikkaa vai ei? – *Virittäjä* 114: 577–588.
- Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Hamari, Arja 2016: The genitive in the secondary declension in the Mordvin languages. – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 40: 1–33.
- Haspelmath, Martin 2009: Terminology of case. – Andrej Malchukov & Andrew Spencer (eds), *The Oxford handbook of case*. Oxford: Oxford University Press. 505–517.
- Honti, László 1998: ObUgrian. – Daniel Abondolo (ed.), *The Uralic languages*. London: Routledge. 327–357.
- Huomo, Tuomas & Krista Ojutkangas 2006: An introduction to Finnish spatial relations. Local cases and adpositions. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (eds), *Grammar from the human perspective. Case, space and person in Finnish*. Amsterdam: Benjamins. 11–20.
- Hynönen, Emmi 2016: *Suomen essiivi*. Annales Universitatis Turkuensis C 425. [PhD thesis.] Turun yliopisto.
- Hynönen, Emmi 2017: The essive in Finnish. – Casper de Groot (ed.), *Uralic essive and the expression of impermanent state*. Amsterdam: Benjamins. 29–56.
- Itkonen, Erkki 1966: Esiintyykö s-latiivi permiläisissä kielissä? – *Virittäjä* 70: 273–280.
- Itkonen, Esa 2004: Paavo Ravila yleisen kielitieteen edustajana. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 90: 319–329.
- Jalava, Lotta 2017: The essive-translative in Tundra Nenets. – Casper de Groot (ed.), *Uralic essive and the expression of impermanent state*. Amsterdam: Benjamins. 397–426.
- Janhunen, Juha 1982: On the structure of Proto-Uralic. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 44: 23–42.
- Janhunen, Juha 1989: Samojedin predestinatiivisen deklinaation alkuperästä. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 82: 298–301.
- Janhunen, Juha 2014: Ural-Altaic: The polygenetic origins of nominal morphology in the Transeurasian zone. – Martine Robbeets & Walter Bisang (eds), *Paradigm change: In the Transeurasian languages and beyond*. Amsterdam: Benjamins. 311–336.
- Janhunen, Juha 2015: Etymology and the role of intuition in historical linguistics. – *Studia Etymologica Cracoviensia* 20: 9–15.
- Jännes, Arvi 1890: *Suomen partikkelimuodot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Joseph, Brian D. 2004: Rescuing traditional (historical) linguistics from grammaticalization theory. – Olga Fischer, Muriel Norde & Harry Perridon (eds), *Up and down the cline – the nature of grammaticalization*. Amsterdam: Benjamins. 45–71.
- Kettunen, Lauri 1940: *Suomen murteet. III: A. Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kettunen, Lauri 1943: *Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 86. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Khanina, Olesya & Andrey Shluinsky 2014: A rare type of benefactive construction: Evidence from Enets. – *Linguistics* 52: 6: 1391–1431.
- Kittilä, Seppo & Jussi Ylikoski 2011: Remarks on the coding of goal, recipient and vicinal goal in European Uralic. – Seppo Kittilä, Katja Västi & Jussi Ylikoski (eds), *Case, animacy and semantic roles*. Amsterdam: Benjamins. 157–182.
- Korhonen, Mikko 1979: Entwicklungstendenzen des finnisch-ugrischen Kasusystems. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 43: 1–21.
- Kosminskij = Косминский, Е. А. 1961: *Кокла курымласе историй. Средний школы 6-7 класслаштыш тунемме книга*. Йошкар-Ола: Марийский государственный издательство.
- Kulonen, Ulla-Maija 2007: *Itämansin kielioppi ja tekstejä*. Apunevoja suomalais-ugrilaisien kielten opintoja varten XV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Künnap, Ago 1987: Põhjasamojeedi predestinatiivsest deklinatsioonist. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 81: 209–220.
- Kuznesova = Кузнецова, Маргарита 2008: Система пространственных падежей в марийском языке. – *Linguistica Uralica* 44: 3: 198–207.
- Labanauskas = Лабанаускас, К. И. (ed.) 2002: *Родное слово – Энецкие песни, сказки, исторические предания, традиционные рассказы, мифы*. Санкт-Петербург: Просвещение.
- Lehtinen, Tapani 2007: *Kielen vuosituhanne: suomen kielen kehitys kantauralista varhais-suomeen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leisiö, Larisa 2012: Tempuksen ja moduksen merkintä nganasaanin nomineissa. – Tiina Hyttiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (eds), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue. Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 264. Helsinki: Société Finno-Ougrienne. 209–218.
- Leisiö = Леисиё, Л. 2014: Именные категории времени в нганасанском и других северносамодийских языках. – *Вопросы языкознания* 2014: 1: 39–59.

- Lewy, Ernst 1922: *Tscheremissische Grammatik. Darstellung einer wiesentscheremissischen Mundart*. Leipzig: H. Haessel.
- Malchukov, Andrei L. 1995: *Even*. München: Lincom.
- MarlaMuter = *МарлаМутер*. 10 томан мари́й йылме мутер. Мутерыште чылаже 40991 мут. <http://marlamuter.com/muter/10_томан/1011> 22 February 2017.
- Moisio, Arto & Sirkka Saarinen 2008: *Tscheremissisches Wörterbuch*. Aufgezeichnet von Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 32, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 151. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Müller, Friedrich 1882: *Grundriss der Sprachwissenschaft. II. Band. Die Sprachen der schlichthaarigen Rassen. II. Abtheilung. Die Sprachen der malayischen und der hochasiatischen (mongolischen) Rasse*. Wien: Alfred Hölder.
- MW = *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch*. Zusammengestellt von Kaino Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft 1990–1999.
- Nielsen, Konrad 1926: *Lærebok i lappisk. I. Grammatikk. Lydlære, formlære, orddannelseslære og syntaks samt tillegg*. Oslo: A.W. Brøgger.
- Nikolaeva, Irina 2009: Nominal tense in Tundra Nenets and Northern Samoyedic. – Peter K. Austin (et al., eds), *Proceedings of Conference on Language Documentation and Linguistic Theory 2*. London: School of Oriental and African Studies. 241–250.
- Nikolaeva, Irina 2014: *A grammar of Tundra Nenets*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- OV = *Од Вейсэньлув*. Хельсинки: Библиянь ютавтомань институтось 2006.
- Piibel = *Piibel. Vana ja Uus Testament*. Tallinn: Eesti Piibliselts 1997.
- Prokof'ev = Прокофьев, Г. Н. 1937: Энецкий (Енисейско-самоедский) диалект. – Г. Н. Прокофьев (ed.), *Языки и письменность народов Севера часть I – Языки и письменность самоедских и финно-угорских народов*. Москва & Ленинград: Государственное учебно-педагогическое издательство. 75–90.
- Ramstedt, G. J. 1902: *Bergtscheremissische Sprachstudien*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne XVII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Rätsep, Huno 1979: *Eesti keele ajalooline morfoloogia. II*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Rice, Sally & Kaori Kabata 2007: Crosslinguistic grammaticalization patterns of the ALLATIVE. – *Linguistic Typology* 11: 451–514.
- Riese, Timothy, Jeremy Bradley, Emma Yakimova & Galina Krylova 2017: *Онай мари́й йылме: A comprehensive introduction to the Mari language*. Vienna: University of Vienna.
- Riese, Timothy 1993: Der Translativ in den uralischen Sprachen II. – *Linguistica Uralica* 29: 1–20.
- Rueter, Jack 2010: *Adnominal person in the morphological system of Erzya*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 261. Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- Saareste, Andrus 1955: *Väike eesti murdeatlas. Petit atlas des parlers estoniens*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Saarinen, Sirkka 2001: Das finnisch-wolgaische Ableitungssuffix **kse*. – *Néprajz és nyelvtudomány* XLI: 2: 241–247.
- Saarinen, Sirkka 2017: The Mari essive and its functional counterparts. – Casper de Groot (ed.), *Uralic essive and the expression of impermanent state*. Amsterdam: Benjamins. 261–281.
- Salminen, Tapani 2014: Suomalais-samojedilaisia muotovertailuja. – Nobufumi Inaba, Jorma Luutonen, Arja Hamari & Elina Ahola (eds), *Juuret marin murteissa, lehvät ylittää Uraliin. Juhlakirja Sirkka Saarisen 60-vuotispäiväksi 21.12.2014*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 270. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 289–300.
- Savatkova = Саваткова, А. А. 2002: Горное наречие мари́йского языка. Bibliotheca Ceremissica Tomus V. Savariae: Berzsényi Dániel főiskola.
- Setälä, E. N. 1890: *Yhteissuomalaisen klusiilien historia. Luku yhteissuomalaisesta äännehistoriasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siegl, Florian 2013: *Materials on Forest Enets, an Indigenous Language of Northern Siberia*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 267. Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- Siegl, Florian 2017a: The essive in South Saami. – Casper de Groot (ed.), *Uralic essive and the expression of impermanent state*. Amsterdam: Benjamins. 185–215.
- Siegl, Florian 2017b: The essive-translative in the Enets languages. – Casper de Groot (ed.), *Uralic essive and the expression of impermanent state*. Amsterdam: Benjamins. 427–459.
- Sorokina & Bolina = Сорокина, И. П. & Д. С. Болина 2005: *Энецкие тексты*. Санкт-Петербург: Наука.
- SSA = Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen (eds) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Stipa, Günter Johannes 1990: *Finnisch-ugrische Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neopositivismus*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 206. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Szinnyei, Josef 1910: *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*. Leipzig: Göschen'sche Verlagshandlung.
- Tauli, Valter 1956: The origin of affixes. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 32: 170–225.
- Tereščenko = Терещенко, Н. М. 1965: *Ненецко-русский словарь*. Москва: Советская Энциклопедия.
- US = *У Согонь*. Хельсинки: Библия сарышй институт 2014.
- Voutilainen, Eero 2011: Nykysuomen translatiivin polysemiaa. [Master's thesis.] Suomen kielen, suomalais-ugrilaisen ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Wichmann, Yrjö 1913–1918: Beiträge zur tscheremissischen Nominalbildungslehre. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 30,6: 1–42.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1847: *Versuch einer Grammatik der tscheremissischen Sprache nach dem in der Evangelienübersetzung von 1821 gebrauchten Dialekte*. Reval: Franz Kluge.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1865: *Grammatik der ersa-mordwinischen Sprache nebst einem kleinen mordwinisch-deutschen und deutsch-mordwinischen Wörterbuch*. Mémoires de l'académie impériale des sciences de St.-Petersbourg, VIIe Série. Tome IX, № 5. St. Petersburg: Eggers.
- Wiklund, Károly Bernát 1927: A translativus. – *Magyar Nyelv* 23: 321–328.
- Ylikoski, Jussi 2011: A survey of the origins of directional case suffixes in European Uralic. – Seppo Kittilä, Katja Västi & Jussi Ylikoski (eds), *Case, animacy and semantic roles*. Amsterdam: Benjamins. 235–280.
- Ylikoski, Jussi 2016: The origins of the western Uralic *s*-cases revisited: historiographical, functional-typological and Samoyedic perspectives. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 63: 6–78.

CHRONIQUE

COMMUNICATIONS
ACTIVITÉS

Vesa Koivisto (Joensuu)

Karjalan kielestä ja sen tutkimuksesta 2000-luvulla

Kirjoitus perustuu Suomalais-Ugrilaisessa Seurassa 17.2.2017 pidettyyn esitelmään.

Karjalan kieli on meille suomalaisille naapurikieli ja lisäksi myös läheinen suku-kieli, mutta monelle kylläkin myös varsin tuntematon kieli. Käsittelen tässä kirjoituksessa karjalan kieltä ja sen asemaa ja tutkimusta 2000-luvun yhteiskunnassa, etenkin Suomessa. Tarkoitan nimityksellä *karjala* totunaiseen tapaan kahdesta päämurteesta koostuvaa kielialuetta, ns. *karjala-aunusta*, jonka päävarieteetit ovat *aunuksenkarjala* eli livvinkarjala sekä *varsinaiskarjala*, joka jakautuu kahtia pohjoismurteeseen eli *vienankarjalaan* ja etelämurteeseen eli *eteläkarjalaan*.

Karjalan kieltä puhutaan kahdessa valtiossa, Venäjällä ja Suomessa. Karjala on itämerensuomalainen kieli, ja tämän kieliryhmän kielistä karjalan naapureina ovat idässä lyydi ja vepsä, lännessä taas lähimpänä ovat suomen itämurteet, joilla on yhteisiä juuriakin karjalan kielen kanssa. Karjalan ja suomen kielet ovat siten vierekkäiset lenkit itämerensuomalaisten kielten ja murteiden ketjussa, joka on vanhastaan levittäytynyt Suomenlahden ympäri. Nykyään karjalan tärkeimmät, todelliset naapurikielit ovat Venäjällä venäjä ja Suomessa suomi.

Karjala on vanha maantieteellinen alue. Se on sijoittunut idän ja lännen rajalle, jossa kohtaavat kaksi valtiota ja kaksi kieltä ja samalla myös kaksi uskontoa ja kaksi kulttuurialuetta. Karjala ei ole kulttuurisesta ja kielellisestä erityisluonteestaan huolimatta koskaan muodostanut yhtenäistä hallinnollista aluetta, vaan se on jo varhain ollut jaettuna kahden valtion kesken Ruotsin ja Venäjän Karjalaan. Rajalinja näiden Karjaloiden välillä on kuitenkin elänyt vuosisatojen mittaan, mikä on samalla luonut rajapinnalle jännitteitä ja muutosvoimaa. Tässä idän ja lännen hankauksessa on muovautunut nykyinen Karjala ja karjalaisuus ja sen mukana karjalan kielikin.

Karjalan yhteiskunnallinen asema

Karjala on puhuma-alueellaan vanha kotoperäinen kieli. (*Kotoperäinen* tarkoittaa sellaista, jonka väestö on asunut alueella jo ennen alueen valtiollisten rajojen muodostumista, *alkuperäinen* taas sellaista, joka polveutuu alueen ensimmäisistä tunnetuista asukkaista. Saame on alueen alkuperäiskieli.) Karjalan kielen ohella Karjalassa on siis puhuttu muitakin kieliä. Väestöt ovat liikehtineet eri aikoina, mikä on johtanut kielten kosketuksiin, monikielisyyteen ja kielellisten aineiden lainautumiseen ja sekoittumiseen. Karjalan alueen kielet – karjala, suomi, lyydi, vepsä, saame ja venäjä – ovatkin vaikuttaneet toistensa kehitykseen ja jättäneet toisiinsa runsaasti merkkejä itsestään. Karjalakin on suodattanut itseensä aineksia eri suunnista: idän puolelta lyydistä, vepsästä ja venäjästä sekä lännestä suomesta ja germaanisista kielistä.

Karjala on alkanut eriytyä omaksi kielekseen jo viimeistään tuhatkunta vuotta sitten. Suomesta karjalaa erottaa voimakkaampi venäjän kielen vaikutus. Naapuruus suomen kieleen ja sen murteisiin on kuitenkin koko ajan säilynyt, ja kielten keskinäiset siteet näkyvät vielä tänä päivänä sekä karjalan että suomen kielessä.

Omissa puhumavaltioissaan karjala ja suomi ovat kuitenkin kulkeneet toisiinsa nähden erilaisia polkuja ja päätyneet hyvin erilaiseen yhteiskunnalliseen asemaan. Suomi on edennyt Suomessa valtiollisena kielenä yleisesti puhutuksi kansalliskieleksi sekä kirjallisesti käytetyksi sivistys- ja hallintokieleksi. Asema itsenäisen valtion virallisena kielenä on merkinnyt suomen kielelle kaikkinaista vahvistumista ja mm. edelleen jatkuvaa puhujamäärän kasvua.

Karjalan kielen osana sen sijaan ei ole ollut päästä mukaan kansalliskielen kehitystielle, vaan karjala on elänyt lähiyhteisön käyttökielenä, kylien ja perheiden kieli- muotona, jolla ei ole kommunikoitu kovin kauaksi ulospäin, ei asioitu valtaapitävien kanssa, ei opetettu koulussa eikä välitetty tietoa kirjallisessa muodossa. Tämä koskee karjalan kieltä niin Venäjällä kuin Suomessakin. Karjala on viime aikoina ollut paljolti suppeen ja ikääntyvän yhteisön kieli, perheen, suvun ja lähipiirin kommunikaatioväline, jolla toisaalta nykyään on myös kirjallisia käyttöyhteyksiä ja jonka käyttöä pyritään kummassakin maassa lisäämään ja monipuolistamaan.

2000-luvun karjalan kieli on uhanalainen, Unescon luokituksessa ”definitely endangered”, mikä tarkoittaa karkeasti ottaen sitä, että lapset eivät enää puhu karjalaa ja että käynnissä on nopea lingvistinen ja etninen assimilaatio. (Tosiasiaa aivan nuoriakin karjalan puhujia kyllä on, mutta heitä ei ole paljon.) Tällä hetkellä karjala ei ole puhumavaltioissaan koulutuksen eikä hallinnon kielenä eikä yhteiskunnassa virallisessa tai muullakaan tavalla keskeisessä asemassa. Kummassakin maassa karjalalle on leimallista puhujien kaksikielisyys, jossa karjala ei ole vahvempi kieli, vaan Suomessa karjalanpuhujien vahvempi kieli on suomi ja Venäjällä venäjä. Kyseessä on siis diglossiatilanne.

Karjalan puhujamäärä on laskenut 1900-luvulla voimakkaasti niin Suomessa kuin Venäjälläkin. Suomessa karjalan puhujien lukumäärä on pudonnut toisen maailmansodan aikaisesta runsaasta 40 000:sta ehkä vain noin kymmenesosaan. Kielen kohtaloksi on koitunut se, että sotien jälkeen karjalan suomalainen puhujayhteisö sirpaloitui ympäri maata, kun alkuperäiset puhuma-alueet Raja-Karjalassa jouduttiin jättämään, ja myöhempi kehitys johti varsin kattavaan kielenvaihtoon. Tietoja karjalan kielen puhujamäärästä ei löydy mistään Suomen väestötilastoista; karjalan puhujia ei ole koskaan rekisteröity äidinkielenä mukaan, ja siksi lukumäärät ovat arvioita. Karjalan kielen ilmoittaminen äidinkieleksi on ollut mahdollista vasta vuodesta 2011 lähtien.

Karjalanpuhujien lukumäärän arvioissa voi tukeutua esim. tutkija Matti Jeskasen runsaat 10 vuotta sitten esittämään (2005: 278), jonka mukaan Suomessa oli tuolloin n. 5 000 karjalanpuhujaa. Vastaavasti historian tutkija Tapio Hämynen (2013: 205) on arvioinut Raja-Karjalan evakkojen väestö- ja uskontotietojen pohjalta, että rajakarjalaislähtöisiä karjalan kielen puhujia olisi Suomessa ollut vuonna 2009 noin 1 700 henkeä. Kielentutkija Anneli Sarhima puolestaan arvioi, että Suomessa on tälläkin hetkellä jopa noin 11 000 vähintään melko hyvin karjalaa taitavaa ja lisäksi karjalaa

ymmärtäviä noin 20 000, jolloin kieliyhteisö ylttäisi kooltaan n. 30 000:een (Sarhima 2017: 113–115). Arvio perustuu Hämysen tutkimukseen sekä ELDIA:n laajamittaisen kyselytutkimuksen tuloksiin.

Venäjällä neuvostoajan kehityksenä oli karjalaiskylien autioituminen – käytännössä autioittaminen, jonka perusteena pidettiin kylien ns. ”perspektiivittömyyttä”. Esimerkiksi 1960-luvun kuluessa Neuvosto-Karjalasta hävisi lähes 500 karjalaiskylää, mikä johti kaupungistumiseen ja samalla väestön kielelliseen venäläistymiseen. Raija Pyöli on todennut vähemmistökansojen asemasta Neuvostoliitossa, että ”[p]yrkimys yhdenmukaistavaan kulttuuris-ideologiseen yhteiskuntamalliin ei juuri antanut reuna-alueiden vähemmistöille mahdollisuuksia kansallisen identiteettinsä kehittämiseen” (Pyöli 1994: 247).

Venäjällä karjalan nykyisen puhujamäärän arviointia vaikeuttavat samankaltaiset seikat kuin Suomessakin: puhujien kaksikielisyys, yksilöiden kielitaidon arvioinnin hankaluus, toisen kielen valta-asema yhteiskunnassa sekä kansallisuksia ja kieliä koskevien tietojen keräämiseen liittyvät käytännöt. Selvää on kuitenkin karjalan puhujamäärän jyrkkä ja pitkään jatkunut lasku. Tuoreinta ja tarkinta tietoa tästä tarjoaa ELDIA-tutkimushankkeen raportti vuodelta 2013 (Karjalainen & al. 2013), jonka perusteella voi tehdä arvion, että karjalan puhujia Venäjällä lienee tällä hetkellä ainakin 20 000–30 000, mutta on mahdollista ja jopa todennäköistä, että heitä on enemmänkin. Esimerkiksi Tverin alueen puhujamääräksi viimeisimmässä, vuoden 2010 väestönlaskennassa ilmoitettu 2 750 (mts. 24) tuntuu aivan liian pieneltä. Karjalaiskylien asukkaissa samoin kuin kylissä syntyneissä mutta nykyään muualla asuvissa on paljon piileviä karjalan taitajia, ja Sarhimaan käyttämällä laskutavalla karjalan taitajien joukko voisi laajeta paljonkin.

Kielen uhanalaisuuteen kytkeytyy sen huono yhteiskunnallinen asema suhteessa valtakieleen. Vaikka karjala ja suomi ovat lingvistisin perustein kiistatta omia kieliään, Suomessa niiden suuri samankaltaisuus on johtanut karjalan kielen kannalta epäedullisiin kielipoliittisiin asetelmiin. Karjalan puhujat ovat jääneet väliinpuotojiksi valtion kielipolitiikassa ja lainsäädännössä. Karjala on häivytetty sitä kautta, että se on pitkään eri yhteyksissä rinnastettu ja samastettu suomen kieleen ja sitä myötä saatettu luokitella lähinnä suomen murteeksi. Karjalan kieltä ei Suomessa käytetä viranomaisissa, ei opetuskielenä kouluissa ja enää varsin vähäisessä määrin kodeissakaan (lähinnä kaikkein vanhimman rajakarjalaisentyisen sukupolven kesken). Karjalan asemaa sen paremmin kuin karjalankielisten kielellisten oikeuksien edistämistä tai turvaamistakaan ei ole otettu huomioon kielilainsäädännössä.

Voi sanoa, että karjalan puhujat on jätetty Suomessa todella piiloon. Sotien jälkeen karjalasta tuli Suomessa Anneli Sarhimaan sanoin ”tehokkaasti taka-alalle työnnetty ja vaiettu kielimuoto, jonka tulisi kadota vähin äänin ja rikastuttaa suomalaisuutta murrekirjallisuuden ja arkistomateriaalien muodossa”. Ainoat karjalan kieltä koskevat hankkeet tuolloin olivat *Karjalan kielen sanakirja* sekä perinnearkistot, jotka tähtäsivät kielen ja kulttuurin etnografisointiin, mutta eivät tukeneet kielen säilymistä millään tavalla. (Sarhima 2017: 109–110.)

Suomen kouluissa ei ole koskaan opetettu karjalan kieltä eikä karjalan kielellä. Myös Suomen karjalankielisellä alueella Raja-Karjalassa koulut olivat suomenkielisiä (ja autonomian loppuaikoina 1800- ja 1900-luvun vaihteessa osa myös venäjänkielisiä). Raja-Karjalassa paikalliset opettajat saattoivat kuitenkin jossain määrin käyttää kouluissa myös paikallista kielimuotoa, vaikkakin koulujen virallinen ja tavoiteltu kielimuoto oli (huoliteltu) suomen kirjakieli. (Ks. Hämynen 2013: 187–188.)

Suomessa puhuttavien kielten laillisen aseman määrittelevät vuonna 1919 säädetty Suomen perustuslaki, jota uudistettiin perusteellisesti vuonna 1999, sekä vuonna 1922 säädetty kielilaki, joka on uudistettu vuonna 2003. Perustuslaki määrittelee Suomen oikeus- ja yhteiskuntajärjestelmän perusteet, mukaan lukien kansalaisten perusoikeudet. Kielilaki puolestaan koskee ainoastaan perustuslain mukaisia kansalliskieliä ja määrittelee suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvien kielelliset oikeudet. Sekä perustuslaissa että kielilaissa Suomen kansalliskieliksi säädetään suomi ja ruotsi ja taataan oikeus käyttää kumpaa tahansa kieltä muun muassa oikeusistuimissa ja viranomaisten kanssa asioitaessa. Perustuslain kielipykälä 17 takaa saamelaisille alkuperäiskansana sekä ”romaneille ja muille ryhmille” oikeuden pitää yllä ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan. Lisäksi on erikseen saamen kielilaki vuodelta 1991 (uudistettu 2003) ja viittomakielilaki vuodelta 2015. Karjalaa ei siis mainita missään näistä laeista. (Sarhimaa 2017: 205–206.)

Ensimmäisen maininnan Suomen lainsäädännössä karjalan kieli on saanut vuonna 2009. Suomi oli vuonna 2004 ratifoinut *Alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan* (joka on peräisin vuodelta 1994) ja tätä myötä sitoutunut soveltamaan peruskirjaa toiseen kansalliskieleensä ruotsiin, alkuperäiskieliinsä inarin-, koltan- ja pohjoissaameen sekä suomalaiseen ja suomenruotsalaiseen viittomakieleen ja soveltuvilta osin romanikieleen (mutta ei karjalaan). Asetusmuutoksella vuonna 2009 peruskirjan soveltamisen piiriin otettiin myös Suomessa puhuttava karjala, mikä oli paljolti Karjalan Kielen Seuran aktiivisuuden ansiota. (Sarhimaa 2017: 209, 221–224.) Vuosi 2009 on siis karjalan kielen aseman kannalta merkkipäivä. Käytännössä kyse on siitä, että Suomi sitoutuu raportoimaan säännöllisesti kolmen vuoden välein asetuksessa mainittujen kielten tilanteesta Euroopan neuvostolle. Mutta ei muuta. Tällaista varsin pientäkin asiaa voidaan siis karjalan kielen kohdalla pitää merkittävänä.

Asetusmuutoksessa vuodelta 2009 karjala tunnustetaan autoktoniseksi (eli kotoperäiseksi) ei-alueelliseksi vähemmistökieleksi. Ennen vuotta 1944 se oli alueellinen **vähemmistökieli**, kun sitä vielä puhuttiin alkuperäisillä puhumasijoillaan Suomen Raja-Karjalassa. Vaikka vuosien 2004 ja 2009 asetusten myötä alueellisia ja vähemmistökieliä koskevaa peruskirjaa sovelletaan Suomen lainsäädännössä, karjalan kielellä ei edelleenkään ole Suomessa minkäänlaista lainsäädännössä määriteltä virallista asemaa. Virallisen vähemmistokielen aseman Suomessa ovat toistaiseksi saaneet kolme eri saamen kieltä, romanikieli, jiddi, tataari, viittomakieli ja vanha venäjä. Karjalankieliset ovat maamme ainoa vanha kieliryhmä, jota ei mainita Suomen perustuslaissa eikä missään kansallisessa kieliasioihin liittyvässä laissa. (Sarhimaa 2017: 214–215, 218.)

Karjalan asema maamme virallisessa kielipolitiikassa on siis edelleen ratkaisevasti heikompi kuin muiden maassamme vanhastaan puhuttujen kielten. Käytännössä karjalankielisten erityisasemaa ei ole Suomessa tiedostettu eikä lainsäädännön tasolla tunnustettu. Karjalaa ei mainita perustuslaissa eikä sitä myöskään ole tähän asti haluttu sinne lisätä, vaikka kaikki muut ”kotimaiset kielet” (siis suomi ja ruotsi kansalliskielinä, saame alkuperäiskielenä, Suomen romanikieli sekä suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli) ja niiden puhujaryhmät mainitaan laissa nimeltä.

Karjalankielisten kielelliset oikeudet eivät ole eivätkä ole koskaan olleet Suomessa sillä tasolla, jolla niiden modernissa eurooppalaisessa sivistysvaltiossa tulisi olla, ja onkin selvä yhteiskunnallinen epäkohta, että Suomen maaperällä satoja vuosia puhutun vähemmistokielen tuhannet puhujat ovat jääneet vaille heille kuuluvaa huomiota lainsäädännössä. Tällä seikalla on ollut käsinkosketeltavat seuraukset karjalan kielen käyttöön, asemaan ja puhujamäärän kehitykseen.

Venäjälläkään karjalan kielen tilanne ei ole juuri sen parempi. Kielen käyttöalat ovat rajoittuneita. Eräs nuori venäjänkarjalainen totesi Helsingin Sanomien haastattelussa: ”Eivät lapset puhu keskenään karjalaa. Meitä pidettäisiin ulkomaalaisina tai avaruusolioina, jos alkaisimme kaupungilla puhua karjalaa.” (Helsingin Sanomat 16.7.2015.) Karjala ei ole virallinen tai hallinnon kieli Karjalan tasavallassa eikä myöskään karjalan toisella puhuma-alueella Tverin seudulla. Karjalan tasavallassa karjalaa on esitetty tasavallan toiseksi viralliseksi kieleksi, mutta lakiehdotus hylättiin täpärästi vuonna 1998 (ks. Karjalainen & al. 2013: 52), eikä asiaan ole tällä hetkellä muutosta näköpiirissä. Karjalan tasavallan virallinen kieli on siis venäjä, mutta laki *Karjalan, vepsän ja suomen kielelle Karjalan tasavallassa annettavasta valtion tuesta* vuodelta 2004 takaa oikeuden ”karjalan, vepsän ja suomen kielen vapaaseen valintaan ja käyttämiseen kanssakäymisessä, kasvatuksessa, opetuksessa ja luomis-työssä” (ks. mts. 90). Tämä laki on kuitenkin luonteeltaan vain mahdollistava, eikä se velvoita viranomaisia mihinkään. (Lisäksi laista puuttuu lyydin kieli, joka Venäjällä perinteisesti on luettu karjalan kieleen kuuluvaksi, mutta on jäänyt lain soveltamisessa väliinpuotojaksi.)

Karjalan nykytilanne näyttää siis kaikkiaan haastavalta. Yhteiskunnallisten rakenteiden ulkopuolelle jääneen kielen asemaa voi silti tukea monin tavoin, mutta tällöin korostuu yksilötason aktiivisuus. Niin Venäjällä kuin Suomessakin on edelleen runsaasti sellaisia vanhempia (ja vähän nuorempiakin) ihmisiä, jotka ovat viettäneet lapsuutensa vahvasti karjalankielisessä tai jopa lähes täysin karjalankielisessä lähiympäristössä ja jotka pystyisivät edelleen välittämään äidinkieltään nuoremmalle polvelle. Kielen aktivointi olisi siis mahdollista. Sarhimaa on korostanut isovanhempien sukupolven merkitystä kielen elvytyksessä ja voimaannuttamisessa yhden sukupolven yli (2017: 154–156). Olennaista ei ole, miten karjalaa puhutaan – hyvin vai huonosti tai mitä murretta – vaan että sitä ylipäätään puhutaan. Jos karjala elää tulevaisuudessa, se tulee käytännössä elämään kaksikielisissä kieliyhteisöissä ja yleensä myös kaksikielisissä perheissä.

Kirjakieli

Kysymys karjalan kirjakielestä on myös parhaillaan ajankohtainen. Karjalan kielellä on kirjoitettu jo parinsadan vuoden ajan (Matteuksen evankeliumin käännös tverin-karjalaksi ilmestyi v. 1820), mutta runsaammassa määrin karjalaksi on kirjoitettu vasta aivan viime vuosikymmeninä. Venäjällä on 1990-luvun alusta lähtien kehitetty ja käytetty kahta kirjoitettua karjalan varieteettia: livvinkarjalaa ja vienankarjalaa, joilla molemmilla julkaistaan säännöllisesti. Lisäksi on julkaistu jonkin verran kolmannella varieteetilla tverinkarjalaksi sekä myös lyydiksi. Suomessa julkaisutoiminta on ollut pääosin livvinkielistä, ja myös joitakin eteläkarjalaksi kirjoitettavia on, mutta eteläkarjalalta puuttuu toistaiseksi vakiintunut kirjallinen standardi.

Karjalalla on siis tällä hetkellä monta kirjakieltä. Tilanne muistuttaa Virossa 1800-luvulle asti vallinnutta tilannetta, jolloin maassa oli käytössä kahden murteen, pohjois- ja eteläviron, mukaiset kirjakielet, kunnes pohjoinen murre vakiintui yleiseen käyttöön. Yleensä valtiollisen kehityksen myötä yhdessä maassa onkin päädytty yhteen kirjakieleen (kuten mm. Suomessa). (Toisenlainen tilanne on kylläkin esim. Norjassa, jossa on käytössä kaksi kirjakieltä.)

Kysymykseen, mikä on karjalan kirjakielten määrä tulevaisuudessa, on vaikea vastata. Tärkeää joka tapauksessa olisi, että suomen- ja venäjänkarjalaiset voisivat käyttää yhteistä kirjoitetun kielen muotoa, jotta pienen kielen yhtenäisyys tältä osin voisi säilyä. Karjalan kielen puhujayhteisöähän jakoi pitkään itärajan rautaesirippu, joka esti kanssakäymisen Venäjän ja Suomen karjalankielisten kesken, mutta nykyään kontaktit ovat jälleen mahdollisia. Suomenkarjalaisten kahdesta kielimuodosta livvinkarjalalla on tähän asti ollut kirjoitettuna valta-asema, koska sillä on suhteellisen vakiintunut kirjallinen variantti (mikä tietenkin asettaa nämä kaksi kieliryhmää eriarvoiseen asemaan).

Tärkeitä standardoidun karjalan foorumeita ovat säännöllisesti ilmestyvät karjalankieliset aikakaus- ja sanomalehdet. *Karjal Žurnualu* on Suomen karjalankielisten verkkolehti (<http://verkolehti.karjal.fi/>), jonka kielimuotona on pääasiassa livvinkarjala ja joka ilmestyy verkkosisällön lisäksi paperimuotoisena lehtisenä 4 kertaa vuodessa. (Suomessa on vuodesta 2012 lukien voitu saada valtionavustusta karjalankielisen lehden tai verkkolehden julkaisemiseen.) Tärkeä karjalan kielen ja sen puhujajoukon yhtenäisyyden ylläpitäjä on Venäjällä ilmestyvä *Oma Mua* -lehti, jossa on kirjoituksia sekä livvinkarjalaksi että vienankarjalaksi (lehteen yhdistettiin 2010-luvun alkupuolella vienankielinen *Vienan Karjala* -lehti), mutta kirjoituksia julkaistaan silloin tällöin myös eteläkarjalaksi ja lyydiksi. *Oma Mua* on myös netissä (<http://www.omamua.ru/>).

Tverissä julkaistaan lehteä nimeltä *Karielan šana*, joka on kaksikielinen: jutut ovat karjalaksi ja venäjäksi. Lehti on tähän asti ilmestynyt noin kerran vuodessa, mutta säännöllisessä julkaisemisessa on viime aikoina ollut vaikeuksia. Muutenkin tverinkarjalan ja Tverin karjalaisten asema on hankala, koska he ovat erillään Karjalan tasavallasta ja sen karjalanpuhujista eivätkä he saa kielelleen yhteiskunnan tukea ja huomiota siinäkään määrin kuin mihin Karjalan tasavallassa on mahdollisuus.

Myös muita verkkosisältöjä karjalaksi on, mm. tekeillä oleva karjalankielinen Wikipedia (kolmella eri murteella). Eetterimedian puolella tärkeä avaus ovat olleet Suomen Yleisradion karjalankieliset radiouutiset (*Yle uudizet karjalakse*), jotka toimitetaan livvinkarjalaksi. Uutisia lähetetään viitisen minuuttia viikossa, ja ne löytyvät sen jälkeen netistä. Karjalankieliset uutiset ovat tärkeitä kielen aktivoinnissa ja ylläpidossa mutta etenkin sanaston kehittämisen kannalta, sillä niissä käsitellään erilaisia nykyisen yhteiskunnan ilmiöitä ja tapahtumia, joiden nimityksille tarvitaan tuoreita käännösvastineita. Venäjällä Karjalan television kansallinen TV-toimitus valmistaa uutis- ja ajankohtaisohjelmia karjalan, vepsän ja suomen kielillä. Nettisivujen mukaan tämän lähetystoiminnan tavoitteena on lähinnä kansanperinteen ja kulttuurin vaaliminen (Karjalan radion verkkosivut). Näitä ohjelmia ja uutispätkiä löytyy netistäkin.

Kirjakielen käyttöön ja kehittämiseen liittyy myös tekstien kääntäminen toisista kielistä. Karjalaksi kääntäminen on tullut erityisen ajankohtaiseksi 2000-luvulla, kun kirjoittaminen ja julkaiseminen karjalan kielellä on lisääntynyt. Myös Itä-Suomen yliopistossa on annettu kääntämisen opetusta parin viime vuoden aikana käännöseminaareissa. Kääntämisen kautta voidaan kehittää kirjoitettua kieltä rikastamalla ja monipuolistamalla ilmaisukeinoja ja toisaalta vakiinnuttamalla niitä. Tällaista kielen kehitystyötä voisi osaltaan tehdä sellainen kielenhuollon ja kielineuvonnan elin, lautakunta tai vastaava, jollainen karjalalta Suomessa puuttuu. Luonnollisestikin kääntämisen kautta kieleen voi myös siirtyä vaikutusta niistä kielistä, joista tyypillisesti käännetään, karjalan tapauksessa venäjästä ja suomesta.

Karjalan kirjakielistämisen prosessi on tällä hetkellä vielä kesken, joskin kaksi kirjoitettua varieteettia, vienankarjala ja livvinkarjala, ovat standardoimisessaan jo varsin pitkällä. Jotta kommunikaatio kieliyhteisössä olisi laajemmin mahdollista, yhteisö tarvitsee sellaista yhteistä käyttökoodia, joka takaa keskinäisen ymmärryksen ja yhdistää puhujia. Karjalaiseen kieliyhteisöön on kielimuotojen eroista huolimatta mielestäni luontevaa lukea kaikki perinteisen kielennimityksen *karjala-aunus* alaan kuuluvat kielimuodot sekä lyydi, jo siksikin että kielten elvytykselle ja voimaannuttamiselle on eduksi yhteisvoimin toimiminen.

Kirjakieli pohjautuu nimenomaan puhuttuun kieleen, mutta tyypillisesti se myös eriytyy siitä ja erilaisista puhutuista yksilökielistä. Kirjakieli ei kuitenkaan kehkeydy lähtöaineeksistaan aivan sattumanvaraisesti eikä automaattisesti. Vaikka kirjakielen kehitys voikin olla tiettyssä määrin luonnonvarainen prosessi, siihen kuuluu aina myös tietoisia valintoja ja prosessin ohjailua. Lähtökohtana on kirjakielen ymmärrettävyys käyttöyhteisössään, mikä edellyttää kielen eri alueellisten varieteettien huomioonottoa. (Tämä koskee siis mitä hyvänsä kirjakielistyvää kieltä, ei vain karjalaa.) Kirjakieleen valikoidaan ja valikoituu sellaista kielenainesta, joka on kielen senhetkisen käyttäjäkunnan kannalta pikemmin yleistä ja tavallista eikä niinkään suppea-alaista tai paikallista. Jo esimerkiksi ensimmäinen suomenkielinen koko Raamatun käännös vuodelta 1642 oli kielellinen kompromissi, jota oli tarkoitus ymmärtää maan eri kolkissa.

Nyt 2000-luvulla eletään kuitenkin toisenlaisessa maailmassa kuin esimerkiksi suomen kirjakieltä synnytettyä ja kehitettyä. Kielen käyttöympäristö ja käyttötavat ovat osin muuttuneet, ja kommunikaation muodot ovat moninaisemmat. Tänäpä ei viestitä pelkästään kasvokkain tai lähiyhteisössä eikä pelkästään kirjojen tai muunlaisten painettujen tekstien kautta, vaan myös esim. verkossa tai mobiililaitteilla ja maantieteellisesti ehkä hyvin kauaskin. Sellaiselle alueellisesti sirpaloituneelle kieliyhteisölle kuin karjalalle nämä uudet kommunikaatiomuodot uudenaikaisine mahdollisuuksineen voivat nousta hyvinkin tärkeiksi.

Kirja- tai yleiskielen luonne ja tarpeet voivat siis olla nykyään erilaiset kuin aiemmin. Nykyisille kommunikaatiomuodoille on myös ominaista vaihtelevampi, yksilöllisempi ja vähemmän normatiivinen, sanalla sanoen joustavampi kielenkäyttö perinteiseen kirjakieleen verrattuna. Karjalan kielenkin kohdalla on esitetty sellaisia ajatuksia, jotka veisivät pois perinteisestä normitetusta, piirteiltään vakiinnutetusta ja melko variaatiottomasta kirjakielestä. Tutkija Esa Anttikoski on todennut, että ”[e]lävän karjalan kielen säilymistä, kansallisen kulttuurin kehittämistä ja etnisen identiteetin vahvistumista voidaan nykytilanteessa edistää eri murteisiin perustuvien, löyhästi normitetujen ja käyttäjilleen mahdollisimman läheisten kirjakielen varianttien avulla” (Karjala 5.9.2002 s. 3). Myös karjalan kielen professori Pekka Zaikov on todennut, että kunkin karjalankielisen tulisi voida käyttää omaa varieteettia (tai sille läheistä varieteettia) kirjoitettuna. Tämä ajatus on motivoinut myös tähänastista kahden kirjakielen kehittämistä rinnakkain. Jos itseilmaisu karjalaksi käy liian vaikeaksi, käy helposti niin, että käytetäänkin karjalan sijasta toista kieltä: suomea tai venäjää. (Ks. Zaikov 2003: 40–41; Kunnas 2006: 229–230.)

Huomionarvoisena periaatteellisenä mahdollisuutena olisi siis se, että tiukkaan paalutetun normikirjakielen sijaan kirjallisesti käytetyssä karjalassa voisi olla enemmän variaatiota, erilaisia vaihtelevia muotoja ja ilmaisutapoja käyttäjiensä kielipohjan sekä myös käyttötilanteen mukaan eikä vaadittaisi yksiä ainoita ”oikeita” muotoja perinteisen kirjakielen tapaan. Myös se seikka, että karjala ei ole minkään valtion virallinen kieli, voisi puhua suuremman vapauden puolesta. Kieli voisi siis olla enemmän käyttäjäyksilönsä kuva, käyttäjälähtöinen ja käyttäjälleen läheinen, ei erikseen opetettava, uusi variantti. Luonnollisesti aina myös kuulija tai tekstin vastaanottaja otettaisiin tapauskohtaisesti huomioon kielellisissä valinnoissa. Kielen käyttäjä pyrkii luonnostaan tulemaan ymmärretyksi ja valitsemaan sellaiset ilmaisukeinot, joilla tähän tavoitteeseen päästään. Ymmärrettävyys ei siis ehkä olisi ylitsepääsemätön ongelma. Kielitieteilijän näkökulmasta karjalan murteet ovat keskenään ymmärrettäviä, mikä ei kuitenkaan välttämättä vastaa kielenpuhujien kokemusta eri murteista ja niiden välisistä eroista tai ymmärrettävyydestä.

Pohdinnoissa varioivasta tai joustavasta kirjakielestä ollaan kuitenkin aika kaukana karjalaksi tai muillakaan kielillä kirjoittamisen todellisuudesta. Tarvittaisiin sekä uskoa että tahtoa sellaiseen ajatteluun, että kirjakieli tai yleiskieli kielimuotona sietää variaatiota ja yksilöllisyyttä enemmän kuin tavallisesti olemme ajatelleet. Anttikosken sanoin karjalan kirjakieltä voitaisiin lähteä kehittämään ”väljin normeihin, suvaitsevalla ja sallivalla asenteella” (Karjala 5.9.2002 s. 3). Kuitenkaan sellainen

ajattelu, joka on kielentutkijoille mahdollista, ei välttämättä saa helposti jalansijaa puhujien yhteisössä. Kirjakielen lumo on vahva: luultavasti valtaosa kirjakielen käyttäjistä haluaa edelleen tietää, miten sanotaan oikein ja mikä puolestaan on ”väärin” sanottu.

Karjalan kielen huoltoa ja karjalan kielen käyttöön liittyvää neuvontaa ei ole Suomessa tällä hetkellä järjestetty mitenkään (eikä koskaan aiemminkaan ole). Venäjällä sen sijaan on vuodesta 2004 toiminut karjalan ja vepsän kielilautakunta (livviksi *Karjalan da vepsän kielien sanasto- da oigiehkirjutuskomissii*). Suomessa kielen aseman parantamisen sekä maamme kielten tasavertaisuuden kannalta ymmärrettävä on se karjalan kielen etua valvovien kansalaisaktiivien esittämä vaatimus, että karjalalla pitäisi olla oma kielilautakuntansa (Karjalan liiton verkkosivut), samalla tavoin kuin muillakin Suomessa vanhastaan puhutuilla kielillä on (Kotus). Toistaiseksi karjalalle ei tällaista lautakuntaa tai neuvottelukuntaa kuitenkaan olla saamassa, ainakaan Suomen valtion tai Itä-Suomen yliopiston järjestämänä. Toisaalta en ole varma, onko perinteinen kielilautakunta enää nykyajan vastaus kielen standardointiin ja kehittämiseen. Kirja- tai yleiskielen asiaa voitaisiin ehkä hoitaa ja edistää joustavammin muin keinoin, esim. joukkoistamalla, kielen käyttäjien talkoilla ja muilla yhteisöllisillä keinoilla ilman keskusjohtoisuuden ja tiukan normatiivisuuden henkeä. (Joka tapauksessahan on niin, että kirjakieli ei synny eikä vakiinnu ilman kielen käyttäjäyhteisöä.) Lautakunnan sijaan jo yksi palkattu karjalan kielen asiantuntija – kielen kehittäjä ja huoltaja – voisi saada paljon aikaan kielen hyväksi.

Myöskään ajatus karjalan yhdestä yhtenäisestä kirjakielestä ei tunnu tällä hetkellä oikein realistiselta. Venäläisen kielentutkijan Bubrihin 1930-luvulla kehittämä karjalan yhteinen kirjakieli, joka pohjasi eteläkarjalaan ja jossa oli aineksia eri murteista, ei saanut aikoinaan ilmaa siipiensä alle – mihin tosin saattoivat vaikuttaa myös tuon ajan poliittiset olosuhteet (ks. Anttikoski 1998). Ajatusta yhtenäisestä kirjakielestä vaikeuttaa myös se, että karjalankielisten ryhmäidentiteetti on todettu suhteellisen heikoksi (ks. Kunnas 2006: 241–242). Toisaalta nykytilannekaan ei tunnu pitemmän päälle mahdolliselta, ts. se, että näin pieni kieliyhteisö pystyisi ylläpitämään kolmea tai neljää eri kirjakieltä, kun yhdellekään niistä ei ole tarjolla yhteiskunnan tukea ainakaan mitenkään merkittävässä määrin ja myös karjalaa kirjoittamaan harjaantuneiden ihmisten määrä on melko vähäinen.

Karjalan kieli on tällä hetkellä tienhaarassa. Kun kieli on lähes sammumisen partaalla, tämän uhkaavan kehityksen välttämiseksi tai hidastamiseksi tarvittaisiin erittäin määrätietoisia toimia niin viralliselta valtiovallalta kuin muiltakin toimijoilta. Karjala on aina ollut elävä käyttökieli, mutta nykyajassa elääkseen se tarvitsee välttämättä uusia komponentteja: uusia käyttöaloja, uusia puhujia ja kirjoittajia ja samalla kielen päivitystä ja täydennystä, ajantasaistusta nykyhetkeen, myös ajattelussa ja asenteissa.

Laajentumiseensa ja uuden suunnan löytämiseen karjala voi saada aineksia myös perinteisen puhujayhteisönsä ulkopuolelta. Tietoisuus karjalan kielestä ja kiinnostus sitä kohtaan on Suomessa selvästi kasvamassa ja on tällä hetkellä luultavasti paremmalla tasolla kuin koskaan viime sotien jälkeen. Myös Venäjän Karjalassa on

paljon kieliaktiiveja ja -aktivismia. Puhujajoukon vähenemistä voi kompensoida yleisen tiedostuneisuuden ja aktiivisuuden lisääntymisen kautta, vaikka se ei suoraan johtaisikaan kielen siirtymiseen uusille puhujille.

Yksityisten aktiivisten, kieltä käyttävien tai suosivien ihmisten, ns. kieliaktivistien, panos on ollut aikoinaan merkittävä suomen kielen yhteiskunnallisen aseman vakiinnuttamisessa ja kirjakielen luomisessa. Samoin karjalan kielikin voi elpyä tai pelastua nähdäkseni vain yhteisöllisyyden, yhteishengen ja yhdessä tekemisen kautta. Tässä esimerkiksi seuratoiminta ja muu yhteisöllinen aktiivisuus korostuu. Suomessa erityisesti ortodoksinen uskonto ja ortodoksisen kirkon toiminta on jo pitkään ollut keskeinen karjalaisuutta ja karjalankielisyyttä ylläpitävä voima. Kaikkiaan uhanalaisen kielen elvyttämiseen ja voimaannuttamiseen tarvitaan monenlaista ja monentasoista panostusta: yksilötasolta aina institutionaaliin toimijoihin ja valtioliisiin päättäjiin. Tänä vuonna onkin Suomessa käynnistymässä valtion tukema laaja karjalan kielen elvytysohjelma. (Karjalainen 4.1.2017 s. A20). Myös parlamentaarisesti valittujen elinten (kuten eduskunnan, kunnanvaltuustojen, kuntien lautakuntien ym.) päätökset olisivat kielen aseman ja elvytyksen tukena tärkeitä, koska tällaiset päätökset tulisi parlamentarismien hengessä saattaa toimeenkin, ts. ne ovat luonteeltaan velvoittavia.

Vaikka kielipolitiikka onkin valtiollista, on syytä muistaa, että karjalan kielelle tarpeelliset elvytystoimet, kielen voimaannuttaminen ja kirjoitetun kielen standardointi koskettavat koko karjalankielistä yhteisöä, sekä Suomessa että Venäjällä. Näissä toimissa suomalaisten olisi edettävä yhteistyössä venäjänkarjalaisten kanssa ja myös hyödyntäen Venäjällä jo aikaansaattua kirjoitettujen kielimuotojen vakiintuneisuutta. Suomessa voitaisiin ottaa mallia myös siitä, että Venäjän Karjalan kieliliaktivismissä ovat kiinteässä liitossa tasavallan kaikki kolme itämerensuomalaista vähemmistökieltä: karjala eri varieteetteineen sekä vepsä ja suomi. Venäjän itämerensuomalaiset näyttävät tässä hallinnon ja päättäjien mahdollisista epäsuotuisista asenteista ja toimenpiteistä huolimatta vaikeissakin oloissa yhteistyön ja hengenluonnin mallia suomenkarjalaisille.

Suomenkarjalaisten piirissä on tällä hetkellä meneillään kielikiista. Kyse on kahden Suomessa vanhastaan puhutun karjalan murrevariantin, livvinkarjalan ja eteläkarjalan, ja niiden puhujien tai ehkä paremminkin viiteryhmiä ristiriidasta, joka koskee etenkin tuki- ja elvytystoimien rahallista kohdentamista näiden kahden murreryhmän kesken. Tämän vuoksi Raja-Karjalan alueen perinnettä ylläpitävistä pitäjänseuroista yksi, Suojärven pitäjänseura, on sanoutunut irti yhteistyöstä Karjalan Kielen Seuran kanssa ja ajaa nyt itsenäisesti yhden karjalan varieteetin, eteläkarjalan, asiaa. Karjalan Kielen Seura, joka on perustettu vuonna 1995, on olemassaolonsa ajan harjoittanut koko Suomen karjalankielisen yhteisön kattavaa edunvalvontatyötä.

Tämänhetkinen kielikiista kytkeytyy samalla kysymykseen karjalan kirjakielenstä tai kirjakielistä. Livvinkarjalalla on kirjallinen variantti (jota käytetään myös Venäjällä), mutta eteläkarjalalla toistaiseksi ei (ellei melko vähän kirjoitettua tve-rinkarjalaa lasketa sellaiseksi). Suomessa jotkut kielipohjaltaan eteläkarjalaiset ovat omaksuneet kirjoitetuksi kielimuodokseen livvinkarjalan, mikä tilanne edustaa

murrerajan ylitystä samalla tavoin kuin se, että itäsuomalaiset käyttävät kirjakielenään paljolti länsimurteisiin pohjautuvaa kirjasuomea.

Tässä yhteydessä kielikiistasta voi mainita vielä sen, että kiistan osapuolina ei varsinaisesti ole kielitieteilijöitä. Keskustelu on kuitenkin laajentunut kielentutkimuksen puolelle siltä osin, että eteläkarjalaa edustava taho on ruvennut hahmottamaan karjalan kieli- ja murrerajoja uudella tai vähintäänkin vaihtoehtoisella tavalla ilman kattavaa kielitieteellistä tarkastelua ja myös kieli- ja tutkimusyhteisön vakiintuneista nimityskäytännöistä osin poikkeavasti. Perinteisesti nimityksellä *varsinaiskarjala* on vakiintuneesti tarkoitettu kahden alamurteen, vienan- ja eteläkarjalan, muodostamaa kokonaisuutta, mutta tässä debatissa varsinaiskarjalalla on pitäjänseuran kielenkäytössä ruvettu tarkoittamaan pelkästään sen etelämurretta, eteläkarjalaa. Samoin livvinkarjala on haluttu nähdä pikemmin omana kielenään kuin karjalan kielen kuuluvana (käyttämällä lyhyttä nimivarianttia *livvi* korostetaan sen eroa varsinaiskarjalasta; ks. esim. Oma Suojärvi 3/2016 s. 4).

Lisänäkökulmana suomenkarjalaiseen murrekiistaan ja sen takana olleeseen kielimaantieteelliseen todellisuuteen voisi tuoda esiin sen, että vaikka kyse on kahden toisistaan selvästi eroavan murteen tai kielimuodon rajasta, näiden kahden varieteetin (eli etelä- ja livvinkarjalan) raja on Suomen Raja-Karjalassa kuitenkin vanhastaan ollut liukuva ja rajakarjalaismurteet ovat olleet leimallisesti sekamurteita (ks. esim. Genetz 1870: 206; Leskinen 1934: V–VI; Jeskanen 2011: 354; Uusitupa & Koivisto & Palander 2017: 78–80). Esimerkiksi Suojärvellä on vanhastaan puhuttu sekä eteläkarjalaa ja livvinkarjalaa että niiden eriasteisia sekoittumia.

Yliopisto

Itä-Suomen yliopistoon (silloiseen Joensuun yliopistoon) perustettiin vuonna 2008 karjalan kielen ja kulttuurin professuuri, ja sitä myötä avautui uutena mahdollisuus opiskella karjalan kieltä yliopistotasolla (ks. Palander & Zaikov & Uusitupa 2013: 371). Professorina ovat toimineet Pekka Zaikov vuosina 2009–2014 ja Vesa Koivisto vuodesta 2014 (Zaikov oli aiemmin nimitetty Petroskoin yliopiston karjalan kielen professoriksi 1999). Karjalan yliopisto-opetuksella on suorat vaikutukset myös karjalan kielen tutkimukseen, ja lisäksi sillä on käytännön merkitystä karjalan kielen yhteiskunnallisen aseman ja elävänä säilymisen kannalta.

Karjalan kielen tutkimuksella on Suomessa pitkät perinteet. Ensimmäiset karjalan tutkijat 1800-luvulla olivat suomalaisia (mm. Sjögren, Ahlqvist ja Genetz), ja karjalan kielen tutkimus asettui luontaiseksi osaksi aikakaudelle ominaista suomen ja sen sukukielten historiallis-vertailevaa tutkimusta. Karjala oli itämerensuomalaisen kieliperheen jäsen ja tutkimusyhteyksissä tasaveroisin isompien sukukieltenä rinnalla.

Karjalaa kielellisesti kartoittavan 1800-luvun tutkimuksen jälkeen karjalan tutkimus alkoi tiivistyä 1900-luvun alkupuolella, kun Suomessa ryhdyttiin toteuttamaan laajaa karjalan kielen sanakirjaa, ja samoihin aikoihin myös neuvostokielitieteessä

alettiin kiinnostua karjalan kielestä. Suomessa karjalan kielen tuohon aikaan tutkijoilta saama huomio kohdistui kuitenkin ensisijaisesti itärajan takaiseen karjalaisväestöön ja heidän murteisiinsa, ts. venäjänkarjalaan. Meillä tallennettiin ja tutkittiin ahkerasti mm. rajan takaa tulleiden karjalaispakolaisten kieltä, mutta samaan aikaan kiinnostusta ei kuitenkaan riittänyt oman maan rajojen sisällä Raja-Karjalassa eläviin karjalankielisiin ja heidän kieleensä. Tämä painotus, jossa sekamurteet (joita suomenkarjala leimallisesti oli ja on) eivät olleet kielentutkimuksen kannalta kiinnostavia, näkyy niin julkaistussa tutkimuksessa kuin kieliaineistossakin. Suomenkarjalan aiemman käsittelyn vähäisyyteen törmättiin 2010-luvulla Itä-Suomen yliopiston FINKA-tutkimushankkeessa, jossa ensimmäisiä tehtäviä oli rajakarjalaismurteiden korpuksen kokoaminen tutkimusaineistoksi. Onneksi näitä murteita oli kuitenkin nauhoitettu vielä 1960- ja 1970-luvuilla varsin runsaasti Suomen kielen nauhoitearkistoon, kuten kaikkia karjalan venäjänpuoleisiakin murteita.

1900-luvulla pääpaino oli karjalan äänne- ja muoto-opin ja sanaston tutkimuksessa. 2000-luvulle tultaessa huomio karjalan tutkimuksessa on laajentunut mm. kielikontakteihin (muutenkin kuin karjalaan saatujen lainasanojen muodossa) sekä karjalan kielen yhteiskunnallisen ja kielisosiologisen aseman tarkasteluun. Karjalan kielikontaktien ja nykystatuksen tutkijoista voidaan mainita mm. Muusa Ojanen (Savijärvi), Anneli Sarhimaa, Raija Pyöli, Niina Kunnas ja Janne Saarikivi. Uusiin tutkimussuuntiin on sisällynyt myös uudenlaisen, tutkimuskohtaisen aineiston hankintaa mm. haastattelujen ja kyselyjen muodossa. Toinen suosittu tutkimuskohde niin Suomessa kuin Venäjälläkin on ollut nimistöntutkimus, joka osaltaan myös valaisee alueen historiaa sekä kielten kehitykseen liittyviä kysymyksiä. Myös karjalan ja suomen kielten kontakteja ja niiden pohjalta muotoutunutta suomenkarjalaa (rajakarjalaismurteita) on viime vuosina tutkittu aktiivisesti. (Tutkimuksesta ks. Palander & Zaikov & Uusitupa 2013: 362–363.)

Karjalan kieli ja kulttuuri on oppiaineena Suomessa yliopistotasolla ainoastaan Itä-Suomen yliopistossa, joka siten nyttemmin vastaa valtaosasta karjalan kielen opetusta ja tutkimusta maassamme. Lisäksi Helsingin yliopistossa on itämerensuomalaisten kielten professuuri ja opintoala, ja karjalaa on opetettu myös ainakin Oulun yliopistossa. Kotimaisten kielten (tutkimus)keskuksen eli Kotuksen toimialoihin karjalan kieli kuului 2000-luvun alkuvuosiin asti Karjalan kielen sanakirjan toimittamisen muodossa. Sanakirjan toimittajat tarjosivat tuolloin merkittävää karjalan kielen asiantuntemusta niin Suomen kuin Venäjänkin suuntaan. Kun vuonna 2011 astui voimaan uusi laki Kotimaisten kielten keskukselta, siirrettiin muiden kuin suomen ja ruotsin kielten tutkimusvastuuta merkittävältä osin yliopistoille. Karjalan kielen tutkimus siirtyi tässä yhteydessä Itä-Suomen yliopistoon, käytännössä kuitenkin ilman vastaavia tutkijaresurssien siirtoja.

Itä-Suomen yliopiston karjalan kielen ja kulttuurin oppiaine on nyt toiminut vajaat kymmenen vuotta. Oppiaineessa on perus-, aine- ja syventävät opinnot. Oppiaineen tehtäväksi näkisin karjalan kielen olemuksen valottamisen mahdollisimman monipuolisesti ja kielen kaikissa ilmenemismuodoissa. Ala kattaa niin suomen- kuin venäjänkarjalankin, mutta Suomessa puhuttu karjala vaatii lisäksi erityishuomiota.

Tätä paikallisen karjalan tutkimusvelvoitetta Itä-Suomen yliopistossa on täyttänyt Suomen entisellä Raja-Karjalan alueella puhutun karjalan, ns. rajakarjalaismurteiden, tutkimus. Karjalan oppiaineelta edellytettävä tutkimus on kuitenkin suurimmalta osin tilapäisen ja sattumanvaraisen yliopiston ulkopuolelta haettavan rahoituksen sekä opiskelijoiden opinnäytetöiden varassa. Kaikkiaan tutkimusresurssit ovat tehtäväkenttään nähden niukat; opetuksen järjestämiseen resurssit sen sijaan ovat paremmat. Tutkimuksessa on tärkeää luoda toimivia yhteistyösuhteita ja yhteisiä tutkimushankkeita. Yhteistyökumppaneiksi sopivat hyvin esim. Itä-Suomen yliopiston osana toimiva Karjalan tutkimuslaitos sekä maamme karjalaisjärjestöt.

Karjalan oppiaineen vakiintunut asema yliopistossa antaa mahdollisuudet pitkäjänteiseen karjalan kieltä koskevan tiedon kokoamiseen, prosessointiin ja välittämiseen. Nykypäivänä kielitieteen tutkimusalojen laajennuttua karjalan kielen tutkimus voi olla yhtä moninaista ja monipuolista kuin minkä hyvänsä muun kielen. Rajaavana tekijänä on vain oppiaineen pienuus ja tutkijoiden vähäinen määrä, etenkin äidinkielisten tutkijoiden: tiettyjä kielen osa-alueitahan (kuten esim. semantiikkaa) pystyy syvällisemmin tutkimaan vain äidinkielen tutkija.

Karjala näyttäytyy siis tänä päivänä täyspätöisenä tutkimuskohteena niin perinteisessä fennistisessä tutkimusyhteydessä kuin myös nykyajan globaaleilla kielitieteen markkinoilla, joissa karjalalla on etunaan vielä uutuusarvo vähän tutkittuna ja verraten tuntemattomana kielenä. Karjalan kielen tutkimus voi olla luonteeltaan ”autonomista”, perinteistä kielentutkimusta, toisaalta myös kielen yhteiskunnalliseen tilanteeseen kytkeytyvää, jolloin kielentutkimuksella voi olla myös käytännöllisiä tavoitteita. Perusluonteinen kielen rakenteen tutkimus sekä sanaston tutkimus ja muu sanastotyö palvelevat osaltaan myös kielen standardointia. Juuri nyt olisi tarve tutkia enemmän karjalan kirjoitettua nykykieltä viimeisen parin–kolmenkymmenen vuoden ajalta, jotta nähtäisiin paremmin, mitä kirjakielelle on tämän kehitysrueaman aikana tapahtunut.

Karjalan kielen tutkimuksen kannalta tärkeitä ovat olleet erilaiset tutkimushankkeet. Erittäin merkittävä karjalan kieleenkin kohdistunut tutkimushanke oli EU:n rahoittama yleiseurooppalainen ELDIA-hanke (*European Language Diversity for All*), joka kohdistui useaan Euroopan vähemmistökieleen ja jota johti Mainzin yliopiston professori Anneli Sarhimaa (ks. Laakso & al. 2013). Karjalasta tämän laajan kielisosiologisen kyselytutkimuksen kohteena olivat suomenkarjala sekä Venäjän livvinkarjala. Hankkeen tavoitteena oli nykyisiä puhujayhteisöjä koskevan monipuolisen tiedon saamisen lisäksi kartoittaa kielipolitiikan puutteita eri maissa sekä luoda tietoa tulevaisuuden kielipoliittisia toimia varten (Sarhimaa 2017: 187). ELDIA:n vuonna 2013 ilmestyneet raportit suomen- ja venäjänkarjalasta (Sarhimaa 2013; Karjalainen & al. 2013) ovat merkittäviä dokumentteja karjalan kielen tilanteesta kahdessa maassa 2000-luvun alussa.

Vuosina 2011–2013 Itä-Suomen yliopistossa toimi Suomen Akatemian rahoittama hanke *Suomen ja karjalan rajalla: näkökulmia lähisukukieliin ja niiden murteisiin* (FINKA; hankkeen johtajana prof. Marjatta Palander). Tässä hankkeessa tavoitteena oli selvittää, miten kahden läheisen sukukielen, karjalan ja suomen, kontaktit

ovat muokanneet Suomen Raja-Karjalassa puhuttuja kielimuotoja, joiden jatkajia nykyään puhutut suomenkarjalan varieteetit ovat. Alueen kielimuodot ovat kahden kielen aineksia sisältäviä sekamurteita, joissa myös karjalan alamurteet sekoittuvat keskenään. Hanke on jo tuottanut aineskokoelman, Raja-Karjalan kielikorpuksen, jossa on n. 120 tuntia 1960- ja 1970-luvuilla tallennettua puhuttua kieltä tekstimuotoiseksi litteroituna, ja hankkeen tutkimustuloksia tulee lähivuosina julki useissa tekeillä olevissa väitöskirjoissa.

Parhaillaan meneillään olevassa, Koneen Säätiön vuoteen 2018 asti rahoittamassa Itä-Suomen yliopiston *Kiännä!*-hankkeessa (*Kääntäminen, elvytys ja uhanalainen karjalan kieli*; hankkeen johtajana dos. Helka Riionheimo) tarkastellaan karjalaksi kääntämistä eri näkökulmista. Hankkeen järjestämään käännösseminariin on kuulunut kontaktiopetusta luentoineen ja työpajoineen sekä harjoituksia ja kotitehtäviä. Kurssilla on siis opiskeltu ja harjoiteltu kääntämistä myös käytännössä. Samalla karjalan kielen kääntäjät ovat verkostoituneet keskenään (myös valtionrajan yli), ja kurssin opettajat ovat luoneet karjalankielistä kääntämissanastoa. Hankkeessa syntyy koko ajan uusia käännöksiä ja tietoa kääntämisestä karjalaksi, ja jo tässä vaiheessa hankkeesta on saatu sellaisia kokemuksia ja tuloksia, joista voi olla hyötyä toisillekin vähemmistökielille ja niiden elvytys- ja standardointityölle.

Niin ikään Koneen Säätiön rahoittama Itä-Suomen yliopiston hanke *Karjalan kielipit* (hankkeen johtajana prof. Lea Siilin) pyrkii keräämään yhteen karjalan kielitietoa erityisesti morfologiasta sellaiseen muotoon, josta se on helposti löydettävissä ja josta saa kokonaiskuvan siitä, mistä kaikkialta kielipillista tietoa ja karjalan kielen kuvausta voi löytää.

Miten karjalan kielen tutkimus ja opetus yliopistossa sitten voivat vaikuttaa karjalan kielen asemaan, sen säilymiseen ja sen eri varieteettien asemaan tulevaisuudessa? Tärkeää ensinnäkin on, että karjalaa ylipäänsä opetetaan ja opiskellaan. Karjalan yliopisto-opetus tuottaa uusia ja monenlaisia karjalan kielen asiantuntijoita, jotka ovat motivoituneita toimimaan karjalan kielen hyväksi. Karjalan opiskelu yliopistossa on etenkin nuoremmalle sukupolvelle mahdollinen keino toimia karjalaisen kieliyhteisön eteen ja koulutautua tekemään tärkeää karjalan kieltä koskevaa valistustyötä. Karjalaa yliopiston kielitaitokursseilla opiskelevien määrä on verraten suuri, n. 20–25 henkeä joka vuosi, ja heidän tulevalla toiminnallaan voi olla todellista konkreettista vaikutusta työssä karjalan kielen voimaannuttamiseksi. Yliopisto-opetuksen kautta saadaan koulutetuksi monipuolisesti (aineyhdistelmästä riippuen) esim. asiantuntevia opettajia karjalan kielen kursseille ja oppimateriaalien laatijoita sekä kielikysymyksissä aktiivisia, kantaa ottavia ja konsultoivia asiantuntijoita tai muita yhteiskunnallisia toimijoita. Erityisesti kannattaa huomata se, että karjalan yliopisto-opiskelijat ovat pääosin karjalankielisen yhteisön ulkopuolisia, ts. heidän kotikielensä ei ole karjala (joskin monet kylläkin ovat karjalankielisten jälkeläisiä), mikä tuo laajempaa kosketuspintaa muuhun yhteiskuntaan, etenkin sen nuorempaan polveen. Karjalan kielen läsnäolo näkyy Itä-Suomen yliopistossa monin tavoin, ja karjalan kieli tuo myös yliopistolle näkyvyyttä Pohjois-Karjalan alueella ja laajemminkin.

Yliopistossa karjalan kielitaitokursseilla opetettavina kielimuotoina ovat tähän asti vaihdelleet vuorovuosina vienankarjala ja livvinkarjala. Tänä vuonna on ollut lisäksi tverinkarjalan kurssi, tulevana vuosina on luvassa myös eteläkarjalan ja lyydin opetusta. Kielitaitokursseilla tarjotaan jatkumo peruskurssi – jatkokurssi – keskustelukurssi (sekä lukupiiri, jossa ovat mukana karjalan eri kirjoitetut kielimuodot). Tärkeää on huomata se, että yhden karjalan variantin opiskelu antaa valmiuksia myös muiden karjalan varianttien hallintaan tai vähintäänkin ymmärtämiseen. Karjalan yliopisto-opinnot tarjoavat näköaloja ja ymmärrystä karjalan eri muotoihin ja niiden välisiin suhteisiin.

Yliopisto kantaa osaltaan yhteiskunnallista vastuuta karjalasta, suomalaisesta vähemmistökielestä, sen elvyttämisestä ja sen aseman parantamisesta maassamme. Tällä hetkellä karjalan erilaiset elvytystoimet, kielen yhteiskunnallisen aseman parantaminen sekä kirjoitetun karjalan edelleenkehittäminen ovat erityisen ajankohtaisia tehtäviä, jotka pätevät sekä Suomessa että Venäjällä puhuttavaan karjalan kieleen. Tähän työhön tarvitaan kielen asiantuntijoita sekä tutkimustietoa, jota yliopisto tuottaa mutta nykyresurssein ei kuitenkaan riittävästi.

Tulevaisuudessa karjalan kielen tutkimuksen ja opetuksen suuntaaminen ja sen haasteet kumpuavat merkittävältä osin kielen yhteiskunnallisesta tilanteesta Suomessa ja Venäjällä. Uhanalaisen kielen kohdalla nousevat väistämättä esiin kielen säilymiseen ja säilyttämiseen nivoutuvat kysymyksenasettelut ja tutkimusongelmat. Kielen ylläpidon ja elvytyksen tueksi tarvitaan sekä perustutkimusta että yhteiskunnallista vaikuttamista.

Lähteet

- Anttikoski, Esa 1998: *Neuvostoliiton kielipolitiikkaa: Karjalan kirjakielen suunnittelu 1930-luvulla*. Lisensiaatintutkielma. Joensuun yliopisto.
- Genetz, Arvid 1870: Kertomus Suojärven pitäjäästä ja matkustuksistani siellä v. 1867. – *Suomi II*: 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hämynen, Tapio 2013: Rajakarjalaisen kieliyhteisön rapautuminen ja karjalankielisten määrä Suomessa. – Pekka Suutari (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 182–213.
- Jeskanen, Matti 2005: Karjalan kieli ja karjalankieliset Suomessa. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopisto. 215–285.
- Jeskanen, Matti 2011: Karjalan kieli Suojärvellä. – Tapio Hämynen (toim.), *Omal mual vieraal mual. Suojärven historia III*. Saarijärvi: Suojärven Pitäjäseura. 352–357.
- Karjalainen, Heini, Ulriikka Puura, Riho Grünthal & Svetlana Kovaleva 2013: *Karelian in Russia. ELDIA case-specific report*. Studies in European Language Diversity 26. Mainz.
- Karjalan liiton verkkosivut = Karjalan liiton verkkosivut. Karjalan Liitto ry 2018. <<https://www.karjalanliitto.fi/karjala-ja-karjalaisuus/karjalainen-kulttuuri/karjalainen-puheenparsi/karjalan-kieli.html>> 14.2.2018

- Karjalan radion verkkosivut = Karjalan radion verkkosivut. Kansallinen TV-toimitus. <<http://www.karjalanradio.narod.ru/tv.html>> 16.2.2017
- Kotus = Kotimaisten kielten keskus. Kotimaisten kielten keskuksen kielilautakunnat. <http://www.kotus.fi/kielitieto/kielipolitiikka/kotimaisten_kielten_keskuksen_kielilautakunnat> 16.2.2017
- Kunnas, Niina 2006: Yksi, kaksi vai monta kirjakieltä? Vienankarjalaisten kanta kirjakieli-debattiin. – *Virittäjä* 110: 229–247.
- Laakso, Johanna, Anneli Sarhimaa, Sia Spiliopoulou Åkermark & Reetta Toivanen 2013: *Summary of the research project ELDIA (European Language Diversity for All). Abridged English-language version of the ELDIA comparative report*. Vienna: University of Vienna.
- Leskinen, Eino 1934: *Karjalan kielen näytteitä II. Aunuksen ja Raja-Karjalan murteita*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 193. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Palander, Marjatta, Pekka Zaikov & Milla Uusitupa 2013: Karjalan kielen tutkimusta ja opetusta kahden puolen rajaa. – Pekka Suutari (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1389. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 358–385.
- Pyöli, Raija 1994: Nämil bednoil rajažil. Venäläis-aunuksenkarjalaisista kontakteista. – *Kahden Karjalan välillä. Kahden riikin riitamaalla*. Studia Carelica Humanistica 5. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. 245–252.
- Sarhimaa, Anneli 2013: *Karjalan kieli Suomessa. ELDIA-projektin tuloksia*. Studies in European Language Diversity 27.1. Mainz.
- Sarhimaa, Anneli 2017: *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Tietolipas 256. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Uusitupa, Milla & Vesa Koivisto & Marjatta Palander 2017: Raja-Karjalan murteet ja raja-alueiden kielimuotojen nimitykset. – *Virittäjä* 121: 66–106.
- Zaikov, Pekka 2003: Karelian Language in the Republic of Karelia. – Esa Anttikoski (toim.), *Developing written Karelian. Papers from the Karelian session of the 11th International Conference on Methods of Dialectology*. Studies in Languages 38. Joensuu: University of Joensuu, Faculty of Humanities. 38–44.

ACTIVITÉS

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN VUOSIKERTOMUS TOIMINTAVUODELTA 2015

Kokoukset

Päättävä vuosi on Seuran 132. toimivuosi. Vuoden aikana Seura on järjestänyt vuosikokouksen sekä kahdeksan kuukausikokousta. Kaikki päättävän toimikauden kuukausikokoukset sekä vuosikokous on järjestetty Tieteiden talossa. Vuosikokouksessa 2.12.2014 esitelmän piti esimies, professori Ulla-Maija Forsberg otsikolla *Hantin sanat Castrénin silmin*.

Vuoden 2015 kuukausikokouksissa kuultiin seuraavat esitelmät:

- 16.1. 1. varaesimies, professori Sirkka Saarinen (Turun yliopisto): *Paasonen kulttuurin tutkijana*
- 20.2. FT Denis Kuzmin (Helsingin yliopisto): *Vienanmeren länsirannikon asutuksen kerrostumat*
- 20.3. FT Helka Riionheimo ja prof. Marjatta Palander (Itä-Suomen yliopisto): *Muistojen Karjala. Aikamatkalla rajakarjalaisten kanssa*
- 17.4. Professori Matti Miestamo (Helsingin yliopisto): *Uralilaisten kielten neogaatiosta typologisessa valossa*
- 15.5. FT Aleksandr Pustjakov (Helsingin yliopisto): *Vetlugan–Vjatkan vesistöalueen permiläisperäistä paikannimistöä*
- 18.9. FT Annika Pasanen (Helsingin yliopisto): *Kielipesiä, kielimestareita ja kieli-ideologioita. Inarinsaamen kielen revitalisaatio*
- 16.10. FT Nobufumi Inaba (Turun yliopisto): *Suomen datiiivigenetiivin juuret*
- 21.11. FT Jekaterina Gruzdeva (Helsingin yliopisto): *Suomalainen tietotaito Kaukoidässä: nivhin kielen elvytyshanke*

Varsinaisissa kokouksissa on ollut läsnä yhteensä 293 henkeä. Johtokunta on kokoonnutut kaikkina edellä mainittuina päivinä.

Seuran kokoukset ja julkaisut sekä uutuuksien julkaisujen kannet ja lyhyet luonnehdinnat ovat nähtävillä verkko-osoitteessa <http://www.sgr.fi>. Kotisivuja ylläpitää kustannustoimittaja Anna Kurvinen.

Arkistoasiat

Seuran tutkimusarkiston ja toiminta-arkiston aineisto, joka on Kansallisarkistossa, on erillisestä sopimuksesta käytettävissä johtokunnan hyväksymään perusteltuun tutkimustarkoitukseen. Kuluvana vuonna tutustumis- ja käyttölupia on myönnetty Yrjö Wichmannin, Toivo Lehtisalon, Artturi Kanniston, Kai Donnerin, ja Franz Äimän aineistoihin sekä Timofei Jevsevjevin Ethnographica- ja Folkloristica-niteisiin.

Mannerheim-kokoelmiin on tänäkin vuonna myönnetty tutustumislupia. Mannerheimin Aasian-ratsastuksen tuloksena syntynyt *C.G.E. Mannerheimin fragmenttikokoelma* on valokuvattu ja tallennettu digitaalisessa muodossa Doria-tietokantaan (www.doria.fi). Sähköistä julkaisemista on edistetty myös sallimalla Michael Riesslerin työryhmineen julkaista digitoituja Eliel Lagergranzin koltan materiaaleja Freiburgin yliopiston digitaalisessa tietovarannossa.

Talous

Levoton maailmantilanne ja Euroopan kasvavat pakolaisvirrat ovat vaikuttaneet luotamuksen vähenemiseen varsinkin Euroopassa. Tämä on vaikuttanut myös Suomen talouden epämääräisen suhdannetilanteen jatkumiseen. Vienti ja teollisuustuotanto ovat olleet vaikeuksissa ja ne ovat jääneet ennusteita heikommiksi. Kotimarkkinoiden vaatimaton kasvu on pitänyt talouden jotenkuten pinnalla. Useat kotimaiset pörssiyritykset ovat kuitenkin parantaneet tänä vuonna tuloksiaan ennen kaikkea kustannussäästöillä. Yritysten investoinnit ovat olleet vähäisiä, ja yhtiöt jakanevat tulostaan osinkoina omistajilleen. Ensi keväänä jaettavasta osinkopotista onkin odotettavissa varsin merkittävä. Korkotaso on pysynyt ennätysalhaisena, ja lähes kaikki Seuran sijoitukset ovat kotimaisissa pörssiosakkeissa, joiden pitkän aikavälin arvostukset ja osingonmaksukyky on arvioitu vähintään kohtuullisiksi. Sijoitussalkuista on vuoden aikana myyty pois joitain tuottamattomia osakkeita. Tilalle on hankittu yhtiöitä, joiden hyvään osingonmaksuun uskotaan.

Seuran taloudellinen tilanne on kuluvana vuonna pysynyt hyvänä. Julkaisujen myynti on kehittynyt arvioitua paremmin. Valtion avustus 22 500 euroa jäi kuitenkin arvioitua pienemmäksi. Alfred Kordelinin säätiöltä saatiin 30 000 euron suuruisen avustus Manuscripta Castrenianaan. Varsinaisen toiminnan tuotot, noin 70 000 euroa, toteutunevat lähes arvioidun suuruisina. Myös varsinaisen toiminnan kulut, noin 165 000 euroa, näyttävät toteutuvan talousarvion mukaisesti. Sijoitustoiminnan tuotot, noin 95 000 euroa, joilla varsinaisen toiminnan alijäämä katetaan, toteutuvat myös arvioidun suuruisina.

Koska Seuran tilikausi on kalenterivuosi 1.1.–31.12., ei toimintakertomukseen saada kuluvan kalenterivuoden lopullisia talouslukuja. Ne löytyvät vuoden 2015 tilinpäätöksestä, joka valmistuu alkuvuodesta 2016. Tilinpäätös käsitellään vuosittain keuhällä maaliskuun varsinaisessa kokouksessa. Tilinpäätös julkaistaan myös Seuran Aikakauskirjassa, SUSA:ssa.

Väitöskirjapalkinnot ja apurahat

Seuran hallussa olevista rahastoista sekä yleisistä varoista on myönnetty kuluvan vuoden aikana apurahoja ja palkintoja yhteensä 25 600 €.

SUS:n ja Kotikielen Seuran yhteisen lautakunnan August Ahlqvistin, Yrjö Wichmannin, Kai Donnerin ja Artturi Kanniston rahastosta jaettiin väitöskirjapalkinnot seuraavasti:

- Taarna Valtoselle 3500 euroa väitöskirjasta *Kulttuurista onomastiikkaa. Neljän saamen kielen paikannimien rakenne, sanasto ja rinnakkaisnimet vähemmistö-enemmistö-suhteiden kuvastajina*,
- Anna Vataselle 3500 euroa väitöskirjasta *Responding in overlap: Agency, epistemicity and social action in conversation*,
- Riitta Juvoselle 2000 euroa väitöskirjasta *Kirjoitelma ja tekijän ääni: Kehystämisen yhdyslauseet suomenkielisen ylioppilasaineen dialogisuuden hallinnassa*,
- Denis Kuzminille 2000 euroa väitöskirjasta *Vienan Karjalan asutushistoria nimistön valossa*.

Tuotosta jäljelle jäänyt 1000 euroa varattiin myöhempää käyttöä varten.

Minette ja Otto Donnerin, Mikko Korhosen, Julius Markin ja lahjoittajien rahaston vuoden 2014 tuotosta jaettavan nuorten tutkijain ja tutkijoiksi aikovien apurahan, 6000 €, sai

- FM Chingduang Yurayong Helsingin yliopistosta väitöstutkimuksen edistämiseen. Tutkimuksen aiheena on *Structural Convergence in the Linguistic Area of North Russia - On Possessive Construction and Postposed Demonstrative*.

Albert Hämäläisen rahaston tuotosta jaettava apuraha Sisä-Venäjällä asuvien suomensukuisten kansojen tutkimukseen jaettiin kahdelle tutkijalle väitöstutkimuksen loppuunsaattamiseksi:

- FM Heini Karjalainen aiheenaan vepsän kielen indefiniittipronominit, 6000 euroa
 - FM Kristina Yuzieva aiheenaan marin kielen linnunnimitykset, 2000 euroa
- Hämäläisen rahastosta Mordvaan suuntautuvalla kenttämatkalla apurahaa anoneelle FM Flóra Hatvanille myönnettiin seuran omista varoista 600 euron matka-apuraha.

Julkaisutoiminta

Vuoden 2014 julkaisuina ilmestyivät vuoden 2015 puolella:

- SUST 270: Nobufumi Inaba, Jorma Luutonen, Arja Hamari & Elina Ahola (toim.): *Juuret marin murteissa, latvus yltää Uraliin. Juhlakirja Sirkka Saari-sen 60-vuotispäiväksi 21.12.2014*. XXXVIII s. + 432 s. + Liite XX s. 60 €.
- SUST 271: Taarna Valtonen: *Mielen laaksot. Mielen vuemieh. Miela vuomit. Mielâ vyemeh. Miöl vue'm. Neljän saamen kielen paikannimien rakenne, sanasto ja rinnakkaisnimet vähemmistö-enemmistö-suhteiden kuvastajina*. 452 s. + liitteet 88 s. 40 €.
- FUF (Finnisch-Ugrische Forschungen) 62

Vuoden 2015 julkaisuina ovat ilmestyneet:

- SUST 272: Nobufumi Inaba, *Suomen datiivigenetiivin juuret vertailevan menetelmän valossa*. 351 s. + liitteet 62 s. 40 €.
- UH 7: *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Toim. Santeri Junttila. 300 s. 20 €
- UH 8: *Culture, Language and Globalization among the Moldavian Csángós Today*. Toim. Magdolna Kovács, Petteri Laiho & Hanna Snellman. 232 s. 20 €.
- UH 9: Annika Pasanen: *Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen revitalisaatio*. 428 s. + liitteet 13 s. 30 €.

Vuodenvaihteessa 2015–16 ovat ilmestymässä:

- Apuneuvoja XVII: Riho Grünthal: *Vepsän kielioppi*
- SUSA 95
- SUST 272: Tim Feist: *A Grammar of Skolt Saami*

Vuoden 2016 julkaisuohjelma:

Uralica Helsingiensia -sarjaan:

- Arjava, Harjumäki, Shagal (toim.), *Erzya language and culture in the field*
- Jantunen & Björklöf (toim.) *Plurilingual Finnic. Change of Finnic Languages in a Multilingualistic Environment*
- Saarikivi & Holopainen (toim.) *Uusiutuva etymologia*.

Lexica Societatis Fenno-Ugricae -sarjaan:

- LEXICA XXXI:2. *Electronic Word Lists: Komi (Zyryan), Chuvash and Tatar. With SFOu WordListTool 1.3*

Manuscripta Castreniana -sarjaan 4 nidettä:

- Evenki (Juha Janhunen)
- Hanti (Ulla-Maija Forsberg)
- Keetti (Stefan Georg)
- Kotti (Stefan Georg)
- SUST-sarjaan 3–4 teosta, mm.:
- Holopainen, Saarikivi, Kallio (toim.), *Verba Vagantur. Jorma Koivulehto in Memoriam*

Apuneuvoja suomalais-ugrilaisien kielten opintoja varten -sarjaan:

- Svetlana Hämäläinen: *Olmapu. Marin kielen oppikirja*.
- Moisio & Luutonen (toim.): *Taatarilais-suomalainen sanakirja*.
- Finnisch-Ugrische Forschungen 63

Manuscripta Castreniana -hanke

Manuscripta Castreniana on Matthias Alexander Castrénin käsikirjoitusten julkaisuhanke, jota hallinnoi Suomalais-Ugrilainen Seura. Hankkeen ohjausryhmään kuuluvat esimies, prof. Ulla-Maija Forsberg, Prof. Juha Janhunen, dos. Ildikó Lehtinen, dos. Timo Salminen ja FT Karina Lukin. Ohjausryhmä on kokoontunut vuonna 2016 kolme kertaa.

Alahankkeen *Manuscripta Castreniana Jurak-Samoiedica* tarkoituksena on kaiken Castrénin keräämän nenetsiläisen aineiston xml-muotoinen digitoiminen ja elektroninen julkaiseminen. Sen työryhmään osallistuvat maisteri Petri-Tapio Heikkonen, tohtori Karina Lukin ja dosentti Tapani Salminen. Näistä Heikkonen on tehnyt vuonna 2015 käytännön digitointityötä ja julkaisualustan laadintaa Kordelinin säätiöltä vuonna 2014 saadun apurahan turvin, kun taas Lukin ja Salminen ovat hankkeessa mukana omien toimiansa ohessa, siten että Lukin käsittelee ja tutkii Castrénin kansatieteellisiä ja kansanrunousaiheisia tekstejä ja Salminen kommentoi ja analysoi kieliaineistoja sekä toimii työryhmän vetäjänä.

FK Jarmo Alatalo on työstänyt Castrénin selkuperin aineistoja Seuran omalla rahoituksella. Muita aineistoja on käsitelty ja julkaisuja valmisteltu ns. virkatyönä.

Hankkeelle on haettu lisärahoitusta vuodeksi 2016 Koneen säätiöltä ja Suomen Kulttuurirahastosta. Seura on perustanut *Manuscripta Castreniana* -julkaisusarjan, jolle on haettu TSV:n julkaisutukea vuodeksi 2016.

Sähköiset julkaisut

SUSA on ilmestynyt yhtä aikaa painettuna ja verkkoversiona. SUST-sarjassa on vuoden tai 6 kk:n embargoaikoja. FUF julkaistaan Elektrassa vuoden kuluttua painetusta versiosta. Rinnakkaisjulkaiseminen verkossa ei ole edennyt tänä toimikautena edellä mainittujen määräaikojen mukaisesti, vaan vuoden 2013 julkaisuja on vielä vuoden 2015 lopussa lataamatta verkkoon.

Seminaarit ja näyttelyt

Tammikuussa tuli kuluneeksi 150 vuotta kieli- ja kansatieteilijä Heikki Paasosen syntymästä. Juhlavuoden kunniaksi Seura järjesti 16. tammikuuta juhlaseminaarin Tieteiden talolla. Juhlapäivä aloitettiin kunniakäynnillä Paasosen haudalla Hietaniemessä. Seminaarin ohjelma oli seuraava:

- Ulla-Maija Forsberg: Paasosen matkat ja hanti
- Rigina Ajanki: Yli kielikuntarajojen – Mordvalaiskielten turkkilaislainoista
- Jack Rueter ja Olga Jerina: Heikki Paasosen aineistot – Mordvalaiskielten ja -kulttuurien tutkimuksen ehtymätön lähde

- Nina Aasmäe: The observations of Heikki Paasonen concerning word stress in Erzya and Moksha
- Timo Salminen: Suomalaisten humanistien tutkimusmatkat itään ja niiden edellytykset Paasonen aikana
- Ildikó Lehtinen: Paasonen perhe kentällä
- Sirkka Saarinen: Paasonen kulttuurin tutkijana (Suomalais-Ugrilaisen Seuran kuukausiesitelmä)

Kirjavara-asiat

Kirjavarainhoitajan kertomus

Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan (TSV) julkaisukeskuksen hoidossa olevaan julkaisuvarastoon on ajalla 1.11.2014–31.10.2015 saatu uusia Seuran julkaisuja 8 kappaletta, 2513 nidettä. Seuran ja TSV:n välillä on joulukuussa 2014 allekirjoitettu uusi varastosopimus, joka sisältää aiempaa tiukemmat varastointikiintiöt, joiden takia TSV:n julkaisuvarastossa säilytettäviä kirjoja on jouduttu antamaan poistoihin runsaasti. Varsinaisena syynä tiukentuneisiin kiintiöihin on TSV:n julkaisuvaraston muutto uusiin tiloihin loppuvuodesta 2015, ja lisäksi TSV:n julkaisuvaraston sisäilma- ja kosteusongelmat nopeuttivat poistojen tarvetta jo keväällä 2015.

Vaihtokumppaneita Suomalais-Ugrilaisella Seuralla on ollut kyseisenä aikana 135. Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskus on vuoden aikana lähettänyt vaihtokumppaneille 301 nidettä ja vastikkeettomia kappaleita (johtokunnan kappaleiden ja arkistokappaleiden lisäksi) 130 kappaletta arvostelijoille, lahjoiksi ja näytekappaleiksi.

Tiedekirja on myynyt ajalla 1.10.2014–31.10.2015 Seuran julkaisuja 434 nidettä.

Helsingissä 2. joulukuuta 2015

Sampsa Holopainen
Kirjavarainhoitaja

Seuran muu näkyvyys

Suomalais-Ugrilainen Seura toimii myös Facebookissa. Facebook-sivulle päivitetään tiedot seuran kokouksista, seminaareista ynnä muista tapahtumista sekä tiedot uusista julkaisuista.

Jäsenistö

Seuran vuosikokouksessa 2014 kutsuttiin uusiksi ulkojäseniksi kielentutkija ja kulttuuriantropologi, Antal Regulyn museon johtaja, tohtori Eszter Ruttkay-Miklián Zircistä ja Yleisen ja suomalais-ugrilaisen kielitieteen johtaja, dosentti, filologiatieteiden kandidaatti Mira Samarova Udmurtian valtionyliopistosta Iževskistä.

Seuraan on saatu vuoden 2015 aikana 10 uutta vakinaista jäsentä:

- Riku Erkkilä
- Mervi de Heer
- Olli Heinänen
- Heli Jaakkola
- Andrei Kalinitchev
- Tiina Klooster
- Tomi Koivunen
- Larisa Leisiö
- Annika Ester Maresia
- Suvi Vierula

Edellisessä vuosikokouksessa tehdyn päätöksen mukaisesti on uusilta vakinaisilta jäseniltä peritty kertajäsenmaksuna 40 euroa, opiskelijoilta 20 euroa.

Vuoden 2015 aikana Seura on menettänyt seuraavat jäsenensä:

Kunniajäsenet:

- Ants Viires 18.3.

Ulkojäsenet:

- Ariadna Kuznetsova 12.4.
- Jelena Susoi 30.11.

Vakinaiset jäsenet:

- Leif Rantala 8.1.
- Kalevi Wiik 12.9.
- Michael Katzschnmann 17.5.

Edustusasiat

SUS:n ja Kotikielen Seuran yhteiseen lautakuntaan, joka päättää August Ahlqvistin, Kai Donnerin, Artturi Kanniston ja Yrjö Wichmannin rahastojen tuotosta jaettavista väitöskirjapalkinnoista nimettiin Seuran edustajiksi, 1. varaesimies Sirkka Saarinen ja 2. varaesimies Riho Grünthal. Esimies kuuluu lautakuntaan asemansa perusteella.

Henkilöstö

Seuran toimimiehinä ovat päättävänä kautena olleet seuraavat: esimiehenä prof. Ulla-Maija Forsberg, 1. varaesimiehenä prof. Sirkka Saarinen, 2. varaesimiehenä prof. Riho Grünthal, sihteerinä fil. maist. Ulriikka Puura, rahanvartijana merkon. Harry Sjöberg, kirjavarainhoitajana fil. maist. Sampsa Holopainen ja johtokunnan lisäjäseninä prof. Kaisa Häkkinen, dos. Ildikó Lehtinen ja tutkijatohtori Rigina Ajanki, yliasiamiehenä fil. toht. Merja Salo, joka on toiminut myös sihteerin sijaisena tammikuussa.

Seuran kustannustoimittajana toimii fil. maist. Anna Kurvinen. Hänen apunaan ja sittemmin sijaisenaan on tällä kaudella toiminut fil. yo. Katriina Ketola.

Tilintarkastajana on toiminut KHT Frej Lobbas (KHT-yhtiö Nexia Oy) varamiehenään joku muu KHT-yhtiö Nexia Oy:sta ja toiminnantarkastajana toiminnanjohtaja Ulla Piela (Kalevalaseura) varamiehenään toiminnanjohtaja Marja Lappalainen (M. A. Castrénin seura).

Helsingissä 2. joulukuuta 2015

Ulriikka Puura, sihteeri

Suomalais-Ugrilaisen Seuran tilinpäätös vuodelta 2015

Tuloslaskelma 1.1.–31.12.2015

Varsinainen toiminta

Tuotot	
Julkaisujen myynti	14 020,50
Tekijänoikeuskorvaukset	1 000,00
Valtion erillisavustus	22 500,00
Muut erillisavustukset	<u>30 000,00</u>
Tuotot yhteensä	67 520,50
Kulut	
Henkilöstökulut	
Palkat ja palkkiot	81 525,24
Eläkekulut	13 503,29
Muut lakisääteiset henkilöstökulut	<u>3 470,50</u>
Henkilöstökulut yhteensä	98 499,03
Myönnetty apurahat ja palkinnot	12 171,40
Painatuskulut	20 876,15
Muut kulut	<u>56 647,55</u>
Kulut yhteensä	<u>155 146,58</u>
Varsinaisen toiminnan tuotto-/kulujäämä	-87 626,08

Varainhankinta

Tuotot	
Jäsenmaksut	<u>220,00</u>
Varainhankinta yhteensä	<u>220,00</u>
Kulujäämä	-87 406,08
Sijoitus- ja rahoitustoiminta	
Tuotot	
Osinkotuotot	140 226,62
Korkotuotot	32,87
Muut tuotot	<u>63 564,42</u>
Tuotot yhteensä	203 823,91
Kulut	
Korkokulut ja muut rahoituskulut	109 585,09
Kulut yhteensä	109 585,09
Sijoitus- ja rahoitustoiminta yhteensä	94 238,82
Tuotto /kulujäämä	6 832,74
Siirrot rahastoista, siirrot rahastoihin	-30 372,88
Tilikauden ylijäämä/alijäämä	-23 540,14

Tase 31.12.2015

Vastaavaa

Pysyvät vastaavat	
Sijoitukset	
Osakkeet ja osuudet	1 128 010,97
Rahamarkkinat	<u>47 064,37</u>
Yhteensä	1 175 075,34
Sidottujen rahastojen varat	
Osakkeet ja osuudet	868 211,70
Rahamarkkinat	<u>13 290,03</u>
Yhteensä	881 501,73
Vaihtuvat vastaavat	
Vaihto-omaisuus	16,82
Siirtosaamiset	<u>14 642,69</u>
Yhteensä	14 665,85
Rahat ja pankkisaamiset	<u>14 665,85</u>
Vastaavaa	2 071 242,92

Vastattavaa

Oma pääoma	
Pohjarahasto	18 483,96
Ed. tilikausien yli-/alijäämät	1 148 050,02
Rahastot	<u>28 691,01</u>
Yhteensä	1 195 224,99
Sidotut rahastot	877 578,95
Tilikauden yli-/alijäämä	<u>-23 540,14</u>
Oma pääoma yhteensä	2 049 263,80
Lyhytaikainen vieras pääoma	
Muut velat	6 539,92
Siirtovelat	15 439,20
Vieras pääoma yhteensä	<u>21 979,12</u>
Vastattavaa	2 071 242,92

Tilinpäätöksen liitetiedot

Kirjanpitoasiakirjat

Päiväkirja	ATK-tulosteina
Pääkirja	ATK-tulosteina
Palkkakirjanpito	paperitositteina
Tasekirja	erikseen sidottuna

Tositelajit ja säilyttämistapa

Tositteet	1–149	paperitositteina
Muistiotositteet	10-1 – 10-2	paperitositteina

Helsingissä 15.1.2016

Ulla-Maija Forsberg	Sirkka Saarinen	Riho Grünthal
Sampsa Holopainen	Ulriikka Puura	Harry Sjöberg
Kaisa Häkkinen	Ildikó Lehtinen	Rigina Ajanki

Tilinpäätösmerkintä

Suoritetusta tilintarkastuksesta on tänään annettu kertomus.

Helsingissä 12.2.2016

Frej Lobbass, KHT

Suoritetusta toiminnantarkastuksesta on tänään annettu kertomus.

Helsingissä 29.1.2016

Marja Lappalainen, FM

SUOMALAIS-UGRILAISEN SEURAN VUOSIKERTOMUS TOIMINTAVUODELTA 2016

Kokoukset

Päättävä vuosi on Seuran 133. toimivuosi. Vuoden aikana Seura on järjestänyt vuosikokouksen sekä kahdeksan kuukausikokousta. Kaikki päättävän toimikauden kuukausikokoukset sekä vuosikokous on järjestetty Tieteiden talossa. Vuosikokouksessa 2.12.2015 esitelmän piti esimies, professori Ulla-Maija Forsberg otsikolla *Vogulin sanakirjan jatkohankkeista*.

Vuoden 2016 kuukausikokouksissa kuultiin seuraavat esitelmät:

- 15.1. prof. Helena Ruotsala (Turun yliopisto): *Rajaton Tornionlaakso – kieli, arki ja identiteetit yllirajaisella alueella*
- 29.2. FT Ilona Rauhala (Helsingin yliopisto): *Adjektiivijärjestelmän muutos pohjoissaamassa*
- 18.3. FT Miina Norvik (Tarton yliopisto): *Tulevaisuuden ilmaisemisen keinoja liivin kielessä – vertailukohtana muut itämerensuomalaiset kielet*
- 15.4. FM Chingduang Yurayong (Helsingin yliopisto): *Onko pääsananjälkeen demonstratiivi pohjoisvenäjän murteissa suomalais-ugrilainen substraattipiirre?*
- 20.5. FT Santeri Junttila (Helsingin yliopisto): *Argumentit esihistoriallisten lainasanojen tutkimuksessa.*
- 16.9. FT Nika Potinkara (Jyväskylän yliopisto): *Saamelaisuus museonäyttelyissä*
- 21.10. Prof. Eberhard Winkler (Göttingenin yliopisto): *1800-luvun kenttätutkimusta: Sjögren*
- 18.11. FT Susanna Virtanen (Helsingin yliopisto): *Topikaalisuus ja fokaalisuus – informaatiotekniikan peruskysymyksiä itämaissa*

Varsinaisissa kokouksissa on ollut läsnä yhteensä 260 henkeä. Johtokunta on kokoonnutut kaikkina edellä mainittuina päivinä.

Seuran kokoukset ja julkaisut sekä uutuuksien julkaisujen kannet ja lyhyet luonnetelmät ovat nähtävillä verkko-osoitteessa <http://www.sgr.fi>. Kotisivuja ylläpitää kustannustoimittaja Anna Kurvinen.

Arkistoasiat

Seuran tutkimusarkiston ja toiminta-arkiston aineisto, joka on Kansallisarkistossa, on erillisestä sopimuksesta käytettävissä johtokunnan hyväksymään perusteltuun tutkimustarkoitukseen. Kuluvana vuonna tutustumis- ja käyttöluvia on myönnetty mm. T. Jevsejevin Ethnographica-kokoelmaan, Anders Andelinin, D.E.D. Europaeuksen, Arvid Genetzin, Erkki Itkosen, Toivo Itkosen, Eliel Lagercrantzin, Kai Donnerin sekä Paavo Ravilan aineistoihin; Christian Carpelanin aineistoon *Tietoja Sodankylän lapalaisista*, Erkki Itkosen *Inarilappisches Wörterbuchin* sanalippuihin sekä Kallistrat

Zhakovia ja D.V. Bubrihia koskevaan aineistoon. T. I. Itkosen koltta-aineistojen käsittelyn yhteydessä löytyi n. 100 sivua aiemmin tuntematonta vuonna 1942 sotavankeilta kerättyä marilaismateriaalia, joka kattaa lähes kaikki murrealueet.

Sähköisen julkaisemisen lupia on kuluvana vuonna myönnetty H. Paasosen mordvalaisaiheisiin painettuihin ja arkistomateriaaleihin. Hankkeessa on tarkoituksena julkaista pääosin SUST-sarjassa ilmestyneitä kenttätymateriaaleja CSC:n Korp-palvelussa. Lisäksi Donnerin kamassin aineistoja on annettu julkaista kuvina verkossa.

Kansallisarkistoon siirrettiin marin ja mansin sanakirjojen perustana olleet alkuperäiset sanalipustot niihin liittyneine käsikirjoituksineen.

Talous

Maailman epävakaa taloustilanteen vaikutus erityisesti Eurooppaan ja siten myös Suomeen on varjostanut kuluvaa vuotta. Vientimme on edelleen ollut vaikeuksissa ja investoinnit vähissä. Onneksi kotimarkkinamme ovat toimineet kohtuullisesti ja nostaneet talouskasvuamme jo hieman plussan puolelle. Kotimaiset yhtiöt ovat edelleen tehostaneet toimintaansa ja olleet avainasemassa talouskehityksessämme. Keväällä yhtiöt maksoivatkin omistajilleen ennätysosingot viime vuodelta. Myös tältä vuodelta on odotettavissa ensi keväänä vähintään kohtuulliset osingot. Korkotaso on edelleen pysynyt ennätysalhaisena. Seuran sijoitukset on edelleen pidetty pääosin kotimaisten pörssiyhtiöiden osakkeissa, joiden pitkän aikavälin arvostuksiin on uskottu, samoin kuin näiden yhtiöiden hyvään osingonmaksukykyyn. Sijoitussalkkuista ei vuoden aikana ole myyty pois osakkeita. Poikkeuksellisen hyvien osinkotulojen ansiosta on arvopaperisalkkujen sijoituksia kasvatettu muutamilla kotimaisilla yhtiöillä, joiden lähiaikojen osingonmaksukykyyn uskotaan.

Seuran taloudellinen tilanne on kuluvana vuonna pysynyt hyvänä. Julkaisujen myyntituotot, noin 10 000 euroa, ovat pysyneet arvioidulla tasolla. Valtion avustus, 17 500 euroa, jäi tänäkin vuonna arvioitua pienemmäksi. Koneen säätiöltä saatiin 100 000 euron suuruinen avustus Manuscripta Castreniana -hankkeeseen. Hanke on työllistänyt kolme henkilöä. Tiedekustantajien liitolta saatiin 20 758 euron suuruinen avustus Seuran vanhimpien julkaisujen digitointiin. Hanke toteutettiin yhdessä Kansalliskirjaston kanssa. Varsinaisen toiminnan tuotot, syyskuun lopussa 146 414 euroa, ylittävät talousarviossa arvioimamme summan. Varsinaisen toiminnan kulut syyskuun lopussa olivat 192 422 euroa ja varsinaisen toiminnan alijäämäksi muodostui 46 008 euroa. Sijoitustoiminnan tuotot, 162 522 euroa varsinaisen toiminnan alijäämän kattamiseksi, toteutuvat arvioitua suurempina.

Koska Seuran tilikausi on kalenterivuosi 1.1.–31.12., ei toimintakertomukseen saada kuluvan kalenterivuoden lopullisia talouslukuja. Ne löytyvät vuoden 2016 tilinpäätöksestä, joka valmistuu alkuvuodesta 2017. Tilinpäätös käsitellään vuosittain keväällä maaliskuun varsinaisessa kokouksessa. Tilinpäätös julkaistaan myös Seuran Aikakauskirjassa SUSAsa.

Väitöskirjapalkinnot ja apurahat

Seuran hallussa olevista rahastoista sekä yleisistä varoista on myönnetty kuluvan vuoden aikana apurahoja ja palkintoja yhteensä 41 480 €.

SUS:n ja Kotikielen Seuran yhteisen lautakunnan August Ahlqvistin, Yrjö Wichmannin, Kai Donnerin ja Artturi Kanniston rahastosta jaettiin 2500 euron väitöskirjapalkinnot seuraavasti:

- Nobufumi Inaba: *Suomen datiivigenetiivin juuret vertailevan menetelmän valossa*
- Ilmari Ivaska: *Edistyneen oppijan suomen konstruktio- ja korpusvetoiset: avainrakennanalyysi*
- Heini Lehtonen: *Tyylitellen: Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisisessä Helsingissä*
- Annika Pasanen: *Kuávsui já peeivičuová 'Sarastus ja päivänvalo' Inarinsamen revitalisaatio*
- Tomi Visakko: *Self-promotion as semiotic behavior. The mediation of personhood in light of Finnish online dating advertisements.*

Kaisi ja Kaino Heikkilän rahaston tuotosta mordvan kielen tutkimukseen jaettavan apurahan, 8000 €, sai

- FT Santeri Junttila: *Katsaus mordvalaiskielten vokaalien historiaan*

Minette ja Otto Donnerin, Mikko Korhosen, Julius Markin ja lahjoittajien rahaston vuoden 2016 tuotosta jaettavan nuorten tutkijain ja tutkijoiksi aikovien apurahan, 7000 € sai

- FM Santra Jantunen liivin kieltä käsittelevän väitöskirjan loppuunsaattamista varten

Albert Hämäläisen rahaston tuotosta jaettava apuraha Sisä-Venäjällä asuvien suomensukuisten kansojen tutkimukseen jaettiin kolmelle hakijalle:

- FT Natalia Ermakov 2700 €: Ersäläisten itkuvirret: nykypäivä ja menneisyys
- FM Timo Rantanen ja työryhmä 4000 €: Uralilaisten kielten ja kansojen paikatietokanta internet-pohjaiseksi karttapalveluksi
- FT Lyudmila Yamurzina 1280 €: The work in library at the Center of Ethnology Research (Ufa) and field research of East Mari in 2017

Heikkilöiden rahastosta apurahaa digitointiin anoneelle FM Jack Rueterille myönnettiin seuran yleisistä varoista 6000 euroa.

Julkaisutoiminta

Edellisen vuosikokouksen jälkeen ovat ilmestyneet seuraavat julkaisut.

Vuoden 2015 julkaisuina ilmestyivät vuonna 2016:

- Apuneuvoja XVII: Riho Grünthal: *Vepsän kielioppi*
- SUSA 95
- SUST 272: Tim Feist: *A Grammar of Skolt Saami*

Vuodenvaihteessa 2016–17 ovat ilmestymässä:

- UH 10: Ksenia Shagal with Heini Arjava (toim.), *Mordvin languages in the Field*
- UH 11: Sofia Björklöf & Santra Jantunen (toim.), *Plurilingual Finnic. Change of Finnic languages in a multilingual environment*
- SUST 274: Sampsa Holopainen & Petri Kallio & Janne Saarikivi (toim.), *Verba vagantur*
- FUF 63
- Apuneuvoja XVIII: Arto Moisio & Okan Daher (toim.), *Tataarilais-suomalainen sanakirja*
- Lexica XXXI.2. Electronic Word Lists: Komi (Zyryan), Chuvash and Tatar. With SFOu WordListTool 1.3

Vuoden 2017 julkaisuohjelma:

Uralica Helsingiensia -sarjaan:

- Saarikivi & Holopainen (toim.) *Uusiutuva etymologia.*
- Kovacs, Puura, Tánczos (toim.): Artikkelikokoelma

Manuscripta Castreniana -sarjaan useita niteitä:

- Evenki (Juha Janhunen); Hanti (Ulla-Maija Forsberg); Keetti (Stefan Georg); Kotti (Stefan Georg); Timo Salmisen arkeologia -nide

Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia -sarjaan:

- Ante Aikio: *The Saami substrate in Finnish I: Loanwords*
- Santeri Junttila: *Itämerensuomalaisten kielten varhaisimmat balttilaiset lainasanat*
- Jeremy Bradley'n väitöskirja
- Gerson Klumpp: *Differential object*

Apuneuvoja suomalais-ugrilaisien kielten opintoja varten -sarjaan:

- Svetlana Hämäläinen: *Olmapu.* Marin kielen oppikirja.
- Kansatieteellisiä julkaisuja: M. A. Castrénin esinekeräelmästä (Kunstkameran esineistö)

Manuscripta Castreniana -hanke

Manuscripta Castreniana on Matthias Alexander Castrénin käsikirjoitusten julkaisuhanke, jota hallinnoi Suomalais-Ugrilainen Seura. Hankkeen ohjausryhmään kuuluvat esimies, prof. Ulla-Maija Forsberg, Prof. Juha Janhunen, dos. Ildikó Lehtinen, dos. Timo Salminen ja FT Karina Lukin. Ohjausryhmä on kokoontunut vuonna 2016 kolme kertaa.

Hanke sai vuodeksi 2016 Koneen säätiöltä 100 000 euron apurahan. Vastaava apuraha on haettu myös vuodeksi 2017.

Alahankkeen Manuscripta Castreniana Jurak-Samoiedica tarkoituksena on kaiken Castrénin keräämän nenetsiläisen aineiston xml-muotoinen digitoiminen ja elektroninen julkaiseminen. Sen työryhmään osallistuvat maisteri Petri-Tapio

Heikkonen, tohtori Karina Lukin ja dosentti Tapani Salminen. Näistä Heikkonen on tehnyt vuonna 2016 käytännön digitointi- ja toimitustyötä Koneen säätiöltä saadun rahoituksen turvin, kun taas Lukin ja Salminen ovat hankkeessa mukana omien toimiensa ohessa, siten että Lukin on käsitellyt ja tutkinut Castrénin kansatieteellisiä ja kansanrunousaiheisia tekstejä ja Salminen kommentoinut ja analysoinut kieliai-
neistoja sekä toiminut työryhmän vetäjänä.

Dos. Timo Salminen on toimittanut Castrénin arkeologisten, historiallisten ja yliopistotekstien niteen sekä valmistellut matkakertomuksista koostuvaa nidettä. Tämäkin on toteutettu Koneen säätiön rahoituksella.

FK Jarmo Alatalo on työstänyt Castrenin selkupan aineistoja osin Koneen säätiön ja osin Seuran omalla rahoituksella.

Vuodelle 2016 suunnitellut julkaisut (Forsberg: Hanti, Timo Salminen: Arkeologia, historia ja yliopistotekstit) ovat tarkastusvaiheessa, ja kansatieteen nide (Ildikó Lehtinen yhteistyössä Pietarin Kunstkamera-museon kanssa) valmisteltavana julkaistavaksi Seuran kansatieteellisiä julkaisuja -sarjassa vuonna 2017.

Sähköiset julkaisut

SUSA on ilmestynyt yhtä aikaa painettuna ja verkkoversiona. SUST-sarjassa on vuoden tai 6 kk:n embargoaikoja. FUF julkaistaan Elektrassa vuoden kuluttua painetusta versiosta.

Seuran vanhimpia julkaisuja elektronisesti saataville

Tiedekustantajien liitto myönsi Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle 4.3.2016 20 758,50 euron apurahan Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia -sarjan ensimmäisten 89 osan (v. 1890–1946) digitointiin. Seuran omaa rahoitusta käytettiin 5500 euroa. Yhteistyössä Kansalliskirjaston kanssa toteutettiin hanke, jossa digitoidut materiaalit on julkaistu Kansalliskirjaston Fenno-Ugrica -palvelussa osoitteessa <https://fennougrica.kansalliskirjasto.fi/handle/10024/89725> pois lukien ne kappaleet, joiden tekijänoikeuksien selvittäminen on vielä kesken. Ko. teokset ovat luettavissa toistaiseksi Kansalliskirjaston vapaakappaleasemilla, kunnes tekijänoikeudet on saatu selvitettyä. Aineisto julkistettiin Kansalliskirjaston Suku- ja Vähemmistökielten digitointiprojektin loppuseminaarissa 10.11.2016.

Hankkeessa saatiin digitoitua suurempi osa SUS:n vanhoista julkaisuista kuin alun perin oli arvioitu, sillä digitoitavia teoksia saatiin skannattua irtolehtisinä huomattavasti suurempi osa kuin projektin alussa arvioitiin. Nyt irtolehtisinä saatiin digitoitua yhteensä 36 394 sivua, käsin skannattiin 3841 sivua. SUST-sarjan lisäksi digitointiin Apuneuvoja-sarjasta osat 1–6, Finnisch-Ugrische Forschungenista osat 1–18, Kansatieteellisiä julkaisuja -sarjasta osat 1–8 ja Lexica-sarjasta osat 1–5 ja 8–9. Kokonaisuutena digitointiin ja asetettiin käyttöön 40 235 sivua.

Projektin tavoitteena oli parantaa Suomalais-Ugrilaisen Seuran vanhimpien julkaisujen saavutettavuutta ja varmistaa niiden pitkäaikaissäilyvyys. Tutkimuksen tarpeiden ohella tärkeänä pidettiin palauttaa tutkittujen – usein hyvin uhanalaisten – yhteisöjen käyttöön heiltä kerättyä materiaalia. Digitoidut aineistot ovat nyt vapaasti käytettävissä kaikkialta.

Kirjavara-asiat

Kirjavarainhoitajan kertomus

Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan (TSV) julkaisukeskuksen hoidossa olevaan julkaisuvarastoon on ajalla 1.11.2015–31.10. 2016 saatu uusia Seuran julkaisuja 3 kappaletta, 785 nidettä. TSV:n julkaisuvarastoon sijoitetuista kokoelmista ei ole tänä vuonna tehty poistoja.

Vaihtokumppaneita Suomalais-Ugrilaisella Seuralla on ollut kyseisenä aikana 124. Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskus on vuoden aikana lähettänyt vaihtokumppaneille 90 nidettä ja vastikkeettomia kappaleita (johtokunnan kappaleiden ja arkistokappaleiden lisäksi) 55 kappaletta arvostelijoille, lahjoiksi ja näytekappaleiksi.

Tiedekirja on myynyt ajalla 1.10.2015–31.10.2016 Seuran julkaisuja 319 nidettä.

Helsingissä 2. joulukuuta 2016

Sampsa Holopainen
Kirjavarainhoitaja

Seuran muu näkyvyys

Suomalais-Ugrilainen Seura toimii myös Facebookissa. Facebook-sivulle päivitetään tiedot seuran kokouksista, seminaareista ynnä muista tapahtumista sekä tiedot uusista julkaisuista.

Jäsenistö

Seuran vuosikokouksessa 2015 kutsuttiin uusiksi ulkojäseneksi vuorimarilynainen kielentutkija Nadezhda Krasnova

Seuraan on saatu vuoden 2016 aikana 4 uutta vakinaista jäsentä:

- Mikko Heikkinen
- Olle Kejonen
- Simonas Noreikis
- Ryo Umeda

Edellisessä vuosikokouksessa tehdyn päätöksen mukaisesti on uusilta vakinaisilta jäseniltä peritty kertajäsenmaksuna 40 euroa, opiskelijoilta 20 euroa.

Vuoden 2016 aikana Seura on menettänyt seuraavat jäsenensä:

Kunniajäsen

- Osmo Ikola 27.4.

Ulkojäsen

- György Hazai 7.1.

Vakinaisjäsenet

- Raisa Mihailova Batalova 17.1.
- Anna-Leena Siikala 27.2.
- Kimmo K. Mustakallio 15.8.

Edustusasiat

SUS:n ja Kotikielen Seuran yhteiseen lautakuntaan, joka päättää August Ahlqvistin, Kai Donnerin, Artturi Kanniston ja Yrjö Wichmannin rahastojen tuotosta jaettavista väitöskirjapalkinnoista nimettiin Seuran edustajiksi, 1. varaesimies Sirkka Saarinen ja 2. varaesimies Riho Grünthal. Esimies kuuluu lautakuntaan asemansa perusteella.

Henkilöstö

Seuran toimimiehinä ovat päättyvänä kautena olleet seuraavat: esimiehenä prof. Ulla-Maija Forsberg, 1. varaesimiehenä prof. Sirkka Saarinen, 2. varaesimiehenä prof. Riho Grünthal, sihteerinä fil. maist. Ulriikka Puura, rahanvartijana merkon. Harry Sjöberg, kirjavarainhoitajana fil. maist. Sampsa Holopainen ja johtokunnan lisäjäseninä prof. Kaisa Häkkinen, dos. Ildikó Lehtinen ja professori Rigina Ajanki, yliasiamiehenä fil. toht. Merja Salo..

Seuran kustannustoimittajana toimii fil. maist. Anna Kurvinen. Seuran korkeakouluharjoittelijana ja sittemmin kustannustoimittaja Kurvisen apuna on tällä kaudella toiminut fil. kand. Mari Saraheimo.

Tilintarkastajana on toiminut KHT Frej Lobbos (KHT-yhtiö Nexia Oy) varamiehenään joku muu KHT-yhtiö Nexia Oy:sta ja toiminnantarkastajana toiminnanjohtaja Ulla Piela (Kalevalaseura) varamiehenään toiminnanjohtaja Marja Lappalainen (M. A. Castrénin seura).

Helsingissä 2. joulukuuta 2016

Ulriikka Puura, sihteer

Suomalais-Ugrilaisen Seuran tilinpäätös vuodelta 2016

Tuloslaskelma 1.1.–31.12.2016

Varsinainen toiminta

Tuotot	
Julkaisujen myynti	9 214,49
Tekijänoikeuskorvaukset	1 000,00
Valtion erillisavustus	17 500,00
Muut erillisavustukset	<u>120 758,00</u>
Tuotot yhteensä	148 472,99

Kulut	
Henkilöstökulut	
Palkat ja palkkiot	145 833,19
Eläkekulut	27 084,15
Muut lakisääteiset henkilöstökulut	<u>5 818,42</u>
Henkilöstökulut yhteensä	178 735,76

Myönnetty apurahat ja palkinnot	68 238,49
Painatuskulut	13 931,41
Muut kulut	<u>20 374,97</u>
Kulut yhteensä	<u>281 280,63</u>

Varsinaisen toiminnan tuotto-/kulujäämä -132 807,64

Varainhankinta

Tuotot	
Jäsenmaksut	<u>100,00</u>

Varainhankinta yhteensä 100,00

Kulujäämä -132 707,64

Sijoitus- ja rahoitustoiminta

Tuotot	
Osinkotuotot	157 240,63
Korkotuotot	0,04
Muut tuotot	<u>22 434,51</u>
Tuotot yhteensä	179 675,18

Kulut	
Korkokulut ja muut rahoituskulut	941,05
Kulut yhteensä	941,05

Sijoitus- ja rahoitustoiminta yhteensä 178 734,13

Tuotto /kulujäämä 46 026,49

Siirrot rahastoista, siirrot rahastoihin -26 928,48

Tilikauden ylijäämä/alijäämä 19 098,01

Tase 31.12.2016

Vastaavaa

Pysyvät vastaavat	
Sijoitukset	
Osakkeet ja osuudet	1 204 063,39
Rahamarkkinat	<u>4 437,56</u>
Yhteensä	1 208 500,95
Sidottujen rahastojen varat	
Osakkeet ja osuudet	898 038,09
Rahamarkkinat	<u>12 369,34</u>
Yhteensä	910 407,43
Vaihtuvat vastaavat	
Vaihto-omaisuus	16,82
Siirtosaamiset	<u>2 355,49</u>
Yhteensä	2 372,31
Rahat ja pankkisaamiset	<u>15 019,09</u>
Vastaavaa	2 136 299,78

Vastattavaa

Oma pääoma	
Pohjarahasto	18 583,96
Ed. tilikausien yli-/alijäämät	1 121 640,78
Rahastot	<u>29 560,11</u>
Yhteensä	1 169 784,85
Sidotut rahastot	910 407,43
Tilikauden yli-/alijäämä	<u>19 098,01</u>
Oma pääoma yhteensä	2 099 290,29
Lyhytaikainen vieras pääoma	
Ostovelat	6 274,40
Muut velat	12 316,27
Siirtovelat	<u>18 418,72</u>
Vieras pääoma yhteensä	<u>37 009,49</u>
Vastattavaa	2 136 299,78

Tilinpäätöksen liitetiedot

Kirjanpitoasiakirjat

Päiväkirja	ATK-tulosteina
Pääkirja	ATK-tulosteina
Palkkakirjanpito	paperitositteina
Tasekirja	erikseen sidottuna

Tositelajit ja säilyttämistapa

Tositteet 1–141	paperitositteina
-----------------	------------------

Helsingissä 20.1.2017

Ulla-Maija Forsberg	Sirkka Saarinen	Riho Grünthal
Sampsa Holopainen	Susanna S. Virtanen	Harry Sjöberg
Kaisa Häkkinen	Ildikó Lehtinen	Rigina Ajanki

Tilinpäätösmerkintä

Suoritetusta tilintarkastuksesta on tänään annettu kertomus.

Helsingissä 10.2.2017

Frej Lobbass, KHT

Suoritetusta toiminnantarkastuksesta on tänään annettu kertomus.

Helsingissä 14.2.2017

Marja Lappalainen, FM